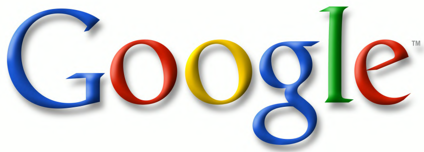

Google

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

HISTORISK TIDSSKRIFT

UDGIVET

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

TREDIE RÆKKE

ANDET BIND

KRISTIANIA
TRYKT HOS GRØNDAHL & SØN
1892

INDHOLD.

Side

Throndhjems ældre topografi. (Med et Kart af Forf.)
Af Henr. Mathiesen 1

To Klosterstiftelser fra Kong Sverres Tid.
Af Dr. Gustav Storm 82

Om Amund Sigurdssøn Bolt og Urolighederne i det sydlige Norge 1436—38.
Af Dr. Gustav Storm 101

Hidtil ukjendte Optegnelser af Biskop Jens Nilssøn.
Ved F. R. Friis 141

Tønne Huitfeldt til Throndstad.
Ved H. J. Huitfeldt-Kaas 156. 213

Vedkommende Kong Carl XV.s norske Lærer, Otto G. D. Aubert.
Meddelt af Prof. jur. Aubert 271

Bidrag til Christianssunds Historie indtil 1814.
Af Dr. Ludvig Daae 293

Nye Efterretninger om det gamle Grønland.
Af Dr. Gustav Storm 392

Christiania Bys Vaaben.
Af H. J. Huitfeldt-Kaas 409

Smaastykker:

1. Om Krigen mellem Sven Estridssøn og Olaf Kyrre. (Dr. Gustav Storm) 95
2. Om den saakaldte „Dronning“ Eldrid. (Dr. Gustav Storm) 99
3. Olaf Paa's gildestue. (N. Nicolaysen) 206
4. Indkvarteringer i Trondhjem. (Axel Hagemann) 211
5. En Undersøgelse af Altar-Maleriet i Valle Kirke i Setersdalen. (Olaf Isaachsen) 286

Side
6. Om Christiania Markeds Ælde. (Dr. Gustav Storm) 289
7. De kongelige Begravelser i Mariakirken i Oslo. (Dr. Gustav Storm) 416
8. Topografisk-historiske Smaanotitser. (O. Rygh) . 424

Register til Historisk Tidsskrift, 3. Række, Bind II. Af A. Kjær 429

Den norske historiske Forening . . . . I–XXVII

THRONDHJEMS ÆLDRE TOPOGRAFI.

AF

HENR. MATHIESEN.

MED ET KART AF FORF.

Da den store brand i 1681 havde lagt Throndhjem øde, blev byen som bekjendt gjenopført efter en plan, aldeles forskjellig fra den ældre. De trange og krogede stræder og almenninger afløses nu af næsten snorlige, ualmindelig brede gader, der overskjærer hverandre i nogetnær rette vinkler.

Denne ombygning udslettede, som det maatte synes, ethvert spor af tidligere forholde, og de midler, vi har til at klargjøre os byens ældre udseende, er faa og vanskelige at anvende. Vistnok har man to karter over Throndhjem fra 1658, altsaa ældre end reguleringen i 1681, men disse mangler næsten stedsbetegnelser, saaledes er ikke en eneste gade navngivet, og mig bekjendt har de heller ikke til nu været underkastet nogen indgaaende granskning. I sagaerne nævnes Nidaros sjelden paa en saadan maade, at der kan gjøres topografiske sammenstillinger med praktisk udbytte; et sagasted har jo ogsaa kun da afgjørende betydning, naar det bekræftes fra andre hold. Ældre throndhjemske regnskaber og arkivalier er for størstedelen tilintetgjorte i de frygtelige ildebrande, som fremigjennem tiderne gang paa gang har lagt den gamle

hovedstad i aske, og det nordenfjeldske er mærkværdig fattigt paa diplomer.

Kilderne til dette emne er saaledes meget sparsomme, og ældre forholde har været glemte i den grad, at f. eks. Domkirkens sakristi antoges for at være det samme som Klemetskirken, og at man ikke vidste med sikkerhed, hvad Frue kirke var for noget. Først i vor tid er der bragt lys i et og andet spørgsmaal, særlig af professor Munch og antikvar Nicolaysen, ligesom brigadeintendant Krefting har offentliggjort endel om de iagttagelser og undersøgelser, han har gjort i byen.[1]

Nogen hjælp ved studiet af middelalderlige forholde i vore byer har man i de ældre bylove. Antikvar Nicolaysens paabegyndte afhandling „Om de norske kjøbstæder i middelalderen i deres oprindelse, indretning og bygningsskik“ vil give tidsskriftets læsere en indgaaende udredning af dette emne. En kort oversigt forekommer mig imidlertid her ønskelig, og det være mig derfor tilladt at gjengive det omtrentlige indhold af § 15 i Munchs Historisk-geografisk beskrivelse over Kongeriget Norge:

„Byerne var saavidt muligt anlagte efter samme plan. Hovedgaderne *(stræti)* gik parallelt med bryggerne *(bryggjur)*, hvilke i fortløbende række var bygget ud i vandet langsmed den side af havnen, der vendte mod byen. Stræterne afbrødes hist og her af tværgader *(almenningar)*, som saaledes dannede den fornemste forbindelse mellem bryggerne og den øvre del af byen. Dog var der ogsaa i stykkerne mellem to almenninger mindre og smalere passager for fodgjængere *(veitr)*, og desuden skulde man fra bryggen kunne gaa gjennem ethvert

[1] Aarsberetning for 1885 fra Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring, s. 64 ff.

gaardsrum til gaden paa den modsatte side. Husene var bygget med gavlerne mod gaden og bryggerne; hver gaard (*garðr*) indtog sædvanlig et meget stort rum og vilde efter vor talebrug siges at bestaa af flere gaarde, alle med fælles gaardsrum; man kunde derfor ogsaa sælge hele, halve og fjerdedels gaarde. Hver gade, almenning, veit og gaard havde sit eget navn."

Hertil kan føies, at „veit" efter det begreb, som ligger i ordet, egentlig betegner en afløbsrende for vand, hvilket vistnok ogsaa er ophavet til, at navnet i byerne oprindelig kun bruges om en smal gang mellem to gaarde.[1]

Til forstaaelse af Throndhjems topografiske forholde er det ogsaa nødvendigt at forudskikke nogle orienterende bemærkninger om retningen.

Enhver indfødt thrønder skjelner skarpt og greit mellem de fire retninger fremover, udover, opover og nedover. Den første betegner en bevægelse fra vest mod øst, altsaa langsefter byanlægget fra Ila mod elven, den anden akkurat det modsatte, fra elven vestover mod Ila. Opover er retningen fra fjorden til Domkirken og Erkebiskopsgaarden (Kongsgaarden, som den nu kaldes), altsaa fra nord mod syd, nedover det omvendte. Dette er noget saa givet, at om man f. eks. staar paa hjørnet af Søndre gade og Kongens gade (hvilken sidste her hælder ned mod elven i retningen vest til øst) og siger sig at ville gaa nedover, saa forstaaes herved selvsagt, at man agter sig nordover Søndre gade, ikke østover Kongens; denne sidste bevægelse kan selv her, kun

[1] Norges gamle love, udgivne af R. Keyser og P. A. Munch, II s. 243, teksten 36—37, noten 24, jevnfør Nicolaysens nævnte afhandling, nærvær. tidsskrift III r. I s. 346 f.

faa skridt fra byens ende, betegnes ved udtrykket fremover (se kartet). Skal man fra Vaisenhuset (92) passere over artilleriets rideplads hen til staldene ved elvemælen (omtr. ved 42), saa gaar man opover, endskjønt pladsen hælder temmelig stærkt mod syd.

Saaledes har retningen vistnok været opfattet fra byens ældste tider, og saaledes findes den som oftest gjengivet i kildeskrifterne. Naar der dog hyppigt forekommer besynderlige afvigelser, da hidrører dette fra feil hos islandske forfattere eller hos afskrivere, der ikke har været fortrolig med stedlige forholde i Nidaros.

Jeg skal her, som udbytte af mine hidtidige studier i denne retning, forelægge et kart og en samlet afhandling over det middelalderlige Throndhjems topografi. Begge er vistnok de første i sit slags, og jeg har saaledes optaget til behandling en mængde forholde, om hvilke der, mig bekjendt, ikke tidligere foreligger noget. Jeg er ogsaa i flere retninger kommet til andre resultater end de herrer, som før har skrevet om enkelte træk af byens topografi.

Hovedsagen maatte være at faa de ældre gader bestemt. Jeg var længe i uvished om deres retning; rigtignok har jeg allerede fra skoledagene været særlig opmærksom paa veiterne, der udgjør et saa karakteristisk træk i Throndhjems fysiognomi, men deres virkelige betydning gik dog længe ikke rigtig op for mig. Det var først mine særlige undersøgelser over throndhjemske forholde i den store brands tid 1708, som bragte mig paa sporet.

Endnu i begyndelsen af forrige aarhundrede fandtes der ikke pakhuse mod fjorden. Alle byens forraad af

kjøbmandsgods og madvarer var saaledes samlet paa bryggerne langs elven, foruden den tarveligere bebyggelse vestenfor Munkegaden det eneste strøg, som levnedes af Throndhjem under branden 1708. Generalløitnant Johan Wibe, høistkommanderende general nordenfjelds, overtog ledelsen ved byens gjenopførelse, og han ivrede herunder ganske særlig forat faa den vigtige bryggerække ved elven beskyttet mod lignende fremtidige ulykker. Han vilde derfor have Krambodgaden (10, 11, 13, 14, 17) betydelig rettet og saavel denne som Kjøbmandsgaden gjort bredere, samt husene i dette strøg saavidt mulig bygget af sten. I den anledning har han gjort rede for borgernes formuesevne i sin bekjendte karakteristik[1] og ladet optage flere karter. Et af disse — L nedenfor — er af Wibe egenhændig tilført navnene paa huseierne i begge de omtalte gader.

Jeg blev ved disse Wibes karter straks opmærksom paa to ting. Tiltrods for alle bestræbelser gjenopføres Krambodgaden omtrent i sin forrige skikkelse, kroget og trang som en veit — og her, i denne gammeldagse gade, bor flere af byens betydeligste handels- og forretningsmænd, saaledes Jacob Stolchen, Morten Kjemler, Johan Mølman, Thomas Hammond, Johan Luchessen, Hinrich Horneman, Søfren Bygbal o. fl.[2] Ved i forening med disse træk at erindre mig de mange svære, brandfri kjældere, som findes i dette strøg, bragtes jeg ind paa den tanke, at Krambodgaden maatte være et gammelt sæde for den betydeligere handelsstand.

---

[1] B. Moe, Personalhistorisk tidsskrift, 1ste række, s. 538 ff.

[2] Om flere af de her nævnte se, foruden Moe, anførte sted, ogsaa bl. a. Kraft, Statistisk-topografisk beskrivelse over Norge, V. s. 380 og 382 noten.

Nidaros var jo for en væsentlig del anlagt som handelsby,[1] og naar sagaerne hyppig bruger udtrykket kaupangen, saa menes herved som oftest kjøbstaden i Throndhjem, d. e. Nidaros. Med andre ord: her maatte vi have middelalderens Kaupmannastræte for os. Denne tanke fandt jeg bestyrket ved reguleringskartet af 1681 (G), thi medens paa dette alle øvrige gader i byen maa rette sig efter vinkel og lineal, saa er Krambodgaden aflagt buet og kroget. De velstaaende forretningsmænd, som boede her, har haft magt og midler til at modsætte sig enhver regulering. Denne opdagelse mindede mig om, at thrønderne altid har været landets mest konservative folk, stærkt knyttet til det bestaaende og uvillig stemt mod forandringer, og jeg begyndte at haabe, at flere træk af det gamle Nidaros kunde være bevaret til den dag idag, d. v. s., jeg tog paa at ane, hvad det mærkværdige throndhjemske net af veiter er for noget.

Paa thrøndernes konservative sindelag vil vi ogsaa noksom se prøver i nærværende afhandling.

Ved hjælp af et betydeligt kartmateriale gjorde jeg nu indgaaende sammenlignende kartstudier. Herunder beskjæftigede jeg mig særlig med de to karter fra 1658 (Pufendorfs, D og E), som jeg overførte til samme maalestok som Bruns kart 1883 (C). Ved at sammenholde disse viser det sig,

at den første gade fra elven i retningen nord og syd paa det pufendorfske kart tildels falder sammen med Krambodgaden,

---

[1] Olaf Tryggvesøns saga i Heimskringla, udg. af C. R. Unger, kap. 77.

at den anden stykkevis omtrent falder sammen med Apotekerveiten,

at den femte omtrent falder sammen med Gjedveiten og Bersvendveiten,

at gaden fra Frue kirke opover til Domkirkegaarden peger paa St. Jørgensveiten,

at en del af den næst øverste gade — almenning — i retningen øst til vest peger paa Broveiten,

at en del af den tredie — næste nedenfor — i samme retning omtrent falder sammen med en del af Munkhaugveiten,

at den fjerde tildels falder sammen med Præsidentveiten og Vor Frue stræde,

at en gade (almenning) peger paa Vestermansveiten og Sommerveiten,

og endelig at en tildels falder sammen med Krambodveiten og Skomagerveiten.

Hverken de pufendorfske eller nogen af de andre ældre karter er nøiagtige eller rigtige. Alle viser en forkjærlighed for rette linier og vinkler, som aldeles ikke kan have stemt med de virkelige forhold. De to pufendorfske er paa flere punkter vitterlig betydelig misvisende, der findes endog feilmaaling paa 300 fod.

Men disse kartstudier har dog overbevist mig om, at veiterne i Throndhjem intet andet er, end byens gamle samfærdselslinier, dens gader og almenninger, saaledes som de efterhaanden fremstod i Nidaros.

Hermed vil jeg selvfølgelig ikke have sagt, at veiterne nu for tiden gaar nøiagtig saaledes, som vedkommende gade eller almenning gjorde i gamle dage. Naturligvis har alle forbindelsesled før været langt mere krogede og uregelmæssige, end veiterne er nu. Disse

sidste er efter nyere brande gjort alt mere rette og regelmæssige.

Men disse forandringer har dog i det store og hele taget lidet at betyde. Veiterne giver os i det væsentlige de oprindelige kommunikationslinier. Og de allerfleste af disse kan heller ikke nu nøiagtig gjengives i sin oprindelige skikkelse. Paa mit hosføiede kart har jeg derfor ogsaa, hvor det passede og lod sig gjøre, ligefrem lagt det middelalderlige Throndhjems gader og almenninger ind i den nuværende bys veiter.

Idet jeg for hvert enkelt punkt og for hvert samfærdselsled henviser til kartet og til efterfølgende særlige gjennemgaaelse, skal jeg nu fremsætte mine anskuelser om de topografiske forholde i Throndhjem under byens anlæg og udvikling, blomstring, forfald og fornyede fremgang.

Allerede fra gammel tid og før Olaf Tryggvessøns dage var Nidelven og Skipakrok (1, 131, 129) en søgt havn. Der findes nemlig ikke i hele omegnen noget andet sted, hvor fartøier kan ligge i sikkerhed under al slags veir (naar man da ikke vil landdrage dem); kysten er overalt aaben for de rasende nordlige og nordvestlige storme, som ofte hersker paa disse kanter. At der i Hlades naboskab maatte være en forholdsvis livlig handelsrørelse, siger sig selv, thi her boede jo den første mand i hele det nordenfjeldske, her var et ældgammelt centralpunkt med et af landets vigtigste gudshuse. Hladejarlerne havde saaledes sin havn i elven; om Olaf Tryggvessøn selv heder det ogsaa, at han — før han anlagde byen — havde 30 langskibe der.[1] Paa Nidarnæs — som halvøen

---

[1] Olaf Tryggvessøns saga kap. 74, i Heimskringla.

hed, og hvilket navn ialfald tildels ogsaa brugtes om byen i dens første tid — har der saaledes vistnok været nogen bebyggelse før Olafs dage. Paa Ørens (134—180) fortrinlige forholde for skibsbygning, uden sammenligning de bedste i vid omkreds, var der antagelig forlængst lagt beslag; her boede nogle haandværkere, tømmermænd og smede, og nogle huse laa spredt mellem elven og Øren.

Naar Olaf Tryggvessøn aar 997 bygger en kongsgaard (ved 10) for sig og huse for sit følge og reiser en kirke (12), saa vil dette altsaa sige, at et lidet forhaandenværende anlæg efter udenlandsk mønster hæves til en kristen bys rang med kirke og med et aristokratisk kvarter.

Det var dette kvarter, som forfaldt ved Olafs bortgang (aar 1000), som atter reistes af Olaf den hellige (1016—1030), og som endelig blev kjærnen i bebyggelsen, da Magnus Olafssøn den gode (1035—1047) opslog sin residens paa Nidarnæs. To vigtige momenter træder nu til for den unge by: det kongelige hof med sin glands fra hele landet, og den hellige Olafs kultus med de stedse voksende pilgrimsskarer. Nu bliver der først for alvor noget at gjøre baade for haandværkere og handelsmænd, og byens opblomstren betegnes derved, at Magnus føler sig for indeklemt i kongsgaarden. Han tager ordentlig til forat skaffe sig rum: den nye kongsgaard med sin kirke optager hele pladsen øverst i byen, fra elven og til nuværende Nordre gade (4 og 5 til 51 og 52). Grændsen nedover for kongens enemærker betegnes ved Olafskirkealmenningen (4, 17, 51). Op til kongens tomter fører ikke alene Kaupmannastræte (10 til 15), men ogsaa Langstræte (22 til 25).

Allerede medens gaarden Nidarnæs's huse var den eneste bebyggelse paa halvøen, har vel gjeiler været

opført. At saadanne fandtes før Olaf Tryggvessøns tid kan iallefald ansees rimeligt, thi folkene ved Skipakrok og ved Øren har vistnok holdt kreaturer. Disse gjeiler har da fra Øren gaaet opover og udover (75, 85, 98, 161). De bibeholdtes omtrent i sin oprindelige retning meget langt fremigjennem tiderne, thi der har udentvivl altid været et betydeligt kreaturhold i byen. Det er endnu ikke ophørt, selv i den østlige del; i mine skoledage var der især i strøget vestenfor Prinsens gade mange, som drev med fjøsstel. Endnu dengang samlede „bysens gjæter“ hver sommermorgen „bysens krøter“ sammen og drev dem gjennem Gjeilan ud til bymarken, akkurat som i sagatiden.

Kong Magnus's efterfølger, Harald haardraade (1047—1066), ophjalp, heder det, byen meget. Atter en ny kongsgaard (69) med tilhørende kirke (68) blev af ham reist paa en fri plads langt oppe ved elven. En del af forgjængerens kongsgaard omgjordes til Gregorius-kirke (27).

Sønnen Olaf kyrre (1066—1093) var stærkt optaget med geistlige anliggender. Han reiste, som bekjendt, en særlig biskopskirke paa den vakre plads tæt ved kongsgaarden — Olaf kyrres kristkirke (en del af 67), han har formentlig ogsaa bygget flere gudshuse (bl. a. Korskirken?). Ligesaa blev i hans tid opført et gildelokale med tilhørende kirke (107 og 114).

Eystein Magnussøn (1103—1123) har interesseret sig meget for Nidaros's forskjønnelse og opkomst.

Fra Magnus den godes tid og til nu har byen vistnok gaaet jevnt fremad. Dens udvidelse er dog utvivlsomt foregaaet mindst lige saa meget i retningen mod vest, som mod syd. Saaledes er Nyrðra stræti (45 til 52) nu kommen til, om det ikke har eksisteret før,

maaske er dog ogsaa allerede Korskirkealmenningen (6 til 87) og dens nærmeste omgivelser begyndt at fremstaa.

Som det vil sees, er udvidelsen i de omtr. 100 aar fra Magnus den gode til Eystein ikke destomindre gaaet langsommere for sig, end man egentlig skulde tro. Dette forhold lader sig dog let forklare. Bebyggelsen i de aristokratiske kvarterer ved Kaupmannastræte og ved Langstræte havde fra først af været tynd, men efterhvert som byen tiltog i betydning, maatte de bekvemme tomter langs elven blive mer og mer værdifulde, især for de handlende klasser. Jeg er derfor tilbøielig til at tro, at partierne mellem elven og Langstræte nedenfor Olafskirkealmenning i dette tidsrum er bleven alt tættere optaget, medens indflyttende smaakaarsfolk, haandværkere og andre, har maattet nøie sig med de længere udover — ind paa sletten — liggende grunde.

Gjeilans nederste del (75 til 85) havde alt længe været byens vestligste udkant. Her samlede sig ogsaa efterhaanden samfundets ulykkelige, og de usle hytter herude blev et berygtet kvarter.

Med Eystein og hans bror, Sigurd jorsalafare, ophører Nidaros at være kongernes faste residens. Dette faar dog ikke endnu nogen væsentlig betydning, thi kun nogle og tyve aar efter bliver byen til gjengjæld erkebiskopssæde.

Geistligheden bliver nu det vigtigste moment i byens udviklingshistorie. Standen selv samler sig især omkring Kristkirken (67), erkebiskopen paa sydsiden, kannikerne mod vest og nord. Alt, hvad der lever med og af geistligheden, slaar sig ned i nabolaget nordenfor — hvorved Kannikstrædet (eller Kannikalmenningen 36 til 92) opstaar — og bebygger efterhaanden ikke alene

grundene nedover mod Korskirkealmenningen (6—87),[1] men anlægger ogsaa en ny gade helt ned til sjøen, Vestra stræte (88, 98, 93). Dette viger betydelig ud mod vest, saa der bliver en bred, aaben løkke mellem strædet og nordre Gjeilan (75—85), der, som ovenfor nævnt, antageligvis har været proletariatets sæde. I denne periode reises ogsaa de sidste kirker. Den yngre Mariekirke (29) opføres; ovenfor denne fremstaar en gade, der i modsætning til den nordenfor (nedenfor) kirken liggende kaldes Efra stræti (53 til 56). Straks efter 1200 opføres Dominikanerklostret (ved 56), omkring 1300 Graabrødreklostret (ved 26), omtrent paa samme tid er Kristkirken sin fuldendelse nær.

I disse sidste 100 aar kan selve byens udvidelse ikke have været saa stor, og maa vel for endel være foregaaet ved bebyggelse af Vestre strætes vestlige kant, og en tættere optagelse af grunden paa begge sider af den gade, der gik omtrent ret ned fra Kristkirkegaarden, og som i en senere tid blev udvidet og fik navnet Munkegaden (58 til 88).

Omkring aar 1300 staar byen paa sit høieste. Den har da en prægtig metropolitankirke, 9 sognekirker (iberegnet Hospitalskirken paa Ilvolden), maaske 7 andre kirker og flere kapeller, 2 klostre o. s. v.

Men hermed standser udviklingen og snart begynder Throndhjem, som hele landet, at forfalde.

I 1531 brændte saagodtsom hele byen, og straks

---

[1] Naar det i Sverres saga — i Konunga sögur, udgivne af C. R. Unger, — kap. 64 (73) og 70 (80) heder, at kongen byggede „Mariesuden“ ovenfor byen, da er det vel tvivlsomt, hvorvidt man heraf kan slutte noget om kannikeresidensernes opførelsestid, thi disse har maaske lige saa lidt som kongsgaarden været regnet for at tilhøre den egentlige by.

efter blev reformationen indført. En voldsom overgangstid spredte nu for alle vinde det, som fromme hænder havde samlet gjennem aarhundreder, og byen gik vistnok stærkt tilbage. Den har nu kun to sogne, og alle kirker forsvinder paa Frue kirke og Kristkirken nær. I 1596 endelig blev Throndhjem ved en skatteudskrivning „sat lige med Marstrand og med danske ravnekroge.“ [1]

Omkring 1630 synes det atter at vende sig lidt,[2] og fremigjennem det syttende aarhundrede bedres tilstanden trods alle fataliteter.

Ved geistlighedens forfald faar handelsstanden paany overtaget, og interessen samler sig atter om bryggerne og havnen. Kravet til plads fyldestgjøres herefter i aarrækker dels ved at tage de øde kirketomter og de overflødige kirkegaarde i besiddelse, dels ved fuldt ud at bebygge Øren.

I sammenhæng med det netop udviklede tror jeg, at byens topografiske forholde altid har været stabile, med andre ord, hvad der engang var anlagt, blev respekteret. Gader og almenninger har visselig ikke gjennem hele middelalderen været gjenstand for nogen væsentlig regulering, og borgerne opførte efter hver ildsvaade sine huse paa de gamle tomter.

Aarsagen til, at Throndhjem gang paa gang blev saagodtsom fuldstændig ødelagt ved ildebrand, maa selvfølgelig for en væsentlig del søges i den middelalderlige bebyggelse. En forholdsvis udstrakt træby i en aaben egn, hvor der næsten bestandig blæser, og det ofte ret

---

[1] L. Daae, Throndhjems stifts geistlige historie, s. 91.
[2] Norske Rigsregistranter, VIII, 168.

tilgavns, maatte være særlig udsat for ulykker af denne slags, saalænge samfærdselslinierne ikke var bredere, end at kvartalerne stod saa at sige klods ind paa hverandre. Efter branden 1599 gjordes der ogsaa et forsøg paa at faa enkelte gader lagt bredere, men det er vel neppe blevet noget af, folkets seige vedhængen ved det gamle seirede vistnok.[1] Derimod lykkedes det, som nævnt, i Kristian den femtes tid at gjennemføre en regulering efter den store ulykke i 1681, skjønt thrønderne rigtignok hellerikke da paa langt nær adlød kongebudet i sin fulde udstrækning.

Reguleringen er planlagt ved det saakaldte reguleringskart, hvoraf et eksemplar (saavidt jeg husker, i større maalestok) findes paa Throndhjems magistratskontor, medens et andet opbevares ved Ingeniørbrigaden hersteds (G).

Throndhjem gjennemskjæres nu paa langs af den nye Kongens gade, paatværs af den ligeledes nye Munkegade. Hele feltet lægges i regelmæssige kvartaler med rummelig plads og store, aabne gaarde, og de grundeiere, som herved trænges ud, henvises til de nyudstukne partier sydvest for Munkegaden (se G, paaskriften). Man trøster sig til at søge dette gjennemført for de fleste borgeres vedkommende, kun de mest formuende handelsmænd, de „fornemme“ borgere, indrømmes paa forhaand ret til fremdeles at blive siddende paa sine tomter; deres økonomiske evne respekteres. Den nye Kjøbmandsgade udstikkes da ogsaa saaledes, at den i sit øvre løb falder sammen med Kaupmannastræte, medens dens nedre del gaar gjennem baggaarde, hvor det ikke er saa nøie

---

[1] N. Rigsreg. III, 557.

om pladsen. Kaupmannastrætes nedre del blir uforandret, men faar navnet Krambodgaden.

Det gaar ogsaa nok saa godt med at faa de øvrige nye gader udlagt. Mange af dem kan hellerikke have voldt synderlige opofrelser. Munkegaden gjennemskjærer saaledes f. eks. for en stor del øde eller lidet værdifulde tomter efter geistlige bygninger, længere ned krydser den løkker, som aldrig har været bebygget.[1] Kongensgade passerer flere aabne eller lidet optagne pladser, Vor Frue gade har tildels bestaaet allerede før o. s. v.

Men det er at lægge mærke til, at indi de kvartaler, som dannes af de nye gader, bebygger enhver sine tomter saa nær som mulig efter de gamle grændser, og at saaledes middelalderens forbindelsesled vedbliver at gaa igjen i det nymodens byanlæg.

Et par karakteristiske, hidhen hørende ytringer af senere embedsmænd skal her indtages.

Efter branden 1708 skriver Wibe bl. a.: „Dette derhos er vist og sandt, att disse Gader icke har været retteligen lagde effter dett Cortt confirmerit af Eders Kongelige Majestets Hrr Fader, effter dend forrige Ildebrand“ (her sigtes altsaa netop til reguleringskartet G).[2] — I april 1771 skriver stiftsbefalingsmand v. Grambow:

---

[1] Munkegadens navn er oftere bleven anført som bevis for, at et eller andet kloster maa have ligget i dens nærhed. Dette maa være feilagtigt; ideen til benævnelsen er vistnok opstaaet deraf, at gadens øverste del gik ud fra og ned imellem grunde, hvor katolske geistlige før havde boet, hvilke geistlige ofte efter reformationen, alle iflæng, kaldtes munke. Forresten er, som det vil sees, flere af de nye gadenavne just ikke valgt med nogen særdeles kritik.

[2] Generalløitnant Wibe til kongen, 13de okt. 1708, i Rigsarkivet.

„Ja, om endog det approberede kart (her menes fremdeles G) uforandret og strikte skulde følges, saa maatte vel den bedste del af byens nuværende bygninger i en anden form omstøbes“.[1]

Hellerikke den „gemene“ borgerstand vil forlade sine grunde i forretningsstrøget „nēri byn“. At flytte udover og opover, saaledes som „det kongelige kart“ byder, vilde ogsaa have været den rene ødelæggelse; forlængst var det slut med fortjenesten oppe hos kannikerne. — Det varede mange menneskealdre, før reguleringskartets kvartaler paa Kalvskindet optoges, ja et par af dem fyldes den dag idag væsentlig af haver.

Det er de her udviklede forholde, som gjør, at Throndhjems kommunikationslinier fra byens første anlæg kan findes igjen til vor tid.

Og standsningen ved 1300 forklarer noksom, at kartet af 1658 kan give os en plan af byen, som den omtrent var paa sit høieste.

Benævnelsen veit gaar fra 1681 over til at betegne alle de gammeldagse, trange smaagader uden undtagelse, i hvilken retning de end løber. Udtrykket almenning bruges fremdeles om de aabne pladser ved elven i retning øst til vest,[2] men optages ved byens bebyggelse mod fjorden ogsaa som betegnelse for lignende, der gaar i nord og syd.[3]

---

[1] Indbydelsesskrift til dén offentlige eksamen i Throndhjems kathedralskole for 1857, s. 29.

[2] De heder nu, som bekjendt, Raadstuealmenningen (5), Hagerupalmenningen (3) og Mustalmenningen (1); i 1708 kaldes de den øverste, den middelste og den underste almenning.

[3] f. eks. Duealmenningen (133), Jomfrualmenningen (134).

Den gamle almenning ved Klemetskirken faar i sin nye skikkelse navn af Dronningens gade. Nordre stræte lægges meget bredere og rettere end før, men faar beholde sit navn, Nordre gade, og den nye, ligeløbende gade længer mod øst kaldes som modsætning Søndre gade, skjønt intet menneske kan forstaa, at den har noget med syd at gjøre. Ligesaa meningsløst er det, at Vestre strætes navn overføres paa en ny gade, Vestre gade, der gaar i øst og vest, og at gaden langs Domkirkegaarden kaldes Østre gade.[1] Gjeilans nederste del faar det odiøse navn Jomfrugaden. Strøget heromkring var længe lidet søgt, saaledes f. eks. baade Enkeltskillingsveiten og det tilgrændsende parti af Munkegaden, som nu er et af byens vakreste kvarterer. Her boede endnu i 1742 kun tarvelige folk (kart S).

Efter branden 1708 gjordes der et nyt anfald mod veiterne. Generalløitnant Wibe forsøgte ikke alene at faa de to østligste gader gjort bredere, han vilde have hele byen paany reguleret og „de smaa steger", d. e. veiterne, tillukket. Det er ganske interessant at se, hvorledes Wibe skridt for skridt maa give sig. Saaledes heder det etsteds, at „Kongen har tilladt Søgadens folk at blive ved sine kjældere", men bl. a. skal ialfald „gaden ved Domkirken" gjøres 85 alen bred; dette kom dog heller ikke istand.

Jeg skal her endnu minde om de vanskeligheder, man havde for at faa de to nye gader, Karl Johans og Thomas Angells, gjennemførte efter branden 1841.

Mit hosføiede kart er tegnet med kapt. Bloms af

[1] Thrønderne har i den allersidste tid rettet paa dette; sidstnævnte heder nu Bispegaden, førstnævnte Erling skakkes gade.

1830 (A) som grundlag. Jeg valgte dette, dels fordi jeg fandt grund til at anse det for originalt og saa nogenlunde rigtigt, dels og fornemmelig fordi flere middelalderlige træk, som nu er forsvundne, endnu dengang var bevaret. Saaledes havde f. eks. partierne mellem Dronningens gade og fjorden tildels et mere oprindeligt udseende, der udviskedes ved reguleringen 1841. Forskjellen mellem byen dengang og nu er dog ikke større, end at enhver let kan orientere sig. De væsentligste forandringer er følgende: Den nye Karl Johans gade blev efter 1841 skaaret igjennem som antydet (b), ligeledes den nye Thomas Angells gade (c) og den nye Bratørgade (a). Ved 21 anlagdes Lilletorvet. Efter branden i 1842 fremstod St. Olafs gade (e), Tordenskjolds (f) og Hospitalsgaden (g). Endvidere er Schults's gade anlagt ved d, mange veiter er rettede, fæstningsværkerne langs elven er forsvundne saanærsom General Huths bastion (E); Skandseværkerne (S T) er ligeledes næsten jevnede med jorden. Nye broer er opførte ved Erkebiskopsgaarden (h) og ved Mustalmenningen (i).[1] Kalvskindet og byens yderste del har tildels faaet et forandret udseende, hvilke nyere forholde dog ikke har nogen interesse for nærværende afhandling, ligesaalidt som de nye kaier nordenfor halvøen.

Det skal erindres, at jeg har maattet indlægge den ældre by, dels efter sammenligning mellem mange andre karter, alle mer eller mindre urigtige, dels efter nuværende forholde, dels rent efter skjøn.

---

[1] Skjønt disse forandringer ikke har nogen videre betydning for nærværende arbeide, havde jeg dog selvfølgelig ønsket at aflægge dem paa mit kart med fuld nøiagtighed. Imidlertid stemmer ikke engang A og B fuldt overens.

De vigtigste af de benyttede karter og de, til hvilke der henvises i nærværende afhandling, samt den omhandlede tegning, er følgende:

A. Kart over Throndhjem, geometrisk opmaalt i 1830 af B. A. Blom, Capitaine. Maalestok 1 : 5000. Med tilhørende tabel. Kobberstik.

B. Kart over Trondhjem i maalestokken 1 : 3000, optaget ved Stadsingeniørkontoret. Trondhjem, A. Bruns boghandels forlag 1883. Litografi.

C. Kart over Trondhjem i maalestokken 1 : 10,000. T.hjem, A. Bruns boghandels forlag, 1883. Tilhører „Trondhjem og omegn, en haandbog for reisende", samme forlag og aar. Litograferet.

Hermed jevnført et af samme firma særskilt udgivet kart i samme maal, 1885. Litograferet.

D. Kart i Pufendorfs Karl den 10de Gustavs historie. Kartet er optaget af svenskerne i 1658, da det throndhjemske var afstaaet ved Roskildefreden. Tilhører værkets side 381 (udgaven i Nürnberg 1729). Kobberstik.

E. Kart fra samme værk side 487, forestillende byens beleiring af danskerne. Ligeledes fra 1658. Er aflagt i samme maalestok som foregaaende, og maaske paa grundlag af dette, men viser flere forskjelligheder og uoverensstemmelser. Kobberstik.

Begge disse karter forekomme tildels særskilt.

F. Tegning af Trondhjem 1674, seet fra øst, kobberstik af Maschins.

Denne tegning og de to karter D og E omtales i antikvar Nicolaysens Arkæologisk-historisk fortegnelse over Norges levninger af kunst og haandværk s. 155.

G. Reguleringskart af 1681. Det har føl-

gende paategning med kong Kristian den femtes egenhændige underskrift: „Effter Dette Dessein Skal Trundheimbs Bye Bugges og anlegges, og Hvisat nogen af Borgerne Formedelst Byen saaledis Regulair at Forfatte af Deris til forne Havende Pladtze noget maatte af gaae, Da skal Dennem saameget i Den stæd igen af voris Grund paa Kalf Skindet gives og anvises. Givet paa Vort Slott Kiøbenhafn d. 10de September 1681. Christian." Originalen i Ingeniørbrigadens Arkiv. Kopi paa Universitetsbiblioteket.

H. Kart uden aarstal, men rimeligvis omtrent samtidigt med foregaaende, maaske nogle aar yngre. Originalen i Ingeniørbrigadens arkiv, kopi paa Universitetsbiblioteket.

I. Kart uden aarstal over byen og en del af omegnen. Byens gader er betegnet paa samme maade, som paa G. Paa Hladehammeren er aflagt et stort, projekteret fæstningsværk. Det er maaske dette, som Kraft omtaler i topogr.-stat. beskr. o. Norge, V. 421 noten, men kartet er iallefald ældre end 1714. Originalen i Ingeniørbrigadens arkiv, kopi paa Universitetsbiblioteket.

K. Kart over Trundhjemb af J. Stockhoff, dat. 18 aug. 1708. Forslag til byens gjenopførelse efter branden 1 aug. samme aar. Originalen i Rigsarkivet, kopi paa Universitetsbiblioteket.

L. Kart i større maalestok over den 1708 afbrændte del af byen med bryggerne, tilført med generalløitnant Wibes haand navnene paa huseierne i Krambodgaden og Kjøbmandsgaden. Originalen i Rigsarkivet, kopi paa Universitetsbiblioteket.

M. Kart over Domkirkegaarden og Kongs-

gaarden af 1708, med paategninger af Wibe. Originalen i Rigsarkivet, kopi paa Universitetsbiblioteket.

N. Kart over Generalsgaarden af 1708. Originalen i Rigsarkivet, kopi paa Universitetsbiblioteket.

O. Carta over Kalf Skindet af Lilie, dat. 24de okt. 1716. Originalen i Ingeniørbrigadens arkiv, kopi paa Universitetsbiblioteket.

P. Kart over elvebrudet ved Arildsløkken og Skandseværkerne, formentlig af 1728. Originalen i Ingeniørbrigadens arkiv, kopi paa Universitetsbiblioteket.

R. Carte over Kalf Skindet med forslag til nye fæstningsværker langs elven. Dat. 25 nov. 1730. Originalen i Ingeniørbrigadens arkiv, kopi paa Universitetsbiblioteket.

S. Kart over branden 1742. Originalen i Videnskabernes selskab i Throndhjem, kopi paa Universitetsbiblioteket.

T. Kart over Kalvskindet fra kommandant Wleugels tid (1733—1752). Originalen i Ingeniørbrigadens arkiv, kopi paa Universitetsbiblioteket.

U. Situations kart over Trondhiems Bye og Fæstninger. Maalestok omtr. 1 : 3000. Uden tidsangivelse, men yngre end 1753, ældre end 1771. Originalen i Ingeniørbrigadens arkiv, kopi paa Universitetsbiblioteket.

V. Kart over Trondhjems Bye. Maalestok omtr. 1 : 5000. Uden aarstal, men omtr. fra tiden omkring 1818. Originalen i Ingeniørbrigadens arkiv, kopi paa Universitetsbiblioteket.

Idet jeg nu gaar over til en nærmere omtale af gader, almenninger og forskjellige punkter, maa den bemærkning forudskikkes, at jeg aldeles ikke har lagt an

paa at anføre samtlige forhaandenværende kilder. Kun en del saadanne er fremdragne.

Den throndhjemske halvøs strandlinie maa, som tidligere udtalt,[1] gjennem hele den historiske tid have været nogetnær den samme. Nyere gravninger synes at vise,[2] at halvøen har dannet 3 høidepartier, af hvilke det høieste har indtaget dens sydligste del, omtrent til nuværende Kongens gade, det mellemste har strakt sig derfra omtrent til nuværende Strandgade, medens partiet nordenfor denne har dannet det laveste plateau, den i vore kildeskrifter saa ofte omtalte Øre.

Grundene nordenfor Øren har derimod fra sagatiden og til nu undergaaet adskillige forandringer. Den store elv er betydelig grusførende og sætter stærk strøm, særlig i fjæretiden. Naar dens vandmasse under de hyppige nordlige og vestlige storme møder fjordens vilde og krappe sjøer, da rodes vandet ved elvemundingen op tilbunds, og sand og grus kastes tilbage til begge sider. Elveløbet er nu forlængst helt indrammet af moloer, og tidsmæssige mudderapparater arbeider hyppig i bunden, men alligevel kan der endnu paa kort tid lægges banker op i renden, snart hist, snart her. Selv ruteskibe, som hyppig færdes her, vover derfor den dag idag ikke at gaa op i elven uden særskilt ledelse; de saakaldte elvelodser er i Throndhjem en egen korporation, hvis pligt det er ved ofte gjentagne undersøgelser at følge strømmens og sjøens virkninger i elvehavnens nedre løb.

Saalænge elven og fjorden uhindret af menneske-

---

[1] Nærvær. tidsskrift 3. række, 1ste bind, om Olafsbrønden, s. 171. Se ogsaa denne afhandling om høideforholde og om flod og fjære.

[2] Aarsberetning for 1885, s. 67 og 169.

hænder kunde brydes med hverandre, maatte resultatet af deres kamp saaledes blive, at der dannedes faste banker. Disse samlede sig naturligvis især paa begge sider af elven lige ved dens munding, men efterhaanden maatte de vokse i mægtighed og udstrækning. Paa elvens østside leirede disse overskyllede ører sig østover ind imod Hlademostranden, paa elvens vestside tiltog de især i nordlig retning, i svagere mon ogsaa i nordvestlig. Hvor der før paa sidstnævnte side havde været dybt vand lige ind til stranden, blev der saaledes efterhaanden mere og mere langgrundt.

Indtil vor tid havde de paa elvens vestre og paa byens nordre og nordvestre side opkastede banker naaet en betydelig mægtighed. Deres ydergrændse mod fjorden dannedes af en brat mæl, molbakken. Her blev der med engang mange favne dybt; indenfor var der i mine skoledage saa udgrundt, at vi gutter paa lav fjære næsten kunde vade ud til molbakken. Altsaa lod bankerne sig dengang kun passere paa flod, og det alene med smaa og lette fartøier.

Denne de overskyllede ørers største udstrækning er nu noksom markeret, de nye kai- og havneanlæg strækker sig, som jeg maa tro, lige ud paa molbakken. For kjendskabet til Throndhjem paa sagaernes tid vilde det være særdeles interessant, om vi kunde finde ud, hvor molbakken dengang omtrent har gaaet. Jeg tror, det lader sig gjøre.

L. D. Klüwer beretter i sin bog Norske mindesmærker s. 40 følgende:

„Knud Strand, som døde her i staden 1815, 108 aar gammel, fortalte, at mere end halvparten af de banker (ører) udenfor staden, især ved elvemundingen, som nu neppe ved flod kan passeres med en lille, lastet baad,

kunde i 1720 til 1730 overseiles med en lille jægt, ved ebbe. Floden er her i Throndhjem mellem 3 og 4 alen høi, altsaa er de af K. Strand nævnte banker nu aldeles tørre ved ebbe, og strækker sig ved elveudløbet omtr. 700 alen fra land."

Sammenholder man denne beretning med karterne, saa kan man tilnærmelsesvis regne ud, hvormeget opøringen har tiltaget i de sidste par hundrede aar. Paa flere af karterne er nemlig grændsen for laveste fjære afsat, og hvor liden omhu der end maatte være anvendt ved denne aflægning, saa kommer den dog til nytte. Thi det viser sig, at bankerne ganske rigtig er aflagt mindre paa de ældre, end paa de yngre karter.

Jeg er kommen til det resultat, at maalbakken i sagatiden maa have gaaet omtrent som den yderste — nordligste — linie paa mit kart. Saavel mindre som større fartøier har derfor endog paa lavt vand kunnet naa temmelig nær ind til stranden paa strækningen fra 134 vestover. Men mellem 134 og 130 var der allerede dengang en banke, som ikke lod sig passere, særlig af større fartøier; vilde man op i elven, maatte seiladsen gaa nordenom. Denne hindring gjorde, at det ikke altid var saa let at komme ind; man risikerede under vestlige storme og uheldige omstændigheder at havne i fjæren ved Bakke istedetfor at naa ankerplads i elven.[1] Selv under roligt veir maatte det være tungvindt at passe flodtid eller at ro den tunge strøm opover elven for den, som ikke havde en ladning inde eller af anden grund nødvendig maatte op til Skipakrok eller til bryggerne.

---

[1] Se f. eks. Haakon Haakonssøns saga i Konunga sögur, udg. af C. R. Unger, kap. 70 (76) og 344 (302), sagastumpen om Magnus Haakonssøn i Fornmanna sögur X. 158.

Saaledes har utvivlsomt allerede i sagatiden den vestlige Øre været det mest søgte og benyttede landingssted for folk fra alle kanter af det throndhjemske. som en eller flere gange i ugen kom til byen forat besørge salg og kjøb. Man lod sine baade fjære op, akkurat som Frostinger, Skogninger, Hiterværinger og andre gjør i Rangkloa den dag idag, og havde man ikke stunder til at vente paa floden, saa var her alletider nok af folk, som kunde give en haandsrækning til at landdrage fartøiet eller sætte det ud.

Sagaernes *Eyrr, Eyrar*, betegner saavel hele det nordligste, laveste parti af halvøen Nidarnæs, som visse dele deraf. Der maa skilles mellem tre saadanne dele:

1. Den netop antydede vestlige Øre, landingspladsen,
2. Gildevangen og
3. den østlige Øre med Bratøren.

At det samme udtryk bruges iflæng, volder adskillig vanskelighed, naar det gjælder at bestemme, hvad der menes. I dette stykke synes der ogsaa at have raadet nogen uklarhed hos enkelte af de gamle forfattere. Jeg skal her først omtale hver af disse dele for sig og siden alle tre i sammenhæng.

1. Den vestlige Øre

nævnes tidt og ofte i kildeskrifterne, men altid kun under fællesbenævnelsen. Jeg skal anføre nogle steder, der tildels ogsaa samtidig omhandler den østlige. [1]

„Magnus konges mænd ror nu nogle dage ind til Øren forat samtale. Kong Sverre gik ned til møde“ —.[2]

---

[1] De i nærværende afhandling indlagte stykker af kildeskrifter er valgt med det formaal at belyse vedkommende punkt saa fyldigt, som det i korthed lader sig gjøre.

[2] Sverres saga i Konunga sögur, kap. 40 (46).

„Da lod de (heklungerne) stelle til ankere, fastbundet til tømmerstokke, og de æslede sig til at ro nær Øren og fælde tømmeret med ankerne over bøndernes fylking. Dette blev ogsaa gjort istand, men ikke udført; de fandt paa meget sligt, som ei blev fristet“.[1]

„Kong Magnus roede paa en skude ind til Øren forat samtale, og kong Sverre sad tilhest paa Øren.“[2]

„Kong Sverre lod nogle skuder drage over Ørene ud i sjøen, og mandskab løb ombord og lagde ud til heklungerne, og de skjød en stund paa hverandre.“[3]

„De [Erik kongssøn og Kol Isakssøn] lod holde vagt om nætterne ude i Gildeskaalen. . . . . Alt folket blev da blæst til samling og fylkinger sat, en udè paa Øren, hvor et mærke blev reist, som Kol Isakssøn og endel byfolk fulgte; Erik kongssøn havde fylket oppe ved Skipakrok og ud til Bratørerne, og størsteparten af bymændene havde fylket paa bryggerne. Kong Magnus og hans mænd lod seilene gaa, da de kom indenfor Holmen, og lod skibene løbe for masterne til Øren. . . . Og da kong Magnus og hans følge kom tæt udenfor korset, da lagde de alle skibene sammen og laa der en lang stund af dagen. . . . . . Og af dem, som var paa Øren, vadede mange ud imod og kastede sten, og nogle skjød, og æggede saaledes [heklungerne] til landgang . . . . Og ved nonstid kastede Kong Magnus og hans mænd sin flaade los og ordnede sig til roning; de fire største skibe roede til elven, men de andre fire lagde til ved Øren. Kongen selv roede ind i elven og lagde til der, hvor Erik kongssøns mærke var. Der blev gjort

---

[1] Sverres saga i Fornmanna sögur VIII, 113.
[2] Sv. sg., Kon. sög., kap. 53 (60).
[3] Sv. sg. smsteds, kap. 55 (60, 61).

en haard, men kortvarig modstand; kong Magnus og hans følge lagde til langs sanden og skjød landgangsbryggerne op lige under fødderne paa birkebeinerne. . . . . Da birkebeinerne saa, at deres fylking tyndtes, ... vendte de sig undaf og flygtede, men heklungerne forfulgte dem skarpt. . . . De, som lagde til ude ved Øren, løb overbord, saa sjøen gik dem under armene. . . . Da Erik kongssøn og hans folk flygtede, vendte somme af heklungerne sig udover til Øren og faldt Kol og hans mænd hel ubehageligt i ryggen . . . . [1]

„Birkebeinerne lod skibene sætte op paa Øren. . . Gunnar (galen) for ud til Øren og lagde ild i langskibene; heller skulde de brænde end baglerne have nytte af dem". [2]

„Somme [af birkebeinerne] vilde, at han [Thorstein kugad] skulde føres ud paa Øren og hænges der". [3]

„Efter paaske blev seks skibe, alle store, reist ude paa Øren". [4]

„En valslynge var reist ude paa Øren og ved elven en anden . . . . Kongen selv var ude paa Øren . . . . . De [baglerne] vovede ikke landgang ved Bratøren; de syntes, der var uren vei, hvor de saa Sigrflugan vaie i luften. . . . . Kong Sverre gik op fra Øren til smidjen, og gav saaledes baglerne leilighed til at gaa iland paa Bratøren . . . . Biskop Nikolas roede derfra over til Ilbugten . . . . Kong Sverre blev dette var og kjendte hans færd, tog en karve, som Ønund ufred eiede, og lod den drage tværs ud over Ørene; der gik saa tykt med folk omkring.

---

[1] Sverres saga i Fornmanna sögur VIII, 160.
[2] Sv. sg. i Konunga sg., kap. 142 og 143 (142).
[3] Sv. sg. smsteds, kap. 162 (153).
[4] Sv. sg. smsteds, kap. 164 (154).

at intet kunde sees til fartøiet, men da det naaede sjøen. blev biskop Nikolas det var . . . . . Da baglerne saa dette fra de andre skibe, skyndte de sig derhen med sine skuder og vilde komme mellem landet og Ønund". [1]

Den vestlige del af Øren maa, efter foranstaaende udvikling om grundene nordenfor byen, omtrent have omfattet partiet 109, 134, 180. Den flade, vakre strand med sine letvindte landingsforholde kan, som før ytret, gjættes at have været en gammel skibsbygningsplads. Den kun faa fod høie mæl, som nu afslutter hele halvøen mod fjorden, maa vistnok, ialfald for en del, være fremstaaet ved opfyldning; har landet paa disse kanter virkelig hævet sig i de sidste 800 aar, saa maa denne hævning være ubetydelig. [2] I sagatiden har, tænker jeg mig, partiet heromkring skraanet jevnt og uden nogen afstyrtning ned i sjøen. Opfattes terrænet saaledes, saa bliver der ogsaa nogen, om just ikke stor mening i heklungernes paafund med ankerne (hvis da ikke hele fortællingen beror paa en misforstaaelse eller feil). Kong Magnus' mænd vilde ved flodtid ro lige ind til bredden og forsøge at slynge sine maskiner fra de høibordede skibe ind over stranden. At dette imidlertid „ei blev fristet" er rimeligt nok.

Lidt op fra fjæren har smidierne *(smiðjubúdir)* staaet, omtrent ved 119. Først har vel, som antydet, en

---

[1] Sverres saga i Fornmanna sögur VIII, 374 ff. — Jeg citerer vore egne saga-udgaver, hvor det lader sig gjøre, men jeg har ofte maattet holde mig til den udførligere redaktion i Fornmanna sögur.

[2] Jvfr. B. M. Keilhau, undersøgelser om fremstigning af landjorden i Nyt magazin for naturvidenskaberne, 1ste bind.

enlig skibsbygger slaaet sig ned her, siden, da byen voksede til, blev maaske denne udkant hjemsted for hele smedelaget.

Paa denne strand blev ikke alene nye skibe bygget, men her fandtes ogsaa lunner til opsætning af fartøier.

Jeg udtalte foran den mening, at Nidaros's til dagligdags stærkest benyttede landingsplads har været paa den vestlige Øre, og at den jævneste strøm af folk, særlig fra alle throndhjemske bygder, her havde sin opgang til byen. Det maatte falde af sig selv, at man lagde iland saa meget mod øst, som det dybere vand tillod, forat veien til forretningsstrøget ikke skulde blive længere end nødvendigt. Det livlige landingssted er saaledes at søge ved 134. Her, paa halvøens nordvestlige spids, stod ogsaa det i foran citerede saga nævnte kors, synligt langt udover fjorden (108).

Andagtskors reistes, som bekjendt, i den katolske tid hyppig i det fri. Særlig paa et saa befærdet sted maatte der selvfølgelig være et kors, hvor landsfolket kunde forrette en bøn, før de drog op i byen.

Dr. Ingvald Undset har i sit arbeide Indskrifter fra middelalderen i Throndhjems Domkirke,[1] s. 39 ff. beskrevet et yderst interessant andagtskors, fundet i Throndhjem og nu opbevaret i Domkirken. Afhandlingen er tilføiet en orienterende oversigt om slige kors idetheletaget. Korset i Domkirken er af marmor, nu meget beskadiget og i to dele, tilsammen af lidt mindre end 2 meters længde. Det er forsynet med en indskrift, der vistnok er meget ødelagt, men som dog rimeligvis har lydt saa:

---

[1] I Kristiania videnskabsselskabs forhandlinger for 1888, ogsaa særskilt solgt til indtægt for Domkirkens restauration.

Er liðnir varo fra burd vars lavards
thvshvndrad vetra oc drim vetrom midr en ccc
let biscvp reisa kross denna gvþi til lofs
ok til salohialpar theim rikisins er her fara um bein
syngi firir sal hans pater noster.

D. e.:

Da leden var fra vor herres byrd
tusen vintre og tre vintre mindre end 300
lod biskopen reise dette kors Gud til lov
og til sjælehjælp for dem af riget, som her fare om byen.
Synger for hans sjæl pater noster.[1]

Denne indskrift – altsaa fra 1297 — passer saa fortræffelig til landingsstedet paa Øren, at jeg føler mig overbevist om, at det netop er dette kors, som har staaet ved 108. Det har da enten været opstillet paa en høi sokkel eller inde i en liden, dertil særskilt indrettet bygning, maaske noget sligt, som professor Munch mener.[2] Dette kors har vistnok erstattet et ældre, som før har staaet paa samme sted.

Foran korset har tilreisende folk forrettet en kort andagt, læst et paternoster (fadervor) eller fremsagt kredo (troesbekjendelsen). Da denne sidste jo synes noget lang, faldt det mig ind, at maaske ogsaa kortere bønner eller remser kan have været kaldt kredo. Denne tanke finder jeg fuldkommen bestyrket ved artiklen kredda hos Fritzner.[3]

Lige ved 108, hvor korset efter den her givne

---

[1] Al oversættelse staar for mit eget ansvar.

[2] P. A. Munch og H. E. Schirmer, Throndhjems Domkirke, s. 33.

[3] Dr. Fritzner, Ordbog over det gamle norske sprog, 2den udgave.

fremstilling skulde have staaet, munder der ud en veit, som den dag idag heder Kredoveiten (106—108). Dette navn er formentlig et stærkt bevis for rigtigheden af min anskuelse.

2. Gildevangen.

„Kong Olaf (kyrre) oprettede Myklegildet i Nidaros og i mange andre kjøbstæder, hvor der før var sammenskudslag; da var den store By-bot gildeklokke i Nidaros; hvirfingsbrødrene [1] lod der gjøre Margretekirken af sten“. [2]

„Folket laa om vinteren ude i Gildeskaalen“. [3]

„Mændene aftalte at blæse alt folket væbnet sammen ud til Gildeskaalen om kvelden“. [4]

„Onsdagen blev byttet baaret ud i Gildeskaalen, og thorsdagen, fredagen og lørdagen blev det delt“. [5]

„Hertugen [Skule] var 3 nætter i Korsgildet“. [6]

„Vort lagthing skal holdes . . . i Korsgildeskaalen i Nidaros“. [7]

„Dernæst skal lagmanden lade gjøre vêbaand i Korsgildeskaalen i Nidaros paa rette thingsted“. [8]

„Lagmanden skal lade ringe klokken By-bot i Margretekirkens støpul (variant: storm klokken i M. k. s.) naar han agter sig at gaa til things med bogen.

---

[1] Se *»hvirfingsdrykkja«*, Fritzner, ordbog over det gl. norske sprog, 2den Udgave.

[2] Olaf kyrres saga i Fornm. sg. VI, 440.

[3] Sverres saga i Fornm. sg. VIII, 285.

[4] Haakons, Guthorms og Inges saga i Fornm. sg. IX, 22.

[5] Samme sg. smst. IX, 27.

[6] Haakon Haakonssøns saga i Heimskr., kap. 259 (238).

[7] Norges gamle love II, 187.

[8] Smsteds II, 188.

Denne klokke skal ikke ringe i anden anledning, medens thinget varer, undtagen fiendtlig hær farer mod byen eller der bliver ildløs". [1]

„Taarnvagt skal holdes i Margretekirkens støpul". [2]

„I fordom Tid var et megit langt Huus bygt neder ved Stranden, som de kallede Gildeskaalene, det er Gildishuus, huilckit Huus var megit langt oc bygd i en lang rad, oc tackt met Spaaen, ... udi huilcket Huus baade Borgere i Byen oc de fornemste Bønder i Trondelagen holde deris Brylluper, Gilder oc Giestebud, ligesom udi et Compani, oc vaare mange Huuse bygde der hos, som de brugede til Kieller oc Spisekammer oc Kiøcken oc Sengekammers, met mere saadant, oc er for faa aar siden afbrudne, oc andre Borgeres Huus bygde der isteden igien". [3]

Mindet om Gildevangen lever endnu i navnet Gjelvangveiten, det er Gildevangveiten (111—112).[4] Gildeskaalen og alle de til gildevæsnet hørende bygninger maa da vistnok have ligget omtrent mellem 110, 111, 112, 118, begrændset af Gjelvangveiten og Kredoveiten. Det har tildels været antaget, at Korsgildet skulde have haft sit navn efter Korskirken; jeg anser dette usandsynligt og deler den mening, at navnet stammer fra korset, der stod lige i nærheden. Hvorvidt der har været flere gilder, et Myklegilde, et Krossgilde, et Olafsgilde, skal jeg lade være usagt, mig forekommer det rimeligst, at

---

[1] Norges gamle love II, 189.

[2] Smsteds II, 242.

[3] Peder Claussøn Friis's samlede skrifter, udg. af Gustav Storm, 355 f.

[4] Hr. O. A. Øverland har meddelt mig, at han ogsaa opfatter Gjelvangveitens navn paa denne maade.

ialfald de to første maa være et og det samme.[1] Vi saa, at Korsgildet eiede baade den store skaale, hvor lagthinget holdtes, og Margretekirken med dens prægtige klokke, ligesom hertug Skules nærværelse i laget er nok til at vise, at Korsgildet omfattede de fornemste klasser i samfundet. Institutionen forudsætter, som af Peder Claussøn nævnt, mange bygninger til forskjelligt brug, og Gildeskaalen — eller skaalerne, om der virkelig har været flere — med tilbygninger maa saaledes have optaget en betydelig plads.

Nogen bestemt mening om, hvorvidt Margretekirken har ligget paa vest- eller østsiden af Gjelvangveiten, kan jeg for øieblikket ikke fremsætte. Naar jeg paa kartet har antydet den ved 114, saa er det fordi dette synes mig rimeligst og fordi jeg har truffet en hentydning til, at her maaske kan have været en kirkegaard. Klüwer[2] fortæller nemlig følgende:

„Udi Mats Nissens gaard, omtrent 150 alen fra søen i søndre Gade, fandtes, for ikke længe siden nogle Been, og 2de Stykker af forskjellige Ligstene fra 1650 omtrent. Her har altsaa paa den Tid været en Kirkegaard".

Ligstenene sætter vi ud af betragtning, men benene er vigtigere, kirkegaard paa disse kanter kan neppe hidrøre fra mer end én bestemt kirke. „I Søndre gade 150 al. fra sjøen" kan blive omtr. ved 114. Ifølge kart A boede „grosserer M. Nissen" i 1830 i Kjøbmandsgaden, nuværende no. 38 (bankbogholder Thrones gaard),[3] men

---

[1] Jvfr. Munch og Schirmer, T.hjems Domkirke, s. 33; Lange, De norske klostres historie, s. 314.

[2] Norske mind. s. 43.

[3] Matrikulnumre og eiere fra nutiden er overalt angivet efter kart B og efter Throndhjems matrikul, udarbeidet af E. M. V., Throndhjem 1886.

enten samme mand eller en mand af samme navn kan jo have haft sit hjem. i Søndre gd. før 1818, da Klüwer skrev sin bog. Og endskjønt denne forfatter ikke altid er paalidelig, saa synes det dog for drøit, om han skulde have forvekslet Søndre gade og Kjøbmandsgaden, saa meget mere som han særskilt omtaler flere fund ogsaa fra sidstnævnte gade.

Naar kirker ialmindelighed søgtes lagt paa frie pladser, maatte dette vel ikke mindst være ønskeligt for Margretekirkens vedkommende, ligesom det skulde synes rimeligst, at den opførtes omtrent ret ud for byens hovedgade, Langstræte. Den var jo nemlig bestemt for særskilt stas, og dens støpul var byens vagttaarn. I dette hang ogsaa Bybot, som kaldte til gilde og til thing, og som varslede ildløs eller fiendtligt indfald; baade klokken og støpulen maa derfor have været af betydelig størrelse, den sidste har vel helst været et anseeligt stentaarn.

Har Margretekirken ikke ligget paa det af mig antydede sted, saa kan ialfald dens plads ikke søges langt borte.

3. Den østlige Øre.

Ørens nordostlige del hed i gamle dage Skagen (131, 129, 130, 132); [1] den afsluttedes mod elven med en mæl, Bratøren (129—130). Noget op fra elvemundingen gik bugten Skipakrok ind mod vest (1, 131, 129). [2] Paa dennes sydside maa Kongsbryggen,

---

[1] Norges gamle love II, 241, se nedenfor s. 62; jevnfør aarsberetning 1885 s. 68 og 169.

[2] Baade Bratøren og Skipakrok nævnes, som bekjendt, mangesteds i vore kildeskrifter; jevnfør nævnte aarsber. smsteds.

byens ældste handelsplads, have været. Her er ogsaa, ved den nuværende Strandgades østre ende, „dybt under gaden og i dennes retning" fundet en række svære pæle, altsaa omtr. mellem 1 og 8.[1] Pælene er brændte i toppen og kan antages at hidrøre fra Kongsbryggen.

Jeg har aldrig seet udtalt nogen formening om, hvor langt ind Skipakrok har gaaet, og hvor bred den har været. Naar jeg maa tro, at bugten omtrent kan have haft den paa mit kart angivne form og udstrækning, da grunder jeg dette paa følgende:

Partiet fra det nederste af Bratøren og op til bryggen matr. no. 87 og 85 springer lidt længer frem i elven, end bryggerækken ovenfor. Dette er ogsaa saaledes aflagt paa kart A, G, H og U, og denne fremragende del betegner formentlig den egentlige Bratøres udstrækning. Hvis jeg mindes ret, kan ogsaa Toldboden (181) og de to nævnte nærmeste brygger ovenfor sees at hvile paa selve bakken, ikke blot mod gaden men ogsaa mod elven, medens grundlaget til elvesiden for bryggerækken ovenfor dannes af temmelig høie pæle. Jeg tænker mig derfor, at den skraanende strand mellem 1 og 129 er dannet ved udfyldning, med andre ord, at dette parti saa omtrent betegner Skipakroks største brede.

I bylovens regler for vagtholdet forekommer den nedenfor gjengivne forordning, at alle 6 vagtmænd skal samles paa Øren og sammen gaa op om Skagen. Dette betegner altsaa retningen 119 til 128. 3 skal nu svinge ud om Gjeilan, men de andre 3 snur op efter Langstræte og ned om Klemetskirkegaard og ned om Kroken, altsaa blir deres rute 128, 22, 23, 11, 10, 1. Naar de

---

[1] Samme aarsberetning, s. 67 og 169.

her gjør svingen helt bort til Langstræte, istedetfor at gaa bent over fra 128 til Kaupmannastræte 10, saa maa aarsagen formentlig være, at Skipakrok strækker sig udover forbi dette sidste. Denne anskuelse har jeg fundet bekræftet ogsaa ved andre smaatræk. Jeg kan heller ikke skjønne andet, end at dette passer til terrænet, da Strandgaden mellem Søndre og Nordre gade skal være udfyldt i 10 til 12 fods høide,[1] ligesom Skipakrok jo maatte have nogen udstrækning, om den skulde fortjene sit navn. Endelig faar Ørens nordøstligste pynt først ved denne antagelse en figur, der passer til benævnelsen Skagen. Paa fjære maa bugten imidlertid have været meget mindre. — Dens nordlige strand har vistnok ogsaa været brugt til landsætning af skibe.

Paa hvilken del af Øren thingpladsen skal søges, er vanskeligt at sige. Det forekom mig først, at flere omstændigheder pegte paa den østlige Øre, der var en stor og noget ud af færdselen liggende slette, egnet til fredhellig grund. Men rimeligt er det vel, at korsets nærmeste omgivelser har været det sted, hvor saa mange norske Konger hyldedes. Herfor synes ogsaa følgende sted hos Peder Claussøn[2] at tale:

Der strax vesten fore [Gildeskaalen] ud ved Stranden er et langt oc vijt Sund, som kaldis Øeren paa Norske Maal, der paa bleff Øire-Ting holdet i gammel Tid aff de 8 Læn i Trondheim.

Retterpladsen har maaske ogsaa været her.

---

[1] Aarsberetning 1885 s. 67, noten.

[2] Saml. skr. udg. af G. Storm, s. 356. Det bemærkes, at Claussøn hentede sin viden om Throndhjem fra en mand, som „i sin ungdom i den katolske tid“ havde gaaet i Throndhjems skole, anf. sted. LV f. og LXV f.

De foran optagne stykker af kildeskrifter giver, jevnført med nærværende fremstilling, saa grei forklaring paa Ørens forholde, som man kan ønske sig:

„Kong Magnus roede paa en skude ind til Øren“ — hans fartøi laa altsaa paa aarerne mellem 134 og 135, medens Sverre sad paa sin hest, maaske ved 104. I det samtalen ender, lader Sverre nogle skuder drage fra Skipakrok ved 131 over til 112, for i denne linies fortsættelse at afskjære kong Magnus tilbagetoget til Holmen, endskjønt der var sat grid til mødet.

Slaget mellem Erik kongssøn og k. Magnus. Kol Isakssøn staar ved 104, Erik fra 129 til 130, bymændene paa bryggerne fra 1 opover. K. Magnus's flaade ligger først udenfor korset ved 134, deler sig derpaa, saa nogle af skibene ror op i elven og lægger til ved Bratøren 181, medens de øvrige lægger lige frem til Øren. Efterat hele den østlige afdeling af birkebeinerne er jaget paa flugt, stormer heklungerne udover og falder Kol i ryggen ved 104.

„En valslynge var reist ude paa Øren“, omtrent ved 135. „Kongen selv var ude paa Øren“, her menes Bratøren 181; idet han trækker sig tilbage udover til smidjerne ved 119, faar baglerne leilighed til at gaa paaland. Da biskop Nikolas sees at ro vestover paa fjorden nordenfor Øren, bruger Sverre sit gamle fif og lader et fartøi føre over fra 131 til 112, for saaledes at fange bispen. Dette skulde ogsaa udentvivl være lykkedes, om ikke baglerne østenfor, ved Hladehamren, var kommen til hjælp og havde truet Ønunds retræt.

De mange forskjellige brug, som gjordes af Ørerne, førte lidt efter lidt til deres bebyggelse. Til bygning og opsætning af fartøier behøvedes redskabsboder og opbeva-

ringsrum, til kirken hørte der præst og klokker, gilde husene bredte sig udover. Maaske kunde man ogsaa gjætte, at udenbys folk har haft sine egne, faste boder eller huse paa Øren, som de benyttede under besøgene i byen; især maatte det være godt at have eget tag at ty til under langhelgen ved Olafsmessetider, da byen var fuld af folk fra alle verdens kanter. Der tales ogsaa hos Claussøn (i det til slutning gjengivne stykke af Inge Baardssøns saga) om boder ved Gildeskaalen. Skulde Ørjaveiten (105—107) paa denne maade være opstaaet mellem boder eller gaarde, som tilhørte folk fra Yrjar (Ørlandet)? og Gjemsveiten (101—102) have faaet navn efter Gimsemændene (Gimse i Melhus)? [1] — — Da fredelige tilstande indtraadte efter borgerkrigenes ophør, optoges Ørerne snart; bebyggelsens fremgang betegnes derved, at hyldingsthinget i det fjortende aarhundrede flyttes op paa Kristkirkegaarden, medens lagthinget forlægges fra Korsgildeskaalen til Kongsgaarden. Paa mit kart har jeg kun let antydet middelalderlig bebyggelse paa Øren.

Kaupmannastræte, 10, 11, 13, 15, 18, 19.

Jeg har ovenfor gjort opmærksom paa, at de gamle stræter før har været ganske anderledes krogede end nu. Kaupmannastrætes nedre del, der som før nævnt er det samme som den nuværende Krambodgade, har af alle bevaret sin oprindelige retning bedst. Endnu et godt stykke ind i forrige aarhundrede boede endel af byens første forretningsfolk her, og efterat de større handelsmænd flyttede frem i den nuværende Kjøbmandsgade, har ingen større reguleringsplan været oppe. Dog blev

[1] Gjemsveiten forsvandt ved reguleringen efter branden 1841.

partiet i det nederste kvartal (10—11) rettet og gjort bredere efter branden 1841, indtil da gik gaden ogsaa her buet.

Krambodgadens løb fra Pigerealskolens have, Dronningens gade no. 1, til Krambodgaden no. 2 (ved 14) antyder, hvorledes det gamle Kaupmannastræte før har svinget i en bue frem til Olafskirkealmenningen i den nuværende Skjoldagerveit (15—17 a). Her blev strædet afbrudt 1681, og fortsættelsen er aflagt efter kart D og E. Det har da gaaet østenfor Olafskirken (16), til Korskirkealmenningen (nu Vor Frue stræde, 18 til 87). Herfra fortsatte strædet, til det standsede ved en ny almenning, der skar fra elven udover ved Huitfeldt & Co.s nuværende gaard, Kjøbmandsgaden no. 14 (ved 19).

Kaupmannastræte nævnes kun lidet i kildeskrifterne og kun en gang saaledes, at rigtigheden af det her anførte kan kontrolleres, nemlig i bylovens forordning om vagtmændenes gang; den vil nedenfor blive gjengivet.

Til strædet hørte

b r y g g e r n e l a n g s e l v e n (1 til kvartalet ovenfor 7). En gaard paa strædets østside havde altsaa façade mod dette og strakte sig fremover og nedover elvemælen og endte med en brygge.

Bryggerækken begyndte ved Skipakrok, og den kan i byens velmagtstid i d e t h ø i e s t e have naaet saa langt op, som bryggerne gjør nu (til Kjøbmandsgaden no. 5). Dette er en linie paa 1600 fod, og bryggerne i Nidaros har saaledes haft samme udstrækning som i Bergen.[1] Elvens strand ovenfor maa, som senere skal paavises, rimeligvis have tilhørt Kongsgaarden.

Om bryggerne forekommer følgende i byloven:

---

[1] Jvfr. N o r s k t i d s s k r. f. v. o. l. 1853, s. 15.

„Alle kjøbmænd, som kommer til Nidaros, lægger til bryggen der, hvor de leier hus. Naar ladningen er udlosset, lægger skibet ud fra og giver saaledes plads for dem, som kommer med lastet skib. . . . . Og leie skal hver tage sig slig, som nu er sagt, fra Kongsgaarden ud til Kroken. De, som har bryggeleie, lægger sidelangs til bryggen". [1]

„Tre alens svaler maa taales over bryggen, ikke bredere". [2]

Disse tre alens svaler er de saakaldte fladbrygger, en aaben gang langs med elven, som løber over bryggernes tværender i første etage nu, som i bylovens tid, og som er en interessant og ærværdig overlevering af gamle dages bygningsskik.

Bryggerne nævnes oftere i sagaen, saaledes i Sverres saga, Fornm. sg. 374:

„Endelangs byen var tilstelt med bord, der var reist op paa husene udenfor tagene, ligesom stridsskjærme, og derop blev baaret stor sten; der var ledingsfolk og bymænd til værn. . . . . Baglernes skuder roede op i aaen . . . . de skjød paa bymændene, men kunde ikke komme dem paa langt nær for stenkast fra husene og bryggerne".

I bryggerækken fandtes i middelalderen en aaben plads ved Saurhlið, et i sagaen oftere omtalt sted, som efter navnet har været en myragtig sump. Jeg forestiller mig Saurhliðs omraade mindre, end man, saavidt mig bekjendt, almindelig gjør; efter min mening har den neppe indtaget stort større omraade, end her antydet ved 5. Stedet er vel temmelig tidlig gjort brugbart til

---

[1] Norges gamle love, II, s. 249.
[2] Smsteds s. 244.

bebyggelse; paa tegningen F sees det at være fuldt optaget af brygger.

Langstræte, 22 til 37, 38, 39, 41, 42.

Heraf er, som oven nævnt, den nuværende Apotekerveit en levning. Gaden begyndte ved Øren og passerede tre almenninger, førend den naaede did, hvor Throndhjems Sparebank nu ligger (Kongens gd. no. 4). Herfra gik den langs østsiden af Mariekirkegaarden — nu Tordenskjolds park —, passerede atter tre almenninger og naaede frem til den fjerde noget ovenfor det nuværende ligkapel, Bispegaden no. 1.

Langstræte er paa hosføiede kart aflagt omtrent efter kart D og E, forsaavidt angaar partiet fra strædets begyndelse ved 22, op gjennem Apotekerveiten 23 til 26 og op til almenningen ved Kongsgaarden 37—38; strædet herfra og videre til broen vil blive omtalt nedenfor.

Gaden nævnes oftere i kildeskrifter, det vigtigste sted — i byloven — skal gjengives senere.

Kristkirkegaarden og dens omgivelser.

Paa kirkegaarden stod den ældre Mariekirke (68), indtil den af erkebiskop Eystein blev nedbrudt og flyttet til Elgesæter. Den er her indlagt efter Krefting.[1] Kristkirken (Domkirken, 67) staar paa sin plads og skal ikke her nærmere omtales, ligesaalidt som Erkebiskopsgaarden (63), der jo ogsaa for en væsentlig del er bevaret. I denne sidste havde erkebiskopen et særskilt kapel. I elvemælen nærved stod i sin tid kapellet over Olafsbrønden (43).[2]

---

[1] O. Krefting, Om Throndhjems Domkirke, pl. II.
[2] Nærværende tidsskrift, 3. række, I, s. 165 ff.

De stabile forholde i Throndhjem sætter os istand til at kartlægge Kristkirkegaarden saaledes, som den maa antages at have været i byens velmagtstid. Enkelte sider af kirkegaarden var nemlig i 1658 — og til 1681—82 — dels bebygget saa langt ind, som i tidligere tid, dels var de ældre tomter forhaanden; andre sider bevarede sin oprindelige skikkelse endog til for 60 aar siden.

For at begynde vest for Erkebiskopsgaarden saa viser det sig, at bebyggelsen i ældre har gaaet til den række store, gamle trær, som staar i Domkirkegaardens vestkant — 62 til 60 —. Dette fremgaar af kart K, O, R, T, U; efter disse er ogsaa Kannikestrædets eller Kannikeveitens øverste del aflagt (91—92). Reguleringskartet af 1681 (G) paabyder en fuldkommen forandring af strøget, men hertil blev der ikke taget hensyn; Kannikeveiten fremstod, som saa mange andre stræder, paany i sin gamle skikkelse, og tomterne blev til begge sider paany bebyggede i samme udstrækning som før. Mellem veiten og kirkegaarden laa „Latinskole og Fattigskole" (kart U), indtil det nuværende Vaisenhus opførtes for angellske midler i 1771.[1] Da først forsvandt den øverste del af Kannikeveiten. Dengang blev ogsaa kirkegaarden rykket noget ud mod vest, saaledes som aflagt endnu paa kart A.[2] I nyeste tid er der anlagt en gade øst for Vaisenhuset, hvorved kirkegaarden atter paa denne kant har faaet sine oprindelige grændser.[3]

---

[1] Throndhjems Adresseavis 1771.

[2] Hvilke uklare begreber der har raadet om ældre forhold, sees bl. a. af stiftsbefalingsmand v. Grambows skrivelse af 1771, offentliggjort af H. H. Müller i Indbydelsesskrift til eksamen i T.hjems kathedralsk. 1857, s. 29. Den „brede og reelle gade", som efter reguleringskartet af 1681 førte lige til den daværende bybro, har aldrig eksisteret.

[3] Dette stemmer med, hvad der af hr. overlærer Krohg paa

I 1658 og iallefald endnu i 1682 saa kirkegaardens nordside ud omtrent som aflagt hos mig efter samraad med karterne D, E, G og H. Det maa ansees høist sandsynligt, at denne kant har haft samme udstrækning ogsaa i katolsk tid, og at grændsens uregelmæssighed hidrører fra bygninger, som engang har staaet ind paa kirkegaarden. I 1708 er grændsen lagt efter snor saaledes, som den endnu gaar (karterne K og M og alle yngre karter over byen), og her er da opført en mur.

Kannikestrædet fra 91 om 90 og 89 til 55 er aflagt efter D og E, strøget 55 til 36 er Broveiten, der visselig er det samme som den fremmeste del af kannikernes stræde eller almenning, hvad det nu har hedt.

Følgende fund fra de omhandlede to sider af kirkegaarden bemærkes:

„Ved at planere paa Kalvskindet vestenfor Kongsgaarden (d. e. Erkebiskopsgaarden) har man fundet mure i lige linie med dens sydvestre hjørne af det ældgamle murværk“ (altsaa omtrent i linien 65—66). [1]

„Paa Kalvskindet blev, efter omtalte Knud Strands sigende, i hans ungdom ofte opgravet menneskeben og vaaben“. [2]

Paa Vaisenhusets tomt, sydøstre hjørne, er engang funden en „stor kjælder“. [3]

Vaisenhuset i 1889 velvillig blev mig meddelt om kirkegaardens tidligere udstrækning.

[1] Kjøbenhavns Skilderi no. 45, 1807, efter Schønings manuskript; jvfr. N. Nicolaysen, Norske fornlevninger (N. F.) s. 612.

[2] Klüwer, N. mindesm. s. 42.

[3] Velvillig meddelelse af hr. forstander H. Undseth.

Ved brødbageriet (vestlige hjørne af Bispegaden og Munkegaden) og søndenfor skal der være truffet „massive grundmure“. [1]

I 1855 fandtes i nuværende Bispegade ovenfor „Collingaarden“ (nær 57) 2½ alen ned levninger af et trægulv, ligesom man i 1855 og 1856 i samme gade stødte paa „en hel del brudstykker af dels i vægsten dels i marmor udhugne ornamenter“, der imidlertid ikke „var i den stand, at de fortjente at opbevares“. [2]

Kirkegaardens her omhandlede nabolag mod vest og nord har jeg ved nærværende leilighed villet kartlægge og foreløbig omtale, uden at jeg denne gang kommer til at beskjæftige mig nærmere med partiet. Udentvivl har vi her kannikernes og geistlighedens tomter for os. Kommunet maa have ligget ved 61, pladsen mod nord har vel været optaget af kannikegaarde og geistliges boliger, baade sønden- og nordenfor veiten. Dette stemmer med forholdet ved større kirkelige anlæg i udlandet, saaledes er, forat nævne et kjendt eksempel, Roskilde Domkirke omgivet af bispe- og kannikeresidenser. Store løkker har tilhørt gaardene, betydelige saadanne maa vel især søges udenfor Kommunet. Saaledes er vistnok „vor Grund paa Kalfskindet“, som omtales paa kart G, ikke andet end tomter, der har hørt geistligheden til, ligesom „Kongens løkke“ — eller „Forpagtningsløkken“ — 163, 166, 168, 167, der bl. a. er aflagt paa karterne O, R, T, U, maa antages at hidrøre fra samme oprindelse. Ja den omstændighed, at grundene

---

[1] Throndhjems Videnskabs-Selskabs manuskript fol. no. 205 a, ifølge velvillig meddelelse af hr. brigadeintendant Krefting forfattet af kantor Tellefsen (død 1857).

[2] Aarsberetning 1856, s. 13 f. og 16.

paa Kalvskindet og omkring „Kongsgaarden“ (Erkebiskopsgaarden) tilhører Throndhjems fæstning helt til vor tid, kommer vel deraf, at tomter og jordegods omkring kirkegaarden har fulgt Erkebiskopsgaarden, da den blev taget i brug som „Kongsgaard“.

I Kristkirkegaardens naboskab maa formentlig Peterskirken være at søge, ligesaa det hospital — *spitalsgarðr firir nordan Kristkirkiu* — som et par gange nævnes. [1]

Mod øst er Kristkirkegaardens grændser paa mit kart aflagt saaledes, som de findes paa D, E, G, H, I, K, M, U, V og paa Klüwers kart i hans Norske mindesmærker; saaledes var de fra 1658 til 1827. [2] At udstrækningen ogsaa før det førstnævnte aar, helt fra middelalderen, har været den samme, anser jeg høist sandsynligt.

Klüwer fortæller, anførte sted s. 42, at der i Meinckes gravsted, 2 à 3 al. ned i jorden, findes fundament af en muret bygning „som formodentlig har været en del af den gamle Kongens gaard“ [sc: Erkebiskopsgaard]. Disse samme grundmurlevninger østenfor Erkebiskopsgaarden har Schwach beskrevet og kartlagt, [3] ligesom de omtales af kapt. Dahl i hans afhandling om Throndhjems kongsgaarde etc. [4] Deres brede fra

---

[1] Lange, klosterhistorie, s. 313; aarsberetning 1881 s. 164.

[2] Kart over det af Throndhjems fæstnings territorium til det kgl. Marineetablissement og Vor Frue menigheds kirkegaard ved kgl. resolution afstaaede terræn o. s. v. Throndhjem, august 1827, opmaalt af B. A. Blom. I Throndhjems kommandantskabs arkiv.

[3] C. N. Schwach. Throndhjems Domkirke, s. 1 f.

[4] Urda, III, s. 131 ff.

nævnte gaards nordøstre hjørne ved 64 østover til 40 er efter dette 70 fod. Nu løb muren om kirkegaarden paa denne kant helt til 1827 i samme figur, som disse grundmurlevninger viser: i flugt med Erkebiskopsgaarden i en ret linie østover, derefter, 70 fod fra hjørnet, i en ret vinkel mod syd.[1] Det vil vistnok sige: Kirkegaardens grændser paa denne side blev bestemt, medens den østligste bygning af Erkebiskopsgaarden endnu stod, og da denne var bleven ødelagt, bibeholdtes grændsen uforandret, idet husvæggen erstattedes med en mur. Resten af omkredsen mod sydøst og øst til 56 giver kirkegaarden en saa rimelig udstrækning og efter høideforholdene passelig afslutning paa denne side, at vi, efter hvad jeg maa tro, her har dens ældste form for os.[2]

Kirkegaardens nordøstlige hjørne falder efter alle nævnte karter nær porten ligeoverfor St. Jørgensveiten (56). Denne, der maa være det samme som sagaens Efra stræti (53 til 56), har da ført lige ind paa kirkegaarden; dette stemmer ogsaa fuldkommen med D og E. Ifølge disse to karter har noget længer op, ved 37—38, et forbindelsesled ført over fra Langstræte til kirkegaarden, og her har vi da den i byloven omtalte almenning øverst i byen.

Mellem kirkegaardens østre og sydøstre kant og

---

[1] Denne vinkel er dog paa karterne D, E, G, I, K, M og V ikke ret, men noget stump, saaledes som paa mit kart antydet ved en prikket linie. Dette skulde synes at passe bedst med terrænet. Den rette vinkel forekommer paa H, U og paa Klüwers kart; dette sidste har jeg da troet at burde tage særligt hensyn til.

[2] Jevnfør for hele Kristkirkegaardens og dens omgivelsers vedkommende det med høidekurver forsynede kart, som ledsager afhandlingen i nærv. tidsskr. 3. r. I, s. 165 ff.

elven laa Dominikanerklostret og Harald haardraades kongsgaard, den sidste paa en plads, der er en af de vakreste, som kan tænkes.

Den yngste kongsgaard.

„Kong Harald lod kongsgaard opføre ved elven nedenfor Mariekirken der, hvor den nu er“. [1]

„Kong Harald var i sin gaard og stod ude i loftsvalen og saa, at Einars folk gik iland fra skibene“. [2]

„Einar [thambeskjælver] skulde møde i kongens maalstue til samtale; stuen stod ved elven Nid der, hvor hallen nu er“. [3]

„Han (kong Eystein) lod ogsaa bygge Nikolauskirken i kongsgaarden i Nidaros, og blev dette hus meget forsiggjort baade med hensyn til udskjæring og det hele øvrige arbeide“. [4]

„De naust, som kong Eystein den ældre havde ladet gjøre nord i kjøbstaden, og som var overmaade kostbare, blev brændt om vinteren“. [5]

„Den vinter lod han (kong Sverre) reise et skib i Throndhjem i byen, hvilket var meget større end andre skibe, som da fandtes i landet, thi det var paa 32 rum og stort i forhold dertil; det blev kaldet Mariesuden“. [6]

„Samme sommer var Mariesuden færdig, og om høsten lod kongen sætte skibet frem. Det blev bygget

---

[1] Harald haardraades saga i Heimskringla, kap. 39.

[2] Samme sg. smsteds, kap. 44.

[3] Harald haardraades sg. i Morkinskinna, udg. af C. R. Unger, s. 60.

[4] Sigurds, Eysteins og Olafs saga i Heimskringla, kap. 15.

[5] Sigurds, Inges og Eysteins saga i Heimskringla, kap. 30.

[6] Sverres saga i Konunga sg., kap. 64 (73).

ovenfor byen, og folkesnakket gik, at fartøiet ei kunde sættes frem, uden at nogle huse brødes ned. . . . . Men folk fik se, da der blev sæt, at kongen havde forudseet alt saaledes, at skibet gik frem, uden at hverken hus eller gaard behøvede at brydes". [1]

„Jarlen (Skule) lod der (i kongsgaarden) opsætte et høisæde søndenfor Nikolauskirken". [2]

„Nu blev disse hellige relikvier baarne ud og ned gjennem strædet til kongsgaarden, hertugen kom der imøde med hele hirden fuldvæbnet, og for de saaledes ud til Ørething". [3]

„Hertugen (Skule) sad om vaaren i Nidaros og holdt bord i bredestuen, men var fordetmeste i sit herberge". [4]

„Kong Haakon Haakonssøn lod opføre en træhal i kongsgaarden i Nidaros og et kapel oppe ved kongeherberget". [5]

„Nikolauskirken har korsbrødrene altid eiet", vidnesbyrd om domkapitlets rettigheder, udstedt ved 1293. [6]

En korsbroder bortskifter de tomter, hans præbende tilforn eiede nede ved Marie kapel, 1310. [7]

Dom afsagt (verdslig sag) „*j konongs garðe*" 1313. [8]

Stevning for lagmanden „*j breidostofunnæ i konongs garðe*" d. e. i bredstuen i kongsgaarden, 1337. [9]

---

[1] Sverres saga i Konunga sg., kap. 70 (80).
[2] Haakon Haakonssøns saga smsteds kap. 14 (12).
[3] Samme sg. smsteds kap. 208 (199).
[4] Samme sg. smsteds kap. 259 (238).
[5] Samme sg. smsteds kap. 333.
[6] Diplomatarium Norvegicum VIII, 36.
[7] D. N. III, 90, jvnfr. N. F. 610 f.
[8] D. N. V, 54.
[9] D. N. III, 171.

„Vi gik da (1338) frem i stuen under kapellet i kongsgaarden i Nidaros og satte retten“. [1]

Efter dette kan den første bebyggelse have fundet sted omtrent mellem 56 og 69, midt imod Mariekirken (68). Ved 56 har da det hus med loftsvale været, hvorfra Harald saa Einar thambeskjælver stige iland og komme opover Langstræte. Dette passer godt med høideforholdene, og gaden har dengang ikke været bebygget stort længer end til Magnus den godes kongsgaard (4 til 27), ligesom udsigten var fri helt til Øren (104), hvor Einar og hans følge landede. Men i hertug Skules og kong Haakon Haakonssøns tid maa i saafald den nordligste del af kongsgaarden være overladt dominikanerne; kongsgaarden havde da forlængst efterhaanden udvidet sig mod syd.

Stuen under kapellet kunde maaske søges ved 69, og nedenfor ved elven maalstuen, senere Haakons hal (70). Bredestuen kunde tænkes at have ligget sydøst for D, kongeherberget ved 72.

„I 1859 fandtes paa Domkirkegaarden nær Marineetablissementet ved opkastelse af en grav en klump klokkemetal“. [2] Stedet kan altsaa kun søges i den nuværende Domkirkegaards sydøstligste hjørne ved 71; har kapellet oppe ved kongeherberget staaet her? Og er dette det samme som Mariekapellet?

I forbindelse med foran gjengivne ytring om fund af mure vestenfor Erkebiskopsgaarden beretter Schøning følgende:

„Tæt ved elvemælen er ogsaa uden den ny anlagte vold funden en hob forraadnede ligkister, samt mennesker

---

[1] Diplomatarium Norvegicum IV, 200.

[2] N. F. 613.

østenfor materialhuset og søndenfor Domkirken. Her maa da have staaet en kirke eller været en kirkegaard". [1]

Med „materialhuset" kan vel neppe menes noget andet end det i Erkebiskopsgaardens østside staaende. Stedet for dette fund bliver da omtr. 73, og her maa vi vel nærmest have en del af Nikolauskirkens begravelsesplads for os. Denne kirke maa vistnok ogsaa have ligget paa en fri og aaben plads, siden den var saa forsiggjort, og siden der tæt ved holdtes thing.

Her, eller ganske nær ved, er ogsaa gjort en opdagelse, hvorom Klüwer [2] beretter saaledes:

„I sydøst for Domkirken tæt ved elven fandtes, da skurene blev opsatte over kanonbaadene 1815, 2 alen ned i sandet en dynge ko- (?) og menneskeben om hinanden, samt skaftet og den halve klinge af en dolk".

Har pladsen, om denne Klüwers fortælling holder stik, under byens forfaldstid været brugt til begravelsesplads i noget af de frygtelige pestaar 1565, 1600 og 1618? [3]

Kongsgaarden kan ikke have strakt sig stort længer op. Ovenfor fandtes, som det skal sees af byloven, erkebiskopens naust; paa grund af de banker, hvorom der er talt i afhandlingen om Olafsbrønden, kan dette ikke have ligget længer op end ved 74. Desuden maatte her ogsaa være plads til erkebiskopens havn og brygge. Erkebiskoperne holdt jo, iallefald tildels, langskibe, ligesom der tales om skibsbygning i gaarden, hvilken kun kan være foregaaet her. [4]

---

1 Kjøbenhavns Skilderi no. 45, 1805, jvfr. N. F. s. 612.

2 Norske mindesmærker s. 42.

3 Daae, Thjems stifts geistl. hist., s. 39 og 73; Norske Magasin II, 179.

4 Se f. eks. Sverres saga i Fornmanna sögur VIII, s. 73, 372.

Kongsgaardens havneplads har været af betydelig udstrækning. Thi endskjønt, som vi har seet, langskibe undertiden baade byggedes og landdroges ude paa Øren, saa maatte det udentvivl i alle henseender være heldigst at have flaaden i selve kongsgaarden. Orlogshavnen maa have optaget stranden nedover helt til 36 eller endda lidt længer, og her nogensteds har vistnok ogsaa kong Eysteins prægtige naust staaet. „Mariesuden“ maa være bygget straks nedenfor 36, siden skibet stod paa stabel „ovenfor byen“, samtidig med at der kunde være tale om at rive huse forat faa den paa vandet. Formentlig har man her, hvor bredden var temmelig steil, bygget fartøierne med kjølen i strandens retning, saaledes som f. eks. jægtebyggerne paa Inderøen endnu tildels har for skik.

Fra almenningen 37—38 fortsatte Langstræte sit løb sydover mellem Kongsgaarden og Erkebiskopsgaarden og svingede derefter over til Kannikebroen (43—44).

Denne laa i 1658 og indtil 1684 omtrent som paa mit kart angivet; baade D og E og G synes herom enige, dog skulde den nordlige ende ifølge dette sidste falde ikke i øst, men lige i vest for Olafsbrønden (43), hvad dog paa grund af terrænet er lidet rimeligt. Broen sees paa tegningen F; den har været opført paa kar, dannet af laftværksrammer, fyldte med sten. Den var lav, saa adgangen paa begge ender dannede èn brat bakke.

Imidlertid har jeg modtaget oplysninger, der gjør det sandsynligt, at broen tidligere i middelalderen har ligget længer op, jeg skal derfor udsætte en nærmere omtale af dette punkt til en senere leilighed.

Fra Kristkirken har en vei ført nedover skraaningen til Langstræte, og her bares i den tidligere middelalder Olafs helligdomme i procession til Øren, saa-

ledes som fortalt i foranførte sted af Haakon Haakonssøns saga.

I 14de aarhundrede sees lagthinget at være flyttet op i kongsgaarden, ligesom korsbrødrene eiede grunde deroppe. Herom ved en senere anledning.

Ligeoverfor Kongsgaardens gamle tomter ligger Skjælinghylla, sagaens *Skellingarhella.*

Dominikanerklostret har formentlig indtaget hele den betydelige og bestemt afgrændsede plads 36, 37, 38, 55, mellem almenningerne 37—38 og 36—55. Til et kloster behøvedes vidtløftige bygninger, [1] og dette klosterfolk hørte blandt de mest anseede og indflydelsesrige. Dominikanerne blev ogsaa særlig begunstiget af hertug Skule og kong Haakon Haakonssøn. [2] Bygningerne troes at have været af sten. [3]

Paa stedet er flere interessante levninger opdaget.

I gaardspladsen til Thomas Angells hus er paatruffet en svær mur, som dannede en indadgaaende vinkel, hvorved fandtes begravelser, og en meget dyb kjælder, hvori laa to glasflasker med lysebrunt fluidum. [4]

„Da man 1771 anlagde langs elven nye fæstningsværker, bestaaende af linier og bastioner, fandt man omtrent i lige linie med kirkegaardens nordøstre hjørne ude imod elvemælen brede mure efter et hus, som synes at have været af mur, samt hvælvede kjældere, og disse levninger findes i jorden derfra op til kirkegaardsmuren (altsaa fra 56 ret østover). [5]

---

[1] Lange, klosterhistorie, s. 219.
[2] Sammesteds s. 358.
[3] N. F. s. 611.
[4] Sammesteds.
[5] Kjøbenhavns Skilderi no. 45, 1807, efter Schønings manuskript; N. F. 611.

I 1854 træffes atter samme mur: „Paa det nordøstlige hjørne af Domkirkegaarden, lige ved indgangen til Marineetablissementet, stødte man paa nogle hugne stene, der dannede en del af hjørnet paa en bygning. . . Grundmuren under hjørnet var af en meget solid beskaffenhed. Ved at følge den i sydlig retning stødte man imidlertid kun paa grundmure fra en nyere tid“.[1]

Klostret havde, som alle lignende anlæg, sin egen kirke. Denne nævnes ogsaa i sagaen:

„Peter, hertugens søn, for fra Kristkirken til Prædikebrødrenes kirke“.[2]

I diplomer forekommer klostrets navn hyppig, men ingensteds paa en saadan maade, at slutninger om dets beliggenhed kan drages. Et vigtigt sted i denne henseende er derimod byloven, hvorom senere. — I den totale brand 1531 var Dominikanerklostret det eneste, som reddedes af hele byen,[3] hvilket vel, ialfald for endel, kan have hidrørt fra bygningernes solide beskaffenhed.

I 1681 og 1682 synes, ifølge kart G og H, endel af klostrets tomt at indtages af en have med et hus i den østre side; om denne og dens nabolag ved en senere anledning.

Jeg gaar nu over til at omtale de hidtil ikke nærmere behandlede gader.

Vestenfor Langstræte gik Nordre stræte og Gjeilan. Begge disse løber paa de ældste karter D og E altfor meget østlig; feilen er ved 75 ikke mindre end 300 fod.

---

[1] Aarsberetning 1854, s. 9 f.

[2] Haakon Haakonssøns saga i Konunga sögur, kap. 261 (239).

[3] D. N. IX, 682.

For dette strøgs vedkommende er saaledes her liden oplysning at hente, derimod faar man nogle vink af N, som hos mig er helt indlagt (48, 49, 50, 82, 177, 176).

Dette kart forestiller den saakaldte „Generalsgaards“ tomt og er optaget forat illustrere generalløitnant Wibes forslag om dens salg efter branden 1708; gaarden tilhørte nemlig kongen og havde været kommandantbolig.[1] Maaske har den haft navn efter general G. C. v. Schultz, der skal have været kommandant i Throndhjem for anden gang i 1680—1689.[2] Jeg blev straks opmærksom paa grundens eiendommelige form, den minder tildels stærkt om en uregelmæssig kirkegaard. Om denne Generalsgaard nærer jeg nu følgende anskuelse:

I 1681 blev den nordlige del af Gjeilan fra 75 opover (maaske har den da allerede forlængst været kaldt Jomfrugaden) afskaaret ved den nye Dronningens gade. Herved blev der anledning til, endog for en billig pris, at faa samlet en stor, fritliggende tomt. Til huset indkjøbtes grunden paa hjørnet af den netop nævnte gade og den endnu bredere Munkegade, til en bagenfor liggende, betydelig have, optoges desuden en, maaske næsten øde kirkegaard, der laa igjen fra gamle dage, mellem Gjeilan (eller Jomfrugaden) og den gamle Nordre gade. Mod syd besørgedes udlagt en kort, temmelig bred veit fra Munkegaden østover til det gamle Gjeilan (177 til 82), forat Generalsgaarden ogsaa paa denne side kunde faa en bestemt afslutning. Denne veit fik navnet Generalsveiten; den nævnes f. eks. i 1768.[3] En levning

---

[1] Wibe til kongen 18de aug. og 20de okt. 1708, i Rigsarkivet.

[2] C. J. Anker, 330 norske generalspersoner, s. 358.

[3] Throndhjems Adresseavis for 1768, no. 12.

findes i en liden aaben plads mellem den nuværende Stiftsgaard og gaarden ovenfor (Munkegaden 23 og 21), thi det var paa Generalsgaardens tomt, fru Schöller i 1774 opførte sit prægtige hus („Stiftsgaarden").

I nordre Gjeilan (75—85), der (som før nævnt) efter min anskuelse maa have været byens berygtede kvarter, laa blandt andre værtshuse et, der bar det betegnende navn Helvede. Da gaden afskares ved Dronningens gade og Generalsgaarden, beholdt dens nedre del navnet Jomfrugaden, medens det øvre parti opimod torvet fik benævnelsen Helvedesveiten. Helvede laa ved 83, det bestod til for en 40—50 aar siden; veiten 83 til 84 bærer fremdeles sit navn. Paa mange karter, saaledes f. eks. paa A og V, er Sommerveiten (84 til 51) kaldt Helvedesveiten; dette er, som enhver godt lokaliseret thrønder ved, urigtigt.

Den kirketomt, som saaledes optoges af Generalsgaarden, var Martinskirkens (50).[1] Dette gudshus var en af byens sognekirker, den nævnes oftere, bl. a. i byloven. Martin (biskop i Tours, død omkring aar 400) var patron for (de bodfærdige?) drikkere, han beskyttede ogsaa mod kopperne (fordi han engang skal have helbredet en angreben ved et kys). Martinskirker findes over hele den kristelige verden.[2] Det forekommer mig, at en til denne helgen viet kirke og det heromhandlede strøg passer godt sammen, og at det ene saaledes kunde siges at gjøre det andet saa meget sandsynligere.

Gjeilan var, som tidligere omtalt, efter ordret betydning fra først en kreaturvei, men navnet holdt sig

---

[1] Jevnfør P. A. Munch, om den rette beliggenhed af Klemenskirken o. s. v. i Norsk tidsskrift for vidensk. og lit. for 1848.

[2] Otte, Handbuch der kirchlichen Archäologi.

for den nordligste dels vedkommende længe efter, at strøget var bebygget, og forekommer ialfald endnu paa bylovens tid. Gaden har, iflg. kart D og E været fortsat op til hjørnet af den nuværende Munkhaugveit ved 88. Men de egentlige Gjeiler har bøiet udover ved 85 til Bersvendveiten ved 97, op gjennem denne til 98 og videre udover hele resten af halvøen. Partiet 98 til 140 er paa mit kart indlagt efter D og E, det er øiensynlig en fortsættelse af stykket mellem 165 og 161, hvilket tildels er aflagt efter I og P, og som til den dag idag har bevaret sit navn, Gjeilan.

Nyrðra stræti antager jeg har gaaet omtrent som hos mig aflagt, fra pladsen (eller kirkegaarden?) ved Mariekirken 52 ned over Olafskirkealmenningen i en stærk krog forbi Martinskirkegaarden 49, 48 ned gjennem den nuværende Vaterlandsveit 47—45 til Øren. Paa E er den ogsaa stærkt buet i partiet ved Martinskirken, derimod ikke paa D. For til overflod endnu engang at gjentage, hvad før noksom er fremhævet, saa er gader, almenninger og veiter paa alle her benyttede karter, ældre end A, B og C, lagt i langt rettere linier og vinkler, end tilfældet i virkeligheden paa nogen maade kan have været. Forat nævne et par eksempler, saa skulde Broveiten (36—55) og Sværdfeger- eller Munkhaugveiten (54—88) efter alle ældre karter have været fuldkommen snorlige, medens dog begge helt til vor tid bugtede sig saaledes, som paa mit kart anført. Og bestræbelsen har dog i de sidste menneskealdre gaaet ud paa at gjøre ethvert kommunikationsled stedse rettere, ikke omvendt.

Senere end dette Nordre stræte opstod, som før paavist, Efra stræti, og det førstnævnte er formentlig efter den tid som modsætning tildels ogsaa bleven kaldt Neðra stræti.

Et par af de meget faa steder, hvor de her omhandlede gader nævnes, skal nedenfor indtages.

Flere almenninger.

2 til 46, almenning mellem den ældste kongsgaard og Klemetskirken, forendel bevaret i Krambodveiten (9 a til 11). Dens fortsættelse hed endnu indtil 1841 Skomagerveiten (fra 23 til 46 a) og har vistnok været denne betydelige haandværksklasses sæde fra middelalderen af. For Bergens vedkommende findes en forordning om, hvor i byen enhver enkelt haandværkerklasse skal bo; [1] en saadan eksisterer desværre ikke, mig bekjendt, for Nidaros. De eneste vink, man faar i denne henseende, ligger i Skomagerveitens og Sværdfegerveitens navne.

3 til 76, almenning ovenfor Klemetskirken (Klemetskirkealmenning?), nu Dronningens gade. Partiet mellem Kjøbmandsgaden og Søndre gade har maaske gaaet omtrent som her aflagt, da kirkegaarden maa have strakt sig noget ud i gaden, ovenfor den nuværende husrækkes nordre side (se nedenfor, Klemetskirken). Stykket ved 47 er den i øst og vest løbende del af nuværende Vaterlandsveit; stykket mellem Søndre gade og Nordre gade er indlagt efter en, som det forekommer mig, rimelig gjætning.

4 til 84, Olafskirkealmenningen (?). Af dens fremmerste del er noget bevaret i Schjoldagerveiten (15 til 17 a); udenfor denne er et stykke bortskaaret af nuværende Søndre gade, men fra Apotekerveiten findes almenningens fortsættelse i Vestermansveiten (25—51) og i Sommerveiten (51—84).

---

[1] Norges gl. love II, 245 f.

6 til 87, Korskirkealmenningen (?), nu Vor Frue stræde (18 til 53 a) og Præsidentveiten (53 a til 87). Denne almenning eksisterer næsten i sin helhed, kun dens fremmerste parti ved elven er optaget af nuværende Kjøbmandsgade og bryggen matr. no. 17, 19 eller 21. Almenningen findes saaledes ogsaa paa kart D og E.

7 til 88, almenning ved Allehelgens- og Benediktskirken. Den vestligste del er bevaret i Munkhaugveiten (54—88) eller, som den før hed, Sværdfegerveiten, hvor vaabensmedene da har boet. Forøvrigt er almenningen aflagt efter D og E.

Pladsen omkring Mariekirken (Vor Frue kirke 29). Paa D og E synes den nuværende Tordenskjoldspark at være bebygget, hvorved der opstaar et smalt smug paa kirkens østside, i retning nord og syd (29—32). Dette, som danner den nederste del af nuværende Frue gade (29, 32, 34 til 35 a), heder i folkemunde Kirkeristen. Paa D og E fortsættes den til næste almenning (32—34). Nordenfor kirken er paa samme karter en aaben plads, fra hvilken en almenning (52—86) fortsætter vestover. Pladsens og almenningens grændse mod nord betegnes ved de haver, som dels endnu ligger, dels til for kort tid siden har ligget udenfor husene no. 6 til 14 b i Kongens gade; efter reguleringen flyttedes husene ind, men de ældre grændser mod syd benyttedes til haver.

Vestra stræte og partiet omkring det nuværende torv.

Som ovenfor nævnt falder den vestligste gade paa D og E omtrent sammen med nuværende Gjedveit og Bersvendveit. Figuren og den hele udvikling vidner for, at dette er sagaens Vestra stræte (93, 98, 88). Nogen bebyggelse udenfor denne gade som antydet ved 93 langs

Sanden, ved 96, hvorved Ravelsveiten[1] opstaar, ved 98 omkring Gjeilan og endelig langs 99—100, hvorved grunden lægges til Danielsveitens nederste vinkler — synes at have været de yderste dele af den middelalderlige by.

Det nye torv skulde ifølge G have været nøiagtig firkantet. Det blev imidlertid lidt uregelmæssigt i sydvestre og nordvestre hjørne.

Kommunikationslinierne 98—99, 99—100, 99—88, 99—87 er alle aflagt efter D, dog at forløbet paa grund af dette karts vitterlige feil blir noget forskjelligt. Ved 99 hindrede jordsmonnet et retvinklet anlæg paa denne kant. Den mæl, der i gamle dage løb langs nuværende Kongens gades søndre side som afslutning paa halvøens øverste høideparti, har været betydelig, og trods alle planeringsarbeider viser terrænet endnu stærke ujevnheder; der er bakke fra gaden op til husene og gaardspladsene Munkegaden no. 24, 22 (Harmonien), 20 og 18.

85—97 findes ogsaa paa D og E, men som en ligeløbende fortsættelse af 4—84. I denne linie findes imidlertid intetsomhelst, der kan minde om en almenning; jeg maa antage, at den har gaaet omtrent som paa mit kart aflagt. Huseieren ved 84 har da efter reguleringen rykket sin gaard ind, men bagefter benyttet resten af sin grund mod syd til haver (der endnu findes), paa samme maade som omtalt ved 26—86. Ved 97 minder formentlig torvets stærkt mod nord opskudte hjørne og den skraa grændse mellem gaardene Munkegaden 28 og 30 om almenningens udløb mod vest.

[1] Det er ikke sikkert, at skrivemaaden Rafaelsveiten er rigtigere, se Throndhjems matrikul af E. M. V. s. 45 og Adressebog for Throndhjem, udg. af Hilmar Moe, 1888, s. 117.

Af enkelte punkter skal endvidere endel nærmere omtales.

Den ældste kongsgaard. Til markering af dens forholde skal følgende kildesteder gjengives:

„Han (kong Olaf Tryggvessøn) lod bygge kongsgaard ovenfor Skipakrok“. [1]

„Kong Olaf (den hellige) lod opføre kongsgaard i Nidaros. Der reistes en stor hirdstue med dør i begge ender. . . . . Han havde hos sig 60 hirdmænd og 30 gjæster . . . . , han havde ogsaa 30 huskarle . . . . og mange trælle. I gaarden var en stor skaale, hvor hirdmændene sov, og en stor stue, i hvilken kongen holdt hirdstævner“. [2]

„Idet Haarek (af Tjotta) steg iland fra skibet, da han kom til Nidaros, stod Aasmund (Grankelssøn) i loftsvalen hos kongen (Magnus d. g.); de saa og kjendte Haarek. . . . . Aasmund tog øksen og gik ned fra gaarden, og da han kom ned i tværstrædet, kom Haarek og hans mænd nedenfra imod ham. Aasmund hug Haarek i hovedet . . . . og gik atter op i gaarden til kongen“. [3]

„Han (Haakon Thoresfostre) tog sig herberge i Skulegaarden nedenfor Klemetskirken, der var den forhenværende kongsgaard“. [4]

Efter dette har formentlig den ældste kongsgaard indtaget pladsen 8, 9, 10, 11. Den har da været adskilt fra Kongsbryggen 1—8 og færdselen mod elven ved et stræde, den nuværende Hornemansveit 8—9; maaske kan ogsaa partiet 1, 2, 8, 9 helt eller for endel have tilhørt gaarden.

---

1 Olaf Tryggvessøns saga i Heimskringla, kap. 77.
2 Olaf den helliges saga smsteds, kap. 55.
3 Magnus den godes saga smsteds, kap. 13.
4 Magnus barfods saga i Heimskringla, kap. 2.

Paa tomten findes, i nuværende gaard Strandgaden no. 3 (bygmester Olsens) en med korshvælv overdækket kjælder, som før har ligget over jorden, og som antages at have været en hal. [1] Langsmed denne løber en gang, ved hvis ende levninger findes af en vindeltrap.

Klemetskirkegaard synes omtrent at have indtaget pladsen mellem nuværende Kjøbmandsgade og Krambodgade 11—13.

Klemetskirken var først opført af Olaf Tryggvessøn i 997, men forfaldt ved dennes død i 1000, blev saa paany reist af Olaf den hellige i 1016 og bestod derefter, tildels som sognekirke, i flere hundrede aar. Kirken husede i nogen tid Olafsskrinet, i dens støpul hang den af Olaf forærede klokke Glad. Det har saaledes været et anseet gudshus, og det er rimeligt, at kirkegaarden har haft en betydelig udstrækning.

Kirken nævnes hyppig i sagaer og diplomer. Her skal dog kun omtales endel fund, som er gjort paa tomten.

Sidst i forrige aarhundrede fandtes ved brøndgravning adskillige lig og endel vaaben. [2]

I Dronningens gade mellem nuværende Kjøbmandsgaden no. 32 (Hoëgaarden) og Krambodgaden no. 1 (Schreinergaarden) er der opgravet menneskeben, og i Kjøbmandsgaden no. 34 (Gramgaarden) fandtes for en 50—60 aars tid siden „mange hugne stene". [3]

I kvartalet („under en gaard mellem Kjøbmandsgaden, Dronningens gades nordre side og Krambodgaden")

---

[1] N. F. s. 613, aarsberetning 1885, s. 68, 170.

[2] Klüwer, N. mindesmærker s. 41.

[3] Throndhjems Videnskabsselskabs manuskript fol. no. 205, a.

er truffet en hel del benrader og enkelte rosetter af klæbersten, men ganske ubetydelige murlevninger. [1]

I 1875 indkom til Videnskabernes selskabs samling et gotisk søilekapitæl af grøtsten, fundet under Schreiners bryggeri. [2]

Ligesaa i 1878 et kapitæl til en hjørnesøile af grøtsten og 2 ualmindelig store, brændte mursten, fundne i Krambodgaden ved Schreinergaarden, da der ogsaa 5 alen ned saaes ben, kul o. s. v. [3]

Endvidere traf man i august 1878 paa samme tomt, „nær hjørnet af Kjøbmandsgaden og Dronningens gade, i stor dybde en mængde menneskeben, hovedskaller, laar- og lægben, ligesom der ved fortsat gravning i samme dybde saaes at stikke frem menneskeben, alle liggende i samme retning mod øst". [4]

Jeg har derfor antydet kirkens plads ved 12, saa mange alen herfra kan den vel iallefald ikke have ligget. Det skulde af fundene synes, som om kirken snarere maatte have været af sten end af træ.

Olafskirken.

„Kong Magnus Olafssøn lod gjøre Olafskirke i kjøbstaden paa det sted, hvor kong Olafs lig havde staaet natten over, det var dengang ovenfor byen. Der lod han ogsaa reise kongsgaarden. Kirken blev ikke færdig, medens kongen levede, men kong Harald lod fuldføre, hvad der skortede. Han [Magnus] lod ogsaa emne til at gjøre sig stenhal der i gaarden, men den blev heller ikke fuldført før han døde . . . . Der, hvor han [Magnus] havde

---

[1] N. F. s. 613.

[2] Aarsberetning 1875 s. 64.

[3] Aarsb. 1878 s. 283 og 276.

[4] Aarsb. 1879 s. 294.

ladet hallen bygge, lod han [Harald] huset vie til Gregoriuskirke“.[1]

Kong Magnus den godes her omtalte anlæg indtog, som foran nævnt, pladsen ovenfor den del af byen, som var opstaaet indtil hans tid (15, 16, 51, 52 og maaske bryggeplads ved elven 4 opimod 5). Af kirken er betydelige levninger gjenfundne under den nuværende raadstue 16, og her foretagne udgravninger er beskrevet i aarsberetningen for 1885, s. 66.[2] I kirken stod i nogen tid Olafsskrinet, og Magnus den godes lig blev ligeledes overført hid fra Klemetskirken. Her, ved kong Magnus's gravleie, blev Einar thambeskjælver og hans søn Eindride ogsaa jordede.[3] Hvorvidt disse for vor historie saa høilig interessante gravsteder nu er gjenfundne, er mig ubekjendt.

Kirken var en af byens sognekirker, indtil den, rimeligvis ved 1309, overgik til kirke for minoriterne (graamunkene), hvorfor den herefter kaldes dels Olafs-, dels Graabrødrekirke.[4] En bygning for

Minoriterklostret

er da vistnok først i 14de aarh. bleven opført straks vestenfor kirken ud imod Langstræte, saa at graabrødrene ialt har eiet pladsen mellem dette og Kaupmannastræte, nordligst ned til Olafskirkealmenningen.

Paa tomten, 25—26, er der truffet en kjælder med hvælvede nischer i muren og en afbrudt vindeltrap.[5]

Endnu findes i grunden levninger af svære mure.[6]

---

[1] Harald haardraades saga i Heimskringla, kap. 39.
[2] Jevnfør N. F. s. 609 og aarsberetning 1886 s. 156.
[3] Harald haardraades sg. i Heimskringla, kap. 45.
[4] Lange, klosterhistorie s. 368 ff.
[5] N. F. s. 609.
[6] Aarsberetning 1885 s. 67.

Dybt i jorden øverst i Apotekerveiten er der udgravet et par udhugne grøtstene fra senere middelalder. [1]

Magnus den godes paatænkte kongsgaard blev der altsaa intet af, da eftermanden Harald haardraade byggede en ny kongsgaard med tilhørende Mariekirke noget længer op ved elven, saaledes som ovenfor omhandlet. Den af Magnus paabegyndte stenhal blev af Harald fuldført, men som

Gregoriuskirke.

Denne maa da have ligget omtrent ved 27. Den var i slutningen af 13de aarh. sognekirke. Det sted i byloven, hvor den omtales, skal nedenfor gjengives; kirken nævnes ogsaa ellers flere gange i kildeskrifterne.

Paa tomten (25, 26, 51, 52) er fundet begravelser. Indtil 1885 stod her — lige ved indgangen til den nuværende børsbygning — en stor og gammel lind; [2] et throndhjemsk sagn vil vide, at denne havde været plantet paa en krigers grav.

Den yngre Mariekirke (29)

staar endnu paa sin plads under navn af Vor Frue kirke.

Den er den eneste af de 9 sognekirker, som byen havde i den katolske periodes bedste tid, der har bevaret denne værdighed gjennem alle skjæbnens omskiftelser.

I 1606 tillodes det at tage sten fra Bakke klosters og fra Elgesæter klosters bygninger til kirkens istandsættelse, [3] ligesaa i 1651 fra Reinsklosters. [4]

---

[1] Aarsberetning 1878 s. 291 og 1879, s. 209.

[2] Tegnet i F. C. Schübelers Die Pflanzenwelt Norwegens, s. 311 og i samme forfatters Norges Vækstrige II, 384.

[3] N. Rigsregistranter IV, 170.

[4] Smsteds X, 348.

I aarene nærmest efter 1682 blev kirken forlænget 24 al. mod vest; til denne udvidelse er for en stor del anvendt sten fra Domkirken.[1]

I 1739 fik den sit store taarn; at der ogsaa før 1682 har været et taarn mod vest, synes bekræftet af kart G og H.[2]

Korskirken

er hidtil paa prof. Munchs autoritet[3] antaget at have ligget ved 35. At dette ikke kan være saa, sees af byloven, hvis udtalelser vi maa tage hensyn til; den er vor mest paalidelige kilde.

Det heder, at vagtmændene skal gaa „op efter bryggen og op mellem Korskirke og Sopen og op efter Langstræte mellem Allehelgenskirke og Benediktskirke, og op efter almenningen mellem Kongsgaarden og Dominikanernes huse“ (se nedenfor). Sæt, at Korskirken da virkelig har staaet ved 35, saa maa vagtmændene altsaa fra bryggen nødvendigvis op gjennem almenningen 7—33 for derfra at bøie opover Langstræte 33—37. Ovenfor skal nu Allehelgenskirke og Benediktskirke ligge paa hver sin side af gaden, før almenningen 37—38 mellem Dominikanerklostret og Kongsgaarden naaes. Det vil da sees, at man vistnok kan skaffe rum for den ene af disse kirker paa vestsiden af gaden, men for den anden paa østsiden findes ingen plads. Den kan nemlig ikke have staaet klods ind paa kirken ved 35, da der efter nuværende Erling skakkes gade (Vestre gade) har gaaet et lidet dalføre,[4] og ovenfor har breden mellem Langstræte

[1] Se f. eks. Schøning, Throndhjems Domkirke, s. 347.
[2] N. F. 607.
[3] Norsk tidsskr. f. vid. o. lit. 1848, s. 65.
[4] Aarsberetning 1885, s. 65.

og elven ikke været større, end at en kirke maatte have hængt med den ene ende udover elvemælen, hvilket vel umulig kan have fundet sted.[1]

Lægger man derimod Korskirken ved 30, som jeg har gjort, saa vil det vise sig, at bylovens forordning er i fuld overensstemmelse med de virkelige forholde. Da jeg i 1885 fik høre om den ved 34 fundne kirketomt, slog det mig ogsaa straks, at denne og den forlængst bekjendte i Borgerklubbens gaardsrum (35) maatte hidrøre fra Allehelgenskirke og Benediktskirke.

Sagaer eller diplomer giver ingen greie paa kirkens beliggenhed, byloven er det eneste sted, man i saa maade har at holde sig til.

Jeg kjender ingen bestemt og sikker meddelelse om, at der paa den af mig antydede tomt er opdaget begravelser eller kirkelevninger. Men det skal erindres, at slige fund meget let kan gaa upaaagtet hen, og særlig den del af grunden, hvor Norges bank staar (vest for 18), har formentlig været urørt helt siden bankens anlæg i 1818. Det var ogsaa, forat tage et nærliggende eksempel, indtil for 5 aar siden fuldkommen ukjendt for enhver, at der ved 34 fandtes nogen kirketomt og kirkegaard.

Klüwer[2] fortæller ellers, at der i aarhundredets begyndelse fandtes nogle lig og en palissadelinie „udenfor Raadhuset, midt i gaden". Gjælder dette udtryk Kongens

---

[1] I en papirkodeks fra omkr. 1570, indeholdende bl. a. Nidaros bylov i oversættelse, heder det, at vagtmændene skal gaa mellem Allehelgenskirke og Benediktskirke og „op adt Thorgedt och thenn almindenng gade". Har virkelig torvet ligget her (altsaa ved 36), hvad jeg endnu ikke nærmere har undersøgt, saa er jo dette et nyt bevis for min menings rigtighed. Norges gl. love II, s. 241, jvfr. s. 183.

[2] N. mindesmærker s. 41.

gade, hvad jeg formoder, men ikke ved, saa kan fundet ikke tilhøre Olafskirkegaard, men maa tilskrives en sydligere beliggende kirkegaard, altsaa Korskirkens.

Korskirken var sognekirke til 1578. Det forordnes nemlig 7de aug. s. a., at „en af de to sognekirker i byen skal ødelægges, den som er mest forfalden“, og stenen og tømret skal bruges til Domkirkens bygning og Domkirken blive sognekirke.[1] Den ene af disse sognekirker var Frue kirke, den anden som sagt Korskirken, da der endnu i 1572 omtales en sognepræst til denne.[2] Som en hidhørende notits kan anføres, at „da Korskirken var ødelagt ved ildebrand og Domkirken gjort til sognekirke, blev den førstes renter lagt til den sidste“.[3] — De yderst interessante levninger af gamle stenkirker, som man i løbet af de par sidste aar har fundet i Domkirkens store taarn, kan saaledes formentlig tildels hidrøre fra Korskirken.

Gaarden Grjot.

„Eyjolf Haflasøn havde gaaet i bad paa Grjot og var afklædt . . . . han tog klæderne i fanget og gik op gaardsledet til Korskirken“.[4]

Grjot kan efter dette have ligget enten ved 18 eller i Kongens gade mellem Olafskirken og Korskirken.

Gaarden Sopen.

I byloven nævnes (se nedenfor), at vægterne skal gaa fra bryggen op mellem Korskirke og Sopen. Denne har da rimeligvis ligget ved 31.

---

[1] N. Rigsregistranter II, 288.

[2] Daae, Throndhjems stifts geistl. hist., s. 220, jevnfør Norske magasin I, 145.

[3] Schøning, Throndhjems Domkirke, s. 240.

[4] Sverres saga i Fornmanna sögur VIII, s. 170.

Sopen omtales flere steder, saaledes Dipl. Norv. V, 140 (i 1345). I Domkirken findes levninger af en ligsten, der vistnok har været lagt over en „Bjarne Ivarsun i Sopenom“ (Undset, Indskr. fra middelald. i T. D. s. 73, pl. XIII no. 1).

Sigurd svardages gaard nævnes i to af de til slutning gjengivne kildesteder. Den har rimeligvis ligget ved 19—33.

Som oven under Korskirken omtalt maa de kirkelevninger, som er fundne ved 35 og ved 34, hidrøre fra Allehelgenskirke og Benediktskirke. At bestemme, hvilken af de her liggende kirker har været den første og hvilken den sidste, er vanskeligt, men jeg skulde dog tro, at 34 er Benediktskirken og 35 Allehelgenskirken. Denne sidste betænkes nemlig oftere i testamenter [1] samt nævnes ogsaa ellers i diplomer, medens Benediktskirken, mig bekjendt, ikke kan sees at have faaet en eneste gave; Allehelgenskirken maa derfor have været den vigtigste af de to. Og naar man nu af beskrivelserne over de paa begge grunde gjorte fund faar det bestemte indtryk, at kirken og kirkegaarden ved 35 har været anseeligere end levningerne ved 34, saa skulde en anskuelse som den netop fremsatte formentlig have sandsynlighed for sig.

Benediktskirken (34).

Først i 1885 gjenfandtes denne kirkes levninger, da et nyt baptistkapel skulde opføres, i gaarden St. Jørgensveiten no. 7. Af udgravningen sees, [2] at grundmurene antagelig skriver sig fra midten af 12te aarhundrede.

---

[1] Se f. eks. D. N. II, 81 fra 1309, V, 166 fra 1349.

[2] Aarsberetning 1885 s. 64 f., 170, jvfr. s. 132 f.

Kirken har været omtr. 96 f. lang, 46 f. bred, med et 30 f. bredt kor; paa mit kart er den aflagt efter skjøn, da beliggenheden ikke er nærmere angivet. Rundtom fandtes menneskeben, men arkitektoniske stykker af interesse manglede.

Allehelgenskirke (35).

Paa denne tomt er adskillige opdagelser gjorte.

I aarhundredets begyndelse opgravedes endel menneskeben. [1]

Flere hugne stene opdagedes for 50 à 60 aar siden, ligesom menneskeben kom for dagen ved gravning i nabogaarden nordenfor. [2]

I 1854 stødte man paa en særdeles solid mur af hugne stene, hvilken gik i retningen vest til øst, og aaret iforveien fandtes en mængde menneskeben i Kjøbmandsgaden udenfor. [3]

I 1857 traf man „ved reparation af søndre kjælder" paa skelettet af et menneske, liggende i øst og vest, og i muren var en tilhuggen grøtsten, der syntes „at have tilhørt en dør- eller vinduesindfatning". [4]

I 1875 indkom til Videnskabernes selskabs samling et stykke af en rund, glat søile af marmor og et do. af en kanneleret pille af grøtsten, fundne under „en gaard ved bybroen", vistnok Borgerklubben. [5]

Endelig modtog samlingen i 1876 sammestedsfra endel brudstykker af en ligsten med bogstaver fra 13de hundredaar. [6]

---

[1] Klüwer, N. mindesmærker, s. 41.
[2] Throndhjems Videnskabsselskabs mskr. fol. 205 a.
[3] Aarsberetning 1854, s. 10.
[4] Aarsb. 1857, s. 13.
[5] Aarsb. 1875, s. 64.
[6] Aarsb. 1876, s. 93.

Bergsvein pipas gaard har rimeligvis ligget i Bersvendveiten ved 97—98. [1]

Foruden de her omtalte 6 sognekirker: Klemets, Martins, Olafs, Gregorius, Korsets og Mariæ, havde byen i sluten af 13de aarhundrede endnu 3: Andreas, Mikals og Hospitalskirken paa Ilvolden.

Endvidere nævnes — foruden de omhandlede Petri, Margreta, Allehelgens, Benedikts, Nikolai og maaske 2 kapeller i den yngste kongsgaard — tillige en Johannes og en Apostelkirke.

Om disse 5 forsvundne kirker vil her ikke nu blive talt. Jeg skal kun i denne forbindelse notere, at jeg i 1889 under et besøg i Throndhjem saa endel menneskeben blive opkastet i Thomas Angells gade paa nordsiden ved C mellem Nordre og Søndre gade, ligesom jeg aaret iforveien lagde mærke til endel knokler, der var kommen frem i dagen ved en gravning skraa over „Lilletorvet" ved 21. Om den kirkegaard, som saaledes maa findes paa sidstnævnte sted, repræsenterer en selvstændig kirke eller kun en udvidelse af Klemetskirkegaarden, skal jeg for tiden lade være usagt.

For her paa et sted at gjøre listen over Nidaros kirker saavidt mulig fuldstændig, skal jeg endnu engang minde om Metropolitankirken (Kristkirken, Domkirken), kirken i Dominikanerklostret og kapellet i Erkebiskopsgaarden. Kapellet over Olafskilden (43) er vel, ligesom den ældre Mariekirke (68), tidlig forsvundet, og disse to har derfor ikke været samtidige med alle øvrige gudshuse.

---

[1] Jvfr. Munchs foran citerede afhandling i N. tidsskr. f. vid. o. lit. 1848.

Jeg har saaledes fremsat min mening om det middelalderlige Throndhjems kommunikationslinier og om enkelte punkters beliggenhed. Jeg skal nu gaa over til at jevnføre disse anskuelser med et sagastykke og med byloven.

1. Baglernes overfald under Thorgrim af Ljaanæs's bryllup i vaaren 1206.

Haakons, Guthorms og Inges saga i Heimskringla, kap. 9—11.

„Da sagde Loden stallar: . . . naar vi kommer til byen, skal vi lægge ind til Øren . . kongens trop og hans mærke skal fare op om Vestre stræte, jarlen og Arnbjørn om Nordre stræte, Arnthor foke og Simon okse skal ro til elvén og møde dem, som søger at berge sig ved svømning. . . . Kongen sov i Sigurd svardages gaard. . . . . Baglerne minskede seil ved Ila. . . . . Da skiltes skibene, Arnthor og hans følge roede til elven, men da de naaede aaen, vilde Arnthor ikke lægge op, hvorimod Simon og nogle af hans trop vilde, saa det nær var kommet til slagsmaal; dog raadede Arnthor. Den anden del af hæren landede ude ved Øren og for saaledes op i byen, da gik hærblæsten. I byen var alt roligt og stille. De for da op gjennem gaden med skrig og brag og brød husene op, men endnu var ingen falden. Nu streifede de tilbage ud over aakeren udenfor byen og fældte de mænd, som havde kastet sig paa flugt. Anden gang for Baglerne ind gjennem strætet, i denne rundgang faldt mange mænd. . . . Thorgrim af Ljaanæs faldt paa Øvre stræte, ... Kong Inge . . . løb . . . op mellem husgavlerne . . . og . . . ned paa bryggerne og ud i elven . . . . Kolbein berer faldt ved Gregoriuskirken med fem mand, Kolbein straanev faldt paa Nordre stræte og fire med ham, Halvard hlidarfakse faldt med tre mand ved Korskirken. . . . . Da

løb Birkebeinerne til gaardsledet, men gaarden var fuld af Bagler.

Om K. Ingi Baardssøn i Snorre Sturlesøns Norske Kongers Chronica, vdsat paa Danske aff H. Peder Claussøn, Kiøbenhafn 1633, s. 552 ff.

„Loden Stallare talede for Folcket oc gaff raad, at de skulde legge til ved Gilde skaalene, det vaare de Stofver oc Huse som stode ved Stranden, oc mand giorde Gilde oc Giestebud udi . . . Torgrim aff Lianæs soff i den samme Gaard som Kongen vaar udi . . . De andre skib lagde til ved Øren, oc der de komme nær Landet, holt de op med Aarene, oc lydde sig om, oc de hørde at der var alt stille i Byen: Siden sette de nogne paa Landet, oc de ginge frem til Gildeskaalene, oc de fornumme der ingen, thi ginge de til skibene igien, oc gafue dem det tilkiende, at der var ingen Folck i Boderne, thi rodde de til Landet, oc lode Skibene sielfue tage ved, oc de sprunge alle paa Landet, oc ginge op i Byen, oc det var allesteds stille i Byen. Baglerne komme allesammen i Kongens Gaard, oc der begynte de at blæse oc raabe Krigsraab, oc droge saa med raab oc stort gny ned igiennem Byen igien, oc funde icke mange paa Gaarden, oc de ringede Stormklocken, oc dræbte Vecterne som sofue i Taarnet . . . .

Kongen løb ud i sualen oc kom paa Tagit, oc laa der indtil Fienderne vaare dragne det stræde forbi, saa gaff hand sig ned paa Kiøbmandsgaden oc søgte til Aaen . . . . thi suømmede Kongen ofuer Aaen, oc somme hans Folck for hannem, oc en part efter hannem.

Baglerne droge anden sinde ind igiennem Byen, da vaare Birkebeinerne meste parten komne paa flucten, oc en part søgte ud aff byen huor de kunde best undkomme, oc somme søgte i Kircker . . . .

Nogne Quinder sagde for Baglerne, at K. Ingi vaar i Mariæ Kircke, thi løbe de der til oc sloge Dørren op, oc dræbte dem som der inde vaare, oc hugge en Haand af Mariæbillede, men Kongen funde de der icke. I S. Olofs Kircke var Bielffer Skinsztack med 30 Mend, oc blefue der alle dræbt. Vdi S. Anders Kircke vaar Baard Stolffe, oc bleff der dræbt sielff fierde.

Gutorm Kongens broder kom under Bulvercket under et Hus, oc skiulte sig, oc der Baglerne lode aff at randsage, kom hand op i Mariæ Kircke, oc skiulte sig der ald Søndagen ofuer: Om Mandagen klædde Canickerne hannem i en Canickeklædning, oc fulde hannem op ofuer broen . . . .“

Kong Inge holder sin søsters bryllup med lendermanden Thorgrim af Ljaanæs, og i den anledning er størsteparten af det kongeligsindede aristokrati og af Birkebeinernes ledende mænd samlet i Nidaros. Baglernes plan gaar ud paa intet mindre end med et slag at knuse modstanderne. Byen skal derfor i al stilhed indesluttes derved, at endel af flaaden sendes op i elven, medens et talrigt mandskab gjør landgang ved Øren og stænger muligheden for flugt mod vest og syd. Det er ene og alene uvenskabet mellem Arnthor foke og Simon okse, som gjør, at planen ikke blir fuldstændig gjennemført. Elven lades nemlig derved aaben, og kong Inge selv saavelsom endel af hans mænd faar leilighed til at undgaa blodbadet.

Baglernes vestlige parti lander ved Øren 134—180, besætter først linierne 93, 98, 88 (Vestre stræte) og 45, 52, 53, 56 (Nordre og Øvre stræte), og overrumpler kongsgaarden 69, hvor de selvfølgelig venter at finde kongen. Derefter stormer streifpartier ned gjennem hele byen, ringer stormklokken i Margretekirken 114 og gjør

det størst mulige opstyr. Efterhvert som de drukne og søvnøre Birkebeiner viser sig paa gaden eller samler sig i kirkerne, blir de nedhugget, og man faar af sagaens fortælling et klart begreb om forvirringen og rædslen hele byen over. Kongen selv søger fra Sigurd svardages gaard ved 19 over tagene ned i Kaupmannastræte 19—18 og naar gjennem almenning 18—6 elven. Thorgrim af Ljaanæs derimod tænker fra gaardens øvre ende ved 33 at redde sig udover, men møder allerede ved 54 fienden og blir overmandet.

Jeg har medtaget disse brudstykker af fortællingen om „blodbryllupet i Nidaros", baade fordi den er et af de yderlig faa steder, hvor Vestre, Nordre og Øvre stræte nævnes, og fordi den giver et overblik over de topografiske forholde; ved at følge hvert nævnt punkt paa kartet vil man kunne orientere sig ganske godt i middelalderens Throndhjem.

Saavel dette sagasted som de foran ved forskjellige punkter anførte viser os ogsaa, at sagaskriverne har haft god greie paa byen. Dette er sagt, ikke forat slaa sagaens paalidelighed fast, men forat paapege, at dens ord for Throndhjems vedkommende har værd som støttende momenter ved siden af andre kilder. Alene leverer den jo intet bevis.

Et saadant kan derimod hentes fra byloven. Thi her er ikke tale om fri fortælling, men om paabud, givet af den øverste myndighed og myntet paa faktisk bestaaende forholde. Loven er ogsaa naaet til os i saa mange, indbyrdes samstemmende afskrifter, at vi visselig har originalens ordlyd for os.

2. Kong Magnus lagabøters bylov af 1276. Forordning om nattevagtens gang. Norges gamle love II, 241 f.

„En þa er þessir 6 men ganga til varðhalldz þa skulu þeir hittaz ut a Øyrum oc gangi allir samt upp um Skagan. Viki þa þrir ut um Giæilar oc þat upp eptir stræti um Marteins kirkiu, oc þaðan upp firir vestan Gregoriuskirkiu oc sva upp um gard Bergsveins pipu, oc sva firir vestan Mariu kirkiu, oc sva upp eptir langstræti firir ofan konungsgarð til nausta biskups. En aðrir 3 snui upp eptir langstræti oc ofan um Klemetz kirkiu garð ok ofan um Krok, oc sva upp eptir bryggium oc upp milli krosskirkiu oc Soppssens oc upp eptir langstræti milli allraheilagra kirkiu oc Benedictuskirkiu, oc upp eptir almenninginum milli konongs garðs oc predikara husa, oc upp firir vestan konungsgarð þar til er þeir mæta hinum. Siðan snuizt um oc gangi þeir at neðra er aðr gengu hit æfra alt ut til garðs Sigurðar suardaga. Siðan fari þeir er aðr foru hitt æfra ofan eptir kaupmannastræti oc sva ut eptir langstræti firir neðan Olafs kirkiu oc vt at Øyrar. En hinir snui vt eptir langstræti firir ofan Gregoriuskirkiu oc þat ut með Marteinskirkiu oc hittiz a Øyrum við smiðiubuðir“.

D. e.:

Naar disse 6 mænd gaar paa vagt, da skal de samles ude paa Øren [119] og tilsammen gaa [nordenfor Gildevangen 111—118] op om Skagen [128]. Tre af dem svinger da ud [søndenfor Gildevangen ved 111] om Gjeilan [75—76] og derfra op efter gaden [47—51] om Martinskirken [50], derfra op [51—52] vestenfor Gregoriuskirken [27], og saa op [86, 85, 97] om Bergsvein pipas gaard [97—98] og saa vestenfor Mariekirken [29] og op efter Langstræte ovenfor Kongsgaarden [d. v. s. gaden fra 39 sydover — ruten kan altsaa enten gaa fra 98 om 99—87 til 31 og videre sydover Langstræte, eller den kan afvekslende lægges fra 98 om 88 og 58 over

Kristkirkegaarden (maaske vestenom kirken) til 39, eller fra 98 om 88, 54, 56 til 39][1] til biskopens naust [74]. De andre 3 snur [fra 128] op efter Langstræte [22—23] og ned om Klemetskirkegaard [21—9] og ned om Kroken [9, 8, 1], op efter bryggerne [1—6], op [6—31] mellem Korskirken [30] og Sopen [31], og op [31—37] efter Langstræte mellem Allehelgenskirke [35] og Benediktskirke [34], op efter almenningen [37—38] mellem Kongsgaarden [69] og Prædikebrødrenes huse [36, 37, 38, 55] og op vestenfor Kongsgaarden [38—41] til de møder de andre. Saa vender de om; de, som før gik paa den øvre kant, gaar nu paa den nedre, helt ud til Sigurd svardages gaard [19—33, d. v. s. alle følges fra 41 over 38, 37 hid]. De, som før gik paa den øvre kant, gaar [33—19] nedover Kaupmannastræte [19—15] og saa [15—25] nedenfor Olafskirken [16] ud efter Langstræte [25—22] og ud til Øren [22—119]. De andre svinger [33—26] ud efter Langstræte, ovenfor [26—52] Gregoriuskirken [27], derpaa [52, 47, 75] ud ved Martinskirken [50] og møder (sine kammerater) paa Øren ved smidjerne [119].

Hermed tror jeg, at de vigtigste hovedtræk af Throndhjems ældre topografi er paavist, at der er skaffet greie paa mange hidtil gaadefulde forholde. Sagen blir, synes det mig, saa meget mere interessant, som de oprindelige samfærdselsled efter min opfatning i stor udstrækning viser sig fremdeles at være tilstede i den gamle hovedstad.

[1] De sidste alternativer forekommer mig at være de rimeligste, da et stort og værdifuldt strøg derved inddrages i vagtholdet; udtrykket „*firir vestan Mariukirkiu*“ vilde isaafald hidrøre derfra, at Mariekirken er den nærmeste kirke lige i øst for den del af byen, hvor vagtmændene svinger sydover [98—88].

Men en mængde enkeltheder er endnu ikke omtalt; det vil koste et langvarigt studium at bringe klarhed over dem.

Jeg maa til slutning udtale en tak til hr. professor Rygh for den beredvillighed, hvormed han paa forskjellige maader har bistaaet mig ved dette mit arbeide, navnlig ved at stille sine optegnelser om steder i diplomatariet, hvor lokaliteter i det gamle Nidaros nævnes, til min raadighed.

Kristiania i april 1890.

KARTET.

Til orientering.

Tallene begynder med 1 ved Mustalmenningen og gjennemgaar i retning fra nord til syd bryggerne og alle stræter i den middelalderske by, indtil 100 nederst i Danielsveiten. Derefter er Øren fra vest mod øst betegnet med tallene 101 til 130. Den nordlige strand følges vestover, hvorpaa den yngre by mellem Prindsens gade, Gjeilan og fjorden er markeret med tal til 161, derfra til 174 gjælder Kalvskindet. Tilsidst er endel tal fra 175 tilføiet paa forskjellige steder over hele byen.

Nyere lavvandslinie indtil jernbanestations-tomternes anlæg 175.

Militære værker under fæstningen Throndhjems høieste udvikling A til V, indlagt til en eventuel senere leilighed og vedkommer ikke nærværende afhandling.

Bakke kloster i øst og

Elgesæter kloster i syd for byen omtales ikke her.

Først da det var forsent at rette, blev jeg opmærksom paa, at den middelalderlige strandlinie tildels gaar lidt for langt ud. Den skal selvfølgelig intetsteds ligge udenfor den nuværende.

Kristkirkegaardens grænde mod vest og Kannikveitens sydligste del skulde ved 60 og 91 ikke bøie fuldt saa meget østlig, men begge skulde fra 62 og 92 løbe parallelt med den nuværende gade mellem Domkirkegaarden og Vaisenhuset (61).

EFTERSKRIFT.

Efterat nærværende afhandling var skrevet, har jeg under et par ugers ophold i Throndhjem haft anledning til at gjøre nogle iagttagelser.

Man var ifærd med at anlægge en ny ølkjælder paa Throndhjems bryggeris tomt, hvorved grunden, næsten fra Dronningens gade og et godt stykke nordover, blev udgravet i stor dybde. Herved fandtes atter en stor mængde menneskeben, men ingen vidste at fortælle om noget fund af murlevninger paa denne kant. Jeg har derfor paa mit kart lagt Klemetskirken (12) længere mod nord.

Under gaarden Søndre gade no. 24, paa hjørnet af Storkveiten (113—114), byggedes en kjælder. Intet spor af begravelser fandtes.

Derimod blev i noget over 3 alens dybde under gaarden Karl Johans gade no. 5, det vestre hjørne af Gjelvangveiten, opgravet et par menneskelige kranier og endel stærkt hensmuldrede menneskeben, der laa i retningen øst og vest. Her maa vi da formentlig have en del af Margretekirkens kirkegaard for os. Margretekirken har saaledes vistnok ligget nær det af mig antagne punkt, dog rimeligvis ikke østenfor Gjelvangveiten ved 114, men vestenfor omtrent ved 117.

Gaardene Bratørveiten 11, Bratørgaden 2 og Krambodgaden 16 undergaar netop en større reparation. I grunden skal der være funden en mængde menneskeben.[1]

[1] Velvillig meddelelse af eierne, d'hrr. kjøbmænd Brødrene Halseth.

I Sverres saga kap. 159 fortælles, at „kongen holdt thing ude paa Øren (efter slaget paa Strindsjøen), hvori han siger sit mandskab, hvorledes byttet skulde skiftes, at alt skulde bæres ud paa Apostelkirkegaarden, hvor kongen vilde sætte vagt“.

Antaget, at thingstedet paa Øren var ved korset (108), saa skulde altsaa „ud“ derfra egentlig betegne et sted længer vestover. Men som foran nævnt er sagaerne ikke paalidelige, naar det gjælder retningen i Throndhjem. Skulde Apostelkirken have ligget paa d'hrr. Halseths tomt (omtr. ved 125)? Skulde man isaafald have fundet sig berettiget til at sige „ud paa Apostelkirkegaarden“, fordi kirken laa ude paa Skagen? Jevnfør, at der i byloven tales om at gaa „op om Skagen“.

I Stiftsgaardens have ved 50 er der fundet menneskeben, hvilket altsaa bestyrker formodningen om, at Martinskirken har ligget her.[1]

I St. Jørgensveiten var man ifærd med at opsætte et nyt plankegjærde, tilhørende konditor Erichsens baggaard, Vor Frue gade no. 4. Herved fandtes, omtrent midt for Munkhaugveiten ved 54, først endel menneskeben nærmest gaarden no. 7 i St. Jørgensveiten, dernæst (nordenfor) spor af en brolægning, saa atter menneskeben. Dette skulde altsaa bekræfte, at almenningen 33—54 ved Benediktskirken (34) har gaaet som af mig aflagt, dog at den har været smalere. Hvad slags kirkegaard der kan have ligget nordenfor, skal jeg ikke kunne sige — kan almenningen have ført tværs over Benediktskirkens kirkegaard?

Det Throndhjems magistratskontor tilhørende reguleringskart af 1681 fik jeg ved hr. borgermester Strøms

[1] Velvillig meddelelse af hr. ingeniør Arthur Motzfeldt.

forekommende velvilje anledning til at kopiere for mig selv og for Universitetsbiblioteket, paa hvilket sidste sted kopien er indlemmet i den throndhjemske kartsamling under mærket Y. Kartet har paa et ord nær lignende paategning som G og er af samme dato; Domkirkegaardens grændser mod nord er aflagt som paa dette. Forresten beskjæftiger dette eksemplar sig væsentlig med fæstningsværkerne, der foreslaaes anlagte efter stor maalestok. Tegninger af Munkholmens og Kristianstens taarne synes at give disse i sin oprindelige skikkelse.

Kristiania i juli 1890.

TO KLOSTERSTIFTELSER FRA KONG SVERRES TID.

AF

GUSTAV STORM.

1. Værne-Kloster.

At Johanniterhospitalet paa Varna („Værne-kloster") ialfald i Tiden mellem Magnus Lagabøters Hirdskraa (c. 1275) og 1308 har fungeret som Invalidehospital for den norske Hird, er forlængst paavist i Langes Klosterhistorie; men hvorledes og naar denne Institution er grundlagt, var endnu usikkert. Lange antog Hospitalet grundlagt, eller ialfald indrettet til Invalidehospital for Hirden, af Kong Magnus Lagabøter, idet han henviste til, at Hirdskraaen „bestemte, at en Trediedel af den Tiende, som Hirden efter gammel Sædvane blandt Birkebenerne ydede, skulde afgives til Værne, ligesom at hver haandgangen Mand skulde ved Optagelsen i Hirden betale 2 Ører, hvoraf den ene skulde lægges til Hirdmændenes Provent til Sjælemesser for afdøde Hirdmænd, den anden anvendes som Hjælp for dem af Hirden, som trængte til at gaa i Kloster (ɔ: i Værne)." Lange var vistnok opmærksom paa, at der findes et ældre Vidnesbyrd om Værne Hospital: „Kunde man stole paa Registret [over Akershus' Arkiv] fra 1622, maatte ogsaa Hospitalet paa Værne henføres i det mindste til 1ste Halvdel af 13de Aarhund-

rede, da deri omtales en Afskrift af en Pavebulle for Værne af Pave Honorius III, som døde 1227; men herpaa tør dog intet bygges, da Honorius III lettelig kan være forvexlet med Honorius IV († 1286)." P. A. Munch havde dog nogen Tvivl om Holdbarheden af Langes Ytringer, idet han under Omtalen af Hirdskraaen[1] gjør opmærksom paa, at Hirdens Tiende og dens Fordeling mellem Bisper, Hirdprester og Hospitalet sættes i Forbindelse med Birkebeinernes „gamle Skik og Løfte", og at man deraf synes at maatte slutte, at Hospitalet er ældre end Kong Magnus's Tid og maaske allerede stiftet af Birkebeinerne under Kong Sverre efter dennes Ønske eller Befaling.

Længere end til samme Tvivl og samme Formodninger vilde jeg ikke være kommen, hvis jeg ikke ivaar af andre Grunde havde beskjæftiget mig med det gamle „Register fra Akershus", det eneste Minde om en stor Diplomsamling, som endnu i 1622 udgjorde flere hundrede Originalbreve fra 12te til 16de Aarhundrede, overførte fra de 3 Klostre: Nonnesæter i Oslo, Hovedøen og Værne.[2] Dette Register kjendtes tidligere kun fra et (ufuldstændigt) Exemplar i den Arnamagnæanske Samling samt en Afskrift deraf (ved Presten Mørch i Hurum) i vort Rigsarkiv, — det Exemplar, som Lange benyttede. I denne Afskrift læses midt inde i Registret en Afdelings-

[1] Norske Folks Historie IV, 1, S. 609.

[2] Af disse Breve er, saavidt jeg ved, nu kun to bevarede: 1) Kong Philippus's Brev til Morsdølerne (DN. I No. 3), som c. 1745 af Presten Chr. Grave blev foræret til det „danske Selskab" (se Det kgl. Danske Selskabs Begyndelse og Tilvæxt 1745—47, Dokument No. 2) og senere — uvist hvorledes — er havnet i det norske Rigsarkiv. 2) Kong Haakon Haakonsøns Brev om Djupvik-Fisket paa Modum (DN. II No. 5), som endnu er bevaret i det „danske Selskab".

overskrift saalydende: „Udi samme Kiste findes et Paket, signeret #, derudi efterskrevne Romerske Pavers Privilegier og Indulgentser givne Munkene i Værne Kloster", hvorefter følger „1. Honorii tertii Romæ datum" — med en efterfølgende Lakune paa ét Blad, saa at Oplysningerne om de andre Pavebreve mangler. Imidlertid blev jeg i Rigsarkivet gjort opmærksom paa, at man for endel Aar siden, som det synes mellem 1856 og 1866, havde i det forrige „Oslo Bispearkiv" fundet et andet fuldstændigere Exemplar af Registret fra 1622. I dette Exemplar findes nu det manglende Blad, og dette Blad opregner følgende Pavebreve:

1. *Honorii tertii Romæ datum anno pontificatus sui quinto.*

2. *Innocentii primi*[1] *anno pont. primo.*

3. *Innocentii tertii* — — —

4. *Innocentii quarti* — — *quinto.*

5. *Gregorii noni* — — *quinto.*

6. *Nicolai tertii litteræ promotoriales episcopo Asloensi datæ de bonis fratrum in Varne ablatis restituendis, non obstantibus poenis, juramentis, renunciationibus vel confirmationibus quibuscunque anno pont. secundo.*

7. *Bonifacii octavi bulla de eorundem fratrum immunitatibus, ut ab omni exactione et grauamine liberi sint anno pont. tertio.*

8. *Ejusdem Bonifacii instrumentum de eadem re datum Romæ anno pont. secundo.*

Allerede det første Nummer, „Honorius d. 3dies 5te Aar", viser, at Langes Formodning om en mulig Forvexling med Honorius d. 4de maa bortfalde; „5te Aar"

---

[1] aabenbar Skrivfeil for tertii (Innocentius I regjerede 402—17, Innocentius II 1130—43).

passer nemlig kun paa Honorius d. 3die, der regjerede 11 Aar (1216—27), medens Honorius IV døde efter 2 Aars Regjering (1287). Honorius d. 3dies 5te Aar gaar fra 18de Septbr. 1220 til 18de Septbr. 1221; i dette Aar har Honorius udstedt et Beskyttelsesbrev for Værne kloster, som saaledes existerede og var i Virksomhed i 1220. Klostret har tillige ifølge Registret besiddet Beskyttelsesbreve fra Innocens III's 1ste Aar (Jan. 1198—Jan. 1199), fra Gregorius IX's 5te Aar ($^{20}/_{3}$ 1231—$^{20}/_{3}$ 1232), fra Innocens IV's 5te Aar ($^{28}/_{6}$ 1247—$^{28}/_{6}$ 1248), Nicolaus III's 2det Aar ($^{26}/_{12}$ 1278—$^{26}/_{12}$ 79) samt Bonifacius VIII's 2det og 3die Aar ($^{2}/_{1}$ 1296—98). At alle disse Dateringer er rigtige, kan man overbevise sig om ved at sammenstille fra Diplomatariet, paa hvilke Tider der i disse Pavers Regjeringsaar er afgaaet Skrivelser til Norge fra Rom; de viser sig ganske at stemme med de opgivne Aar.[1] Der kan efter dette ikke være Tvivl om, at der fra Pavestolen er afgaaet Bekræftelsesbreve til Værne Hospital i 1198, 1220—21, 1231, 1247, 1279 og 1296—97. Værne Hospitals Tilværelse er altsaa garanteret gjennem hele 13de Aarhundrede lige tilbage til 1198, til Kong Sverres Tid.

Dette Resultat maa man have for Øie, naar man gaar tilbage til Beretningen i Hirdskraaen, og man vil da forstaa, at hele Institutionen stammer fra Kong Sverre.

[1] No. 1 svarer til DN. I, No. 6 og VI, No. 13—16 (3die Dec. 1220—3die Febr. 1221), No. 2—3 svare til DN. VI, No. 6—8 og VII No. 1 (26de Mai og 6—10 Oktbr. 1198), No. 4 til DN. I No. 40—43 og VII No. 19 (19de Novbr.—19de Decbr. 1247), No. 5 til DN. I No. 12 (9de Septbr. 1231), No. 6 til DN. I No. 66—68 og VI No. 42—45 (alle fra 31te Jan. 1279), No. 7 til DN. III No. 38 og VI No. 64 (1ste Febr. og 28de Oktbr. 1297), No. 8 til DN. IV No. 10—14 (1ste Febr., 28de Oktbr. og 16de Decbr. 1296).

Kong Magnus's Hirdskraa viser paa flere Steder tilbage til den „gamle Hirdskraa" og til Birkebeinernes „gamle Løfter og Sædvaner"[1] paa en saadan Maade, at der ingen Tvivl kan være om, at den tidligere Hirdskraa var fastslaaet og optegnet under Kong Sverre. I Hirdskraaens Cap. 21 gives Bestemmelserne om „Hirdprester", — en Institution, som synes indstiftet eller ialfald reguleret af Kong Sverre, og som blev Grundlaget for det senere kgl. Cancelli og Capelgeistlighed. Om Hirdpresternes Løn siges her, at de af Kongen skal have 5 Marks Veitsle og en ny Klædning hver Jul, men af de haandgangne Mænd den Tredjedel af Tienden, som før har været sædvanlig (áðr var vani á), og som de skal dele mellem sig; „men det er Birkebeinernes gamle Sæd og Løfte at gjøre Tiende af sin Sold — baade Hirdmænd og Gjester — og dele den i 3 Dele: én Tredjedel faar alle Biskoper, mod at Kongens Mænd faar Begravelse ved de Kirker, hvor det tidligere var Skik (ɔ: ved Kathedralkirkerne), den anden faar Hirdpresterne, den tredie faar Hospitalet paa Varna". Sammenhængen viser, at her skildres de bestaaende Forhold, saaledes som de stammede fra Birkebeinernes „Sæd og Løfter"; det er ikke en Forordning af Kong Magnus, som Lange mente. De nærmere Bestemmelser herom, som er fra Kong Magnus's Tid, staar først i Cap. 53. Der siges, at „saa er aftalt mellem os haandgangne Mænd, at hvis en af os kommer i saa stor Nød, at han bliver hjælpeløs for Alderdom eller Sygdom, da skal Kongen og hans Kammerater hjælpe den Mand til Kloster; Kongen skal give den halve Provent (Kapital), den anden Halvdel Hirdmændene"; og sammesteds: „Saa har de haandgangne Mænd vedtaget efter Kongens Raad,

[1] Hirdskraa C. 21, 38, 48, 49, 50.

at hver, som bliver Hirdmænd, skal (ved Udnævnelsen) betale en Øre til Provent til Sjælemesser og en Øre til sine trængende Kammerater, at man kan betale saa meget mindre, naar man skal hjælpe de trængende Kammerater til Kloster; Gjester og Kjærtesvende halvt saa meget". I samme Retning gaar ogsaa en Bestemmelse fra Haakon Haakonssøns Tid[1], hvorved Hirdmændenes Sold forøgedes aarlig med 6 Øre, „for at de ikke skulde lide noget Tab ved at betale Tienden ordentligt."

Det er ovenfor vist, at Pave Innocens III har skrevet 2 Breve til Værne Kloster i 1198; Hensigten har vel været at unddrage Klostret fra den bansatte Konges Indflydelse. Har Klostret existeret i 1198, maa det ogsaa være ialfald nogle Aar ældre; det kan ikke være grundlagt efter Sverres Bansættelse, det maa altsaa være ældre end 1194. Man venter ikke netop, at Kong Sverre grunder kirkelige Institutioner. Derimod er det ganske i hans Karakter, naar en kirkelig Institution tages i Statens Tjeneste. Johanniterne var jo en geistlig Ridderorden, stiftet for at pleie syge Pilegrime i det hellige Land. Alle de Filialer, som Johanniterne grundede rundt om i Europa, havde til Hovedformaal at samle Penge til Hospitalet i Jerusalem; kun ved Siden deraf skulde de tillige være Hospitaler for Syge. De udbredte sig med rivende Fart i Europa i 12te Aarhundrede; ved 1170 kom de ogsaa til Danmark, da Kong Valdemar stiftede Andvorskov Kloster (Hospital). Der som overalt traadte Ordenen i Forbindelse med de høiere Stænder, idet alle Ordensmedlemmer skulde være adelige, hvilket i Danmark som i Norge jo kom til at svare til Kongens Mænd. Det er rimeligt, at dette danske Hospital er Forbillede

[1] Hirdskraa C. 48.

for det norske Johanniterhospital, og for den Sags Skyld kunde det være muligt, at allerede Magnus Erlingssøn eller Erling Jarl havde laant Ideen fra Danmark; men rimeligere er det, at Kong Sverre har selv laant Ideen fra Danmark og omdannet den efter sine Planer.

Hirden var i den norske Statsret ikke blot Kongens væbnede Følge, men tillige Grundlaget for den hele Administration. Kongens Mænd uddannedes i Hirden ikke blot i militære Idrætter, men ogsaa til al Tjeneste i Riget. Sysselmænd og Lendermænd havde faaet sin Opdragelse her, Skibsstyrere og Landeværnets Førere toges ud af den, ogsaa Lagmændene havde i Regelen gjort sin Skole i Hirden eller var optagne i den, — kort, hele Landets civile og militære Embedsstand dannede som Medlemmer af Hirden en sluttet Korporation. Hirden havde fra gammel Tid en aristokratisk Retning, den havde etslags Veto mod Optagelse af lavættede og fremmede. Det er vistnok en Misforstaaelse at tro, at Hirden under Kong Sverre forandrede denne sin Karakter; det nævnes jo udtrykkelig, at Kong Sverre optog de tidligere Rangklasser, og samtidig bør det fremhæves, at Lovgivningen for Hirden som Korporation netop stammer fra Sverres Tid. Muligens fik Hirden ogsaa paa Grund af Tidsforholdene under Sverre en mere militær Karakter, og sikkert synes det i denne Forbindelse at være, at dens Antal blev forøget. Men naar man nødsagedes til ved Optagelsen mere at se paa Krigerdygtighed, kunde man ikke længer som før lægge Hovedvægt paa social Rang eller Jordbesiddelse; Hirden maatte derfor, naar Krigene ophørte, komme til at indeholde endel fattigere Mænd. Heri ligger, antager jeg, Nødvendigheden for Kong Sverre til at forsørge fattige og gamle Hirdmænd, til at grunde et Invalidehospital. Dette har

Kongen opfattet som en Statsinteresse, hvilket er synligt deraf, at han bidrager med den halve Kapital; men samtidigt opfattes det af Hirden som en Standsinteresse, hvorfor Hirden i Almindelighed tilskyder den anden Halvdel.

2. Kastelle-kloster.

Lange hævder i sin Klosterhistorie (S. 480[2]), at Kastelle Kloster ved Konghelle maa være stiftet mellem 1176 og 1182 ved Kanniker fra Ebelholt af Erkebiskopen i Nidaros, altsaa Eystein. Det er nemlig paa den ene Side sikkert, at Erkebiskopen i Nidaros havde Styrelsen over dette Kloster, uagtet det laa i Oslo Stift og ikke i Nidaros Stift, og at Erkebiskopen med sit Kapitel beskikkede Klostrets Prior; paa den anden Side har en Prior i Kastelle-klostret oplyst, at dette Kloster efter hans Forgjængers Erklæring altid har været Abbeden i Ebelholt undergivet. Denne Modsigelse kan kun hæves ved at antage, at Erkebiskopen i Nidaros og Abbeden i Ebelholt begge har været virksom ved Kastelle-klostrets Anlæg. Tiden for dette Anlæg, mente Lange, begrænsedes ved, at Eskilsø Kloster først 1176 flyttedes til Ebelholt og at Klostret i Konghelle nævnes ved 1182. Begge disse Aarstal er imidlertid usikre. Den eneste Krønike, som angiver Aarstal for Flytningen til Ebelholt, nævner 1178, men denne Kilde (Annales Bartholiniani) er af tvivlsom Alder; sikkert synes kun at være, at Flytningen er foregaaet et af Aarene 1175—78. At Kastelle-klostret omtales „ved 1182", er endnu usikrere. Der findes et Brev, som Abbed Vilhelm af Ebelholt har tilskrevet Prioren Laurentius i Konghelle Kloster; heri lover han at sende en Ladning Malt, men han vil først høre Priorens Mening, „om man bør frygte et Sammenstød mellem

Eders Konger eller andre af Eder“ (si nos Regum vestrorum vel aliorum vestrorum timere congressum oporteat). Ved disse „Konger“ har Bartholin og efter ham Langebek tænkt paa Magnus Erlingssøn og Sverre og derfor henført Brevet til 1183 eller 1182. Men det er aldeles vilkaarligt. I den Tid, da Abbed Vilhelm styrede Ebelholt, altsaa c. 1178 til 1203, forefaldt som bekjendt mange Stridigheder i det sydlige Norge udenfor Aarene 1182—83; af de nævnte Konger maa vistnok nødvendigvis den ene være Sverre, men den anden behøver ikke netop at være Magnus. Naar undtages Aarene 1188—92 og 1194—96, vilde man i Danmark alle Aarene fra 1178 til 1202 kunne nære Frygt for Uroligheder i det sydlige Norge og saaledes ogsaa nær Konghelle. De Konger, hvis Sammenstød Abbed Vilhelm frygter, kan altsaa være enten Magnus og Sverre (1178—84) eller Jon og Sverre (1185—88) eller Sigurd og Sverre (1193—94) eller Inge og Sverre (1196—1202); Brevet kan henføres til hvilkensomhelst af disse Perioder; med Sikkerhed fremgaar deraf kun, at Klostret er ældre end 1202.

En Betragtning af de politiske Stilling og Forhold i Tiden c. 1178—1202 turde dog føre til større Sikkerhed. Da det er klart, at en af Nidaros's Erkebiskoper maa være Stifteren, har vi kun Valget mellem Eystein (1161—88) og Erik (1189—1205). Lange var ved Konghelle-brevets uheldige Datering 1182—83 henvist til Erkebiskop Eystein og bemærker i en Note, at „under Krigen mellem Magnus Erlingssøn og Sverre opholdt den første, hans Fader [Erling Skakke] og Erkebiskopen sig oftere i Danmark, hvor Bekjendtskab med Abbed Vilhelm kan være gjort“. Men dette er for begge de sidstes Vedkommende urigtigt; specielt Erkebiskop Eystein vides ikke at have opholdt sig nogensinde i Danmark. Da Kong

Magnus flygtede for Sverre til Danmark (1180), drog Erkebiskopen til England og opholdt sig der, indtil han vendte hjem og forsonede sig med den nye Tingenes Orden (1183). Men hverken før eller efter sin Landflygtighed vides Erkebiskop Eystein at have havt Forbindelser med Danmark; dertil kommer, at han i Tiden 1178—80 var for optaget af Kampen mod Birkebeinerne til, at der da kunde være Tale om et Klosteranlæg saa langt borte fra hans Magts Centrum, og i Tiden 1183—88 havde Erkebiskop Eystein ikke den Indflydelse hos Kong Sverre, at han kunde hævde for sin Diocese et Kloster paa kongelig Grund, i det gamle Kastel ved Konghelle. Erkebiskop Eystein kan altsaa ikke have grundlagt Kastelle Kloster. Men deraf kan man videre drage den Slutning, at Kastelle Kloster ikke er anlagt i hans Tid, og at den ene Konge, som omtales i Abbed Vilhelms Brev, ikke kan være Magnus Erlingssøn († 1184) og heller ikke Jon Kuvlung († 1188).

Vi henvises saaledes ligefrem til Erkebiskop Erik som Grundlægger af Kastelle-klostret. Og ligesaa mange Grunde, der taler imod Eystein, ligesaa mange Grunde kan anføres for Erik. Erkebiskop Erik pleiede jo netop Forbindelser med Danmark, eller rettere han opholdt sig i Danmark det meste af sin Styrelsestid, nemlig næsten uafbrudt fra 1190 til 1202; han stillede sig strax ved sin Ankomst under Erkebiskop Absalons Beskyttelse, har i Regelen opholdt sig i hans Nærhed og endog fulgt ham paa Reiser, saaledes til Gumløse Kloster i 1191 og endog til Lygum Kloster i Jylland.[1] Erik havde ligesom Absalon studeret i Paris, og de har vistnok været der samtidigt, hvis den Notits er rigtig, hvorefter Erik blev

---

[1] Script. rer. D. V 377, VIII 199.

Kannik af St. Victor i Aaret 1150.[1] Fra Paris har han vistnok ogsaa kjendt Vilhelm (da Kannik af St. Victor), og rimeligvis har Erik fra tidligere Tid staaet ham nær; deraf lader det sig lettest forklare, at allerede kort efter Eriks Ankomst i 1190 Vilhelm forfattede en Klage for ham over Kong Sverre, ligesom han ogsaa senere (1195) i hans Interesse klagede til Paven over hans underordnede Biskoper.[2] Et eiendommeligt Minde om Eriks Samliv med Abbed Vilhelm er ogsaa den Notits, at Erik gjennem Vilhelm under sit Ophold i Danmark sendte som Gave til Genovefa-klostret i Paris en Relikvie af sin Patron, nemlig et Stykke af St. Olafs Skjorte.[3] Her ser vi saaledes en nidarosisk Erkebiskop i mangeaarigt Samliv med Abbeden i Ebelholt, og naar to saadanne Mænds Samvirken kræves til Stiftelsen af Kastelle-klostret, tilfredsstilles dette Krav ganske af Erik og Vilhelm i Tiden mellem 1190 og 1202.

Gaar vi saa tilbage til Abbed Vilhelms Brev til Prioren i Konghelle, tør vi nu nærmere bestemme de der nævnte norske Konger. De kan kun have været Birkebeinernes Konge Sverre og Baglernes Konge Inge. Skjønt Abbed Vilhelm ogsaa havde anerkjendt Sigurd Magnussøn som Konge (1193—94), hvilket sees af hans „Genealogia regum Danorum,[4] var dog dennes og hans

---

[1] Scr. rer. Dan. I 340.

[2] Brevene er trykte i Scr. r. Dan. VI, 19—21 og 24 og i DN. VI No. 3 og 4.

[3] Gallia Christiana VII, 712. Jfr. Munch II 864 Note 3, hvor Henricus (ɔ: Erik) urigtigt antages for den samme som Erkebiskop Reidar († 1151).

[4] Scr. r. D. II 161. Den der nævnte „Siwardus rex Norwagiæ", der omtales som levende c. 1194 ved Siden af den svenske Kong Knut († 1195), kan kun være den Søn af Magnus Erlingssøn, som faldt i Florevaag 1194.

Partis Herredømme i Viken for kort og for usikkert til, at der i hans Tid kunde grundes et Kloster. Men efterat Baglerpartiet var stiftet 1195—96, indehavde dette med korte Mellemrum Herredømmet i Viken næsten uafbrudt fra 1196 til 1202, og i denne Tid er der saaledes Leilighed nok til, at Klostret stiftes og til at dettes Beboere faar føle Trykket af de urolige Tider.

Vi kan endog pege paa et bestemt Tidspunkt for Grundlæggelsen som det sandsynligste. Efterat Baglernes Parti var stiftet i Danmark, siger Sverres Saga, at „til den Flok sluttede sig ogsaa Erkebiskop Erik; de for med den Flok nord i Norge“ o. s. v. Meningen med disse Ord kan kun være, at Erkebiskopen fulgte med til Norge, selv om han strax efter drog tilbage til Danmark; men som Munch rigtig bemærker, „er han fulgt med, da har han dog vist ikke begivet sig længer op end til Konghelle“, og jeg antager da ogsaa netop, at Erkebiskopen, saasnart Baglerne havde sat sig nogenlunde fast i Viken, har ladet sin nye Konge afstaa til Erkestolen det forrige Kastels Plads, for at han derpaa kunde grunde et Kloster.

Erkebiskop Erik maatte vel vide, at Kong Sverre havde Thrøndernes faste Støtte, saa at, naar Krigen først var begyndt, vilde han selv og hans Tilhængere ikke paa lang Tid kunne vende hjem til Nidaros. Men i Viken kunde paa den anden Side Baglerne og Erkebiskopen vente at holde sig oppe. De af Throndhjems Kapitel, som fulgte Erkebiskopen, kunde her anbringes som regulære Kanniker af Augustinerordenen. Derfor blev Kastelle-klostret knyttet sammen med Nidaros Kapitel og dette delagtigt i Valget af Prior.

Abbed Vilhelms Delagtighed i denne Klosterstiftelse kan neppe have bestaaet i andet og mere, end at

han fra Ebelholt har afgivet Grundstokken for Klostrets Beboere og derfor har betragtet sig som Klostrets aandelige Fader. Men denne Forbindelse maa antages at være ophørt ved Abbed Vilhelms Død i 1203, thi i 13de og 14de Aarhundrede sees Erkebiskopen i Nidaros ubestridt at have styret Kastelleklostret baade i verdslig og geistlig Henseende. Først efter Foreningen mellem Norge og Danmark under Dronning Margrete kan Abbeden i Ebelholt have gjort Fordringer gjældende paa en Overhøihed, og det er lykkedes ham i 1403 under Ledigheden i Nidaros Erkestift efter Erkebiskop Vinaldes Død at faa denne Overhøihed anerkjendt af Prioren og hans Konvent.[1] Men selvfølgelig har den nye Erkebiskop (Eskil) paatalt dette, og da Nidaros Erkesæde i 2den Halvdel af 15de Aarhundrede sidder i ubestridt Besiddelse af Kastelleklostret, kan Ebelholt-abbedens Herredømme kun have været kortvarigt.

Men heller ikke Erkebiskop Eriks Hensigt med Klosterstiftelsen er bleven opnaaet, eller rettere de senere Begivenheder gjorde den til intet. Planen kan siges at være, i Modsætning til Birkebeinernes Klosterstiftelse paa Varna, at stifte et aandeligt Broderskab i Kastellet til Kamp for de kirkelige Synsmaader. Men ved Forliget mellem Kongedømmet og Kirken, da Erkebiskopen atter fik vende tilbage til Nidaros, blev Stiftelsen i Kastellet overflødig, eller den sank ned til at blive en almindelig Kannikestiftelse, en Filial af det nidarosiske Kapitel, og har altid siden ført en hensygnende Tilværelse.

Septbr. 1890.

---

[1] Scr. rer. Dan. VI 176.

SMAASTYKKER.

1.

Om Krigen mellem Sven Estridssøn og Olaf Kyrre.

Om Olaf Kyrres Regjeringstid i Norge lyder de fleste Beretninger afgjort fredelige; det var jo den faste Ro og Freden under ham, som gav ham hans Tilnavn (kyrr, rolig). Den ældste Kilde, Thjodrik Munk, siger, at Olaf regjerede i 27 Aar, elsket af Gud og Mennesker, ivrig for Fred overalt og for rolige Tider (vir Deo et hominibus carus, paci per omnia et quieti temporum studens); og de følgende Kongesagasamlinger, Ágrip, Noregs konungatal (Fagrskinna) og Snorres Heimskringla, stadfæster den samme Opfatning. En afvigende Fremstilling findes dog i Sagasamlingerne Morkinskinna og Hulda, af hvilke den første maa antages ældre end Snorre, medens den anden maa regnes for en Sammenarbeidelse af Morkinskinnas Text med Snorre. I Morkinskinna fremstilles med Støtte af en Række Vers, at efter Olaf Kyrres Hjemkomst fra England (1067) Kong Sven i Danmark brød Freden med Norge, at Olaf havde ude fuld Leding fra Norge, at der stod et Søslag udenfor Halland, hvori Nordmændene seirede, men at dette Tog dog endte med et Forlig i Konghelle. Om Krigsbegivenhederne findes ikke et Ord i Fagrskinna eller i Heimskringla; de kjender nok til Kong Svens Udæskning og til Olafs Forsvarsrustninger, men det hele ender uden Krig ved et Fredsmøde.

P. A. Munch har i Fremstillingen af disse Forhold i det hele fulgt Morkinskinna og Hulda, dog med Modifikationer. „Saavidt man af den samtidige Stein Herdisesøns Kvad kan se, siger Munch, var Olaf saa tidligt paafærde, at han med sin Ledingsflaade allerede mødte Sven udenf

Hallands Kyst, hvor det kom til en Fægtning. Dens Udfald antydes af Skalden som fordelagtigt for Olaf: han taler i det mindste om, at danske Krigere sank til Bunds, og at deres Lig opskylledes paa Kysten; men rimeligere er det dog, at Sven, der vistnok var Olaf alene overlegen, efter en hidsig og maaske i det hele taget for Nordmændene hæderlig Fægtning, har tvunget Olaf til at trække sig tilbage og undgaa videre Kamp, indtil han havde forenet sig med den betydeligere Styrke, som hans Broder imidlertid bragte nordenfra. Skalden omtaler nemlig strax efter, hvorledes Olaf styrede østfra, medens hans Broder førte en større Flaade nordenfra forbi Stad; dette antyder, at begge Flaader forenedes efter Kampen ved Halland."

Munch har her fulgt Morkinskinnas Ordning af Versene, men dog indlagt en Fortolkning, hvorefter Seiren udenfor Halland egentlig bliver et Nederlag. Han synes ikke at have lagt Mærke til, at Fagrskinna og Snorre udelader disse Vers, hvorved i det hele Krigen falder bort; ialfald har Munch ikke reflekteret videre over dette Forhold, hvis Grunde dog burde opklares.

Gudbr. Vigfusson og Dr. Finnur Jónsson har hver for sig forsøgt at fordele de bekjendte Vers af Stein Herdisarsøns Drápa om Olav kyrre efter en bestemt Orden. Det skulde synes ikke rent umuligt, da man jo har et „Klovastev", hvorom Versene maa gruppere sig. Imidlertid er begge Forsøg faldt helt forskjelligt ud, og begge synes at være vilkaarlige og ialfald i Detaljer umulige. Vigfusson har saaledes for at opnaa den Symmetri, hvorefter han stræbte, maattet udelade et Vers („Hilmir gefr oc hjalma"), som dog findes i flere Kilder; ligeledes har han optaget et Vers („Varði ógnar orðum"), som ingen gammel Autoritet henfører til Stein, og som efter sit Indhold endog maa være forfattet efter Olafs Død. Og Finnur Jónsson ordner Versene saaledes, at den sidste Linje i Klovastevet (Ólafr borinn sólu) forekommer i to efter hinanden følgende Vers, hvilket ligeledes synes umuligt. Jeg skal ikke her gjøre et nyt Forsøg paa at rekonstruere Digtet, hvilket kan synes temmelig trøstesløst baade paa Grund af Versenes forvanskede Overlevering og Digtets Ufuldstændighed. Det er mig nok at paapege følgende. De Vers, som hos Vigfusson er 4, 5 og 6,

hos Jónsson 2—4, og som utvivlsomt hører sammen,[1] skildrer Slaget ved Fulford 20de Septbr 1066, 5 Dage før Slaget ved Stanford, hvori Harald Haardraade faldt; det maa altsaa ansees for sikkert, at Stein har skildret Olafs Deltagelse i sin Faders Tog til England, og at Olaf — som den, til hvem Digtet kvædes, — ogsaa her og overalt fremstilles som Hovedperson. Men i 2 Vers, som Vigfusson opfører som 2—3, Jónsson som 8—9, skildres, hvorledes Olaf farvede sit Sværd rødt første Gang, nemlig i en Søkamp udenfor Halland med de Danske. Versene kan oversættes: „Jeg ved, hvor Olav farvede sit Sværd første Gang. Udenfor Halland tilhavs lod Kongen de rødfarvede Sværd bruge. De danske Drenge gik tilbunds udenbords med Brynjer og Hjælme. De saarede Mænd sank til Grunden søndenfor Havet; de høie Bølger drev deres Lig op paa Stranden“. Disse Vers maa dog, som Vigfusson rigtig har seet, nødvendigvis gaa forud for Slaget ved Fulford, thi ogsaa der har Olaf „farvet sit Sværd‘; de maa altsaa høre til en forudgaaende Tid, ɔ: til Kong Haralds Regjeringstid; men det sidste Slag i Krigen mellem Harald og Svein var jo Slaget ved Nisaa udenfor Halland 1062. Heri har altsaa Olaf deltaget, og til dette Slag passe Ordene ganske.

Men det er disse Vers, som i Morkinskinna henføres til c. 1068 og til en Krig med Danmark. Man vil se, at P. A. Munch for at redde disse Vers har maattet fortolke som et faktisk Nederlag, hvad Digteren skildrer som en Seir. Denne Fortolkning kan vi nu spare os; Søslaget i 1068 kan helt bortfalde. At mærke er, at allerede Forfatteren af Noregs Konungatal, der har benyttet Morkinskinnas Original, rigtigt har seet dette. Han udelader i Skildringen af Forholdet mellem Sven og Olaf ganske de to Vers og dermed hele Krigen; men til Gjengjæld gjør han en lidet fremtrædende, men dog tydelig Forandring i Skildringen af Nisaaslaget. Det sees af Morkinskinna, at ifølge den oprindelige og omstændelige Fortælling om Nisaaslaget havde Harald sin ældste Søn Magnus med; han var under Beskyttelse af Thorolf Mostrarskegg, men styrede eget Skib; efter Slaget tilbyder Kongen den fangne Finn Arnessøn Grid

[1] Jeg kan forøvrigt ikke skjønne andet, end at det hos begge Redaktører sidste Vers maa staa først.

først fra sig selv, dernæst fra Sønnen Magnus og endelig fra Dronningen, hans Broderdatter. Forudsætningen er her tydelig, at af Kongens Sønner fulgte kun Magnus med, og denne Beretning er endog gaaet over til „Noregs konungatal“ og Heimskringla. Ikke destomindre har Forfatteren af Noregs konungatal lige bagefter Tilføielsen: „Med Kong Harald var i Nisaaslaget begge hans Sønner Magnus og Olaf“, aabenbart fordi han fortolkede Steins Vers om Olafs Søkamp udenfor Halland som gjældende Nisaaslaget. Snorre har ikke optaget disse Ord, idet han vel fandt det overflødigt at nævne Olaf udtrykkeligt (han var jo ikke voxen); men Snorre har erkjendt Rigtigheden deraf ved ligesom sin Forgjænger at udelade alt vedkommende Krigen mellem Sven og Olaf. Snorre har jo ogsaa i sin Fortale opstillet det rigtige Princip, at samtidige Skaldevers nok skal godkjendes, men de maa først vise sig at frembyde en renset Text og være forstandigt fortolkede (ef þau eru rett kveðin ok skynsamliga upp tekin).

Efter dette maa altsaa Beretningen om en Krig mellem Olaf Kyrre og Sven Estridssøn udgaa af Historien. Kilderne forudsætte kun, at efter Olaf Kyrres Hjemkomst i 1067 har Sven Estridssøn truet med Krig, og at man i Norge var betænkt paa at forsvare sig, at Olaf udbød Leding og drog i Spidsen for denne til Rigsgrænsen, og her mødte Kong Sven ligeledes med sin Hær; men der blev ingen Krig af. Olaf sender Fredstilbud, der holdes et Møde i Konghelle, og her bliver Freden sluttet. Dette Møde kan, som Munch mener, vistnok kun henføres til Aar 1068; thi 1067 kom Olaf hjem fra det lange og uheldige Englandstog, og da kunde der ikke være Tale om at opbyde nyt Ledingstog, men i Sommeren 1069 sendte Kong Sven sine Sønner med en stor Flaade til England, og da maa Freden med Norge være sluttet Aaret forud.

Munch, som fulgte Morkinskinnas Versfortolkning, har fundet en Støtte herfor i den samtidige Adam af Bremen, som omtaler disse Begivenheder kortelig saaledes: Svein rex Danorum, qui reges Nortmannorum Olaph et Magnum constrinxit magna virtute, hvilket Munch oversætter „kuede dem med stor Tapperhed“. Rimeligvis betyder dette Udtryk dog ikke mere end „holdt i Tømme med stor Dygtighed“, thi heller ikke Adam taler om nogen Krig; en krigersk

Demonstration, saadan som Sagaen forudsætter fra begge Sider, kunde jo fra dansk Side fremstilles som imponerende, da den fremkaldte Fred; paa samme Maade har jo den norske Digter fremstillet det, naar han om Olaf siger: „med Truselsord og Fredsmaal værgede Olaf Landet, saa at ingen turde gjøre Krav mod ham“ (varði ógnar orðum Ólafr ok friðmálum jörð svá at engi þorði allvalda til kalla).

Septbr. 1890.

Gustav Storm.

2.

Om den saakaldte „Dronning“ Eldrid.

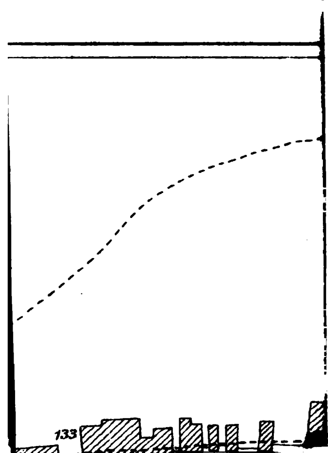
P. A. Munch siger (N. F. H. III, 185), at Kong Magnus Erlingssøn „var, som det i et Slægtregister nævnes, gift med Eldrid, en Datterdatter af Guthorm paa Rein af dennes første Ægteskab med Jon Smjørbaltes Datter“, men han tilføier, at Dronning Eldrid „kan ikke have spillet nogen betydelig Rolle, ja har maaske ikke engang opholdt sig i Norge, siden hun aldrig omtales“. Det sidste er nu ganske rigtigt: i de historiske Sagaer — Magnus Erlingssøns og Sverres — omtales aldrig nogen Dronning ved Magnus Erlingssøns Side, uagtet flere Scener ved hans Ophold i de norske Byer skildres noksaa indgaaende. Men Grunden dertil er aabenbart en anden end den, Munch antog: Eldrid har ikke været gift med Kong Magnus, der har ikke existeret nogen „Dronning“ Eldrid, og Munch har misforstaaet sin Kilde, Slægtregistret i Fagrskinna Cap. 213. Af dette Slægtregister hidsættes, hvad der vedkommer den omtalte Eldrid: „Guthorm paa Rein ægtede først Eldrid, Hallkel Huks Søster, deres Døtre var Rangrid og Ingerid og Gudrun. Rangrid ægtede Bjarne Burdarsvein. deres Døtre var Eldrid og Ingebjorg. Eldrids Datter med Kong Magnus (dotter Magnus konongs oc Elldriðar) var Kristin, som Reidar Sendemand havde tilægte (atte). Thore Skindfeld havde havt tilægte (hafðe atta) Eldrid, deres Sønner var Kinad og Thorgrim Klauve. Senere blev hun gift (var hon gift) med Lagmanden i Gøtaland, deres Søn var Harald“ o. s. v. Dette er det eneste Sted, hvor „Dronning“ Eldrid nævnes, naar undtages at hendes Søn Kinad „Eldridssøn“ forekommer som

Baglerhøvding i 1198 (Sverres Saga Cap. 152). Munch har opfattet de 3 Forbindelser, hvori Eldrid og hendes Børn forekommer, som 3 Ægteskaber; men han har da ikke lagt Mærke til de forskjellige Udtryk: om Kong Magnus siges kun, at „hans Datter med Eldrid“ var Kristin, uden at noget ymtes om Ægteskab, medens det udtrykkelig om den første og tredie Forbindelse siges, at Thore Skindfeld og Lagmanden i Gøtaland var gifte med hende. Modsætningen i Udtryk gjør det her tydeligt, at hun netop ikke var gift med Kong Magnus, men at hun efter sit Ægteskab med Thore Skindfeld og før sit Ægteskab med Lagmanden i Gøtaland havde et illegitimt Barn med Kong Magnus. Det er da ogsaa Forklaringen til, at denne „Dronning“ ikke nævnes i de historiske Kilder og ikke kunde faa Plads her.

At Magnus Erlingssøn havde et Barn med en Kvinde af en fornem Familie, uden at være gift med hende, er ellers ikke enestaaende. Den eneste Søn af Magnus, om hvis Herkomst Kilderne ingen Tvivl udtaler, var den Sigurd, som faldt i Florevaag 1194; han blev fostret hos Kong Magnus's Søster Ragnhild, gift med Lendermanden Halkel Jonsson paa Søndmøre, og var altsaa fuldt anerkjendt som Magnus's Søn. Hans Moder var „Gyrid, Datter af Aslak unge“; men Aslak unge Jonssøn nævnes som Lendermand ved 1157 og 1159 (dette Tidsskrift 2den Række IV, 150), og Gyrid hørte altsaa ogsaa ligesom Eldrid til Landets Adel.

Det har nogen historisk Betydning at fastslaa, at Kong Magnus ikke var gift. Det hørte jo med til det politiske System, som var grundlagt i 1164 af Erling Skakke og Erkebiskop Eystein, at Kongens legitime Børn var fortrinsvis berettigede til Thronen, og der burde saaledes være sørget for, at Kong Magnus blev gift; hvorfor det ikke skede, kan nu ikke oplyses. Men at Kong Magnus ikke efterlod legitime Sønner, har vistnok influeret stærkt under den følgende Strid med Kong Sverre, idet de Kongsemner, som Magnus's Tilhængere senere opstillede, ikke kunde paaberaabe sig større Legitimitet end Kong Sverre selv; de var eller optraadte som uægte Sønner enten af Kong Inge eller af Kong Magnus, og de kunde saaledes ikke hævde noget Fortrin for Sverre ved at støtte sig til Thronfølgeloven af 1164.

19de Oktbr. 1890. Gustav Storm.

133

OM AMUND SIGURDSSØN BOLT OG UROLIGHEDERNE I DET SYDLIGE NORGE 1436—38.

AF

DR. GUSTAV STORM.

Hr. Prof. Daae har i 3die Rækkes 1ste Binds 3die Hefte, S. 489 ff., anket over en Artikel i Nordisk Conversationslexikon (3die Udgave I 642) om Slægten Bolt, hvori den tyske Beretning om, at Oprørshøvdingen Amund Sigurdssøn blev „brændt, fordi han sagde sig [Arving og] født Konge til Norge“, ansees for utrolig. Da jeg, som ogsaa Hr. Daae formoder, er Forfatter af den nævnte Artikel og saaledes staar til Ansvar for dens Indhold, er jeg naturligvis fuldt villig til at begrunde denne min Opfatning i samme Tidsskrift, hvori min ærede Kollega har optraadt. Jeg havde ventet, at naar Hr. Daae havde optaget Spørgsmaalet til Behandling, han havde leveret en mere indgaaende Undersøgelse om den af ham fremdragne Krønike, hvis Autoritet jeg har bestridt; men naar dette ikke er skeet, maa jeg saa vidt muligt rette Angrebet ogsaa mod denne Krønike, for at fremkalde nærmere Oplysninger om en skriftlig Kilde til Norges Historie i 15de Aarhundrede, hvilke min ærede Kollega sidder inde med; men finder det derved nødvendigt at lægge til Grund en Studie af de andre Kilder til Oprørets Historie. Jeg kommer da i det følgende til delvis at bygge paa de Re-

sultater, min Kollega er kommet til i sin Afhandling i dette Tidsskrifts 1ste Rækkes 4de Bind, medens jeg paa mange Punkter har troet at maatte opfatte adskillige Kildesteder anderledes og paa andre Punkter nu kan supplere ham.

I.

[Amund Sigurdssøns og Vikværingernes Opstand kjendtes, da Prof. Daae skrev derom i 1875, kun fra Dokumenter; blandt disse er Forligsdokumenterne af 23de Juni 1436 og 18de Febr. 1437[1], hvis Datering er sikker nok; men dertil kommer et Forligsdokument fra 2den Halvdel af 1436, som Udgiverne af Dipl. Norv. VI henfører til Tiden før 13de December, men Daae omtrent til Midten af December, samt Amund Sigurdssøns Kapitulation „St. Magnusdag 1436"; den henførte Lange med Tvivl til 13de December (St. Magnus's Translation), hvad Prof. Daae ligesom før ham Keyser godkjender. Da jeg anser denne Bestemmelse for utvivlsomt urigtig, skal jeg her fremføre mine Grunde for at henføre Kapitulationen til 16de April s. A. I de første Bind af Diplomatariet har Lange, skjønt han i Regelen henførte „Magnusmesse" til St. Magnus's Dødsdag, dog nogle Gange ved Bestemmelsen af denne Festdag havt Tvivl og vaklet mellem hans Dødsdag (16de April) og hans Begravelsesdag (13de December); men efterat P. A. Munch (Unionsperioden II 145 Note 3) havde ryddet bort Betænkeligheden ved et Brev i 3die Bind, som er dateret „Magnusmesse i Kong Haakons 26de Aar" (= 16de April 1381, uagtet Kong Haakon var død Høsten 1380), har i de senere Bind Udgiverne overalt angivet „Magnusmesse" som 16de April, og dette maa da ogsaa gjennemføres for de første Bind. Dateringsreglerne for norske Diplomer er bedst og tidligst opstillet i Erkebiskop Jons Kristenret (C. 26), og her vil man kun finde én Magnusmesse, 16de April; i de norske Love (Jons Kristenret, ældre Frostathings Kristenret i ét Haandskrift samt ældre Eidsivathingslov) kjendes kun denne éne

---

[1] ikke 1436, som Prof. Daae to Gange ved Inkurie siger i sin sidste Afhandling.

Magnusmesse, og i de norske Kalendarier, jeg har gjennemgaaet, findes for Kalenderberegninger kun denne Magnusmesse optaget[1]. Kun i nogle faa Breve fra Voss har jeg fundet Omtale af „Magnusmesse om Vaaren“ og „Magnusmesse før Jul“, altsaa Translationsdagen[2]; ellers betegnes altid i Diplomatariet 13de December ved „Lucie dag“ eller ved „7 Nætter efter Nicolausdag“. „Magnusmesse“ brugtes hyppigt ved Kalenderberegning, men altid er det da 16de April; naar Breve ligefrem dateres fra „Magnusmesse“, maa det samme være Tilfælde. For blot at holde os til Tiden om 1436, er Dipl. Norv. VI 464 (fra Hamar) dateret „Magnusmessedag 1436“ og II 730 (fra Løiten) dateret „Magnusmessedag 1437“; den i Kapitulationsdokumentet forekommende Variant „Magnusdag“ forekommer hyppigt i 15de Aarhundrede[3]. Selvfølgelig maa overalt den samme Datering gjengives paa samme Maade, altsaa bliver Amund Sigurdssøns Kapitulation i Oslo at henføre til 16de April, ikke til 13de December. Det er let at forstaa, at Lange kunde føle sig fristet til at foretrække 13de December, thi paa hans Tid kjendte man intet om Opstanden tidligere end 23de Juni 1436, og det kunde da have sine Betænkeligheder at flytte en vigtig Begivenhed under Opstanden saa langt tilbage paa Vaarkanten som 16de April; men efterat v. d. Ropp har fremdraget et Brev, som viser, at Opstanden var kjendt saa langt borte som i Kalmar i Marts 1436, maa denne Betænkelighed helt falde bort. Dateringen for det ufuldstændige Brev i Dipl. Norv. 6te Bind bliver noget paavirket heraf; af Hensyn til Kapitulationen, som henførtes til „13de December“, har DHrr. Unger og Huitfeldt sat det ufuldstændige Brev noget tidligere; men nu maa det stilles i nærmere Forbindelse med Forliget af 23de Juni, som det supplerer og udvider. Det synes af Grunde, som senere vil blive tydelige, at maatte henføres omtrent til Oktober 1436.

---

[1] Norges gl. Love IV 427, 507; det samme gjælder ogsaa Kalendariet fra Tønsberg (C 15), som ikke er aftrykt N. g. L. IV 653.

[2] Dipl. Norv. I 555 (1396) og V 61 (1315).

[3] Dipl. Norv. I 877 (fra 1467), I 907 (fra 1474), IV 1032 (fra 1499).

Dette maatte forudskikkes som Grundlag for, at jeg ordner Begivenhederne i 1436 noget anderledes end min ærede Kollega.]

Opstanden i Norge 1436 og dens Historie har som naturligt talrige Paralleler til Svenskernes Opstand i Aarene før og efter. Den norske Opstand har de samme Aarsager, Misfornøielsen med de udenlandske (danske) Fogder, og det samme Endemaal, Reisningen af en indenlandsk, national Regjering istedenfor Kong Eriks Centralstyrelse eller Mangel paa Styrelse. Men Opstanden i Norge beholder dog altid en mere lokal Karakter og fremfor alt, Opstandens Ledere og disses personlige Hensigter ere forskjellige. Vi finder i Norge intet svarende til den personlige Ærgjerrighed hos Karl Knutsson eller tildels hos Engelbrekt, hvad der er dybt begrundet i Norges og Sveriges indre Udvikling, her under Arveregjeringen, hist under det svenske Adelsstyre.

Misfornøielsen i Norge viser sig allerede i Aarene 1424 og 1425, men er allerede her indskrænket til et enkelt Distrikt, Borgesyssel; den vender sig direkte mod en enkelt Mand, Tyskeren Herman Molteke, som ved Giftermaal med Hr. Amund Bolts Datter havde faaet Eiendomme i Borgesyssel og derefter var bleven Foged ialfald over Skaun (Rakkestad). Til Klagerne over ham tages der intet Hensyn, han faar beholde sin Bestilling, og naturligvis varer Misfornøielsen. Denne forøgedes ved, at de største og vigtigste Len paa Østlandet var i halve eller hele Udlændingers Vold. Saaledes havde allerede 1415 Hans Krøpelin faaet Baahus med Viken, i 1424 var en Tysker Tydeke Rust Foged paa Akershus, fra omtr. 1430 havde den dansk-svenske Hr. Svarte-Jøns Akershus og Oslosyssel med Skiens Syssel, og, hvad der var vigtigere, paa Oslo Bispestol sad siden c. 1420

den danske Biskop Jens, der tillige var Rigskantsler. At de udenlandske Magthavere til sine Underfogder brugte Landsmænd, er naturligt, og dèt bekræftes udtrykkeligt. I Viken nævnes saaledes Væbneren Jakob Augustin som Foged allerede 1415 og saa sent som 1440; ved 1422 nævnes en Henrik Olafssøn, Landfoged i Bohuslen, ved 1430 nævnes en Væbner Didrik Bære o. s. v., og Almuen klagede jo netop 1437 over de „umilde“ udenlandske Fogder i denne Landsdel; i Skiens Syssel havde allerede længe (mindst siden 1410) en dansk Mand, Herlog Pederssøn paa Mærden, været Underfoged; paa Hedemarken fungerede i 1433 en Jusse Niklisson, i Tune Skibrede (Borgesyssel) i 1434 en Lasse Bing; i Nummedalen — og maaske videre — styrede Pommeraneren Markvard Buk, som levede endnu 1434 o. s. v. Blandt Biskop Jens's (danske) Fogder eller Fuldmægtige maa regnes den Jøsse Thomassøn, som i 1413 var Raadsmand paa Bispegaarden og siden c. 1423 havde bygslet af Kirken Gaarden Huseby paa Lier, og Peder Nilssøn, som 1424 var Raadsmand, men omkr. 1430 var Biskopens Ombudsmand i Tønsbergsyssel, Pil Laurenssøn, som 1434 var Raadsmand paa Teige o. fl. Nogle af disse Mænd har været vel likte af Almuen, men alle har de forstaaet at vinde Rigdomme og gode Giftermaal, saa at vistnok mange af de Indfødte har betragtet ogsaa dem med uvenlige Blik og følt sig tilsidesatte eller fortrængte af dem. Forargelse vakte det ogsaa, at den danske Biskop i Oslo hyppigt befordrede danske Mænd til Prester og andre geistlige Embeder; saaledes findes endog blandt Kannikerne i Oslo flere danske eller dansklignende Navne, som Toke Nilssøn (Erkeprest † 1448), Peder Svart, Henrik Hinzesøn, Hans Hanssøn o. fl., og det samme kan ogsaa paavises blandt Landspresterne; naar Erkebiskop Aslak

i Provinsconsiliet 1436 klager over, at Udlændinger trænger sig ind i de geistlige Embeder og Beneficier „til Fortrængsel for de indfødte“, maa han vistnok fornemmelig sigte til Forholdene i Oslo Stift. Den vigtigste Anke mod Biskop Jens rammede ellers nærmest Kongen selv, idet Kong Erik havde gjort ham til norsk Kantsler, hvad der baade var i Strid med Lov og Sædvane — idet Provsten ved Mariakirken i Oslo skulde være Kantsler — og tillige var til stor Skade for Befolkningen, fordi Biskopen som Kantsler oftest maatte opholde sig udenlands hos Kongen og man saaledes „maatte løbe udenlands efter Indseglet“. At denne Klage ikke er Mundsveir, sees af Landsvistbreve, som er udstedte fra Helsingborg (1422), Gurre (1424) og Kjøbenhavn (1428); fra 1434 til 1437 opholdt Biskop Jens sig uafbrudt i Danmark eller Sverige, og i den Tid findes ingen Landsvistbreve udstedte, saa Kantsleréembedet faktisk var ledigt.

Men tiltrods for den ulmende Misfornøielse maatte der dog støde noget udenfra til for at rokke Nordmændenes Lojalitet ligeoverfor Arvekongen. Under og efter det svenske Oprør benytter Kong Erik gjentagne Gange sine norske Raadgivere til at mægle, og i Oktober 1435 var flere af disse samlede i Stockholm for at bistaa Kongen, saaledes Biskop Olaf Nilssøn i Bergen, Biskop Jens i Oslo, Hr. Svarte-Jøns paa Akershus, Hr. Endrid Erlendssøn paa Tønsberghus, samt Væbnerne Olaf Haakonssøn (Stumpe), Sigurd Jonssøn (paa Sørum), Kolbjørn Gerst og Henrik Skakt, alle fra Østlandet eller dettes sydlige Dele. Ved det Forlig, som istandbragtes, maatte Kongen indrømme Sverige en selvstændig Regjering (Drost og Marsk) og love at betro kun Indfødte Rigets Len og Slotte. Det kan ikke feile, at de norske Raadsherrer har maattet føle Ønskeligheden af lignende Institutioner

for Norge, og at Mødet i Stockholm har vakt Kravet herom ogsaa i Norge eller rettere paa Østlandet. Dette sees deraf, at Oprøret i Viken ledes af Adelsmænd, og at selv Rigsraadets Medlemmer, skjønt de gjør sit for at dæmpe Oprøret, dog faktisk stiller de samme og endnu stærkere Krav til Kongen om en national Regjering.

De norske Raadsherrer, som deltog i Stockholmsmødet, er neppe komne hjem til Østlandet før i Novbr. 1435, og senest tre Maaneder efter er her en Opstand udbrudt. Det ved vi nu efter et Brev, som Engelbrekt Engelbrektssøn skrev fra Kalmar 10de Marts 1436[1]. Brev fra Opstandens Ledere maa saaledes være afsendt fra det sydlige Norge allerede i Februar 1436; Opstanden er altsaa ikke blot brudt ud, men den maa allerede have grebet om sig før Udgangen af Febr., og i Spidsen for den har der fra først af staaet Mænd udenfor Almuen, som har forstaaet Konsekventserne af sin Handling: de har indledet Forbindelser med Engelbrekt og sammen med denne søgt at opnaa Forbund med Hansestæderne. Naar vi nu finde Oprørerne i April s. A. i Besiddelse af Oslo befæstede Bispegaard, er det naturligst at hævde, at de har havt dette faste Punkt inde, allerede da de indledede Forbindelsen med Sverige, med andre Ord, at Oprøret er begyndt ved en rask Fremrykning mod Oslo, ganske som i 1433 af Engelbrekt mod Vesteraas. Erobringen af Oslo Bispegaard er da foregaaet i Febr. 1436, og herfra er Brevet til Svenskerne udgaaet.

---

[1] Brevet er trykt i Hanserecesse von 1431 bis 1476 I, S. 25 og citeres af Daae i dette Tidsskrifts 3die Række I, S. 490. Dateringen (Lørdag før Oculi) er af v. d. Ropp urigtigt beregnet til 19de Marts, og Daae følger ham heri, uagtet allerede Regesta dipl. Hist. Dan., Series 2da I, 1 p. 648 har gjort opmærksom paa, at den rette Dag er 10de Marts (Paaske 1436 faldt 8de April).

Togets Anfører har været Amund Sigurdssøn, thi han siger, at han 16de April „havde Bispegaarden i min fri havende Værge“; at han havde sit Hjem i Vaaler i Borgesyssel, skal siden vises. Han nævner som sine Underanførere fem „gode Mænd“ (ɔ: af Adel): Thormod Gunnarssøn, Baard Thoressøn, Niklis Ivarssøn, Halvard Thoressøn og Gudmund Helgessøn. Blandt disse var Baard Thoressøn en af de „gode Mænd“ fra Skaun (Rakkestad), som allerede i 1424 forgjæves klagede over Herman Molteke [1], og Halvard Thoressøn var rimeligvis fra Ødemark [2], medens Gudmund Helgessøn var fra Romerike (Ullensaker); No. 1 og 3 kan jeg ikke eftervise, men ogsaa de har utvivlsomt stammet fra Egnene øst for Oslofjorden. Reisningen har altsaa fra først af været udbredt over flere Sysler paa Østlandet, og dets Program — at fordrive de udenlandske Magthavere — er grebet med Begjærlighed af Almuen i alle Dele af Oslo Bispedømme, hvilket noksom fremgaar af Dokumenterne.

Hr. Svarte-Jøns paa Akershus har i Begyndelsen ikke vist sig meget energisk i Modstanden. Han har begyndt med Advarsler og Formaninger, har sendt Bud og Brev til Amund og Almuen; men først da Advarsler ikke hjalp, har han grebet til Vaaben [3]. Sammen med Sigurd Jonssøn paa Sørum og Lagmanden i Oslo Simon Bjørnsson samt Oslo Bymænd er han 16de April 1436 rykket frem mod Bispegaarden; her fulgte nu en kort Kamp, hvor der ialfald var „døde og saarede“; men allerede samme Dag fandt Oprørerne at burde kapitulere mod fri Afmarsch. Oprørerne og deres Anførere fik

[1] Dipl. Norv. II, No. 680; han eiede Gausthorp i Rakkestad, se Dipl. Norv. X, No. 152.

[2] Dipl. Norv. I, No. 781.

[3] Se Oslokannikernes Vidnesbyrd herom Dipl. Norv. III, No. 735.

Løfte om Tilgivelse mod at de underkastede sig, og „hvis Kongen ikke vilde tage dem til Naade, skulde de komme i sit Behold".

Hermed er, saavidt jeg forstaar det, den egentlige Feide i Norge tilende; ialfald er der senere end 16de April intet Spor af Uroligheder med Vaaben i Hænde. En anden Sag er, at Partiet fremdeles holdt sammen og at Almuen overalt i Oslo Bispedømme gav det sin Tilslutning ved at kræve, at alle udenlandske Fogder og Magthavere skulde fjernes.

Hr. Svarte-Jøns har naturligvis indberettet til Kongen om Oprøret og dets Anledning samt Indtagelsen af Bispegaarden. Urolighederne i Norge er visselig kommet Kongen mere end sædvanligt ubeleilige, thi han havde om Vaaren 1436, omtrent samtidigt med Engelbrekts Død, anraabt Hansestæderne om Mægling; disse havde sendt en Raadmand fra Lübeck og en Borgermester fra Wismar til Danmark, og for dem havde Kong Erik i Mai Maaned erklæret sig villig til at godkjende Stædernes Gesandter samt det danske og det norske Rigsraad som Voldgiftsmænd mellem sig og Svenskerne. Gesandterne gik videre til Sverige, og paa Mødet i Vadstena (3die Juni) blev der aftalt en Kongres i Kalmar til 15de Juli, hvor da de tre Rigers Raad skulde være tilstede. Rimeligvis allerede i Mai Maaned har da Kongen sendt Bud ogsaa til Norge for at sikre sig det norske Rigsraads Støtte. Budet har dels indeholdt en Indkaldelse af Raadsmedlemmer til Kalmarmødet, dels Opfordringer til Rigsraaderne om at stanse Urolighederne i Norge ved et Løfte om senere at indkalde et almindeligt Møde af Rigsraadet og 5 Lagmænd til at raade Bod paa Manglerne. Enten Hr. Endrid Erlendssøn eller Hr. Svarte-Jøns eller maaske begge i Forening har i Henhold til Kongens Skrivelse

kaldt Rigsraader og andre Adelsmænd sammen til et Møde paa Jersø udenfor Tønsberg i Juni s. A. og stevnet did ogsaa Amund Sigurdssøn med hans Tilhængere. Af Rigsraader mødte foruden de to Riddere Endrids Søn Erlend, Mattis Jakobssøn fra Sigerstad, Sigurd Jonssøn fra Sørum, Olaf Haakonssøn (Stumpe) og Lagmanden Simon Bjørnsson, af andre Adelsmænd 5 Væbnere; de fleste eller maaske alle disse havde sit Hjem eller var bosatte paa Østlandet og i Oslo Bispedømme. Af Oprørerne mødte Amund Sigurdssøn med 26 Tilhængere, hvoriblandt 2 „gode Mænd"; den ene af disse (Nisse Sveinssøn) var fra Aremark[1], den anden (Halvard Thoressøn), som før nævnt, fra Ødemark. Af de øvrige 24 Mænd kan lige til 15 eftervises som Bønder og Lagrettemænd fra forskjellige Dele af Borgesyssel (5 fra Onsø, 2 fra Rygge, 2 fra Borge, 2 fra Eidsberg, 1 fra Raade, Rakkestad, Spydeberg og Sarpsborg)[2], af de øvrige 9 var 1 fra Soner i Follo, 1 fra Tanum i Viken, 1 fra Oslo, 1 fra Gjerpen og 1 fra Eker[3]; kun fire er ukjendte, og disse kan saaledes have repræsenteret nogle af de vestlige Distrikter.

Mellem disse to Partier er der nu 23de Juni 1436 kommet et Forlig istand, hvorved Oprørerne er de vindende. De har modtaget Kongens Tilbud om at indkalde Rigsraader og 5 Lagmænd til et almindeligt Møde i Oslo, og Mødestiden er af Hensyn til Kongens Brev om Mødet i Kalmar sat saa sent som Midten af Oktober; men samtidig har Oprørerne opstillet sine Fordringer og faaet

---

[1] Dipl. Norv. II, No. 781.

[2] Dipl. Norv. I 743, 798, 819; II 715, 727, 757, 790; IV 852, 925; V 553, 666; VII 380; IX 252, 265, 279; XII 194, 212; XIII 103.

[3] Dipl. Norv. I 780; IV 938; VI 480; VII 449 og IX 265.

dem godkjendte af Rigsraaderne: alle danske og udenlandske Magthavere skulde udvises af Landet og være borte inden 29de Juli; kun for 2, de førnævnte Herlog Pederssøn og Jøsse Thomassøn, gjøres den Undtagelse, at de faar blive til Mødesdagen i Oslo. Iøvrigt anerkjendes Amund og hans Tilhængere som „krigførende Magt“, og der sluttes en formelig Vaabenstilstand: de 12 Rigsraader og Væbnere og Indbyggerne i Viken og „alle andre Kong Eriks Tjenere og Venner i Norge“ skal være „fri og felige i denne Dag uden alt argt og Argelist“ for Amund Sigurdssøn og hans Medhjelpere, og ligesaa de sidste for de første.

Det er nu sikkert nok, at Forligsbetingelserne blev udførte efter Bogstaven. Allerede i Juli 1436 er de udenlandske Fogder bleven udviste af Norge, hvilket fremgaar af Forhandlingerne paa Kalmarmødet (se nedenfor). Men havde det allerede paa Grund af den fremrykkede Tid og de lange Afstande vist sig vanskeligt for de norske Rigsraader at komme til Kalmarmødet i Juli Maaned ifølge Kongens tidligere Opfordring, maa det efter Forliget med Oprørerne have været endnu vanskeligere: det gik jo dog ikke an at forlade Riget, naar Kongens Fogder i Viken var bortviste og Oprørerne fremdeles stod væbnede. De paa Jersø samlede Rigsraader maa have sendt en Undskyldningsskrivelse til Kongen eller til Kongressen og forklaret Grundene for sin Handlemaade, — sikkert er det nemlig, at der endnu i August ingen var kommen —; og de danske Rigsraader, som i Kalmar sammen med Stædernes Sendebud fik at mægle mellem Kongen og Svenskerne, benytter derfor i sin Fremstilling til Kongen Leiligheden til at omtale de norske Forhold og lægge ham paa Hjertet at rette paa de mislige Forhold der: „Og forglem saa ikke Norge, at I der udnævner (saadanne)

Embedsmænd og Fogder, som det sømmer sig, at det kan komme til en bedre Regjering, end vi erfarer at det har, og med Hensyn til, at her ingen (Rigsraader) er komne fra Norge, saa give vi Eders Naade tilkjende, at det skal ikke være vor Skyld.“ [1]

Ved Kalmarkongressen i Juli og August 1436 blev der atter opnaaet en Forsoning mellem Kongen og Svenskerne; disse vandt Anerkjendelse for alle sine Krav, og det blev besluttet, at den endelige Ordning skulde istandbringes paa et Møde i Söderköping den 29de Sept. s. A. Paa dette Møde har man antaget, at alle de tre Rigers Erkebiskoper med en verdslig Rigsraad fra hvert Rige har udarbeidet det bekjendte „Udkast fra 1436“ til fornyet Union mellem Rigerne. Fra Norge har isaafald Erkebiskop Aslak og Hr. Endrid Erlendssøn indfundet sig til Mødet [2]. Erkebiskopen var i Bergen endnu 22de August og er neppe kommen til Oslo før December s. A. Paa Grund af Erkebiskopens Fravær har de øvrige Rigsraader fundet at burde udsætte Afgjørelsen, som skulde have fundet Sted i Oslo ved Midten af Oktober. Der

---

[1] Hanserecesse von 1431 bis 1476, I 547.

[2] Jfr. Daae i dette Tidsskrift 1ste Række IV, S. 70 og v. d. Ropp, Z. deutsch-scandinavischen Geschichte, S. 43. Jeg nærer nogen Tvivl om dette Resultat, da de ældste og bedste Afskrifter af Unionsudkastet siger, at Kong Erik „war kronet her vdi Calmarn till alle thry rigenne“ og altsaa forudsætter Kalmar som Mødested. Og overhovedet finder jeg det vanskeligt at antage, at de to norske Medlemmer virkelig har deltaget i Udarbeidelsen af dette Udkast; i dette nævnes f. Ex. Lagmanden i Tønsberg ved Siden af Lagmanden i Borgesyssel, uagtet dette var den samme Mand, ligesom det forudsættes, at Oslo Bispedømme kun omfatter Viken og Borgesyssel, — en Uvidenhed, som man neppe kan forestille sig mulig for Befalingsmanden paa Tønsberghus og for den norske Kirkes Primas.

findes Brudstykker af et Brev[1], udstedt af Biskop Audun i Stavanger m. fl., som omtaler et talrigere Møde af geistlige og verdslige Herrer i Oslo 1436 og synes at udtale, at dette Møde har udvidet den forrige Vaabenstilstand til at gjælde hele Norge og til at vare indtil en Maaned efterat Erkebiskop Aslak kommer til Oslo. Dette Rigsraadsmøde i Oslo tør saaledes have været samtidigt med Mødet i Söderköping; Prof. Daae mener, at dette Oslomøde ikke er blevet af, og henfører det ufuldstændige Brev til omtrent Midten af December; men da Brevet i mange Punkter ordret gjentager Bestemmelserne fra Jersøvaabenstilstanden og synes at henvise til denne, men forudsætter Erkebiskopens Fravær, synes det at maatte henføres til en noget tidligere Tid end December.

I Midten af December 1436 holdt Erkebiskop Aslak sammen med Biskoperne af Stavanger, Bergen og Hamar et Provinsconsilium i Oslo, som sluttede 20de December; da var altsaa Forholdene i Oslo Stift ialfald midlertidigt bragte i Ro, og Conciliet synes i en enkelt Bestemmelse at tage Hensyn til Almuens Klager, nemlig over Mangelen paa indenlandske Præster. Selv om det skulde være usikkert, om Erkebiskopen nylig havde været i Sverige og der godkjendt det af Svenskerne opstillede Fremtidens unionelle Program: en Centralregjering og indenlandsk Styrelse i hvert af de forenede Riger med en Fælleskonge og en Fællesregjering for alle tre Lande, synes der dog i selve den politiske Situation at være givet, at han ikke kunde have saameget mod Vikværingernes Krav paa en indenlandsk Styrelse. Erkebiskopen har kort efter Conciliet sammen med Biskop Audun, Hr. Svarte-Jøns og Lagmanden Simon Bjørnssøn udskrevet

[1] Dipl. Norv. VI, No. 465.

et almindeligt Møde i Oslo til Midten af Februar; hertil indkaldtes Medlemmer af Rigsraadet, nogle faa Adelsmænd, 5 Lagmænd samt Repræsentanter for Almuen baade fra Oslo Stift og fra andre Bispedømmer, altsaa hvad der i ældre Tider i Norge og fremdeles i Sverige kaldes et „Rigsmøde". Paa Kongens Vegne mødte Kapelmagisteren, Provst Thorleif, rimeligvis sendt fra Gotland, hvor Kongen tilbragte Vinteren 1436—37, og paa Oprørernes Vegne mødte 24 Bønder fra alle Dele af Oslo Bispedømme (Viken, Borgesyssel, Osloherred, Romerike, Lier, Vestfold og Skienssyssel), der havde Fuldmagt fra „menige Almue over alt Oslo Bispedømme". Paa dette Rigsmøde istandbragtes nu under Erkebiskopens og Rigsraadernes Mægling en Fred og Forsoning efter aabenbart meget korte Forhandlinger (18de Febr. 1437).[1]

Almuens og Oprørernes Krav, som ganske bifaldtes af Rigsraadet, gik ud paa: 1) at Kongen ikke længer skulde ansætte udenlandske Magthavere (valdsmen), hverken **aandelige** eller **verdslige,** „thi de ere nu af os og hele Almuen udviste *(ut samtykter)* paa alle vore Thing i Norge, og vil vi dem aldrig oftere ind have for den store Uret og Tyngsel, som de have gjort Klostre, Kirker, Lærde og Læge i Norge", 2) at Kongen skal udnævne en Drotsete, lade slaa god Mynt og „lade Indseglet komme tilbage til Riget" (ɔ: udnævne en indenlandsk Kantsler), 3) at Kongen afskaffer de ulovlige, tunge Skatter, som umilde Fogder har lagt paa Almuen i Viken (ɔ: Bohuslen) samt 4) at Rigsraadet anbefaler Amund Sigurdssøn til at faa Færøerne i Len.

[1] Dipl. Norv. II, No. 727. Man har talt om Forhandlinger paa 5te Dag, fordi Lange har læst „then ffe[m]tha dagh (som tha begripen war i. Oslo)" istedenfor „then ffetha dagh" (= Feidedag).

Brevet viser, at Almuens Oprør var rettet først og sidst mod de udenlandske Magthavere; naar disse betegnes som „baade **aandelige** og verdslige“, og dette sammenstilles med, at Oprøret strakte sig „over alt Oslo Bispedømme“, at det direkte havde rammet Bispegaarden, og at man ogsaa forlangte Kantslerværdigheden frataget Biskop Jens, kan man ikke tvivle om, at Oprørerne har betragtet Biskop Jens som de udenlandske Fogders Hovedstøtte, og da man ikke kunde fjerne ham som Biskop, har de ialfald villet berøve ham hans verdslige Embede. Og forsaavidt Biskop Jens (som Kantsler) og Fogderne repræsenterede Kongen, var Oprøret ogsaa rettet mod Kongen; men da Rigsraadet jo i sit Brev giver Almuen Ret og støtter dennes Andragende, faar Oprøret et forholdsvis lojalt Udseende, og der kunde ikke egentlig blive Plads for Straffedomme fra Rigsraadets Side.

II.

Forligsdokumentet af 18de Febr. 1437 blev forfattet i 3 Exemplarer: et fik Almuen beholde, det andet fik Rigsraadet, det tredie blev sendt til Kongen til hans Stadfæstelse, ledsaget af en Proklamation fra Rigsraadet. Provst Thorleif, som var tilstede i Oslo paa Kongens Vegne, har vistnok bragt Dokumentet med sig til Danmark, hvor Kongen ventedes Vaaren 1437. Men istedenfor at komme did drog Kongen fra Gotland kort efter Paaske (som det Aar indtraf 31te Marts) til Danzig, hvor han blev til Midten af Juli uden at ville beskjæftige sig med Regjeringsanliggender. Det svenske Rigsraad havde indbudt ham til et nyt Møde i Kalmar 24de Juni, men Kongen blev hvor han var, og først efter Opfordringer fra det danske Rigsraad og fra Stædernes Gesandter drog han i Juli til Gotland og derfra i August til Danmark,

hvor han blev Vinteren over. Men selv her vilde Kongen kun beskjæftige sig med Thronfølgerspørgsmaalet og skjøv alle andre Regjeringssager fra sig. Det norske Rigsraad har derfor vistnok lige saa lidet som de andre Rigers Raad faaet Svar paa sine Forslag og Krav. At Rigsraadernes Breve er naaede til Kongen, tør man vel slutte deraf, at et Exemplar senere fandtes i det danske Geheimearchiv, og af at Provst Thorleif endnu i nogen Tid blev hos Kongen i Danmark, hvor han i 1437 eller 1438 blev valgt til Biskop i Viborg. Men hvis Kongen har svaret de norske Rigsraader, har han neppe givet Svaret skriftligt og aabenbart ikke tilfredsstillet Nordmændenes Ønsker. Naar Biskop Jens allerede før 15de August 1437 er hjemme i Oslo [1], kan han ikke være sendt af Kongen, som da neppe var kommen til Danmark. Biskopen maa være vendt hjem i Fortvivlelse over Kongens Adfærd og har opgivet sin Stilling som Kantsler; sikkert er det nemlig, at han i Aarene 1437—39 ikke udøver nogen Virksomhed som saadan og altsaa ikke har faaet Rigsseglet med sig til Oslo. De Rigsraader, som var tilstede i Oslo i Februar 1437, er rimeligvis bleven sammen nogen Tid for at vente Svar fra Kongen; ialfald ser man, at Erkebiskop Aslak og Biskop Audun var i Oslo endnu 18de April 1437 [2], og Erkebiskopen udtaler da endnu sin Glæde over at have paa Rigsmødet stiftet Fred „alle Norges Mænd til Glæde, Trøst og ydermere Bestandelse“. Naturligvis har Rigsraadet maattet fatte midlertidige Beslutninger om at indsætte nye Fogder i de fordrevnes Sted, men derom oplyses slet intet. I Oprørets Arnested (Borgesyssel) har man vel vogtet sig for at lade udenlandske

---

[1] Dipl. Norv. III, No. 754.
[2] Dipl. Norv. IV, No. 863.

Fogder vende tilbage; ialfald sees Herman Molteke endnu Høsten 1438 at holde sig borte, og hans Hustru Borghild Amundsdatter optræder derfor paa hans Vegne som Foged, idet hun kvitterer for Thegn og Fredkjøb „paa Kongedømmets og sin Husbondes Vegne" og forsegler Brevet med sin Faders, Amund Bolts, Segl [1]; derimod maa Hr. Svarte-Jøns paa Akershus fremdeles have beholdt Herlog Pederssøn i sin Tjeneste som Foged i Skiens Syssel, thi det følgende Opløb i Skiens Syssel synes at være rettet mod denne [2], og ligeledes kan vel Biskop Jens's Tilbagekomst til Oslo have vakt Forargelse, thi ogsaa mod ham er det nye Opløb rettet.

Medens vi ikke finder Spor til Indgriben fra Kongens Side i 1437, kan vi dog paapege en enkelt Handling af ham ligeoverfor Norge i 1438. Han maa, før han Sommeren 1438 drog til Gotland for at slaa sig ned her, have udnævnt Olaf Nilssøn til Befalingsmand i Bergen og „Hirdstjore" paa Island, eller rettere, Olaf Nilssøn har ved Siden af at blive Lensherre i Bergen forpagtet Island sammen med Danziger-Raadmanden Berthold Burhamer; dette kan kun være skeet Vaaren 1438, thi endnu i Novbr. 1437 er Olaf Nilssøn optaget med sine og sin Hustrus Eiendomme i Skaane og Danmark, men Berthold Burhamer, som opholdt sig endnu i April 1438 i Nykjøbing [3], er kort efter vendt hjem til Danzig og har fra Oktober 1438 til Juli 1439 været paa Reise som Gesandt i Belgien og kan altsaa ikke senere end Vaaren 1438 have deltaget i financielle Foretagender i Norden. Olaf Nils-

[1] Dipl. Norv. I, No. 767 (Segl i Rigsarkivet).

[2] Brevet D. N. V, No. 724 fra 1444, hvorved to Mænd forliger sig „for Rov og Udløb, som de havde gjort Herlog", vedkommer vel Opløbet i 1438.

[3] Hanserecesse von 1431 bis 1476, II, 171.

søn er neppe kommen til Bergen før om Høsten 1438 eller Vaaren 1439, thi hans Fuldmagt til at opkræve Indtægter paa Island er først fra 17de Juni 1439[1]. I Valget af denne Mand har altsaa Kong Erik virkelig givet efter for Kravet paa norske Embedsmænd. Maaske det ogsaa bør regnes hertil, naar vi se i Løbet af 1438 den svensk-danske Hr. Svarte-Jøns paa Akershus afløses af Olaf Buk, som ialfald paa Moderens Side kunde regnes for Nordmand. Olaf træffes første Gang i Juni 1438 ved Marstrand, hvor han fanger Røvere og faar dem dømte til Døden af en Domstol af Marstrands Borgere[2]. Det ser ud til, at han da med en væbnet Magt er paa Veien til Oslo, hvor han er kommen før 9de August 1438, netop tidsnok til at deltage i Kampen

---

[1] Utrykt Brev i den Arnamagnæanske Diplomsamling, der i islandsk Transscript af 1441 lyder saa: „Alla þa goda menn sem byggia og bua nordan og vestan vpp a Islandi heilsar ek Olafur Nikulasson fehirdir j Biorgvin og hirdstiore vpp a Island huorn æinkanliga um sik kiærliga med Gud. kunngiere ek med þessu minu opnu briefe at ek hefir feingit þeim brefit færer Karl Steginberg mitt fullt og laugligth umbod þar nær ydr vpp at bera mins herra kongsins skatt og skulld eptir stander og sakhræra, þui bidr ek ydr kiærliga at þier latet honum greidliga og goduiliugliga ath koma ollum þeim retti gommlum og nyium sem ydr berr at giaura mer og Beltillt Burhamer vpp a mins herra kongsins vegna og huat sem j for[de] Karl anthuarde edr fange þa læter ek ydr kuitt og aullungis akiærulausa bædj firi mic og sua firer Bertillt Burhamer, og huat sem hann laugliga giorir j þetta mitt vmbod þat vill ek allt bædj hallda og hafa mic vndir grein og reiknings skap. Ok til sanninda hier vm liet ek heingia mitt insigli firi þetta brief er giort var j Biorgvin Anno domini M°cd° xxx° nono upp a sancti Bothulfs dag“. (Dipl. isl. fasc. X, 11; meddelt mig af Dr. Kaalund).

[2] Dipl. Norv. III, No. 743.

mod Halvard Graatops Bande og overtage Kommandoen paa Akershus ved Siden af Hr. Svarte-Jøns og kort efter uden denne, som synes at være vendt hjem til Sverige [1].

Ogsaa Sommeren 1438 har været urolig i det sydlige Norge, men Urolighederne har denne Gang navnlig holdt sig vestenfor Kristianiafjorden. Bevægelsen begyndte denne Gang i de vestlige Prestegjeld i Øvre Thelemarken, altsaa Hviteseid, Nissedal, Vraadal, Fyrisdal, Skafsaa og Mo („Thelemarken, saa vide som hører under Oslo Bispedømme"); men til dem har sluttet sig Bønderne i Nedre Thelemarken og Bamle, og herfra har de rimeligvis faaet sin Leder, idet Halvard Graatop synes at stamme fra Drangedal [2]. Om Oprørshobens Bedrifter vides kun, at den forsøgte at trænge frem til Oslo og paa Veien plyndrede „baade Kirker og Almue" og navnlig paa Brunla Gaard, som tilhørte Olaf Buks Moder Hustru Sigrid, Enke efter Markvard Buk; omtrent samtidig har Almuen i Aker og Bærum nægtet at betale sin Skat til

---

[1] En anden norsk Regjeringshandling antages i Almindelighed at være foretaget af Erik i 1438, idet han fra Rügenwalde skal have udstedt Adelsdiplom for Sjofar og Nils Sigurdssønner (Rosensværd) efter Ansøgning fra disses Fætter, Kanniken Gudbrand Rolfssøn. Men denne Antagelse er vilkaarlig; Diplomet er ifølge den bevarede Afskrift (se Saml. t. n. F. Spr. og Hist. I 416) udstedt i 1458, da Kong Erik virkelig opholdt sig i Rügenwalde, og 1458 er det Tidspunkt, som passer bedst med de tre Personers Levetid (i 1438 levede endnu Sjofars og Nils's Fader, Lagmanden og Væbneren Sigurd Sjofarsson, og da var neppe Gudbrand Rolfssøn bleven Kannik).

[2] Daae i dette Tidsskr. 1ste Række IV, 86. Der er dog neppe Grund til med Keyser og Daae at antage H. G. for den samme som Halvard Thoressøn (ovenfor S 108.).

Kongens Fogder, og da Halvard naaede frem henimod Oslo, har den sluttet sig til ham og forsøgt at indtage Oslo; men her er de slaaede tilbage af Hr. Svarte-Jøns, som netop havde faaet Undsætning af Olaf Buk. Allerede i Begyndelsen af August er Oprøret dæmpet, og i Løbet af Vinteren begynder Straffedommene. Olaf Buk maa have givet en Indberetning til Kongen om Oprøret og skildret ham, hvormeget der er at rette paa i Norge, og Kongen er forsaavidt vaagnet af sin Sløvhed, at han Vaaren 1439 fra Gotland har tilladt, at afholde et nyt almindeligt Møde i Oslo ligesom 2 Aar forud. Dette nye „Rigsmøde" er virkelig kommet istand[1] Sommeren 1439, thi omkring 1ste Septbr. faar Kong Erik en fornyet Opfordring fra „vort elskelige Raad og gode Mænd af Norge, Biskoper, Prælater, Riddere og Svende og ganske menige Menighed og Almue" om dog endelig at beskikke Landet en Regjering i hans Fravær[2]. Bekjendt er, at Kongen endelig 3die Septbr. 1439 opfyldte dette Ønske ved at udnævne en Drotsete og kort efter (eller samtidig) ogsaa en Kantsler, altsaa tilslut virkelig gav efter for Kravet paa at oprette en selvstændig Regjering i Norge, — hvilket saaledes blev det endelige Udbytte af de mange Uroligheder og Forhandlinger.

Før jeg forlader dette Thema, være det mig tilladt at fremhæve den forskjellige Opfatning i Kilderne af de to Bevægelser, i 1436 og i 1438. Den første Reisning — under Amund Sigurdssøn — har grebet stærkt om sig, den har bredt sig over hele Oslo Stift, den har havt Ledere blandt Adelen, og den har stillet de samme — nationale og politiske — Krav som Rigsraaderne selv;

---

[1] Prof. Daae tvivlede derom i dette Tidsskrifts 1ste Række IV, S. 88.

[2] Brevet hos Jahn, S. 516.

man hører derfor kun lidet om Kampe, absolut intet om Plyndringer eller Ødelæggelser. Det ser næsten ud til, at Amund Sigurdssøn uden Sværdslag har bemægtiget sig Oslo Bispegaard og ialfald kun efter nogle Timers Kamp har besluttet sig til Overgivelse; og senere hører man kun om mere fredelige Underhandlinger, hvor Rigsraadet helt eller delvis gaar over paa Oprørernes Side. Ganske anderledes omtales den anden Reisning under Halvard Graatop: det er en Almuereisning, den er mere lokal og mere voldsom, og Behandlingen efter Nederlaget er derfor ogsaa en anden. Vistnok havde Rigsraadet i 1437 aflyst al Feide og udstedt almindelig Amnesti; men samtidig var det fastslaaet, at hver den, som brød Freden igjen, skulde „være sande Landraademænd, miste Gods og Fred i Land og Løsøre og kunne fanges og dræbes af hver Mand baade inden- og uden Lands“. Dette i Forbindelse med, at det nye Opløb mere var rettet mod de indenlandske Styrere end mod Kongens Misregjering, maatte være Foranledning nok til, at man ved Gjentagelsen for haardere frem mod Oprørerne; men ogsaa disses voldsomme Færd og Plyndringer maatte øge Forbitrelsen mod dem. I alle Diplomer om Straffe og Bøder omtales derfor altid Halvard Graatop anderledes end hans Forgjænger; han er „Kongens Uven og Forræder“, og hans Oprør er „alt Landet til Skam og Blusel“; han nævnes foragteligt „Graatoppen“ og hans Tilhængere „de, som løb med Graatoppen“ [1]. Mærkeligst kommer Modsætningen mellem de to Opløb frem i Olaf Buks Brev (27de April 1439) til Ind-

---

[1] „Graatop“ (d. e. graahaaret) betyder vistnok i denne Forbindelse „Ulv“, ligesom nutildags „Graatas“; derfor siges „løb med Graatoppen“.

byggerne i Skienssyssel: Efterdi, kjære Venner, denne gode Almue her i Bispedømmet og flere andre Steder blev storlig svegen og forraadt, en stor Del med stort Forræderi, af Halvard Graatop og hans Medfølgere efter den Dagtingning, som ærlige Herrer Erkebiskopen, Biskop Audun, Hr. Endrid, Lagmænd og andre flere Rigets Raad i Norge istandbragte, som nu sidst var her i Oslo, med Almuens Samtykke om Amund Sigurdssøns Reisning og hans Medfølgere; derefter kom Halvard Graatop og hans Medfølgere, røvede Kirker og Kongens Almue, slog og greb Dannemænd og truede Læge og Lærde, rige og fattige, Kvinder og Mænd, Udenlandske og Indenlandske o. s. v.

III.

Det er ovenfor fremhævet, at Udgangspunktet for Bevægelsen i 1436 var Borgesyssel og at Oprøret herfra har havt sine fleste Tilhængere. Det siger sig da næsten selv, at ogsaa Hovedanføreren Amund Sigurdssøn har været fra Borgesyssel og at han har tilhørt en anseet og fremtrædende Slægt her. Allerede Munthe har været opmærksom paa, at Amund Sigurdssøn fører samme Vaabenskjold (en halv Lilje til høire, to Sparrer til venstre)[1] som Slægten Bolt, og formodet, at han hørte til denne Slægt, og dette har været godkjendt af alle senere Historikere. Slægten „Bolt"s Stamtavle er bragt i noget Urede ved sidste Hefte af P. A. Munchs Historie (Unions-

---

[1] Hans Segl, som findes i Rigsarkivet ved Dipl. Norv. II, No. 713 fra 1432 og III, No. 738 fra 1437, bærer Omskriften: S' Amundvs Siwardi.

perioden II), idet en Formodning, som han udtalte i en Note S. 170, og hvortil han konstruerede en hypothetisk Stamtavle, er bragt i Kurs derved, at denne Stamtavle efter Munchs Død tryktes bag i Bindet (S. 395) som „Ætten Bolt“ (a og b). Her er nemlig mindst to udenfor Bolterne staaende Slægter medtagne: Hallvard Alfssøn paa Sundbu førte som Vaaben en med Pil gjennemboret Dyrefod og Jon Thorgilssøn paa Tom (som urigtigt kaldes Lagmand) førte i sit Vaaben runde Kugler (eller Næper?) og hørte altsaa til ganske forskjellige Slægter; alle de Led paa Stamtavlen, som hænger sammen med disse Mænd, maa saaledes udskilles fra Ætten Bolt. Ridderen Haakon Ogmundssøn († c. 1345) førte ialfald samme Vaaben som Bolterne, og i hans Linje forekommer Navnene Haakon, Ogmund (Amund) og Borghild som blandt de sikre Bolter, ligesom man ser Hr. Amund Bolt bevidne en Gave af Cecilia Haakonsdatter[1]; det er altsaa meget sandsynligt, at Haakon har været en Bolt, men denne Grens nærmere Slægtskab med de senere Bolter kan ikke bestemmes. Munch mente tidligere, at ogsaa Hr. Ogmund Guthormssøn paa Tom var en „Bolt“[2]; han oversaa da, at ogsaa hans Vaaben var forskjelligt (3 Kranse)[3]. Overhovedet gives der ikke mere end to sikre Slægter, som fører Navnet Bolt: den, hvortil Amund Berdorssøn hørte, og den, hvortil Erkebiskop Aslak hørte; og disse var saa nær beslægtede, at Erkebiskopen kalder Amund sin Frænde[4]; men man kan ikke længer paavise

[1] Dipl. Norv. IX, No. 184.
[2] Unionsperioden I, 906.
[3] Saml. t. n. F. Spr. og H. IV, Segl No. 252 og 253.
[4] Dipl. Norv. XII, No. 162.

Slægtskabet [1]. Det er rimeligt, at ogsaa Hr. Alf Haraldssøn paa Tom († 1412) hørte til samme Slægt; ialfald fører han samme Vaaben som Bolterne, kalder Amund Berdorssøn sin Frænde og har hjemme i Borgesyssel som denne. Men Alf Haraldssøn har ikke som de to andre Linjer optaget Slægtnavnet Bolt, og desuden uddør hans Linje med ham, da han kun efterlader Døtre. Den Linje, som Amund Berdorssøn hørte til, og som vistnok (ved c. 1380) først har optaget Navnet Bolt, er saaledes den egentlige Bolt-Slægt i Borgesyssel. Den stammer fra Vaaler, og dens første paaviselige Mand er Kolbein paa Fletsberg, som 1333 gav sin Søn af første Ægteskab Sigurd hans Mødrenearv i Gaarden Løken [2]; begge disse Gaarde i Vaaler har Kolbein altsaa eiet, og de var ogsaa i hans Efterkommeres Be-

[1] Af Erkebiskop Aslaks Slægt kjendes følgende Led:

Henning.

- Hartvig
  * Sigrid Ottesdatter (Rømer).
  - Aslak
    Biskop og Erkebiskop
    † 1450.
    - Gyrid u. D.
      * 1. Bjarne Amundssøn.
      2. Haakon Hoskuldssøn, Lagmand i Oslo.
    - Sigurd u. S.
      Prest paa Jevnaker.
      † 1421—22.
  - Elsebe
    * 1. Henrik Jenssøn
    2. Johan Molteke.
    - [1]Jon.
      - Henrik Jonssøn (Gyldenløve).
    - [1]Hartvig
      p. Glømen.
      - Bengt
        † 1446.
- Heming
  * Margrete Halvardsdatter.

[2] Dipl. Norv. III, No. 174.

siddelse[1]. Kolbeins yngre Søn Berdor (Bergthor) omtales ved 1357 og 1370 i Vaaler[2]; han døde senest 1380, thi da indløste hans ældste Søn fra „Korset i Vaaler“ en Part i nordre Løken, som Berdor havde givet[3]. Berdor havde Sønnerne Amund (Ogmund), Kolbein og Sigurd — der alle fører Tilnavnet Bolt — samt ialfald én Datter, Rønnog, gift med Væbneren Holte Gunnarssøn fra Romerike[4]. Først med den ældste Søn Amund naar denne Slægt op til større Anseelse; Amund var allerede i Kong Haakons Tid fra omtr. 1370 i Kongens Tjeneste som Hirdmand; men senere steg han til Sysselmand i Borgesyssel, Rigsraad og Befalingsmand paa Akershus (fra 1388), Ridder (1397) og døde først 1419—20; han drev betydelige Kjøb og Salg rundt om paa Østlandet og endte som Eier af de store Gaarde Throndstad i Hurum og Tom i Raade (Borgesyssel); han var gift med Gunhild Bergsvensdatter og havde med hende Børnene Haakon og Borghild[5]. Haakon Bolt arvede Throndstad m. m., deltog som Rigsraad bl. a. i Mødet i Vordingborg 1434 og levede endnu 1438; med Haakons Søn Sten sees den mandlige Linje at være uddød, og Throndstad tilfaldt ved Midten af Aarhundredet hans Søster Gudrun Haakonsdatter, som bragte Throndstad

---

[1] Dipl. Norv. III, No. 514.

[2] Dipl. Norv. III, No. 290 og IV, No. 498.

[3] Registret paa Akershus (Oslo Bispearkiv II ii) S. 30.

[4] Røde Bog S. 277 og 495.

[5] Man har tidligere — ogsaa Prof. Daae i dette Tidsskrifts 1ste Række IV 73 — antaget, at Erkebiskop Aslaks Svigersøn Bjarne Amundssøn (Raadmand i Oslo) var Hr. Amund Bolts Søn. Men det er en Misforstaaelse; hans Vaaben var forskjelligt fra Bolternes (tre Horn). At Haakon Bolt, som arvede Throndstad, var Hr. Amunds Søn, nævnes derimod udtrykkelig i Registret paa Akershus.

til sine to Ægtemænd Erik Olafssøn (Gyldenhorn) og Einar Olafssøn Fluga. Amund Bolts Datter Borghild blev gift med Tyskeren Herman Molteke og bragte ham i Medgift bl. a. Gaarden Tom, som senere arvedes af Sønnen Olaf Molteke. Om Kolbein Berdorssøn vides kun, at han i 1391 kjøbte en Gaardpart i Valders og i 1393 sammen med sin Broder Amund sælger en Gaardpart i Stumperud i Lier, som de altsaa eiede i Fællesskab[1]; han har havt en Datter Liva, som døde før sin Fader, og for hvis Sjæl Kolbein gav hvad han eiede i Stumperud[2]. Kolbein er selv død før 1396, thi da var den af ham erhvervede Gaardpart i Valders given til Kirken for hans Sjæl[3]; han er altsaa aabenbart død uden Arvinger. Den 3die Broder Sigurd Berdorssøn er ligesom sin Broder Amund bleven Ridder (1405?) og har havt en Forlening i Borgesyssel, ialfald Marker[4]. Ved et Skifte mellem Brødrene Amund og Sigurd i 1404—5 har Sigurd faaet Gaardene Haugen og Naverstad i Vaaler; Hr. Sigurd sees at være død i 1411—12, idet Skifte efter ham blev holdt i „Kong Eriks 23de Aar" [5]. Hvem Hr. Sigurd var gift med, vides ikke; heller ikke om han havde andre Børn end Amund; maaske har han ogsaa havt en Datter (se nedenfor S. 130).

Amund Sigurdssøn har neppe været voxen ved Faderens Død; det eneste, som kan siges om ham i hans tidligere Aar, er at hans Farbroder Hr. Amund har forsøgt at indløse fra ham Gaarden Naverstad (som Slægtens Odel), og at Amund eller hans Formyndere har modsat sig

[1] Dipl. Norv. IV, No. 598 og V, No. 359.
[2] Røde Bog, S. 124.
[3] Røde Bog, S. 243.
[4] Dipl. Norv., I No. 616.
[5] Registret paa Akershus, S. 18 og 38.

dette, saa at Hr. Amund maatte erhverve Dom paa Ret til Indløsningen af Lagmanden i Tønsberg „i Kong Eriks 27de Aar“ (ɔ: 1415—16). Amund Sigurdssøn har rimeligvis beholdt Gaarden Haugen og andre Gaarde af Slægtens Odel i Vaaler; som nedenfor vil sees, har han ogsaa eiet den store Gaard Texelnes i Vaaler, maaske ved Arv efter sin Moder [1]. Amund nævnes første Gang som selvstændig i 1432 paa Eker, og det paa en saadan Maade, at han da maa have været gift der med en rig Enke, Fru Ingerid Thorbjørnsdatter, Datter af Biskop Øisteins bekjendte Søster, Hustru Asgerd paa Kirkeberg [2]; med hende har han-faaet Eiendomme paa Eker og tillige Udsigt til mere efter Hustru Asgerds Død. Af Forligsdokumentet 18de Febr. 1437 har man sluttet, at Amund før Oprøret har havt en kongelig Forlening, nemlig 4 Skibreder i Borgesyssel (Idd, Ingedal, Skjeberg og Aabygge) [3]; saavidt jeg forstaar det, staar der egentlig kun, at han under Oprøret har indehavt disse Skibreder, altsaa maaske efter Jersøforliget, da de udenlandske Fogder blev fordrevne. Rigsraadet og Almuen anbefaler ham til at faa beholde disse ogsaa for Aaret 1437, samt derefter til at blive forlenet med Færøerne „med al kongelig Ret“.

Dagen efter Forliget sees Amund i Oslo at have

[1] Omtrent ved 1400 boede en Elin paa Texelnes (Røde Bog, S. 121); hun kan have været Amunds Mormoder.

[2] Dette fremgaar af Dipl. Norv. II, No. 713, hvor Thoralde Kane og A. S. bevidne et Kjøb af Hustru Asgerd, sammenholdt med Dipl. Norv. III, No. 738, hvor A. S. „med sin Svigermoders Raad og Samtykke“ mageskifter en Kværnefos „nedenfor Hustru Asgerds Hus“. Da Thoralde Kane var gift med Asgerds yngre Datter Thurid, maa Amund have ægtet den ældre, Fru Ingerid (hvis første Mand ikke kjendes).

[3] Daae i dette Tidsskrifts 1ste Række IV, S. 77.

foretaget i fuld Frihed et Mageskifte med en Mand fra Eker[1]; men derefter stanser for nogen Tid de samtidige Efterretninger om ham. Dog synes Olaf Buks ovenfor (S. 122) citerede Ord om ham i 1439 at vise, at Amund i 1437 virkelig har nedlagt Vaabnene og ganske har holdt sig udenfor Halvard Graatops Oprør. Det er ikke rimeligt, at Rigsraadet i 1437 paa egen Haand har overdraget Amund Færøerne, hvorom det havde ansøgt Kongen, saa at Amund efter 1437 maa have været uden Forlening. Derimod var det tænkeligt, at Drotseten eller Rigsraadet i eller efter 1439 har sendt ham til Færøerne for at fjerne ham fra hans tidligere Forbundsfæller; hvad der taler derfor er, at han efter 1439 ganske forsvinder og endnu synes at være borte fra Landet i 1446, idet Fru Ingerid i dette Aar foretager selvstændige Godstransaktioner, uden at Amund nævnes[2]. Men i Mai 1447 optræder en *Amundh Bolth aa vapn* paa Brunla hos Hartvig Krummedike[3], og allerede Lange har pegt paa, at denne Væbner Amund Bolt er den samme som Oprørshøvdingen[4]. Og at dette er rigtigt, tror jeg med Sikkerhed fremgaar deraf, at den ved Midten af Aarhundredet levende Amund Bolt var fra Borgesyssel og fra Vaaler Sogn ligesom Amund Sigurdssøn. Noget efter Midten af 15de Aarhundrede (før 1463) har nemlig en „Hustru Gunhild“ og „Hustru Gertrud Eilifsdatter“, der begge kaldes Amund Bolts Arvinger, arvet efter ham Gaarden Texelnes i Vaaler; de to Kvinder har solgt denne Gaard til Gertruds Mand, Fogden Nils Mus paa Thoten, og

[1] Dipl. Norv. III, No. 738.
[2] Dipl. Norv. VI, No. 500—502.
[3] Dipl. Norv. III, No. 793.
[4] Se Registret til Dipl. Norv. III, S. 871 og Rettelser til Keysers Kirkehistorie, II 788.

denne har 1463 givet den og andet Jordegods til sin Søn af et ældre Ægteskab Lasse Mus. Men senere opstod der om denne Gaard en langvarig Arvetrætte mellem paa den ene Side Gertruds Slægtninge, Væbneren Jon Eilifssøn paa Evje og hans Sønner Mag. Eilif (siden Biskop i Stavanger) og Amund paa Evje og paa den anden Side Lasse Mus og dennes Arving Henrik Krummedike[1]. Ved en af disse Leiligheder, paa Lagthinget paa Hamar 23de Febr. 1471, vilde blandt de til Dommere opnævnte Rigsraader kun én (Hr. Sven Galle) deltage i Dommen; de øvrige — Biskop Gunnar Thorgardssøn paa Hamar, Hr. Alf Knutssøn, Hr. Gaute Kane — undskyldte sig med Slægtskab med Parterne, og vi kan virkelig paavise, at disse Rigsraader er Parternes Slægtninge, hvis „Amund Bolt“ er den samme som „Amund Sigurdssøn“; thi Biskop Gunnar var Jon Eilifssøns Svoger, Hr. Alf Knutssøn var som Dattersøn af Hr. Alf Haraldssøn en Frænde af Bolterne (se ovenfor), og Hr. Gaute Kane var Søstersøn af Amund Sigurdssøns Hustru. Kaptein Munthe, som har omtalt denne Arvestrid i Saml. til norske Folks Spr. og Hist. (IV 607 ff.), antog Gunhild og Gertrud Eilifsdatter for Hr. Amund Berdorssøns Arvinger; men det er umuligt, da Hr. Amund efterlod Børn (se Stamtavlen S. 130), og isaafald er man, saavidt jeg forstaar, henvist til Amund Sigurdssøn. Denne har altsaa i sine sidste Dage trukket sig tilbage fra det offentlige og er død som Eiendomsbesidder paa Vaaler mellem 1447 og 1463, og da han ikke efterlod sig Børn, er hans Eiendomme gaaet til Udarvinger. Hvilket Slægtskab der har bestaaet mellem Amund og de to Kvinder, nævnes ikke; de kan have været hans Halvsøstre, men da Gertrud

[1] Dipl. Norv. I, No. 895, 997 og 998 (hvor *Heffwe gwld* skal læses *hosfrwe Gunnild*), jfr. II, No. 850, 878, 879.

var gift allerede i 1432, er de maaske snarere hans Søsterdøtre, Frugten af hans Søsters Ægteskab med en Eilif paa Evje. Naar Gertruds (og Gunhilds) Broder Jon Eilifssøn (Væbner ved 1440—71) ikke nævnes blandt Amund Bolts Arvinger til Texelnes, men kun som Odelsmand til Gaarden, forklarer jeg dette ved at antage et tidligere Arveskifte mellem Søskendene, hvorved Texelnes er tilfaldt Søstrene og Amunds øvrige Eiendomme Broderen Jon.

Jeg opstiller altsaa følgende Stamtavle over Familien Bolt i Borgesyssel:

Kolbein paa Fletsberg og Løken c. 1333.

Sigurd paa Løken.	Berdor † c. 1380.

Hr. Amund Bolt † 1419—20, * Gunhild Bergsvensdatter.	Rønnog * Holte Gunnarssøn.	Kolbein Bolt † c. 1395.	Hr. Sigurd Bolt † 1411—12.

Haakon Bolt paa Throndstad † e. 1438.	Borghild paa Tom * Hr. Herman Molteke.	Liva † c. 1394.	Amund Bolt * Fru Ingerid Thorbjørnsdatter.	(?) Datter * Eilif paa Evje.

Sten Bolt c. 1450.	Gudrun * 1. Erik Olafssøn Gyldenhorn. 2. Einar Fluga.	Jon † c. 1471 * Margrete Thorgardsdatter.	Gunhild.	Gertrud * Nils Mus.

Efter det foregaaende kan det ialfald antages for muligt eller rimeligt, at Amund Sigurdssøn snarest i 1439

eller 1440 har begivet sig til sin fjærne Post paa Færøerne og ikke er vendt tilbage derfra før i 1447; noget sikkert Vidnesbyrd om hans Ophold paa Færøerne kan jeg dog ikke paavise, thi Efterretningerne fra Færøerne i hele 15de Aarhundrede er overordentlig magre. Et eneste, meget usikkert Spor vil jeg dog nævne. En Mand fra Eker, Jon Nilssøn Skak, Dattersøn og Arving af Haavard Jonssøn paa Foss, sælger i 1447 i Tønsberg sin Arv efter en Hustru Elin Eriksdatter paa Færøerne og Fordringer fra Gaarden Sudervaag sammesteds (paa Vaagø) m. m.[1] Mon det er en Tilfældighed, at en Mand fra Eker, en Nabo af Amund Sigurdssøn, 1447 synes at være kommen hjem fra Færøerne efter at have erhvervet sig Løsøre og Jordegods der? Eller er det ikke snarere et Indicium paa, at Jon Nilssøn har fulgt Amund til Færøerne og er vendt hjem sammen med ham?

Blandt Forloverne for Hr. Henrik Jenssøn (Gyldenløve) ved hans Løsning fra svensk Fangenskab 31te Mai 1453, trykt i Brings Handlingar 2, 246 f., nævnes mellem svenske Adelsmænd en Væbner „Anund Bolt“; ham antog J. C. Berg for en Nordmand af Bolteslægten, saa at Navnet i Virkeligheden burde læses „Amund Bolt“, og Prof. Daae har i sin Tid antaget ham for den samme som Amund Sigurdssøn. Denne Formodning var meget naturlig og sandsynlig, men ifølge Oplysninger fra Dr. E. Hildebrand maa den dog falde bort. Det af Lagerbring trykte Brev findes nu i Original i det svenske Rigsarkiv, og Bergs Formodning, at Navnet skal læses Amund, er rigtig; ligeledes viser det sig, at denne svenske Amund Bolt er af norsk Herkomst, idet han er Sønnesøns Søn af Hr. Jon Hafthoressøn. Han var yngre Søn af Rigs-

---

[1] Dipl. Norv. I, No. 802, jfr. II, No. 942 o. fl.

raaden Hr. Peder Ulfsson til Ervalla, var 1460 Ridder og døde 1465; han var gift med Cecilia, Datter af Engelbrekts bekjendte Morder Måns Bengtsson („Natt och Dag"), og havde med hende Sønnen Amund Bolt (den yngre), som døde barnløs 1484–85. I et Brev af 21de Febr. 1488 heder det om ham: en friboren sven kallat Amund Bolth i Glantzhammers sokn boendes, hvilken for[de] Sterlinge i værio hada ok honom i arf tilfallet var effter sin fader herre Amund Bolth, hvilken thet oc ærfft hade effter sin fader Peder Ulffson, som thet oc ærffde effter sin fader herre Ulf Pedersson (ɔ: Jonsson), som for[ne] Sterlinge clostrid afvellit hade". Glanshamar Sogn og Sterlinge Kloster er begge i Nærike, hvortil denne Gren af Slægten var kommet fra det nærliggende Ervalla i Vestmanland ved Giftermaal i Natt- och Dagslægten (Bengt Stensson paa Göksholm og hans Søn Måns var begge Lagmænd i Nærike). At Navnet „Amund Bolt" forekommer i denne Slægt, maa forklares af Opkaldelse efter Hr. Amund Bolt paa Tom. Man ser af Registret paa Akershus, at der har bestaaet et Svogerskab mellem Peder Ulfsson og Hr. Amund, thi i Kong Eriks 20de Aar (ɔ: 1408–9) udstedte Peder Ulfsson Brev „om noget Sølv og andet Løsøre, som han havde oppebaaret af Hr. Amund", og fra 3 Aar senere fandtes et Skiftebrev mellem Hr. Amund og Peder Ulfsson paa Løsøre og Jordegods, nemlig „Throndstad og Mosseros og Jordegods i Soner". Rimeligvis har altsaa Peder Ulfsson 1408–9 ægtet en Slægtning af Hr. Amund eller hans Hustru og derfor senere opkaldt en Søn efter denne sin Hustrus Frænde. Denne svenske Amund Bolt maa imidlertid være ganske forskjellig fra den norske A. B., thi den svenske A. B.s Arvinger var hans svenske Slægtninge, medens den norske A. B.s Arvinger var norske (se ovenfor S. 128 f.).

IV.

Ligesom Hr. Daae i den tidligere Afhandling har jeg fremstillet Oprøret og alt, hvad det vedkommer, efter de samtidige Aktstykker; at saadanne, saa langt de rækker, maa ansees for fuldt gyldige og fuldt oplysende Kilder, ligeoverfor hvilke afvigende historiske Efterretninger, endog fra Samtiden, maa staa tilbage, turde vel de fleste Historikere være enige om. I 1875 fandt Hr. Daae i Lübeck Afskrift af en Krønike fra Christian 1stes Tid, indeholdende om Amund Sigurdssøn en Notits, som maatte forekomme stridende mod Sagens Aktstykker; men trods dens paafaldende Indhold synes Hr. Daae ikke at have betænkt sig paa at anse den for fuldgyldig. Hr. Daae siger nu, at han i 1875 har gjort nærmere Rede for denne Krønike, og udtaler, at den „er at betragte som et samtidigt Skrift, da Chronisten, Carsten v. Gheren, levede i Christian den førstes Regjeringstid som Bergefarernes Capellan og Sekretær“ og „hans Vidnesbyrd maatte altsaa synes at være fuldt paalideligt“. Men Hr. Daae oplyste selv i 1875, at det af ham benyttede Haandskrift ikke er selve Carsten v. Gherens Krønike i Original, men et Uddrag deraf, forfærdiget til uvis Tid, rimeligvis i 16de Aarhundrede; allerede denne Oplysning gjør, at man bliver betænkelig ved uden videre at følge en Kilde, som i Hr. Daaes Referat jo er Uddrags Uddrag af den oprindelige Krønike. Hr. Daae oplyste videre, at Carsten v. Gheren levede i Bergen i Christian d. 1stes Dage, og at hans Krønike stanser med 1476. Vi ved andenstedsfra, at Carsten v. Gheren var i Bergen før 1455, men da han for Aarene 1448 og 1449 giver fuldstændig urigtige Dateringer[1], tør

[1] L. Daae, Christian den førstes norske Historie 1448—58, S. 10 Note 2 og 42 Note 3.

man vel antage, at han ikke er kommet til Bergen før 1450. Naar hans annalistiske Notitser er optegnede, er ikke oplyst; men de ser ikke ud til at være nedskrevne Aar for Aar, og er altsaa muligens saa nye som fra Tiden om 1476. Sikkert er ialfald, at Forfatteren ikke var i Bergen eller i Norge ved 1436, og han er saaledes for disse Aar netop ikke en samtidig Kilde i den Forstand, som man ellers opfatter dette Ord: han har kanske over en Menneskealder senere fortalt om Begivenheder ved 1436 efter Traditionen i Bergen. Men ved Siden heraf har Hr. Daae undladt at oplyse det vigtigste: om Carsten v. Gheren er en paalidelig og upartisk Forfatter. Af Citaterne sees, at Carsten v. Gheren lader Vitaliebrødrenes Plyndring i Bergen i 1429 udføres af „de Denen" (!), at han under de tyske Kjøbmænds Strid med Hr. Olaf Nilssøn i 1455 kalder de første „de uskyldige Kjøbmænd" og lader Hr. Olafs Angribere være ikke Kjøbmændene, men alskens „løst Folk", — Oplysninger tilstrækkelige til at man tør vove at benægte Forfatterens Upartiskhed, navnlig naar han fortæller om sin Fiende Olaf Nilssøn. Det er naturligvis for mig en vanskelig Sag at undersøge en Krønikes Troværdighed, af hvilken man kun kjender de Uddrag, som Hr. Daae har fundet værdige til at benytte, og jeg skal derfor her kun hævde, at saalænge Krøniken ikke foreligger i sin Helhed og tilstrækkeligt kritisk belyst, er man berettiget til at betvivle dens Paalidelighed for de ældre Dele og dens Upartiskhed for de nyere.

Hvad denne Krønike eller dette senere Uddrag af en ældre Krønike indeholder om Amund Sigurdssøn, er nu følgende:

„Anno 1436 blev Amund Sigurdssøn brændt paa (i, ved?) „Folgerede", da han sagde sig (at være) Arving og

født Konge af Norge. Det udførte („bestelede") Olaf Nilssøn, som da blev Foged i Bergen".

Det er denne Notits, jeg har kaldt „utrolig", men som min ærede Kollega kun indrømmer mig Ret til at kalde „paafaldende". For det første er Aarstallet 1436 paafaldende, thi Amund levede endnu i Februar 1437 (for ikke at tale om Mai 1447). Men det undskylder Hr. Daae med, at Krøniken ogsaa har andre Aarstalfeil; han forandrer altsaa Aarstallet til 1437. For det andet er Straffen paafaldende, thi efter norsk Ret blev Høiforrædere straffede med Hængning; men naturligvis kan baade Dom og Straf være uregelmæssig, skjønt det ialfald er underligt, at man ikke i Diplomer finder Spor til, at hans Gods blev inddraget. For det tredie er det paafaldende, at Amund ikke omtales som Oprører (Oprøret nævnes ikke, og det kjender altsaa Krøniken ikke). Videre er det paafaldende, at Amund blev brændt, fordi han udgav sig for „Arving og født Konge i Norge", thi nogen Arveret eller endog Skin af en saadan for Amund kan ikke paavises. Paafaldende er videre Stedsnavnet „Folgerede", hvor Amund blev brændt; thi det kjendes ikke. Paafaldende er det videre, at den, som lod Amund henrette, skulde være Hr. Olaf Nilssøn, thi han var endnu 24de November 1437 i Vordingborg som Kong Eriks Hofsinde, lod sig der tildele Bevilling af ham paa Bøder over sine Underhavende i Skaane eller andensteds i Danmark og tænkte altsaa endnu ikke paa nogen Virksomhed i Norge. Paafaldende er endelig ogsaa Tilføielsen, at Olaf „da blev Foged i Bergen", thi det skal falde vanskeligt at bevise, at Olaf Nilssøn er bleven dette i 1436 eller 1437; han kan ikke eftervises i Norge før 1439.

Skulde det efter dette ikke være tilladeligt at finde Efterretningen i den tyske Krønike utrolig?

Man lægge nærmere Mærke til Udtrykket „Arving og født Konge i Norge“. Efter Krøniken udgav Amund sig altsaa ikke blot for Arving, men for „født Konge i Norge“, ɔ: for norsk Kongesøn. Dette kan ikke forstaaes anderledes, end at han optræder som den afdøde Kong Olaf, Margretes Søn, at dette er Grunden til at han bliver brændt, og at altsaa den hele Beretning er en Gjenganger af Begivenheden i 1402 med den „falske Olaf“. Jeg kan ialfald ikke finde det andet end vilkaarligt af Hr. Daae at fortolke Krønikens Ord „Arving og født Konge“ kun saaledes, at Amund „har optraadt med Paastand paa Arveret til Norges Krone“. Og selv denne Fortolkning maa, saavidt jeg skjønner, falde af flere Grunde. Der kan ikke paavises — eller er ialfald ikke paavist — noget Slægtskab mellem den ældre norske Kongeæt og Amund Sigurdssøn, som kunde begrunde nogen Arveret. Hr. Daae formoder, at Ridderen Amund Hatt i Værmland, som rimeligvis var gift med en uægte Datter af Kong Magnus Erikssøn, var Morfader til Amund Sigurdssøn, saaledes at denne kunde være Datterdattersøn af Kong Magnus eller Søsterdattersøn af Kong Haakon. Men selv om denne Formodning var bevist (hvad den ikke er), kunde Slægtskabsforholdet ikke begrunde nogen Arveret; ligesaalidt som Hafthoressønnernes Sønner i 1388 kunde hævde nogen Arveret, da alle kun nedstammede fra ældre Kongers uægte Døtre. Retteboden af 1302 — den eneste Arvelov, som giver uægte Døtre betinget Arveret — stiller som nødvendig Betingelse, at uægte Døtres Arveret regnes fra sidst afdøde Konge[1]; men desuden maa det erindres, at den Arvelov, som citeres i 1389 og gjennem hele Unionstiden, er Magnus's Lands-

[1] P. A. Munch, n. F. Hist. IV, 2, S. 399.

lov, og den anerkjender ikke nogen Arveret for uægte Kongedøtres Efterkommere. I 1389 havde Rigsraadet erklæret, at Erik af Pommern var retmæssig Arving til Kongedømmet, og at Arveretten for Fremtiden skulde regnes fra ham efter Landsloven, og paa dette Grundlag havde man levet i de senere Aartier før Oprøret, idet Eriks Fætter Bugislav var almindelig erkjendt som lovlig Arving i Norge. Men hertil kommer: ifølge Dokumenterne vedkommende Opstanden 1436—37 har Amund Sigurdssøn ikke optraadt som Kronprætendent, men kun som Almuens Forsvarer mod udenlandske Fogder og med Krav paa en „national" Regjering. Hr. Daae anser det forklarligt, at Amunds Prætensioner i Aktstykkerne ikke omtales, „thi disse vare jo bestemte for Kong Erik, hvem man naturligvis mindst af alt vilde ophidse ved at inddrage en saa ubehagelig Ting i noget Brev". Men naar man har fortiet Amunds Kronprætensioner for Kong Erik, for hvem har de saa været aabenbarede? Ikke de svenske Oprørere 10de Marts 1436, ikke Amunds Ledsagere 23de Juni 1437, ikke hans Tilhængere 18de Febr. 1437 kan have kjendt dem, siden de ikke med et Ord nævner dem og ikke fralægger sig enhver Mistanke om Forbindelse med et saadant Forræderi. Og af disse Aktstykker var kun det sidste bestemt for Kong Erik, og man tør ialfald for de øvrige hævde, at de aldrig kom ham for Øie. Men ikke heller Amund selv vover i det fra ham bevarede Brev fra „Magnusdag 1436" til Rigsraaderne at antyde sine Prætensioner; tvertimod forsikrer han Kongen om sin Lydighed, ligesom han 18de Febr. 1437 søger gjennem sine Tilhængere trods sine „Prætensioner" at opnaa et kongeligt Len paa Færøerne. Ikke engang i sit Segl har Amund gjort nogen Antydning til sin paastaaede fornemme Herkomst, — noget som dog laa saa nær og som

f. Ex. i tidligere Tid Sigurd Hafthoressøn havde gjort ved at optage den kongelige Løve ved Siden af sit Slægtsvaaben Rosen. Og de danske Rigsraader i August 1436, som dog gjorde alt paa Kalmarmødet for at opretholde Unionen mellem Rigerne, vilde de kunne give det norske Oprør en saa direkte Støtte, hvis dette Oprørs Fører havde gjort Prætensioner paa et separat Kongedømme i Norge? Og endelig de norske Rigsraader i 1437, hvis de har vidst om Amunds Prætensioner, var det ikke Høiforræderi af dem at fortie dem og endog anbefale „Prætendenten“ til en næsten uafhængig Herskerstilling paa Færøerne? Jeg kan ikke med Hr. Daae finde det saa „mærkeligt at se en slagen Oprører anbefalet til saa megen kongelig Gunst“, thi det havde en nærliggende Parallel i, at 1435 Ørebro Len tilsikredes Amunds svenske Forbillede, Engelbrekt, da han nedlagde Magten. Men vilde det ikke være endnu mere mærkeligt, om Rigsraadet anbefalede en slagen „Kronprætendent“ til samme Gunst?

Hr. Daae fortolker ogsaa Udtrykket „det udførte (bestelede) Olaf Nilssøn“ paa en, som det forekommer mig, besynderlig Maade. „Det er neppe tænkeligt, siger han, at Amund kan være brændt paa Befaling af nogen anden end af Kongen, Erik af Pommern selv“. „Det er forklarligt nok, at en Thronprætendents Optræden har gjort ham rasende, og at han har kunnet sende Olaf Nilssøn, der just ved denne Tid synes at have bevæget sig i hans Nærhed, til Norge med Bud om at foranstalte en Gjentagelse af Scenen ved Falsterbod 1402“, eller som han nu siger: „han har tvertimod villet have Amund straffet exemplarisk, og denne haarde, men som anført dog ingenlunde paafaldende Straf er bleven exekveret ved Olaf Nilssøn“. Det vilde her være af Interesse at se, hvad Chronisten fortæller forøvrigt om Kong Eriks senere Aar

for fuldtud at dømme, om Hr. Daae har Ret til her at interpolere Kong Erik; men saaledes som Hr. Daae citerer Krøniken, maa vi tro, at de citerede Linjer er det eneste, som vedkommer Sagen, og da maa jeg hævde, at ifølge denne er Olaf Nilssøn selv Ophavsmanden til Henrettelsen, ikke Kong Erik. „Bestellen" er jo paa Plattysk ikke at udføre en andens Kommission, men selv at foranledige, at give Ordre[1]. Og da aabenbart Krøniken vil betegne Olafs Handling som en Grusomhed, synes det mig tydeligt, at Olaf, og han alene, faar Skylden, og at Kong Erik er ganske uskyldig. Og skulde vi ikke i Forfatterens og de bergenske Tyskeres bekjendte Had til Hr. Olaf Nilssøn finde den virkelige Grund til, at han tillægger denne en Handling, som, saavidt jeg forstaar, saa ganske strider mod al historisk Sandsynlighed.

Febr. 1891.

Tillæg. Efter at dette var skrevet, har jeg faaet Meddelelser, som fjerner enhver Mulighed for Hr. Daaes Hypothese, at Amund Sigurdssøns paastaaede Arveprætensioner skulde skrive sig fra hans Nedstammelse fra Kong Magnus Erikssøn gjennem Hr. Amund Hatt. Den udmærkede Kjender af de svenske Adelsslægter, Hr. Baron G. Djurklou i Ørebro, har oplyst mig om Hr. Amund Hatts Svogerskab med Kongeætten og hans Efterkommere. Hr. Amund Hatt var i 2det Ægteskab gift med Kristina, Datter af Ingemar Ragvaldsson og Katarina Magnusdatter, som Kong Magnus i et Brev af 28de Juni 1347 (Dipl. Svec. V No. 4192) kalder „consanguinea nostra"; Ingemar kalder Hr. Amund i et utrykt

[1] Schiller-Lübben oversætter „bestellen" med „anordnen, einrichten, befehlen", enkeltvis ogsaa med „ausrichten".

Brev af 1382 (Kullbergs Registratur No. 1894) sin „Maag“. Naar ogsaa Kong Haakon i 1370 kalder Amund Hatt sin „Maag“, betyder dette (som saa ofte i den Tids Sprog) „gift med en Slægtning“, uden at det netop behøver at betyde „Søster“ eller endog „Cousine“. Den Magnus, Katarina var en (uegte) Datter af, kan efter Hr. Baron Djurklous Mening neppe være anden end den ulykkelige Søn af Kong Birger (f. 1300 † 1320), idet Kong Magnus vel hverken kan antages at betegne en naturlig Datter som „consanguinea nostra“ eller endog at have havt en gift Datter saa tidligt som i 1347 (han var da selv 31 Aar gammel). Men naar Hr. Amund Hatt var gift med en Datterdatter af Magnus Birgerssøn, kommer hans Hustru ikke til at stamme fra den norske, men fra den svenske Kongefamilie, og selv om Amund Sigurdssøn skulde være en Dattersøn af Amund Hatt, kommer han ikke derved i noget Slægtskab med de norske Konger. Imidlertid maa ogsaa dette formodede Slægtskab opgives, thi som Hr. Djurklou oplyser, kjendes ogsaa Hr. Amund Hatts Børn; han havde tre Døtre (Karin gift med Per Niklisson Djekn, Sigrid gift med Thord Kokland og Kristina gift med Sten Bese, alle Svensker) samt to Sønner (Heming og Harald); der synes altsaa ikke at være Plads for nogen Datter gift i Bolte-slægten, end mindre for Arvepætensioner grundede herpaa.

30te Marts 1891.

HIDTIL UKJENDTE OPTEGNELSER AF BISKOP JENS NILSSØN.

VED

F. R. FRIIS.

Magister Jens Nilssøn, der blev Biskop i Oslo 1574, har maaske eiet en ret betydelig Bogsamling, og ialfald har han efterladt sig flere Bøger og Haandskrifter, end man nu kjender. Hans Visitatsbøger og andre Optegnelser have været kjendte og benyttede af historiske Forfattere allerede inden de forelaa trykte i Dr. Yngvar Nielsens fortrinlige og med mange værdifulde Tilføielser forsynede Udgave, og ville sikkert i Fremtiden blive det endnu mere[1]. Men foruden hvad Dr. Y. Nielsen har forefundet haves endnu i det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn en gammel astronomisk Bog, der har tilhørt Mag. Jens Nilssøn og indeholder adskillige egenhændige Optegnelser af ham. Det er et Exemplar af Jo. Bapt. Carelli Placentini Ephemerides ab anno 1558 ad annum 1577, Venetiis 1558, 4., en Bog, der i sin

---

[1] Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger og Reiseoptegnelser 1574—1597, udgivne efter offentlig Foranstaltning ved Dr. Yngvar Nielsen. Kristiania 1885; jvf. Noget om Biskop Mag. Jens Nilssøn og hans Skrifter. (Bemærkninger til Dr. Yngvar Nielsens Udgave af hans Visitatsbøger og Reiseoptegnelser). Af A. E. Eriksen i Historisk Tidsskrift, udg. af den norske historiske Forening, 1888. 2. R. 6. B., S. 306 ff.

Tid nød en vis Anseelse, og som ogsaa Tyge Brahe benyttede ved sine første astronomiske Studier. Forøvrigt er Exemplaret ikke ganske komplet, da den sidste af de Ephemerider, der nævnes paa Titelbladet (nemlig for 1577), nu mangler, og desuden maa der efter denne i samme Bind have været endnu omtrent 80 Blade, som ligeledes er borttagne. Udvendig paa det gamle Læderbind staar paa Forsiden foroven: IO NI ASLO og forneden: O S I V P, og paa Bagsiden 1561. Af en Notits inde i Bogen ser man, at de sidste Bogstaver skulle sige: „Omnis spes in virtute ponenda", formodentlig Mag. Jens Nilssøns Valsprog[1]. Af en anden Notits ser man, at Jens Nilssøn har kjøbt Bogen i Kjøbenhavn i Oktober 1561. Indvendig paa Bindet er nemlig bl. a. skrevet: Hafniæ 2 d^{r}. cruda materia 1561. 30: Octobris.

Det første Afsnit af Bogen indeholder en Del astronomiske og især astrologiske Forklaringer med tilhørende Tabeller, og det maa have interesseret Mag. Jens Nilssøn, da han hertil har føiet adskillige haandskrevne Tillæg, og da Bogen ikke var indrettet til Brug i de nordlige Lande, har han søgt at afhjælpe denne Mangel ved at tilføie forskjellige Anmærkninger og nye Tabeller. Saaledes har han anført, hvor meget Kjøbenhavns og Oslos geografiske Længde og Bredde afviger fra Venezias, og paa nogle Skrivpapirs Blade, der ere indheftede foran Titelbladet, har han indskrevet en Del Tabeller, hvoraf nogle specielt ere beregnede for Oslos Polhøide. (For Oslo er efter hans Angivelse Længden 27° 30′ vel circiter og Bredden 59° 22′. Dog angives paa et andet Sted Længden 27 G. 38 M.)

---

[1] Han maa da senere have givet det en lidt forandret Form; se Dr. Y. Nielsens Indledning til Visitatsbøgerne, S. XC.

Paa Siden ligeoverfor Titelen er skrevet:

Μηδὲν αἰσχρὸν μάνθανε, μηδὲ πράττε, μηθ' ορα που, μητε ἄκουε: ἄλλα τὸν θεὸν παντως σέβου, ἐνθέως τέ πάντα σὰ πρῆξον.

Joannes Nicolaj
Asloënsis.

Paa Titelbladet staar:

15 × Joannes Nicolaj Auslouiensis × 61
me possidet O. S. J. V. P.

I selve Ephemeriderne er der i Margenen hist og her indskrevet nogle Notitser, for det meste af personalhistorisk Indhold, og disse ville vi her meddele fuldstændigt[1], uagtet der iblandt dem findes enkelte Efterretninger, som allerede kjendes andetstedsfra, især fra Biskoppens andre Optegnelser. I Ephemeriderne findes ligeledes en Del Notitser om Veirliget, der antagelig endnu kunne være af nogen Interesse, og derfor her ere medtagne. Som allerede bemærket, har Mag. Jens Nilssøn kjøbt Bogen i Oktober 1561, og derefter har han altsaa tilføiet enkelte Notitser, om hvad der var passeret tidligere. Vi meddele her Notitserne i deres chronologiske Orden.

1559.

Angaaende en Maaneformørkelse 16de Septbr. er tilføiet:

Hanc eclipsin cælo prorsus sereno conspexj Hafniæ.

16. Novb. Prodijt in lucem Nicolaus Christophorj in crepusculo vespertino.

1561.

5. Martii. Informandos suscepi filios præfecti Hafniensis Antonium et Petrum inter 6 et 7 p. m.

---

[1] Med Undtagelse af et Par Ord, som det ikke er lykkedes at læse.

22. Julii. Obijt Asloiæ charissima mea matertera Marina Jonæ filia hora istius lucis 12ª[1].
13. Sept. Nascitur Marina Christophori filia primo diluculo in parochia Sanden.
2. Octb. Rectoratuj inauguratur D. Erasmus Lætus.

1562.

12. Febr. Examen nostrum privatum ad Bac[2].
17. — Examen publicum.
20. — Disput. privata.
21. — Disputatio publica.
26. — Promotio.
5. Martii. Abijt Matth.
13. April. Discedo Hafnia.
12. Junii. Redeo Hafniam.
20. — Nascitur Laurentius, M. Nicolaj Schauenij filius Hor: 2: Mi: 45 à media nocte Hafniæ[3].
30. — Rectoratum resignat D. Erasmus Lætus, creatur nouus Rector D. D. Albertus Knopperus Hafniæ in sacra æde D. Virginis[4].
15. Julii. Deponitur Magnus Borderus[5].
16. — Eclipsis visa Hafniæ post tertiam an: me:
24. Sept. Die. 24. prodijt in lucem Canutus, M. Nicolaj Sommerij filius Hora. 7. Mi: 15 ante meridiem[6].
4. Octb. Nuptiæ Christophorj Magni[7] celebrantur.
24. — Concio H. 2. M. 30. p. m.

---

[1] Jvf. Historisk Tidsskrift, udg. af den norske hist. Forening, 2. R. VI, 315.
[2] Jvf. Dr. Y. Nielsens Indl. til Visitatsb., S. XVIII.
[3] Jvf. Rørdam, Kbh. Universitets Hist. III, 577.
[4] Jvf. Rørdam, Kbh. Universitets Hist. I, 625; III, 471.
[5] Mogens Baardsen Rosensværd; jvf. Visitatsbøgerne.
[6] Jvf. Rørdam, Kbh. Univ. H. II, 490.
[7] Vistnok Christopher Mogensen Handingmand († 1566).

11. Novb. Obijt M. Casparus Brokmandt circiter. 9. diej Hafniæ[1].

1563.

28. Januar. Hodie titulo doctoris ornatur Johannes Albertius Sialandicarum Ecclesiarum Episcopus, in sacra æde D. Virginis Hafniæ[2].
28. — Seren: An. M. pluit post.
1. Martii. dies serenissimus.
12. — Obijt Coruitius Fredericiburgij. H. 5 p. m.[3]
20. — Obijt Hafniæ Adrianus petit coelico. circiter 4. vespertinam.
22. — Sepelitur in templo D. Virginis.
24. — pluuia.
23. Aprilis. Asloiam ex Dania vocatus venj. H. 10. p. m.
3. Maji. Suscepj munus regendæ scholæ Asloensis.
10. Octb. Sponsalia mea celebrantur Asloiæ.

1564.

16. Januar. Nuptiæ nostræ celebrantur apud Episcopum. Aslo:
27. Decb. Henningus Aruidj moritur[4].
28. — Henningus sepelitur.

Ingens et inusitatum frigus tempore natalitium.

1565.

Ved Titelen er tilskrevet:

---

[1] Jesper Brochmand, kgl. Sekretær, † 11te Novbr. 1562, blev begravet i Frue Kirke (Resenii Inscript. Hafn. p. 26).

[2] Jvf. Rørdam, Kbh. Univ. Hist. I, 610.

[3] Corfits Ulfeldt til Koxbølle (det nuværende Holkenhavn) og Selsø, begravet i Frue Kirke 28de Marts (Resenii Inscript. Hafn. 31—32).

[4] Maaske en Søn af Arvid Henningsen, Præst til Skibtved; Visitatsb., S. 188.

Grassatur hoc anno horribiliter pestis Asloiæ et per totum fere regnum[1].

Hoc anno frigus intensum in Noruegia et diutissimè durans hyems, Insuper aura continuo ac perpetuo serena et à tempestatibus immunis, præcipue à festo annunciationis Beatæ Virginis Mariæ vsque ad festum paschatos.

Asloiæ.

Joannes Nicolaj Asloënsis Ludimoderator.

Prid. Ca: Maij. Omnis. spes. in. virtvte. ponenda. 65.

28. Januar. Sacris initiatur Tunsbergij Laurentius Francisci vnâ cum præposito Erasmo Ceruino[2].

10. Martii. Seuerinum Iuarj in Hypodidascalum promoueo Asloiæ in æd. inter nonam et decimam, præsente Dno. Nicolao Michaelio, D. Petro Olaj. D. Paulo ex Tunsberg et Zacharia Laurentij.

12. — Obijt Giert van Straalen.

14. — Obiit lille Pouel.

16. — Sepelitur lille Pouel.

17. — Obijt inter 5am et 6am matutinam Ingeborgia vxor Dnj. Nicolaj Canutj Canonicj Asloënsis.

20. — Sepelitur Marina filiola Johannis Beronis.

22. — Obijt et D. Nicolaus Canutj Canonicus hora octaua ante meridiem.

1. April. Sacris initiatur Asloiæ Zacharias Laurentij.

4. — Prodijt in lucem hora 6a matutina filiolus Dnj. Clementis Canonici Asloënsis.

11. — Hodie per Baptismum regno Christi inauguratur Erasmus Clementis.

12. — Obijt Asloiæ D. Catharina Iuarj Ioannis.

15. — Sepelitur in templo.

---

[1] Jvf. Dr. F. V. Mansa, Folkesygdommene i Danmark 190—91.

[2] Jvf. Visitatsbøger 14 passim.

15. April. Obijt Birgitta Euinds dotter.
23. — Obijt Gulbrandus Jonæ.
24. — Sepelitur.
30. — pluuia.
6. Maji. Interficitur aurifaber quidam Seuerinus.
11. — Obijt Thomas Buschius.
12. — Sepelitur.
14. — Nascitur filius meus inter nonam et decimam vespertinam.
15. — Eclipsis.
18. — Moritur in carcere interfector Jacobus Barskier.
23. — Baptizatur.
24. — Moritur filius meus Nicolaus Ioannis filius meus (!) inter 6 et 7 matutinam.
25. — Obijt D. Laurentius Haraldius mane inter secundam et 3^{am} die 25 Maij 65.
15. Octb. Obijt Christiernus Arnerj nocte.
16. — Sepelitur.
16. — Obijt nocte Nicolaus filius sororis.
17. — Sepelitur die sequentj, nempe 17 die ☿.
25. — Obijt Joannes Beronis et Arnerus Rolffuerj eodem die.

November. [Øverst paa Siden er tilskrevet]:
Hoc anno die . 3. obijt Finno Olaj inter primam et 2^{am} diej. Laurentius Hagæus eodem die paulo antè vita decessit. sequenti die sepeliuntur.
3. — Obijt Finno Olaj.
6. — Obijt D. Christopherus Nicolaj in Sanden circa tempus meridiej.
11. — Sepelitur D. Elza.
13—14. frigus.
18. — Obijt Dyro Benedictj nat thiill mandags.

21—23. Novb. pluuia. australis tempestas vehemens.
3. Decb. Obijt Frenderus Jonæ hor. 6 p. m.
5. — Sepelitur Frenderus.
12. — Obijt Jens Jude.
14. — Sepelitur.
12—15. Decb. frigus. nix. ventus orientalis.
16. — Obijt Laurentius hypodidas:
19. — Inspeximus cistas D. Cle. Barth. Joan. Laurentij et Petrus.

1566.

Ved Titelen er tilskrevet:

Æstas huius annj 1566 frigidior in Noruegia.

Die eclipseos 28 Octobris aër pluuiosus ac tenebricosus ita ut defectus minimè conspiceretur Asloiæ, post oppositionem peracta eclipsi nubes recedunt et luna pleno lumine se conspiciendam præbet, dies aliquot ante et post 8 nebulæ humidiusculæ.

21—22 Januarii. Storm sunden töeveir.
20. Maji. Obijt Birgerus Fielgaard.
30. — Obijt Anna Francisci in Trøckstadt.
31. — Sepelitur.
11. Junii. Obijt Anders Dagssen.
11. Augusti. Sacris initiatur Seuerinus hypodidas:
20. — Resignat officium hypodidas: D: Seuerinus, præsentibus D. Clemente et D. Nicolao Michaelis.
7. Octb. Obijt Marina Dirichsdotter.
12. — Promouet Ioan: Lau: in hypod:
13. — Celebratur conuiuium D. Paulj.
13. — Circa medium noctis quæ diem Lunæ præcessit nascitur Lau: Ceruinus.
20. — Celebrantur nuptiæ sororis.
22. — Obijt Laurentius Klingeberg hora sexta matutina.

1. Decb. Prodijt filiola mea hora duodecima mi: 15 de nocte diem lunæ sequentem inchoante.

1567.

18. Januarii. Nascitur filiolus sororis paulo post nonam vespertinam.

20. — In Synsene Finno.

9. Febr. Suecj occupant Hammariam.

26. Decb. Kom kong^e Maiestatis commissarij iij vdaff Raadit som var Her Jørgen Løcke Biörn Anderssen Christopher Valkendorp till Agershus och med thennem Johan Venstermand och vnge Chresten Munck[1],

1568.

4. Januarii. Celebrantur nuptiæ D. Nicolaj Olaj in arce.

2. Februarii. purificationis suar vind regn och töeveider.

25. — D. Nicolaus Vinther decollatus rotæ affigitur prope castrum Agershusense.

20. Septb. Ab occidente et septentrione flatus vehementissimus.

22. Novb. Die ☾ 22. tempestas nocturno tempore circa ☌ ♂ et ♀.

24—25. Novb. ventus.

22—24. Decb. Diebus hisce frigus intensum præcipue die 3 a natiuitate aura serenior sed mixta nonnunquam cum niue rariuscula.

1569.

[Angaaende Maaneformørkelsen 2. Marts er tilføiet]: Hic ☾ defectus cælo prorsus sereno nobis apparebat Asloiæ totalis subsecuta est tempestas vehemens die ♀ et præcipue die ♄.

---

[1] Jvf. Norske Rigsregistranter I, 580, 596, 681 passim; L. Daae, Det gamle Christiania 16.

24—31. Januarii. Hisce diebus frigus intentissimum et serenitas præsertim circa tempus ☋.
10—11. Febr. Ventus septen: vehemens.
27. — Nebulæ.
1—2. Martii. Ventus septentrionalis.
17. April. Nuptiæ D. Johannis Petri cum Gz(?)gaudt(?).
27. — Sacris initiatur Johannes Laurentij hypodidascalus.

1570.

[Ved Titelen er tilskrevet:]

Hoc anno eclipsin ☾ die 20. Feb. conspeximus Asloiæ sed cum nostrum horizontem conscenderet dimidio fere spoliata lumine erat ☾ et paulatim magis magisque diminuta tota prorsus obscurata hora 6; diu luctabatur in vmbra et tandem prorsus euanuit tecta densis nubibus, quibus totum fere cælum obductum erat ab occidente primum emergentibus circa ☉ occubitum.

Octiduo post prodijt in lucem filiolus meus Laurentius Joannis nempe die 28 Feb. inter sextam et septimam matutinam. Obstetrix eius erat Aassa quædam Jens Bødkers vxor. aderant vnâ mea mater et soror et cognata Helga Dnj. Erasmj vxor, mater Magdalenæ, Margareta Knud Orms[1]. Baptizatur die ♀. 3. Martij, testes baptizmj Superintendens Christiernus Mule consul, Marina Rolffs et Astrida pastoris vxor et Dominus Nicolaus Olaj pastor ministerio fungitur.

28. Febr. Nascitur filiolus meus Laurentius Joannis quartale ante septimam matutinam Asloiæ in monasterio diuj Olauj.
3. Martii. Baptizatur filiolus meus.
3. Maji. Promouetur in hypodidascalum primæ classis in schola Asloënsi Mauricius Giuardj.

[1] Hun døde 18. Mai 1598 (Ligsten i en Trappe i Oslo).

17—18. Sept. Nocte diem 18 præcedente obijt D. Johannes Olaj canonicus Asloensis.
18. - Hoc anno fatis concessit Jörgen Engelsmand ea scilicet nocte quæ diem 19 mensis huius præcessit.
19. — Sepelitur D. Joannes in templo D. Haluardj.

1571.

11. Julii. Proficiscor in Daniam.
18. — Veni Hafniam.
5. Septb. Examen priv.
6. — Examen pub.
12. — Initiatus sacris.
15. — Disputatio.
18. — Promotio magist.
21. — Hafnia discedo.
30. — Redeo Asloiam.
19. Octb. Scholastico munere defungor.

1572.

25. Febr. Prodijt in lucem filiolus Hora. 9. ante meridiem Asloiæ in monasterio diuj Olaj.
28. — Ba[p]tizatur filiolus meus Christopherus.

1573.

19—20. Febr. nordost wind sneefough.
2. Aprilis. Joan: Haquinj hypodidas. valedixit scholæ.
10. — Abiit in Daniam Joannes Haquinj.
16—18. — nix et ventus borealis vehementior.
19—20. — ventus borealis vehemens frigus et in fine indurans.
23. — serenum cum frigore.
25. — pluuia et grando.
30. — nix cum frigore.
1. Maji. ventus meridionalis.
2. — ventus septentrionalis vehementior.

3.	Maji.	Apud Joan. Wenster.[1] celebrantur nuptiæ.
6.	—	Redijt huc ex Dania. D. Nicolaus Francisci.
8.	—	lectio (?).
15.	—	Abiit Severinus.
11.	Juni.	Discessit D. Nicolaus Francisci.
12.	—	Jmmigrauit in scholam veterem.
29.	—	Eclipsis ☉ partialis Asloiæ conspecta a dimidiata septima vsque ad quartale post 7am ante meridiem.
22.	Julii.	Redijt Johan Johan. ex Dania.
26.	—	pluuia et aeris turbatio vehemens ante meridiem a plaga meridionalj inducta.
28.	—	Serenum ante meridiem.
28.	—	Nascitur filia mea inter 7am et 8am ante meridiem.
1.	Aug.	æstus magnus sed a meridie circiter 4 vel paulo post ventus septentrionalis rapidus et vehemens nubibus obducto cælo alicubi.
1—5.	—	ventus septentrionalis.
9.	—	Baptizatur Marina filia mea.
13—16.	—	pluuiæ continuæ largæ et ventus septentrionalis.
30.	—	pluuia copiosa et ventus ab austro rapidissimus.
31.	—	similis constitutio.
13.	Sept.	Nuptiæ Mauricij hypodidascalj.
13—15.	—	aër frigidus et tenebricosus.
23.	—	Obijt filia mea Marina paulo post septimam matutinam.
11.	Octb.	Nuptiæ Birgittæ filiæ Erasmj in Finde gaardt.
27.	—	Eligor in cooperarium Superintendentis.
27.	—	temperies aëris qualis iam longo tempore.
28	—	frigus nullum.
30.	—	Cervinus et D. Laurentius Tugonius hinc disceduut Tunsbergiam versus.

[1] Johan Venstermand; se S. 148.

31. Octb. Redijt ex Dania Paulus scriba. pluit.
1. Novb. pluit.
5. — Serenum et stellatæ noctis claritas cum frigore intenso.
17. — Canis interit.
23. — Conspicitur ♃ mox cælum nubibus obducitur.
23—25. Novb. ventus meridionalis cum pluuia qua nix perit et frigus recedit.
3. Decbr. Serenum ad vesperos.
4. — cælum serenum et stellatæ noctis claritas cum frigore intenso.
5. — Frigus. Serenum.
6. — Serenum.
7. — Serenum. frigus.
8. — non conspicitur eclipsis quia nubibus obductum cælum.
9. — ningit.
10. — tøe lint wer sudost windt.
11. — tøe.
13. — ningit. frigus. ventus.
14. — ningit. frigus.
16. — abijt in Daniam Simon Scriba.
17. — nocte sequente conflagrauit Askiem.
18. — Serenum.
19. — frigus intensum valde et serenitas.
20. — frigus intensissimum.
21. — remittitur frigus.
23. — lint weir sønden win.
24. — tøer.
25. — regn lint weir.
26. — Frigus exiguum tamen aliquantum serenum.
27. — Frigus. serenum.

1575.

13. Febr. Nuptiæ celebrantur Asloiæ Dominj Nicolaj Francisci Berig cum Jngierda Johannis Bagges filia.
18. — Fra Oslo till Anders Wold i Aas sogn med Her Claus.
8—11. Martii. frigus.
11. — ventus septentrionalis acutus.
19. — Nascitur filiolus meus inter 7 et 8am ante meridiem.
19. — serenum søduest wind.
20. — serenum cum nubibus.
26. — Proficiscor ad Enebacke.
28. — Absoluitur D. Paulus.
5. Aprilis. Baptizatur filius meus Nicolaus.
11. — nix cum tempestate vehementj.
16. — nix cum frigore.
25. — Abiit in Daniam Christiernus Laurentij.
29. — pluuia larga post meridiem et ventus vehemens septentrionalis.
12. Maii. ventus septentr. frigidus cum niue.
13. — frigida aeris constitutio sed serenum tamen cum septentrionalj vento.
8—10. Septbr. Suar synden och westen staarm.
10. — grandis repentina et inusitata tempestas ab occidente.
10. — ventus inusitatus seu tempestas vehementissima citra nonam vespertinam vel paulo ante.
2. Octbr. ventus inusitatus. nat till syndags grandis tempestas. synden.
24. — Obiit Petrus Oxe om afftenen.
28. — Obijt vxor dominj Olaj a partu.
29. — ventus australis vehemens.

30. Octb. Sepelitur.
3. Novb. Obijt Nicolaus filiolus meus inter 11 et 12 noctis quem vehemens tussis suffocauit. Obijt filius natt till friddag.
5. — Sepelitur in cæmiterio D. Haluardj.
2. Decb. Obijt Anna Sørens natt til Lørdags.
4. — Sepelitur.
11—12. Decb. windt synden regn.
16. Decb. Stoffte M. Giert Raadstuge klocken inter 7 et 8. vespertinam, præsente socero meo vnâ mecum et Olao Gladt consule et multis alijs.
21. — Misit huc aquam pro eleuatione columellæ meæ M. Hans Barskier cum quodam famulo suo nomine Eras: Georgij quj natus erat Randrusiæ cum quo ejdem misi aurum et dicto Erasmo dedi 24 *ß* pro suo officio. Eodem die literas visitationis meæ hinc misi cum quodam scholastico cui nomen erat Nicolaus Johannis Kongelgiensis eius socius Jodochus Andreæ natus prope ciuitatem Nestedt in Dania quj hinc abierunt Hedmarchiam versus et ad Gulbrandalenses.

1576.

1. Novb. Baptizatur Paulus filius Heliæ Bentsens cuius compater eram.
4. — Sponsalia Johannis Man[1] et Catharinæ Vincencij(?) filiæ.
2. Decb. Finita missa obijt Asloiæ Bartholomæus Tesk non diu decubuit.
17. — Hor: 3 matutina obijt Jacob Stigssen.

---

[1] Hans Mandt nævnes som Raadmand i Oslo 1589.

TØNNE HUITFELDT TIL THRONDSTAD.

VED

H. J. HUITFELDT-KAAS.

Tønne Huitfeldt til Throndstad er født 20. Novbr. 1625 paa denne sin fædrene Gaard, hvor han formodentlig ogsaa er opvoxen, i alle Fald indtil Faderens, Jacob Huitfeldts, Død, der indtraf i den første Halvdel af Aaret 1632, da et Kongebrev af 25. Juni d. A. paalægger T. H.s Morbroder, Sigvard Gabrielsen Akeleye til Kambo, at være sin Søsters Værge[1]. Efter hvem han har faaet Navnet Tønne, der forud var ukjendt i Slægten, vides nu ikke. Børnenes Værge var først Farbroderen, Berghauptmand Hartvig Huitfeldt til Skjelbred; efter dennes Død (1637) udgik der 7. Oktbr. 1638 Kongebrev til Morbroderen om ogsaa at overtage dette Formynderskab, og da han maa have vægret sig derfor, blev det 11. Novbr. 1639 paalagt Thomas Dyre til Sundsby, der var gift med Hartvig Huitfeldts Datter; da denne imidlertid forklarede, at Morbroderen maatte være nærmere end han, der kun var Børnene besvogret, blev det atter overført til Sigvard Gabrielsen ved Kongebrev af 18. Mai 1640, hvorefter denne endelig overtog det 1641 fra Hartvig Huitfeldts

---

[1] Norske Rigsregistr. VI, S. 399.

Enke Fru Maren Skram[1]. Da Jacob Huitfeldts Enke, Fru Elsebe Akeleye, giftede sig paanyt (formodentlig i 1636) med Arild Axelsen af Slægten Most eller Gere[2] og tilflyttede Gaarden Ramvig paa Hudrum, er Sønnen Tønne muligens da, om ikke før, efter Tidens Sædvane kommen i sin Farbroders, Hartvig Huitfeldts, Hus for at lære, hvad en ung Adelsmand tiltrængte, og efter dennes Død 1637 er han saa vistnok kommen til Morbroderen, Sigvard Gabrielsen Akeleye, der dengang boede paa sin Forlening Vernekloster, hvor Tønne Huitfeldt altsaa sandsynligvis har tilbragt nogle af sine Ungdomsaar.

Da han var 18 Aar gammel, udbrød den saakaldte Hannibalsfeide, og allerede i 1644 blev han ansat som Fændrik ved Statholderens, Hannibal Sehesteds, Livregiment til Fods, før han havde fyldt det 19de Aar; men sandsynligvis har han allerede dengang været stor og stærk, da han, i alle Fald senere, var en Mand af over 3 Alens Høide og en tilsvarende Førlighed. Regimentet, der regnedes til de Agershusiske, blev oprettet 1. Marts 1644 og aftakkedes atter 14. Septbr. 1645, en Maanedstid efter Krigens Ophør. Tønne Huitfeldt har altsaa vistnok fulgt Statholderen paa de Indfald i Sverige og øvrige Krigsforetagender, hvori denne selv eller hans Regiment deltog under Krigen, der, som bekjendt, førtes med vexlende Held og især mod Slutningen uheldig fra

[1] Norske Rigsregistranter VII og VIII Reg.

[2] Uden Tvivl ham, der 28. Febr. 1630 antoges som Gefrieder i Skaane, og som blev Cornet ved Hannibal Sehesteds Livcompagni 9. Marts 1644 samt i Oktbr. s. A. Regimentskvartermester. Han levede endnu 1651, da han under de mod Hannibal Sehested rettede Undersøgelser gav Svar paa en Del Spørgsmaal, der fremsattes til de under Feiden fungerende Officierer. Han skriver sig da selv Arild Axelsen Giede. (N. Rigsarch. Cancell. P. 14 b. [2]).

Norsk Side og endelig sluttede med Freden til Brømsebro 13. August 1645, hvorved Jemteland og Herjedalen afstodes til Sverige. Oberst ved Livregimentet var Henrik Bjelke, en Fætter i fjerde Led af Tønne Huitfeldt, der selv stod ved Major Ditlev Brockdorffs Compagni af dette Regiment. Han har formodentlig allerede været med paa Indfaldet i Sverige i Juni 1644, der først rettedes mod gamle Lødøse, hvorefter fulgte Vennersborgs Indtagelse og det uheldige Tog til Gøtheborg, hvorimod dette Regiment muligens ei var med ved Erobringen af Mora Skandse 19. Novbr. s. A. I Begyndelsen af Januar 1645 laa Regimentet ved Hovedkvarteret, Sillerød Prestegaard i Baahuslen, og skulde da sendes mod Karlstad eller Aamåal; nogle Dage senere forefaldt en Træfning mellem Henr. Bjelkes Afdeling og Olaf Stake, der blev slagen og maatte søge til Skovs; senere sloges en Del Rytteri under Iver Bagge tilbage ved Aamaal, og kort derefter blev Johan Wrangel med Uplands Regiment fordrevet ved Kjøbmannebro paa Dal, hvorpaa Tyslands Skandse erobredes efter 3 Timers Fægtning. Henrik Bjelke maatte derimod opgive Beleiringen af Vennersborg, som han tre Gange forgjæves havde forsøgt at tage med Storm. Fra 7. Juli til 22. Decbr. 1644 regnes Regimentet at have underholdt sig selv i Sverige. I Slutningen af Februar 1645 beordredes det at gaa til Halden for at udhvile og recruteres, hvilket nu høilig tiltrængtes, da Mandskabet næsten uophørligt i 3 Maaneder havde ligget paa Marche i Kulde, Regn og Slud under aaben Himmel og paa besværlige Veie. Ved Magnorbro, paa Halden, ved Baahus, Marstrand og i Vigen angives nu Regimentet under Henrik Bjelkes Commando at være blevet liggende udover Vaaren (Major Brockdorffs Compagni var ved Baahus), medens Statholderen opholdt sig i Danmark for at mod-

tage Instructioner, hvor han selv udtalte om Krigsførelsen, at den var af for liden Betydning til at faa nogen Virkning paa Grund af de ringe Stridskræfter, han raadede over. I Slutningen af Mai vendte han med en Flaade tilbage til Norge og gjorde endnu engang et Indfald i Vestergøtland med c. 9000 Mand, hvor han dog kun leverede nogle Smaatræfninger (Gullberg, Mølndal og Skordal), indtog en Skandse og hindrede Lars Kagges Foretagender mod Baahus Slot. Paa dette Indfald stod Livregimentet m. m. først under Oberst Henrik Bjelkes Commando, men da han i Hannibal Sehesteds Fraværelse ogsaa havde øverste militaire og civile Befaling paa Baahus Slot og i Lenet, commanderede senere Oberst Jørgen Reichwein disse Tropper, der i Juli 1645 laa ved Mora Skandse i den Hensigt at gjenerobre den, efter at den nogen Tid forud var overgivet af Capitain Thomas Leon. I Juli kom Capitain D. Brochdorffs Compagni af Livregimentet igjen ind i Baahus Len fra Halden. Selv tillagde Statholderen disse Foretagender ikke anden Betydning, end at de muligens kunde have nogen Indflydelse paa Fredsbetingelserne. Imidlertid havde Svenskerne faaet betydelige Forstærkninger, og Nordmændene trængtes derfor stadig tilbage og kunde under de i Begyndelsen af August endnu altid forefaldende Smaatræfninger i det væsentlige kun holde sig defensive; dog var en Træfning paa Hisingen 6. August heldig for de Norske Vaaben. Vel afsluttedes Freden til Brømsebro, der dannede Slutningen paa Krigen, 13. August 1645, men før 20. eller 21. August synes Hannibal Sehested ikke at være bleven sikkert vidende herom, og da Ratificationerne først skulde udvexles 13. Septbr., bleve Tropperne foreløbig liggende paa Grændserne, om de end fordeltes noget anderledes end under Krigen. Saaledes skulde Livregimentet henlægges til Baa-

hus, Kongelf og Marstrand, for at ikke de Svenske Officierer, der under Stilstanden maatte komme over til Nordmændene, „skulde finde pjaltede Knegte“. I Septbr. 1645 blev Livregimentet tilskibs ført op til Christiania og enten aftakket eller delvis lagt under de øvrige Agershusiske Regimenter[1].

Med mange af de Officierer, der bleve staaende i sine Stillinger efter Fredsslutningen, delte Tønne Huitfeldt den Skjebne at maatte vente længe paa Udbetalingen af sin Gage. En bevaret Kvittering, dateret Commissariathuset paa Agershus 9. Januar 1647, viser, at han da af Generalcommissarierne i Norge (Nils Lange, Jacob Ulfeld og Peder Wibe) har oppebaaret Gage for 7 Maaneder, fra 1. Oktbr. 1645 til 1. Mai 1646, med 87½ Rdlr. efter en aarlig Gage af 150 Rdlr. Ved denne Leilighed benævnes han Lieutenant, medens den nævnte Løn er hans Fændriksgage, hvorfor 1. Mai 1646 muligens betegner hans Lieutenants Anciennetet. Imidlertid hedder det i den af Statholder Hannibal Sehested 1. Mai 1647 fra Kjøbenhavn udstedte „Bestalling“, at han har tjent paa 3die Aar for en Fændrik „i denne sidst forleden Feide saa og siden“ under hans Livregiment i Norge, og da han nu begjærer i Fredstid at maatte „forløves at forføie sig paa fremmede Steder i Krigsoccasion at gjøre sig videre qvalificeret til Kong. Mai. og disse Rigers Tjeneste og imidlertid nyde Lieutenants Gage“, saa bliver dette ham bevilget „udi Anseen af hans berømmelige Forsæt“ og

[1] Til Fremstillingen af Krigens Gang er benyttet Hannibal Sehesteds Copiebog for Aaret 1645 (i Saml. t. det norske Folks Sprog og Hist. II—V), Slange, Christian IV's Historie II, S. 1259 og 1304—7, Jørgen Bjelkes Selvbiografi (udg. af I. A. Fridericia) S. 22—43, Generalkrigscommissær Nils Langes Regnskaber under Krigen i N. Rigsarchiv (Cancelliet) og Rigsregistraturet i Svenske Rigsarch. (Afskr. i Kildeskriftfondets Saml.)

„med saadan Vilkaar, at han sig paa saadanne Steder skal forføie, hvor noget er at se og lære, og sig saaledes forholde, at man kan have Aarsag hannem i sin Tid videre at befordre". I Krigstilfælde skal han strax indstille sig „med Tilsagn af videre Avancement efter hans Meriter". I aarlig Gage som Lieutenant skal han af Generalcommissarierne i Norge oppebære 200 Rdlr. Samme Dag og Sted udgiver han herfor i Eds Sted sin Revers, som han egenhændig underskriver og forsegler med sit Ringsignet, der over Vaabenet bærer Bogstaverne T. H. F.[1]

13. Decbr. 1648 udgik Kong Frederik III.s Befaling til Hannibal Sehested om fra kommende Nytaar at gjøre rigtig Afregning med dem, der havde faaet Reisepenge for udenlands at gjøre sig videre meriteret og qvalificeret til Kongens og Rigernes Tjeneste, samt fremdeles at lade dem disse Penge aarlig udbetale, „saalænge de ere udenlands og flittig efterfølge Krigen, som det sig bør". Blandt disse vare de 3 Lieutenanter Jørgen Lykke, Tønne Huitfeldt og Henrich Volrath Both, hver med 200 Rdlrs. Gage. I Anledning af Thronskiftet havde Kongen selv udstedt Bestallinger til alle høiere Officierer indtil Majorer; de lavere Grader skulde antages af Statholderen selv efter Fornødenhed.[2]

Det er for Tiden ikke bekjendt, hvor Tønne H. opholdt sig, medens han var i udenlandsk Krigstjeneste, eller hvor længe han var borte, da den Ligprædiken over ham, der uden Tvivl har existeret, formentlig er gaaet tilgrunde ved Ildebrandene paa Elingaard eller Throndstad (1746 og 1752). Paa Grund af den stærke Forbindelse, hvori alle Skoveiere langs Christianiafjorden stode

---

[1] Norske Rigsarchiv, Bestallinger (bl. Militaircalenderne og i Cancelliarchivet).

[2] Norske Rigsregistranter IX. S. 178 f.

med Hollænderne, som derhos stadig besøgte det paa Hudrum beliggende Toldsted Sand, hvis Toldoppebørsel Faderen Jacob Huitfeldt havde indehavt, er det vel sandsynligt, at han under sit Udenlandsophold har staaet i Nederlandsk Krigstjeneste, der havde tiltrukket saa mange andre Danske Adelsmænd. Han maa imidlertid være kommen hjem før 1651, da Kong Frederik III 17. Januar d. A. underretter Lensherren paa Baahus Iver Krabbe og Oberst Johan Fircks om, at han har undt Tønne H. det nu ledigtværende Compagni under det Baahusiske Regiment. Ligesaa underrettes Hannibal Sehested 4. Marts s. A. om, at Compagniet sammesteds efter Oberstlieutenant J. I. Wackerbart er forundt „Antoni“ Huitfeldt, og 16. August 1651 meddeles det Hr. Iver Krabbe, „da os elskelige Tønne H., vor Mand, Tjener og bestalter Capitain under det Baahusiske Regiment“, har begjæret at vide, fra hvad Tid hans Besolding skal angaa, at den skal begynde fra den Tid Oberstlieutenant Wackerbart blev aftakket[1].

Som ansat ved det Baahusiske Regiment har han nu formentlig i flere Aar opholdt sig paa Baahus Slot eller i alle Fald i Lenet, og i denne Tid er Bekjendtskabet med hans Søskendebarn, Fru Margrete Huitfeldt, gift med Thomas Dyre til Sundsby († 1651), hvilket vel allerede var gjort under Krigen, blevet fortsat og har givet Anledning til hendes senere venskabelige Forhold ligeoverfor ham og hans Datter Margrete Huitfeldt, der kjendelig har været opkaldt efter hende. I disse Aar har han kun sjelden besøgt sin Fædrenegaard, der imidlertid bestyredes af Søsteren, Jomfru Sophie Huitfeldt, som var hans Medeier. Hun besvarer saaledes fra Thrond-

[1] N. Rigsregistr. X. S. 148, 161 og 257.

stad 28. Marts 1653 Fogdens Forespørgsel angaaende Foring og Leding af de samme underliggende Gaarde Ramvig samt østre og vestre Dverby (nu Verby), hvorom hun tidligere har henvist ham til sin Broder, „da han var hjemme", og paaberaaber sig imidlertid Adelens Privilegier, der fritager den for disse Afgifter af de Gaarde, den selv bruger. Afkortningen sees ogsaa nævnt i senere Fogedregnskaber[1]. — 16. Januar 1653 udgik der kgl. Befaling til Kammerjunker Jørgen Bjelke om i Marts s. A. at nedføre til Danmark 500 Soldater, Halvdelen af Agershusiske og Halvdelen af Baahusiske Regiment, med dertil hørende Officierer. 16. og 22. Februar s. A. gives der Befalinger i samme Anledning, angaaende Lønning, Erstatning for de bortdragende etc. 23. samme Maaned faar Hr. Iver Krabbe Ordre om, at Capitainerne af det Baahusiske Regiment selv skulle svare og kvittere for det Gevær, deres Knegte bekomme, men 24. Februar ændres igjen delvis disse Bestemmelser, og 200 Mand af Baahusiske Regiment faa nu Befaling at besætte Marstrand[2]. I Slutningen af Marts eller Begyndelsen af April ankom disse Soldater til Kjøbenhavn, thi 6. April 1653 fik Christian Friis Befaling at forskaffe de 250 fra Baahus commanderede og ankomne Folk af Baahusiske Regiment fornøden Over- og Undergevær, da de vare „ubewehret"[3]. Senere i 1653 sees Tønne H. fremdeles at have opholdt sig i Danmark, idet der 6. Juni udgik kgl. Indbydelse til ham til at overvære den daværende Hofjunker, senere Kantsler og Geheimeraad, Johan Frederik Marschalcks Bryllup med Kantsleren Jens Bjelkes Datter, Jomfru

---

[1] N. Rigsarch., Agershus Lens Regnskaber 1652—57 (P. No. 157, Hudrum).

[2] N. Rigsregistranter X. S. 561 f. og 589—93.

[3] Dan. Rigsarch., Sjællandske Tegn. XXXII. fol. 513.

Margrete Bjelke, der da var Dronningens Hofjomfru, hvilket Bryllup holdtes af Kongen paa Kjøbenhavns Slot 19. Juli nævnte Aar. Der udgik Indbydelser til 185 særskilt nævnte Personer af Adelen i begge Riger foruden gifte Fruer og Jomfruer. Tønne Huitfeldt staar blandt Adelen i Skaane[1]. Ogsaa 1655 henføres han i Fortegnelsen over Adelen i Danmark til Skaane[2]. Om han eiede Gods der, muligens hidrørende fra Moderen eller Stiffaderen, er for Tiden ikke bekjendt. Maaske tør dog Opholdet i Skaane hidrøre fra den Omstændighed, at han har været commanderet derhen med sit Krigsfolk; 22. Decbr. 1653 fik han i alle Fald Kongebrev om „til videre naadigst Anordning at blive beliggendes og over det Folk commandere, som i vor Kjøbstad Helsingør bliver henlagt", medens hans Lieutenant skulde forblive hos den Del af hans Folk, som var forskikket til Helsingborg[3]. 14. Octbr. 1654 fik den norske Statholder Hr. Iver Krabbe et Kongebrev, at „eftersom os elskelige Tønne Huitfeldt, vor Mand, Tjener og Capitaine under det Baahusiske Regimente", har begjæret naadigst at „maatte forundes og godtgjøres hans Gage, som hos hans Compagni i Norge kan falde", nemlig 200 Rdlr. aarlig, fra den Tid han med det commanderede Folk kom til Danmark, saa tilstaaes denne Besolding ham, uanseet hvad han i Danmark har bekommet for den Tjeneste, han der gjør[4].

---

[1] Danske Rigsarchiv, Sjællandske Tegn. XXXII. fol. 539 b—544 b.

[2] Suhms Saml. t. d. Dan. Hist. 1 R. B. II (2), S. 173.

[3] Danske Rigsarch., Sjællandske Tegn. XXXII fol. 667 b—668. Flere Kongebreve sammesteds fra Novbr. og Decbr. 1653 give Befalinger angaaende de Norske Tropper og deres Indkvartering i Helsingør m. m., uden at Tønne Huitfeldt udtrykkelig nævnes; der angives kun, at de skulle commanderes af en Capitain.

[4] Norske Rigsregistranter XI. S. 259 f.

I Begyndelsen af Aaret 1655 var han hjemme i Norge og har da maaske været betænkt paa at tage fast Ophold paa Throndstad, idet „Tønne Huitfeldt til Throndstad Gaard, Kgl. Ms. velbestalter Capitain“, nemlig 13. Marts 1655 fra Vernekloster, Morbroderen Sigvard Gabrielsen Akeleyes Lensresidents, befuldmægtiger Hans Kjeldssen, K. M.s Foged over Verneklosters Len, til paa hans Vegne at besigtige hans Gaard Throndstad og taxere den Brøstfældighed, som kan findes paa Husene og deres Indredning, samt derhos at undersøge Gjærderne tilligemed Throndstad og Dverby Skove med Hensyn til den deri foretagne Hugst af Sagtømmer og anden Last. 7. August nævnte Aar mødte nu paa Throndstad Sorenskriveren over Bragernes Fogderi, Nils Bastianssen (Stabel), med 6 Lagrettesmænd af Hudrum tilligemed Fogdens, Søfren Pederssens, Fuldmægtig Claus Pederssen og Bondelensmanden i Hudrum Størkel Ingelstad m. fl. for at foretage den nævnte Besigtigelse. Istedenfor Fogden over Vernekloster Hans Kjeldssen mødte efter dennes Bemyndigelse, dat. Moss 6. August, Hans Jørgenssen, bosat paa Moss, der fremlagde Tønne Huitfeldts Fuldmagt for Foged Hans Kjeldssen, hvorimod Søsteren Jomfru Sophia Huitfeldt lod fremlægge Indsigelse, dat. 5. August 1655 fra Killingstad paa Hudrum, Fasteren Jomfru Dorethe Huitfeldts Gaard, hvori hun udtalte, at ingen saadan Besigtigelse burde foregaa, før hun eller hendes Fuldmægtig var kaldet til at overvære den, da hun var Medarving til Godset og selv havde brugt samme, hvorfor hun ogsaa lod nedlægge et skriftligt Forbud derimod. Paa den anden Side protesterede Hans Jørgenssen mod, at denne Udflugt gjorde Tønne Huitfeldt nogen Forhindring, eftersom Gaarden høilig tiltrængte Reparation „ved underskedlige Embedsfolk“ (d. e. Haandverkere), før Vinteren paakom, og T.

H. maatte have Besked om Skovenes Tilstand, før han kunde befatte sig dermed. De 6 Lagrettesmænd turde ikke paatage sig Besigtigelsen af Skovene, da Jomfru Sophia H. ikke dertil var citeret, ligesom de heller ikke vel kunde være flere Dage borte fra sine egne Gaarde under Kornhøsten. At bese og paavise Husenes Brøstfældighed vare de vel istand til, men ikke til at bestemme Bekostningens Størrelse ved deres Istandsættelse, hvortil der udfordredes Haandverkere. Besigtigelsen af Bygningerne er af megen Interesse, da den giver en tydelig Forestilling om Bebyggelsen paa en Norsk Herregaard ved Midten af det 17de Aarhundrede. Tilstanden beskrives saaledes: 1) Fruerstuehuset var brøstfældigt paa den østre Væg, hvor der nedentil maatte indlægges tre Husestokke; i den nordre Kjælder under samme Hus var en Stok forraadnet tilligemed en Bjælke paa Nordsiden, hvilke begge maatte fornyes, hvorfor Kjælderhalsen udenfor Kjælderen ganske maatte borttages under Arbeidet og siden opbygges paanyt. Paa søndre Ende af samme Hus var den nederste Stok forraadnet og Gulvet i Fruerstuen nedseget, men naar en ny Stok indlægges, kan atter Gulvet hæves. I Forstuekammeret i samme Hus var en Bjælke i den østre Ende ud mod Svalen forraadnet saavelsom Vægstokken, hvorpaa den laa, hvorfor Bjælken maa støttes med et Knæ under samme Ende. Svalerne udenfor Husets Indgang vare raadne og maatte fornyes. 2) Et Hus paa Gaarden, som kaldes Langkammeret, befindes forraadnet paa nordre Ende, hvor 10 nye Husestokke maa indlægges, Vindskierne paa samme Ende fattes, Skorstenen er udygtig og maa opbygges fra nyt af. I Barnekammeret der næst ved ere 11 Stokke forraadnede i den vestre Væg og 2 Laftestokke paa den nordre Ende, hvorhos en Vindski fattes; paa østre Side

af samme Hus ere 2 Laftestokke forraadnede og ligesaa paa søndre Side, hvilket alt maa gjøres af nyt. Skorstenen sammesteds er udygtig og maa bygges ny. 3) I den gamle Fruerstue ere Væggene af Regn for største Delen forraadnede, saa Huset er ubrugeligt, dog kan Taget nogenledes bruges til at hjælpe paa en anden Bygning; et af Vinduerne er ganske borte, i et andet fattes 10 Ruder og „en ny Vindue Boffue“. Dørene med de nødvendige Jern ere tilstede, men Svalerne ganske udygtige. 4) I Borgestue-Bygningen maa 2 Stokke i den søndre Væg samt hele Gulvet i samme Hus indlægges fra nyt af; ligesaa Renderne over Svalerne samt de 2 stakkede Render over Porter inde ved Borgegaarden. 5) I Bryggerhuset og Fadeburet, der staa under et Tag, maa indlægges en Laftestok under Huset, da den gamle er forraadnet. Derhos ere og begge Bagerovne i Bryggerhuset nedfaldne og fordærvede og maa opbygges fra nyt. Renden langs den foran Huset staaende Svale saavelsom Svilen derunder er forraadnet og maa gjøres fra nyt af. 6) Plankeverket foran Gaarden er ganske udygtigt, hvad Stolper og Fodstykker angaar, men en Part af Bordene kunne bruges paanyt. 7) Stalden i Ladegaarden befandtes dygtig undtagen Taget paa østre Side, der var tækket med Hon, hvor der tiltrængtes Spaantag isteden. I Laden næst ved Stalden var en Laftestok paa den østre Side forraadnet, hvor en ny maatte indlægges, og de over samme Lades Porter liggende to Render maatte ligeledes ombyttes med nye. 8) Ved Besigtigelsen af et Par gamle Lader fandtes en Part af Underlaaven paa den søndre Side at være udskreden, hvorfor Væggen her maa indveies; under den søndre Lade maatte en forraadnet Laftestok ombyttes med en ny. Broen til samme Lade var udygtig og maatte opbygges fra nyt af. 9) Fæ-

huset var brugeligt en Tidlang, naar en nedraadnet Laftestok paa den vestre Ende blev fornyet. 10) Hvad der af Skigaarden var staaende var delvis brugeligt; hvad der var udygtigt antoges at udgjøre omtrent 8 Maal[1].

En større Reparation af Gaardens Bygninger har nu eller noget senere formentlig fundet Sted og vistnok ogsaa nogen Nybygning eller Ombygning af det egentlige Beboelseshus, thi 1745 angiver Sognepresten paa Hudrum, Abraham Flinthoug, at den daværende Hovedbygning paa Throndstad, der var bygget af Tømmer, skal være opført af Oberst Tønne Huitfeldt.

I Slutningen af Juli 1655 omtales et Norsk Compagni Soldater (110 Mand) som liggende i Helsingborg. Om Tønne H. har commanderet disse Folk er ikke for Tiden bekjendt. Senere paa Aaret nævnes Norske Baadsmænd liggende der[2].

12. Mai 1657 sluttedes paa Throndstad en Overenskomst mellem Tønne Huitfeldt til Throndstad og hans Søster, Jomfru Sophia Huitfeldt til Killingstad, angaaende Arven efter deres Fader, Jacob Huitfeldt til Throndstad, og deres afdøde Søster, Jomfru Margrete Huitfeldt, i Overvær af deres Morbroder Sigvard Gabrielsen Akeleye til Kambo, K. Ms. Befalingsmand over Verneklosters Len, og Vincents Bildt til Nes, K. Ms. Befalingsmand over Tønsberg Len. Tønne Huitfeldt beholdt Hovedgaarden Throndstad Gaard tilligemed $^1/_2$ Skpd. Salt i Ramvig og begge Dverby-Gaarde samt Duestad med tilliggende Sauger og Kverne, Skov og Mark, medens Jomfru Sophia Huitfeldt skulde have 3 Skippund i Ramvig samt det Norden-

---

[1] Originaldoc. af 7. August 1655 paa Papir i Norske Rigsarchiv, Yngre Diplomsamling, uden Tvivl hidrørende fra Throndstad.

[2] D. Rigsarch., Skaanske Tegnelser.

fjeldske Gods (Spaanheim m. m. i Hardanger Len), som Jomfru Margrete Huitfeldt havde eiet. Ligesaa enedes de om Delingen af Løsøre efter Faderen og Søsteren og toge hver sin Del til sig[1]. Da Arv efter Moderen ikke nævnes, maa hun antages at have levet endda, skjønt altsaa neppe længere bosat paa Ramvig, men muligens i Skaane.

Et Par Uger, før det nævnte Arveskifte afsluttedes, var der imidlertid udgaaet et Kongebrev, der atter kaldte Tønne Huitfeldt til Danmark i Anledning af den forestaaende Krig. 29. April 1657 paalægger nemlig Kong Frederik III ham (fra Kjøbenhavn) at lade det Norske Folk (ɔ: Krigsfolk), „som anbefalet er fra vort Rige Norge at hidnedkomme, tilligemed det, som her nu allerede er, fordele udi fire Compagnier og siden dennem samtligen flittig exercere lade ved fornødne Officierer, som han selv dertil haver at antage", og som skulde blive underholdte paa den samme Maner som andre Officierer efter den derom gjorte Anordning[2]. Samme Dag udgik der kgl. Befaling til Hr. Ove Gedde og Christen Scheel „om det fra Norge kommende Folks Underhold", idet der paalagdes dem at sørge for, at de Officierer, som af Tønne Huitfeldt antages til det Norske Folk, blive tracterede og underholdte lige ved andre Officierer tilfods[3]. 27. Mai 1657 paalægger Kongen (fra Kjøbenhavn) Eiler Jenssen (Wisborg), Major paa Bergenhus, at overlevere til „os elskelige" Tønne Huitfeldt de 93 Musqveter med Bandelerer, som han med sig havde nedført fra Bergen[4].

---

[1] N. Rigsarchiv, Fogedregnskaber for Hudrum, Eger, Lier etc. 1714.

[2] Dan. Rigsarch., Skaanske Tegn. IX fol. 29.

[3] Dan. Rigsarch., Sjæll. Tegn. XXXIV fol. 42.

[4] Ibid. XXXIV fol. 75. Derimod paalægges det 11. Juni 1657

15. Decbr. 1657 bevidner Tønne Huitfeldt fra Bremerholm, at tilsammen 104 Soldater i Juni Maaned s. A. (i Norge) ere komne ombord paa to Hollandske Skibe, T'Rathus og De Børk, blevne bespiste der og atter komne fra Borde (i Kjøbenhavn)[1].

Den i Februar 1657 i Odense besluttede Krig blev 1. Juni erklæret fra Dansk Side, og efter at have forladt Polen stod Carl Gustav allerede i Slutningen af Juli ved Holstens Grændser. I Løbet af Høsten og Vinteren blev han Herre over Hertugdømmerne, Jylland og Fyn, og den 11. Februar 1658 steg han, efter sin berømte Marche over Isen, iland ved Vordingborg; 26. Februar sluttedes den haarde Fred i Roskilde, der dog ikke tilfredsstillede Carl Gustav, og som derfor atter blev brudt i August samme Aar.

I Mellemtiden, nemlig 26. April 1658, paalægger Kong Frederik III Rentemesterne at lade Skriveren paa det kongelige Klædekammer, Baltazar Seckman, levere „os elskelige Tønne Huitfeldt etc.“[2] til de Norske Soldater af de Skjorter, Sko og Strømper, som ere komne

---

Hr. Axel Urup lat henvise „det Norske Folk under Capitain Lucas Iversens Compagni“, der var kommet til Kjøbenhavn, til Hr. Henrik Bjelke. (Skaanske Tegn. XIV (IX?) fol. 52).

[1] Dan. Rigsarch., Afregn. ell. Docum. ang. Fordringer til Kongen c. 1603—73. Pk. H. 126, Henrik Willumsen Rosenvinges Afregn. (Meddelt af Cand. mag. F. Jessen).

[2] Ved dette „etc.“ skal muligens hans militaire Charge betegnes, som imidlertid ikke i de hidtil benyttede Kilder er fundet nævnt mellem 1654 og 1660-Aarene, hvorfor hans mulige Avancements-Grader og -Dage i denne Tid ikke kjendes. Hans mere selvstændige Commando i 1657 og følgende Aar over 4 Compagnier forudsætter muligens, at han da har været Major, men maaske han dog aldrig har baaret denne Titel.

fra Halsted Kloster og Nykjøbing Lene, 600 af hvert Slags[1].

Som det synes, maa Tønne Huitfeldt allerede under dette første fiendtlige Indfald have faaet Fordringer paa Kronen eller paa nogen Maade have indlagt sig Fortjenester, da han om Sommeren 1658 erholder et Len i Norge. 1. Juli underretter nemlig Kongen ham om, at han vil forlene ham med Idde og Marker Lene fra Philippi Jacobi Dag (1. Mai) samme Aar[2]. 3. Juli s. A. udgik kgl. Befaling til Daniel Bildt Ottesen til Hafslund og Knud Schinkel til Thom, at levere Tønne Huitfeldt til „Tromstad“ Idde og Marker Lene med Inventarium, Breve, Registere, Jordebøger etc. samt besigtige Bygningen paa Lensresidentsen tilligemed Skovene, der ligge til Lenet, og give det alt klart beskrevet fra sig. Samme Dag udgik ogsaa Følgebrevet til Bønderne i Idde og Marker at svare Tønne Huitfeldt[3]. Først 6. Juli 1658 er selve Lensbrevet dateret, hvorved Kongen „for Troskab og villig Tjeneste, som os elskelige Tønne Huitfeldt til 'Tromstad', vor Mand og Tjener, os og Riget hertil gjort og bevist haver og herefter os og Riget gjøre og bevise maa og skal“, forlener ham med Idde og Marker Skibreder, „kvit og fri foruden nogen Afgift, indtil saalænge vi anderledes derom tilsigendes vorder“. Han skal gjøre aarligt Regnskab for Told og Zise (ɔ: Accise) samt Vrag og tjene Kongen med en gerust Hest af Lenet, inden Riget paa hans egen og uden Riget paa Kongens Bekostning, samt have godt Opsyn med Kronens Jord og Eiendom, holde Bønderne ved Norges Lov, Skjel og Ret, ei besvære dem med nye Paa-

---

[1] Danske Rigsarchiv, Sjællandske Tegn. XXXIV fol. 511. b—512.
[2] Dan. Rigsarch., N. Tegn. 1657—60 X fol. 107.
[3] Dan. Rigsarch., N. Reg. 1657—60 X fol. 78.

læg etc. efter den sædvanlige Formular for Lensbrevene. Regnskabet skal begynde fra Philippi Jacobi Dag (1. Mai) 1658[1]. — 8. Juli s. A. udgik kgl. Befaling til Lenenes hidtilværende Indehaver, Johan Christopher v. Kørbitz, om at overlevere dem til Tønne Huitfeldt, som havde erholdt dem fra Philippi Jacobi Dag[2]. 10. Juli 1658 fik Tønne Huitfeldt kgl. Befaling til at betale Joh. Christopher v. Kørbitz 456 Rdlr. 3 Ort 8 β, hvilke denne tilforn havde udgivet af Idde og Marker[3]. — I Juli (mellem 5. og 8.) 1658 udfærdigedes der ogsaa et Fuldmagtsbrev for Brostrup Gedde og Tønne Huitfeldt til at fastsætte Grændseskjellet mellem Agershus Len og det i Roskildefreden til Sverige afstaaede Baahus Len og i det hele mellem dette Len og hvad Kongen beholder, hvorfor de som Commissarier erholde Fuldmagt til at besigte, skille og justere alle Grændser, Skjel og Trætter mellem de to Riger, og hvad de saaledes fastsætte, vil Kongen uryggeligen overholde, ligesom han det selv havde gjort[4]. Paa Grund af den kort efter paanyt udbrydende Krig er imidlertid denne Foranstaltning ikke bleven iverksat; dog fik Tønne Huitfeldt i 1660 og 1661 atter Befatning med denne Sag. — 2. August 1658 fik den Norske Statholder Hr. Nils Trolle Paalæg om at erklære sig angaaende en Del Gaarde paa Hudrum, som Tønne Huitfeldt begjærede i Betaling[5], formentlig for Udlæg under Krigen. Ogsaa denne Sag er utvivlsomt bleven standset ved den paanyt begyndende Krig og blev først bragt til Ende i Aaret 1662.

---

[1] Ibid. fol. 105—6. Lensbrevet er trykt i Budstikken VI (1825), S. 661 ff. (ved J. Chr. Berg).

[2] Dan. Rigsarch., N. Tegn. 1657—60 X fol. 108. a.

[3] Ibid. fol. 109.

[4] Dan. Rigsarch., Svenske Acta, VIII fol. 130 f. (Meddelt af Cand. mag. F. Jessen).

[5] Dan. Rigsarch., N. Tegn. 1657—60 X fol. 115. b—116. a.

Da Krigen atter udbrød i August 1658 og Carl Gustav gjorde sit nye Anfald paa Sjælland, var Tønne Huitfeldt med sine Nordmænd endnu i Kjøbenhavn og kom saaledes til at overvære Begyndelsen af den langvarige og haarde Beleiring 1658—60, hvor han vistnok høstede en Erfaring, der kom ham tilgode under Haldens Beleiring i de to følgende Aar.

Et Kongebrev af 10. August 1658 lovede det Norske Folk (ↄ: Krigsfolk) i Kjøbenhavn, som holdt sig vel mod Fienden, Frigaarde eller andre Beneficier, naar der atter blev Fred. Formentlig var altsaa det med Morgenstjerner[1] forsynede Norske Compagni, der udmærkede sig ved Generaludfaldet 23. August, af disse Folk, der tilligemed Gjønger og Vendelboer hørte til Livregimentet, som commanderedes af Oberst Friderich Ahlefeldt, og hvorved den tapre Nils Rosenkrantz til Stougaard var Oberstlieutenant[2].

Kort efter denne Begivenhed truedes de Tønne Huitfeldt nylig overdragne Lene Idde og Marker med en alvorlig Fare ved et Svensk Indfald i September 1658. Temmelig uventet viste Generallieutenant Harald Stake sig paa Norsk Grund 13. Septbr. 1658 i Spidsen for en angivelig c. 2 à 3000 Mand stærk Afdeling, bestaaende af 8 Compagnier Ryttere, 3 Compagnier Dragoner og 3 Compagnier tilfods, og slog om Aftenen Leir ved Idde Prestegaard for at lade sit Folk hvile ud til den følgende

[1] 100 Morgenstjerner og 800 Gehager befaledes 28. Marts 1653 sendte til Baahus Fæstnings Fornødenhed. Dan. Rigsarch., Sjæll. Tegn. XXXII fol. 510.

[2] R. Nyerup, Efterretn. om K. Frederik III, S. 82 og 108 f. Hofmans Efterretn. om Dan. Adelsmænd II, S. 105 f. Dansk Biografisk Lexikon I, S. 135. Rothe, Brave Danske Mænds og Kvinders berømmelige Eftermæle I, S. 367—407 efter N. Rosenkrantz's Ligpr. ved Mag. Nils Henriksen Tistorf.

Dag og derpaa besætte det lille, næsten ubefæstede Ladested Halden. Efter at man her havde faaet Underretning om Fiendens Forehavende, arbeidede Borgerskabet under Kjøbmanden Peder Olsen Nordmand, som Statholder Nils Trolle havde beskikket til Tønne Huitfeldts Fuldmægtig i Lenet, og Svogeren Matthias Bjørn, Tolder i Svinesund, i Forening med den lille tilstedeværende Grændsevagt paa 200 Mand hele Natten igjennem ivrigt paa at befæste Stedet og fik efter Budsendelse til Frederiksstad et Hjælpecorps paa 300 Mand under Oberst Otte Schade og Oberstlieutenant Ditlev Brockdorff, hvortil endnu den følgende Dag kom et Par Compagnier. Denne Militairstyrke i Forening med Borgerskabet og en Del af de omboende Bønder lykkedes det den følgende Dag, 14. Septbr., at forhindre Svenskerne fra at indtage Halden, hvorefter de for denne Gang atter forlode det Søndenfjeldske Norge[1].

Nogen Underretning om dette fiendtlige Indfald i hans Len har Tønne Huitfeldt maaske neppe erholdt i Kjøbenhavn, før den hollandske Flaade hævede den Svenske Blokade i de sidste Dage af October, og han har da vel baade selv ønsket og ogsaa faaet Tilladelse eller Befaling til at begive sig til sit Len, hvor han sandsynligvis er ankommen i Slutningen af November eller Begyndelsen

---

[1] Saga, udg. af J. S. Munch, I, S. 79—81. Johannes Schrøders Beskr. over Friderichshald, S. 15—18. Jonas Rist, Fridrichshalds Ære-Krands i Dansk Museum 1782, I, S. 646—51. N. Nicolaysen, Norske Magasin II, S. 438—41. J. A. Frantzen, Gjenlyd af Dan. og Norske Søheltes og andre Krigeres Tapperhed, S. 237—41. L. Holberg, Dannemarks Riges Hist. III (3. Opl.), S. 411 ff. H. P. S. Krag, Kort Underretn. om Frederikshalds By, S. 19 ff. Generallieutn. Jørgen Bjelkes Selvbiogr., udg. af I. A. Fridericia, S. 123 f., hvor Angrebet paa Halden sættes til 17. Septbr.

af December 1658, medens det endnu var muligt tilsøs at forlade den fra Landsiden fremdeles beleirede By. Mod Slutningen af Aaret vare imidlertid atter „alle Veier og Passer til Lands og Vands endnu saa belagte, at man ingen Bud kan faa til Hans Kgl. Mait. at fornemme H. K. Ms. naadigste Disposition“, hvorfor Statholder Nils Trolle, da der „nødvendigen behøves udi saadan Tid flere Commissarier her Syndenfjelds og særdeles her udi Agershus samt Smaalenene og ellers overalt østen Fjords“, af egen Magtfuldkommenhed antog „erlig og velbiurdig Mand, Tønne Huitfeldt til Throndstad Gaard og Kgl. Mts. Befalingsmand over Idde og Marker Len, at være Commissarius her Syndenfjelds og særdeles her udi Agershus samt Smaalenene og andensteds, hvor som helst han til Hs. Mts. Tjeneste gjøres behov, der sammesteds forestaa Udskrivelserne, hvor Lensherrerne ikke ere tilstede, Munstringerne, Proviant, Ammunition, og hvad andet derved hører, som paabiudes og hannem ellers befalet vorder, dermed flittig Indseende haver, at det betiden fremforskaffes, hvor det behøves og henordineres“; herfor skulde han aarlig nyde 800 Rdlr. „paa sig selv, sine Tjenere og Heste af Contributionerne her Syndenfjelds“. Udnævnelsen er dateret Agershus 3. Januar 1659[1] og var foranlediget ved Underretningen om de Rustninger, der foretoges i Sverige, og som nu, da Baahuslen var i Svensk Besiddelse, med Sikkerhed kunde forudsees at maatte gjælde Tønne H.s Len og specielt Halden, der laa paa et saa stærkt udsat Sted og allerede engang havde været Gjenstand for et mislykket Angreb, som man forestillede sig, at den Svenske Anfører ønskede at hævne. Siden sidste Anfald vare nogle smaa Befæstningsarbeider foretagne,

[1] Original paa Papir m. Nils Trolles egenhændige Underskrift og Segl i Norske Rigsarch., Yngre Dipl. Saml.

idet et Par mindre Redouter vare opførte paa Fjeldene i Nærheden af Halden; derhos laa paa Bjerget, hvor siden Taarnet paa Frederikssten blev bygget, en tidligere (formentlig i Hannibalsfeiden) anlagt liden Skandse af løse Stene, kaldet Creetzensten efter Anlæggeren Oberst B. Creetz. Da der i længere Tid havde hersket en stærk Frost, drog Harald Stake med et Corps, der angives at have været 4 à 5000 Mand stærkt, og medførende 14 Kanoner, i Slutningen af Januar 1659 over den tilfrosne Singlefjord og gik tidlig om Morgenen 2. Februar i Land i Skebergkilen. Efter at have plyndret et Par Kirker og Prestegaarde samt Daniel Ottesen Bildts Gaard Hafslund og standset et Par Dage i Nærheden af Frederiksstad, vendte han sig mod Halden og tog Kvarter paa Jomfru Mette Bildts Gaard Lundestad et kort Stykke derfra. Da Fiendens Indfald var blevet bekjendt, havde man paa Halden foretaget yderligere Befæstninger, idet der saa vel mod Nord langs Elven som mod Syd langs Søen var opført en lav Vold af Stokke og Granbuske samt gjort brede og lange Vaager i Isen foran disse; Feldtvagter bleve udstillede paa forskjellige Steder i Omegnen. Den i Byen værende Styrke paa henved 2000 Mand commanderedes af Generallieutenant Jørgen Bjelke, Gouverneuren (eller Lensherren) Tønne Huitfeldt og Oberst Fr. O. Budde samt Majorerne Johan Forbus og Peder Olsen Nordmand, der Aaret forud havde erholdt denne Stilling ved Landfolket. Efter en forgjæves Opfordring til Overgivelse om Morgenen og en Skjærmydsel mellem Jørgen Bjelke med sit Rytteri og et Svensk Parti, der havde angrebet hans Feldtvagt paa Rødsbjerget, og som blev slaaet tilbage, rykkede Svenskerne ved Middagstid 4. Februar frem fra Lundestad, hvor sidste Nattekvarter havde været, og ordnede sig paa Isen. Den paa Nordsiden af Elven værende

Norske Styrke under Jørgen Bjelke maatte søge sin Tilflugt bag Befæstningerne paa Sydsiden af samme (Bysiden) og trak sig langsomt over den temmelig lange Bro efter at have stukket de paa Nordsiden liggende Bygninger i Brand for at berøve Fienden Tilhold i eller bag disse. Svenskerne vare Nordmændene saa nær i Hælene, at de allerede vare ved den midt paa Broen staaende Svingel eller Spanske Rytter, da disse droge ind ad Portaabningen. Først da aabnede Nordmændene sin Ild, og et meget betydeligt Mandefald paa Broen blev Følgen heraf, idet der stadig rykkede nye Folk efter i den Tro, at de forreste vare trængte ind i Byen. Foruden døde og saarede faldt derfor ogsaa mange friske Folk i Elven og druknede, og da Svenskerne endelig ved Mørkets Frembrud maatte trække sig tilbage uden at have kunnet forcere Indgangen til Byen, laa Broen dækket med Lig, af hvilke kun de færreste kunde medtages; nogle, formentlig Officierer, bleve nedlagte i Gerlof Nettelhorsts murede Gravsted i den nærliggende Bergs Kirke, andre kastedes paa Ilden i Nordsidens brændende Bygninger, hvis Røg og Ild i høi Grad besværliggjorde Tilbagetoget, og atter andre bleve stukne under Isen paa Elven. Fra Norsk Side ansloges Svenskernes Tab lige indtil mellem 6 à 700 Mand[1], medens kun 14 Nordmænd siges faldne, deriblandt Oberstlieutenant Otto Urne og en Capitainlieutenant; en Fændrik blev fangen og Oberstlieutenant Christian Lemvig skudt ved Munden. Svenskerne havde ogsaa længe med 3 Kanoner beskudt Halden fra Sauøen søndenfor Byen, uden at dette gjorde nogen nævneværdig Skade,

[1] Jørgen Bjelkes Angivelse i hans Selvbiografi (udg. af I. A. Fridericia) S. 135 af 16 à 1800 saårede maa være overdreven, hvis den ikke blot er en Feilskrift for 6 à 800.

hvorfor de paa denne Kant posterede Folk snart droges over til den anden Side ved Elven for at deltage i Kampen mod den her fremtrængende Fiende, der forblev ved Nordsidens brændte Huse lige til Kl. 2 om Natten, da man trak sig tilbage til Lundestad med Trudsel om snarlig Gjenkomst. Vel viste Svenskerne sig ud paa Dagen 5. Februar igjen for Halden uden dog at gjøre noget nyt Angreb og droge den 7. Febr. igjen tilbage til sit eget Land, saa at ogsaa dette Anfald, ligesom det forrige, kun stod paa en Dag og var ledsaget af samme Held for de Norske Forsvarere som hint, hvortil meget bidrog det Tøveir, som ved Svenskernes Ankomst havde afløst den stærke Frost, der i nogen Tid havde lagt en fuldstændig Isbro over alle Søer, Sunde og Elve og i høi Grad lettet den angribende Hær Indfaldet i Landet[1].

[1] Se J. S. Munch, Saga I, S. 93—98. Schrøders Beskr. ov. Friderichshald, S. 18—24. J. Rist, Friderichshalds Ære-Krands i Dansk Museum 1782, S. 651—57. J. A. Frantzen, Gjenlyd af — — Krigeres Tapperhed, S. 442—47. R. Nyerup, Efterretn. om K. Frederik III, S. 225—27. Generallieutn. Jørgen Bjelkes Selvbiografi (udg. af I. A. Fridericia), S. 133—35. N. Nicolaysen, Norske Magasin II, S. 441—43. L. Holberg, Dannemarks Riges Hist. III (3. Opl.), S. 413 f. Krag, Underretn. om Frederikshalds By, S. 21—24. Af disse Kilder angiver Schrøder (og efter ham Nyerup og Krag samt Topographisk Journal I, 4. H. S. 22) rigtig, at Tønne Huitfeldt var tilstede i Byen under Beleiringen, hvorimod Rist, S. 648, Holberg, S. 416 og Norske Mag. II, 440 og 445 berette, at han endnu var i Danmark, hvilken urigtige Angivelse formentlig er fremkommen derved, at Generaludfaldet 23. Aug. 1658 forvexles med Generalstormen 10.—11. Febr. 1659. Naar det endvidere i de sidstnævnte Kilder hedder, at han kom hjem fra Danmark om Sommeren 1659, kan dette maaske forholde sig rigtigt under Forudsætning af, at han har været der igjen efter Beleiringen 1659, men dette er hidtil ikke bekjendt. I Modsætning hertil lader en Beretning i et Manu-

Nogle Spor af Tønne Huitfeldts Virksomhed som Commissarius i de nærmeste Dage før og efter Beleiringsdagen ere bevarede i det Danske Rigsarchiv[1], hvor der findes Rekvisitioner fra ham paa Hø og Havre fra Thorshof (Those) og Hestes Underholdning sammesteds, daterede Halden 23., 24. og 28. Januar, 18. og 22. Februar samt 8. Marts 1659. I det Norske Rigsarchiv[2] findes et Brev fra ham, dat. Halden 12. Febr. 1659, hvori det hedder: „Eftersom man fornam, at Fienden med sin Armee jo nærmere og nærmere hid avanceret og siuntes, som og siden skede, Steden at bloqvere, da haver man til de her indeværende Rytters og Dragoners Hesters Underholding været foraarsaget udi Commissarii Nils Hansens[3] Fraværelse at tilgribe al hvis Avling af Korn, Hø og Halm, der fandtes paa hans Avlsgaard Eskevig, som og udi en Hast er bleven hidført og i forberørte Maader medgaaet, efterdi der ellers ingen Middel fandtes andensteds til noget sligt at bekomme, formedelst det os af Fienden var forment“. Nils Hansens Folk paa

---

skript i Univ. Bibl. (No. 537 in fol.) Tønne Huitfeldt være nærværende allerede ved Anfaldet i 1658. Den i C. C. Gjørwells „Den Svenska Mercurius“ for Janr. 1757, S. 449, efter Harald Stakes Personalier af A. A. Stiernman meddelte Beretning om Angrebet paa Halden synes temmelig overdreven med Hensyn til Nordmændenes Tab. — I et Brev af 16. Febr. befaler Carl Gustav, at Besætningen paa Halden, som han haaber fangen, skal sendes til Helsingborg for at recrutere hans egne Tropper. (Sv. Rigsarch., Riks-Registraturen, 1659).

[1] Afregninger eller Documenter angaaende Fordringer til Kongen c. 1603—1673 Pk. E. 9. (Fru Else Fris's Fordring hos Kongen, meddelt af Cand. mag. F. Jessen). Hun var Enke efter Oberstlieutenant Vincents Bildt til Nes og Thorshof († 1658).

[2] Statholderskabets Ældre Archiv.

[3] Af Familien Meng og Svigerfader til Major Peder Olsen Nordmand og Tolderen Matthias Bjørn. Han var en rig Handelsmand paa Halden og døde 1676 som Præsident paa Frederikshald.

Gaarden have under Ed ansat det utærskede Korn til over 60 Tønder, som med Hø og Halm mindst maa taxeres for 195 Rdlr., uberegnet Skaden paa hans „Creatur, som derover blev ødelagt". Da det er skeet til Kongens og Rigets Tjeneste. tvivler Tønne Huitfeldt ikke paa, at Generalkrigscommissarien jo vil erstatte Tabet, hvilket ogsaa af Nils Hansen Mengs Kvittering, dat. Halden 20. Februar 1659, sees at være skeet. — 17. Octbr. 1659 har Tønne H. „til Thrundstad Gaard, Kgl. Ms. bestalter Landcommissarius og Befalingsmand over Idde og Marker Lene", fra Halden kvitteret Generalkrigscommissaren, velbr. Knud Schinkel til Thom, for 200 Rdlr. af sin Besolding[1].

Ved den tredie Beleiring af Halden, der varede i 6 Uger, fra 13. Januar til 23. Februar 1660, var Tønne Huitfeldt øverstbefalende i Byen, hvortil han allerede om Sommeren 1659 var bleven beskikket. Generallieutenant Jørgen Bjelke, der Juleaften 1659 fra Baahuslen var kommen til Halden, forfulgt af General Stake, havde allerede 11. Januar 1660 igjen forladt Stedet for at skaffe flere Krigsfolk til Hjælp og kom først tilbage et Par Dage efter Beleiringens Ophævelse. Natten før sin Afreise havde han i Forening med Overcommandanten Tønne Huitfeldt og Oberstlieutenant Jost v. Howen redet over Iddefjorden paa Isen for at undersøge den Svenske Leir og bedømme Armeens Styrke. Siden det forrige Anfald vare under Tønne Huitfeldts Ledelse en Del Befæstningsarbeider foretagne: Byen var bleven omgiven med et Palissadeverk, hvortil dens Borgere havde skjænket Materialierne; Kirken, der laa udenfor Palissaderne, blev nedtagen 14. Januar og Tømmeret anvendt til et lidet Batteri

[1] N. Rigsarch., Personalia. Huitfeldt.

med 4 Kanoner paa samme Sted under Beleiringen, men siden atter benyttet ved Kirkens Gjenopførelse[1]. Blokhuse af Tømmer og Redouter med Brystverker samt Batterier vare lagte ovenpaa og under Klipperne[2]. Den største Skandse havde 16 Jernkanoner af forskjellig Beskaffenhed, de 2 Blokhuse hver 4. En Svensk Beretning omtaler ikke mindre end 11 Skandser. De paa Nordsiden af Elven gjenstaaende Huse bleve samtidig afbrændte for ei at give Fienderne noget Tilhold. Den øverste Commando over Tropperne, der angives til 2000 Mand, havde Jørgen Bjelke overdraget til Tønne H. og sat Oberstlieutenant Jost v. Howèn af Oplandske Regiment til Byens Commandant. Oberst Otto Frederik Budde, der havde staaet ved Veden Gaard, skulde som Reserve varetage Posterne inden Byen; af andre Officierer vare i Byen Oberstlieutenant Jacob Due af Bergenhusiske Regiment samt Majorerne Christian Nilsen Holberg (Ludvig Holbergs Fader) og den ovenfor nævnte Peder Olsen Nordmand. Oberstlieutenant Christian Lemvig stod ved Passet mod Eskevigen. I det hele efterlod Jørgen Bjelke i Byen 16 Compagnier tilfods og 30 Dragoner samt Stykmajoren ved Artilleriet Jens Pedersen. Den i Baahuslen sammendragne Svenske Armee, der angives at have udgjort 9000[3] Mand, og som commanderedes af Feldtmarskalken,

[1] Schrøders Beskr. ov. Friderichshald, S. 25. 14. Februar maa der utvivlsomt være en Feil for 14. Januar.

[2] Dan. Rigsarch., Jørgen Bjelkes Indberetn. om Krigen, dat. 2. Mai 1667.

[3] Jørgen Bjelke (i J. S. Munchs Saga I, S. 101) nævner dog først kun 5000 Mand til Hest og Fods, hertil kom en Forstærkning fra Sverige 5. Februar, nemlig 4 Compagnier af Smaalands Regiment. I sin Selvbiografi (udg. af Fridericia) S. 148 angiver han den samlede Svenske Styrke før Indrykningen i Norge til 12000 Mand.

Grev Lars Kagge, Generallieutenanten af Cavalleriet Harald Stake og Generalfeldttøimester Gustaf Horn, satte sig 12. Januar 1660 i Bevægelse, idet Rytteriet gik forbi Rishagen i Id og til Asak Annex, hvor det fordrev og dræbte en Del Norsk Cavalleri og derpaa slog Leir. Den følgende Dag kom Artilleriet under Gustaf Horn med 9 Kanoner og 2 Fyrmortere [1] samt Fodfolket fra Helle paa Viksiden og gik over Isen til Ystehedkilen, hvor Fienden gik i Land i Nærheden af Id Prestegaard og passerede forbi Halden over Iddesletten til Bjørnestad, idet der udspredtes, at Angrebet først skulde gjælde Agershus; men allerede samme Aften kom en Trompeter med Opfordring fra Lars Kagge til Jørgen Bjelke, som antoges at være i Byen, om sammes Overgivelse. Brevet aabnedes af Tønne H. som øverstbefalende og efter at have holdt Krigsraad med de høieste Officierer, lod han Trompeteren mundtlig svare ved Majorerne Chr. Holberg og Peder Nordmand, at de ikke kunde forsvare for sin Konge og Herre at give sig saa let, da de havde godt Mandskab og alle Fornødenheder inde; de vilde derfor forsvare sig til sidste Mand og vidste Svensken intet andet til Tjeneste end Krudt og Lod, hvormed de agtede at gjøre ham tilgode, saa længe de kunde. Da Trompeteren erklærede, at de ikke vilde faa samme Tilbud imorgen, skal Peder Nordmand have svaret: „Gud give eder hverken at faa Ro eller Søvn i eders Øine, før I komme. Vi skulle tage imod eder som ærlige Folk“.

Om Morgenen 14. Januar Kl. $8^1/_2$ gjordes det første store Anfald, idet Svenskerne stillede sig ved Kleven og stormede 6 Gange mod Braadelands Skandse, der et Par Gange blev tagen men igjen maatte forlades, indtil der

[1] Hertil kom senere 2 halve Kartover og 1 Fyrmørse, hvorved det hele Tal bliver 14.

Kl. $1^1/_2$ ved en Soldats Uforsigtighed skede en større Explosion af Krudt, hvorved flere saaredes; under den deraf opkomne Forvirring lykkedes det Svenskerne for 3die Gang at bemægtige sig Skandsen, men da derved Nordmændenes Stilling blev meget farlig, besluttedes det at gjøre alt for at erobre den tilbage. En Del Poster andensteds inddroges, og under Anførsel af Oberst Budde samt Majorerne Peder Nordmand og Joh. Forbus blev den Kl. $3^1/_2$ atter tilbageerobret i sidste Øieblik, da en Svensk Afdeling paa 400 Mand, der skulde have afløst den udmattede Besætning, kun var et Musketskud fjernet fra Skandsen. 76 Svensker laa da døde deri; en Capitainlieutenant, et Par Underofficierer og nogle Soldater bleve fangne, idet de netop vilde klatre over Muren. Svenskerne trak sig derefter tilbage til Asak efter et Tab, der angives til over 500 Mand døde og kvæstede, medens der paa Norsk Side kun skal have været 12 døde og 52 saarede, af hvilke de fleste kom sig igjen. Fienden holdt sig nu i de nærmeste Dage temmelig rolig og fouragerede i de omliggende Bygder, hvor Bønderne lede betydeligt.

Den 15. Januar udsendtes et større Rytterparti mod Frederiksstad. Fra 16.—19. Januar gjordes der flere Gange blind Allarm og udsendtes Partier, især for Fourageringens Skyld. Samtidigt førtes nogle Kanoner til Rødsbjerget. 16. Janr. skal en Trompeter atter forgjæves have opfordret til Overgivelse[1]. — 20. og 21. kom de fiendtlige Partier igjen tilbage, hvorpaa Hovedleiren sloges ved Ous, hvor ogsaa et Brystværn blev opført. Kanonerne plantedes i Ousskoven, og Byen blev nu saa fast indesluttet, at ingen kunde komme hverken ind eller ud. — 22. Januar, Søndag Morgen i Dagningen, da Prædiken

[1] Schrøder, Friderichshalds Beskrivelse, S. 26.

holdtes, begyndte Beskydningen af Byen og Rødsbjerget og vedblev til Kl. 3, hvorefter Kanonerne flyttedes til tre forskjellige Steder; derpaa blev der atter stadig kanoneret indtil den følgende Dags Eftermiddag. — 23. flyttedes Kanonerne nordenfor Rødsbjerget, og en Trompeter opfordrede atter Byen til at modtage gode Vilkaar, hvilket igjen blev afslaaet. — 24. Januar begyndte Beskydningen før Dag (Kl. 5 Morgen), og en Mængde gloende Kugler bleve indskudte i Byen, dog uden nogen Virkning. Kl. 9 Formiddag kom en Trompeter til Broen med Brev fra General Kagge med fornyet Opfordring til Overgivelse og haarde Trudsler om at hævne Negtelsen med Mord og Brand, men Svaret var, at de gjerne vilde modtage hans Komme, med hvad der var for Haanden. For at indgyde Skræk lod han Gaarden Eskevigen og alle der liggende Huse afbrænde. Ligeledes blev der Kl. 11 sendt en Trommeslager til Major Forbus paa Rødsbjerget med Opfordring til Overgivelse, hvilket dog ogsaa der afsloges i de sædvanlige Udtryk med Tilbud om Lod og Krudt, skjønt han kun havde 2 Compagnier Soldater og 2 smaa Jernstykker i den lille Træskandse, medens den omkringliggende Svenske Styrke angives at have udgjort c. 8000 Mand. Efter med stor Tapperhed at have udholdt Beskydningen og idelige Stormanfald i 2 Dage indsaa han imidlertid Umuligheden af at holde Stedet længere, da hans Folk vare aldeles udmattede af Nattevaagen, Hunger og Kulde, og han forsøgte derfor Kl. 3 om Morgenen Onsdag 25. Januar efter den sidste Storm at trække sig med sine Folk over Isen og ind i Byen, hvilket vistnok lykkedes for ham og hans Capitainer samt de fleste Soldater, skjønt en Del tabtes under Retiraden, idet de forfulgtes af Rytteriet; derimod bleve samtlige (50 à 60 Mand), baade friske og saarede, der toges i Skandsen,

massacrerede uagtet deres Raab og Bøn om Kvarter, som kunde høres inde i Halden. Kl. 8 samme Morgen førte Svenskerne en Del Skydts op paa Rødsbjerget, hvorfra baade Creetzensten og Byen kunde beskydes, og fyrede nu i 3 Timer uophørlig ind i Gaderne, hvor de kunde se de passerende, med gloende Kugler, Lænkekugler og Knipler og vedbleve hermed den hele Dag, idet der omtrent samtidigt gaves Salver med 8 Kanoner. Dette satte megen Skræk i Byens Befolkning, og nogle gave den Mening tilkjende, at da det var umuligt at holde Byen, burde man i betimelig Tid søge at opnaa gode Vilkaar; dette blev imidlertid af Tønne Huitfeldt, Jost v. Howen, Major Peder Nordmand og Matthias Bjørn saa kraftigt afvist, at Forslaget ikke kom oftere igjen. Denne Dag stormede Fienden en Skandse paa Souøen, men blev slagen tilbage.

26. Januar blev der fra Kl. 9 Aften og udover den følgende Dag skudt med Granater fra Kanoner og Fyrmørsere. — 27. Januar fortsattes med Skydningen indtil ud paa Natten, hvorved en Del Huse ødelagdes. Svenskerne byggede denne Nat et Batteri, som strakte sig fra Rødsbjerget og forbi Enden af Broen, og som, foruden de gjenstaaende Skorstene af Nordsidens afbrændte Huse, bestod af Granbuske og dækkedes af en Bordblending. — 28. Januar skjød Fienden atter før Dag med gloende Kugler og siden med kolde indtil Kl. 10. — Søndag 29. Janr. begyndte atter Skydningen og holdt ved til Kl. 9 Aften, da de Norske gjorde et Udfald og nedreve derunder den største Del af den opførte Blending uden selv at lide nogen Skade, uagtet den stærke Skydning. — 30. Januar blev der om Aftenen indkastet en Del Granater og store Stene af Mørserne, ligesom Beskydningen fra Kanonerne fortsattes til Kl. 10. — Efter at der fra

24.—27. Januar hver Dag forgjæves var sendt en Trompeter med Opfordring til Overgivelse, snart ledsaget af Løfter og snart af Trudsler, kom atter d. 31. Janr. en Trommeslager med Spørgsmaal, om de endnu ikke vilde opgive Byen, men da Svaret lød som altid hidtil, begyndte atter Skydningen med 12, 6 og 3 Punds Kanoner og holdt ved næsten den hele Dag.

1. Februar 1660 skjødes med Kanoner og kastedes Granater og Stene hele Formiddagen. — 2. Februar vedblev den samme Skydning og Kastning med Stene fra Mørserne. — 3. Februar sendte General Kagge atter en Trompeter til Gouverneuren Tønne Huitfeldt med Brev om Opgivelse af Byen og Løfte om gode Vilkaar, om Tilbudet modtoges; hvis ikke, vilde hverken stor eller liden blive skaanet, om den blev tagen med Storm, hvortil svaredes som før: han maatte gjøre sit Bedste, de vilde berede sig paa hans Komme. Det er uden Tvivl denne Sendelse, der i et Par af de yngre Kilder atter omtales ved 13. Februar, som vistnok kun er et urigtigt Datum for 3. Febr., fremkommet ved Forvexling af gammel og ny Stil, idet der paa selve Stormdagen (13. Febr.), da Kampen allerede begyndte om Natten, vel neppe kunde blive Tid eller Anledning til en Sendelse som den omtalte, ligesom den heller ikke da falder sammen med den nævnte Par Dages Standsning af Fiendtlighederne, som derimod netop fandt Sted fra 3. til 5. Februar. General Kagges Brev indeholdt ifølge de omtalte Kilder, at han vel vidste, at der i Byen var Mangel paa alt, og at han ei vilde drage bort, før den var indtaget; Forsvaret havde været saa tappert, at de nu ligeoverfor sin Konge havde gjort sin fulde Skyldighed; dette var det sidste Tilbud; de kunde nu selv overveie og opsætte de Conditioner, de vilde begjære, som da skulde blive anbefalede til Kongen

af Sverige, hvis Ratification kunde skaffes inden 8 Dage. Svaret var, som nævnt, afvisende med Besked, at man intet manglede, skjønt dette allerede nu virkelig var Tilfældet; men for at vildlede Fienden i denne Henseende udsendte Major Peder Olsen Nordmand kort efter Trompeterens Udreise ved en Trommeslager som Foræring til Generalen en Kurv med Steg af vilde og tamme Fugle, Harer og Kalve, Hollandske og Svenske Beskøiter, Tvebakker og fint Brød, et Anker Fransk Brændevin, Rhinsk og Fransk Vin samt nogen god Tobak, hvorfor Tambouren fik 2 Ducater i Drikkepenge og et Taksigelsesbrev med til Majoren[1]. — 4. Februar holdt Svenskerne sig stille og forberedte den følgende Dags Tog, da de droge op mod Borge Kirke, hvor Nordmændene havde forskandset sig i Skoven bag Forhugninger („Herrebraater“). Den uddragende Svenske Styrke udgjorde Halvparten af Fodfolket (6 Compagnier) samt 20 Ryttere og 12 Dragoner af hvert Rytter- og Dragoncompagni[2]. Samme Dag (5. Febr.) kom 2 halve Kartover og 1 Fyrmørse fra Morast Skandse til Asak tilligemed en Forstærkning af Tropper. De ved Halden gjenblevne Svensker fyrede imidlertid den hele Dag og indkastede mange Granater. — 6. Febr. foregik Anfaldet ved Borge paa de Norske Forskandsninger mellem Kl. 9 Formiddag og 3 Eftermiddag og endte med, at Sven-

[1] Rist i Dansk Museum 1782 I, S. 669 f. og N. Mag. II, S. 449 f. Schrøder i sin Beskr. ov. Friderichshald, S. 27, henfører ikke Begivenheden til nogen bestemt Dag, men dens Plads i Bogen peger snarere paa 3. end 13. Febr., hvilket vel ogsaa er Tilfældet med Major Peder Nordmands Sending, der neppe kunde været skaffet tilveie saa sent som 13. Febr.

[2] Ifølge Jørgen Bjelkes Angivelse (Saga I. 102) efterlodes i Leiren for Halden kun 10 Mand af hvert Compagni til Hest og Fods under Oberst Taube. I hans Selvbiografi, S. 162 angives Svenskernes Antal ved Borge til c. 4000 Mand Artilleri og Rytteri.

skerne bleve drevne tilbage med et stort Tab af Folk, hvoriblandt en høi Officier, angivelig en Oberst, skal være falden[1]. De Norske commanderedes her af Generallieutenant Jørgen Bjelke og Generalmajor Georg Reichwein.

Samme Dag (6. Febr.) byggede Fienden et dobbelt Blokhus til sine Kanoner i Dalen nedenfor Ous og anvendte dertil Bygningerne paa denne Gaard og forsynede det siden med en Blending af Bord og Bredder, der toges fra Porsnessaugerne. Da Beskydningen fra Rødsbjerget havde vist sig uden Virkning, anlagdes for Fyrmørserne atter et Batteri af Sten og Granbuske et Musketskud fra Broenden og ligesaa langt fra Blokhuset, hvorfra Skydningen paa Byen begyndte Kl. 7 om Aftenen i klart Maaneskin med de 4 derpaa opstillede Stykker med den Virkning, at man ikke kunde passere Gaderne for nedfaldende Tagstene. Dog varede det ikke længe, før en af Kanonerne blev skudt ind gjennem Mundingen af en Norsk Kanonkugle og blev ubrugelig, medens det samme blev Tilfældet med en anden, hvis Rappert gik istykker, hvorfor Blokhuset senere blev forladt og en Nat afbrændt. Mørserne bleve imidlertid staaende i Batteriet, men skjønt de stadig brugtes baade ved Dag og Nat, var deres Virkning ubetydelig.

Da man fra Halden havde seet en Del af den fiendtlige Styrke drage bort, gjættede man der, at det gjaldt Nordmændene ved Borge, idet man ved Middagstid d. 6. Janr. fra Byen kunde høre Skydningen. Om Aftenen Kl. 8 samme Dag gjorde derfor Nordmændene et Udfald ved Kleven under det høie Bjerg, hvorpaa Befæstningen Overbjerget siden lagdes. Nogle hundrede Mand trængte ind i den fiendtlige Leir, der ruineredes,

[1] Naar det har været angivet, at denne høie Officier var Feldttøimesteren, General Gustaf Horn, da er dette urigtigt, thi han døde først i Aaret 1666.

og forjoge Vagterne; den øvrige Styrke tog Flugten til Provianthuset ved Id Kirke og efterlod sin hele Bagage. Nordmændene toge 2 Fanger[1] og et godt Bytte, hvoriblandt man navnlig glædede sig over 3 Rostockertønder med Pistolkrudt, hvorpaa der siden Stormen havde været en følelig Mangel, da der nemlig kun var et Fad Krudt tilbage, foruden hvad Soldaterne havde i sine Tasker. Ved sparsom Skyden med Kanonerne lykkedes det nu at holde ud i de følgende Par Uger, hvori Beleiringen endnu varede.

7. Februar hvilede Svenskerne for Halden. Om Aftenen den 8. kom det Rytteri og Fodfolk tilbage, som havde været ved Borge, hvor Tabet siges at have været over 200 Mand. Samme Nat bleve atter 2 store Metalkanoner førte op paa Rødsbjerget, hvorfra de tidligere vare borttagne. — 9. Februar udsendte de beleirede et Parti gjennem Skoven mod Id, hvor det paa Sønderholm traf paa 4 af General Stakes Staldknegte, af hvilke 3 nedlagdes og en tilligemed en Soldat toges til Fange, hvorhos der gjordes et godt Bytte. Samme Nat kanonerede Svenskerne fra Blokhuset paa den nordre Side af Broen med en 12 og en 6 Punder og indkastede 4 Granater med Fyrmørserne, saa Gaderne ikke kunde passeres. — Om Natten 11. Februar flyttedes Stykkerne og en Fyrmørse, hvorpaa der fra Rødsbjerget blev fyret med 5 Stykker; siden flyttedes der atter om, saa der kun blev staaende 2 sammesteds. — Om Natten 12. Februar førtes nemlig 4 Kanoner fra Rødsbjerget og til Asak, 2 halve Kartover bragtes under Risumbjerget, nye Batterier opførtes, og den største Del af Folket samledes ved Kle-

[1] Hos Rist ere disse blevne til 2 Faner, hvilket gjenfindes i alle de senere Beretninger.

ven; om Natten opsattes Batterierne i en Linie søndenfor Brandtbjerget, paa hvilket derpaa de halve Kartover tilligemed et 12 Punds og et 6 Punds Stykke placeredes. — 13. Februar Kl. 4 Morgen begyndtes en blind Allarm ved Porsnes. Kl. $5^1/_2$ blev der kanoneret heftig med Kugler og Granater nordenfra Broen mod Braadelands og Rolands Skandser; Kl. 9 begyndte Fodfolket og Kl. $10^1/_2$ Rytteriet, der var steget af Hestene, at storme Braadelands Skandse, hvilke to Storme varede til Kl. 12. Skandsen var nu langt stærkere end ved den tidligere Storm paa samme, idet de beleirede stadig havde bygget indvendig deri med Tømmer fra nogle nedbrudte Huse, hvilket mest skede om Natten og skjultes for Fienden ved at hænge Seil og Sengklæder foran Tømmermændenes Lygter, hvorfor Skandsen tilsidst var bleven saa tyk, at Skuddene ingen Skade foraarsagede. Veiret var raat og taaget, Folket var opmuntret med et Oxehoved Svensk Brændevin og forsynet med en Del egne Stormredskaber, bestaaende dels i favnelange Stager, hvortil ved en Snor var fæstet en trepundig Kugle, og dels i Stænger med et Par Jernkroge paa Siden og en Jernspids i den ene Ende; Kuglerne skulde kastes over Brystværnet, som man dels ved at trække i Snorene og dels ved at arbeide med Pikerne og Krogene mente at kunne ødelægge, da det var opført af løse Stene; imidlertid skulde andre skyde. Samtlige Angribere bare til Kjendetegn en Grankvist i Hatten; til sin egen Ulykke kom de i det tykke Veir for nær under Skandsen, før de bemærkedes, saa at de dels selv kunde rammes i Hovedet med Morgenstjerner, og dels kunde Snorene afskjæres med Leer. Endelig klarede ogsaa Veiret op med en Vind, der drev dem Røgen fra de beleiredes Skud i Øinene, hvorfor de til Slutning nødtes til efter en Times Forløb at retirere med et Tab,

der angives til mellem 200 og 300 døde og saarede, blandt de første en Oberstlieutenant og en Major, der bleve liggende paa Valpladsen. 66 kvæstede førtes til Id Prestegaard for at forbindes. Soldaterne paa Halden fik et godt Bytte af Vaaben og Klæder, som de plyndrede[1]. Svenskerne fik denne Dag tre[2] af sine bedste Stykker ødelagte, nemlig 2 Tolvpundere og 1 Fireogtyvepunder; den ene af de førstnævnte sprang under Beskydningen af Rolands Skandse, den halve Kartove blev ødelagt ved et Skud fra Creetzensten. — Om Natten 14. Februar førte Fienden sine Stykker bort igjen fra Brandtbjerget. Samme Dag vare de beleirede ude at recognoscere paa den nordre Side af Risummyren og gjorde da blind Allarm for at mærke, om der endnu var Kanoner paa Brandvagtbjerget, som dog ikke kunde fornemmes. Om Natten indtog Fienden paanyt Brandtbjerget, og den følgende Dag (15. Febr.) kanoneredes der atter derfra, dog blev det igjen forladt den paafølgende Morgen, og Fienden indtog det nærmeste Bjerg nordenfor Creetzensten, næst ved Brandvagten; ikke desto mindre hedder det i den samme Beretning, at der blev skudt med Kanoner fra Brandtbjerget hele Dagen (d. 16. Februar). Samme Dag gjorde de Svenske en Marche ved Ous med 11 Faner

[1] Med Hensyn til Chronologien er her fulgt de ældste og tildels samtidige Kilder, som maa antages bedst underrettede, nemlig de 2 Relationer i J. S. Munchs „Saga“ I, S. 103 og 112 samt Schrøders Friderichshalds Beskr., S. 28. Beretningerne i Dansk Museum 1782 I, S. 669 f. og N. Magasin II, S. 451, der i det væsentlige ere ens, synes at ombytte nogle af Begivenhederne for 13., 19. og 20. Februar, se nedenfor. At Stormdagen var 13. Febr. fremgaar ogsaa af samtidige Svenske Kilder (Afskr. i Kildeskriftfondets Saml. No. 211).

[2] Den nævnte samtidige Svenske Beretning angiver, at en 4de kun var lidet brugelig.

Folk, der alle var klædte i graa Klæder og Køllerter og sagdes at være Dalkarle, og truede med en større Storm paa Halden. — 17. Februar skjød Fienden med alle sine Stykker fra Rødsbjerget indtil Kl. 9 og holdt sig siden stille denne Dag og den følgende (18. Februar)[1].

19. Februar blev der først kanoneret stærkt med 2 halve Kartover mod Capitain Michel Tydsk's Post og Creetzensten samt derhos gjort Mine til at bestorme Verkerne med 9 Compagnier, hvilket dog atter blev opgivet. Imidlertid indsendtes atter en Trompeter med Brev om Overgivelse, støttet til det falske Foregivende, at den forventede Hjælp var slagen og fordreven af Svenskerne, men Svaret lød atter, at de vilde holde Stedet til det yderste, thi Gud var den Hjælp, hvorpaa de stolede. Trompeteren spurgte endvidere, om man ikke vilde give Brandskat af Tistedalens Sauger og Brug, som Kagge havde vurderet til 5000 Rdr., hvilken Sum dog tilsidst blev nedsat til 2000 Rdlr. Major Peder Olsen Nordmand, der var en af Eierne, mente, at selv om man gik ind herpaa, var det uvist, om Løftet blev holdt; Borgerne kunde derfor heller anvende Pengene til at bygge paanyt. Trompeteren svarede offentlig og udraabte, for at indgyde Menigmand Skræk, paa Gaderne, da han red tilbage, at da saa mange gode Vilkaar vare afslaaede, maatte man nu vente en Generalstorm, hvorunder ikke engang Barnet i Vuggen vilde blive skaanet[2].

---

[1] Til 17. Februar henfører Schrøder (Friderichshalds Beskr., S. 29) et Udfald af Nordmændene, der paa Knardal i Byens Nærhed opbragte nogle Svenske Vagter; disse berettede om en paatænkt Generalstorm den følgende Nat, som Udfaldet menes at have hindret.

[2] Saaledes efter Rist i Dan. Museum 1782, S. 671 og N. Magasin II. S. 451 f., hvorefter Stormen den 13. Febr. beskrives som foregaaet 20. Febr. Det tør imidlertid uden Tvivl ansees for

20. Februar var der stille om Formiddagen, men om Eftermiddagen begyndte en kraftig Skyden med Kanonerne og den ene Fyrmørse fra Kleven; samme Dag blev der skudt med den anden Fyrmørse fra Nordsiden, „hvorved det første Menneske blev slaaet ihjel“[1]. Om Aftenen, da det var ganske mørkt, lagde Fienden i Hemmelighed en Granat og en Del Brænde paa Broen tilligemed en Tjæretønde og en Begkrands, som alt kom i Brand, uden at Broen led mere Skade, end at to Spirer gik itu. Om Natten afbrændte Fienden Porsnes Kverner og Saug. — 21. Febr. begyndte tidlig om Morgenen en heftig Skydning med halve Kartover og Granater mod Braadeland, saa at der til Kl. 10 var skudt over 19 Granater og 83 Kanonskud; siden skjød Musketererne, der laa et kort Bøsseskud fra Skandsen, den hele Dag. Om Aftenen Kl. 9 indkastedes nogle Fyrkugler og Granater mellem Husene uden at gjøre synderlig Skade; siden fyredes med Kanoner fra Rødsbjerget. Om Natten afbrændte Fienden Hammerhytten ved Porsnes samt alle Huse der og afkastede den Bro, han havde ved Porsnes. Ligesaa brændte han alle Kverner og Sauger i Tistedalen, 60,000 opskaarne Bord og uopskaaret Tømmer til lige saa stor Værdi, nogle Gaarde i Berg Sogn og Thorpedalen samt Veden Gaard, hvorefter han gik under Bratbjerget, over Broen og igjen tilbage til sit Hovedkvarter Laaby (i Nærheden af Rød). Brugenes Brand rammede

---

vist, at der ikke er gjort nogen egentlig Storm denne Dag, skjønt Beskydningen baade 20. og 21. Februar fortsattes med Styrke. Forskjellen mellem gammel og ny Stil gjør sig uden Tvivl her gjældende, ligesom ovenfor ved 3. og 13. Februar, skjønt Afstanden mellem Dagene ikke er lige.

[1] Dette maa være at forstaa som den første af Byens Indvaanere (Soldaterne fraregnede).

vel haardest Major Peder Olsen Nordmand som største Eier, men ogsaa den hele By led Skade ved den fuldstændige Standsning af Trælastudskibningen i dette Aar. — 22. Februar om Morgenen Kl. 5 afbrændtes Rødsskandsen og de der liggende Befæstningsverker, Kl. 6 begyndte Skydning fra Kleven paa Rolands Skandse med de mindste Stykker, da de største tilligemed Fyrmørserne allerede Natten forud vare førte bort. Kl. 3 Eftermiddag tog Fienden sine Vagter ind og marcherede bort mod Idde Kirke, hvorhen Artilleriet og Bagagen var gaaet forud. — Thorsdag 23. Februar, 6 Uger efter hans Ankomst, gik han med sin nu betydelig formindskede Armee tilbage til Sverige efter først at have afbrændt Gaardene i Idde og Berg Sogne, hvor han for frem, foruden Id Prestegaard. Samme Dag, som Fienden var afmarcheret, blev der holdt Taksigelses-Prædiken og skudt Dansk Løsen fra Halden med 9 Skud, hvorefter Porten blev oplukket og den forladte Leir taget i Øiesyn af Byens Indvaanere, som paa Rødsbjerget endda fandt Ligene af de der for en Maaned siden massacrerede Soldater liggende nøgne og ubegravede. Paa Grund af det nu meget slette Føre samt Mangel paa Proviant og Hjælp fra Sverige turde Anførerne ikke længer blive i Norge[1], hvor de havde lidt et saa stort og saa uventet Tab uden at faa udrettet noget. De beleirede maatte paa Grund af manglende Rytteri undlade at for-

[1] 20. Februar var der udgaaet et Kongebrev i Kong Carl XI.s Navn (med Moderens, Dronning Hedevig Eleonoras, Underskrift) til Grev Lars Kagge om at indfinde sig i Gøtheborg, medens General Gustaf Horn skulde overtage Commandoen over den Svenske Hær i Norge, men allerede 22. og 24. s. M. fik samtlige tre Hærførere Befaling om, da Isen nu gaar op, at søge at salvere Hæren ud af Norge og ikke at brænde Byer, Brug eller Kverner, hvilket imidlertid allerede var gjort. (Riks-Registraturet f. 1660 i Sv. Rigsarch., Afskr. i N. Kildeskriftfonds Saml. No. 260).

følge dem, men alligevel skal den Svenske Armee ved Sygdom og Mangel ogsaa paa Hjemmarchen være bleven saa medtagen, at kun en Trediedel, af hvad den udgjorde ved Indmarchen i Norge, skal have naaet hjem igjen. Da Artilleriet maatte bortføres næsten paa bar Mark, sprængte Svenskerne selv sin ene halve Kartove i en Lade paa Stumberg i Id, en Fjerdingvei fra Byen, for siden at medtage Stykkerne deraf, men da Taget fløi af, kastedes de saa langt bort i Marken, at de ikke kunde gjenfindes, og bleve først efterhaanden af Nordmændene indbragte til Gouverneuren, da Sneen var gaaet bort; den anden halve Kartove slæbtes med til Ske Prestegaard i Baahuslen, hvor den ogsaa sprængtes i en Lade, medens Stykkerne deraf medtoges; den største Fyrmørser sank derimod med Heste og Tilbehør i Isen paa Iddefjorden et Bøsseskud fra Land, da den skulde føres fra Ystehedkilen.

Det var paa den høie Tid, at Beleiringen blev hævet, thi i Byen var saavel Provianten som alle Krigsfornødenheder nær ved at slippe op. Allerede da de første 3 Uger af Beleiringen vare forbi, var Proviant-huset omtrent tomt, idet der kun var 8 Dages Forsyning for Soldaterne igjen, hvilket ikke skulde røres, ligesom ogsaa Borgerne paalagdes at holde 4 Dages Kost for sin Husholdning færdig for det Tilfælde, at man blev nødt til at forlade Staden og slaa sig igjennem paa noget Sted. Paa et sammenkaldt Møde forhandlede da Gouverneuren Tønne H. med Indvaanerne om, hvorledes Garnisonen kunde forsynes, indtil den daglig ventede Hjælp udenfra ankom. Efter hans Forslag blev det bestemt, at enhver, som var noget ved Magt, skulde forsyne et Compagni og de andre efter Evne 4, 8, 12 Mand etc. Da der i Magazinet endnu fandtes noget Forraad af Rug, Byg og Malt, skulde deraf tages til Brygning og Bagning, saa-

langt det strakte. Dette blev samtykket, og atter gik Major Peder Nordmand i Spidsen, idet han overtog Oberstlieutenant Jacob Dues Bergenhusiske Compagni paa 207 Mand, hans Svoger Matthias Bjørn et paa 175 Mand, de øvrige efter Evne: en 30, en 20 Mand o. s. v. nedover, saa at alle bleve forsynede. Haandkverner og 3 Par store Kvernestene vare indbragte fra Tistedalen kort før Fiendens Ankomst; paa disse malede de tagne Svenske Fanger og fattige Folk Dag og Nat, saa enhver blev forsynet under Beleiringen. Næsten den hele Tid var Veiret mildt, hvilket i flere Henseender var et Held for de beleirede, som blandt andet derved slap lettere med Isvækningen baade paa Elven og Fjorden for at holde den nødvendige Vaag aaben til sit Forsvar. Alligevel var Sundhedstilstanden selvfølgelig meget slet, da det stadige Ophold under aaben Himmel med anstrengt Arbeide og Nattevaagen foraarsagede megen Sygelighed. Ved Beleiringens Begyndelse var der 1800 friske Mand inden Byen foruden dens egne Indvaanere og en Del Almue fra Landet, som havde søgt Tilflugt der. Da Generallieutenant Jørgen Bjelke 3 Dage efter Fiendens Afmarche holdt Generalmønstring, var der kun 950 friske tilovers, skjønt der ved Fiendens Skyden kun var bleven dræbt 36 og saaret 31, der kom sig igjen; hele den øvrige Rest var medtagen af Anstrængelse, Sygdom og Vanrøgt; naar Folket i sine vaade Klæder for Varmes Skyld lagde sig tæt ind til hinanden, begyndte Klæderne at stinke og raadne, og Sygdomme opstode og forplantedes. Mange, baade Officierer og Soldater, døde derfor efter Beleiringens Ophævelse, hvilket ogsaa skal have været Tilfældet inden den hjemvendte Svenske Styrke. Selv blandt Svenskernes Heste opstod der Sygdom, og en Mængde døde. Da Svenskerne havde borttaget alt Foder paa Bondegaardene i

Miles Omkreds, gik Bøndernes Heste vilde omkring; over mod den Svenske Leir skal der være bleven drevet en hvid Hoppe, til hvilken var bundet en Rok og en Seddel med denne Indskrift:

Naar denne Mær lærer at spinde,
Skal Svensken Halden vinde.

Hesten fandtes af Nordmændene liggende paa Isen, ihjelskudt af Svenskerne[1].

Under Beleiringen bleve de mod Byen rettede Kanonskud efter Gouverneurens Befaling optalte og Antallet hver Morgen indberettet til ham; det beløb sig ved Beleiringens Ophør til 3755 Kanonskud med gloende og kolde

[1] Mscr. No. 781 in fol., Ny kgl. Saml. paa det kgl. Bibl. i Kbhvn. (Ex Mscr. Fr. Erici). Hos Schrøder, Friderichshalds Beskr., S. 27, lyder Verset saaledes:

Naar Du lærer denne Hest at spinde,
Skal Du Halden vinde.

Schrøder tilføier udtrykkelig: „men hvo Seddelen havde skreven, vides ikke", hvorfor en Tradition inden Familien og paa Frederikshald, der dog neppe er hundrede Aar gammel, og som tillægger Tønne Huitfeldt Verset, neppe fortjener nogen Tiltro og vel snarest er opkommen ved Forvexling med det Vers af ham, der nedenfor omtales. Ogsaa i et Manuscript i Univ. Bibl. (No. 537 in fol.) tillægges Verset Tønne H. som Svar paa en Opfordring til Borgerne om Overgivelse, der først var sendt ind i Byen med den samme Hest. Den indeholdt de Løfter og Trudsler, der omtales ovenfor S. 192 og foraarsagede hos Borgerne den S. 185 omtalte nedslagne Stemning, der bragte dem til at gjøre Commandanten Forestillinger. Han truede imidlertid med at lade den første, der talte om Overgivelse, hænge o. s. v. Det hele synes at være senere Udsmykninger og ganske upaalideligt som Kildeberetning. Denne sidste Efterretning findes ikke i et forresten ligelydende Manuscript i Danske Rigsarch. (fra d. forrige Krigsministeriums Arch.) i en Pakke m. Titel: Documenter fra Krigen med Carl Gustav etc. No. 4 (i Afskr. bl. Kildeskriftfondets Saml. No. 131).

Kugler, Knipler, Lænkekugler og Kofødder, som ellers brugtes til Skibs; 93 store Granater og utallige Stene indkastedes af Mørserne; den sidste Nat indkom 10 Bomber og 7 Fyrkrandse med 3 Rader korte, fyldte Musketpiber, ladte med Kugler, der lyste over hele Byen, og hvilke ingen kunde nærme sig for at slukke; med et rundt Tal angives derfor Skuddenes Antal til 4000[1]. I Forhold hertil vare derfor de dræbte og saarede særdeles faatallige, og selv den Skade, de indkastede Bomber og Granater gjorde, var ringe, idet de creperede uden at antænde eller endog synderlig ødelægge Husene i Byen. Blandt Exempler paa vidunderlig Redning fortælles, at i et Hus faldt en gloende Kugle ned i en Seng imellem Mand og Kone og brændte Klæderne uden at gjøre dem Skade; efter de yngre Beretninger var det en 12 Punds Kugle, der tog Hovedpuden bort under Mand, Kone og Barn[2]. Schrøder tilføier, at „over dette Tilfælde skal Velbr. Tønne Huitfeldt selv have gjort et Vers“. Dette kjendes ikke, men er Schrøders Version af Begivenheden correct, er det med noget Kjendskab til Tidens Leilighedsdigtning neppe vanskeligt at gjætte sig til Pointet i Verset.

Det var et berømmeligt Forsvar, Halden ved denne Leilighed havde formaaet at sætte imod en overlegen og godt udrustet fiendtlig Styrke. Medens de to tidligere Anfald kun havde varet en Dag, var dette sidste Angreb en formelig 6 Ugers Beleiring, der medførte alle de Rædsler, Farer og Bekymringer, der følge af mange

[1] I Beretningen i Saga I, S. 116 maa vistnok Ordet fire være udfaldet foran „tusinde Kanonskud“. Jørgen Bjelkes Angivelse gaar ikke op til fuldt 3000, som vistnok er for lidet.

[2] Schrøder, Friderichshalds Beskr. S. 30; Rist i Dansk Museum S. 679 og N. Mag. II, S. 456.

Menneskers Indespærring paa et lidet Rum bag slette Forskandsninger, med utilstrækkelige Forsvarsmidler og knap Proviant, under en stadig Kugleregn og gjentagen Bestorming. Det var derfor ingen liden Ros, der af Samtid og Eftertid blev tildelt Tønne Huitfeldt som den, der først havde forestaaet de nødvendige Befæstningsarbeider og senere under saa vanskelige Forhold som øverstbefalende ledede det hele Forsvar og bragte det til en lykkelig Ende, uagtet den Hjælp, der var ham lovet af den øverstbefalende General Jørgen Bjelke og Statholder Nils Trolle stadig udeblev. I sin Selvbiografi anfører Jørgen Bjelke (S. 159—60) ingen egentlig Grund for sin Undladelse af at forsøge en Undsætning. Han synes at have befrygtet, at den Svenske Konge, som han havde Grund til at tro i Begyndelsen af Februar opholdt sig paa Veden Gaard, skulde have medført saa betydelige Forstærkninger, at han med sit Armeecorps ikke kunde gjøre ham nogen Modstand. Da saa Svenskernes Angreb paa ham ved Borge indtraf 6. Februar, synes ogsaa dette i Forbindelse med Udeblivelsen af Statholderens Undsætning, at have holdt ham tilbage, uagtet den nævnte Affaire var heldig for de Norske Vaaben. Paa lignende Maade sees Svenskerne at være holdte tilbage fra at foretage yderligere mod Halden af Hensyn til J. Bjelkes og G. Reichweins nærliggende Tropper[1].

Det var forsøgte og betydelige Feldtherrer, der anførte den Svenske Armee, og det forøgede derfor Forsvarernes Ros, at de havde kunnet holde sig ligeoverfor disse paa Europas store Valpladse uddannede Krigere.

---

[1] Se Lars Kagges Personalier, meddelte i C. C. Gjørwells „Den Swenska Mercurius“ for Januar 1757, S. 451 af A. A. v. Stiernman.

At en Feldtherre som Lars Kagge ikke kunde raade Bugt med „dette Hundehul Halden“, som han skal have kaldt det, maatte jo være ham næsten ufatteligt, og den Mening er derfor udtalt i enkelte ældre Kilder, at det store medførte Beleiringsmateriel neppe oprindelig har været bestemt for den lille Grændseflække Halden, men snarere for Frederiksstad eller Agershus[1]. Den hele Begivenhed forekom Nordmændene selv helt utrolig og betegnes derfor gjentagne Gange som „et Guds Under“. Til Beleiringens Ophævelse bidrog forøvrigt selvfølgelig ogsaa Kong Carl Gustavs Død 13. Februar 1660 i Gøteborg, hvorledes det nu end forholder sig med den Mening, der allerede samtidig med Begivenheden herskede i Norge, at han var bleven saaret for Halden eller der havde paadraget sig den Sygdom, hvoraf han nogle Dage senere døde[2]. — Det bliver i flere af de ældre Beretninger ud-

[1] At dette er rigtigt, sees af flere Breve fra Carl Gustav til Lars Kagge o. fl. i Riks-Registraturet for Janr. 1660 i Svenske Rigsarch. i Stockholm, hvoraf Afskr. i Kildeskriftfondets Saml. i Chra. No. 260. Kongen tænkte nemlig baade paa Erobring af Frederiksstad, Vinger Skandse og Christiania, hvorfra Agershus derpaa kunde tages, i alle Fald ved at afspærre Fjorden ved Skandser paa begge Sider af Drøbaksundet.

[2] Se navnlig Jørgen Bjelkes Selvbiografi, S. 159 f. og 163 f. Schrøders Beskr. ov. Friderichshald, S. 33 ff. Holberg, Dannem. Riges Hist. III (3. Udg.), S. 419. Efter Pufendorfs kortfattede Beretning om Kongens Sygdom synes der mellem de to Anfald af Feberen endnu at levnes Plads for et kort Besøg i Norge, hvorved han kunde have forværret sin Sygdom; vanskeligere synes dette at blive efter den af A. A. v. Stiernman i C. C. Gjørwells „Den Swenska Mercurius“ for Januar 1757, S. 447 meddelte Redegjørelse for hans Opholdssted i Januar og Februar 1660. Dog er herved at bemærke, at ikke alle i Kongens Navn udfærdigede Expeditioner med Nødvendighed forudsætte hans Nærværelse, hvorfor en endnu nøiagtiegre Redegjørelse i Virke-

trykkelig fremhævet, at samtlige Officierer paa Halden fuldt ud gjorde sin Skyldighed; næst Tønne Huitfeldt nævnes specielt Oberstlieutenanterne Jost v. Howen, Jacob Due og Frederik Otto Budde, Major Peder Olsen Nordmand og dennes Svoger, Tolderen i Svinesund, Matthias Bjørn, der under Krigen fungerede som „Admiral" over Skjærbaadene; de to sidstnævnte gjorde derhos baade store pecuniaire Opofrelser og lede betydelige økonomiske Tab ved deres Trælasthandels Ødelæggelse for længere Tider. Endelig fortjener ogsaa Major Johan Forbus at erindres for sin store personlige Tapperhed under de fiendtlige Anfald baade i 1659 og 1660. — 3 Dage efter Svenskernes Bortmarche kom Generallieutenant Jørgen Bjelke fra Frederiksstad til Halden og holdt Mønstring over de gjenværende friske Tropper, og 29. Febr. har han fra Halden dateret sin Beretning om Beleiringen. — 27. Mai 1660 sluttedes Freden i Kjøbenhavn mellem Danmark og Sverige, og den følgende Dag udgik Kong Frederik III.s Brev til Jørgen Bjelke om at indstille alle Fiendtligheder[1].

---

ligheden tiltrænges, for at Sagnet helt kan siges modbevist. Endnu mindre synes hans Læge Joh. Costers (Køsters) Relatio medica morbi et obitus Caroli Gustavi at tillade Antagelsen af nogen Reise til Norge. Den af F. F. Carlson, Sveriges Hist. under Konungarne af Pfalziska Huset I, S. 425 omtalte Sendelse af Grev Carl Lejonhufvud og Gustaf Oxenstierna til Norge for at undersøge Forholdene ved Indfaldsarmeen kan vel tænkes at være Ophavet til det Norske Sagn.

[1] Til Fremstillingen af Begivenhederne er benyttet de ovenfor nævnte Kilder. Af disse er den ældste og paalideligste Beretning, der synes at hvile paa Gouverneurens, Tønne H.s, under Beleiringen førte Journal, trykt i „Saga" I, S. 106—16 efter det samtidige Originaltryk, hvori dog allerede nogle Smaafeil ere indløbne, formentlig nærmest Correcturfeil. Dernæst følger Jørgen Bjelkes Beretning af 29. Febr. 1660, ligeledes trykt i

Efter Svenskernes Bortmarche gjaldt det nu først og fremst, saavidt muligt, at bringe den gamle Orden igjen tilveie i Byen og Lenet, hvormed Tønne Huitfeldt som Lensmand selvfølgelig fik det væsentlige Arbeide, ogsaa

---

Saga I, S. 100—105 efter det samtidige Originaltryk, og Fremstillingen i hans Autobiografi, udg. af L. A. Fridericia, S. 146—65, hvilke ogsaa begge i det væsentlige ere rigtige, men som, tildels beroende paa andres Beretning, dog feile i enkelte Detailler, hvortil kommer, at den sidste er skrevet flere Aar senere og i et apologetisk Øiemed, hvoraf der paa flere Steder sees Spor; navnlig er Svenskernes Styrke vistnok gjennemgaaende for høit ansat. Schrøders Beskr. ov. Friderichshald har en i det væsentlige correct men kortere Efterretning end Jonas Rist i Dansk Museum 1782, S. 646—80 (ogsaa særskilt trykt) og den dermed i alt væsentligt overensstemmende Beretning, der er trykt i Nicolaysens N. Magasin II, S. 438—57, hvilke vel lide af flere Feiltagelser, men dog, som nedskrevne paa Frederikshald, bringe en Del nye og vistnok for største Delen rigtige Detailler. Saavel Schrøder som Rist, der skreve i første Fjerdedel af 18. Aarhundrede, ere utvivlsomt i nogen Grad paavirkede af den Colbjørnsenske Familiekreds og fremhæve derfor maaske noget ensidigt Peder Olsen Nordmands og Matthias Bjørns Fortjenester. Saavel J. A. Frantzens Fremstilling i Gjenlyd af Dan. og Norske Krigeres Tapperhed, S. 248—64, som den af Overlærer Borch i Liebleins Tidsskrift „Norden" III, S. 247—58 meddelte Beretning ere kun Uddrag af Rist. Holberg i Dannemarks Riges Hist. III (3. Udg.), S. 415—19 og i Dannemarks og Norges Beskr., S. 399—401 støtter sig udelukkende til Schrøder og Rist, og det eneste, der hidrører fra ham selv, er Noten S. 416 angaaende hans Fader, hvem han dog ikke tillægger nogen fremtrædende Rolle ved Halden men vel ved Throndhjem. R. Nyerups Efterretn. om K. Frid. III, S. 227—34 kjender vistnok de ovennævnte og et Par Svenske Kilder, men henter sin Fremstilling omtrent udelukkende fra Holberg, hvorfor han har dennes (og hans Forgjængeres) Feil i nogle Enkeltheder. Den versificerede Beretning i N. Prahls K. Friderich III.s Hist., S. 118—20 hviler udelukkende paa

da, naar de derom udstedte Kongebreve ere rettede til Statholderen eller den commanderende General. — Den første Gang, Tønne H. er truffet optrædende efter Beleiringen, er forøvrigt 12. Marts 1660 (altsaa kun et Par Uger derefter), idet han da fra Halden i Egenskab af H. Ms. Befalingsmand over Idde og Marker Lene samt Krigscommissarius Søndenfjelds meddeler Peder Christophersen Duns, Borger i Frederiksstad og sitzhaftig ved Halden, (uden Tvivl en Farfader af Peder Colbjørnsens Hustru), Attest for, at han som Capitain over Borgerne og Strandsidderne har forholdt sig dygtig og tilbørlig baade i Fægtningen ved Haldens Bro 1659 og paa det Parti, som Oberst Brochdorff førte ind i Sverige samt endelig under Haldens Beleiring[1]. — 15. Juni 1660 fik Statholder Nils Trolle kgl. Befaling at erklære sig om noget Gods, Tønne H. begjærer „for Betaling“, ganske i samme Udtryk som det ovenfor omtalte Kongebrev af

---

Holberg. H. P. S. Krags Underretn. om Frederikshalds By, S. 24—33 har af de ovennævnte Kilder kun benyttet Schrøders og Rists Fremstillinger. Pufendorfs Carl Gustavs Hist. berører Beleiringen blot ganske korteligt, men har S. 601 et meget godt Kart over Halden og nærmeste Omegn, hvilket dog neppe er fuldt samtidigt (Bogen udkom 1697). Ogsaa Fryxell, Carlson m. fl. omtale disse Begivenheder i al Korthed. Et Manuscript i Univ. Bibl. (No. 537 in fol.) har neppe nogen særskilt Betydning; det synes i det væsentlige at hvile paa Schrøders og Rists Beretninger og at være nedskrevet efter Hukommelsen. Kun i et Punkt, som ovenfor omtales, har det en, i alle Fald tilsyneladende, original Beretning, der dog neppe er synderlig paalidelig. De fra Lars Kagges Personalier hentede Efterretninger, som A. A. v. Stiernman meddeler i C. C. Gjørwells „Den Swenska Mercurius“ for Januar 1757, S. 450 ff., stemme i alt væsentligt med de Norske Beretninger, men ere kun meget mere kortfattede.

[1] N. Rigsarchiv, Personalia No. 30, Colbjørnsen.

2. August 1658. Sagen blev dog først afgjort 26. Aug. 1662, hvorom nedenfor[1]. — 8. Juli 1660 fik Knud Schinkel til Thom og Tønne H. til Throndstad kongl. Befaling til som Commissarier at justere Grændseskjel mellem Baahus Len og omliggende Lene[2]. — Samme Dag fik Statholderen Hr. Nils Trolle og Generallieutn. Jørgen Bjelke Befaling om at bringe Halden og Frederiksstad i saadan Defension efter det Kongen tilsendte Afrids, at der tiltrænges mindre Garnison, og at de 7 Landregimenter kunne underholdes der med ringere Bekostning[3]. — 9. Juli 1660 fik Skipper Herman Rødder af Lübeck kongl. Tilladelse til at føre 200 Tønder Korn af alle Slags fra Sjælland til Halden til Magazins Fornødenhed[4]. — 29. Septbr. s. A. fik Knud Schinkel og Tønne H. kongl. Befaling at gjøre Afregning med Otto Skade fra hans første Obersts-Bestalling, og til Freden blev sluttet[5]. — 2. Novbr. 1660 bevilgede Kongen en Rigsdaler af hver Kirke i Norge, som havde Midler, til Gjenopbyggelsen af Haldens Kirke, der var bleven nedbrudt under Beleiringen[6]. — 28. Januar 1661 kvitterer Tønne H. fra Christiania Hans Jacobsen Schørt for Modtagelsen af 158 Rdlr., „som Stenderne udi Stavanger Len godvilligen haver udlagt til de ruinerede af Svensken øster udi Landet saasom

[1] D. Rigsarch., N. Tegn. X fol. 263 b. og N. Missiver i N. Rigsarchiv.

[2] D. Rigsarch., Svenske Acta VIII fol. 236.

[3] Ibid., N. Tegn. X fol. 284.

[4] D. Rigsarch., Sjællandske Reg. XXIV fol: 594.

[5] Ibid., N. Tegn. X fol. 310. Ved denne Tid eller noget senere er det vel ogsaa, at Peder Nilsen Lund paa Stumberg har faaet de 2 nævnte Herrers Resolution i Anledning af sit Udlæg under Feiden, c. 228 Rdlr., der dog endnu 1664 var ubetalt, da han derom supplicerer til Statholderen (N. Rigsarch., Stathold. Suppl. Prot. 1662—69 No. 278).

[6] Ibid., N. Reg. XI fol. 7.

Idde og Marker Len", hvilken Sum han lover at distribuere til de trængende, saa vidt det kan forslaa[1]. 26. Octbr. s. A. kvitterer han ligeledes fra Christiania for 150 Rdlr., som han har modtaget af Hr. Nils Trolles Skriver Knud Frantsen til Uddeling blandt de forarmede Folk i Smaalenene af den godvillige Contribution af Gudbrandsdalens Fogderi[2]. Lignende Bidrag ere selvfølgelig indkomne fra de øvrige af Landets Districter, der vare uberørte af Krigens Ødelæggelser. — 17. Mai 1661 fik „os elskelige Tønne H. til Tromstadgaard", vor Mand og Tjener og Befalingsmd. over Idde og Marker Lene, samt Absalon Beyer, Lagmand i Frederiksstad, kgl. Paalæg om at træde sammen i en Commission imellem Jomfru Ide Lange[3] paa den ene Side og Borgermester Anders Madsen i Tønsberg samt begge Borgermestre i Skien paa den anden anlangende Laurvigens Handel og Kjøbmandskab, og hvorvidt det deres Formænd af Arilds Tid fulgt haver. De skulle stevne Parterne for sig paa beleilig Tid og Sted og erkyndige sig om Sagens egentlige Beskaffenhed og derom afgive fuldkommen Relation til videre naadigst Resolution[4]. — Ved Kronprins Christians Arvehylding i Christiania 15. August 1661 var Tønne Huitfeldt en af de 8 fornemme Herrer, der bare en rød Fløiels Himmel over Prinsen[5]. (Forts.)

[1] Ibid., Afregn. og Docum. ang. Fordringer til Kongen c. 1603—73. Pk. H. 70 (Orig. blandt Oberst Hans Jac. Schørts Afregn.). Meddelt af Cand. mag. Fr. Jessen.

[2] N. Rigsarchiv, Cancelliet. P. 5. Embedsmænds Forhold. Wittekind Huus's Dom af 3. og 4. Marts 1662.

[3] Ide Lange til Falkensten var gjennem sin Moder, Fru Anne Hansdatter Litle, et Næstsøskendebarn af Tønne Huitfeldt.

[4] D. Rigsarch., N. Tegn. XI. fol. 27 og N. Missiver i N. Rigsarch.

[5] L. Holberg, Dannemarks og Norges Beskr. S. 416 og Dannemarks Riges Hist. III (3. Udg.), S. 542.

SMAASTYKKER.

3.

Olaf Paa's gildestue.

I Laxdøla saga[1] fortælles, som bekjendt, om den islandske høvding Olaf Høskuldssøn, der paa grund af sin pragtlyst havde faaet tilnavnet *Pá* (paafugl), at han under en reise i Norge besøgte Haakon jarl (988—995) og fik lov til i hans skove at hugge en ladning udsøgt tømmer. Da Olaf sommeren efter kom hjem til Island med tømmeret, lod han paa sin gaard Hjardarholt „gjøre et *eldhús*, som var større og bedre end noget, man før havde seet. Deri var paa væggen (*þiliviðinum*) og ligesaa i taget (*ræfrinu*) afbildet (*markaðar*) berømte begivenheder (*søgur*)". Sagaen tilføier, at disse billeder var saa godt udførte (*smiðat*), at hele rummet tyktes langt stadseligere uden vægtæpper (*tjøldin*), end naar saadanne var ophængte. Imod enden af vinteren, da huset var færdigt, holdt Olaf deri sin datters bryllup, hvortil han indbød en mængde gjæster, deriblandt Ulf Uggessøn. Denne gjorde et kvæde om Olaf „og de begivenheder. som var afbildede (*skrifaðar*) i stuen, hvilket han fremsagde under gildet. Kvædet kaldtes Husdraapa og er godt digtet". Nogle brudstykker af denne draapa, hvori beskrives de fremstillede mythologiske scener, er gjengivne af Snorre Sturlessøn i hans Skalda og findes trykte af Finn Magnusen i et tillæg til den ovennævnte udgave af sagaen.

Naar vi paa grundlag af de anførte omstændigheder og den tids skik vil danne os en forestilling om den beskrevne stues beskaffenhed og udstyr, er det for det første klart, at

---

[1] udg. 1826, kap. 29.

stuen ikke var noget ildhus i den særlige betydning af et rum for madkogning, hvorimod navnet *eldhús* her kun betegner et hus, hvori der var ildsted eller, som vi nu sige, et lokale, der kunde opvarmes, altsaa med are. Dernæst maa det antages, at bygningen, som sedvanligt, var tækket med jord eller torv, endvidere at ikke alene selve taget var af træ, men ogsaa væggene, og endelig, at disse ikke bestod af standerverk, men, som det nærmere skal paavises, var laftede.

Derimod kan der være nogen tvil om, dels hvorledes de nævnte billeder var udførte, og dels paa hvilke steder i stuen de fandtes anbragte. Disse spørsmaal er allerede før behandlede af F. Magnusen i det omtalte tillæg, men kan, som jeg tror, besvares paa en sikrere og tildels anden maade, end der skeet.

Hvad det første spørsmaal angaar, er jeg enig med F. Magnusen deri, at de nævnte fremstillinger ikke, som Suhm antog, kan forstaaes om runeindskrifter, da der ikke sees nogensomhelst grund til saadan opfatning. Ligeledes finder jeg med Magnusen, at billederne ikke, saaledes som P. E. Müller og sagaens oversætter Th. Repp mente, kunde være malede. Herfor paaberaaber han sig med grund sagaens udtryk *smiðat, skrifaðar, markaðar*; men dertil kan føies, at, saavidt bekjendt, hverken den gamle literatur eller selve oldsagerne aflægge vidnesbyrd om, at man her i Norden før efter kristendommens grundlæggelse befattede sig med den malende kunstart eller den, hvorved forbilledet gjengives med sine naturlige farver.

Vi maa derfor af hensyn til sagaens udsagn med Magnusen antage, at de omhandlede billeder var udførte i skulptur eller udskaarne ved hjelp af kniv og meisel eller skjølp. Naar M. derimod fremhæver saadanne udtryk i Ulf Uggessøns digt, som: „Freys galt med gyldne børster“, „maanens skin“, „de frygtelige straaler fra Thors øine“, „den glinsende midgardsorm“, og han deraf slutter, at udskjæringerne var farvede, er denne slutning neppe berettiget. Vel vilde der i sig selv ikke være noget til hinder for en saadan antagelse, da vi ellers har nogle exempler paa udsmykning med farver. Dette er saaledes, som ogsaa M. nævner, tilfældet med det bekjendte udskaarne træstykke, der fandtes i dronning Thyre danebots grav fra ca. 940, og et utvilsomt ældre og mere betydende vidne frembyder

Gokstadskibet (ca. 900), hvori der som bekjendt fandtes flere gjenstande, navnlig en rorpind og 2 teltplanker[1], forsirede paa den omtalte maade, det vil da sige ikke med efterligning af de afbildede gjenstandes lokalfarver, men rent dekorativt for paa sine steder at frembringe stærkere lys og skygge. Trods disse exempler kan der dog opstaa betænkelighed ved at antage saadan udsmykning i Olaf Paas stue, da farverne her under den stadige paavirkning af røgen fra ildstedet vilde være stærkt udsatte for at dækkes af sod.

Med hensyn til det andet spørsmaal er noget nær alle de, der enten som oversættere eller gjenfortællere har befattet sig med sagaen og navnlig Jacob Aall[2], P. E. Müller[3], Th. Repp, Finn Magnusen og P. A. Munch[4], enige om den plads, billederne indtog i stuen. Enten sige de nemlig bestemt eller maa antages at mene, at denne plads var dels stuens loft (plafond, himling, eng. ceiling) dels dens vægpanel. Herimod kan dog strax indvendes, at ordet *ræfr*, som sagaen her bruger, ikke betyder loft, men tag, og at der ikke engang kunde findes noget loft i en stue med datidens ildsted. Dernæst kan ordet *þiliveðinn* neppe heller forstaaes om et paa en tømmervæg anbragt panel, men maa betyde selve væggen. Til denne antagelse ledes vi ved en nærmere betragtning af de med husets tilblivelse forbundne omstændigheder.

Som vi har seet, fik Olaf sit tømmer i Norge, hvor han ogsaa i yngre dage havde opholdt sig en tid lang. Intet er derfor rimeligere, naar han af dette tømmer paa Island opførte et beboelseshus med ildsted, end at han fulgte den samme skik, som under saadanne omstændigheder fandt sted i Norge, eller med andre ord, at hans hus var en laftbygning. Og at denne konstruktion var fast regel hos os i middelalderen, naar det gjaldt et beboelseshus af træ og med ildsted, kan sluttes deraf, at man hverken i beretninger eller virkeligheden har noget exempel paa en anden bygningsmaade. Dertil kommer, at der her i landet hverken i middelalderen eller endog noget senere træffes exempel paa, at væggene enten udenpaa eller indvendig blev dækkede med panel.

---

[1] Se „Langskibet“ fra Gokstad pl. XI.
[2] Saga, udg. af J. S. Munch, III, 97.
[3] Sagabibl. II.
[4] D. n. Folks Hist. I b, s. 168.

Til endnu større bestyrkelse paa rigtigheden heraf kan der spørges, om nogen tror, at man i senere tider vilde have undladt at anvende paneling, hvis den tidligere havde været i brug. En ganske anden sag er det, at man paa Island, naar husets vægge var af jord, til beskyttelse mod kulde og fugtighed lagde en bordklædning eller et panel paa indsiden af de støtter, der langs jordvæggene og tæt indenfor disse tjente til at bære bygningens tag.

Men skjønt man ellers i huset ogsaa uden paneling opnaaede tæthed og lunhed alene ved laftvægge og torvtag, vilde dog dette neppe blive tilfældet paa det sted, hvor væggene og taget støde sammen, medmindre der her blev truffet en egen forføining. I det nævnte øiemed maa man derfor hos os allerede tidlig, ligesom endnu paa mange steder, hvor intet loft findes, have givet den planke af tagtrodet, der laa lige over husets væg, et udspring, som omsluttede den øverste vægstok og ved hjelp af en udskjæring tillige spærrerne, saaledes at vinkelen mellem væg og tag derved fyldtes. Paa grund af denne sin delvise funktion bærer dette trod nu tildags navn af namtrod[1] eller paa vestlandet undertiden ogsaa bruntrod, fordi det ligger paa væggens kant (*brún*), og da det, seet nedenfra, fuldstændig har karakteren af en gesims som afslutning af væggen mod taget, egner dette led sig fortrinsvis for en udsmykning. Vi har endog her fra Norge et exempel herpaa om end i et hus, der var ca. 300 aar yngre end Olaf Paas stue. Saaledes fortæller biskop Neumann i 1836 om den senere nedrevne „ærværdige“ røgstue paa Rogne paa Vossevangen[2], at dens „vægge, $4^1/_2$ al. høie indtil spærretaget, udfyldes af 5 stokke i omhvarvene. Over den øverste af disse, under tagets buehvelving [det vil vel sige: dets nedre del] havde løbet en omhyggeligt og skjønt udskaaren gesims, men som ikke havde kunnet holde det ud med de uforgjængelige malmhaarde vægge, og derfor nu under reparationen var afløst og henslængt i gaarden, hvor jeg fik brudstykker deraf at se“. Denne saa-

---

[1] Jfr. „Kunst og Haandv. fra Norges Fortid“ s. 6. Dog er det omtalte udspring nu som oftest ikke nogen del af selve trodplanken eller et sammenhængende led, hvorimod det bestaar af flere stykker, som indsættes mellem hvert sperrepar.

[2] Urda, II, 107, jfr. aarsber. fra foren. t. n. fortidsm. bevar. f. 1880, s. 82.

kaldte gesims var saaledes tydelig nok et namtrod, og af de anførte grunde tviler jeg ikke paa, at et saadant var anvendt ogsaa i Olaf Paa's stue, og at det som en del af væggen ogsaa har været udskaaret paa den omtalte maade.

Som resultat af disse undersøgelser skulde da fremgaa, at de omhandlede billeder i Olaf Paa's gildehus ikke var malerier, men skulpturverker, dog uden farver, og at de var anbragte dels i taget dels paa namtrodet eller gesimsen og dels paa de nærmeste vægstokke nedenfor denne, saaledes at de paa de to første steder dannede selvstændige grupper i hvert af felterne mellem to og to spærrer.

Til det ovenstaaende kan endnu føies en bemærkning om det forhold, hvori det omhandlede slags kunstneriske udsmykning stod til, hvad der var dagens skik paa Island. Som det synes, har man undertiden, ligesom i andre lignende tilfælde, været tilbøielig til at tænke sig denne kjendsgjerning ikke som en undtagelse, men som et exempel paa, hvad der ogsaa ellers i den tid kunde finde sted. Men derved opstaar en strid med den logiske fordring, der danner betingelsen for en sand historisk kritik. Langt nærmere sandheden kommer man derfor, hvis det hele opfattes som noget enestaaende i den tid eller som det ældste af det slags. En saadan opfatning vil ogsaa faa en vis støtte i den ytring af sagaen, at det omhandlede hus ikke alene var større, men ogsaa „bedre“, end man hidtil havde seet. Dog har vel husets herre i saa fald ikke faaet ideen til den kunstneriske udsmykning fra sig selv, men snarest hentet forbilledet enten fra Norge, hvor han flere gange havde opholdt sig, eller fra Irland. Som bekjendt var han ikke alene født i dette land af en irsk kongedatter og opvoxet der som lidet barn, men han tilbragte ogsaa i voxen alder nogen tid i sit fødeland hos sin morfader.

I novbr. 1890. **N. Nicolaysen.**

4.

Indkvarteringer i Trondhjem.

(Uddrag af et Brev fra Præsident Nordahl i Trondhjem til Sorenskriver Hans Paus i Finmarken).[1]

— — — „Man hører intet videre om at transportere Mandskab af de Gevorbne til Finmarken, men Trondhjem trykkes meget af den store Inqvartering, som, i det ringeste, maa anslaaes til 3000 Rdr. aarlig, hvormed man end ikke kommer ud, thi omendskjøndt denne Summa bliver i Byen, og udbetales til Medborgere, saa trøcker den dog de ringe og uformuende, som gjøre Mængden af Indvaanere, ej at melde om det Tab Haandværkere tager i deres Næring, hvoraf de skulle contribuere dertil; og desforuden falder mange Vanskeligheder, Fortrædeligheder og Tvistigheder in natura over Qvartierernes Beskaffenhed, ligesom flere endnu befrygtes, naar Vinterkulden strenger paa, da alle Manqvements dog skal redresseres paa hvad Maade det end kan ske. Men det er dermed ikke nok; meget mere er det i denne Stund besluttet over os og afgjort, at hvis intet kommer imellem, som ej kan sees forud, til Foraaret skal den Bataillon, som nu ligger i Bergen, endnu komme hid og Bergen endnu faa et andet helt Regiment i Stedet. Naar dette sker, ser jeg ikke, hvorledes det vil blive i Trondhjem uden at farlige Confusioner maa yttre sig ved en saa overvældig Garnison at huse. Man taler ellers meget om Kongens Reise til Norge, næste Aar; hvilket alle Kjøbstæder og det heele Rige maa ynske og glæde sig ved, at fuldbyrdes; uagtet den Bekostning, det vil aarsage, paa det Landets Elendighed kunde blive af Erfaring bekjendt, baade i Henseende til Inqvar-

---

[1] Hans Paus boede som Sorenskriver i Talvig fra 1754—1770, da han døde 60 Aar gl. „i Slag", og blev begravet ved Talvig Kirke 20. Juni. Hans første Hustru, Anne Sørensdatter, Enke efter Oluf Severin i Kjøbenhavn, døde i 1760 og blev begravet 31. Juli. S. A. 5. September forlovede og giftede han sig med Jomfru Anne Kirstine Greve. Deres Børn findes indførte i Talvig Ministerialbog, neml. Ludvig Christian, f. 1762 $^{25}/_{6}$, d. 3. S. p. Tr., Birgitte Helene, f. 1763 $^{2}/_{8}$, d. 10. S. p. Tr., Anne Margrethe, d. 1765 $^{15}/_{5}$, Henric Christian, d. 1767 $^{9}/_{1}$, Ludovica Elisabeth, d. 1768 $^{1}/_{6}$, Kirsten, d. 1769 $^{27}/_{9}$. Sorenskriver Paus var almindelig bekjendt som en dygtig og nidkjær og for Finmarkens Vel interesseret Embedsmand.

teringer, Extra-Skatter og mere. En fin! Vi lever ved slette og onde Tider, farlige og vanskelige Conjuncturer, i en bundløs Rigets Gjæld, efter 47 Aars Fred. Dabit Deus his qvoqve finem! Og vi m̃aa nok anraabe Gud om Middel og Hjælp til Rigernes Opkomst af den Nedsynkelse, de findes i af Armod og Usselhed. Den norske Land-Milice mener man bliver ganske afskaffet, og lutter gevorbne, til 6 a 8 Regimenter igjen opsendte. Hvad Mængde af Officers-Familier vil ikke derved blive reducerede og satte tilbage? Siden kan Touren række til de øvrige Etater, som og spaaes. Men den alvise Direction kan omvende alt, baade paa den ene og den anden Side til det gode! Men jeg maa slutte med mit ganske Huuses venligst Hilsen til høystærede Ven med dydigst Kiæreste og Børn, og tilynske dem samtlige al varig Lyksalighed, hvornæst jeg i oprigtigste Høyagtelse og Venskab heele min Tid som velædle, høystærede intime Vens troforbundne Tjener

Nordahl.

Trondhjem den 31 Octbr. 1767.

For Forsigtigheds Skyld beder jeg, at kjære Ven vil cassere eller og offerere Vulcano dette, naar det er læst; som jeg ligeledes observerer paa min Side, at ikke Eftertiden skal læse vor Correspondence om slige Ting.

Axel Hagemann.

TØNNE HUITFELDT TIL THRONDSTAD.

VED

H. J. HUITFELDT-KAAS.

(Fortsat fra S. 205.)

30. August 1661 fik Tønne Huitfeldt kgl. Befaling om, tillige med Generalmajor Georg Reichwein og Henrik Willumsen Rosenvinge til Lystager, hvilke allerede 17. Aug. havde faaet samme Paalæg, at møde paa Grændserne mellem Baahus Len og Smaalenene for sammen med de Svenske forordnede at gjøre et ret og forsvarligt Grændseskjel mellem de nævnte Lene. De skulle have Kongens Interesse i god Agt og give det beskrevet under deres Haand og Segl[1]. Samme Dag udgik Kongebrev til de 2 nævnte Commissarier, Georg Reichwein og Henrik Rosenvinge, med Underretning om, at Tønne H. er dem tilforordnet ved Grændseskjellets Fastsættelse, „eftersom han Stedens Leilighed sammesteds som Lensmand formenes vel bekjendt at skal være“[2]. Et Kongebrev af 10. Septbr. 1661 paalægger Johan Frederik Marschalck at være Commissarius paa Grændseskjellet mellem Baahus og Norge i Henrik Willumsen Rosenvinges Sted, der paa Grund af andre kongl. Forretninger er forløvet

[1] D. Rigsarch., N. Tegn. XI fol. 37 og N. Rigsarch., N. Missiver.

[2] D. Rigsarch., ibid. XI fol. 38 og N. Rigsarch., Miss. samt Grændsereguleringen, 2. Vol. III.

fra den ham tilforn anbefalede Commission[1]. Samme Dag paalægges det derpaa Georg Reichwein, Joh. Fr. Marschalck og Tønne Huitfeldt at fornemme adskilligt, som vedkommer deres Commission anlangende det nævnte Grændseskjel, og navnlig skulde de gjøre sin yderste Flid for at bevare Enningdalen for Norge, „eftersom det erfares at være Grændse-Passerne over til Halden". Sognet hørte nemlig under Idde og Marker Len, men havde længe i geistlig Henseende været forenet med Naverstad Sogn i Baahus Len, hvorfor man ventede Paastand derpaa fra Svensk Side. Commissarierne skulde, naar de kom paa Stedet, fornemme, om det Annex Enningdalen ikke tilforn har ligget til Idde Sogn og Bønderne for Veiens Korthed erholdet Forlov at søge den Kirke udi Bolleren (ɔ: Naverstad Kirke i Bullarens Herred)[2], saa og om Grændseskjellet ikke kan bevises med Vidner af gamle Mænd at være fra den nordre Ende paa Bollervandet og lige over de høieste Bjerge til Iddefjorden, hvoraf Enningdals Elv løber, desligeste og om forbemeldte Annex Enningdalen ei altid med Arbeide og Skyds haver svaret samt givet al kongelig Rettighed til Lensmanden over Idde og Marker og ikke til Lensmanden over Baahus Len. Commissarierne bemyndigedes derhos til, saafremt nogen af dem fik Forfald, at tilkalde Nils Hansen Meng paa Halden[3]. — Til Commissarier fra Svensk Side vare under 3. Juni 1661 udnævnte Johan Gustafson Ørnevinge

---

[1] D. Rigsarch., N. Tegn. XI fol. 41.

[2] Dette beror paa en Feiltagelse, da Enningdalen fra de ældste Tider havde sin egen Kirke, medens det var Prest, Sognet i lang Tid havde havt tilfælles med Naverstad.

[3] Dan. Rigsarch., N. Tegn. XI fol. 41 og Svenske Acta ibid. I Grændsereguleringens Arch. Vol. III i N. Rigsarch. angives Intructionens Datum at være 16. Septbr.

til Høgsboholm, Floda og Hede, Assessor i Gøtha Hofret og Underlagmand i Vestmandland, Bergslagen og Dalarne, samt Gerhard Leyoncrantz til Tolerø, Præsident i Gøtheborg. Commissarierne fra begge Sider enedes om at møde ved Grændsen 5. Octbr. G. Reichwein, J. Fr. Marschalck og Tønne H. indfandt sig ogsaa til den bestemte Tid paa Ørebakke og Berby, men Svenskerne, som skulde være paa Krogstrand i Stenbudalen, kom ikke. Nordmændene maatte i flere Dage vente forgjæves, indtil der fra Gouverneuren i Baahus Len, den fra Haldens Beleiring bekjendte Generallieutenant Harald Stake, indløb Efterretning om, at de Svenske Commissarier paa Grund af den lange Vei ikke havde kunnet indfinde sig til den berammede Tid, men begjærede Udsættelse til 14. Octbr., da de lovede sikkert at komme. Til denne Tid mødtes saa Commissarierne, denne Gang uden Tønne Huitfeldt, der var forhindret ved en anden kgl. Commission, og i hvis Sted Nils Meng var tilstede. Efter Opgang og Dele bleve Grændserne endelig fastsatte 26. Octbr., hvorved Enningdalen forblev Norsk[1].

15. Septbr. 1661 angiver Tønne H. fra Throndstad efter kgl. Befaling for Landcommissarierne sit Jordegods saaledes: Thrundstad, som er min Hovedgaard, i sig

[1] Efter Rigsarchivar M. Birkelands Fremstilling af Grændseforholdene, se N. Rigsarch.s Copibog 1872 No. 93. — Et Kongebrev, dat. Kbhvn. 18. April 1662, fastsætter, at Hr. Nils Dorph, Sogneprest p. Id og Halden, maa betjene Haldens Garnison, samt at Enningdals Annex, som før har ligget til Naverstad Hovedkirke, naar det ikke længer betjenes derfra, maa være „annexeret“ til Id, og at Sognepresten skal være tiltænkt at holde en Capellan, som det forsvarligen betjene kan. (Dan. Rigsarch., N. Reg. XI fol. 175 og N. Rigsarch., Aabne Breve). Jfr. ogsaa Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger, udg. v. Dr. Y. Nielsen, S. 11 f.

selv, med des underliggende, som bruges til Avling under Gaarden, med en Kvern, skylder 6 Sk𝔊 Salt. Øster Ramvig skylder $3^1/_2$ Sk𝔊 Salt og bruges under bem^te Thrundstad til Avlsgaard. Uden Sognet: Follestad i Røgensogn skylder aarligen 2 𝔊 Salt, hvilken Gaard jeg mig kort forleden haver tilforhandlet. Skyld tilsammen $14^1/_2$ Sk𝔊 Salt[1]. — Samme Aar (1661) indløste han følgende Gaarde paa Hudrum fra Arvingerne efter Christen Michelsen p. Bragernes, der længe havde havt dem i Pant: Graver (Gabriel), skylder 2 Sk𝔊 Salt med Bygsel; Rød (Eskil), sk. 2 Sk𝔊 1 Fjd. Salt m. B.; Vester Ramvig sk. 3 Sk𝔊 Salt m. B.; Lille Jaren (Reer) sk. $^1/_2$ Sk𝔊 Salt m. B., tilsammen 6 Sk𝔊 3 Fjdgr.[2]

Om Vaaren 1662 sees Tønne Huitfeldt at opholde sig i Kjøbenhavn, hvor han 1. Mai tilligemed Feldtmarskalken Hr. Axel Urup til Belteberg i Skaane underskriver det Skjøde, som dennes Søsterdatter, Fru Anne Cathrine Budde, Enke efter Rentemester Peder Wibe til Gjerdrup, udstedte til Oberst Reinhold v. Howen paa Vestnes i Romsdalen[3]. Under dette Ophold i Danmark har Tønne H. havt forskjellige Forretninger at besørge, hvoriblandt ogsaa at finde en Hustru, hvad hans hidtil næsten uafbrudte Omtumlen i inden- og udenlandsk Krigstjeneste neppe synes at have levnet ham Tid til at tænke

---

[1] N. Rigsarch. Rentekam. Statens Gods.

[2] Ibid. Adelens Jordebøger. Pk. 1. Under Throndstad laa 1665 begge Dverbygaarde, som havde været brugte derunder over 50 Aar paa Grund af Hovedgaardens Ringhed. Paa dens Eier boede en Ødegaardsmand og 6 Husmænd. Graver var kjøbt 1605 af Anders Huitfeldt, dens tidligere Skyld, 3 Skpd. Salt, var senere nedsat til 2 paa Grund af dens Ringhed. Vestre Ramvig laa øde paa Grund af dens Ringhed.

[3] N. Rigsarch., Landcommissariernes Regnskaber for 1685.

paa, men som nu under de fredeligere Tider endelig blev iverksat, hvorom nærmere nedenfor. — 24. Aug. 1662 opnaaede han, at Kong Frederik III „for tro og villig Tjeneste, som os elskelige T. H. til Thrundstad, vor Mand, Tjener og Befalingsmand over Idde og Marker Skibreder, udi forleden Ufredstider og særdeles udi de tvende Haldenske Beleiringer gjort og bevist haver“ etc., forunder og bevilger ham at oppebære, nyde og beholde Kongens Tiende samt Foring og Leding, „som aarlig falde kan i Hurum og Røgen Sogne under Agershus Amt i Bragernes Fogderi aldeles kvit og fri uden Afgift i hans og hans Hustrues Livstider“, dog kgl. Regalier med Skatter og al anden extraordinair Indkomst forbeholden, hvilke han indtil videre skal oppebære og derfor gjøre tilbørlig Rede og Regnskab[1]. — 26. Aug. s. A. faar han fornyet kgl. Bevilling paa at beholde det ham 6. Juli 1658 forundte Len, Idde og Marker Skibreder, ogsaa „udi denne vores Arveregjering“ som et Amt med „tilliggende Bønder og Tjenere, vist og uvist, intet undertagende“, aldeles kvit og fri foruden nogen Afgift, indtil Kongen anderledes tilsiger, med Forbehold af kgl. Regalier og Høihed med almindelige Paalæg, Contribution, Indkvartering, Told, Zise, Vrag og lign., hvorfor skal gjøres Regnskab. — Endelig opnaaede han ligeledes 26. Aug. Opgjør for sit Tilgodehavende fra 1658, idet „Os elskel. Tønne Huitfeldt til 'Trombstad', vor Mand, Tjener og Befalingsmand i vort Amt Idde og Marker“, samt hans Hustru, deres Børn og Arvinger erholdt Skjøde paa følgende Gaarde og Gaardeparter i Bragernes Fogderi, Akershus Amt og Oslo Stift, i Røgen Sogn: Føllestad af aarlig Landskyld 15 L𝔖 Salt; i

[1] N. Rigsarch., Saml. af løse Kongebreve (Copi, bekræftet af Tønne H. selv).

Hudrum Prestegjæld: Berg 1 Sk℔ Salt med Bygsel; Rød 15 L℔ Salt m. B.; Hof 6 Sk℔ Salt m. B., 2 Huse i Grundleie 1 Dlr. i Penge; Ingelstad $2^{1}/_{2}$ Sk℔ Salt m. B.; Sem $1^{1}/_{2}$ Sk℔ Salt; Udstad $1^{1}/_{2}$ Sk℔ Salt m. B.; Udstad $1^{1}/_{2}$ Sk℔ 1 Fjerding Salt m. B.; Hauge 1 Bismer℔ Humle; Folkestad $^{1}/_{2}$ Sk℔ Salt m. B.; Bjørnstad $^{1}/_{2}$ Sk℔ Salt m. B.; Killingstad 1 Sk℔ Salt; Jaren $1^{1}/_{2}$ L℔ Salt; Mørk med des underliggende Rødningspladser; som er Onerud, Svemildsrud, Løvaasen og Slettermarken, 3 Sk℔ 1 Fjerding Salt m. B.; Kongsgaard 15 L℔ Salt m. B.; Holtebrek 2 Sk℔ 1 Fjrd. Salt m. B.; Kjøs 1 Sk℔ Salt m. B.; Kjøserud $^{1}/_{2}$ Sk℔ Salt m. B.; Knatvold 2 Sk℔ Salt m. B., samtlige Gaarde med al den Ret, Kongen deri besidder, og med alle sædvanlige Forbehold og Clausuler, som Skjøder pleie at indeholde. Det samlede Gods udgjorde med Bygsel: 25 Sk℔ = 50 Tønder; Grundleie 1 Dlr. = $^{1}/_{2}$ Tønde, værdsat til 40 Rdlr. pr. Tønde = 2020 Rdlr.; uden Bygsel: Salt $2^{1}/_{2}$ Sk℔ $1^{1}/_{2}$ L℔ = 5 Tdr. $1^{2}/_{3}$ Setting; Humle 1 Bismer℔ = $^{2}/_{3}$ Tønde, tilsammen 5 Tdr. $9^{2}/_{3}$ Setting, Tønden à 32 Rdlr. = $185^{3}/_{4}$ Rdlr. $2^{2}/_{3}$ β. Den samlede Sum udgjorde altsaa $2205^{3}/_{4}$ Rdlr. $2^{2}/_{3}$ β, hvorimod Tønne Huitfeldt afstod sin Fordring paa Kronen 2513 Rdlr.[1] — Ved dette Kjøb kom

[1] N. Rigsarchiv, Skjødeprot. 13 fol. 88—90. Dette var i det væsentlige det samme Gods, hvorom der ogsaa i 1658 og 1660 havde været Spørgsmaal. Det hedder dengang, at Tønne H. begjærede det Gods, som hans afgangne Farbroder Hartvig Huitfeldt havde afstaaet til Kong Chr. IV, nemlig Tronerud, som kaldes Mork, med sine underliggende øde Jorder og Flomsauger, item Korsgaarden, som er under samme Brug; forøvrigt nævnes de samme Gaarde som i 1662, kun at der istedenfor Føllestad (Follestad) forekommer en Gaard Monkeby (i Baahus Len?). Korsgaarden er formodentlig det senere Brevs Kongsgaard, medens Falkestad da ligesom i 1665 angives

den nuværende Gaard Setre paa Hudrum, der tidligere havde tilhørt Tønne H.s Farfader og Farbroder og af denne sidste i 1618 var afstaaet til Kronen, atter til Familien Huitfeldt, idet den ovennævnte Jordebog af 1665 viser, at den under Mork liggende Gaard, der i Kongeskjødet kaldes Slettermarken, i Virkeligheden heder Setermarken og beboes af Anders Saugmester; de øvrige af disse Smaagaarde benævnes her lidt mere correct end i Kongeskjødet: Onnerud, som Saxe paabor, Svemmelsrud, som Jens Saugmester paabor, Løvaasen, som er øde og ubygt; Korsgaarden, som Søren paabor, skylder 15 Lpd. Salt m. Bygsel. Kjoserud brugtes 1665 under Throndstad og var ubeboet; Follestad i Røgen angives 1665 til 3 Skpd. Salt m. B., hvoraf 15 Lpd. vare erhvervede ved Kongeskjødet. Det samlede Jordegods efter den af Tønne H. selv underskrevne og beseglede Jordebog, dateret Thrundstad 24. Mai 1665, udgjorde, iberegnet 3 Fjerdinger Salt, der tilkom hans Søster Jomfru Sophia H., 50 Skpd. $2^1/_2$ Lpd. Salt og 1 Bismerpd. Humle. Det hedder her, at han har erholdt Godset „for Forstrækning til Militien udi Beleiringen for Halden nu udi seneste Krigstid“.

Paa den af Tønne Huitfeldt i Aaret 1661 kjøbte Gaard Follestad i Røgen „invældede sig“ kort efter en

---

at bruges under Hauge. (D. Rigsarchiv, N. Tegn. X fol. 115—16). Om Hartvig Huitfeldts Afstaaelse af Gods til Kronen se N. Rigsreg. IV, S. 724 f. og Krafts Beskr. ov. Norge (1. Udg.) II, S. 447 f. — I de af Sognepresten paa Hudrum, Hr. Christen Gregersen, 1664—66 udfærdigede Lister (N. Rigsarch. Folketællingen 1664—66) hedder det, at Tønne H. under Throndstad brugte Øster og Vester Ramvig, Dverby, Holtved, Kjoserød og Knatvold. Af Sognepresten Hr. Laurits Søfrensens Liste sammesteds for Bergs Sogn i Smaalenene sees, at T. H. der eiede Gaarden Rosnes.

Bonde ved Navn Ole Amundsen, der udgav sig for Odelsmand og huggede, solgte og bortleiede af Skoven. Efter at den mod ham paabegyndte Sag havde staaet stille i nogen Tid paa Grund af T. H.s Ophold i Danmark 1662, indgav denne i Begyndelsen af Aaret 1663 et Par Supplicationer i denne Anledning til Statholder Iver Krabbe, men trods dennes Forbud vedblev Ole Amundsen med sin ulovlige Fremfærd, skjønt de Bevisligheder, han efter gjentagne Paakrav endelig fremlagde den 3. Marts s. A., viste, at han ingen Odelsret besad. 10. Aug. 1664 supplicerer endnu Oluf Amundsen til Statholderen om at maatte nyde sin formentlige Ret, „eftersom han er altfor ringe til at udstaa langvarig Proces med ham, som er hans Øvrighed“. Han henvises imidlertid til Lov og Ret[1].

I Aaret 1663 blev der arbeidet yderligere paa Haldens Befæstning. 10. April udgik der et Kongebrev til Rentekammeret i Anledning af de til Haldens Fortification og Bygnings Fornødenhed i dette Aar destinerede 16000 Rdr. af Skatterne i Norge. Da Verket strax skal fortsættes, men Midlerne ikke saa snart kunne indkomme, paalægges det Rentekammeret at expedere den kgl. Ordre til Statholderen Hr. Iver Krabbe om ufortøvet hertil at lade erlægge til Generalkrigscommissair Erik Banner 6000 Rdlr. og efterhaanden det øvrige, som behøves, af de forhaandenværende eller indkommende Midler enten af Tolden eller af det afhændede Pantegods, selv om Pengene til andet Brug er destineret, mod siden at refunderes. — Samme Dag udgik Brev til Hr. Iver Krabbe om strax at erlægge de 6000 Rdlr. til

[1] N. Rigsarch., Statholdersk.s Suppl. Prot. 1662—69, fol. 76 og 173 samt et Brev ibid. fra Tønne H., dat. Thrundstadgrd. 29. Marts 1663, bl. Personalia, Huitfeldt.

Erik Banner; samt derhos en Ordre til denne angaaende de 16000 Rdlr., som dette Aar ere bestemte til Haldens Befæstning, og hvoraf han skal erholde udbetalt 6000 Rdlr. af Hr. Iver Krabbe, hvilke strax skulle anvendes dertil mod senere Refusion i Skatterne[1].

30. Mai 1663 udgik der Befaling til Amtmanden paa Agdesiden Hans Juul, Tønne Huitfeldt, Lagmanden i Bergen Hans Hansen og Lagmanden i Christiania Wittekin Huuss om at dømme i de Sager mellem Gudbrandsdalens Almue samt Jørgen Philipsen og Jens Madsen m. fl. De skulle til beleilig Tid og Sted indstevne Parterne for sig og dømme dem imellem. Samme Dag udgik Brev til Generalmajor Georg Reichwein og Borgermester Anders Madsen i Tønsberg om ikke efter den tidligere Befaling (af 19. Mai 1662) at dømme i denne Sag, da de begge ere besvogrede med Angiveren Nils Toller, hvorfor der exciperes mod dem[2].

10. Juni 1663 oprettede Tønne Huitfeldt og hans Frue reciproct Testamente paa Throndstad, hvilket confirmeredes af Kongen 27. s. M., hvorom mere nedenfor.

18. Januar 1664 udgik kgl. Befaling til alle Amtmænd om at indsende inden April en Jordebog over al Indkomst i deres Amt, naar de havde modtaget den nye Matricul[3]. 5. Marts s. A. fik de Ordre om at indsende i Skatkammeret en rigtig Fortegnelse paa Gaardene[4]. —

---

[1] D. Rigsarch., Rentekam. Prot. No. 177 fol. 126 og Exped. Prot. V, p. 641 og 642.

[2] D. Rigsarch., N. Tegn. XI fol. 132 f. og N. Rigsarch., N. Missiver. 27. April 1664 beskikkedes Claus v. Ahlefeldt til at indtræde i Commissionen i Hans Juuls Sted. (D. Rigsarch., Krigscoll. Registr. 1664, p. 120).

[3] Kgl. Befal. og Bevill. i D. Indenrigsm. Arch.

[4] D. Rigsarch., Rentek. Exped. Prot. VI, p. 454.

20. Januar 1664 udgik der Ordre til Generalkrigscommissair Erik Banner at levere god Curlands Rug til Magazinerne, deriblandt 1000 Tønder til Halden à 3 Rdlr. 2 ꞵ Danske pr. Tønde[1].

8. Marts 1664 fik Tønne H. og Nils Hansen Meng kgl. Befaling at være Commissarier i en Sag mellem velb. Jomfru Mette Bildt til Lundestad og Peder Bagge angaaende et Laxefiske. De skulde indstevne Parterne til Aastedet og enten forene dem i Mindelighed eller dømme i Sagen[2]. — 26. Marts 1664 udgik der Ordre til Amtmændene i Danmark og Norge angaaende det nye stemplede Papirs Administration[3]. — 22. April s. A. fik Tønne H. kgl. Befaling at være afgangne Nils Langes Børns Værge paa Skiftet mellem Jomfru Ide Lange og sal. Nils Langes Børn. Skiftecommissarierne vare Statholder Ulrik Frederik Gyldenløve og Borgermester Anders Madsen i Tønsberg[4]. — 20. Juni 1664 fik T. H. Paalæg at være Jens Nilsen behjælpelig, saa han kan bekomme sin Betaling hos Peder Brunkesen paa Vindingegaard[5].

Ogsaa i dette Aar (1664) haves flere Kongebreve angaaende Halden. 5. Mai 1664 fik Statholder Ulr. Fr. Gyldenløve Kongens Befaling at erkyndige sig, om det, hvorom en Del af Indvaanerne have suppliceret, er Kongen og Stedet til Gavn; han skal derfor begive sig derhen og besigtige alt, da Stedets Conservation er Kon-

---

[1] D. Rigsarch. Rentek. Exp. Pr. VI, p. 354.

[2] D. Rigsarch., N. Tegn. XI fol. 176 og N. Rigsarch., N. Missiver.

[3] Ibid. Rentekam. Exped. Prot. VI, p. 495.

[4] Ibid. N. Tegn. XI fol. 179. N. Rigsarch., N. Missiver. 4. Marts 1665 paalagdes Værgemaalet Jens Bildt. Ibid. N. Tegn. XI fol. 235.

[5] Ibid. N. Tegn. XI fol. 192. N. Rigsarch., N. Missiver.

gen magtpaaliggende[1]. — 5. Novbr. 1664 fik Statholderen Brev, at Kongen er tilsinds at begave Halden med Byprivilegier, hvorfor Frederiksstads Indvaanere skulle lade Indbyggerne paa Halden umolesterede med Stevning o. lign., „indtil Kongens Villie opkommer“[2]. — En kgl. Ordre til Generalmajor Fircks, dateret Kjøbenhavn 3. Decbr. 1664, paalagde denne at sende 150 Mand af de nærliggende Landregimenter tilfods med tilhørende Officierer og Underofficierer til Fæstningen Friderichssten for i 4 Maaneder at arbeide med Stenbrydning og holde Vagt og forøvrigt rette sig efter Commandantens, Oberst Huitfeldts, Ordre[3]. 10. Decbr. s. A. udgik Ordre til Statholderen U. F. Gyldenløve om Stenkjørsel til Friderichssten[4].

I 1661 omtales i den almindelige Landcommissions Indberetning velbyrdige Tønne Huitfeldts privilegerede Sauger[5]. I en Skrivelse, dateret Halden 28. Juni 1664, til Statholder U. F. Gyldenløve forklarer han, at han har 3 Sauger paa Hudrum, de 2 paa Thrundstads Grund og den tredie, som kaldes Setter (Setre) Saug, paa Morks Eier, hvilke ere anslagne næsten som Aargangs Sauger, lig dem paa Moss og Halden, da de dog kun ere ringe Flomsauger. Af disse er den ene Throndstadsaug sat for 28 Rdr., den anden for 10 Rdr. og Settersaugen for 28 Rdlr., skjønt der paa sidstnævnte kun blev skaaret 2100 Bord forleden Aar. Hans Foged Jens Olsen kunde vistnok have opgivet den omtrentlige aarlige Skjørsel, men

[1] D. Rigsarch., N. Tegn. XI fol. 186. N. Rigsarch., N. Miss. og Saml. af løse Kongebreve. Personalhist. Tidsskr. 2. R. I, S. 74 ff.
[2] N. Rigsarch., N. Missiver.
[3] D. Rigsarch., Krigscoll. Registr. 1664, p. 247.
[4] Ibid. Rentekam. Exped. Prot. VIII, p. 143.
[5] Meddelelser fra d. N. Rigsarch. I, S. 84.

de forordnede Commissarier have undladt at indkalde ham selv eller Fuldmægtig for at accordere om Deleskatten. Oberst Hans Jacobsen (Schiort), til hvem han under Statholderens Fraværelse i Danmark har henvendt sig om Opnævnelse af gode Mænd til Vurdering, har undslaaet sig herfor, da deres Commissorium igjen var ophævet. Da en Henvendelse til Toldforvalter Daniel Knoff heller ikke har havt nogen Følge, anmoder han nu Hs. Excell. selv om at paalægge troværdige Mænd at besigtige og rigtigen ansætte hans Sauger. Da han bortforpagtede dem, fik han i Afgift kun 10 Rdlr. om Aaret af hver, hvortil kommer, at Delerne, der kun ere af Gran, staa i ringe Værdi hos Hollænderne og tildels maa kjøres lange Veie. Hvis han ingen Nedsættelse kan erholde i Saugskatten, nødes han til sin store Skade at nedlægge sit Brug[1]. 17. Decbr. s. A. udgik Statholderens Paalæg til Henrik Sørensen, kgl. Maits. Foged over Mosse og Verneklosters Fogderi, samt Jens Madsen, Borger i Frederiksstad og vohnhaftig paa Moss, forderligst at begive sig til Hudrum og besigtige 3de Sauger, tilhørende Oberst og Obercommandant paa Friderichssten velb. Tønne Huitfeldt, der har beklaget sig over, at de ere satte saa høit i Skat, at han maa lade dem staa, hvis Nedsættelse ei finder Sted. Først 14. Juni 1665 finder Besigtigelsen Sted: de 2 Throndstad Sauger faa sit Vand fra et lidet Tjern opimod Gaarden, og naar Flommen er overflødig Vaar og Høst, kan der en kort Tid skjæres paa begge Sauger, men naar den mindskes, kan kun den ene bruges, da de staa tvert over for hinanden. Andre ovenfor liggende Sauger ere taxerede til at udgive 10 Rdlr. hver,

[1] Orig. i N. Rigsarch.s Saml. af Personalia (Huitfeldt), hidrør. fra Statholderarchivet. (Forsegl. m. Vaabensegl i sort Lak).

og T. H.s Sauger ere ringere og kunne ikke ansees at skjære mere end 5000 Deler aarlig. En af ham opført Dam er igjen udgaaet og kan formedelst den løse Sandgrund neppe faa nogen Bestandighed. Hvad der skjæres, sælges til Hollænderne for c. 4 Rdlr. for 100 Bord, hvoraf Tiendeparten altsaa bliver 20 Rdlr. Den tredie Saug, Setter Saug, staar paa T. H.s egen Grund paa Mork Eiedeler og er en ringe Flomsaug, Vasdraget af samme Beskaffenhed som ovennævnt, men Faldet til denne Saug er ringere til Vandhjulet, saa den gaar overlang og har ingen synderlig Fart. Der kan aarlig skjæres c. 2000 Deler, der sælges for c. 3½ Rdlr. for 100, Tiendedelen altsaa 7 Rdlr.[1]

5. Januar 1665 paalægger Statholderen U. F. Gyldenløve Amtmand Tønne Huitfeldt at skaffe Generalmajor Fircks Udlæg hos Fru Dorothea Bjelke (afg. Daniel Bildts) for resterende 600 Rdlr.[2]

5. Januar 1665 udgik der kgl. Befaling til Hr. Ulr. Fr. Gyldenløve og Ove Bjelke om, at Adelen skulde give Designation paa sine Sædegaarde og Ugedagstjenere[3]. Den ovenomtalte Jordebog, som Tønne H. har afgivet

---

[1] Se Docum. i N. Rigsarch.s Saml. af nyere Dipl. ved 14. Juni 1665 og 21. Febr., 23. og 26. Marts 1688, til hvilken sidste Tid Eierne af Setre (Setter), Throndstad m. fl. Sauger vare stevnede at møde paa Agershus med sine Adkomstbreve in originali, om de vilde være uden Skade. 3. Marts 1688 var der bleven taget Vidnesbyrd paa Østern Thingstue paa Hudrum, hvorved Thor Svensen paa Knatvold, der kan mindes 50 Aar, og Thruls Madsen Tofte, der mindes c. 32 Aar, forklarede, at to Throndstad-Sauger, som tilforn kaldtes Duestad- og Ramvig-Sauger, stadig have været brugte, saalænge de kunne erindre, undtagen Ramvig-Saugen i de sidste Aaringer.

[2] N. Rigsarch., Statholdersk. Suppl. Prot. 1662—69 No. 451.

[3] D. Rigsarch., N. Tegn. XI fol. 226 f.

24. Mai 1665, er altsaa en Følge af dette Paabud. — 24. Janr. s. A. fik Amtmændene i Norge Befaling til at forkynde de s. D. udfærdigede Skattebreve[1]. 8. Februar s. A. paalagdes det Tønne H. at sende Frederiksstens Fæstnings Regnskab (i Anledning af Befæstningsarbeiderne) til Generalkrigscommissair Erik Banner[2]. 27. April 1665 udgik Ordre til Amtmændene i Norge at publicere Forordningen, angaaende Tienden af „Tær" (Tjære)[3]. . . Mai s. A. fik Statholderen og flere af Amtmændene, hvoriblandt Tønne Huitfeldt, Instrux om, hvordan de skulde forholde sig mod Hollændere og Engelskmænd, saalænge Krigen varer[4]. — 20. Mai s. A. fik Tønne H. og Nils Hansen Meng kgl. Befaling om at fungere som Commissarier paa Skiftet efter afgangne Peder Bagge (til Borregaard, Ous etc.)[5], og 17. August s. A. blev det ham ogsaa efter Enkens, Fru Margrete Nettelhorsts, Begjæring paalagt at være hendes Lagværge paa Skiftet og tillige paase hendes umyndige Broders, Evert Nettelhorsts, Tarv[6]; han var nemlig døvstum. — 6. Juli

[1] D. Rigsarch., Rentek. Exped. Prot. VIII, p. 240.
[2] Ibid. Rentek. Exped. Prot. VIII, p. 291.
[3] Ibid. Rentek. Exped. Prot. VIII, p. 402.
[4] Ibid. N. Tegn. XI, fol. 251. N. Rigsarch., N. Missiver.
[5] D. Rigsarch., N. Tegn. XI, fol. 259 f. og N. Rigsarch., N. Miss.
[6] Ibid. N. Tegn. XI fol. 279 og N. Rigsarch., N. Miss. Et Kongebrev af 9. Mai 1665 var allerede før udgaaet til Statholder U. F. Gyldenløve i Anledning af en Fordring i Boet fra Jørgen Matthiesens Børn i Kjøbenhavn, hvis Fuldmægtig Povel Kriesch 10. Juli ansøgte Statholderen om at erholde en Kopi af Sorenskriverens Registrering og Taxering i Boet, da han ikke vidste, naar Commissarierne vilde holde Skifte. Ansøgningen bevilgedes 13. Juli. D. Rigsarch., N. Tegn. XI fol. 250 og N. Rigsarch., N. Miss. samt Statholderskabets Suppl. Prot. 1662—69 No. 586.

1665 bad Almuen af Idde og Marker Lene Tønne Huitfeldt om at tilkjendegive Statholderen Umuligheden af at tilveiebringe første Termins Skatter, da der ingen Hjælp kan erholdes hos deres Kjøbmænd under Krigen mellem England og Holland; Statholderen henviste dem imidlertid til Kongen med deres Ansøgning[1].

Med Hensyn til Haldens Anliggender er for dette Aar (1665) at mærke: 10. Febr. fik Statscollegiet kgl. Paalæg at overveie og afgive sit Betænkende om den af Matthias Bjørn paa Haldens Indbyggeres Vegne overbragte Proposition angaaende Stedets Opkomst og Tiltagelse[2]. — Samme Dag udgik et Kongebrev til U. F. Gyldenløve og Erik Banner anlangende Midlerne til Frederiksstads og Frederiksstens Fortifications Fortsættelse, og den følgende Dag fik den førstnævnte Ordre anlangende Skydsfærds-Pengene til Fæstningernes Bygnings Fortsættelse[3]. — 27. Febr. 1665 oversendtes Statscollegiets Betænkende over Haldens Indvaaneres Ansøgning til Stedets Opkomst og Forfremmelse tilligemed et nyt Indlæg fra de samme til Granskning og Erklæring af Hr. Nils Trolle, Hr. Iver Krabbe, Jørgen Bjelke og Peiter Bulcke[4]. — 7. April s. A. fik nogle Borgere af Halden Søpas for et dem i Forening tilhørende Skib, St. Johannes, samt Hr. Jørgen Bjelke og Major Peder Olsen (Nordmand) for deres fælles Skib St. Peder[5]. — Endelig fik Halden Kjøbsteds-Privilegier 10. April 1665, angaaende egen Jurisdiction, Accisen, to aarlige Markeder og Byens Vaaben. 12. April s. A. fik Byen Skatte-

[1] N. Rigsarch., Stath. Suppl. Prot. 1662—69 No. 598.
[2] D. Rigsarch., Sjæll. Tegn. XXXVII fol. 226.
[3] Dan. Rigsarch., Rentekam. Exped. Prot. VIII, p. 295 og 297.
[4] Ibid. Sjælland. Tegn. XXXVII fol. 234.
[5] Ibid. N. Reg. XI fol. 535 og N. Rigsarch., Aabne Breve.

frihed, halv Saugskat og Toldfrihed for Varer fra Sverige, alt i 3 Aar samt Accisefrihed og Sagefald for Byens Øvrighed som andre Byer i Norge[1]. — 22. April s. A. fik Statholderen U. F. Gyldenløve Kongebrev om at forordne Øvrighedsmænd i Halden. 14. Juli 1665 beskikkede Kongen Nils Hansen Meng til at være Præsident i Frederikshald, hvilket Navn her nævnes første Gang, og 15. Juli s. A. fik Statholderen Befaling at modtage hans Ed[2].

I den Beretning om den Danske Krigsmagts Styrke, som den Svenske Resident i Kjøbenhavn, Gustav Lilliecrona, 13. Februar 1665 hjemsendte til sit Hof, hedder det om Garnisonen i Frederikssten ved Halden, at den bestaar af Commandanten Tønne Huitfeldt, Undercommandanten Oberst Oluf Jacobsen v. Linden med 1 Compagni med 1 Lieutenant, 1 Fændrik, 1 Sergeant, 3 Corporaler, 1 Tambur, 75 gemene. Af Artilleribetjente findes: 1 Ammunitions-, Proviant- og Material-Forvalter, 1 Lieutenant, 1 Conducteur, 1 Archelimester, 10 Constabler, fremdeles en Garnisons-Feldtskjærer, 1 Profos, 1 Stokkerknegt, i alt 100 Hoveder[3].

1666 d. 3. Januar udgik kgl. Befaling til Amtmændene i Norge om Skattebreves Forkyndelse[4]. — 6. Februar s. A. udgik lignende Ordre til Amtmændene at lade forfatte og indsende til Rentekammeret en udførlig Extract paa al Indtægt og Udgift af deres Amt i de 3

---

[1] Dan. Rigsarch., N. Reg. XI fol. 537 samt Rentek. Exped. Prot. VIII, p. 374; N. Rigsarchiv, Aab. Br. og N. Missiver. Privilegierne findes trykte i Topogr. Journal III, 11. Hefte, S. 116 f.

[2] Dan. Rigsarch., N. Tegn. XI fol. 246 og 272, N. Reg. XI fol. 556. N. Rigsarch., N. Miss. og Aab. Br.

[3] P. W. Beckers Saml. t. Danm. Hist. II, S. 55.

[4] D. Rigsarch. Rentekam. Exped. Prot. IX, p. 4.

sidste Aar 1663—65[1]. — 16. s. M. fik Amtmændene Ordre om Mandaters Forkyndelse (om Levering af Fisk og Smør)[2].

I dette Aar beskikkedes 22. Marts Johan Hane til Havnefoged, Veier og Maaler paa Frederikshald og 29. s. M. Matthias Jensen Bundtz til Byskriver sammesteds, hvorfra han dog allerede 13. Octbr. s. A. forflyttedes til Frederiksstad i samme Egenskab[3].

1667 d. 2. Januar fik alle Amtmænd i Norge Ordre angaaende Skattebreves og Proviantskats Forkyndelse, og 17. s. M. fik de Kongebreve belangende Tiendeforordningers Publication samt om Told af Salt og fremmed Øl. — 23. Marts fik Statholder U. F. Gyldenløve Ordre om Baadsfolks Werbing paa Halden til Flaadens Fornødenhed[4]. — 6. Mai 1667 fik Engebret Eriksen, By- og Raadstueskriver i Frederikshald, Confirmation paa sin Bestilling[5]. — 3. August s. A. fik Bisperne Kongebrev om Taksigelse for Freden, mellem Kongen af England og de Herrer Generalstater af de forenede Nederlande med deres allierede, at holde 11. August. Samme Dag udgik Ordre til Commandanterne i Fæstningerne anlangende Stykkerne at løsne, naar Taksigelsen gjøres, blandt hvilke nævnes Tønne Huitfeldt, Frederikshald; han kaldes ved denne Leilighed Oberstlieutenant[6].

I Aaret 1667 opkom der Ild i Raadmanden Ole Nilsens Hus, og næsten hele Frederikshald afbrændte

---

[1] D. Rigsarch., Rentek. Exp. Prot. IX, p. 74.
[2] Ibid. Rentek. Exp. Pr. IX, p. 106.
[3] Ibid. N. Reg. XI fol. 597 f.
[4] Ibid. Rentek. Exp. Prot. IX, p. 507, 551 og 634.
[5] Ibid. N. Reg. XI fol. 644.
[6] Dan. Rigsarch., Sjæll. Tegn. XXXVIII fol. 206 f.

med Undtagelse af Kirken og Sørhalden[1]. Muligens har denne Begivenhed givet Anledning til, at der i dette Aar opstod nogen Uenighed mellem Commandanten og Byens Indbyggere, der endog klagede til Kongen over hans Forhold mod dem, og navnlig over at Byfogden var bleven ført i Arrest paa Fæstningen. I denne Anledning udgik 28. Novbr. 1667 et Kongebrev til Statholderen om at paalægge Commandanten at løslade Byfogden af Arresten, hvorefter den af Parterne, der føler sig forurettet, skal stevne den anden for rette Dommer og Værnething[2]. Byfogden hed Christen Jensen Aarhus og synes at have været en temmelig mislig Person; han omtales som uduelig og drikfældig og havde 1674 fornærmet Præsidenten, hvorfor U. F. Gyldenløve 7. August 1675 suspenderede ham[3].

13. Juni 1668 fik Friderichshalds Indvaanere kgl. Tilladelse til at bygge paa det Sted, hvor Byen tilforn havde staaet, dog saa at alle Gaderne løbe lige op fra Vandet til Fortressen sammesteds efter den Anordning, som Statholder U. F. Gyldenløve og Tønne Huitfeldt „til Thum", Befalingsmand i Idde og Marker Amt, efter kgl. Befaling maatte gjøre[4]. — 15. Decbr. 1668 fik Amtmændene i Danmark og Norge kgl. Paalæg anlangende Forordning om Favneved og Maaletønder at lade forkynde. Blandt Kjøbstæderne i Norge nævnes Friderichshald[5]. — I Anledning af den ovennævnte Ildebrand fik

---

[1] Schrøders Beskr. ov. Friderichshald, S. 39 f.

[2] D. Rigsarch., N. Tegn. XI fol. 384 f. og N. Rigsarch., Saml. af løse Kongebreve (Afskr.)

[3] N. Rigsarch., Langes Embedscalendere (Byfogder).

[4] D. Rigsarch., N. Reg. XI fol. 774 og N. Rigsarch., Aabne Breve og Saml. af løse Kongebreve.

[5] D. Rigsarch., Sjæll. Tegn. XXXVIII fol. 593.

Frederikshalds Indvaanere 29. Januar 1669 Frihed for al Byskat, Contribution og Saugskat i 10 Aar fra 1. Januar 1668 at regne. Indbyggerne i Forstaden (Nordsiden) paa Ous Gaards Grund skulle herefter svare under Frederikshald; en paalagt Afgift af hvert indkommende Skib skal anvendes til Bybroens og Skibsbroens Vedligeholdelse m. m. Soldatesquen maa ikke drive borgerlig Næring uden tillige at svare borgerlig Tynge[1]. — 21. Juni 1669 udgik der en kgl. Befaling til Kammercollegiet om at gjøre Anordning, at enhver af de 200 Norske Soldater, som arbeide ved Frederikshald, bekommer en Skjorte, et Par Strømper og et Par Sko[2]. — 6. Juli s. A. fik Amtmændene over alt Danmark og Norge Ordre at forkynde Paabud om Proviantskatten[3].

I Aarene 1668—69 deltog Oberst Tønne Huitfeldt i nogle Transactioner angaaende en Del Jordegods i Smaalenene, Baahuslen og Romerige, tilhørende hans Søskendebarn, afdøde Fru Else Sigvardsdatter Akeleye, der havde været gift med Claus von Unger til Nandrupgaard, som derfor kalder Tønne H. sin „Svoger“. Godset var pantsat for 1000 Rdlr. til Oberstlieutenant Christian Nilsen Holberg, der i Mai 1668 havde faaet en Jordebog derover gjennem Major Peder Olufsen Normand og i Decbr. s. A. et Skjøde derpaa af Tønne H., formentlig paa Claus v. Ungers Vegne, hvilket denne endeligen stadfæster ved et egenhændig udstedt Skjøde, dateret Frederikshald 23. August 1669, hvorefter Godset ansattes til en Værdi af 855 Rdlr., medens Tønne H., der havde faaet overladt en Ødegaard deraf ved Navn Styresøen i Baahuslen, skulde

[1] D. Rigsarch., N. Tegn. XI fol. 821. Jfr. Wessel-Berg, Kgl. Rescripter etc. I, S. 53.
[2] Kgl. orig. Bef. i D. Indenrigsm. Arch.
[3] D. Rigsarch., Rentekam. Exped. Prot. XI, p. 34.

erlægge 45 Rdlr. for denne; de resterende 100 Rdlr. skulde Sælgeren levere samtidig med Skjødet. Da Godset imidlertid laa ubeleiligt for Oberstlieutenant Chr. Holberg, anmodede han Major Peder Olufsen om igjen at afhænde det for ham; denne tilbød da først Tønne H. at kjøbe det, da det havde tilhørt hans mødrene Slægt Akeleyerne, men han erklærede intet at have imod, at Major Peder Normand blev dets Eier, hvorfor denne kjøbte det for 900 Rdlr., hvori de 45 Rdlr., som Tønne H. betalte for Styresøen, samt et Aars Renter[1].

30. Septbr. 1669 udgik kgl. Befaling til Tønne Huitfeldt og Willum Mechlenborg om at udtage nogle Breve i Brostrup Geddes Bo, anlangende sal. Nils Langes og Fru Merete Geddes Børns Arv efter deres Faster Fru Karen Lange, og levere dem til Knud Gedde; rigtig Fortegnelse skal nedlægges i Boet, som derpaa atter forsegles[2].

I et Brev, dat. Frederikssten 9. Novbr. 1669, ønsker Tønne H. den nylig til Norge ankomne Vice-Statholder Ove Juul til Villestrup Lykke og Velsignelse til hans Gouvernement. Vice-Statholderens Missive af 29. Octbr. med den kongelige Befaling angaaende Princessinstyren har han modtaget 3. Novbr. og skal sørge for dens behørige Bekjendtgjørelse. Stedets militaire Princessinstyr er allerede indbetalt til Generalkrigscommissair Erik Banner[3]. — I et Brev fra Frederikssten af 7. Decbr. s. A. beretter han Vice-Statholderen, at der til Fæstningens

[1] Efter de 2 originale Skjøder af 23. Aug. og 9. Decbr. 1669 i N. Rigsarch. De findes trykte i Saml. t. d. norske Folks Spr. og Hist. IV, S. 378—84.

[2] Dan. Rigsarch.. N. Tegn. XI fol. 466 og N. Rigsarch., N. Miss.

[3] N. Rigsarch., Adskilligt af Statholderregnskaberne 1661—69.

Bygning er brudt en Mængde Sten, som burde fremføres paa Vinterføret, dersom der skal bygges til førstkommende Foraar; det samme er Tilfældet med Tømmer til Bryggerne og Ved til Teglverket; Jern maa indkjøbes. Hvis der ikke skulde være Penge for Haanden, beder han, at Kjørselen maa godtgjøres Almuen i Skatterne, som i Statholder Gyldenløves Tid er skeet. Han har ogsaa skrevet til Generalmajor Gorgas herom. — 18. Decbr. s. A. afgiver Tønne H. Erklæring som Amtmand angaaende forskjellige Sager, hvorom Vice-Statholderen har esket hans Mening: 1. Om Udlæggelse af Odelsgaarde til Ryttergaarde. 2. Om et Ryttercompagnies Overgang til Dragoner; disse bør forsynes baade med Snaphane- og Musqvetlaase paa deres Musqvetter. 3. Om Knegterne langs Grændsen; disse bør ikke udskrives Grændsen nærmere end 1 à $1^1/_2$ Mil af Grunde, der nærmere udvikles. 4. Om Soldaternes Undtagelse fra Landsloven; han paaviser forskjellige Ulemper, som deraf ville flyde[1].

Efter Kong Frederik III.s Død 9. Febr. 1670 udgik der 12. Februar Kongebrev til Vice-Statholderen Ove Juul om at tage Ed baade af civile og militaire Betjenter søndenfjelds. 25. (ɔ: 15?) Februar s. A. udgik Brev om, at Stendernes Eder skulde skrives paa „utrykt" (ɔ: ustemplet) Papir[2]. Ved Skrivelse af 18. Febr. underrettede Vice-

[1] N. Rigsarch., Statholderarch.

[2] D. Rigsarch., N. Tegn. XII fol. 1 og 2, N. Rigsarch., N. Miss. Samme Aar erholdt Embedsmænd og Betjente Confirmation paa sine Bestillinger, i Frederikshald saaledes Præsidenten Nils Hansen Meng og Byskriveren Engelbret Erikssen 17. Sept., Byfogden Christen Jenssen 20 Sept. (uaffordret og igjen casseret), Sognepresten Hr. Hans Jacobsen til Frederikshald, Id Sogn og Enningdals Annex 22. Octbr. og endelig Bartholomæus Pederssen paa Vinhandel 14. Marts 1671 (D. Rigsarch. N. Reg. XII fol. 196, 197, 203, 359 og 402; N. Rigsarch., Aabne Breve). — 30.

Statholderen Tønne H. om Paabudet, og i Brev af 24. s. M. følger dennes fra Frederikssten daterede Svar; han har „med største Vemodighed maattet fornemme vores allernaadigste Konges dødelige Afgang“ og ønsker den nye fromme og milde Herre et langvarigt og lykkeligt Regimente. Efter Statholderens Befaling har han paalagt Fogden og Sorenskriveren straxen at forføie sig til ham for at aflægge Ed; Sorenskriveren er imidlertid allerede indreist til Overhofretten. Ogsaa Generalmajor Gorgas har tilskrevet ham om at indstille sig for at aflægge sin Ed, hvilket han gjerne vilde efterkomme, men da Frederikssten „er en Grændsefæstning, og Byen Frederikshalden dagligen af vores Naboer, høie og nedrige, besøges, og de sig om denne Fæstnings Tilstand paa alle Maader erkyndiger, saa og iblandt den gemene i Sverige mumles om Ufred, haver jeg ikke turdet understaa mig i itzige Tid fra Fæstningen at begive, indtil jeg videre derom kan faa Eders Excellences med Hr. Generalmajors Villie at vide“. Han har ellers efter Paalæg indsendt skriftlig Ed til Generalkrigscommissarius Erik Banner, hvoraf han vedlægger en Copi, dat. Frederikssten 18. Febr. 1670, hvori han som „en ærlig Adelsmand og tro, flittig, ærekjær Obrister og Obercommandant“ lover „at lade se sin underdanig Lydighed, Flittighed og Troskab til sin Herres og Konges Tjeneste“ etc. [1]

Marts 1677 fik Christen Jenssen kgl. Confirmation paa Statholder U. F. Gyldenløves Bestalling at være Byfoged p. Fr.hald, og 21. Mai 1679 fik Engelbret Erikssen kgl. Bevill. at være Raadmand sammesteds ved Siden af sin Byskriver-Bestilling. D. Rigsarch., N. Reg. XIII fol. 198 og 320; N. Rigsarch., Aab. Br.

[1] Brevet, der er forseglet med Ringsignet (Vaabensegl) i sort Lak, har tilhørt Statholderarchivet og findes nu i N. Rigsarch.s Saml. af Personalia, Huitfeldt.

4. Marts 1671 døde Tønne Huitfeldts første Frue Helle Margrete Nold, hvorom nedenfor.

Fogden i Idde og Marker Lene Jens Nilssen[1] tilskriver 14. April 1671 fra Thorp (paa Id) „allerunderdanigst sin høigunstige Herre og Hosbunde, høiædle og velbaarne Tønne H. til Thrundstad-Gaard, H. Kgl. Mts. velbestalter Obriste og Overcommandant over Befæstningen Frederikssten samt Befalingsmand over Idde og Marker, Hurums og Røgens Amter", med Spørgsmaal om Forstaaelsen af det kgl. Skattebrev for Aaret 1671, der „bl. a. melder, ingen Adel at friholde nogen Gaard eller Gaardepart"; han spørger derfor „om Adelens egne Sædegaarde eller underliggende Lade- eller Avlsgaarde kaldede for Skat skulle lægges eller ikke". Han anholder derhos om, at en edsvoren, troværdig Dannemand maa blive beskikket i Sorenskriveren Ditmar Hellers Sted, der ved langvarig Svaghed er hindret fra at varetage sit Embede. 19. April forespørger Tønne H. fra Frederikssten hos Vice-Statholderen Ove Juul, om det er Meningen, at Adelens Sæde- og Avlsgaarde skulle lægges i Skat. „Ellers haver Adelens Sæde- saavelsom Avlsgaarde altid for slig kgl. Skat naad. været forskaanede; tilmed ere Adelens Gaarde her i Landet af ringe Leilighed baade udi Avl og andet, hvoraf de ikke kunne have deres Huses Ophold. Der holdes og af Adelens Gods en Soldat af 2 fulde Gaarde, som kan være henved 10 Tønder Hartkorn; vil derfore underdanigst formode, H. Kgl. Mts. Skattebrev ikke i saa Maader Adelen maa være ment.

[1] Han var gift med Ellen Nilsdatter Meng, en Søster af Peder Olsen Normands Kone. Gaarden Thorp paa Id er det Sted, hvorfra Peder Olsens Broderbørn hentede sit Familienavn (Dorph), og hvor Slægten i tidligere Generationer havde boet som Bønder.

Udiblandt det ringe Gods, jeg haver, ligger mig en 8 Gaarder øde, som jeg selv maa skatte fore, siden jeg ikke kan faa dem besatte, der jeg dog 2de Gange til Thinge det haver udbødet at henfæste foruden nogen Stedsmaalspenge, mens haver dog ingen fornummet, som det vil antage". Istedenfor den syge Sorenskriver Ditmar Heller foreslaar han at beskikke „Byskriveren udi Frederikshalden, nemlig Engelbret Erikssen, som nærmest ved Haanden og i Lenet boende", til midlertidig at betjene Bestillingen[1].

I Anledning af en Uenighed mellem Sognepresten paa Berg, Hr. Laurits Søfrenssen, og Major Peder Olssen Normand, der som Eier havde opsagt Presten af den til Bergs Prestegaard leiede, tilgrændsende Gaard Boberg, henvendte Presten sig i Skrivelse af 20. Janr. 1672 til sin „gunstige, fromme Lensherre", Oberst Tønne Huitfeldt, der ved en Paategning paa Skrivelsen 21. Marts s. A. fra Frederikssten paalægger Kgl. Mts. Foged Oluf Søfrenssen og Sorenskriveren Christen Leth at varetage Prestegaardens Rettigheder og om mulig bevirke mindeligt Forlig mellem Parterne. 15. April s. A. holdtes Delingsforretning mellem Bergs Prestegaard og Boberg[2].

21. Februar 1672 fik Frederikshalds By Confirmation paa sine Privilegier[3].

31. Januar og 28. Februar 1673 fik Oberst Tønne H. Paalæg af Statholderen om at erklære sig angaaende

---

[1] N. Rigsarch., Statholderarch. før 1700. Adelens Gods, Rettigheder etc.

[2] N. Rigsarch., Yngre Dipl. Saml. Breve af 20. Janr. og 15. April 1672.

[3] D. Rigsarch., N. Reg. XII fol. 536 og N. Rigsarch., Aabne Breve. Trykt i Wessel-Bergs Rescript-Saml. I, S. 80.

Rakkestads og Mosse Lens Almuers Forpligtelse til aarlig at levere Langtømmer og Ved til Fæstningerne Frederikstad og Frederikssten, hvilket navnlig for Tømmerets Vedkommende og de lange Veies Skyld faldt dem meget besværligt. 24. April s. A. fritog Statholderen dem for denne Ydelse, da den ei havde været i Brug før foregaaende Aar[1]. — Efter Klage fra Tønne H.s Fuldmægtig af 7. Juni 1673 paalagde Vice-Statholder Ove Juul, 9. Juni s. A. Fogden paa Folloug at skaffe Garnisonen paa Frederikssten Betaling for Resten af Krigscommissair Erik Banners Assignation for foregaaende Aar, da Garnisonen lider stor Nød[2].

Ved Generalkrigscommissair Erik Banners Opgjør for et Aar fra 3. Janr. 1672 til 3. Janr. 1673, hvilket beregnes at være 11 Maaneder og 13 Dage, angives Overcommandanten Oberst Tønne H.s Gage for nævnte Tid at være 1000 Rdlr. eller maanedlig 87 Rdlr. 64 β. 50 Rdlr. bleve fradragne som Princesse-Styr fra Michaelis 1670 til samme Tid 1671. Betaltes med Assignation til Tønne H.[3]

1. Marts 1673 erholdt Tønne Huitfeldt kgl. aabent Brev, indeholdende Tilladelse til at vies i Huset i Anledning af sit 2det Ægteskab med Jomfru Sophia Amalia Rosenkrantz, hvorom mere nedenfor[4].

27. Februar 1674 tilstod Statholder U. Fr. Gyldenløve ved Brev, dateret Vinger Prestegaard, Oberst Tønne Huitfeldt, at han, naar Udskrivning sker paa hans egne Gaarde, maa optegne dem, der fattes i Lægderne, og som

---

[1] N. Rigsarch., Stathold. Suppl. Prot. 1671—82, fol. 126 No. 556, fol. 140 No. 620 og No. 704.

[2] Ibid. fol. 169 No. 754.

[3] N. Rigsarch., Erik Banners Regnskaber.

[4] D. Rigsarch., N. Reg. XII fol. 643 og N. Rigsarch., Aabne Breve.

han af sine Bønder begjærer udskrevne, hvilke han da skal forestille for Obersten af Regimentet, der, efter at have fundet dem dygtige, skal annamme og enroullere dem, saa hans Bønder ikke videre besværes; han havde nemlig klaget over, at Folk af Lægdet, der billigen burde gaa for Gaarden, vilkaarlig overførtes til andre Lægder[1].

I Marts 1674 havde Tønne Huitfeldt commanderet en Lieutenant med Corporal og 9 Soldater til militair Execution for en Assignation, hvorpaa resterede 1400 Rdlr. Fogden Mats Pederssen anholdt 31. Marts hos Statholder U. F. Gyldenløve om at slippe med strax at udbetale 500 Rdlr. og Resten til 11. Mai, hvilket bevilgedes; men hvis da ikke rigtig Betaling skede, skulde han være undergiven militair Execution og svare til Renter og Omkostninger[2].

I Anledning af Skatten og Restantsen i Røgen Sogn, der var henlagt til Haldens Garnison, beklage nogle Mænd af Almuen sig 2. Mai 1674 til Statholder U. F. Gyldenløve meget over Fogdens, Jens Olssen Hesselbergs, Fremgangsmaade mod dem og paastaa, at Restantsen er altfor høit opsat, hvilket han har tvunget en Del Mænd til at underskrive m. m. Herover have de tidligere beklaget sig for Oberst Tønne H. (som Amtmand i Distriktet), da han sidst var hjemme paa Thrundstad. Statholderen begjærer 26. Mai s. A. Fogdens Erklæring, der afgives fra Sundby 1. Juni 1675[3] og betegner Klagen som udgaaet fra to rebelske og oprørske Hoveder m. m., hvorpaa Statholderen 20. Septbr. 1675 henviser Sagen til Provincial-Procureur Lambertus, der skal optage Forhør

---

[1] N. Rigsarch., Br. af 27. Febr. 1674 i Yngre Dipl. Saml.

[2] N. Rigsarch., Stath. Suppl. Prot. 1671—82 fol. 248 No. 1190.

[3] I Protocollen staar Pintseaften 1674, men da denne falder paa 12. Mai, maa Aarstallet formentlig være feilskrevet.

i Sagen og lade den paadømme af uvillig Sorenskriver og Lagrette[1].

Fra 1675 haves i Anledning af „Familie-Landehjælpen“, paabuden af Hensyn til den forestaaende Krig, Opgaver over de voxne Medlemmer inden de forskjellige Familier[2]. For Oberst Tønne H.s Vedkommende lyde de saaledes: Paa Thrundstad var der 5 Personer, hvoraf i Skat betaltes 10 Rdlr. Gaardsfogden hed Thor Svenssen. Fra Raade: „Velb. Hr. Obriste Huitfeldt, Obercommandant paa Haldens Fæstning, hvor hans Velb. med sin kjære velb. Frue holder Hus, haver en Herregaard her i Sognet ved Navn Thom“. Her angives 4 Personer i Hans Velb.s Tjeneste, nemlig Gaardsfogden, en Arbeidsdreng og 2 Kvindfolk. Fra Idde Sogn: „Velbaarne og strenge Hr. Oberste Huitfeldts Familie, som bestaar efter hans Velb.s overleverede Mandtal i efterskrevne Personer: Strenge og velbaarne Hr. Obersten selver Tønne Huitfeldt. Hans Velbaarenheds kjære Husfrue, Fru Sophia Amalia Rosenkrantz. Vitus Jensen (formentlig Børnenes Præceptor). Jens Christensen. 3 Kvinder. — I Anledning af den truende Krig sees Oberst T. Huitfeldt i Aarene 1674—75 stadig at have Kundskabsmænd (Speidere) inde i Baahuslen for at erfare noget om Svenskernes Foretagender[3]. I samme Anledning foretoges nye Befæstningsarbeider ved Frederikshald. Som allerede af Schrøders Beskrivelse over Frederikshald (S. 38) bekjendt lagde Statholder Nils Trolle Grundstenen til Fæstningen 14. August 1661, og siden vare Byggearbeiderne stadig fortsatte, idet Soldater fra

[1] N. Rigsarch., Stath. Suppl. Prot. No. 4, 1671—82 No. 1270 og 1525.

[2] N. Rigsarch., Statholderarchivet.

[3] N. Rigsarch., Generalkrigscommissair Erik Banners Regnskaber 1677 (No. 35).

de nærliggende Regimenter, som ovenfor omtalt, commanderedes til Arbeide paa Fæstningen, og de omliggende Bønder maatte levere Tømmer til Brug herved samt Brænde til Teglverket, som ligeledes var anlagt i dette Øiemed. Som Bygmester ved Fæstningen fungerede i denne Tid Fabian Stang. Byen blev ved Krigens Udbrud atter omgivet med Palissader, hvortil Tømmeret var taget fra Svenskerne paa Vigsiden, ved Vandet opbyggedes nogle Blokhuse, og U. F. Gyldenløve lod den saakaldte Borgerskandse anlægge, medens en anden Skandse, der byggedes ved Byens Sydside af Peder Olsen Normand, af Gyldenløve efter ham døbtes Petersborg, idet Statholderen selv med Kridt skrev dette Navn paa Skandsen[1]. Om derimod alle de af Krag[2] nævnte Skandser, hvis Navne tildels ere hentede fra Kartet hos Pufendorf, virkelig existerede saa tidligt som 1660, turde være uvist, da dennes Verk først udkom 1697; sandsynligvis ere nogle af dem byggede i 1660-Aarene som f. Ex. Huitfeldtsholmen paa Sørhalden paa Veien til Eskevigen, der kjendeligen er opkaldt efter Tønne H.; den nærliggende Skandse med Navnet Nold har utvivlsomt Navn efter hans første Frue og kan altsaa først være opført efter 1662, da de bleve gifte, og vistnok før 1671, da hun døde; Redouten Budde ved Stranden maa have faaet Navn efter den fra Beleiringen 1660 bekjendte Oberst Otto Frederik Budde. — En til Krigen sigtende Foranstaltning var ogsaa den til Greverne og Amtmændene i Norge 25. Januar 1676 udgaaende kgl. Befaling at forkynde Forordningen om, at Søfolk sig ei i fremmede Herrers Tjeneste eller ud af

---

[1] Schrøders Beskr. ov. Friderichshald, S. 42.

[2] Kort Underretning om Frederikshalds By og dens Krigshistorie, S. 35—37.

Rigerne maa begive[1]. — Under denne Krig, der i Norge mest er kjendt under Navnet Gyldenløvefeiden, gik Frederikshald fri for fiendtligt Anfald, men rammedes dog 6. April 1676 af en anden Ulykke, idet den atter for største Delen afbrændte ved Vaadeild, der opkom i en Borgers, Søren Olufsens Hus, hvor en Lieutenant logerede, og var foranlediget ved en Soldats Uagtsomhed[2]. Ogsaa denne Gang blev Kirken og Sørhalden uskadte[3].

I et Project til Norges Defension, dateret Kjøbenhavn 22. Februar 1675[4], angives bl. a. følgende Forholdsregler, der ogsaa for det meste bleve fulgte: Regimenterne, der bestode af 8 Compagnier, skulde deles i 12, hvorfor flere Officierer tiltrængtes. Nordenfjelds kunde det halve Throndhjemske Regiment tildeles Oberst v. Howen som Commandant i Throndhjem; Søndenfjelds kunde Oberst Huitfeldt[5] og Generalkvartermester Coucheron hver faa nogle Compagnier som Regiment eller Bataillon. De fire Søndenfjeldske Regimenter, 5500 Mand stærke, tilligemed 500 Ryttere skulde have deres første Rendezvous ved Frederikshalden, hvis Forsyning med Levnetsmidler (for Garnisonen) ansættes til 1500 Tønder

---

1 D. Rigsarch., N. Tegn. XII fol. 150. N. Rigsarch., N. Miss., Saml. af indb. og løse Kongebreve (trykte).

2 Ikke destomindre hedder det i Daniel Paullis Extraord. Maanedl. Relationer for April 1676, S. 376, at Ilden var paasat af 4 af Svenskerne udskikkede Mordbrændere, hvoraf tvende vare fangne.

3 Schrøders Beskr. ov. Friderichshald, S. 44.

4 Kildeskriftfondets Afskr. No. 138 eft. Orig. i Dan. Rigsarchiv i en Pakke m. Titel: Adskill. Breve til Rigscantsler Griffenfeld pro Annis 1670, 1674—76; Planen er uden Underskrift og skreven med Krigssecretair H. Meyers Haand.

5 Han er vel derfor den hos Vaupell, Den Dansk-Norske Hærs Hist. I, S. 103 nævnte „Hirsfeld“, der commanderede 350 Mand (til Garnison).

Korn. I Tilfælde af Indfald i Sverige burde først Baahus attaqveres og Vestergøtland sættes i Contribution. Statholderen bør til Agershus kalde Generallieutenant Rüssenstein, Generalmajor Løvenhjelm, Oberst Huitfeldt og 2 andre Oberster og med dem holde Krigsraad og nøiagtig overveie alt med Hensyn til defensiv eller offensiv Action, hvorefter deres Mening indsendes til Kongen. Ogsaa civile Embedsmænd skulde deltage i dette Conseil for alle Forsyningers Skyld. To Gallioter skulde føre Breve mellem Christianssand og Fladstrand, 4 Fregatter holde Søen ren for Kapere og 12 Skjærbaade besørge Overførsel m. m. til Viken. Da Norge paa Grund af Beliggenheden neppe kan hjælpes fra Danmark undtagen tilsøs, maa Landet sættes i god Defension og, næst Gud, stole paa sine egne Kræfter.

Da Krigen udbrød om Høsten 1675, var derfor den største Del af den Norske Hær, c. 12000 Mand, samlet ved Frederikshald, og efter at Svenskerne havde gjort et mindre Indfald i Ingedals Sogn, forfulgte Nordmændene dem i October ind i Baahus Len, hvor de opholdt sig nogen Tid, men snart igjen trak sig tilbage, da Kong Carl XI nærmede sig med en større Svensk Hær. Et Indfald fra Værmeland i Januar 1676 besvaredes fra Norsk Side med et lignende i Baahus Len og Dalsland. I disse Krigsbegivenheder vides ikke Tønne Huitfeldt at have taget Del. I det følgende Aars Feldttog var han derimod om Sommeren tilstede inden Sveriges Grændser og gjorde sig derunder flere Gange bemærket ved de heldige Træfninger, han leverede Svenskerne, navnlig i Løbet af August Maaned 1676. Af en Afregning[1] fra 14. Juli s. A. til Aarets Udgang, 171 Dage, sees Oberst H. som

[1] N. Rigsarch., Gen. Comm. Regnsk. 1677.

Obercommandant paa Frederikssten at have modtaget 468 Rdlr. 45 β. „Noch nyder han til sine Hestes Beslag à 48 β, imidlertid han var udi Marken, at regne fra 21. Juli til 19. Septbr., 60 Dage, 11 Rdlr. 24 β". — 19. August s. A. modtog han i Vennersborg til sig og sin Bataillon 117 Rdlr. 64 β. — 30. Aug. s. A. bekom han af Vennersborgs Magazin en Del Proviant. 3. Octbr. modtog han til Regimentet 500 Rdlr. og 4. Decbr. 400 Rdlr. „Noch decorteres Obersten for Familie-Landehjælp 1676: 14 Rdlr. 32 β".

Det fremgaar af ovenstaaende, at Tønne H. ikke har deltaget i Vennersborgs Erobring i Slutningen af Juni 1676. Den egentlige Hensigt med hans Indrykning i Sverige var forøvrigt med 15 Compagnier Fodfolk at føre Beleiringsartilleriet, som Statholder Gyldenløve tiltrængte til Beleiringen af Baahus, ad Landeveien gjennem Baahus Len, da Svenskerne ved denne Tid spillede Mester paa Søen. Under denne Indrykning i Sverige med en Reserveafdeling paa 2000 Mand blev Oberst Huitfeldt 12. August angreben af Svenskerne 3 Mile fra Vennersborg, men det lykkedes ham dog, trods et fornyet Forsøg paa at afskjære ham et Pas den 14., at bringe Tropperne Kl. 4 om Eftermiddagen samme Dag frem til Vennersborg, hvor han blev modtagen med Fryd og Lykønskning, og hvorfra der den følgende Dag blev foretaget et Udfald tilbaads paa Venern og Elven[1]. Efter at en af Gyldenløve paabuden Brandskat var bleven negtet, sendtes Oberst Huitfeldt med en Del Tropper til Dalsland og tilgrændsende Districter for at bringe Bønderne til Lydighed og tvinge dem til at nedlægge Vaaben. I Dagene efter 14. August forefaldt der flere ret heftige

[1] Norske Saml. (in 8vo) I. S. 33.

Sammenstød mellem Nordmænd og Svensker under Obersterne Huitfeldts og Jonas Gyllenspetz's Commando, hvorunder snart den ene og snart den anden havde Fordelen[1]. Det maa have været ved denne Leilighed, at T. H. indtog den lille By Åmål ved Venern, hvis Borgere med Hustruer og Børn toge sin Tilflugt til Vermeland[2]. Nordmændene roses imidlertid for at have holdt fortræffelig Mandstugt. Huitfeldt traf under sin Marche først paa et Parti af nogle Tusinde Bønder, som havde indtaget en fordelagtig Stilling og anlagt gode Forhugninger. Uagtet de vare hans Folk betydelig overlegne i Antal, angreb han dem med Ivrighed, bortryddede Forhugningerne og slog sig igjennem, hvorefter Bønderne bleve drevne fra den ene Post til den anden, indtil de endelig toge Flugten til Skove og Bjerge, efterladende mange døde og saarede. Deres egen Capitain tilbød nu Underkastelse og Contribution med ydmyg Begjæring, at man ikke maatte afbrænde hans Gaard. En stor Del af Bønderne fulgte dette Exempel, underkastede sig og gave Contribution. Oberst Huitfeldt fortsatte derpaa Marchen, men da saavel de fiendtlige Tropper som Bønderne allevegne løbe foran ham og afkastede Broerne bag sig, hindredes han ikke lidet i sin Forfølgelse og standsede derfor om Aftenen ved Stecksfjeld, hvor han blev liggende stille i 2 Dage. Her blev han anfaldt af den ovennævnte Oberst Gyllenspetz med 8 gamle Compagnier Fodfolk, 2 Compagnier Ryttere og ligesaa mange Dragoner samt de

---

[1] Des Nordischen Krieges Erster Theil. Nürnberg 1679. I, p. 451. E. G. Happelius, Historischer Kern oder kürtze Chronica 1676, S. 74.

[2] Jonas Colstrups Efterretninger etc. i det Deichmanske Bibl. (Mscr. No. 122 in fol. og 128 in 4to); G. Björlin, Kriget mot Danmark 1675—79, S. 101; O. Vaupell, Den Dansk-Norske Hærs Hist. I, S. 114.

flygtede Bønder i et Antal af nogle Tusinde. Hensigten var, om muligt, at bemægtige sig Vennersborg og gjenoprette Forbindelsen med Gøtheborg, der for Øieblikket var afskaaren. Angrebet skede med Tapperhed fra flere Kanter om Natten mellem Kl. 3 og 4 den 17. August med Anvendelse baade af Kanoner og Musketter, og da Huitfeldts Styrke kun bestod af nyhvervede Musketerer og 2 smaa Feldtstykker, nødtes han til at retirere op paa en Høi. Herfra gik Nordmændene atter med saa stor Tapperhed løs paa Svenskerne, at disse efter en fire Timers haard og blodig Kamp i stor Forvirring maatte trække sig tilbage og efterlade 2 Metalstykker og et stort Antal døde og saarede; i denne Træfning blev Oberst Gyllenspetz selv haardt saaret og nogle 100 Mand fangne; navnlig var hans Rytteri helt ødelagt, hvorfor han maatte trække sig ind i Vermeland med Levningerne af sit Corps. De Norskes Tapperhed ved denne Leilighed siges endog at have vakt Fiendens Beundring. Kort efter slog ogsaa Generalmajor Hans Løvenhjelm den samme Svenske Afdeling, bestaaende af 5000 Bønder og 500 Soldater, ved Hunneberget, hvorfra de maatte trække sig tilbage med et Tab af 50 Mand[1].

---

[1] Theatrum Europæum XI, S. 1092 og den dermed næsten ganske ligelydende Beretning i Friedenreichs K. Chr. V.s Krigshistorie I, S. 187 ff., jfr. m. S. 243 og Holbergs Danmarks og Norges Beskr., S. 458. Daniel Pauli, Extraordinaires Maanedlige Relationer, August 1676, S. 432. Hofmans Efterretn. om Dan. Adelsmænd III, S. 250. A. Lignell, Beskrifn. öfv. Grefskapet Dal, S. 170. Vaupell, D. Dansk-Norske Hærs Hist. I, S. 129 angiver Styrken af Gyllenspetz's Corps til 3000 Mand; Kampen siges der kun at have varet 1½ Time. G. Björlin, Kriget mot Danmark 1675—79, S. 102 omtaler vel Træfningen, men nævner ikke Huitfeldts Navn. I Anders Bordings Danske Mercurius

Angaaende et Krigsforetagende 24. August, hvorved Oberst Huitfeldt medvirkede, haves følgende Extract af en Beretning, dat. Vennersborg 25. August, fra Baron Jens Juel til Statholder Gyldenløve: Eftersom en Svensk Pinas og en Skude samt 9 eller 10 smaa Fartøi haver ladet sig se for Havnen ved Vennersborg, haver Hr. Baron Juel resolveret dennem at angribe og nu igaar den 24. Augusti commanderede Capit. Göthnai, Capt. Schau, Capt. Barnholdt og Capt. Lieut. Budde med behørige Underofficierer og imellem 200 og 150 Mand med alt det Fartøi ved Vennersborg, Prammen med en 8pundig og en 6pundige Stykker. Der de vare udkomne, og Fienden fik dennem at se, gjorde de Seil, baade store og smaa, og laverede sig saa langt bort fra os, saa vi dennem ei kunde indhente, altsaa blev resolveret at angribe deres Redouter, paa Vestgøthe-Siden opkaste(de) paa tvende Steder, det ene yderst paa Odden, af Capt. Schau og Capt. Budde, den anden midt for deres største Redoute, med Prammen af Capt. Barnholdt og Capt. Goethenay, ved hvilket Parti Hr. Baron Juel behagede selv at være hos, og til det andet Parti commanderede Obr. Lieut. Schulz. Der blev mange Skud gjort paa vores med Stykker mens dog uden Effect, alleneste tvende Mænd død blev. Obr. Lieut. Schulz var den første, som kom paa Land, og blev vel secunderet af sine medhavende. Hr. Baron Juel og Obrister Huitfeldt anfaldt tillige paa deres Post og slog Fienden strax paa Flugt, en Del af dennem blev ihjelskudt her og der udi Buskene; 3 af deres Redouter bleve opbrændte saa og deres Hytter og to Gaarder,

for August 1676 (Poetiske Skrifter II, S. 422) heder det herom:

Saa nær tre tusinde skal Huitfeldt have jaget
Ved Frederikshald paa Flugt og deraf mange slaget.

som deres Qvarter havde været; vores Folk bekom endel Piqver, en god Del Kugler, 4 Jernstykker og 2 3pundiger og 2 mindre[1].

I September maatte Gyldenløve trække sig tilbage til Norge, da de Svenske Grændselandskaber nu vare saa fuldstændig udpinte for al Proviant, afbrændte og ødelagte paa alle Maader, at en Overvintring der ansaaes umulig. Ved det fornyede Indfald i Sverige i Decbr. s. A. var Oberst Huitfeldt vistnok ikke med, ligesaa lidt som det kan sees, at han har deltaget i de større Krigsforetagender i Sverige i Aaret 1677, nemlig Marstrands Erobring og Slaget ved Uddevalla. Derimod findes han 7. Februar 1677 fra Frederikssten at have meddelt Skarpretteren Mester Jacob Attest for at have „forrettet sit Embede med den condemnerte Speider", hvorpaa Gyldenløve giver ham Anvisning paa Generalcommissariatet[2]. — 31. Marts 1677 skriver han fra Frederikssten følgende til Statholder Gyldenløve:

Høybaarne Herre.

Her falder intet skrivværdigt at melde videre, end Kundskaberne stemme alle over et med, Oberste Post sin Sqvadron er bleven slagen paa Hallen Aas, og han selv syvende være kommen til Gottenborg. I Synder Vigen skrives ud paa to Gaarder en Baadsmand. Var Isen kun oppe, som endnu ligger, saa kom vel en stor Del her over[3].

I Juli 1677 haves følgende Opgave fra Presten paa

---

[1] Daniel Pauli, Extraordinaires Maanedlige Relationer, August 1676, S. 439 f., jfr. m. N. Saml. (8.) I, S. 34.

[2] N. Rigsarch., Personalia, Huitfeldt.

[3] N. Rigsarch., Statholdersk. Arch. før Aar 1700: Krig og Krigsudrustninger. Kun Underskriften er egenhændig. En før vedliggende Relation fra Oddevald mangler.

Hudrum i Anledning af Familieskatten: Velbr. Tønne H.s Gaardsfolk paa Thrundstad bestaa af 1 Gaardsfoged Thor Svendssen, 5 Arbeidsdrenge og en Raadspige Anne Hansdatter à 2 Rdlr. gjør 14 Rdlr. Desforuden 2de Fæpiger $^{2}/_{3}$ Rdlr., tilsammen 14 Rdlr. 2 ℳ 16 β. I Septbr. s. A. hedder det fra Raade: Velbr. Hr. Oberste Huitfeldt angav, at han vilde selv klarere paa Commissariat-Huset for Thom[1]. — 2. August 1677 kvitterer han fra Frederikssten for 1000 Rdlr. til forskjelligt Brug. 23. Aug. faar han Afregning paa „Tractamente", 500 Rdlr., til eget og underhavende Garnisons Behov. 25. August kvitterer han atter fra Frederikssten for 3000 Rdlr.[2]

Det er ukjendt, om Sygdom muligens har været Grunden til, at Oberst Huitfeldt ikke findes deltagende i Krigsbegivenhederne i Sverige i 1677. I dette og det foregaaende Aar havde der hersket megen Sygelighed i Norge og Sverige, som sædvanlig især i de Egne, i hvilke Krigen førtes. I 1676 vare flere af de Personer, med hvem Tønne H. i mange Aar havde virket sammen til Rigets Forsvar, gaaede bort, saaledes Peder Hansen Meng, Frederikshalds første Magistratsperson; ved Krigens Begyndelse 1676 var Peder Olsen Normand, der var bleven Oberstlieutenant og skulde have deltaget i Indfaldet i Sverige, bleven syg og afgik nogen Tid efter ved Døden. Peder Mengs anden Svigersøn, Matthias Bjørn, Admiral over Skjærgaardsflaaden, kom saaret hjem til Frederikshald fra et Togt paa Vigsiden og døde 2 Dage senere, 21. Septbr. 1676[3]. I 1677 fulgte Oberst Tønne H. disse

[1] N. Rigsarch., Statholdersk. Arch., Personalhist. Agersh. Presters Angivelse til Familieskatten 1677.

[2] N. Rigsarch., Gen. Comm. Regnsk. 1677 No. 34.

[3] H. Schrøders Beskr. ov. Friderichshald, S. 37 og 42. Dansk Biogr. Lexikon II, S. 365. Til det der om Matth. Bjørn med-

sine samtidige, idet han afgik ved Døden 12. Septbr. paa Frederikssten og blev bisat i det af ham selv i Begyndelsen af 1660-Aarene opførte Gravcapel ved Hudrums Kirke, hvor hans Kiste endnu henstaar. Den er en dobbelt Egekiste, udvendig betrukken med sort Læder og forsynet med svære Jernhanker, en Mængde Messingzirater, et Crucifix og hans fire nærmeste Ahners Vaabener (Huitfeldt, Akeleye, Litle og Sparre). Af Indskrift findes nu kun Forbogstaverne til hans Navn etc. samt Dødsaaret, da den egentlige Gravplade allerede i forrige Aarhundrede synes at være borttagen. Liget, der er nogle Tommer over 3 Alen, er iført en Ligdragt af hvidt Silketøi med Sølvkniplinger[1].

Som allerede ovenfor nævnt, synes det urolige Krigerliv, Tønne Huitfeldt havde ført mellem Aarene 1644 og 1660 at have hindret ham fra at tænke paa Ægteskab. Først da Fredsslutningen i 1660 aabnede Udsigt til roligere Tider, realiserede han i sit 37. Aar den Plan, han muligens allerede havde havt i 1655, da han lod optage Besigtigelsen over Bygningerne paa Throndstad. Under et Ophold i Danmark om Sommeren og Høsten 1662 blev han gift første Gang, efter at han allerede i 10 Aar havde været den eneste gjenlevende Mand af sin Slægt, der nemlig i Danmark var uddød i Mandslinien 1652 med hans Faders Næstsøskendebarn Hr. Henrik Huitfeldt til Lillø og Berritsgaard. Tønne H.s Hustru hed Helle Margrete Nold, hvis Fader, Thomas Nold til

delte kan føies, at han ifølge en Opgave af Hans Colbjørnsen (N. Rigsarch., Personalia, Colbjørnsen) var Søn af en Admiral under K. Chr. IV, der da neppe kan være nogen anden end den i Biogr. Lex. II, S. 369 nævnte Viceadmiral paa Bremerholm Paul Bjørnsen, med hvilket sidste Tilnavn Matthias B. ogsaa undertiden nævnes.

[1] Se Personalhist. Tidsskr. 1. R. IV, S. 89—94.

Magløø i Skaane[1], tilhørte en i Danmark fra Kurland indvandret Tydsk Slægt og døde 1634 som Capitain ved Tøihuset og forlehet med Lysekloster; Moderen, Helvig Axelsdatter Urup, var Faderens anden Hustru. Helle Margrete Nold, der var født i Kjøbenhavn, formentlig c. 1630, tilhørte paa Mødreneside den samme store Slægtkreds som sin Mand, Gyldenløve- og Rømerslægternes samt Hafthorsønnernes og Kong Haakon V.s Descendenter[2], idet hun nedstammede fra Nils Henrikssøn Gyldenløves og Fru Ingerd Ottesdatter Rømers Datter Anna, gift med Erik Urup (Ugerup) til Aulen, medens Tønne H. nedstammede fra deres yngste Datter Ingeborg, gift med Peder Hanssøn Litle til Foss (Fossesholm). Helle Margrete Nold har tydeligvis været en af de 8 adelige Jomfruer, der bleve opdragne i Huset hos hendes Morbroder, Generalfeldtmarskalk og Geheimeraad Axel Urup til Belteberg i Skaane og hans Frue Sidsel Knudsdatter Grubbe af Røgle, der efter Mandens Død blev Hofmesterinde og levede til 1691[3]. I dette Hus er hun uden Tvivl bleven optagen efter Forældrenes Død, og herfra er hun vistnok ogsaa om Høsten 1662 bleven gift med Tønne Huitfeldt, der maa være bleven bekjendt med hendes Morbroder under sine Ophold i Skaane og Kjøbenhavn i 1650-Aarene. Ægteparrets Bolig blev Frederikssten, og Besøgene paa Throndstad, der laa forholdsvis fjernt, synes ikke at have været hyppige. Herfra er dog deres reciproke Testamente af 13. Juni 1663 dateret, hvorved de paa Grund af kjærlig Affection, christelig Kjærlighed og for-

[1] Se om ham O. Blom, Kristian den Fjerdes Artilleri, S. 28—31.
[2] Se Personalhist. Tidsskr. 1. R. VI, S. 264, Stamtavlen.
[3] Se T. Hofmans Efterretn. om Dan. Adelsmænd I, S. 68 og C. P. Rothe, Brave Danske Mænds og Kvinders berømmelige Eftermæle I, S. 509 efter Hans Leths Ligprædiken over ham.

nuftig, god Omgjængelse, de have bevist hinanden, bebreve den længstlevende, om de ikke faa Livsarvinger, med det Jordegods og Løsøre, de nu besidde eller siden erhverve; Throndstad nævnes udtrykkelig som hans Gods, medens der fra hendes Side intet navngives. Hans Testamente underskrives til Vitterlighed af Knud Schinkel til Thom, K. Ms. Generalkrigscommissair i Norge, og Otte Schade til Kjølberg, Oberst over det Smaalenske Regiment tilfods, og samtykkes af hans Søster og næste Arving, Jomfru Sophia Huitfeldt til Killingstad. Paa hendes Side underskriver Morbroderen Hr. Axel Urup til Hviderø, K. Ms. Rigens Raad og General, samt hendes Brodersøn Thomas Nold. Testamentet er confirmeret af Kongen 27. Juni 1663[1]. I dette Ægteskab fødtes 7 Børn, af hvilke den ældste Datter og den 2den Søn døde spæde; tre Sønner (blandt hvilke Søhelten, Commandeur Iver Huitfeldt, var den ældste) og to Døtre overlevede Moderen[2], da hun døde paa Frederikssten 4. Marts 1671. Enkemanden underretter fra Frederikssten 7. s. M. Vice-Statholderen Ove Juul til Villestrup om, „at Gud allermægtigste ved en christelig Afsked fra denne elendige Verden til sit Riges evige Glæde og Herlighed ved den timelige Død haver hedenkaldet min hjerte allerkjæreste og nu sal. Hustru og mig med fem smaa, umyndige Børn, som bedrøvet igjen lever, efterladt, Gud os trøste og husvale". Han anholder derfor om at maatte opsætte Begravelsen en otte Dages Tid eller mere over den lovbestemte Tid, der turde blive for kort til alle Forberedelser, samt for at kunne oppebie Svar fra Morbroderen

---

[1] Dan. Rigsarch., N. Reg. XI fol. 324 f. og N. Rigsarch., Aabne Breve.

[2] Om dem se Stamtavlen i Personalhist. Tidsskr. IV, S. 120 og Danmarks Adels Aarbog 1887, S. 214—34.

Hr. Axel Urup, hvem han har tilskrevet, hvilket 11. Marts s. A. blev tilstaaet med Bevidnelse af Statholderens og hans Frues Deltagelse i hans Sorg[1]. Svar fra Hr. Axel Urup har han dog vistnok aldrig faaet, thi denne afgik ved Døden i Kjøbenhavn 15. Marts s. A., faa Dage efter sin Søsterdatter. Hun bisattes i Hudrums Gravcapel, hvor hendes to forud afdøde Børn og Tønne Huitfeldts Faster, Jomfru Dorethe Huitfeldt til Killingstad, tidligere vare hensatte. Her forefindes endnu hendes læderbetrukne Kiste, forsynet med et Crucifix og andre Forziringer af Messing samt med en Indskrift[2], medens de to Ahnevaabener, den har havt, nu mangle. Hun er deri nedlagt i en Ligdragt af hvid Moirée med Sølvkniplinger, Silkehuen prydet med Piber af samme Stof tvert over Hovedet, rundt Ansigtet en bred Guldknipling; Svededugen er af samme Stof som Dragten[3].

I Aaret 1673 indtraadte Tønne Huitfeldt i nyt Ægteskab med Jomfru Sophia Amalia Rosenkrantz af Ørup (i Skaane), der ligeledes tilhørte den ovenomtalte store Slægtkreds, idet hun paa mødrene Side gjennem Familien Bjelke nedstammede fra Nils Henrikssen Gyldenløve og Fru Ingerd Ottesdatter Rømers Datter Lucia Nilsdatter, gift med Slægtens Norske Stamfader Jens Thillufsen Bjelke. Sophia Amalia Rosenkrantz's Fader, Major Børge Holgersen R. til Frølinge, var gift med

[1] N. Rigsarch., Statholderskabets Prot. (Copibog) No. 23 fol. 19. Det orig. Brev til Statholderen bl. Personalia, Huitfeldt.

[2] Gjengivet i Personalhist. Tidsskr. 1. R. IV, S. 94. Naar det ibid. hedder, at Justitiarius J. Chr. Berg synes at have benyttet en Ligprædiken over hende, er dette urigtigt; den har nemlig været holdt over Datteren Margrete H., gift med H. E. v. Tritzschler, men deri findes altsaa H. M. Nolds 8 Ahner angivne.

[3] Personalhist. Tidsskr. 1. R. IV, S. 90.

Maren Bjelke, en Datter af Cantsleren Jens Bjelke til Østeraat og Søster af de berømte Krigere Henrik og Jørgen Bjelke, under hvem Tønne Huitfeldt havde tjent i Feldten 1644—45 og 1659—60, og efter hvilke han opkaldte sin ældste Søn af dette Ægteskab. Han erholdt kgl. Bevilling paa Vielse hjemme i Huset 1. Marts 1673[1], og i samme Maaned har Brylluppet staaet, maaske paa Sande i Tune (Smaalenene), hvorfra Tønne Huitfeldts Morgengavebrev til hans Frue er dateret 11. Marts, som maaske er selve Bryllupsdagen, da hun endnu benævnes Jomfru. Hun skulde ifølge dette som Enke have 2000 Rdlr. forud udbetalte af Boet og, hvis hun beholder Børnene hos sig, have Ret til at tiltræde Throndstad og beholde samme, saalænge Gaarden holdes ved god Magt og Hævd. Til Vitterlighed underskrive Udstederens „høitærede kjære Broder" Morten Jørgen de Rochlinge, Oberstlieutenant og Commandant i Frederiksstad, samt hans „kjære Fætter" Frederik Parslich[2] til Busgaard. Ogsaa under dette sit andet Ægteskab, der kun varede paa 5te Aar, boede Tønne H. for det meste paa Frederikssten, hvor vistnok ogsaa alle tre Sønner af dette Ægteskab ere fødte; den ældste og den yngste, Henrik Jørgen H. og Hartvig H., overlevede Forældrene og naaede høie militaire Stillinger (Generallieutenant og virkelig General); fra den ældste nedstammer hele den nulevende Slægt.

Da Tønne Huitfeldt var død i Septbr. 1677, havde Statholderen til Skiftecommissarier udnævnt Lagmændene Jørgen Philipsen og Laurits Christensen. 2. April 1678 anholder Jomfru Sophia Huitfeldt hos Statholderskabet om, at Peder Pedersen, tjenende Rosina, sal. Jens Jenssens,

---

[1] D. Rigsarch., N. Reg. XII fol. 643. N. Rigsarch., Aabne Breve.
[2] Hans Mormoder var Cantsler Jens Bjelkes Søster.

maa bevilges at være hendes og de umyndige Børns Fuldmægtig paa Skiftet efter Tønne H., hvilket 20. April bevilges, om Peder Pedersen dertil kan formaaes. — 16. April 1678 andrager Lagmanden Laurits Christensen for Statholderen, at da velb. Jomfru Sophia H. til Killingstadgaard ved Skrivelse af 10. s. M. har berammet Skiftet at skulle paabegyndes næste Mandag derefter, som var 15. April, paa Throndstad og siden paa hver Sædegaard for sig med Taxering og Udlæg til Creditorerne, saa vil han paa Grund af en Mængde Embedsforretninger, som han opnævner, ikke kunne deltage i Skiftet og begjærer en anden udnævnt i sit Sted, for at ikke Ophold skal foraarsages. 18. April bliver han derfor entlediget for denne Commission og Vicelagmanden Morten Bontzen (eller Buntzou) beskikket i hans Sted. — 2. Mai. s. A. beklager Enken, Fru Sophia Amalia Rosenkrantz, sig over, at Jomfru Sophia H. antager sig til Brug og Forvaltning en af den afdødes Avlsgaarde, hvorfor hun ønsker hende advaret mod at befatte sig med noget af Godset, før Skiftet er tilendebragt. Dette sker i en meget mild Form 6. Juni s. A. fra de i Statholderskabet forordnede Herrer Speckhan, C. Lund og M. Tonsberg. — Jomfru Sophia H. begjærer saa Befaling til Fogderne og Sorenskriverne paa Moss og i Idde og Marker om at give Forklaring om, hvad Gods og andet der kan tilkomme Tønne H. i deres Jurisdictioner. De nævnte 3 Herrer i Statholderskabet erklære 11. Mai 1678, at dette maa blive de to Commissariers Sag at anordne. — 22. Juni s. A. andrager Jfr. Sophia H., at Lagmand Jørgen Philipsen ved andre kgl. Forretninger er forhindret fra at overvære Skiftet. De nævnte 3 Herrer erklære imidlertid 6. Juli s. A., at de ikke understaa sig at gjøre nogen Forandring i Statholderens Bestemmelse. — 18. Septbr. 1678 andrager

Jfr. Sophia H., at der ingen fuldkommen Registrering er skeet efter sal. Oberst Huitfeldt, hvorfor hun af Hensyn til Børnenes Tarv begjærer en Befaling til Fogderne og Sorenskriverne paa Moss og Hudrum om med behørige Mænd at foretage, hvad der er fornødent til Skiftets Forretning ved Commissarierne. Statholder U. F. Gyldenløve paalægger de committerede i Slotsloven at foretage det fornødne, og disse paaminde nu Commissarierne om at paaskynde Sagen og tilkjendegive, hvad der hidtil har opholdt den. — Margrete og Sophia Huitfeldt ansøge derpaa Statholderskabet om, at Sorenskriver Matthias Pedersen maa paalægges at være tilstede paa Skiftet efter deres sal. Broder[1] Tønne H. paa hans Børns Vegne, hvilket bevilges 12. Decbr. 1678, om han dertil kan formaaes[2]. — Sandsynligvis er derpaa Skiftet blevet holdt 1679; heraf kjendes imidlertid kun et udateret Uddrag[3], hvoraf fremgaar, at Throndstad af Skyld 24 Skpd. 6 Lispd. og 8 Skaalpd. Salt, og hvis Bygning og Inventarium var taxeret for 1113 Rdlr. 6 β, deltes mellem de 5 Sønner og 2 Døtre saaledes, at der paa hver Broderlod (Iver, Thomas, Christian Charlot, Henrik Jørgen og Hartvig) faldt 4

---

[1] Den her optrædende Margrete Huitfeldt er ikke Tønne H.s Søster af dette Navn, der, som ovenfor sees, allerede var død 1657, men maa være hans ovennævnte Søskendebarn, Fru Margrete H., Enke efter Thomas Dyre, da hun og Tønne H. oftere efter Tidens Sprogbrug kalde hinanden Broder og Søster. Hans Søster Dorethe H. var allerede død 1654, da han fik Tilladelse til at hjemføre hendes Lig til Norge. Maaske er hun død i Skaane hos Moderen. Broderen Eiler H., der 1633 kom i Sorø Skole, maa formentlig være død kort efter, da han ikke nævnes mere. (Danm. Adels Aarbog 1887, S. 222).

[2] N. Rigsarch., Statholdersk. Suppl. Prot. (4) 1671—82 No. 1964, 1965, 1986, 2003, 2007, 2070, 2075.

[3] N. Rigsarch., Fogedregnsk. for Hurum, Lier etc. 1714.

Skpd. 1 Lpd. og 1⅓ Pd. Odelsgods, 3½ Lpd. 1⅓ Pd. Kjøbegods og 185 Rdlr. 2 ℔ 1 β i Throndstads Bygning og Inventarium; samt paa hver Søsterlod (Elsebe Helvig og Margrete) 2 Skpd. 8 Pd. 1⅓ B℔ Odelsgods, 1 Lispd. 12 Pd. 1⅓ B℔ Kjøbegods og c. 93 Rdlr. i Throndstads Bygning og Inventarium. Derimod tager Fru Sophia Amalia Rosenkrantz sit Odels Jordegods i Nordlandene (d. e. Nordenfjelds) samt 1 Skpd. ½ Fjerding Salt i Kjøbegods, hvorhos hun efter Mandens Gavebrev nyder og besidder Throndstad Gaard, om Børnene forblive hos hende. Det paa Hudrumlandet liggende Odelsgods, der var udsat til brugeligt Pant, tilkom det samtlige Arvinger at indløse og dele. Oberst Rochling som de 5 ældste Børns Formynder antager deres Arvelodder[1] og Enken sine egne to Børns.

Hun beboede neppe nogensinde for længere Tid Throndstad, hvor hun dog sees at have opholdt sig i nogen Tid om Vinteren 1690—91; 6. August 1678 afgiver „Fru Sophia Amalia Rosenkrantz, sal. Tønne Huitfeldts", fra Thom følgende Oplysninger om sin Husstand i Anledning af Familieskatten: Fruen 2 Dlr., Datteren Elsebe Helvig Huitfeldt 2 Dlr., Inger Rasmusdatter, Fruens egen Pige, 2 Dlr., Maria Peders, Fadeburspige, 2 Dlr., „Ole" Olsdatter og Anne Hansdatter, Fæpiger, à 1 ℔ 8 β, Børnenes Præceptor Henrich August 2 Dlr., Jens Christensen, Gaardsfoged, 2 Dlr., 2 Arbeidsdrenge

[1] 5. April 1684 blev Oberst Martin Jørgen Rocklenge paa Grund af sin Charges Betjening og langvarig Fraværelse fritagen for Formynderskabet for Oberst Tønne Huitfeldts og Gabriel Akeleyes Børn, og samme Dag fik Vice-Statholder Just Høeg kgl. Befaling til at anordne dem andre Formyndere. D. Rigsarch., N. Tegn. XIII fol. 22 f. og N. Rigsarch., N. Missiver samt Indb. Saml. af Kongebreve.

à 2 Dlr.[1] Formodentlig har Thom været nærmest betragtet som hendes mere personlige Eiendom, idet sandsynligvis baade de 2000 Rdlr., som Tønne Huitfeldt havde bebrevet hende, og mere af hendes Arvecapital har været lagt i Thom.

Tønne Huitfeldt var, som ovenfor nævnt, 1657 kommen i fuld Besiddelse af Fædrenegaarden Throndstad ved Arveskiftet med Søsteren Jomfru Sophia Huitfeldt; 1662 erhvervede han af Kronen et temmelig betydeligt Jordegods dertil, for største Delen beliggende paa Hudrum[2]. — Nogle Aar senere søgte han at indløse sin Farbroders, Hartvig Huitfeldts, Gaard Skjeldbred samt sit eget Odelsgods Ulveland og Fiskum, alle paa Eger, fra Kronen. Hermed forholdt det sig saaledes: 26. Marts 1648 solgte Thomas Dyre og hans Frue, Fru Margrete Huitfeldt, til Statholderen Hr. Hannibal Sehested Skjeldbred Hovedgaard paa Eger med tilhørende Gods for 2300 Rdlr. in specie, hvorpaa han gav sin Obligation, medens Betalingen først skulde erlægges senere, naar Gaarden, der 4. April 1638 var overdraget Hartvig Huitfeldts Enke paa Levetid, blev Statholderens endelige Eiendom ved hendes dødelige Afgang. 10. Juli 1648 havde imidlertid Fru Maren Skram afstaaet Skjeldbred til Hannibal Sehested for 350 Rdlr. in specie aarlig, hvortil hun 29. Januar s. A. havde faaet Samtykke af Thomas Dyre og Fru Margrete Huitfeldt. Da Statholderens samtlige Jordegods i 1651 overgik til Kronen, fik Fru Maren Skram, som derved mistede sin Livgedings Indkomst, 3. og 11. Juli 1651 kongelige Benaadningsbreve paa 350 Rdlr. aarlig sin Livstid og 7. Marts 1661 paa 650 Rdlr. Dette vedvarede til 24. Novbr.

[1] N. Rigsarch., Vernekl. og Mosse Fogedregnsk. 1678.
[2] Se ovenfor, S. 217—19.

1664, da Kongen resolverede, at hun imod de 350 Rdlr samt en anden Benaadning paa 300 Rdlr. for nogen Eiendoms Afstaaelse ved Sølvbergverket 23. Januar 1665 skulde bekomme 100 Tønder Hartkorn i Jylland, hvilket imidlertid neppe indbragte 100 Rdlr. aarlig, og som senere forklaredes kun at være Erstatning for det afstaaede Gods ved Sølvbergverket og hendes 2 Benaadninger (men ikke for Skjeldbred Gaard), ligesom Fru Margrete Huitfeldt ogsaa 15. Novbr. 1651 havde faaet Kongebrev paa at erholde Pengene for Skjeldbred udbetalte efter Fru Maren Skrams Død. Denne giftede sig imidlertid 1661 som en gammel Enke mod al Forventning med en tyveaarig Tydsk Adelsmand, Baltazar Gebhard v. Obelitz, og da Stifdatteren, Fru Margrete Huitfeldt, i 1663 havde mistet sit sidste Barn, Sønnen Iver Dyre, overdrog hun 6. Decbr. 1667 sin „Broder“ (d. e. Farbroders Søn) Tønne Huitfeldt denne sin Fordring paa Kronen, hvorefter han ansøgte om at maatte indløse Skjeldbred for den ovennævnte Sum 2300 Rdlr., hvorfor den var solgt til Hannibal Sehested, eller hvis dette ikke kunde ske, da at erholde Summen udbetalt. Han oplyser fra Frederikssten 26. Juni 1673, at han ogsaa i 1670 har ansøgt om Confirmation paa den ham af Kong Frederik III bevilgede Forlening af Foringen, Ledingen og Tienden af Hudrums og Røgens Sogne, der var ham forundt for gjort Tjeneste i Frederikshalds trende[1] Beleiringer i seneste Krig, som satte ham i temmelig Vidløftighed, hvoraf han ikke siden har kunnet redde sig, da hans Tractament (ɔ: Gage) ikke nær kan forslaa til hans Ophold ved denne Grændsefæstning, hvor-

[1] Naar der her nævnes 3 Beleiringer (i Modsætning til 2 ovenfor, S. 217), maa dette være saaledes at forstaa, at han allerede til den første Beleiring havde gjort Pengeforstrækninger.

ved han stedse maa blive, saa han ikke kan „se sit ringe tilgode". Han henviser herom til Hans Høie Excellence (d. e. U. F. Gyldenløve), om hvem Fru Margrete Huitfeldt i 1672 siger, at han altid havde været hendes „Broder" Tønne H. saa meget god og gunstig. Denne har fra Kjøbenhavn 26. Juni 1672 paategnet Ansøgningen, at Prætensionen paa Pengene forekommer ham lovlig og henviser Sagen til Skatkammercollegiet. Om den anden Post henviser han til sin Resolution af 19. Januar 1671. I Begyndelsen af Aaret 1672 havde Tønne H. sendt som sin Fuldmægtig i denne Sag en Mand ved Navn Povel Pedersen til Kjøbenhavn, og denne, der oplyser, at han uden Virkning havde ligget der siden Paaske, henvendte sig 16. Septbr. 1672 til Skatmesteren Holger Wind om Tilladelse for sin Husbonde at indløse Ulveland og Fiskum[1] (paa Eger), som Hannibal Sehested havde tilhandlet sig af Fru Maren Skram med Thomas Dyres og Fru Margrete Huitfeldts Samtykke, og som er Tønne Huitfeldts Odelsgods, for de oftnævnte 2300 Rdlr. Dette Gods var imidlertid af Kronen overladt Marsilierne, der atter havde solgt det til en Mand paa Bragernes; Confirmation paa Kong Frederik III.s Benaadning skulde han imidlertid faa[2]. 20. Marts 1673 henviste Rentekammeret Tønme H. til at søge sin Regres for de 2300 Rdlr. i Fru Maren

[1] Disse Gaarde vare ved Mageskifter mellem 1541 og 1543 blevne hans Oldefaders, Peder Hansen Litles, Eiendom, se Dipl. Norv. IV No. 1119, V No. 1107, VII No. 741 og 757 samt VIII No. 746. Ulveland (Ulleland) var ved Mageskifte kommen fra Claus Brockenhus til Broholm til hans Farfader Anders Huitfeldt til Throndstad, se N. Rigsreg. V, S. 136 f.

[2] Det nævnes i Stathold. Copibog i N. Rigsarch. No. 23 fol. 53, at Tønne Huitfeldts Forpagtningsafgift for Aaret 1. Mai 1671—1. Mai 1672 var 58 Rdlr.

Skrams Bo, naar hun døde, hvilket indtraf samme Aar; herfra hidrører det da maaske, at han ved denne Tid, som ovenfor omtalt, kunde bebreve sin anden Hustru, Fru Sophia Amalia Rosenkrantz, 2000 Rdlr., men i saa Fald var Regjeringens Fremgangsmaade kun en Unddragelse af den paatagne Forpligtelse til at betale Fru Margrete Huitfeldt Skjeldbreds Kjøbesum efter Fru Maren Skrams Død, idet heller ikke denne ved det ringe Jydske Gods havde faaet Vederlag for Skjeldbred, der desuden ikke tilkom hende, men kun for Regjeringens øvrige Forpligtelser til hende for Livgedingen og Godset i Sandshverv[1]. En saadan Behandling af Danske Adelmænd, der havde Fordringer paa Kronen enten for Udlæg under Krigen eller af andre Grunde, var imidlertid ingenlunde ualmindelig i den første Tid efter Souverainetetens Indførelse; Fru Sophia Amalia Rosenkrantz's Morbroder, Generallieutenant Jørgen Bjelke, var saaledes et hel nærliggende Exempel paa den Hensynsløshed, hvormed man satte sig ud over de paatagne Forpligtelser ligeoverfor den da lidet velseede indfødte Adel.

Allerede før Indgaaelsen af sit andet Ægteskab havde Tønne Huitfeldt kjøbt den betydelige Sædegaard Thom i Raade Sogn i Smaalenene. Den havde da i omtrent 150 Aar tilhørt Familien Galde, hvortil hans senere Frues, Sophia Amalia Rosenkrantz's, Stifmoder hørte. Dennes Søster, Fru Kirsten Eline Galde, havde bragt Gaarden til sin Mand Knud Schinkel, og efter dette Ægtepars Død 1669 var den tilfalden Werner Parsberg til Nørlund, der var gift med en tredie Søster, Fru Anne Galde, og af dem kjøbte nu Tønne Huitfeldt Thom for 14000 Rdlr.[2]

---

[1] D. Rigsarch., Rentekammerarch., Kgl. Resol. Januar—April 1673.

[2] Efter Angivelse af Thoms Eier i Fogedregnskaberne for 1714 i

Ved hans Død 1677 stod der „formedelst disse besværlige Krigstider“ 4030 Rdlr. in specie tilbage af Kjøbesummen (Capital og Rente), hvorfor Skjødet endnu ikke var udfærdiget. I dette Kjøb indtraadte da høiædle og velbaarne Hans Ernst v. Tritzschler til Hertmansgrin, Oberst over det Smaalenske Regiment, og „hans forloved Kjæreste ærlig og velbyrdig Jomfru, Jomfru Margrete Huitfeldt“ (Tønne Huitfeldts Datter), og erlagde den resterende Sum, hvorfor de 20. Novbr. 1680 erholdt Skjøde paa Thom af Werner Parsberg, hvis Frue var død samme Aar, med Samtykke af hans Søn Gude Parsberg til Kokkedal. Til Thom hørte da Ødegaarden østentil Gaarden saavelsom Kalberg med andre Huse og Vaaninger ved Stranden, som specificeres i den overleverede Jordebog, samt de tvende Sletterholmer, den store Sletter og den mellemste Ø, alt tilsammen anslaaet for 10 Skippund Hartkorn. Af Bøndergaarde nævnes i Raade Sogn: Jerndal, Henning Skytte, skylder aarlig Korn $^1/_2$ Skpd., Tersken 1 ß, Lam $^1/_2$, Gaas 1; af et Kvernhus Mel 4 Tdr. Rød skylder Korn 3 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken $^1/_2$ Rdlr., Lam 1, Gaas 1; Brødløs, Stener, Nils og Jørgen, skylder Korn $1^1/_2$ Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken $^1/_2$ Rdlr., Lam 1, Gaas 1; nok 2 Kverner, som forne Stener svarer til, skylde Mel 10 Tdr. Myre, Jørgen, sk. Korn $1^1/_2$ Skpd., Huder 1, Smør $1^1/_2$ Bpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken $^1/_2$ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Vandsbrekke, Anders, sk. Huder 1, Fornød $^1/_2$ Rdlr., Tersken 1 ß, Lam $^1/_2$, Gaas $^1/_2$. Oveberg, Jørgen og Nils, sk. Korn 2 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken $^1/_2$ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Øvre Hissingby, Nils, sk. Korn 2 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken $^1/_2$ Rdlr.,

N. Rigsarch. Da Tønne Huitfeldt, som ovenfor anført, allerede i Juni 1668 skrives til Thom, maa Kjøbet dog allerede være sluttet i Knud Schinkels levende Live, om end ikke endelig fuldbyrdet

Lam 1, Gaas 1. Nedre Hissingby, Knud, sk. Korn 1½ Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Øster Kile, Las og Jon, sk. Korn 1½ Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Norum sk. Korn 2 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Item Norum Korn 1½ Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Sønder Norum, Ole, Korn 1 Skpd. Rødstad, Halvor og Thorbjørn, Korn 2 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Huseby, Arne og Thrond, Korn 3 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Huseby, Michel, Korn 2 Skpd., Smør 1 Bpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Hoen, Anders og Jens, Korn 4 Tdr., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Vold, Knud, Korn 2½ Skpd., Smør 1 Bpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Grimstad, Michel og Otters Enke, Korn 2 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Grimstad sk. Malt 3 Tdr., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Soen, Peder og Nils, Korn 2 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Askeruds Ødegaard, Jørgen, Smør 2 Bpd. Løcken, Guttorm, Korn 13 Lispd., Fornød ½ Rdlr., Tersken 16 β, Lam ½, Gaas ½. Burum, Anders Jensen, Korn 4 Tdr., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Burum, Simon og Hoer (Haaver?), Korn 6 Tdr., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Kielderø, Boe, Korn 3 Tdr., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Skraattorff, Svend Christopherssøn og Hans Michelssøn, sk. Huder 8, Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Bubakke, Gregers, Huspenge 2 Rdlr. Tein, Hans, Huspenge 2 Rdlr. Starengen, 3 Rdlr. aarlig. Aakeberg, Maurits, Korn 2 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Nok af et Hus, kaldes

Rød, Penge 1 Rdlr. Reffue, Engelbrecht, Korn 2 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken 1|2 Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Aagger, Guttorm, Smør 10 1|2 Bpd. Aagger, Søren Matssøn, Smør 9 Bpd. Aagger, Ole, Smør 7 1|2 Bpd. Hauge, Anders Thomesøn, Smør 6 Bpd. Katterud Ødegaard under forne Hauge, Huder 1. Vester Rødstad, Anders og Amund, Smør 7 1|2 Bpd. Skoufs Ødegaard, Peder, Penge 2 Rdlr. Sønste Rød, Nils's Enke, Smør 7 1|2 Bpd. — Onsøen. Spetallen, Arve, Korn 1 Skpd., Fornød 1|2 Rdlr., Tersken 1 Ort, Lam 1, Gaas 1. Saltnes, Jon, Malt 3 Tdr., Fornød 1 Rdlr., Tersken 1 1|2 Ort, Lam 1, Gaas 1. Solberg, Jon, Korn 1 1|2 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken 1|2 Rdlr., Lam 1, Gaas 1. — Svindals Annex. Gunderø, Ellef, Korn 1 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken 1|2 Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Grøtved, Svend, Korn 14 Lispd., Fornød 1 Rdlr., Tersken 1|2 Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Langebraade Ødegaard, Penge 2 Rdlr., Ferskmad 1 Ort. Grøtved, Ole, Korn 1 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken 1|2 Rdlr., Ferskmad 1|2 Rdlr. Onsager, Herman, Korn 1 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken 1|2 Rdlr., Ferskmad 1|2 Rdlr. Eng, Christen, Korn 1 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken 1|2 Rdlr., Ferskmad 1|2 Rdlr., for Kornskaar 2 Rdlr. Fløder, Gert, Korn 1|2 Skpd., Fornød 1|2 Rdlr., Tersken 1|2 Rdlr., Ferskmad 1 Ort. Røstad, Iver Ostenssøn, Korn 1|2 Skpd., Fornød 1|2 Rdlr., Tersken 1|2 Rdlr., Ferskmad 1|2 Rdlr. Næsset, Tholle, Penge 1 1|2 Rdlr., af et Kvernehus 1 1|2 Rdlr. Nok af Løvøen i Vansjø 1|2 Rdlr. Sandaa, Oluf Hjulmager, Smør 1 Bpd., Arbeidspenge 2 Rdlr. Vastved, Rasmus, Korn 1|2 Skpd., Fornød 1 Rdlr., Tersken 1|2 Rdlr., Ferskmad 1|2 Rdlr. Skoven, Nils, Korn 1 Fjerding, Fornød 1 Ort, Tersken 1 Ort, Ferskmad 1 Ort. Lundum, Jesper, Korn 1 Fjerding. Birkedal, Morten, skylder Næver 1 Fjerd. Ulsrød, Dyre, Korn 1 1|2 Bpd.

Brattou, Thorsten, Korn 3 Lispd. Frøland, Thorger, giver aarlig Penge 14 Rdlr., af et Kvernehus 1½ Rdlr. Gjededalen, Gudmund, Penge 3 Rdlr. Tune Sogn. Taskenes, Knud, Huder 2, Fornød 1 Rdlr., Tersken og Vedhuggen 1 Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Arbeidspenge 1 Rdlr. Ramstad, Paul, Korn ½ Skpd., Huder 2, Skind 4, Fornød 1 Rdlr., Tersken og Vedhuggen 1 Rdlr., Lam 1, Gaas 1, Arbeidspenge 1 Rdlr. Møllenrød, Nils, Huder 1, Fornød ½ Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1. Af Møllen, som ligger under Gaarden, Mel 10 Tdr. Isebak, Hans, Huder 1, Fornød 1 Rdlr., Tersken ½ Rdlr., Lam 1, Gaas 1, Arbeidspenge 1 Rdlr. Af Møllen Mel 10 Tdr. Lier Ødegaard, Penge 3 Rdlr. Vestby Sogn. Torfest sk. Salt 1½ Lpd. Edsberg Sogn. Holte, Jens, sk. Mel 15 Lpd., Fornød 1 Rdlr., Arbeidspenge 1 Rdlr. Berg, Daffin, Mel ½ Skpd. Skittved Sogn. Strand. Christen og Enken, Mel 18 Lispd., Fornød 1 Rdlr., Arbeidspenge 1½ Rdlr. Rygge Sogn. Klumpesten bruges af Generalauditeur, giver Salt ½ Skpd. Kjellingsvig, Tholle, Salt 1 Fjerding. Rød og Gjerud, Morten, Salt 1 Skpd. Kallerud, Clemen, Salt 1 Fjerd. Moss. Galdegaarden, Jon Bjørnssøn, Penge 2½ Rdlr. Svend 2½ Rdlr. Nok Svend, Tomteleie af et Hus 1 Ort. Laurits Bjørnssøns Tomt ½ Rdlr. Nok Laurits Bjørnssøn af en anden Tomt ½ Rdlr. Endnu en Tomt, som ligger til Galdegaarden, ½ Rdlr. Ellen Mortens Tomt ½ Rdlr., Ringsrud 1½ Rdlr. Karlshus (?) Krogstad. Tolderens Gaard 6 Rdlr. Anders Thomesøns Tomt ½ Rdlr. Søren Matssøns Tomt ½ Rdlr. Dines Mauritssøns Tomt ½ Rdlr. Jørgen Utnes Tomt ½ Rdlr. Christen Snedkers Tomt 1 Rdlr. Amond Gulbrandssøn af sit Hus og Tomt 4 Rdlr. Bjøruld Aagger Tomteleie ½ Rdlr. Jon Skomagers Hus 1 Rdlr. Karen Johansdatter 1

Rdlr. Dorothe Johanses 1/2 Rdlr. Skolemesterens Hus 1 Rdlr. Karen Christophers 1/2 Rdlr. Peder Skrædder 1 Ort. Saugbruget. Moss. Munkesaug 17 Tdr. Hartkorn. Huitfeldts Saug 15 Tdr. Hartkorn. Svindal i Rosse-Elv. Laugmands Saug. Frølands Saug. Nes Saug. Saltbrug. Halvparten i Saltkjedelen. Endnu Kasu, Hans, Salt 1/2 Skpd.[1]

Efter denne Tid synes Fru Sophia Amalia Rosenkrantz, naar hun opholdt sig i Norge, for det meste at have beboet Sande Herregaard i Tune Sogn, som hun maa have kjøbt efter sin Mands Død af Cantsler Joh. Fredr. Marschalck, der i 1677 havde kjøbt Gaarden af Arvingerne efter Oberst Christopher Friderich v. Gersdorph, der i første Ægteskab havde været gift med Elisabeth Bjelke, Fru Soph. Am. Rosenkrantz's Moster, til hvem Gaarden var udlagt paa Skiftet efter Faderen Cantsler Jens Bjelke. Naar Tønne H. paa sin Frues Epitaphium skrives til Sande og Sanderup er dette altsaa ikke correct; Sande forblev i deres Efterkommeres Besiddelse til 1752.

Ogsaa i Kanestrøm paa Nordmøre (Halse Annex til Stangvik) eiede Fru Sophia Amalia Rosenkrantz en Del som en af Børge Rosenkrantz's Arvinger, der endnu 1688 opføres i Fogedregnskabet som Eiere deraf, men ikke længer i 1690. Da der imidlertid hvilede Gjæld paa Gaarden, var Eiendommen vistnok kun af liden Betydning og gik 1689 eller 90 over til Creditorerne[2].

Mere end paa Sande boede Fru Sophia Amalia Rosenkrantz som Enke dog nok paa sin Gaard Sande-

[1] Efter det originale Skjøde p. Perg. i Norske Rigsarchiv (fra Thom 1847). Skjødet er thinglæst p. Lundeby Thingstue 13. Decbr. 1681 af Sorenskriveren Ingvord Hanssen. Seglene, der have vedhængt i sorte Silkebaand, mangle nu.

[2] Se Saml. t. d. Norske Folks Spr. og Hist. V, S. 310—12.

rup (nu Sannarp) i Halland, hvilken hun 4. Februar 1681 havde erholdt paa Skiftet efter Faderen Børge Rosenkrantz († 1679). Denne Gaard blev efter hendes Død inddragen under den Svenske Krone, da hendes 2 Sønner som Dansk-Norske Officierer tjente mod Sverige under den daværende Krig. Efter Fredsslutningen 1720 lykkedes det imidlertid Brødrene at erholde Gaarden tilbage, hvorefter de 1725 solgte den til Oberstlieutenant Carl Otto Lagercrantz[1].

Fru Sophia Amalia Rosenkrantz var om Høsten 1682 i Kjøbenhavn i Anledning af et for hende og hendes Børn vigtigt Formuesanliggende. Generalprocureuren havde søgt hende for en Restants af en Afgift, som i Krigsaaret 1658 var bleven paalagt Idde og Marker Len (den halve Genant), men hvorfor hendes sal. Mand aldrig var bleven krævet, ligesom han kort efter Krigens Slutning havde faaet Skatkammerets Kvitteringer for rigtigt Regnskab og Betaling. Til Rigsmarskalk Körbitz havde han betalt 450 Rdlr., som Lenet paa Kongens Vegne var denne skyldig, foruden at Lenet i hint Krigsaar ved to Beleiringer for Frederikshalden var ganske ruineret og for en stor Del afbrændt, saa Indkomsten blev ganske liden, paa samme Tid, som han med Flid og Troskab maintenerede Stedet, hvorom henvises til Statholder U. F. Gyldenløves Vidnesbyrd. Tiltrods for dette havde Overhofretten 29. Mai 1682 dømt Boet til at betale 685 Rdlr. 1 ℔ 3 ß med dobdelt Rente for de forløbne 24 Aar. Hun ansøger derfor 19. Octbr. 1682 Kongen om Eftergivelse af det idømte Beløb, som vilde udgjøre det meste af Mandens efterladte Formue. 4. Novbr. s. A. eftergav Kong Chri-

[1] Se Halländska Herregårdar, tecknade af A. Kallenberg, beskrifna af P. v. Møller, under Sannarp. Personalhist. Tidsskr. 1. R. VI, S. 244.

stian V hende baade Capital og Rente i Henseende til den sal. Mands tro og gode Tjeneste, naar den af Generalprocureuren paa Processen anvendte Bekostning er betalt, dog uden Conseqventse med Hensyn til andre[1].

Paa sin Søster Fru Sophia Amalia Rosenkrantz's Vegne havde Axel Rosenkrantz til Ørup 15. Juni 1681 i Kjøbenhavn udstedt en Obligation til Faderens Cousine, Fru Vibeke Rosenkrantz, Enke efter Hr. Erik Krag til Selsø, paa 300 Rdlr. in specie at tilbagebetale 11. Juni 1682 med 6 p. c. Rente „paa adelig Ære, Tro og Love“; om dette ikke sker, tilbydes Pant i Jordegods. Fru Vibekes Svigersøn, Oberst Frederik Gersdorph, havde, da Betaling ei havde fundet Sted, opsagt Summen til Udbetaling 11. Juni 1691, paa hvilken Opsigelse Fru Sophia Amalia Rosenkrantz 8. Janr. 1691 paa Throndstad havde givet det Svar, at da hendes Midler ikke ere her i Riget, og hendes Bopæl er i Halland, kan hun ikke her betale, og da hendes Fader ikke efterlod rede Penge, tilbyder hun godt Jordegods i Skaane i Betaling. 25. Juni 1691 var Sagen fore i Høiesteret, hvor 5 af Dommerne mente at burde tage hendes Exception med Hensyn til Bolig for gyldig, da hun maatte ansees bosat i Halland, medens 10 Assessorer ansaa Throndstad for hendes Bolig og derfor dømte hende til at betale efter Obligationen[2].

I 1708 anmeldte Fru Sophia Amalia Rosenkrantz fra Sande 28. Juli Prætensioner i Boet efter Bent Svends-

[1] N. Rigsarch., Rentek. kgl. Resol. Søndenfj. Contor 1682—89. Overhofrettens Afsigtsprot. 1682 p. 42. Rentekammeret underrettede først 31. Marts 1683 Landcommissair Hans Hanssen (Rosencreutz) om Eftergivelsen, se Rentek. Copib. for 1683 (No. 5) fol. 220 b i N. Rigsarch.

[2] Dan. Rigsarchiv, Høiesterets Dombog 1691 fol. 261 f. og Voteringsprotocollerne A. og B. fol. 46 f. (Meddelt af Cand. mag. F. Jessen).

sen Selvig paa Hudrum, da Skiftet efter ham holdtes 24. Septbr. s. A. Fordringerne hidrørte fra den Tid, han havde været hendes og hendes Børns Fuldmægtig over Throndstad og Hof samt fra et Salg af Egelast. Skifteretten afviste dem imidlertid, fordi de ikke vare anmeldte ved Skiftet efter hans første Hustru 1705, da Proclama var udstedt[1].

Fru Sophia Amalia Rosenkrantz, der var født 7. Januar 1649 paa Sande i Tune, afgik ved Døden 18. Marts 1711 paa Frølinge[2] i Halland, der tilhørte hendes Slægtninge af den Danske Adelsslægt Holck, hos hvem hun altsaa sandsynligvis har været paa Besøg. Hun blev bisat i Onsø Gravcapel, hvor hendes ældste Søns første Hustru, Sophia v. Pultz, samme Aar var indsat, og som var bygget af Cantsler Jens Bjelke og dengang benyttedes af hans omboende Descendents, hvortil baade hun selv og begge Sønnens Fruer hørte. Her henstod Kisten til 1822, da Kirkens Styrelse lod alle der staaende Lig begrave paa Kirkegaarden og forandrede Jens Bjelkes Familiebegravelse til Sacristi uden noget Hensyn til de mange bekjendte og berømte Mænd, som her vare stedte til Hvile. Gravskriften over Fru Sophia Amalia Rosenkrantz er trykt i B. Moes Tidsskr. for d. norske Personalhist. 1. R., S. 193.

Portraiter af Oberst Tønne Huitfeldt have uden Tvivl existeret baade paa Throndstad og Elingaard, men ere gaaede tilgrunde ved disse Gaardes Brand 1752 og 1746. Heldigvis fandtes ogsaa et paa Thom, der har tilhørt hans Datter Margrete og Svigersønnen General-

---

1 N. Rigsarch., Retsprot. 1055 fol. 392—94.

2 Ved en Feilskrift staar der Elingaard paa Stamtavlen i Personalhist. Tidsskr. 1. R. IV, S. 120 og i Danm. Adels Aarbog 1887, S. 222.

lieutenant H. E. v. Tritzschler. Det viser en anseelig, temmelig svær Mand med et kraftigt og bestemt Udtryk i det aabne og ret vakre Ansigt. Den nuværende Eier af Thom, Godseier Chr. Sissener, har foræret det til sin Slægtning Consul Herman Huitfeldt i Trondhjem. Derimod vides intet Billede af nogen af hans Fruer bevaret til Nutiden.

Af andre synlige Minder fra Tønne Huitfeldt er blandt hans Efterkommere intet andet i Behold end en Vinkande af blaat og hvidt Porcellain i den Sibbernske Familie, til hvilken den er kommen gjennem hans Sønnesøns Datter, Søster Huitfeldt, gift med Major Georg Christian Sibbern til Vernekloster (✝ 1796)[1]. Den er forsynet med et Laag af Sølv, hvori Statholder U. F. Gyldenløves Vaaben er graveret. Traditionen beretter, at den er en Gave fra ham til Tønne Huitfeldt, der, som ogsaa ovenfor nævnt, var meget yndet af Statholderen, der ofte færdedes paa Grændsen ved Frederikshald og i Byen selv, hvor han endog i 1690-Aarene knyttede en Kjærlighedsforbindelse med en Datterdatter af Præsidenten, Hans Nilssen Meng, ved Navn Maria Olsdatter (Meng), der senere blev gift med Commandanten paa Bergenhus Generalmajor Johan Frederik Tuchsen. Frugten af denne Forbindelse var en Søn, Wilhelm, f. 1692, der 1726 adledes med Navnet Ulrichsdahl og blev General-

[1] Paa Vernekloster fandtes ogsaa i indeværende Aarhundredes Begyndelse en Dansk Bibel fra 1589, der havde tilhørt Oberst Tønne Huitfeldt, og som ligeledes med hans Sønnesøns Datter kom derhen. Ved Udlaan var den kommen til Moss og der bleven solgt 1818 til Ole Gundersen paa Skydsskiftet Skoug i Haabøl, paa hvilken Gaard den endnu fandtes i 1850-Aarene, uden at det lykkedes Medlemmer af den Huitfeldtske eller Sibbernske Familie, som bestræbte sig derfor, at faa den kjøbt igjen. (Jfr. Personalhist. Tidsskr. 1. R. VI, S. 228).

lieutenant, Ridder af Dbr. og Commandant i Frederiksstad. En af dennes Døtre blev gift med Tønne Huitfeldts Sønnesøn, Oberstlieutenant Hans Christopher Kaas Huitfeldt[1].

Som ovenfor nævnt, nedstammer hele den nulevende Huitfeldtske Familie fra Oberst Tønne Huitfeldt; af andre adelige Slægter nedstamme fra ham Linier af Familierne: Rosenkrantz (paa Ørup), Silfversparre, Berg v. Linde, Wachtmeister etc., Harbou, Lachmann, Sundt, D'Albedyhll, Sibbern, v. Munthe af Morgenstjerne, Peyron, Ramel, Hamilton, de Tonsberg, Wedel-Jarlsberg, Wedelsparre, v. Benzon, Moltke, Løvenskiold, Anker og Hoppe. I det sidste Aarhundrede nedstamme ogsaa adskillige borgerlige Familier fra ham[2].

---

[1] Se B. Moe, Tidsskr. for d. norske Personalhist. 2. R., S. 148—54.

[2] Ovenfor ved Begivenhederne i 1660 og 1676 kunde ogsaa været citeret Diarium Europæum for Januar og Februar 1660 og September 1676, hvoraf navnlig Efterretningerne for Februar 1660 indeholde de bedste, hidtil kjendte Gjendrivelser af Rygtet om Carl Gustavs Nærværelse i Norge ved denne Tid. — S. 205, Lin. 13 franeden tilføies efter 15. August: (ny Stil). — S. 245 burde blandt Citaterne nævnes: A. Fryxell, Handlingar rörande Sverges Hist. I. S. 364, der noget forandrer Tidsfølgen for H. Løvenhjelms Træfning (eller Træfninger).

VEDKOMMENDE KONG CARL XV.s NORSKE LÆRER, OTTO G. D. AUBERT.

(Meddelt af Prof. jur. Aubert.)

I Aaret 1838 døde fjernt fra Fødelandet en ung Nordmand, som havde været Lærer for Oscar I.s Sønner. Hans Død vakte herhjemme megen Deltagelse. Hans Fætter Henrik Wergeland ledsagede den med et meget smukt, velkjendt Mindekvad, og gamle Folk ved endnu at fortælle, at Digterens varme Skildring fandt Gjenklang hos de mange Landsmænd, der havde kjendt den Afdøde. Denne har ogsaa stedse siden beholdt et godt Eftermæle.

Efter 53 Aars Forløb er den unge Mands Minde blevet fornyet paa en helt anden Maade. En svensk Forfatterinde, Fru Cecilie Holmgren f. Bååth, har i en biografisk Skildring under Titel „*Carl XV som enskild man, konung och konstnär. En lifsbild*" (Stockholm 1891) S. 14 nævnt den afdøde Konges Lærere, deriblandt Nordmanden Aubert, og efterat hun har ydet en af de svenske stor Anerkjendelse, ytrer hun følgende:

„Att hans norske lärare deremot intryckte outplånliga märken i hans karaktär, har blifvit oss från fullt tillförlitligt håll försäkradt; derom skall han sjelf mången gång och med smärta hafva yttrat sig till sina närmaste vänner, ty vid mognare år, då han kunde öfverblicka sitt lif, kände han, att den grundsats, denne lärare hos honom inpräglat, skadat hans utveckling och infört honom

på en afväg. Den spartanska, med stryk inlärda principen lydde enligt kung Carls egna ord så: „allt är tillåtet; intet är i sig själft dåligt, — utan för så vidt man låter ertappa sig". „På detta sätt lärde jag mig ljuga", yttrade han mer än en gång vid äldre år härom."

S. 39 kommer Forf. tilbage til Aubert. Efterat have forklaret, at Kong Carl undervurderede sin Charakter og havde forliden Selvtillid, ytrer hun:

„Med denne böjelse att med en viss ringaktning stundom omtala sig själf sammanhängde otvifvelaktigt hans vana att emellanåt ei tala full sanning, när dett gälde hans egen person. — En förklaring af detta hans fel finner man uti det förut citerade yttrande, som han, medveten om denna sin brist, någon gång kunde fälla om en sin ungdomslärare; en annan förklaring däraf finna vi uti hans sydlandska natur, hans gascognenatur".

Jfr. ogsaa S. 101: „denna ärlighet att aldrig vilja synas bättre, än han var" o. s. v.

Fra Barndommen ligesom alle mine mange Frænder vant til at holde min Farbroders Minde i Ære, kan jeg ikke med Ro se paa, at det saaledes er blevet tilsmudset. Jeg finder det Pligt at bidrage mit til, at ikke Fru Holmgrens Charakteristik muligens skal blive taget for god Vare af fremtidige Forfattere. Jeg har derfor samlet nogle Vidnesbyrd fra nogle faa gjenlevende gamle Venner af den Afdøde samt ellers fra Mænd, som efter sin Stilling har havt Leilighed til at høre Udtalelser om ham af Kongehuset og særlig Kong Carl. De vil findes trykte nedenfor. Jeg henviser desuden til en ganske af egen Drift fremkommen Protest fra Hofstaldmester, Oberstlieutenant G. Sverdrup i „Morgenbladet" No. 136 jfr. 189, hvori denne Mand, der i senere Aar stod Kongen nær, efter dennes Udtalelser giver hans norske Lærer et ganske andet Skudsmaal. Jeg antager, at disse Vidnesbyrd

vistnok vil være tilstrækkelige til at opveie Forfatterindens aldeles ubeviste og indbyrdes modsigende Beskyldninger.

Jeg skal selv tilføie følgende Oplysninger: Otto Gilbert David Aubert var født 9de Januar 1809 og var saaledes, da han Høsten 1834 tiltraadte sin Post som Prinsernes Lærer, endnu ikke 26 Aar gammel. Han var foruden at være Lærer tillige et Slags „Hovmester“ ligesom sin Kollega, Magister Boström, den siden saa berømte Philosoph, idet de i denne Egenskab delte Ugen mellem sig. Det er vel muligt, at den unge Mand ikke var moden til denne Stilling som Opdrager. Han paastaar ogsaa selv i sine Breve, at han kun ved en Misforstaaelse af Forhandgerne var bleven andet end Lærer; han mente selv ikke at have paataget sig noget mere og forsøgte ofte at blive afløst som „Hovmester“, men forgjæves. Men at han skulde været saa gjennemsyret af Ondskab, at han med fuldt Forsæt opdrog den vordende Konge til Løgn og alle mulige slette Handlinger, er noget ganske andet, og intet mindre er det, Forf. beskylder ham for uden Skygge af Bevis. Foruden at henvise til, hvad nedenfor er sagt af Andre, skal jeg gjøre opmærksom paa, at Forhandlingerne om hans Antagelse gik gjennem den daværende Hofchef, General Wedel-Jarlsberg i Christiania, der havde havt den bedste Leilighed til at høre sin unge Landsmands Rygte, idet han kjendte hans Fader nøie og Otto A. var voxet op i samme By. Det var ogsaa velkjendt, at Otto A., som alle sine Brødre, var opdraget meget strengt og i meget alvorlige moralske Grundsætninger. Jeg er tillige i Besiddelse af en Række Breve fra Otto A. til hans nærmeste Slægtninger, hvori han med den største Fortrolighed udtaler sig om sine Forhold og Omgivelser. Disse aander en saadan Hengivenhed for de

unge Prinser og navnlig en saa samvittighedsfuld Omhu for deres aandelige som legemlige Udvikling, at dette alene gjør den umoralske Behandling, han er sigtet for, umulig.

Sluttelig skal her kun oplyses om Grunden til hans tidlige Død. Otto Aubert var, skjønt ellers meget stærk, ligesom hans i 1832 afdøde ældre Broder, Konrektor Aubert, særdeles plaget af et Hæmorrhoidal-Tilfælde, der paa Grund af uforsigtig Behandling ogsaa hos ham medførte Blodstyrtning; hertil bidrog ogsaa høist overdrevne Legemsøvelser. Vaaren 1837 maatte han forlade Stockholm for om muligt at gjenvinde sin Helbred i Syden. Han døde imidlertid 29de Marts 1838 i Neapel, hvor han blev begravet paa den protestantiske Kirkegaard.

Herr fhv. Statsraad Haffner skriver under 17de Februar d. A. følgende:

„I Skrivelse af 1ste ds. har Professoren anmodet om min Udtalelse i Anledning af den svenske Fru Holmgrens Bemærkninger i hendes Bog: „Carl XV o. s. v.“ — angaaende Kand. O. Auberts Forhold som Lærer for de daværende Prindser. I den Anledning tillader jeg mig at meddele følgende — idet jeg forudskikker nogle Ord om min egen Stilling hos de kongelige Personer, for at vise, at jeg havde god Leilighed til at blive bekjendt med Forholdene.

Kort efter Kand. Auberts Død blev jeg i Aaret 1838 ansat som Cavallier hos Prindserne og som Lærer for de 3 ældste i Mathematik og norsk Sprog, samt i Søvidenskaber for Prinds Oscar. I denne Undervisning deltog Prinds Carl — da 12½ Aar gl. — til og med Aaret 1843, medens jeg fortsatte Tjenesten hos Prinds Oscar, som tog Søofficiers-Examen i 1845, og ledsagede

ham paa alle hans Søexpeditioner til og med Aaret 1847. Senere vedblev jeg i et nært Forhold til de Kongelige som Kong Oscar den 1stes Kabinets-Kammerherre, og til sidst var jeg Kong Carls Statsraad i 7 Aar.

Fru Holmgren anfører i sin Bog — Pag. 14 —, at Prindsernes norske Lærer Aubert havde indpræget Pr. Carl en Grundsætning, der havde skadet hans Udvikling og ført ham paa Afveie, hvilken Sætning indgivet med „Stryk“ (Prygl) lød saaledes: „allt är tillåtet, intet är i sig själft dåligt — utan för så vidt man låter ertappa sig“ (bliver opdaget). At en saa uhørt Beskyldning, der til og med er meningsløs, ikke har megen Sandsynlighed for at være overensstemmende med Virkeligheden, maa vistnok indrømmes. At en norsk Akademikus, udseet blandt de dueligste og hæderligste til Lærer for norske og svenske Prindser, skulde være istand til at indgive sine Elever en saa umoralsk og jesuitisk Læresætning, og derhos indprente den med Prygl, er saa uhørt, at det neppe er tænkeligt. I alle Fald kan jeg afgive den Erklæring, at jeg aldrig af Pr. Carl eller af hans Brødre eller af andre har hørt et Ord om hin Beskyldning. At Prindserne med sin aabne Karakter skulde have holdt hemmelig for de høie Forældre og for Auberts Kolleger en Lære, der maatte vække deres høieste Forbauselse, er høist urimeligt, og at det skulde forblevet en Hemmelighed for mig som Auberts Efterfølger, er meget usandsynligt. Under Samtaler om Aubert hørte jeg aldrig noget ufordelagtigt om ham; at han kunde være streng overfor Eleverne — efter hvad der blev fortalt — henregner jeg ikke dertil. Heller ikke har Pr. Carl som ældre eller som Konge nogensinde hentydet til mig, at hans Karakter skulde have taget Skade, og at han var bleven ført paa Afveie ved Auberts Paavirkning.

Fru H. siger, at hun har disse graverende Beskyldninger fra „fullt tillförlitlikt håll“. Jeg har dog stærke Tvivl i den Henseende. Fruen har ikke hørt Historien af Kong Carl selv, hun har hørt den af en efter hendes Mening fuldt paalidelig Person, som maaske atter har hørt den af en tredie o. s. v. At Rygtet let kan forvanske en Udtalelse, er vel bekjendt, og paa den Maade kan den Lære, der tillægges Aubert, ogsaa være fremkommet. Men at offentliggjøre en vanhæderlig Beskyldning mod en Afdød uden positive Beviser karakteriserer sig selv. Ligeledes synes det paafaldende offentlig at fremsætte den Paastand, at Kong Carl havde Vane at sige Usandhed, noget han skulde have lært af ovennævnte norske Lærer (Pag. 39), medens dog Forfatteren ogsaa finder Forklaring af denne Vane i hans „Gascognernatur“! Uagtet Kong Carls Minde visselig ikke tiltrænger nogen Bevidnelse om denne Beskyldnings Grundløshed, vil jeg dog ikke undlade til Overflod at erklære, at jeg hverken i hans Ungdom — og jeg var dog hans Lærer og Cavallier i 5 Aar med saaatsige daglig Omgang — eller senere bragte i Erfaring, at han fremførte Usandhed. Saaledes maa Anklagen mod Aubert ogsaa her ansees grundløs.

Uden at det staar i direkte Forbindelse med det Spørgsmaal, hvorom her handles, skal jeg især af Fru H.s Fortællinger fra Prinsernes Ungdomstid (se 1ste Hefte af Bogen) paavise, at de benyttede Kilders Paalidelighed ikke altid er at stole paa.

S. 13—14 hedder det: „Bekant är äfven, att de båda äldste prinsarne til lärare erhöllo d. v. docenten, sedermera ecklesiastikministern F. F. Carlson, den fräjdade forskaren i sitt fosterlands historia, vidare den skarpsinnige tänkaren, sedermera professor Boström samt normannen Aubert, alt medan de stodo under ledning af

grefve Henning Hamilton som guvernør." Dette indeholder flere Urigtigheder. Boström og Aubert var Prinsernes Lærere i den første Tid, Carlson kom senere og jeg i Januar 1839. Disse Mænd var ikke alene Lærere for de to ældste Prinser, men for de tre ældste, der fulgtes ad i al Undervisning. At Prinserne stod under Ledning af Grev H. Hamilton som Guvernør, er feilagtigt. Prinserne havde ingen anden Guvernør end de høie Forældre selv. Grev Hamilton havde ingen Befatning med Prinserne, forinden han i Aaret 1843 blev ansat som Cavallier hos Prins Carl og — sammen med Løitnant Eketrä, ansat hos Pr. Gustav — ledsagede disse Prinser det følgende Aar under deres Ophold ved Universitetet i Upsala og under 1ste Halvaar 1845 ved Universitetet i Christiania.

Hvad der i Bogen fortælles om, at Pr. Carl i yngre Aar (gossårene) beherskedes af en Ubændighed, der kunde overgaa til „Vildhed", har jeg aldrig hørt Tale om eller selv erfaret. Han og hans Brødre vare sjelden elskværdige og lod som Elever betragtet intet tilbage at ønske.

At Bedstefaderen Carl Johan var Pr. Carls bedste Legekammerat, kan kun fortælles af Folk ganske ubekjendte med Forholdene. Virkeligheden var, at Prinds Carl og Brødre meget sjelden gjorde Visit hos Carl Johan og da altid meget kort.

At der under Pr. Carls Ungdomstid ved hans utilbørlige Optræden var et kjøligt Forhold mellem ham og Forældrene, er mig ganske fremmed, og den Skygge, denne Anførsel kaster over Prindsens Karakter, er ogsaa ufortjent.

Naar det fortælles videre, at Prindserne Carl og Gustav under Barndomstiden og senere sluttede sig meget til hinanden, og at de yngre Sødskende dannede en

Kreds for sig, saa er Forf. ogsaa her feil underrettet. Prindserne Carl og Gustav vare meget forskjellig anlagte; derimod var Carl og Oscar ved Overensstemmelse i Karakter mere knyttede til hinanden. Denne sidste fulgte ogsaa i alle Dele sammen med de to ældre Brødre i al Undervisning og anden Beskjæftigelse.

Pag. 96 anfører Forf., at der ved Kong Carls Kroning i Trondhjem Aar 1860 opstod Vanskeligheder fra Geistlighedens Side med Hensyn til Dronningens Kroning, hvilke Vanskeligheder løstes paa den Maade, at saavel Biskopen som Stiftsprovsten maatte søge Afsked. Jeg var tilstede ved Kroningen, men hørte aldrig Tale om Vanskeligheder og heller ikke om nogen Afskedigelse af Stedets høieste Geistlige. Dette er ogsaa bekræftet af Herr Biskop Essendrop, ifølge hvis Skrivelse af Febr. d. A. den daværende Biskop i Tr.hjem Darre vistnok søgte Afsked kort før Kroningen, men upaatvivlelig ene og alene paa Grund af hans sygelige Tilstand, medens Stiftsprovsten Angell Aaret efter afgik ved Døden. Kroningen blev udført af Biskop i Christiania Arup, uden at nogen Betænkelighed erfaredes [1].

Jeg skal tillade mig nok et Exempel paa, at Forfatterinden — i en i sig selv meget ligegyldig Sag — har gjengivet Meddelelser, der alene kan bero paa en Feiltagelse. Det fortælles Pag. 72 under Kong Carls Ophold med en svensk-norsk Eskadre i Christiansand Aar 1861 paa Reisen til Frankrig og England: „Kungen brukade ofta låta matroserna ro sig och sitt följe till någon

---

[1] Formodentlig er Forf. eller Hjemmelsmand ført paa Vildspor ved Forvexling med, hvad der foregik ved Oscar I.s paatænkte Kroning. Trondhjems daværende Biskop, Riddervold, udtalte sig nemlig mod Dronningens Kroning; men nogen Afskedigelse foregik naturligvis heller ikke da. Medd. Anm.

holme, der vin, frukt etc. uppdukades". Kongen ankom paa et svensk Linieskib til Christianssand 31te Juli om Aftenen og afreiste derfra Dagen efter Kl. 6 Efterm. paa Korvetten Orädd. Kongens Tid var denne Dag meget optaget: Raadslagning om Flytning til et andet Skib; Afholdelse af norsk Statsraad og et Ordenskapitel; Modtagning ombord af Autoriteterne og et Sendebud fra Keiser Napoleon. Besøg i Byen o. s. v. At Kongen under disse Omstændigheder skulde havt Tid til at gjøre en længere Rotur med tilhørende Kallas, er i og for sig næsten en Umulighed. Jeg var ved den Leilighed i Kongens Følge og boede ombord i Linieskibet og var selvfølgelig bekjendt med, hvad Kongen foretog sig; men jeg hørte aldrig Tale om nogen Rotur, hvilket ogsaa nu af daværende Lieutenant, nu Admiral, Ihlen, som ogsaa var i Kongens Følge, bekræftes som hans Formening angaaende Roturen. Naar det endmere fortælles, at Kongen under bemeldte Ophold brugte ofte at gjøre saadanne Roture, hvilket vilde have været en komplet Umulighed, saa er Fortællingen en paatagelig Urigtighed, maaske forvexlet med noget, der er foregaaet ved nogen anden Anledning.

Jeg har paavist disse Uoverensstemmelser med Virkeligheden for at vise, at Fru Holmgren ved Samling af Materiale til Kong Carls Levnet har været udsat for Feiltagelser eller Misforstaaelser. Det ligger nær at antage, at Sigtelserne mod Aubert ere fremkomne paa samme Maade.

Efter Professorens Ønske meddeles Samtykke til, at De i Tilfælde benytter denne Meddelelse i offentlig Fremstilling."

Herr fhv. Sorenskriver Wessel-Berg skriver følgende under 24de Februar d. A.:

„I Anledning af Hr. Professorens Anmodning i ærede Skrivelse af 16de f. M. tillader jeg mig at meddele Følgende:

Iblandt mine tidligste Venner og Bekjendte hørte ogsaa Hr. Professorens nu længst afdøde Farbroder Otto Gilbert David Aubert, der kun var 5 Maaneder ældre end mig, og med hvem jeg samtidig gik i Kristianias Kathedralskole i hele 6 Aar. — O. Auberts Fader, den for sin Dygtighed og Hæderlighed almenagtede Generalmajor Benoni Aubert (der navnlig har indlagt sig uforglemmelige Fortjenester af Norges geografiske Opmaaling, ligesom han ogsaa i andre Retninger udmærkede sig ved sine store og uegennyttige Bestræbelser for det almindeliges Vel, t. Ex. ved sin Andel i Oprettelsen af Kristianias Sparebank 1822 og i dennes Bestyrelse gjennem flere Aar) beboede som Kommandant paa Akershus Fæstning og Ingeniørbrigadens Chef en nu længst forsvunden større offentlig Bygning paa Fæstningen med en tilliggende stor Have. Her boede da ogsaa flere af Generalens yngre Sønner saavelsom tvende Fættere af disse, nemlig Henrik Wergeland og en Thaulow. Generalen syntes gjerne at se, at disse havde Besøg af Kammerater, og var glad i Ungdommen og altid venlig mod denne, naar Spillopperne kuns ikke bleve for mange og altfor støiende. Baade jeg og flere andre Gutter besøgte derfor ofte Huset og havde mange Fornøielser paa Fæstningen, hvor vi paa alle Kanter af denne holdt Exercitier og Krigslege, samt havde Bade paa den ved Fæstningen liggende militære Badeanstalt og Svømmeskole. Opdragelsen der i Huset tilsigtede meget at gjøre Gutterne stærke og haardføre, hvilket General Auberts mange Sønner ogsaa næsten alle have været. Badningen i Sjøen begyndte saaledes t. Ex. ofte strax efter, at Isen var gaaet op. Navnlig lagde Otto Aubert Vind paa legemlig Haardførhed. Ved

Siden heraf dyrkede han derhos med Flid og Alvor Videnskaberne, saa at han allerede i en Alder af 15 Aar var en ualmindelig flink Student i alle Fag. Særlig var han en dygtig Mathematiker og grundig Sprogmand i levende som i døde Sprog, og han blev derfor allerede som ung Student Lærer ved Kristiania Kathedralskole, samt optraadte ogsaa snart som anseet Forfatter baade i Skoleprogrammer og i anseede fremmede mathematiske Tidsskrifter. — Det ansaaes derfor af Alle, der kjendte ham, som et saare heldigt Valg, da O. Aubert blev ansat som Lærer for daværende Kronprins Oscars Sønner.

I Aaret 1836 lagde Undertegnede, efter at have tilbragt nogle Maaneder paa en Udenlandsreise i Frankrige, Tydskland og Danmark, Hjemveien fra Göteborg om Trolhättakanalen, Wenern og Wetern til Stockholm, hvor jeg tilbragte et Par Uger med Besøg i Staden og dens herlige og interessante Omegn. I denne Tid fik jeg Anledning til, 20de August 1836, i Følge med en anden Bekjendt af O. Aubert fra Studenterdagene, den senere Eier af Næs og Egelands Jernværker, Nicolai Benjamin Aall († 1888), at besøge O. Aubert paa Slottet, hvor han da boede sammen med de tre ældste kongelige Prinser, Carl, Gustav og Oscar, som dengang var i en Alder af respective 10¼, 9¼ og 7½ Aar. Jeg vedlægger herhos et Udtog af et Brev fra mig til mit Hjem, skrevet Dagen efter dette Besøg, hvoraf i sin Tid blev meddelt et „Uddrag af en reisende Nordmands Breve“ i Bladet „Den Constitutionelle“ 1837 No. 139.

Otto Aubert har fortalt mig, at han, da han begyndte sin Lærervirksomhed hos de kongelige Prinser, efter det Princip, som han ansaa for det rette, havde behandlet disse som andre Børn, men havde da faaet det Paalæg af de kongelige Forældre, altid at komme deres

exceptionelle Stilling ihu og stadig at tiltale dem med Tilføielse af Ordet „Prins“ til deres Navn, hvad han ogsaa iagttog under den Time, som Aall og jeg tilbragte sammen med ham og hans fyrstelige Elever, hvilke kjendelig alle vare glade i ham, hvad ogsaa var rimeligt ved den kjærlige og godslige Maade, hvorpaa han tydelig behandlede dem. Hans temmelig dybe sonore Stemme havde en ualmindelig smuk Blanding af Alvor og Venlighed, der maatte tiltale enhver og specielt Børn. Den yngste derværende 7½-aarige Prins, vor nuværende Konge Oscar II., kravlede endog noksaa ugeneret op paa Auberts Skjød.

Alle de mange Nordmænd, som da opholdt sig i Stockholm, og med hvem jeg talte, omtalte ogsaa med enstemmig og stor Erkjendelse og sand Beundring Auberts ualmindelige Dygtighed som Lærer for de unge Prinser. Af disse Landsmænd kan jeg nævne flere bekjendte Mænd, med hvem jeg var sammen i en Middag hos Statsminister Løvenskiold, hvor Gjæsterne udelukkende var Norske, nemlig foruden Værten Statsraaderne Holst og Fasting, Statssekretær Fr. Due, Kammerherre (senere Kontreadmiral) G. Hesselberg, Kammerherre J. F. Monrad, Kammerherre Hans Aall, Oberst Rehbinder, Løitnant (senere Generalmajor og Hofmarskalk) J. G. B. Gram, Ritmester P. C. Egeberg. Aubert var ikke i Selskabet, da han ei kunde forlade sine fyrstelige Elever, med hvem han da boede sammen paa Slottet.

Hvad mig betræffer, kan jeg ikke, efter mit nøie Kjendskab til Otto Aubert og hans retskafne og hæderlige Karakter i Forening med hans ualmindelige Forstand, Dannelse og Kundskaber, tro andet, end at Kong Carl XV altid har erindret Aubert med Kjærlighed, Agtelse og Tillid, og jeg antager det utvivlsomt, at Skribentinden Fru Cecilie Holmgrens Yttringer i hendes nye Bog beror

paa en komplet Feiltagelse og Misforstaaelse af de hende meddelte Beretninger om O. Aubert. Naar Henrik Wergeland i sit Sørgekvad ved dennes tidlige Død 1838 benævner ham som „den ædleste Aubert“ og „stoltest Søn, som Norge sendte fremmed Land til egen Ros“, har han visselig skildret den Bortgangne med ganske anden Sandhed, end hin nye fremmede Skribentinde har kunnet det. Den, der har kjendt Otto Auberts solide, gjennemhæderlige og redelige Karakter, kan være fuldkommen sikker paa, at Aubert, naar han i sin historiske Undervisning har skildret Spartanerne og deres Principer, ingenlunde har undladt med det samme at fordømme deres nationale moralske Upaalidelighed i den omhandlede Henseende.“

Det ovennævnte Reisebrev er saalydende:

— — — — — — — — — — — — — — — —

„Igaar, den 21de August, tilbragte Aall og jeg Timen fra 10—11 hos O. Aubert og de tre ældste Prinser Carl, Gustaf og Oscar, hvilket meget glædede os. De smaa Prinser er nemlig saare elskværdige Børn. De kunne tale ret godt Norsk, uagtet, efter hvad Aubert sagde, deres egentlige Sprogundervisning endnu ikke var ret begyndt. De kunne en hel Del norske Viser, som Aubert har lært dem, og sang for os Sinclairs-Visen, den norske Flagsang og „hvi rose I saa vore Fædre“. Prins Gustaf, der er den smukkeste og elskværdigste Gut, jeg har seet, er hel musikalsk; han spillede lidt paa Fortepiano for os. De vare, da vi kom til dem, beskjæftigede med at renskrive Lykønskningsbreve til deres Moder, hvis Navnedag det var; disse havde de selv maattet concipere paa Svensk, hvorefter Aubert havde oversat dem paa Tydsk for dem. Jeg tør sige, at Prinserne ere faldne i gode Hænder; Aubert har en overmaade godlidende, om end ikke hof-

mæssig Maade at omgaaes dem paa, og de holde derfor ogsaa meget af ham. Den anden Prinse-Lærer, Magister Boström, der for Tiden ligger meget syg, hvorfor Aubert nu er alene med Prinserne, skal ogsaa være en ganske fortræffelig Mand og er derhos alvorligere end Aubert."

— — — — — — — — — — — — — — — —

Herr fhv. Foged P. Eger skriver under 18de Februar d. A.:

„Oscar den 1stes 3 ældste Børns Lærer var min Skolekammerat, Omgangsven, Artiumskammerat; jeg logerede en Stund i Værelse ved Siden af ham. Jeg kjendte fuldstændigt Aubert, sætter ham i aandelige og legemlige Gaver samt gjennem-hæderlig Karakter No. 1 af alle mine Kammerater, har aldrig hørt ham vige et Ord fra streng Sandhed; hans Fætter Henrik Wergelands vakreste Poesi syntes vi alle var Gravsangen over Aubert, død i Italien; der er vel faa nu gjenlevende foruden mig, som kunne afgive Erklæring som oven, den jeg med fuld Fortrøstning i Alder nær 83½ Aar tør beedige. — Vist var Aubert spartansk anlagt, dels til Udvikling af Legemskræfter (maaske vel meget for hans Lunger) og i Afholdenhed af alle svækkende Nydelser; men at han i Medhold af en saakaldt — mig ubekjendt — „spartansk" Regel, at „Alt er tilladt, intet i sig selv daarligt, medmindre man lader sig opdage", at han i Medhold heraf skulde have skadeligt indvirket paa Carl den 15des Karakter og især lært ham at lyve, som Fru Holmgren anfører, er i min Overbevisning ligesaa utroligt, som at den om sine Børn og Lande omhyggelige Kong Oscar den 1ste ikke skulde baade have opdaget slig Falskhed hos den for hans 3 Børn antagne Lærer og udenvidere sendt denne bort."

Herr General Næser skriver under 11te Februar d. A.:

„I Anledning af Hr. Professorens ærede Skrivelse af 1ste dennes vedrørende Deres Farbroders Forhold til Kong Carl XV. skal jeg tillade mig at meddele, at Kongen i sine yngre Dage omtalte denne sin Lærer, hvem han omfattede med megen Hengivenhed. Af Kongens Udtalelser fremgik, at Otto Aubert søgte at gjøre sine Elever uforfærdede og haardføre, og anførte Kongen til hans Ros, at han i sine Bestræbelser i denne Retning tog lidet Hensyn til, at Eleverne vare Kongesønner.

Kong Carl har forøvrigt aldrig omtalt sine Lærere i min Nærværelse.

Forsaavidt Hr. Professoren maatte ønske at benytte ovenanførte i en offentlig Fremstilling, har jeg herimod Intet at erindre.“

SMAASTYKKER.

5.

En Undersøgelse af Altar-Maleriet i Valle Kirke i Setersdalen.

Da jeg første Gang — i Begyndelsen af Femtiaarene — saa dette interessante Billede, havde Søegaard fortalt, at det var malet af Rubens.

Uagtet jeg nu dengang kun kjendte Rubens gjennem Kobberstik, saa maatte jeg dog drage Søegaards Udsagn i Tvil og kunde ikke engang finde det ringeste Slægtskab mellem Maleriet og den flamske Maler.

Denne Tvil skulde siden blive til ubestridelig Vished.

I Aaret 59, som jeg en Dag af min Mester Couture førtes om i Louvre-Galleriets Samling af Haandtegninger for at anvises et passende Forbillede til copierende Studium, blev jeg høist glædeligt overrasket ved med engang at staa foran Cartonen (en zirligt udført Tegning) til Altar-Billedet i Valle Kirke. Signaturen udviste Navnet: Federigo Barocci 1528—1612.

I Aaret 60 gjensaa jeg Billedet i Valle, ved hvilken Leilighed jeg afskar og medtog et lidet Stykke af Lærredet paa Blindrammens Kant. Tonen var violetlig-brun. Blindrammen var uden Kiler, derfor ældre end 1700-Tiden, da saadanne først kom i Brug. Ved indgaaende Studium af mange gamle Mesteres tekniske Eiendommeligheder har jeg erfaret, at Materialets Beskaffenhed er et væsentligt Mærke ved Tidsbestemmelsen af gamle Malerier. Herved maa man vel betænke, at i det Tidsrum, hvorom her handles, blev ikke, saaledes som nutildags, det færdigt præparerede Malerlærred forsendt som Handelsvare fra et fjerntliggende Land til et andet; men enhver Malerskole præparerede selv sit Lærred, hvorimod Farvestofferne var Gjenstand for en livlig Mellemhandel, som det kan sees af flere gamle Skrifter over Malerkunstens Teknik, saasom Paolo Lomazzo, Marco Boschini, Armenini da Faënza o. m. a.

Ved Tilbagekomsten til Paris sammenlignedes bemeldte

Lærredslap med Dugen i de Par Billeder af Barocci, som er i Louvre-Galleriet — det stemte ikke; men Mesteren kunde jo have anvendt forskjellige Grundtoner, hvorfor Sammenligningen maatte fortsættes. Leilighed hertil tilbød sig under min Reise i Italien i 63 — navnlig i Florents, hvor jeg i Galleria degli Uffizi, sammen med Inspektøren, undersøgte flere Billeder af Barocci og hans Skole. Man vil forestille sig vor Overraskelse, da vi, ved at sammenholde Dugstykket fra Billedet i Setersdalen med Materialet i et af Barocci's Billeder i Florents — finder Tonerne og Væven saa aldeles ensartede, at Inspektøren ikke kunde lade være at spørge, om jeg virkelig havde medbragt Prøven helt fra Norge: denne Afstand i Tid og Rum! og alle de forskjellige Vandringsveie!

I 64 nedsatte jeg mig i Hjemmet, navnlig Setersdalen, og begav mig snarest muligt op til Valle for at underkaste Altarbilledet en sidste grundig Granskning.

Maleriet er af ganske anseelige Dimensioner: høit = Meter 2.986, bredt = Meter 1.775. Det forestiller Christi Gravlægning og har 9 Figurer: i den nærmeste Forgrund Magdalena, knælende og med Ryggen mod Beskueren, Hænderne foldede op mod Gruppen strax bagenfor, med Christi Legeme baaret af 3 Mænd; tilhøire herfor en bøiet Mandsskikkelse ifærd med Gravstedets Ordning; længere tilbage i Terrænet staar Jomfru Maria med 2 andre Kvinder; bagerst til den ene Side er Golgata, og til den anden en By med Huse og Taarne, der minder om Barocci's Fødeby Urbino.

Paa Rammens nedre Del staar følgende Inskription — efter volvillig Meddelelse af Hr. Sogneprest Gjesdahl —:

„Udi den stormæchtigste och høibaarne Herris Kongis Konning Christians den Fembtis Regjerings første Aar hafver Laugmanden Laurits Andersøn med sin Hustrue Marta Augustinidaatter til Guds Kirkis Sirat bekaasted denne Alter Tafle. Anno 1670“.

Billedet er udmærket conserveret, hvortil den rene Fjeldluft ikke lidet har bidraget, men især Billedets lykkelige Skjæbne, idet det har undgaaet at falde i Hænderne paa de saakaldte Galleri-Conservatorer, der, som bekjendt, ved uvidende og keitede Restaurationer (Destruktioner) har ødelagt Størstedelen af de gamle Mesteres bedste Verker rundt omkring i hele Europa.

Billedet er, efter sikker Tradition, kommet fra Holland til Norge, hvilket stemmer godt med datidige Forhold, da en livlig Forbindelse mellem hint Land og Setersdalen gjennem 15- og 1600-Tiden vedligeholdtes af hollandske Falkefangere, hvis Efterkommere den Dag idag leve i Dalen, navnlig paa Gaardene Thveitebø, Homme og Lunden. Traditionen ved ogsaa om, at Maleriet er om Vinteren, paa Slæde, kjørt op igjennem Dalen — ogsaa meget sandsynligt, da Dalen først i min Tid har faaet Vei, der kan passeres af Hjulredskaber.

Billedets Composition er ubestrideligt af Federigo Barocci; derimod er der meget, som taler for, at Udførelsen i Farve ikke i sin Helhed er af Barocci selv, — man savner navnlig de for denne Mester altid eiendommelige blaalige Skygger og Halvtoner, medens disse Dele her er mere brunlige og varme. Jeg er derfor mest tilbøielig til, for Udførelsen, at gjette paa hans Elev, Francesco Baldelli, uden derfor at udelukke hans øvrige Elever.

At Billedet ikke er udført af nogen Hollænder eller Flamlænder, er øiensynligt, da disse i denne Periode altid havde tynde, transparente Asfalt-Toner i Skyggerne, medens i vort Billede dette Farvestof intetsteds forekommer.

Imidlertid vil man indvende: „muligens en Copi, udført i Italien“.

Dertil maa jeg bestemt svare: umuligt! Mærk nu vel, og lad os med Forstørrelsesglasset fare over Billedet. Da vil vi forbauses over den Dristighed „i tomme-brede Penselstrøg“, hvormed det deilige Udtryk af Fred er udbredt over Christi Ansigt.

Det gjør ingen Copist!

Han kan nok gjengive Udtrykket, men en saadan Bravour vil han savne ved saadanne vigtige Hovedtings Udførelse.

Ved Sammenhold af ovenstaaende Fakta faar jeg følgende Resultat:

Altarbilledet, Christi Gravlægning, i Valle Kirke, Setersdalen, er Federigo Barocci's Originalkomposition, hvorefter Udførelsen for Størstedelen er gjort af hans Elev Francesco Baldelli, medens vi i Christusfigurens Hoved, og sandsynligvis ogsaa i Magdalenafiguren, ser Barocci's egen Haand.

Det kunde være interessant nok at følge Billedets

Skjæbne og Vandringer, førend det kom fra Holland, men dertil savner jeg for Tiden det fornødne Materiale.

Olaf Isaachsen,
Genremaler.

6.

Om Christiania Markeds Ælde.

Det er, saavidt jeg ved, Prof. Daae, som første Gang har gjort opmærksom paa, at Christiania Marked maa være en Arv fra det gamle Oslo Marked („Det gamle Christiania", 1ste Udg., S. 43). Hertil har Dr. Y. Nielsen (Indledningen til Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger, S. 77) oplyst, at dette er mere end en Hypothese, idet Biskop Jens Nilssøn i sine Dagbøger for Aar 1594 noterer, at han den 2den Marts d. A. under Opholdet i Vestby Prestegaard (Dagen efter, at han havde forladt Oslo) har talt med en Mand „nu i marchis dage", — altsaa at Markedet i Oslo 1594 har været holdt i Slutningen af Februar. Dr. Nielsen mente, at Markedet har udviklet sig af de meget hyppige Rigsraadsmøder i Oslo i de første Maaneder efter Nytaar; men derimod har Daae i den nu udkommende nye Udgave af „Det gamle Christiania" udtalt sig (S. 49), „thi Markeder holdtes jo saamange Steder, hvor Rigsraadsmøder ikke pleiede at holdes".[1] Sammesteds citerer Prof. Daae en utrykt Skrivelse fra Borgermester og Raad i Oslo (18 Aug. 1546), hvori der klages over konkurrerende Markeder paa Østlandet og foreslaaes, at Oslo Marked skal holdes efter Kyndelsmesse (3 Febr.) i fire samfulde Dage. Svaret paa denne Klage findes vistnok i den udvalgte Konge, Fredrik d. 2dens Privilegier for Oslo (21 Juli 1548), hvorved Sons Marked afskaffes, men det overlades til Lensherren paa Akershus, Peder Hansen, at afgjøre, om ogsaa Hamars Marked skal afskaffes.[2] Ved denne Leilighed blev der neppe givet nogen ny Bestemmelse om Markedstiden i Oslo, thi ifølge Optegnelser fra c. 1580 holdtes Markedet i Oslo 1ste Søndag i Faste,[3] hvilket ganske stemmer med

---

[1] Dette er jeg enig i, men skal nedenfor vise, at der dog er en Sammenhæng mellem Markedet og Rigsraadsmøderne.
[2] Dipl. Norv. III No. 1166.
[3] Historisk Tidsskrift, 2den Række, III S. 271.

Jens Nilssøns Optegnelse fra 1594, idet 1ste Søndag i Fasten dette Aar falder 17de Februar. Naar Dr. Y. Nielsen i det samme Skrift (S. 437 og 465) mener, at Markedet falder sammen med den der nævnte Stevne ved „S. Pauli conversionis“ (25 Jan.), maa jeg anse det for urigtigt; 25 Januar er Mødetid for Lagthinget i Oslo, som ialfald fra Begyndelsen af 14de Aarhundrede og altid senere holdtes paa denne Dag og de følgende. [1]

„Første Søndag i Faste“ er forsaavidt en besynderlig Markedstid, som det er en meget variabel Tid, afhængig af Paasken, og kunde saaledes indtræffe i Tiden mellem 8de Februar og 14de Marts. Som nævnt, havde allerede Magistraten i 1546 foreslaaet dets Henlæggelse til fire bestemte Dage efter Kyndelsmesse; men Agtelsen for den gamle Tradition har dog i lang Tid forhindret Flytningen. Terminen hænger aabenbart sammen med katholske Kirkeskikke, og det er derfor betegnende, at Forslag om Forandringen allerede kommer frem saa kort Tid efter Katholicismens Afskaffelse som 1546, men at da Forslaget ikke trænger gjennem. Terminen stammer vistnok fra, at „første Søndag i Faste“ (*Invocavit*) har været en Kirkemesse i Oslo, rimeligvis St. Halvards-Kirkens, [2] thi Markeder knyttedes overalt i Europa til Kirkefester og specielt til Kirkemesserne.

Markedet i Oslo nævnes ikke, saa vidt jeg ved, udtrykkeligt i nogen middelaldersk Kilde; men der kan dog ikke være Tvivl om, at det er gammelt. Ved en Gjennemgaaelse af Diplomatariet vil man let blive opmærksom paa, at mærkeligt mange Oslobreve er udstedte „første Søndag i Faste“ eller de følgende Dage „i første fulde Fasteuge“, som det udtrykkes. [3] Navnlig viser mange af disse Breve, at netop i disse Dage Folk fra alle Egne af Østlandet strømmer sammen til Oslo, at de der afgjør sine Forretninger, udsteder Thingsvidner om Forhold i Hjembygden, sælger og kjøber Gaarde

---

[1] Norges gl. Love IV 785. Christian IV.s norske Lov, Thingfarebolken Cap. 1.

[2] Kirkemessen (Kirkens Indvielsesdag) holdtes vistnok sædvanligt paa ubevægelige Festdage, men dog findes i den røde Bog Exempler paa det modsatte f. Ex. Noreims Kirke Søndag efter Michelsdag (S. 345) og Bragasæters Kirke Søndag før Calixti Dag (S. 371).

[3] f. Ex. Dipl. Norv. I No. 315, 372, 382, 538, 994; II No. 121, 727 981; III No. 556, 982, 996; IV No. 298, 352, 416, 630.

i fjerne Bygder o. l. Der kan altsaa ikke være Tvivl om, at „første Fasteuge“ i 14de og 15de Aarhundrede har været en fast Mødetid i Oslo, og det maa komme heraf, naar vi se Rigsmøder, Høvdingemøder og Rigsraadsmøder hyppig holdes i Oslo netop paa denne Tid. De mest bekjendte af disse Møder er Hirdstevnen i Febr. 1323, da Erling Vidkunnssøn valgtes til Rigsforstander, Rigsraadsmødet i Febr. 1388, da Margrete valgtes til Dronning i Norge, og Rigsmødet i Febr. 1437, da Erkebiskop Aslak fik Almuen i Oslo Bispedømme til at nedlægge Vaabnene og atter underkaste sig Kong Erik af Pommern; men der kunde ogsaa nævnes flere.

Disse Exempler strækker sig saa langt tilbage som til første Fjerdedel af 14de Aarhundrede; men at Markedet i Oslo var endnu ældre, kan bevises af et Brev, hvorpaa Dr. Fritzner har gjort mig opmærksom. Brevet Dipl. Norv. II No. 99 viser, at Vaaren 1309 solgte Bonden Halvard paa Stavin (Stave) i Aal i Hallingdal Vandet „ytre Laagen“, og for Betalingen fastsættes tre Terminer: Kjøberen skal enten betale til første Olafsmesse (29 Juli) en Hest til 3 Kjørs Værdi og en Øx, eller til *Utekja* tre Hundreder Jærn og samme Øx, eller til Halvardsmesse (15 Mai) tre Kjør og samme Øx. *Utekja*, som kommer af *aka ut* ɔ: kjøre paa Slæde ned til Kysten, maa efter Sammenhængen være en Termin mellem 29 Juli og næste 15 Mai, altsaa midtvinters, og betegne et Mødested nede ved Havet, altsaa et Markedsstevne etsteds ved Christianiafjorden; da der ved denne Tid aldrig tales om noget Marked i Drammen (det senere saa bekjendte „Branæs-Marked“), kan man kun tænke paa Oslo-Marked, som efter det ovenstaaende netop holdtes midtvinters. Oslo-Marked var altsaa allerede ved 1309 en almindelig Betalingstermin over store Dele af Østlandet, endog saa langt borte som i Hallingdal. Men deraf følger med Sikkerhed, at dette Marked maa være meget ældre, saa det ikke kan være en Affødning af Handelen med Tyskerne, hvilken i Oslo neppe er ældre end de sidste Aartier af 13de Aarhundrede. Og virkelig lader det sig gjøre sandsynligt af et Sted i Sverres Saga, at Oslo Marked allerede var til før Aar 1200.

Efterat Kong Sverre Sommeren 1199 havde seiret over Baglerne paa Strindsøen og derefter fordrevet dem fra Landet, opholdt han sig Vinteren 1199—1200 i Oslo og paalagde herfra Bønderne i Viken en Extraskat foruden Ledin-

gen; Bønderne sammensvor sig hemmeligt om at overfalde de blandt dem fordelte Birkebeinerafdelinger og derefter rykke frem mod Oslo, hvor de haabede at omringe Sverre og hans Mænd. Birkebeinerafdelingerne blev ogsaa virkelig dræbte „Onsdag i Imbredagene" (ɔ: i 1ste Fasteuge, altsaa 1ste Marts), og Overfaldet paa Oslo skede den følgende Søndag (5te Marts), men mislykkedes som bekjendt. Den endelige Aftale af Planen for dette Overfald var gjort saa godt som under Kongens Øine og det i selve Halvardskirken i Oslo. De her mødende var 8 Storbønder fra begge Sider af Fjorden, blandt dem Lagmanden i Borgarthing, Simon paa Thom (Raade), den senere Baglerhøvding Aamunde Burst (fra det sydlige Borgesyssel), Grim af *Grettesvik* (nu Græsvik i Onsø, Borgesyssel), Hallkel fra Angr (Sandesogn, Vestfold), Thord Ulfgestsson og hans Broder Thorlak Dravle fra Tønsberg samt de to ellers ukjendte Thorfinn blinde og Jón Kula.[1] Det siges ikke, hvor mange Dage forud dette Møde holdtes, men det følger af sig selv, at det maatte være ganske kort Tid mellem Aftalen og Udførelsen, siden Kongen først om Fredagen (d. 3die Marts) faar Nys derom og da fra en af Bønderne selv, som bragte Efterretning om Overfaldene paa Kongens Mænd 2 Dage forud (Onsdag). Munch har med Rette undret sig over, at denne Aftale kunde være gjort i Oslo og i Halvardskirken, saa skarpt Udkik som Kong Sverre pleiede at holde mod sine Fiender. Men Forundringen vil falde bort, naar man erindrer, at Søndagen forud — altsaa 27de Februar — var „første Søndag i Faste", da der var Markedsdag i Oslo; da maatte Bøndernes Høvdinger, begunstigede af Markedsuroen, kunne holde Møder i Oslo og i selve Halvardskirken uden at vække Mistanke, og naar Planen udførtes saa hurtigt efter, som virkelig skede, maatte man kunne regne paa, at intet opdagedes for tidligt.

Det tør altsaa ansees for sikkert, at Oslo Marked kan føres tilbage ialfald til 12te Aarhundrede, saa at „Christiania Marked" nu er mindst syv Hundrede Aar gammelt.

23 Okt. 1891. **Gustav Storm.**

---

[1] Sverres Saga Cap. 162 (Fornm. S. VIII, 396). En Gaard *Kula* findes i Arnedals Sogn (Vestfold, Røde Bog S. 61), men ellers findes Gaarde af Navnet *Kulublik, Kulumork, Kulurud* rundt om paa Østlandet.

BIDRAG TIL CHRISTIANSSUNDS HISTORIE INDTIL 1814.

AF

DR. LUDVIG DAAE.

Den By, om hvilken de følgende Blade skulle fortælle, er ikke gammel. Der knytter sig heller ikke til den mange af den Art Erindringer, der i Almindelighed pleier at gjøre Stæders Historie interessant. Christianssund har aldrig havt prægtige Kirker eller andre mærkelige Bygverker at opvise, aldrig været Gjenstand for nogen Konges eller nogen Regjerings Forkjærlighed, snarere for det modsatte. Det har heller ikke været Centrum for nogen større Landsdels Administration, tvertimod har dens Embedsstand altid indskrænket sig til det nødvendigste Minimum. Lige indtil vore Dage savnede det en høiere Skole. Det har sjelden været Opholdssted for berømte Mænd og ikke været Skueplads for større Krigsbegivenheder. Endelig udmærker det sig heller ikke ved, hvad man er vant til at kalde Naturskjønhed, og har derfor ikke kunnet blive noget Maal for Lystreisende og Tourister, saaledes som Nabobyen, det hotelrige Molde. At det ikke desto mindre er blevet en af Norges større og rigere Stæder og rimeligvis endnu kan gjøre Regning paa en betydelig Væxt og Fremgang, det skyldes, næst en for Handel fordelagtig Beliggenhed, alene dens Bor-

gerstands Dygtighed og udholdende Arbeide. Christianssund er en selvgroet By, det er aldrig „anlagt", men er fremstaaet ligesom ved Tingenes egen Magt og ikke uden Kampe og Modstand for omsider trods alle Forhindringer at opnaa Anerkjendelse som Kjøbstad. Man kan gjerne, om man vil, kalde dens Historie prosaisk, men den er dog interessant. Og den, som lærer denne Stad paa de tre veirhaarde Øer at kjende, vil snart faa den kjær og glæde sig ved den Naturlighed, Sundhed og Soliditet, hvoraf den helt igjennem er præget.

Af tidligere Arbeider over Christianssund maa fornemmelig nævnes de værdifulde Oplysninger, som Stadens fordums Toldinspektør Frederik Wilhelm Thue, som døde der 1808,[1] har leveret, nemlig „Efterretninger om Christianssunds Kjøbstad" i Topographisk Journal for Norge H. XVI. S. 1—114 og H. XXVIII. S. 149—180, hvortil slutter sig et „Statistisk Bidrag" i Thaarups Archiv I. S. 269—276. Senere har nuværende Skolebestyrer i Bergen, B. E. Bendixen, der i sin Tid var Adjunkt ved Christianssunds lærde Skole, i Programmer fra denne (1868, S. 1—28 og 1870, S. 13—70) meddelt fortjenstlige „Efterretninger om Nordmør og Christiansund". I Krafts store topografiske Verk vil man selvfølgelig finde en Beskrivelse over Staden (V. S. 1 flg.) og ligesaa i Amtmand G. Thesens Verk om Romsdals Amt, hvilket sidste rigtignok, hvad det Historiske angaar, ligger næsten under al Kritik. Kun faa trykte Reisebeskrivelser (f. Ex. Fabricius' og Latocknayes) meddele noget om Byen.

---

[1] Han var Farfader til den ifjor afdøde Toldinspektør og Ridder Ernst David Thue, ved hvis Bortgang dette Embede bortfalder for Fremtiden, idet Byen henlægges under Throndhjems Toldinspektorat.

Selvfølgelig omtales den leilighedsvis i forskjellige Skrifter, hvilke nedenfor hvert paa sit Sted skulle citeres.

Hvad jeg ved Benyttelse af trykte, men fornemmelig dog utrykte Kilder kan levere om Byens Fortid, vil vistnok give mangfoldige nye og, som jeg haaber, interessante Oplysninger, men dog af flere Grunde blive ufuldkomment. Jeg er nemlig ikke Statistiker eller Handelshistoriker af Fag; og jeg savner dertil de fleste af de Betingelser, som kun den besidder, der gjennem et langt Ophold paa vedkommende Sted har levet sig ind i dets Forhold og dets Traditioner. Jeg har været henvist kun til Bøger og Dokumenter. Mit Arbeide er blevet til, fordi jeg gjennem tre Besøg i Christianssund (i 1876 for efter Indbydelse at holde historiske Forelæsninger og i 1886 og 1891 ligeledes efter Indkaldelse, men i andet Øiemed) har faaet en varm Interesse for denne By. Ved det sidste af hine Besøg erfarede jeg, at Staden paatænker i Aaret 1892 at holde en Mindefest i Anledning af, at et og et halvt Aarhundrede vil være forløbet, siden Christianssund og Molde den 29. Juni 1742 erholdt Privilegier som Kjøbstad efter længe at have existeret som Ladepladse. Dette bevirkede, at jeg strax gav mig ifærd med de Studier, hvoraf Resultatet her fremlægges. Det er mit Haab, at hvad jeg har nedskrevet trods alle Mangler maa bidrage Noget til at vække Interesse hos Stedets Beboere for dets Fortid og maaske kunde give Stødet til, at en eller anden Mand, der med historisk Sands og et indtrængende Lokalkjendskab, medens det endnu lader sig gjøre, vilde samle de sandsynligvis endnu bevarede Traditioner om forrige Aarhundredes Forhold og Personer

Tilsidst skylder jeg at takke Hr. Cand. philos. O. A. Øverland, der under mit Arbeide i Rigsarchivet har ydet

mig en særdeles forekommende og værdifuld Bistand og gjort mig opmærksom paa adskillige vigtige og interessante Aktstykker, der uden hans Velvilje neppe vilde være komne til min Kundskab.

I.

Som bekjendt, ligger den nuværende Kjøbstad Christianssund paa tre Øer, Kirklandet, Indlandet og Nordlandet. De omgive den fortrinlige og for Seiladsen særdeles bekvemt beliggende Havn, der har ladet et Handelssted opstaa ligesom af sig selv.

Af disse Øer er Kirklandet, skjønt ikke den største, dog den for Byen vigtigste. Dens oprindelige Navn er Folskn, siden i Udtalen afændret til Fosen eller Fosna. Ordet Folskn er beslægtet med det gammelnorske Verbum fela og betyder et Skjulested; Skibe have nemlig her stedse fundet et trygt Gjemmested for Storm og Uveir i det nærliggende aabne Hav. Flere andre Øer langs Norges Kyst have det samme Navn, man finder saaledes et Fosen ved Ørlandet ved Mundingen af Throndhjemsfjorden, et andet ved Søndmøre, et tredie ved Karmøen. Fosen ved Ørlandet, der længe var Kongsgaard og siden adelig Sædegaard, benævntes gjerne Stor-Fosen, medens det nuværende „Kirklandet“ hed Lille-Fosen. Stundom har den ogsaa været benævnt Ytrelandet. Indlandet (tidligere Hennøen) synes oprindelig at have udgjort en Del af Fosen Gaard, hvorimod Nordlandet (Auma) var delt i flere Gaarde, af hvilke den, der nu er en Del af Byen, hed Dale.

Foruden de tre Hovedøer eller „Lande“ er der ogsaa flere mindre Holmer. Selvfølgelig dannes paa denne Maade flere Sunde, saasom Nordsundet mellem Kirklandet og Nordlandet, Sørsundet mellem Kirklandet

og Indlandet, Marcussundet mellem Indlandet og Nordlandet. Det sidste Sund, der tidligere naturligvis har havt et andet, nu forglemt Navn, er siden blevet opkaldt efter en Handelsmand „Marcus Nissen, den Ældre“.[1] Et andet Sund, der løber mellem Folskn (paa det Sted nu „Gomatlandet“ kaldet) og den lille Ø Skorpen, har eller har idetmindste havt Navnet „Dunkersundet“, fordi engang et Skib fra Dünkirken (formentlig i syttende Aarhundrede, i hvilket denne endnu da Spanien tilhørende Stad var saa berygtet for sit Sørøveri) skal have seilet derigjennem uden Lods.[2] Samtlige Øer henhørte til Bremsnes Sogn under Kvernes Præstegjeld samt i civil Henseende under Gimnes Thinglag.

Skjønt Havnen naturligvis allerede i Oldtiden og Middelalderen har været vel bekjendt og hyppig besøgt, forekommer dog hverken den eller Øen Folskn i Dokumenter ældre end det sextende Aarhundrede.[3] Den første Gang, „Fosen“ nævnes, er ved 1520. Aaret iforveien havde nemlig Christiern II. paalagt en usædvanlig trykkende, ja blodig direkte Skat,[4] Tiendepenge af al rørlig og urørlig Eiendom, i Anledning af Erobringskrigen mod Sverige. For Throndhjems Erkestift er Mandtallet bevaret, og man erfarer heraf, at der i 1520 boede en Kvinde paa Lille-Fosen ved Navn Guren (Gudrun). Hun, rimeligvis en Enke, var en af Egnens store Skatteydere,

[1] Topogr. Journal, H. XVI. S. 14.
[2] Det norske Vidensk. Selskabs Skrifter i 19de Aarh. 1. S. 50.
[3] Hvor tilfældigt det kan være, om endog meget fremtrædende Steder omtales eller ikke i de levnede middelalderlige Vidnesbyrd, vil kunne sees deraf, at endog en Havn som Flekkerø ved Christianssand S. heller ikke nævnes før i Christiern II.s Tid.
[4] Allen, De tre nordiske Rigers Historie, III, 1. S. 126 flg. Dipl. Norv. VI. S. 712.

idet hun maatte betale 11 Lod Sølv samt desuden for sit Jordegods 21 Lod Sølv.[1] Nu ved man, at Fosen ved den Tid og lige til over Midten af det syttende Aarhundrede ikke var Odelsgods, men tilhørte Kirken og efter Reformationen Kronen. Enken, der har eiet betydeligt Jordegods andensteds, har altsaa boet paa Fosen som Leilænding og da formodentlig fundet sin Regning ved at drive Fiskeri, maaske ogsaa ved Handel og ved at herbergere Fremmede. Foruden hende opføres kun en eneste Skatteyder paa Fosen, en Olaf, der slap med en Skat af 2 Skilling og sandsynligvis har været Fisker. Hvorledes forøvrigt Øen har seet ud, er naturligvis uvist. Navnlig kan det være et Spørgsmaal, om den betydelige Furuskov, som engang maa have existeret der, da store Furarødder findes i Myrene, allerede da har været forsvunden. Indtil de sidste Generationer har Fosen-Øen bevislig været meget lidet opdyrket og maa altsaa have havt et vildt Udseende. Gaarden antages at have ligget ved Bunden af „Vaagen“ paa det Sted, hvor i vore Dage Inskriptionen „Fosna-Gaard“ er anbragt over en Indgangsport. Paa Gaarden Dale paa Nordlandet opføres ved 1520 Skatteyderen Endrid, der tilligemed sin Moder erlagde 3 Lod Sølv og 2 Vaager Rødskjær.

Langs Nordmøres Kyster og Øer fandt der allerede paa den Tid Sted et livligt Fiskeri, aabenbart især drevet af Hensyn til den sikre Afsætning, der altid kunde paaregnes ved det hanseatiske Kontor i Bergen. Det er nu bekjendt, at dettes Virksomhed ingenlunde i den Grad fortjener at omtales med Uvilje, som længe har været

---

[1] Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarh., udg. af H. J. Huitfeldt-Kaas, II. S. 75. Et Lod Sølv svarede i Danmark dengang til 3 Tønder Rug.

sædvanligt. Under dets Indflydelse tiltog nemlig Befolkningen og Velstanden bevislig meget stærkt i Fiskeridistrikterne, i Nordland, Finmarken og paa Nordmøre, hvis Vær og Udøer have været ganske paafaldende stærkt besatte, Noget hvorom allerede den Kjendsgjerning vidner, at der paa saa mange af dem havde reist sig Kirker.

Af særegen Interesse er for vort Emne Øen Grip. I 1520 gaves der paa dette ublide Udskjær, hvilket helt tilhørte Trondhjems Erkebispestol,[1] ikke mindre end 48 Skatteydere. Og man maa ikke tro, at det var blot Smaafolk. Tvertimod, der gaves rige Folk. Gunder Frederiksen paa Grip betalte saaledes 10 Lod Sølv, dertil 5 Lod Sølv for Jordegods, endvidere 1½ Lod Sølv i „Barnepenge“ (altsaa af umyndige Børns Arv), saa for sin Hustru og dennes Børn af tidligere Ægteskab 3 Lod Sølv og 3 Mark og endelig 3½ Vog Rødskjær. Endnu otte andre Personer, boende paa Grip, opføres som Jordegodseiere og betale store Skatter. Præsterne opføres ikke i disse Regnskaber, men Grips Præsts Dreng betalte 2 Lod Sølv og 1 Pund Rødskjær. Alt dette tyder paa en god Næring ude paa denne i sig selv saa lidet tiltrækkende Holme, af hvis Befolkning altsaa adskillige have foretrukket denne som det fordelagtigere Opholdssted fremfor sine Gaarde paa Fastlandet, hvilke de vel for den største Del have bortbygslet. Ogsaa andre af Egnens Fiskevær, saasom Odden, Veien, Bratvær, havde dengang og langt senere egne Kirker. Odden havde i 1520 14 og Veien samtidig 26 Skatteydere, deriblandt henholdsvis 4 og 6 Jordgodseiere. Paa Veien opføres endog mellem disse en „Hustru Ingeborg“, der altsaa har været af Adelen, og det er ingenlunde umuligt, at flere andre ogsaa

---

[1] Samlinger til det N. Folks Sprog og Hist. I. S. 10.

have tilhørt denne Stands dengang endnu ikke saa faa ringere og lidet bemærkede Ætter. En anden Skatteyder paa Veien, Jon Iversen, var saa velhavende, at han maatte ud med 35 Lod Sølv og 16 Vaager Fisk og dertil andre 35 Lod for sit Jordegods. Thorstein Eriksen paa Kvalvaag, der eiede en Jagt, betalte for samme 6 Lod Sølv, 20 Mark. Flere af disse paa Værene bosatte Folk kunne tænkes at have tilhørt den fremtrædende Æt paa Aspe i Fredø Sogn, af hvilken Erkebiskop Gaute og muligens ogsaa hans Forgjænger paa Erkestolen Olaf Trondssøn vare Medlemmer, og hvormed Erkebiskop Olaf Engebretssøn antages at have været cognatisk beslægtet.

Den første Efterretning om Øen Fosen, som findes efter 1520, forekommer i et Mandtal over Skibsskatten (i Rigsarchivet). Her opføres for 1557—1559 blandt „fulde Gaardmænd" i Nordmøre Len Erik paa Fosen, der betalte 1 Daler, og blandt Husmændene Jakob i Fosen, der betalte $^1/_2$ Daler. Ifølge den bekjendte Lensherre i Throndhjem Ludvig Munks Jordebog for 1. Mai 1590—1. Mai 1591 svaredes der af Gaarden i Leding 5 Mærker Smør og 10 Mærker Mel, og denne, der her maaske for første Gang i offentligt Dokument benævnes Lille-Fosen og udtrykkelig henføres til „Stigtens Gods", opføres for en Landskyld af et Spand Smør.

Ved Siden af Fiskeri og Fiskehandel begyndte i det sextende Aarhundrede Trælasthandelen at spille en stor Rolle ogsaa langs Norges Vestkyst. Denne, der allerede tidligere havde været hyppig besøgt af Englændere, Skotter og Hollændere, tiltrak sig nu i forhøiet Grad disse Fremmedes Opmærksomhed. Som bekjendt foregik Trælastudførselen lige indtil 1662 ganske uregelbundet og saa at sige vildt, idet de Fremmede søgte ind overalt, hvor der var Skov, og handlede umiddelbart med Bønder og

hvem der forøvrigt havde noget at sælge, idet Lasten vistnok for det meste solgtes til Skampris og uden nogetsomhelst Hensyn til Skovenes Bevarelse. Det er bekjendt, at Embedsmænd og ikke mindst Præster ved den Tid vare ivrige Trælasthandlere, og at endog Navne paa saadanne Mænd („Hr. Christen op Our“ og „Hr. Michel op Hevn“) anbragtes paa de hollandske Søkarter som Lokalbetegnelser. Naturligvis skulde der erlægges Told af den udførte Last og af de Varer, som de Fremmede medbragte, og denne Oppebørsel har vistnok oprindelig været varetaget af Fogderne. Først senere ansattes særegne Toldere, men uden at der i Begyndelsen gaves noget fast Toldsted. Den første særlig som Tolder beskikkede Mand skal have været Jens Kjempe, der døde paa Blakstad i Battenfjorden 1611. Derefter nævnes ved 1625 Oluf Meckelborg som Tolder, men tillige Foged i Nordmøre ved 1625.[1] Med ham kom en Familie til Egnen, som siden holdt sig paa de Kanter i flere Menneskealdre som Handelsmænd og i andre Stillinger.

Under disse Forhold gik Lille-Fosen efterhaanden over fra at være en Gaard til at blive et Strandsted og benævnes allerede 1631 et Ladested,[2] vistnok for Udførsel af Trælast og Indførsel af dansk Korn. Ved et „Ladested“ forstodes dog i hin Tid og langt senere ikke, hvad man derved nu tænker sig, idet Forskjellen mellem Kjøbstæder og Ladesteder i merkantil Henseende efterhaanden er bortfaldt. I 1646 omtales paa Stedet 3 „Strandsiddere“, Herman, Mogens og Tørris, samt 1 Dreng, der tjente for fuld Løn, i 1648 kun en Strandsidder, 2 Skræddere og 1 Skomager som fastboende Skatteydere. I 1650 var der 5 Strandsiddere, hvoriblandt en „Peder Garnbinder“,

---

[1] Norske Rigsregistranter, V. S. 470.

[2] Sammesteds, VI. S. 299.

2 Skræddere og 1 Skomager. I 1652 var der 6 „Strandsiddere", 1 Skomager og 3 Skræddere. Hertil kommer naturligvis den egentlige Gaards Folk samt andre ikke skattelagte Personer.

I den følgende Tid er imidlertid Lille-Fosen gaaet ret hurtigt fremad. Det berettes udtrykkelig, at Forøgelsen af Indbyggertallet her er foranlediget ved Bortflytninger fra Grip. Om denne Ø haves fra 1694 nogle Oplysninger, som her fortjene at anføres. Biskop Peder Krog skriver den 28. Novbr. 1694: „Tiden har gjort store Forandringer paa dette Sted. Da Reformatsen[1] udgik for 100 Aar siden, skal Grip have været meget vel beboet, saa at Kapellanen boede der og gjorde hver Søndag Tjeneste. Men da der pl. m.[2] Aar 1640 den største Del af Grips Værmænd ved en mærkelig Havs-Vaade forulykkedes, en Del ogsaa indflyttede paa det faste Land,[3] Lille-Fosen særdeles at bevaane, er Grip siden af fattige Fiskere alene bebygget og Kapellanen udi C. 4ti Tider forlovet at reise ud paa det faste Land [ɔ: Kvernes paa Averøen] at bo". Samme Aar, 27. Juni 1694, afgave Stiftamtmand Hans Kaas og Biskop Krog i Fællesskab en ny Erklæring om Grip, hvori det hedder: „Kvernes Gjeld bestaar af 3 populøse Menigheder tillands og en tilsøs, kaldet Grip, som tilforne for

[1] Det kgl. norske Videnskabers Selskabs Skrifter i det 19de Aarh. I. S. 398—399, hvor den Gripske Kapellans Pligter og Rettigheder angives, saaledes som de bestemtes ved „Reformatsen" af 1589.

[2] ɔ: plus-minus = circa.

[3] De større Øer opfattes som Fastland i Sammenligning med Udskjæret Grip. Sammenlign Udtrykket Meginland om Hovedøer (f. Ex. paa Hetlands-Øerne).

200, 80, 60 Aar siden haver været temmelig vel bebygget af velhavende Folk, som formedelst Fiskeriets Velsignelse have havt deres Jægte-Brug at fare til Bergen og andre Steder, hvorfor de og paa de Tider have havt deres egen Præst hos sig, som hver Søndag haver gjort Tjenester efter Stiftsbogen. Men efter at Søen ikke alene haver gjort stor Skade ved en ulykkelig Hændelse paa de fleste af Stedets Indbyggere, som i stor Mængde ynkelig bortkom, men endog fordærvet Havnene der ved Stedet, at ingen Jægt der skal kunne bjerge sig, haver dette været Aarsag til, at Folket mestendels haver søgt det faste Land og nedsat sig udi og omkring Fosen,[1] saa at Fosens Borgere skal have nu deres Kjøbsvende der liggende i Fiskeriets Tider til at forsyne de Fiskere og Indbyggere, som der kunne opholde sig, hvilke ere ikkun faa og fattige. Og som Stedet er ikkun en maadelig Klippe i den vilde Sø, to Mile fra Landet, af saa stor Incommoditet, at der ikke kan holdes det mindste Kvæg, ikke haves fersk Vand, Tømmer eller Brændeved og deslige uden fra det faste Land, haver tilligemed Indvaanerne ogsaa Præsten søgt og erholdet i forrige Tider den Frihed, at han maatte bo paa det faste Land. Siden hvilken Tid der ikke er holden Tjeneste paa Grip uden hver fjerde Søndag, og derimod skeet flere Tjenester udi de 3 Kirker tillands, dog dette ikkun indeterminate, og som Sognepræsten kunde have befalet. — — Saa haver Sognepræsten for saadan Participation udi Arbeidet aflagt Kapellanen med en Løn aarligen til sin Underholdning, eftersom det ringe, Kapellanen nyder af Grip, dertil ikke kan forslaa, og Kapellanen i saa Maade været anseet

---

[1] ɔ: til Fosen og de omliggende Øer, Indlandet og Nordlandet?

baade for en residerende til Grip og en domesticus udi Gjeldet". [1]

Til Supplering og nærmere Belysning af disse i en noget senere Tid afgivne Embeds-Erklæringer af Stiftsøvrigheden kan anføres, at medens der paa Grip 1646 endnu boede 40 Skatteydere og i 1648 30 „Værmænd", opføres der i 1652 34 Skatteydere, hvilket Antal saa i 1656 er gaaet ned til 16. I Mellemtiden mellem 1652 og 1656 maa da Indflytningen fra Grip til Fosen fornemlig have fundet Sted. Den sidste Præst, der har havt Bolig paa Grip, hedte Peder Pedersen Stadel. Han forekommer som saadan allerede 1622. I 1634 fik han Kongebrev paa det første ledige Præstegjeld i Throndhjems Len, „saafremt han efter Ordinantsen og udgangne Forordninger bliver lovlig kaldet dertil", men under 29. Juni 1635 (Kongebrevet er udstedt fra Tønset Præstegaard i Østerdalen, hvor Christian IV. dengang befandt sig paa sin eneste Reise i Norges Indre) fik han Tilladelse til at bo og residere „paa det faste Land", mod 30 Gange om Aaret — foruden ellers, naar hans Nærværelse er nødvendig — at besøge Grip og prædike der. Han havde anført, „at den meste Almue paa Grip udi næste forledne Aaringer udi stor Armod og Elendighed var bortdød, desforuden selv med Skjørbug at være anfegtet." Endnu i 1648 boede han med sin Kone paa Limvaagen i det senere Edø Præstegjeld, hvilken Gaard var Mensalgaard under Kvernes. Han skal have været en duelig Sømand og have havt fem Sønner, med hvilke han pleiede at reise fra Limvaagen til Grip. [2]

[1] Senere (indtil Oprettelsen af Christianssunds Præstegjeld 1827) var den resid. Kapellan til Kvernes tillige „Sognepræst" til Grip.

[2] Erlandsen, Throndhjems Stifts Geistlighed, S. 468. Norske Rigsregistranter, VI. S. 640, VII. S. 64.

Omkring 1630 havde Fosen en Beboer, som vandt megen, men ikke den hæderligste Navnkundighed i Egnen, nemlig Fogden Balthasar Karre, tidligere Foged i Jemteland. I 1630 havde han paa Kronens Vegne bortbygslet Lille-Fosen Gaard til en Bonde, som kort efter døde, hvorpaa han uddrev Enken, „hvis Forfædre havde havt Gaarden i Fæste hele sin Tid og bebygget den fra Grunden af“. Fogden havde nemlig selv faaet Lyst til at have Fosen til Avlsgaard og under 10de April 1631 erhvervet sig kongeligt Livsbrev paa samme for sig og Hustru.[1] Enken, hvis Bygselbrev Karre havde taget fra hende og revet itu, medens han overlod hendes Hus — dette har han altsaa ei havt Brug for, da det kun var ham om en Avlsgaard at gjøre, — til en anden, gjorde dog Modforestillinger for den kgl. Kommission, der under Kantsler Jens Bjelkes Forsæde i 1632 skulde kontrollere Fogderne. Ved samme Leilighed omtales „de andre Strandsiddere paa Gaardens Grund“, og man ser, at det var disse af stor Vigtighed at beholde sine Huse, da de for at opnaa dette tilbøde at give dobbelt Afgift af sine Pladse. En af disse Strandsiddere havde bygget Hus paa Øen med den forrige Foged og Tolder Olaf Meckelborgs Forlov, men af Karre faaet Befaling om at rydde Pladsen.[2] Balthasar Karre blev i 1633 af Kongen afsat fra sit Embede for en Mængde af ham begaaede Uretfærdigheder, der vare komne for Lyset ved Kommissionens Virksomhed,[3] men maa have beholdt Fæstet paa Gaarden, thi han havde i den følgende Tid Bolig der

---

[1] Livsbrevet haves i Norske Rigsregistranter, VI. S. 312.

[2] Bendixen i Program fra Christianssunds Skole for 1870, S. 50.

[3] Se herom Yngvar Nielsens Skrift: Jens Bjelke til Østraat, Chra. 1872. S. 186, 188, 228, 245, samt Norske Rigsregistr. passim.

og opføres endog i Lensregnskaberne som „Balzer Fosen".[1] Han maa være død i Slutningen af 1642 eller Begyndelsen af 1643. Denne Mand havde vidst at samle sig et betydeligt Odelsgods og eiede bl. a. i 1636 to Flomsager i Thingvold. Siden nævnes hans Enke Alhed Jacobsdatter (Datter af Throndhjems Lagmand Jacob Petersen) som boende paa Gaarden („Alhed i Fosen") ved Aarene 1644—1648. En Søn Jens nævnes 1650, og maaske har den Balthasar Karre, der i samme Aar nævnes som Tolder her,[2] ogsaa været dette Ægtepars Søn. Den afsatte Foged Karres Eftermand blev Christopher Nilsen Tønder, gift med Karen, Datter af Borgermester Ole Skriver i Throndhjem og Svoger af den rige Præst Hr. Peder Lauritsén Krabbe i Aure. Ogsaa denne Foged besad flere Sagbrug og et betydeligt Jordegods paa Nordmøre. Tolderen i Nordmøre boede 1636 paa Blakstad, i 1640—41 paa Stensvig i Bremsnes. I 1636 boede derhos en Toldskriver paa Leite i Megs Thinglag. I 1634 var en Nils Christensen Tolder. I dette Aar fik Lensherren i Throndhjem, Hr. Oluf Parsberg, Ordre til at udlægge Tolderen en Gaard, hvor han kunde „forvare sin Toldkiste". To Aar senere klager Nils over, at han boede langt fra Toldstedet, som vel nu har været Lille-Fosen, og Hr. Oluf fik derfor Befaling til at lade ham

---

[1] Kongen havde dog i 1633 (N. Registr. VI. S. 500—501) forbudt ham at blive boende i Nordmøre Fogderi, ligesom overhoved ogsaa andre afsatte Fogder ved samme Leilighed fik Forbud mod at blive „i Landet", naar de vilde bruge borgerlig Næring. Dette Kongebud er altsaa ikke blevet respekteret. Et „Indlæg" af B. K. til det Ostindiske Kompagni blev af Kongen refuseret, hvorimod han maatte betale Kongen en „Aftingning" af 600 Rdl. (ibid. S. 692 flg.).

[2] Top. Journal XVI. S. 57.

bygge en Toldbod, hvor han om Sommeren kunde bo med Hustru og Børn. Men det er vistnok tvivlsomt, om dette virkelig er skeet, thi ganske det samme Paabud gjentoges 1643 til en følgende Lensherre, Frederik Urne. Det heder imidlertid 1640, at Nils Christensen, der da kaldes „forrige Tolder", for nogen Tid siden havde ladet anbringe 4 Ringe i Lille-Fosens Havn til Brug for de hollandske Skibe. Afgifterne af disse Ringe skulde tilflyde Throndhjems Tugthus.[1]

Hvor hyppigt Hollænderne færdedes her paa denne Tid, kan sluttes af et Brev fra 1638. Dette viser, at ikke mindre end 30 Skippere af denne Nation havde „forseet sig med Toldens Erlæggelse" i Nordmøre i Aaret 1637. Kongen var dog bleven tilfredsstillet ved en i Amsterdam erlagt Sum af 8000 Rdl. Spec. De Skyldige hørte især hjemme i Hinlopen og Koudam. Kun to af dem havde vægret sig ved i Holland at betale sin Del af den nævnte Sum.[2]

II.

De faa Byer, som Norge i ældre Tider havde, og hvis Antal især var paafaldende lidet langs Vestkysten — her gaves kun Stavanger, Bergen og Throndhjem — betragtede sig som eneberettigede til al Handel inden de Distrikter, som enhver af dem tilegnede sig. Denne Betragtning deltes ogsaa af Regjeringen, og enhver Egn ansaaes som henhørende „under" en bestemt Kjøbstad.

---

[1] Norske Rigsregistr. VI. S. 637, 643, VII. S. 207, 670, 732, VIII. S. 261.

[2] N. Rigsregistr. VII. S. 393. Kongen havde nemlig det Tvangsmiddel mod saadanne Personer, at han kunde lade dem arrestere, naar de indfandt sig paa andre Steder i hans Lande, f. Ex. i Flekkerø, i Bergen, i Øresund o. s. v.

Namdalens, Fosens (ɔ: „Stor-Fosens“), Nordmøres og Romsdals Fogderier benævntes i det syttende Aarhundrede „de fire Sølen“, men om dem herskede der en stadig Strid og Kamp mellem Throndhjem og Bergen. Throndhjem mente at kunne regne disse i dets Stift liggende Egne som sin naturlige Domæne, men Bergen stræbte ivrig efter at faa Indpas. Regjeringen var her vaklende, og de to Rivaler fik vexelvis Ret. I 1584 fik Bergen Lov til at handle i Sølenene, mod at Thrønderne skulde faa samme Ret i Bergens Stift, hvor disse dog aldrig kunde tænke paa at gjøre sig gjældende. I 1591 og 1602 afgaves Resolutioner til Fordel for Throndhjems Eneret, dog saa, at denne By skulde være forpligtet til at skaffe Sølenene fornøden Tilførsel af de Artikler, de tiltrængte, men Bergenserne gjorde saa siden gjældende, at Throndhjem ikke opfyldte denne Forpligtelse, hvorefter saa Christian IV. atter gav Bergen Adgang. Disse Privilegier bleve saa atter Bergen fratagne, men uden at Striden dermed ophørte.[1] Imidlertid bosatte efterhaanden adskillige Throndhjemmere sig i Sølenene, hvor de, i Regelen vel med Borgerskab i sin Hjemstad, dreve fordelagtig Handel, især, som det maa antages, med Trælast og dertil Kramhandel med Almuen. Disse Folk benyttede naturligvis ogsaa Leiligheden til ved sin Kapitalstyrke at erhverve Jordegods for en billig Penge og bleve saaledes paa en Gang Proprietærer og Handelsmænd. Men, da de bosatte sig paa forskjellige Steder omkring i Fogderierne, bidrog dette ikke til at fremme, men tvertimod til at hemme Udviklingen af Ladestedet paa Lille-Fosen. Som saadanne rige paa Nordmøre bosatte „Borgere“ nævnes ved Midten af det syttende Aarhundrede Jacob Meckel-

---

[1] Bendixen i Christianssunds Skoles Program 1870, S. 15 flg.

borg, Hans Ryter, Michael Schive, Hans Femer, der skal have været den rigeste, Jørgen og Christopher Femer, Hans Ørbek, Rasmus Teilgaard, Frants Bøye, Mathias Ribe o. fl. Navnene tyde paa dansk og for Femer-Familiens Vedkommende holstensk Oprindelse.[1]

I Aaret 1653 afgav Jørgen Bjelke, Kantsler Jens Bjelkes noksom bekjendte Søn,[2] i Kjøbenhavn en hidtil ikke trykt „Underdanigst Relation om Kjøbstædernes og Havnenes Beskaffenhed udi Norge fra Bahus til Throndhjem beregnet“.[3] Hans Betænkning gaar ud paa Koncentration af Handelen til de existerende Kjøbstæder og, saavidt muligt, Afskaffelse af de smaa Handelssteder, der havde dannet sig i Udhavnene, bl. a. ogsaa fordi „Hans Kgl. Majestæts Told derved ei saa lettelig kan forsviges“. Han foreslaar yderligere, at „Ingen maa have Hus eller Gaard paa Landet og bruge borgerlig Næring, men at han alene haver Hus og Gaard i Kjøbstaden samt holder Dug og Disk der“. En Borger skulde paa Landet „ikke have videre Hus, end en Søbod, og ei længer paa Landet handle efter den forlagte Tid“. Dog vilde han have visse Ladesteder bevarede, og mellem dem var Lille-Fosen.

Herom udtaler Bjelke sig saaledes: „I Throndhjems Len ere adskillige Ladesteder, hvor Saugbrug er, og mest i Sølenene, hvor Bergens Borgere have havt Privilegier og Frihed at handle tilligemed Throndhjems. Dersom der endnu maatte være fri Handel, som tilforn, og Bergens Borgere med Throndhjems Borgere skulde

[1] Disse Navne ere hentede fra Bendixen, Chr.sunds Skoles Program 1870, S. 26, uden at jeg har nærmere Besked om dem.

[2] Generallieutenant Jørgen Bjelkes Selvbiographi, udgiven for første Gang af J. A. Fridericia, Kbhvn. 1890.

[3] Venskabelig Meddelelse af Rigsarchivar Birkeland.

handle tilligemed hverandre og ubehindrede af Fremmede, da skulde Tolden løbe ulige høiere. Men, om tillige skulde tillades derhos en Havn eller Ladested, som burde beseiles af Fremmede i den Consideration, at Kjøbstæderne ere langt borte, og Kræmmere deres Varer udi dyreste Maader, naar de alene maatte raade, skulde udhøkre, da var det tjenligt, at Fosen Ladested blev ved Magt, saaledes, at Fremmede der skulde maatte udskibe deres Varer og lade Sutlerne der blive, imidlertid Skibet seilede ind i Fjordene, hvor Tømmerlast falder mest, og der deres Last med rede Penge indkjøbte, dog ingen Fedevare. Dette forskrevne Fosen burde vel forsees med et godt Blokhus".

Det ser imidlertid ikke ud til, at Bjelkes Forestillinger for det første have havt praktiske Følger.

Det daværende Strandsted Molde spillede for Romsdals Vedkommende den samme Rolle, som Lille-Fosen for Nordmøres, men var da folkerigere og betydeligere end dette. Toldregnskaberne for 1604—1605[1] vise f. Ex., at Hollændere og Kjøbenhavnere stærkt besøgte Ladestedet. Men især fremgaar dog Moldes Væxt af den Kjendsgjerning, at dets Indbyggere, der boede dels paa Molde Gaards, dels paa Nabogaarden Reknes's Grund, den 8. Juni 1656 ansøgte om paa egen Bekostning at maatte opføre egen Kirke. Andragendet, der er stilet ikke til Kongen, men kun til Throndhjems Biskop, Mag. Erik Bredal, er undertegnet af 6 Mænd.[2] Kirken vides at have

[1] Af Sagefaldsregnskaberne for samme Aar erfares, at Jacob Lund paa Molde maatte bøde 5 Daler, „for han uden Lov og Minde haver slaget og affført Hø af Bolsø Holmer".

[2] Odin Aagesen, Rasmus Mortensen, Lauge Nilsen, Henrik Jansen (ɔ: Henr. Jansen Wessel, Tordenskjolds Bedstefader?), Hans Rasmussen og Oluf Pedersen.

været i fuld Stand 1661. Som Givere til samme ved dens Opførelse nævnes en Robert Cotton og hans Hustru Margrete Jonsdatter. Disse ellers ubekjendte Navne ere interessante, fordi de vise os, at en Skotlænder eller Englænder allerede da havde fæstet Bolig paa Stedet og giftet sig med en af Landets Døtre, et af de første Spor til denne siden saa hyppige og navnlig for Christianssund saa betydningsfulde og mærkelige Indvandring. Tredive Aar senere hed Kirkeværgen paa Molde John Johnston, atter et britisk Navn.[1] Senere forekomme der Navnene Jalles og Allan.

I 1658 afstodes Throndhjems Len, hvorunder Nordmøre henhørte, til Sverige, men var inden Aarets Udgang gjenvundet. I en udførlig og høist interessant Beretning, som Friherre Lorentz Creutz, der havde taget Lenet i Besiddelse paa Carl Gustavs Vegne, afgav 1659, idet man i Sverige fremdeles gjorde Regning paa at faa det tilbage ved Krigens Ende, omtales „Fosen udi Nordmør“ som det Sted, hvor Tolden erlægges, uden nærmere Oplysning. Derimod omtaler Creutz noget nærmere Molde som „en liden Flek“, hvor en Hob Throndhjems Borgere „och andra strykande“ have nedsat sig „og drive Handel med Bønderne i Romsdalen og en stor Del af Nordmør og med de Fremmede, idet de udskibe Bord eller Bræ-

[1] Se herom: „Adskilligt om Kjøbstaden Molde“ af O. C. Bull i Topogr. Statist. Samlinger, udg. af Selskabet for Norges Vel, I, 1, S. 73 flg. Fra samme Tid hang i Molde Kirke et Familiebillede, forestillende en Kone med Mand og Børn. Sagnet fortæller, at oprindelig havde begge Konens Mænd været der afbildede, „men, da den ene, som var en Udlænding, rømte bort, lod hun ham udslette, som paa Skilderiet tydelig vises at være skeet“. Det har vel været en forløben Britte. (Sammesteds S. 76).

der, Tjære, Fisk, Tran, Skindvarer og andet mere, hvilken Handel ikke ringe Throndhjem forfordeler, saavelsom andre Udliggere, af hvilke Landet er opfyldt paa alle Kanter". Creutz finder dog, at Romsdalens lange Afstand fra Throndhjem — 27 Miles „elak" Fart, hvor man ofte formedelst Modvind bliver liggende mellem Klipperne en lang Tid med sine Baade, da man ikke har bedre Farkoster, og ofte fortærer mere, end Varerne ere værd, — gjør det rimeligt, at her burde anlægges et Handelssted, dog ikke med „Stapelstads" Ret. Idet han ikke har noget tilovers for Molde, foreslaar han den nye By anlagt enten paa Veø, „hvor de Engelske i gamle Dage have havt sin Stapel (?), og hvor Rudera af deres (!) Kirker og Huse endnu findes", eller ved Markedspladsen i Grytten. Creutz tilføier forøvrigt en interessant Oplysning om, hvorledes Tolden tidligere havde været erlagt af Hollænderne. Paa ethvert Skib var indbrændt et Mærke, der skulde angive dets Drægtighed, og herefter betaltes da Told. Men Mærkerne vare upaalidelige, hvoraf Følgen blev et stort Underslæb. Da man saa begyndte at anstille Undersøgelser, viste det sig, at Skibe, hvis indbrændte Mærke angav 70 eller 80 Læster, viste sig at rumme 120 eller 130. Hollænderne bleve da meget misfornøiede, da de nødtes til at betale for den fulde Drægtighed og af hvert Stykke à part.[1]

Lille-Fosen var forøvrigt ikke blevet ganske uberørt af selve Krigsbegivenhederne. Da Krigen i September 1658 fornyedes og de bergenhusiske og søndenfjeldske Tropper satte sig i Bevægelse for at tage Throndhjems Len tilbage, holdt Svensken just paa at udskrive Soldater

---

[1] Handlingar, rörande Skandinaviens Historia, XXX. (ↄ: „Nya Hdl." XX). Stockholm 1849. S. 220—223.

og afvæbne Almuen i Romsdalen og Nordmøre. Dette forhindredes ved Nordmændenes hurtige Fremrykning. Den 16. September kom Major Eilerik Visborg,[1] der anførte det bergenhusiske Korps's Avantgarde, uforvarende over den svenske Session, der holdtes paa Vestnes i Romsdalen, hvilken han der sprængte, og to Dage efter sprængte han ligeledes en anden Session, der holdtes paa Lille-Fosen. Her laa ogsaa en engelsk Kaper, hvilken Svensken havde hyret til at krydse i Throndhjemsfjorden. Den skulde just lodses did af to Borgere, da Visborg i rette Øieblik kom og lagde Beslag paa den. Under denne Expedition omtales det udtrykkelig, at flere „Udliggere“ (det vil her sige bosatte Handelsmænd fra Throndhjem) i Lille-Fosen gjorde Tjeneste som Speidere mellem de to norske Hærafdelinger under disses Fremrykning. En liden væbnet Styrke forblev ogsaa i Lille-Fosen for at bevogte de Oplag og Mundforraad, som fandtes paa Stedet, og i December 1658 skal den endog have talt 300 Mand, væsentlig opbudne Bønder fra Søndmøre og Fjordene.[2]

III.

Kort efter Enevoldsmagtens Indførelse var en Art Repræsentation for de norske Kjøbstæder samlet i Kjøbenhavn tilligemed endel norske Embedsmænd, og til disse henvendte Rentekammeret sig med Spørgsmaal om økonomiske Forhold i Norge. Blandt disse Spørgsmaal var ogsaa dette, om „hvilke smaa Toldsteder for Underslæbs Skyld kunde afskaffes“. Hertil bemærkedes bl. A., at al Trælast indenfor Agdenes burde føres til Throndhjems By, men udenfor Agdenes til Lille-Fosen, og ingen

[1] Om denne Mands Bedrifter ved anden Leilighed i denne Krig se Y. Nielsen i nærværende Tidsskrift, IV. S. 286 flg.

[2] Ludvig Rosenkrands's Regnskaber i Rigsarchivet.

anden Ladeplads i Lenet tilstedes. Men dette var ogsaa den eneste Handel, man vilde unde Lille-Fosen, thi „efter Loven, Privilegierne og Toldrullen“ burde fremdeles alle Fedevarer føres til „Byen“ (ↄ: Throndhjem), „og al fremmed Indførsel, være sig Kramgods, Specerier, Salt, Kornvarer, ske til „Byen“ og ingen andensteds, undtagen hvad Borgerskabet (hvorved maa forstaaes Throndhjems) selv med deres egne eller Fragteskibe indfører, som de ere pligtige at forsyne Sølenene med“. Romsdals Toldsted (Molde) syntes det derimod „fornøden at afskaffe efter (Throndhjems) Borgerskabs Andragelse samt Almuens store Klagemaal over Skovenes ganske Udhuggelse“.[1]

Det er klart, at Kjøbstædernes Privilegier, der vilde have medført Ladepladsernes Ruin, paa Grund af sin overdrevne og unaturlige Udstrækning, ikke bleve gjennemførte i sin Strenghed, og at altsaa megen Handel vedblev at drives fra disse sidste, der efter Lovens Bogstav var ulovlig. Men idelig stræbte dog Kjøbstæderne at gjøre sin Ret gjældende og understøttedes heri fra oven. Til Christianias Fordel skulde de østlandske, til Christianssands de vestlandske Ladesteder undertrykkes, og saaledes ogsaa til Throndhjems Bedste de nordenfjeldske. Det var overhoved Regjeringens Tanke at samle Norges Handel, saavidt muligt, til de fire Stiftsstæder.

Bestemmelsen af 1662, der paabød, at Trælastudførsel herefter skulde finde Sted alene fra Kjøbstæder og enkelte privilegerede Ladepladse, har naturligvis bidraget til at samle Nordmøres Trælastudskibning til Lille-Fosen.

Nogle Aar senere var det, at det bekjendte Mandtal i Norge optoges (1666), hvilket afgiver det første sikre Holdepunkt for Beregningen af Norges Folkemængde.

---

[1] Meddelelser fra det norske Rigsarchiv, I. S. 317.

I hint Aar befandt der sig paa „Fosens Strandsted" 62 Mandfolk over og 38 under 38 Aar, tilsammen 100. Sandsynligvis har her Antallet af Kvinder været noget mindre end af Mænd, men Befolkningen maa dog have nærmet sig til 200. Om Nordlandet og Indlandet allerede da har havt nogen Strandsidderbefolkning, og om denne er medregnet under „Fosen", kan jeg ikke sige.[1]

Mellem de ved Midten af 50-Aarene i det syttende Aarhundrede fra Grip til Lille-Fosen indflyttede Personer kom en Mand ved Navn Ole Steensen („Baadsmand") til at vække en Smule Opsigt. Han havde Borgerskab i Throndhjem og ansaaes for en af Lille-Fosens mest velhavende Mænd, men synes at have beriget sig ved Toldsvig og Smugleri. I Løbet af faa Aar var han bleven greben heri ikke mindre end fem Gange. I 1659 havde Tolderen paa Lille-Fosen, Lambert Hansen Vandet, Mistanke om, at Ole Steensen atter havde gjort sig skyldig i en lignende Forgaaelse, og en Dag, da Ole var fraværende, indfandt han sig, ledsaget af Fogden Jacob Jensens „Hovmand" og Tjener, i hans Hus og forlangte at foretage Visitation. Oles Kone udleverede Nøglerne til alle Vareboderne, saavel i Gaarden, som paa Bryggen, men negtede dog at aabne et Rum, hvilket derfor af Tolderen og Fogdens Betjente blev opbrudt. Her forefandtes 22 Ruller Tobak, alle af ens Mærke og Indpakning. Tolderen lod da disse bringe paa Toldboden og nedlagde retslig Paastand paa, at de skulde være forbrudte til Konfiskation. Under Sagens Gang paastod Ole, at han var uskyldig, idet han i længere Tid havde kjøbt smaa Partier af mange forskjellige Skippere. Denne Forklaring

---

[1] Tidsskrift for Videnskab og Literatur, udg. af Chr. Lange. II. (1848) S. 353.

blev ogsaa virkelig tagen for god baade af Sorenskriveren paa Nordmøre, Henrik Nilsen, der rigtignok skal have været en Svoger af Ole Steensen, og af den konstituerede Lagmand Morten Lauritsen Lerche, der saaledes ved Domme af 22. August 1659 og 28. Februar 1660 frifandt Ole. Men ved Herredagen i Christiania, hvor Sagen behandledes 15. August 1661, tilbagevistes den til fornyet Behandling ved Hjemthinget.[1] Allerede under Sagens Behandling for de underordnede Domstole havde Ole „høilig forløbet sig mod den Respekt, han var sin Herre og Konge skyldig, og forsætlig med adskillige grove Ord og ufortjent Tale søgt at forringe og forkleine Hans Majestæt". Ordlyden af hans Ytringer kjendes dog ikke, og det var først under Herredagen i Christiania i August 1664, at Generalfiskalen Severin Christensen Smitt ved Rygtet og af Lagmandens Domsakt kom under Veir med den farlige Ytring, der hidtil havde passeret upaatalt gjennem de underordnede Retter, hvilke efter hans uforgribelige Formening neppe havde været upaavirkede af Bestikkelser fra Oles Side. Statholder Gyldenløve, der indberettede Sagen til Kongen den 6. August 1664, ønskede Befaling udstedt saavel til Delinkventen som til Lagmanden om at indfinde sig til Herredagen eller for Kommissarier for at svare til sine Gjerninger. I Henhold til Generalfiskalens og Statholderens Indstillinger blev der allerede under 13. August 1664 udfærdiget to kongelige Reskripter. I det ene af disse paalægges det Generalfiskalen at drage Omsorg for, at Lagmandsdommen ufortøvet indbragtes for den da siddende Herredag, eller, om Tiden var for fremskreden til, at dette kunde ske, strax blev forelagt en Kommission til Paakjendelse. Ifølge det

---

[1] Herredagens Domsbog for 1661.

andet, til Statholder Gyldenløve selv stilede Missive, skulde Kommissionen bestaa af denne selv og tre andre af ham opnævnte Mænd. Ole Steensen Baadsmand var allerede af Generalfiskalen besørget hentet til Christiania,[1] hvor ogsaa Throndhjems Lagmand var tilstede, og nu traadte saa Gyldenløve sammen i sin Kommission med Generalkrigskommissær Banner, Oberst H. J. Schjørt og Lagmanden i Christiania Wittekind Huus. Disse dømte Ole Steensen til at holdes i Arrest paa Akershus Fæstning indtil videre, saasom han „sig med utilbørlige Ord imod Hs. Kgl. Majestæts høie Respekt skal have forseet og desuden befindes fem Gange Toldsvig imod Toldrullen at have begaaet“. Han fandt nemlig, at der under Proceduren for Underretterne var begaaet Feil, og at der kunde have været Grund til at henvise den til Hjemthing og Lagthing, men, heder det i Gyldenløves Indberetning, „som det angaar E. K. Majestæts egen Person og ikke vel paa den Maner kan uden Skandale afgaa, da haver vi ikke understaaet os den Maade at følge, omend at *persona læsa omni exceptione major est* o. s. v., hvorfor vi da ikke bedre kan eragte end at tilkjende den beskyldte Person sig for offentlig Lagthingsret selv tolvte at lovværge, funderende samme vores Betænkende paa Norges Lov, Tyvebalken 14. Kap.,[2] som expresse byder, at for alle Ubodemaal skal sværges med Tylvter-Ed, saa og paa

[1] Der haves en Kopi af 6. August samme Aar fra Gyldenløve til „Kjære Jacob Jensen“ (Hersleb, Foged paa Nordmøre) om at lade Ole Steensens Bo registere ved Sorenskriveren og sex Lagrettesmænd og lade ham sende arresteret til Christiania for at føre sin Sag. Fripas udstedtes for Korporal Eilif Gudbrandsen, der skulde transportere ham.

[2] Christian den Fjerdes norske Lovbog, udg. af Fr. Hallager og Fr. Brandt. Chra. 1855. S. 192.

Toldrullen, Anno 1662 udgangen, som tillader Toldbetjenterne, at om Suspicion ved Underslæb hos nogle kan haves, at han da skal være forpligtet at lovværge sig, hvor meget mere *in crimine Majestatis.* Før Kommissionen imidlertid fandt at kunne skride „til nogen Fuldkommenhed", ønskede den at vide, om det var Kongens Vilje, at der skulde afsiges Dom, „efterdi samme Sag haver tilforne udi seneste Arvehylding her udi Riget været for de høivise Herrer og Kongl. Deputerede og beretttes ad referendum optagen". Hvad Ole Steensen Baadsmand selv angaar, oplyser Statholderen, at han er „ud af det gemene canaille og af ondt Renommé". Da han fem Gange skal have begaaet Toldsvig, har Kommissionen ladet ham sætte fast i Henhold til Toldordinantsens Bestemmelse, at naar en Person mere end tre Gange har gjort sig skyldig i Toldsvig, skal det bero paa kongelig Resolution „om han videre skal tilstedes iblandt tro Undersaatter at handtere". Men Gyldenløve befrygter, at bliver Ole sat paa fri Fod igjen, „skal han maaske bedrive flere grove Stykker", og han mener derfor, at det var bedst, at Kongen lod ham bringe til Bremerholm. Under 16. Novbr. blev der udfærdiget Befaling om, at Sagen paany skulde bringes i Rette paa behørige Steder, men Baadsmanden fremdeles holdes i Varetægtsarrest paa Akershus. Sagens endelige Udfald er mig ubekjendt, men af et Kongebrev til Kantsler Ove Bjelke af 27. Januar 1666 sees, at Ole Baadsmand har faaet Konfirmation paa et Skjøde paa Gaarden Bolgen paa Fredø og altsaa maa have været sluppen ud af Arresten og undgaaet den ham truende haarde Skjebne at skulle blive sendt til Bremerholm.[1] I 1685 omtales i Skatteregnska-

[1] Ole Steensen er — dog uden nærmere Oplysninger — nævnt af R. Nyerup i hans Efterretninger om Kong Frederik den

berne hans Arvinger som Eiere af flere Gaarde i Omegnen af Lille-Fosen.

Forskjellige bevarede Skatteregnskaber o. s. v. give ogsaa nogle Oplysninger om Forholdene paa Stedet kort efter Statsforandringen. I 1662—1663 betalte 21 „Strandsiddere“ hver $^1/_2$ Rdl. i Skat; af dem ere 3 betegnede som Husmænd, 3 som Kippere.[1] Af Haandverksmænd der var 1 Bartskjærer („Mester Peter“), 2 Skræddere og 1 Skomager, hvilken sidste var Borger i Throndhjem og skattede der, de øvrige betalte hver 1 Rdl. i Skat. Karen Olsdatter, Enke efter Foged Tønder, eiede en Jægt paa 15 Læster. I 1666 maatte Laurits Smed for ulovligt Øltapperi bøde 3 Rdl.

I 1681 omtales Marcus Nissen, Johan Nilsen, Ole Povelsen, Jarich (!) Brøer, Peder Sørensen, Christen Jensen o. s. v. som Personer med adskillige Tjenestefolk af begge Kjøn, ja hos ikke mindre end fire Familier omtales der endog særlige „Skolemestere“.[2] „Humfred Brygmands tvende Tjenere, Christopher Rolfsen og Frederik Westing, prætenderede, at deres Patron for dem betaler“; her have vi tydelig nok et Par Kjøbsvende eller Faktorer for et Hus i Throndhjem, hvor Brygmand hørte hjemme. I 1685 nævnes bl. a. Tolderen Frederik Koleman

Tredie, Kbh. 1817, S. 377. Uforsigtige Ytringer af den Art var det farligt at lade falde. Omtrent samtidig havde en Lagmand Christen Jensen været tiltalt „for at have kaldet sig Konge“ (!) se B. Moes Tidsskr. for den norske Personalhistorie, I. S. 5, og senere var den samme Person under Tiltale for andre (i Drukkenskab) ham undslupne Ord om Kong Frederik og Prinds Georg. Se herom samme Tidsskr. I. S. 8 samt (især) S. Vedel den dansk-norske Høiesterets Historie, Kbhvn. 1888. S. 73—74.

[1] ɔ: Bødkere.

[2] Saaledes benævntes dengang Huslærere, se f. Ex. Holbergs Julestue.

(Colman) samt ikke mindre end 4 Kroholdere, 1 Kroholderske og 1 „Kromand“, hvilket vidner om hyppige Besøg af Søfolk og Bønder. Ved den Tid sees de fleste Familier at have holdt 2 til 3 Svin og 1 Ko, men kun den forrige Foged har holdt Hest og dertil en større Besætning af Kreaturer o. s. v. Han har da formodentlig boet paa Ind- eller Nordlandet.

Gaarden Lille-Fosen overgik ikke længe efter Enevoldsmagtens Indførelse fra at være Krongods til privat Eiendom, uden at dog Aaret, da dette skede, nøiagtig kjendes. I 1662—1663 beboedes den af Jens Baltzersen (Baltzer Karres Søn), men var pantsat til den rige Carsten Christophersen Schøller i Trondhjem. Endnu i 1671 forekommer Jens som Beboer, men i 1686 var Gaarden bortbygslet til „Mühlenphorts Enke“ og har udentvivl allerede da tilhørt den paa den Tid saa bekjendte Familie Gabel i Kjøbenhavn. At Christopher v. Gabel har kjøbt Jordegods i Norge og det i en saa fjernt beliggende Egn, hænger uden Tvivl sammen med, at en Svoger af ham allerede senest i 1659 var bosat i Lille-Fosen, hvor han rimeligvis allerede da, i ethvert Fald senere (1667), var bleven Toldforvalter paa Stedet, hvor hans Familie nu en Tid maa have været Ladepladsens fornemste.

Denne Mand, Diderik v. Mühlenphort,[1] der tidligere skal have været Ritmester i hertugelig sachsisk Tjeneste, kom ind fra Tydskland til Norge (over Danmark?) og blev ansat i den nysnævnte Tjeneste paa Fosen. Han var gift med Anna Catharina v. Badenhaupt, der var en Søster af Christopher Gabels Frue Ermegaard v. B. og

[1] Om hans Familie haves en for nogle Aar siden (s. a. & l.) udgiven anonym Stamtavle i Patent-Format, der er af Vigtighed for Christianssunds Personalhistorie. De fleste der meddelte Efterretninger skulle skyldes Bureauchef Alf Collett.

vedblev som Enke at bo paa Fosen. Fru Gabel, der ligeledes var bleven Enke, tilskjødede Søsteren i Norge Fosna Gaard (og som det synes ogsaa mere Jordegods i Egnen) den 14. Febr. 1691. Af det Mühlenphortske Ægtepars Børn var den ældste Johan ligeledes Tolder paa Fosen, skjønt dog ikke Faderens umiddelbare Eftermand. Han var aasædesberettiget til Fosna Gaard, men Moderen († 1701) bevægede ham til at afstaa Aasædesretten til den yngste Broder Diderik, hvilken Cession fik kongelig Konfirmation i Aaret 1702; af Cancelli-Indlægget sees, at Johan „var forsynet med anden fornøielig Leilighed“, men Diderik „i saa Henseende uforsørget“. Derfor afstod Johan til Diderik „sine salige Forældres efterladte Odelsgaard og Hovedbøl Lille-Fosen“, mod at han skulde „svare ham og Medsødskende enhver sin Anpart af den Rente, Gaarden kan indbringe, samt Gaardens Bygninger reparere og forbedre“. Johan, der var gift med Dorothea Meckelborg (?), blev Fader til en Efterslægt, der i flere Led boede i og ved Christianssund og indgiftedes i adskillige af Byens Kjøbmandsfamilier, saasom Meyer, Meckelborg, Rennie, Angell osv. Den første Mühlenphorts anden Søn Christopher († 1700 og aabenbart opkaldt efter sin indflydelsesrige Onkel Chrph. v. Gabel) var ligesom Faderen og Broderen Tolder paa Fosen samt eiede Gaarden Ulset i Thingvold med Sagbrug og var gift med en Datter af den rige Foged Iver Andersen (Bondspill) paa Gjermundsnes i Romsdalen.[1] Atter en Broder af de tre ovennævnte var Casper Frederik v. Mühlenphort (født paa Lille-Fosen 1659), der efter den barnløse Diderik maa have faaet Gaarden

[1] En Søn af Christopher M., Iver, en dygtig Geistlig, blev tilsidst Sognepræst til Førde, se Erlandsens Thjems Stifts Geistlighed, S. 502 og Hammonds Missionshistorie, S. 659.

Fosen. Han drev det til Generallieutenant og døde 1737 som saadan i Throndhjem. Hans Fætter, Norges bekjendte Vicestatholder Frederik v. Gabel, der aabenbart har interesseret sig meget for ham, friede paa hans Vegne til Margrete Marie v. Hatten, Datter af en Oberst Bendix v. H. og Maria Lillienskiold, samt Stifdatter af Stiftamtmand Iver v. Ahnen i Throndhjem. Om denne Sag haves et for de Tider høist karakteristisk Brev fra Stiftamtmanden til Vicestatholderen (bevaret i Slotslovens Archiv!). Brevet meddeles derfor her, forsaavidt denne Sag angaar, ordlydende. Det indeholder næsten et Sujet til en hel Roman:

— — „Angaaende Major Mühlenphort og min Datter, da haver jeg ved min Hjemkomst fundet Sindet hos hende saa forandret, at i den Sted jeg havde vist tænkt efter den Aftale jeg gjorde med hannem førend min Afreise, at Bryllupet strax efter min Hjemkomst skulde ske, hvorfor han og er her indkommen, vilde hun heller give hannem hans Gaver igjen, foregivende, hendes Kjærlighed aldeles ikke kan falde til hannem, saasom hun fornemmer, han ikke kan føde hende eller haver et Hus at føre hende til. Endeligen haver jeg bragt det til det forrige, ved det jeg haver foreholdt hende hendes Løfter og mit Tilsagn den Tid, Eders Excellence beviste mit Hus den Naade og begjærte det for Mons. Mühlenphort, og at hun maatte vente, hvad derpaa kunde følge, om hun sig anderledes resolverede, og tænke, om dennem engang skulde dømmes imellem, at ikke alene det lille, hun havde arvet, kunde gaa i Løbet, mens endog maatte blive hende forbudet at indlade sig i Ægteskab med nogen anden, hvorved hun kunde blive et foragtet og forladt Menneske, ikke alene hende til største Spot og Vanære, mens endog mig til en meget slem Eftertale. lod hende i Aftes og

læse allerkjæreste Hr. Statholders Skrivelse derom til mig, hvorpaa hun da resolverede at fik i Guds Navn komme til en Ende, omendskjønt ingen Elsk var der, saa min Kjæreste skal nok være Vidne til, hvad Fortræd jeg haver nu havt udi disse 14 Dage, formedelst hendes ubestandige og vankelmodige Sind, hun haver fattet sig, imedens jeg var borte, hvilket min Kjæreste hende og noksom haver foreholdet. Idag er hun bleven beladt med Mæslinger, tror dog ikke, det er til Døden, og som jeg saa gjerne, at det kom til Ende førend Paaske, haver jeg forfattet hosfølgende underdanige Memorial, at mig et Copulationsbrev maatte forundes, det er vel sat i saadan Stil for Præsternes Skyld, at jeg kunde bruge dem her af Byen paa Landet, om det kunde tillades, hvis ikke faar det ske her i Byen.“

Stiftamtmandens syv og tyve Aar gamle Stifdatter blev dog trods al sin Modstræben allerede i samme Aar gift med den tyve Aar ældre Major. Begge Ægtefæller døde 1737 og begravedes i Throndhjems Domkirke.[1] Af deres tre Børn fik den ældste Navnet Frederik, aabenbart efter sin Faders fornemme Fætter Vicestatholder Fr. v. Gabel, han blev 1758 Oberstlieutenant og var Eier af Lille-Fosen Gaard. Den anden Søn, Iver, der døde før Forældrene, maa være opkaldt efter Moderens Stiffader. Oberstlieutenant Frederik Mühlenphort, hvis Dødsaar jeg ikke kjender, var gift med Magdalene Kristine Matheson, Datter af Oberst Jacob Matheson af en i Throndhjem endnu existerende Familie. Hun solgte som hans Enke ved Skjøde, dateret Throndhjem 7. April 1769, Fosen Gaard, hvortil hørte foruden Kirklandet ogsaa Indlandet,

[1] Deres Gravskrifter læses i G. Schønings Beskrivelse af denne Kirke, S. 212.

en Del af Nordlandet og adskilligt Strøgods, til Capitaine Christopher Lossius. Om Eiendommens senere Skjebne vil i et følgende Afsnit blive Tale.

De rigeste Mænd i Egnen i Christian den Femtes Tid synes forøvrigt at have boet paa Landet, og i 1678, da et overordentligt Krigsstyr paalagdes Norges rigeste Indbyggere, er de eneste for Nordmøre, der anføres mellem de store Skatteydere, to Præster, nemlig Hr. Peder Krabbe i Aure,[1] der sattes i tredie Klasse (en halv Rigsdaler om Dagen), og Hr. Johan Mentsen Darre i Stangvig, der sattes i fjerde Klasse (en Rigsort daglig).[2]

IV.

I 1701 optoges et Mandtal over Mandspersoner i Norge, der for nogle Landsdeles Vedkommende er bevaret. I Lille-Fosen boede dengang: 1 Sorenskriver, 1 Tolder, 3

---

[1] Det er om hans Datter Susanne, som var gift med Borgermester Lars Bastiansen Stabel i Throndhjem, at der fortælles det samme hyppig lokaliserede Vandringssagn, der allerede kjendes fra den græske Oldtid (Polykrates's Ring). Hun indlod sig, medens hendes Mand endnu levede, i et forargeligt Forhold til Huslæreren, Johan Hegermann (senere Salmedigter), med hvem hun havde et Barn. Alligevel tog den gamle Borgermester hende til Naade og udvirkede kongelige Beskjærmelsesbreve for hende. Men efter hans Død fortsatte hun sit Samliv med Johan Hegermann, som i 1671 blev udvist af Throndhjem. I 1680-Aarene flyttede Susanne Pedersdatter tilbage til Aure, paa hvis Præstegaard hendes uægte Datter opdroges, og her døde hun omkr. 1700 i stor Armod paa en Husmandsplads.

[2] Norske Samlinger, 8vo, II. S. 477. Til de om Hr. Johan Darre af Erlandsen (Thjems Geistlighed, S. 429) givne Oplysninger kan føies, at han 1670 6. Søndag efter Trin. havde Bryllup. med sin Formands Enke. Hun begik efter hans Død Arvesvig.

Visitører, 1 Veier og Maaler, 13 Borgere, 1 Skibsfører, 2 Skræddere, 1 Skomager, 1 Smed, 1 Kjedelflikker, 2 Barberer, 74 Arbeidere, 67 Tjenere, hvoraf 10 hos „Embedsmænd“ [1] og 41 hos Borgere, 97 Sønner, hvoraf hos „Embedsmænd“ 9 og hos Borgere 24, 1 „Embedsmands“- og 6 Borger-Enker. Mandkjønnet over 1 Aar udgjorde tilsammen 265. Heraf har man da sluttet, at Folketallet skulde beløbe sig til henved 600. I ethvert Fald er Tilvexten meget stor siden 1664, da her kun var 100 Personer af Mandkjøn. Molde Ladested var derimod gaaet ned fra en Befolkning af antagelig 5—600 Mennesker til c. 280. [2]

Hvis virkelig Lille-Fosen i 1701 har havt en saa talrig Befolkning, synes Tallet i de nærmestfølgende Aar at være formindsket, da det 1707 af Indbyggerne selv kun angives til 400, hvilken Angivelse synes at skulle være paalidelig, da det forekommer i en Ansøgning, for hvis Indvilgelse det netop maatte tale, at Stedet var vel befolket, og i hvilken man derfor ikke skulde vente Folkemængden for lavt angivet. Tingen er vel den, at der af den givne mandlige Befolkning har været et større Antal ugifte, end Beregneren med det ordinære Forhold for Øie har formodet.

Denne Ansøgning gik ud paa at faa Tilladelse til at bygge egen Kirke paa Lille-Fosen, naturligvis kun som Annexkirke under Kvernes. Det er ikke umuligt, at den daværende Sognepræst til Kvernes Amund Barhow (1697—1727) kan have vakt et religiøst Liv paa Stedet, der

[1] „Embedsmænd“ er her vistnok brugt i den gamle Betydning af Haandverkere.

[2] Tallak Lindstøl, Mandtallet i Norge 1701 samt Oplysninger om Folkemængdens Bevægelse i Norge i det 16de og 17de Aarh. Chra. 1887.

har faaet et Udslag i Ønsket om i Lighed med Molde at faa eget Gudshus, thi denne Mand, der er en af den navnkundige „Syvstjerne“,[1] (hvis Møder stadig fandt Sted i hans Præstegaard), har ganske vist været en sand og troende Sjælesørger.

Kirke-Sagens Dokumenter, der ikke have været trykte tidligere, meddeles her efter Originalerne i Rigsarchivet.

1.

Stormægtigste allernaadigste Arvekonge og Herre.

Paa Deres Kongl. Maj.s allernaadigste Behag og Approbation ere vi fattige Borgere og samtlige Indvaanere her i Lille-Fosen ved Nordmøres Toldsted blevne tilsinds og enige af vores egne ringe Midler samt formedelst adskillige gudfrygtige søfarende Folks gjorte Forskud og Løfter, at bygge og oprette en Kirke her sammesteds, saasom den meget strenge Kirkevei over Bremsnes Fjord (den vi som oftest med største Livsfare maa søge) os tidt og mange Gange fra Guds Hus og vor Saligheds Midlers Brug forhindrer og afholder.

Hvorfor vi udi allerdybeste Underdanighed til Deres Kongl. Maj. med allerunderdanigste Bøn og Begjering, at Deres Kongl. Maj. i Naade vilde betragte og overveie denne vores høie Sjæle-Trang og Anliggender og allernaadigst tillade os at bygge for os og vore Familier, som ere over 400 Sjæle i Tallet, samt for søfarende Folk her paa

[1] Saaledes benævntes som bekjendt de syv Præster 1) Provsten Mag. Jens Juel, Sognepræst til Thingvold (Broder af den ulykkelige Amtmand Povel J.), Amund Barhow, 3) Thomas v. Westen til Veø, 4) Nicolai Engelhart til Næsset, 5) Peder Strøm til Borgund, 6) Mentz Ascanius til Aure, 7) Eiler Hagerup, pers. Kap. til Kvernes, tilsidst Biskop i Throndhjem. Amund Barhows og Eiler Hagerups Billeder have hængt i Christianssunds Kirke.

Ladestedet Fosen èn Kirke, hvilken efter indgangen Akkord og Forening med vores Sognepræst her til Kvernes Menighed kunde bestemmes.

Paa dette vores inderlige og høinødvendige Andragende ville vi ydmygst tilbede os vores høiædle Hr. Stiftsbefalingsmands, velbaarne Hr. Iver v. Ahnens samt Hans velædle Høiærværdighed Doctor Biskop Krogs gunstige Rekommandation og Paaskrift som og Sognepræstens Hr. Amund Barhows Attest til denne vores Søgnings desto bedre Befordring.

Hvilket underdanigst forønskes af

D. K. M.
allerunderdanigste
og allerpligtskyldigste
Arve-Undersaatter
og Tjenere.

Lille-Fosens Toldsted d. 3. Sept. Anno 1707.

Cornelius Clausen, Hans Diderichsen, Povel Ollsen, Christen Jensen Herslib, P. Herslib, M. Krænckel, R. Hagerup, Iver Meckelborg, F. Wesling, Johan Mühlenfort, Ro[t] Williamson, Peder Sørensen, Carl Anthon Steffens, Hans Kaasbøl, Jürgen Friderichsen, Catharina sal. Marcus Nissens, N. P. Grouer, Engel sal. Dirk Classens, Hendrik Sander, Christopher Aagesen, Diderich Mühlenfort.

2.

Lille-Fosens Ladested ved Nordmøres Toldsted haver paa 30—40 Aars Tid saa vel tiltaget, at der findes en Menighed paa 4 til 500 Sjæle, og som et nærsomt Sted daglig formeres og tilvoxer, hvorfor Indvaanerne haver været betænkt ved E. Kgl. Maj. allernaadigste Tilladelse at bygge sig der ved Stedet en Kirke aleneste til Guds Tjeneste. Thi, som der er ikke andet end som Klipper,

saa findes der ikke Leilighed for noget Lig at begraves, og som det er dem ikke alene besværligt og kostbart, men endogsaa formedelst Fjordens Strenghed farligt og undertiden umuligt at komme til Bremsnes Kirke, særligen naar Barnedaab, Copulation og andet deslige skal forrettes, haver de anseet det føieligere, at en Præst kom til dennem, end at saamange Mennesker skulde gjøre saa lang en Reise, hvorfor, som det er i sig selv et christeligt og gavnligt Verk, vi ikke andet kunne end udi allerdybeste Submissie, tilbede dem E. K. Maj.s allernaadigste Tilladelse derudinden. Men som man derhos ogsaa maa hense baade til Præsterne, som dennem skal betjene, saa og til Bremsnes Kirke, hvor de fremdeles uforbigjængelig maa have deres Grave og Leiesteder, synes os uforgribeligt herhos at maatte observeres, at Lille-Fosens Indvaanere paa et lovligt Instrument reserverer sig, at de fremdeles som hidindtil maa hjælpe til Bremsnes Kirkes Conservation og derhos, at de efter foregaaende Akkord med Sognepræsten paa Kvernes billigere fornøier ham for Tjenesten, som der skal holdes, saa at al Irring endogsaa for Efterkommerne kan forekommes. — — —

E. K. M.
allerunderdanigste Tjenere
I. v. Ahnen. P. Krog.

Throndhjem d. 3. Dec. 1707.

Kirken, hvis Opførelse tillodes under 6. Januar 1708 paa de af Stiftsøvrigheden foreslaaede Betingelser,[1] blev

[1] Paa Indvielsesdagen undertegnede Sognepræst Amund Barhow og Kirkens 4 Forstandere i Biskopens og Provst Jens Juels Nærvær en „Convention“ angaaende de omtalte Forpligtelser til

den 29. eller 30. Sept. 1709 indviet af Biskop Peder Krog. Rimeligvis har den staaet paa det Sted, som var Kirketomt lige indtil for faa Aar siden. Fosna-Øen fik herefter Navn af „Kirklandet". Men denne Christianssunds første Kirke blev ikke gammel, da den nedbrændte ved Lynild allerede 9. Sept. 1724 paa samme Dag, som ogsaa Halse Annexkirke til Stangvig paa lignende Maade ødelagdes. I 1725 opførtes den paany, dog uden Taarn, af Frygt for ny Ulykke ved Lynild; man opførte derimod et Klokkehus nogle Skridt derfra. Den erholdt strax Kalk og Disk af Kjøbmand Jacob Nissen (formodentlig en Søn af Marcus) og senere Messehagel af Henrik Meincke og 200 Rdl. til Orgel af Jens Kaasbøl.

Efterat Præsten til Grip i det foregaaende Aarhundrede havde taget Bolig paa Averøen, havde Kvernes to Præster, idet Præsten til Grip nu paa engang var Sognepræst til sin Udø og Kapellan til Kvernes. Kapellanen Peder Danielsen Pristroph (1725—1732) fandt det imidlertid bekvemmest at bo i Lille-Fosen, hvor nu disse Kapellan-Sognepræster vedblev at residere, indtil Christianssund omsider i Aaret 1827 blev Hovedsogn for et eget Præstegjeld.

Om de 22 Personer, der undertegnede Ansøgningen om at faa Lov til at bygge Kirke, kan jeg kun meddele faa Oplysninger.

Sognepræsten og Bremsnes Kirke. I Henhold hertil sagsøgtes 130 Aar senere Christianssunds Kommune til at yde Bidrag til Bremsnes Kirkes Reparation. Det oplystes, at Christianssund (Lille-Fosen) i ethvert Fald efter 1720 intet samtidigt havde ydet til Bremsnes Kirke, (hvorimod Lille-Fosen tidligere i 1688 havde ydet frivillige Bidrag til samme), men ikke destomindre tabte Christianssund Sagen ved Høiesteretsdom af 12te Oktbr. 1844. Se Norsk Retstidende for 1845, No. 39.

Familien Hersleb var kommen til Lille-Fosen med en Jacob Jensen (f. 1617), en dansk Præstesøn, der kaldte sig Hersleb efter sin Føde-Landsby ved Kolding, hvor hans Forfædre, der skulle nedstamme fra en Munk og en Nonne, der ved Reformationstiden forlod sine Klostre, længe havde været Præster. Han blev i Norge gift med Anna Tønder, D. af en Foged og Tolder paa Nordmøre, Christopher Nilsen T., hvem han efterfulgte i Stillingen. Bryllupet stod 1655 paa Bergenhus Slot, hvor Biskop Jens Skjelderup d. y. selv viede dem. Siden blev Jacob Jensen Hersleb selv Foged og boede i Lille-Fosen. En Søn, Jacob Hersleb, skal være bleven Gouvernør i Ostindien, men forøvrigt gik de fleste Børn over igjen i Præstestanden, og den berømte Biskop Peder Hersleb var Jacob Jensens Sønnesøn, og født i Stod, hvor Familjen var Præstefolk i tre Generationer. Rimeligvis har Jacobs Bosættelse her bevirket, at hans yngre Broder Christen Jensen Hersleb, som nævnes i den ovenaftrykte Ansøgning, ligeledes drog til Norge og blev Maaler og Veier i Lille-Fosen, hvor han døde 1729. Den paa Listen mellem Ansøgerne opførte P. Hersleb er maaske hans Søn. En Søn Jens var som Faderen Veier og Maaler i Lille-Fosen, men en anden Søn Jacob blev Præst i Brønø, og en Sønnesøns Sønnesøn af denne igjen var den fortjente Professor i Theologien ved Christiania Universitet, Svend Borchmann Hersleb. [1]

Robert Williamson er aabenbart en Englænder eller

---

[1] Hos Christopher Gjessing, Ny Samling af Danske, Norske og Islandske Jubel-Lærere, II, 2, (Kbhvn. 1783, 4, findes (ved S. 260) en Stamtavle over Familien Hersleb, af hvilke de fleste af disse Notitser ere hentede.

Skotte. Han var gift med en Søster af de to medundertegnede Mühlenphorter og døde 1716, hvorpaa Enken fortsatte hans Handelsforretninger. Henrik Sander (eller som han ogsaa kaldes Sanders) tør ogsaa have været fra et af de britiske Lande. Hans Kaasbøl hørte til en Familie, der i over et Aarhundrede var en af Stedets vigtigste. Catharina sal. Marcus Nissens er vel Enke efter den ovenfor nævnte M. N., der har givet „Marcussundet" Navn, og som i sin Tid var den eneste Kjøbmand paa den Kant af Indlàndet. Richard Hagerup omtales i Hammonds Missionshistorie S. 64 i Anledning af et Forlis udenfor Byen, ved hvilket Thomas v. Westens store Bogsamling m. m. gik tilgrunde. Forøvrigt er formodentlig en Flerhed af Undertegnerne indflyttet fra Throndhjem.

Ikke længe efter, at Lille-Fosen havde faaet Kirke, synes det at have faaet Fæstningsverker.

Som det vil erindres, havde det allerede i det syttende Aarhundrede været paatænkt at anlægge et Blokhus ved Lille-Fosen. Da Frederik den fjerdes langvarige Krig med Sverige begyndte, blev det bestemt, at et Fæstningsverk skulde anlægges paa Indlandet, og efter længere Tids Forhalinger skulle endel Penge have været anvendte hertil; senere saa man nogle Levninger af det snart forladte Anlæg, hvilke kaldtes „Skandsen". Et Dokument af 1712 (fra Statholder-Archivet) giver os nogle nærmere Oplysninger om denne Sag og meddeles derfor:

Til Hr. Etatsraad von Ahnen.

Saasom vi maa fornemme, hvorledes svenske Capere haver ved Bergen gaaet i Land baade udi en Havn Bethlehem kaldet og der frarøvet en Mand der boende ved Navn Elias alle hans Midler, som han selv haver sagt var ved 1700 Rdl., saa og tvende Mile nordenfor Bergen

udplyndret Abraham Wessels[1] Fiskeleie, ligeledes haver Jægterne maattet rømme Havnen for Capere, som søgte at indløbe, hvilket alt nærmere af Skipper Hans Heggelunds af Tromsen hans Forklaring, derudi han beretter Capere søgte at komme ind Bresund ved Valderhow og hvad der nu er for Frygt, melder og Toldbetjenter sammensteds Thor Andersen i sin Missive til Hr. Tolder Stub, hvoraf herhos følger Copi. Da som Deres Kongl. Maj. allernaadigst haver bevilget her en liden Fortresse sk'ulde oprettes til Stedets Hafuens og Landets Forsvar og af sær Kongl. Mildhed og Naade vil lade betale dessen Forfærdigelse, efter sal. Commandant Stockhofs Beregning, til samme Verk er os den meste behøvende Sten snart for et Aars Tid siden fremkommen, men intet endnu i Arbeid ført, endog vi ofte baade mundtlig og skriftlig haver gjort Ansøgning til den da commanderende Generalmajor nu sal. Albrekt Christofer v. Heinen, som om dessen Forfærdigelse havde kongelig allernaadigste Befaling, og vi nu saavelsom vores Naboer søndenfor maa leve i stedse Frygt og Farlighed at blive overrumplet og udplyndret af Landets Fiender, hvilket da ei alene vil række til os, men flere og formuende Folk heromkring i Fjordene boende. Thi indflyr vi til høiædle og velbaarne Herre med denne vores allerydmygeste Supplique og Begjæring, at han som Stiftets herværende høieste Civile Øvrighed vilde komme os til Hjælp at nyde nogen Assistence til Forsvar og at for først maatte udsendes nogle Stykker med Krud og Lod samt behøvende Constabler indtil videre Deres Kongl.

---

[1] Abraham Wessel, Tordenskjolds Farbroder, var Kjøbmand i Bergen. „Fiskeleiet“ var Glesvær i Sunds Præstegjeld i Nordhordland. B. Moes Tidsskr. for den norske Personalhist. I. S. 102.

Maj.ts allernaadigste Tilladelse angaaende Fortressens Bygning kan vorde fuldbyrdet, og uden det ser vi ei med de herboende Folk og deres Gevær at kunne gjøre nogen synderlig Modværge, helst som de meste ibland er ude paa Søen for at søge deres Næring.

Fosund d. 7 Juni 1712.

F. Wesling. Johan Mylenphort. J. C. Hersleb.
Jørgen Fridriksen. Ricert Hagerup. Iver Friis.
Friderich Friis. Pofvel Ollufsen. Jacob Larsen.

Fra Aaret 1722 haves endel Vidnesbyrd om Stedet, som her meddeles efter Originalerne i Rigsarchivet.

1.

Notitie paa de udenbyes boende
Borgere eller saa kaldede Udliggere.

Molde Borgere ere for nogle Aar siden absenterede fra Byen,[1] saa de aldeles Intet svarer til Byen, hverken i Krigsstyr eller Byens Skatter, men regnes ikkun for Strandsiddere, kan dog losse og lade aarlig 12 à 16 fremmede Skibe, som er tvert imod Toldrullen og denne Byes allernaadigste givne Privilegier, hvilken Molde Handling alt gaar fra denne fattige By, ihvorvel der og kommer danske Skibe nok, med hvilken Handling de nok kunde lade sig nøie, og i hvor stor Handling de have, skal det dog lidet rendere i Told Cassen.

I Fosen findes ikkun faa Borgere, nemlig

Richert Hagerup,
Jacob Bager,
Robbert Willemsens Enke,
Hans Pedersen Kaasbøl,

[1] ɔ: Throndhjem.

men de, som ikke er Borgere, bruger den største Handling, nemlig

Jacob Nissen,
Frederik Friis,
Jens Hersleb,
Hans Langenfelt,
Baltzer Mestmacher,
Henrik Sanders,
Johan Brix,
Hans Brorsen,
Jacob Carstensens Enke,
Christen Meklenburg,
Mathias Brunbas,
Povel Olsen,
Christoffer Møhlenfort,
Tugge Castberg,
Jacob von der Lip,
Michel Meyer,
Lods Capitain Johan Wessel.

Disse forskrevne kan aarlig losse og lade 50 til 60 fremmede Skibe, som i denne Sommer er skeet, og betaler dog ingen Skatter, og ihvorvel der er losset temmelige Partier spansk og fransk Salt fra England og Skotland, item Malt, Rug og Bjug fra fremmede Steder, som alt giver en temmelig stor Told i denne Tid, saa dog om Toldbøgerne blev efterseet, skulde Told Intraderne muligens ikke rendere stort imod den importante Handling. Tobak og Brændeviin, hvoraf en stor Deel i Nordmør og Romsdals Fogderier consumeres, skal vel aldrig findes i Toldbøgerne, hvorfor de Handlende i Throndhjem umuligt kan holde det ud mod de Handlende i Fosen og Molde, thi formedelst de kan give bedre Kjøb, efterdi her ved Toldboden Alting saa strengt og stricte tilgaar, saa træk-

ker de Folk i Fosen ei alene hele Nordmørs Fogderi til sig, men endog Hitteren og Alle, som kan komme derhen, saa denne By inden kort Tid for Handling maa blive øde.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Trundhjem 14 Aug. 1722.

H. Collin. R. Lindgaard.
Lorentz H. Holst.

2.

Af Abr. Drejers „Trondhjems Len eller Stift“,
dat. Kbhvn. 6. Febr. 1722.

Indbyggerne i Nordmør ere meget genegne for Seiladsen, og i den Tid de Hollandske paa disse Steder har negotieret, har de faaet Mængde af dygtige Baadsmænd af dette Fogderi, saasom her enhver Vig og Havn af de Hollandske og Engelske endnu er bekjendt.

Paa Nordmør er Lille Fosens Toldsted, hvor endeel smukke Borgermænd bor. — — Samme Lille Fosen har næsten den bedste Havn af hele Throndhjems Amt, dog tæres her Skibene, som ligger Vinteren over, meget af Orm. Fik Lille Fosen Frihed at losse alle Skibe uden Forskjel, som ellers er forbuden, skulde den tage Handelen største Deelen fra Throndhjem for sin beleilige Beliggenheds Skyld.[1]

Af disse Aktstykker kan man danne sig en ret god Forestilling om Forholdene i Molde og Lille-Fosen paa denne Tid, da man trods alle Anfegtelser fra Throndhjem af drev Handel i Lille-Fosen dels med, dels uden Borgerskab og under et tvivlsomt Toldopsyn.

---

[1] Andensteds i sin Fremstilling bemærker Forf., at der paa den Tid boede 32 „Værmænd“ paa Grip.

Hvad de i det første Dokument nævnte Personer angaar, er det klart, at en stor Del af dem ere komne fra Throndhjem. Den mærkeligste af dem var Johan (Jan) Wessel. Han var en Broder af Admiral Peder Tordenskjold og den ottende i Rækken af Raadmand Jan Wessels tolv Sønner, født i Throndhjem 1684. Efter at have ført et Defensionsskib som „Commis-Capitain" blev han i 1720, da Lodsvæsenet i Norge fik sin Organisation og to Overlódsdistrikter oprettodes, Overlods eller Lods-Capitain i det nordenfjeldske, der strakte sig fra Lindesnæs til Vardøhus, og tog Bolig i Lille-Fosen. Faa Maaneder før sin Død (i Bergen) havde han faaet Lov til at afstaa Bestillingen til en anden for 1200 Rdl. Hans (uægte) Søn Jonas blev Sognepræst i Vestby og var Digteren Johan Herman Wessels Fader.[1] Tugge (ɔ: Tyge) Castberg var vistnok besvogret med Wessel.[2] Den nulevende Familie Castberg nedstammer fra ham. Jacob v. d. Lippe var fra Bergen og havde været Kjøbmand der, før han nedsatte sig i Lille-Fosen, hvor han døde 1745. En af hans Døtre blev gift med en Proprietær og Handelsmand paa Hitteren Rasmus Rosing Parelius, fra hvem en meget forgrenet Efterslægt nedstammer.[3] Frederik Friis tilhørte en Familie, af hvilken flere forekomme paa Stedet. Han var gift med en Søster af Biskop Hagerup i Throndhjem. Hans Broder var maaske den Christian Friis (* Susanne Kaasbøl), som var Tolder der, og hvis Søn Nicolai Christian Friis, født i Lille-Fosen 1714, Sognepræst til Bodø og tilsidst til Korskirken i Bergen samt titulær

---

[1] B. Moe: Tidsskrift for den norske Personalhistorie, I. S. 229 flg.
[2] Sammesteds S. 230.
[3] C. F. v. d. Lippe: Efterretninger om Familien v. d. Lippe. Bergen 1883. 4. S. 13 flg.

Biskop, i sin Tid († 1777) var en meget bekjendt, om end ikke altid meget agtet Mand.

3. Septbr. 1730 fandt Forhandlinger Sted i Throndhjem. Tyge Castberg mødte paa Lille-Fosens Vegne ifølge Stevning og fremlagde en skriftlig Erklæring. Heri anførtes, at der i 1721 var klaget fra Throndhjem, og at Tolderen i Lille-Fosen ikke havde villet tillade Losning af fremmede (ɔ: ikke-danske) Kornvarer. Castberg havde saa ansøgt Kongen om, at han maatte erholde et særligt Privilegium, ifald Kongen ikke vilde give Ladestedet i Almindelighed Frihed til Losning. Andragendet var af Kongen afslaaet under 16. Marts 1722, men ikke destomindre havde man dog ladet ham og Medborgere losse uden at forhindre det. I 1718, „da Fienden havde belagt Throndhjem og Folket af dette (Romsdals) Amt skulde i Marsch, hvoraf skulde vel Bonden i den Tid faaet Udredning? Mon Lægdsmændene skulde først have faret til Throndhjem efter Korn, saaført Kornet hjem, malet, baget og udredet det? Vi skibede en Jagt til dennem i Throndhjem af Frygt for, at Byen skulde mangle Underholdning for saa mange Folk. Hver gav af yderste Formue Mel, Kjød, Brød, Smør, og lod det uddele uden Erstatning.“ — „Naar vi har losset Kornet, maa vi først borge det til Bonden 2—3 Aar, saa til Slutning miste det; naar Bonden dør, gaar Skatter og Gaards-Fæld først. Naar en Kjøbmand dør, bestaar hans hele Bo mest af uvis Gjæld ved Bonden, 1—2—3, ja 4000 Rdlr. i Fogderiet. Om disse Ladesteder undergaa, undergaa ogsaa disse to Fogderier. Forbydes Losning af fremmede Kornvarer, dræbes mange Fattige.“

Den Erklæring, hvoraf Ovenstaaende er uddraget, var dateret Lille-Fosen 28. August 1730 og undertegnet af 14 Handlende: Johan Brix, Frederik Friis, Jens Kaas-

bøl, Povel Olsen, Robbert Rennie, J. Nissen, Iver Friis, Heinrich Meincke, Jens Gran, Tyge Castberg, H. Sanders, J. Messel, Henrich Sibert, R. Hagerup. Fra Molde vare fremmødte i Throndhjem Jacob Schultz og Mich. Nielsen.

Fra Throndhjems Side anførtes i det Væsentlige Følgende: „Kongen lider en ubodelig Skade i sine Toldintrader ved den Frihed, Lille-Fosen nu i mange Aar ulovlig har tiltaget sig at losse og lade alleslags Varer og expedere alle Skibe uden Forskjel, hvorfra de kommer, eller hvor de vil hen. Fremmede Kornvarer er ei losset hos dem før i det nu løbende Seculum, og dog kan de aldrig sige, at nogen Mand er død af Hunger før den Tid, ei heller, at menige Mand i Fogderiet er i bedre Tilstand, end da. Desforuden er det vel bekjendt, at Nordmørs Fogderi er et med de nærigste Steder i hele Stiftet, thi de har adskillige gode Tilfælder at nære sig med baade til Lands og Vands, faar og ganske sjelden noget Uaar, hvilket dog i mange andre Fogderier, hvor de ingen Losning have, og hvor der er 2 og 3 Gange saa langt fra Kjøbstaden, som Nordmør. Ja, der er endog et Præstegjeld i Nordmørs Fogderi, kaldes Sundalen, hvor de ingen anden Næring har, end deres Jord og Agerdyrkning, hvilket de lever vel med og kan sælge Korn til deres Skatters Betaling. Af de 14 Handlende i Lille-Fosen var det kun tre, R. Hagerup, Iver Friis og Henrich Sander, der som Borgere en Tid lang havde svaret en føie Ting i Skatter under Byens (Throndhjems) Repartition. De øvrige af dem have aldrig været Borgere, ei heller betalt Noget til Byen enten i ordinær eller extraordinær Skat, men de ere allesammen uprivilegerede til at handle og kan ikke ansees for videre end Strandsiddere, i hvilken Qualité de betale alene Strandsidder-Skat, aarlig 2 Rdl. Dog drive de

fleste af dem med Kjøb og Salg, Losning og Ladning samt Commissioner en stor Handling, og er ikkun faa Kjøbmænd i Byen (Throndhjem), som have de Tilfælde, som de har, da her falder nuomstunder ikkun lidt at handle og kan ikke forslaa meget blandt mange, saasom her kommer fast ikke flere fremmede Skibe til Byen; end hvad som de i Lille-Fosen ikke kan overkomme at losse og aflade, undtagen de, som kan være forskreven og virkelig destineret directe til Throndhjem. Thi, som Lille-Fosen ligger strax for Indløbet af Skibene, naar de komme ind af Søen, saa kan de uden Besværlighed eller Sinkelse ankre og tilbyde sin Losning og Ladning, seer ogsaa meget heller at blive der expederet, saasom de slipper da ikke alene at seile 16 Mile længere her til Throndhjem, men menagere og Lods-Pengene og kan saaledes lettere gjøre tre Reiser til Fosen end to til Throndhjem. Tilmed er det og ikke en liden Bekvemmelighed for Skibene, at Lille-Fosen er blot, aabent og uden Vagt, hvor ingen Hazard og Besværlighed er at øve Toldsvig, som ikke saa let lader sig gjøre i en tillukt Kjøbstad som Throndhjem, og hvor Betjenten i fornødent Tilfælde bliver assisteret og bestyrket af den militære Vagt. Det er ellers meget, at de tier saa aldeles stille til den ulovlige Udskibning, de driver, for hvilket de ligesaa vel er anklaget, som for deres ulovlige Losning, thi de kunde vel paafinde saa kraftige Fundamenter til at besmykke deres Afladninger med, som de, hvilke de benytte sig af til at forsvare deres Losninger. Angaaende deres Udskibninger er det kun tilladt at aflade og fortolde Trælast, hvilket fornemlig skeer fra deres Sted til Skotland. Men det er nuomstunder kommet saa vidt, at de aflade directe til Holland, Hamburg, Holsteen, Danmark og Østersøen alle de Producter, som Lan-

det giver i Sølenene, saasom Fisk, tør og saltet Sild, Tran, Talg, Bukkeskind o. desl., hvilket dog ikke fra noget Ladested efter Toldrullens klare Foresigende og Kjøbstædernes Privilegier bør udskibes, men alene fra Kjøbstæderne." Dernæst benegtes, at Bonden har nogen Fordel af Lille-Fosen. „Der er bedre Kjøb i Throndhjem." „I Krigstider ere Ladesteder til ingen Nytte, ja Indbyggerne, fordi de ansees bedre end Bønder, blive ikke engang opbudne til Landets Værn og Frelse, og de ere samlede mindre nyttige end Bønder og den gemene Almue. Men Throndhjems Borgeres Privilegier og Friheder gjør dem modige og kjække, tro og tapre; de vove deres eget, deres Sønners og Tjeneres Liv og Blod mod Fienden ved Vagt og Modstand paa Voldene og Udfald til Fiendens Afbræk, naar dertil gives Anledning." (!!!) Denne ikke alene af Magistraten, men ogsaa af Stiftamtmanden (den senere Vicestatholder) Jacob Benzon undertegnede Erklæring er dateret 30. Januar 1731.

Den, der i vore Dage læser denne Thrøndernes Forestilling, vil udentvivl strax bemærke, at det egentlig er et fortræffeligt Indlæg ikke mod, men for Hensigtsmæssigheden af en By paa Lille-Fosen, idet just dettes bekvemme Beliggenhed for Handelen fremhæves af dets Modstandere. Men det Indtryk har neppe Samtiden havt. For den stod Throndhjems „velerhvervede" Privilegier som det, der først og fremst maatte respekteres. Bygdernes Velfærd og nye af en naturlig Trang til bekvemme Handelspladse fremspirende Byer maatte staa tilbage. Det lykkedes saaledes Throndhjem endnu en Tid at forhale Tingenes sunde Udvikling og Lille-Fosens og Moldes Emancipation.

V.

Throndhjems Borgeres Uvilje mod Lille-Fosen var altsaa, som vi se, seig og havde Støtte i Datidens Bornerethed. I 1733 havde Kong Christian den sjette under sin bekjendte Reise i Norge ogsaa besøgt Stedet; han havde Herberge paa Indlandet, og i det Hus, han havde beæret med sin Nærværelse, fandtes siden en Tavle med en Indskrift paa Vers.[1] At der ved denne Leilighed er skeet en Henvendelse til Kongen om udvidede Handelsrettigheder eller Lignende, berettes af Thue, men den førte ei til noget Resultat. 1736 skede atter en saadan, i hvilken det fremhævedes, at Lille-Fosens Bebyggelse var stærkt tiltaget. Throndhjems Stiftamtmand, Jacob Benzon, siden Statholder i Norge, modarbeidede disse Bestræbelser, og alt blev ved det gamle indtil 1742.

I hint Aar erholdt nemlig Lille-Fosen og Molde omsider de Kjøbstadsrettigheder, de forlængst burde have opnaaet.

Ikke alene havde nemlig nu de to Ladesteder paany klaget over sin Afhængighed af Throndhjem og den „slette og armelige Tilstand", hvori de vare geraadede, men ogsaa

---

[1] Den lød saaledes:

Een Dag for andre da, Kong Christian den siette
Til Nordske Klipper kom, og Romsdals Amt indtrædte,
Indprentes skal i Steen, og læses udaf Stiil,
Mens Nordmøers Fyrtræ groer, og Romsdalshorn er til.
Velkommen Konge bold, faer frem i Pragt og Glæde,
Nu Bierge bøyer Ryg, og dybe Dalers Sæde
Ophøyet bahner Vey, nu grøne Fyrre-Træers Top
Dybt helser udaf Skye, og Krandse bærer op.
Der Nordske Biergefolk, som andre ej vil vige
I Troeskab, Heltemoed, for Kongen og hans Rige,
Sig ydmygst stiller frem, og kysser Kongens Foed,
Tilbyder Hiertet godt, dernæst hver Draabe Bloed.

Landdistrikterne Romsdals og Nordmøres Indbyggere havde sluttet sig til Lille-Fosens og Moldes Bøn om en Forandring af Stillingen. Allerede under 16de April 1742 resolverede da Kongen overensstemmende med General-Landøkonomi- og Kommercekollegiets Forestilling, at de to Ladesteder skulde have Kjøbstadsfrihed. Dette tilmeldtes under 26de s. M. Oversekretæren i det danske Cancelli Grev J. L. Holstein til Efterretning og „nærmere Expedition“. Ikke destomindre varede det over to Maaneder, inden denne kongelige Resolution blev publiceret. Grev Holstein tilskrev nemlig den 27de April Stiftamtmand Nissen i Throndhjem, at „Hans Kongl. Maj. muligt kunde falde paa de allernaadigste Tanker“ at give „Lille-Fosund“ og Molde Kjøbstadsrettighed, og udbad sig i den Anledning Stiftamtmandens Erklæring, dog, som det synes, alene om den eventuelle Jurisdiktions Ordning m. v.

Erklæringen, der er dateret 26de Mai, gik ud paa, „at der paa „Lille-Fosund“ var kun 10 og paa Molde kun 5 bofaste Mænd, som havde taget Borgerskab, hvoraf dog kun ganske faa ere istand til at drive nogen betydelig Handel; Resten er mestendels fattige, forarmede Folk og Strandsiddere, alle under Fogderiernes Ret og Jurisdiktion, indtil ved de sidste allern. udgivne Privilegier skede saadan Forandring, at Borgerne alene bleve exciperede, saavidt det ikke angaar Jord og Eiendomme“. Han oplyser videre, at der i begge Ladesteder falder ganske faa og ubetydelige Processer, som meget vel og bekvemmelig af Sorenskriveren baade som Dommer og Skriver kan afhandles, hvortil 5 à 6 Gange Bything om Aaret ansees at være nok“. — — „Til Vaaben for Lille-Fosund er mit Forslag et af en høi Klippe kommende Vandløb, hvorimod springer Lax, eller og Nep-

tunus, og for Molde en vandsprøitendes Hvalfisk, som driver en Tønde for sig, eller og en Havfrue.“ — —
„Og ihvorvel ingen videre Erklæring af mig forlanges paa de af disse Ladesteder gjorte Ansøgninger, maa jeg dog pligtskyldigst erindre, at om Molde og Fosen allern. erholder større Handelsfriheder, end hidtil, staar det at befrygte, at Throndhjem og Bergen derved vil finde en stor Afbræk udi deres hidtil havte Negotie.“

Man ser, at Stiftamtmanden til det sidste modarbeidede Ladestedernes Ønske, men Kongens Beslutning var fattet, og under 29de Juni 1742 faldt den endelige Resolution. Denne Dag er derfor saa at sige disse Kjøbstæders Fødselsdag.

Lille-Fosen fik samtidig sit nye Navn Christianssund. At dette Navn valgtes, hænger udentvivl sammen med, at Lille-Fosen længe var forvansket til Fosund.[1] Det nye Navn er et af de mange i vort Land, der minder om de gamle „Tvillingrigers“ Forening. Som Norge f. Ex. har sit Christiania og sit Christianssund, saaledes har Danmark sit Fredericia og sit Frederiksund. Byens Vaaben sees at skylde Stiftamtmanden sin Skikkelse, men hans Forslag gjør ham ikke synderlig Ære, da man ei ret fatter dets Motiv.

Man maa imidlertid ikke tro, at Thrøndernes Uvilje mod de nye Byer i Romsdals Amt saa snart lagde sig, eller at man undlod selv efter 1742 at give sine Følelser Luft. Et Vidnesbyrd herom er en Henvendelse, som Throndhjems Magistrat sex Aar senere gjennem Stiftamtmandskabet indsendte til høiere Steder, men som dog naturligvis blev frugtesløs. Forestillingen, dateret Thrond-

---

[1] Ogsaa Stor-Fosen findes skrevet Stor-Fosund, f. Ex. i Stampes Erklæringer, III. S. 533.

hjems Raadstue 15de Marts 1748,[1] er dog saa betegnende baade for de throndhjemske Stemninger og for sin Tid, at nedenstaaende Uddrag deraf fortjene at meddeles her:

— — „Nu høres fast ikke anden Fordel af Byens Handel, end det ene forskrækkelige Opbuds- og Fallitbo efter det andet, som man her tilforn snart ikke har vidst af at sige, og det tilmed saadanne driftige Kjøbmænd, som for nogle Aar siden selv har eiet gode Midler og har været anseet for sparsomme Husholdere. Thi Christianssunds og Moldes Kjøbstadsfrihed til den Beleilighed, de har, at disse tvende Steder ligger i Gabet for de fremmede Skibe, og før det lange Opløb til Throndhjem, har betaget denne By ikke en maadelig, men en overmaade betydelig Del af dens Negotie, som har født af sig saadanne Bankerotter, Næringsløshed i alle Stænder, Mangel paa Kredit, Ødegaarder, færre Borgere, mindre Omhu for de Fattige og ialt et nedslaget Folk, af hvilke fleste man nuomstunder ikke kan faa de borgerlige Skatter uden Udpantning i deres Klæder og Husgeraad, hvorover Christianssunds og Moldes Beboere, som før har dependeret af og skattet til denne By, endog viser sig i det allermindste Tilfælde saa uskjønsomme, at endskjønt de mestendel har faaet Indtægten af det almindelige og ikkun overladt Throndhjem Udgiften til det publike og til det, som Stiftet ei mere end denne By kan undvære, saa har de ikke engang villet komme dette af dem betrængte og saagodtsom under deres Fødder bragte Sted til allerringeste Hjelp i Belønningen til Stiftets Skarpretter, som af Landet ikkun nyder Told, men af denne By baade Told og en vis aparte aarlig Løn."

[1] Skrivelsen er undertegnet: C. Krog. J. Geertsen. N. Collin. R. Graa. H. Horneman. F. Hammer. J. Thullin. M. Ramshart.

„Christianssund og Molde kan vel rive Throndhjem Handelen af Haanden, Brødet af Munden og mægtig befordre, at Byens saavel publike som private Huse, Bygninger og adskillige gode Stiftelser kan komme til alt mere og mere at forfalde, samt at Indvaanerne omsider Intet kan have enten at contribuere eller give, som hidindtil, til fattige fader- og moderløse Børns Opdragelse, til gamle, udarmede syge Menneskers Ophold, til Brandvæsenets Istandholdelse, til Elvebrudets Stopning, saavelsom til deslige flere publike Indretninger, som vil falde for vidtløftigt at opregne, men udfordres en Summa af nogle tusinde Rigsdaler, som denne By ligesaameget for Stiftets og Landmandens som til dens eget Gavn aarlig at udrede har, og hvorfor Byen ogsaa pludselig er kommen i ei liden (!) bundløs Gjeld og under det Aag af Renters Betaling udi de faa Aar, Christianssund og Molde har været Mestere over det meste af Stiftets Negotie og har kunnet efter eget Behag indespærre Byens Handel samt udestænge og til sig bringe saa meget af de Fremmedes Fart herpaa, som indbringer de største og fleste Fordele."

„Disse tvende nye Kjøbstæder kan og nok berige deres faa Indvaanere og trække anseelige og fast utrolige Kapitaler og rede Penge af den Negotie og Kjøbmands Commissions Provision, som tilforn var i Throndhjemmernes Hænder."

„Men med al den Handel, Næring, Rigdom og Fordel, Christianssund og Molde tager til sig fra dette saagodtsom i sit sidste Aandedræt liggende (!) Sted, som til saadan Negotie og Herlighed fra Arilds Tid tilforn alene har været berettiget, saa kan der dog af disse ved Havbredden paa Klipper og Øer langt ude fra det faste Land liggende samt hist og her

adspredte Vaaninger, hvoraf derès Byer bestaar, aldrig blive nogle ordentlige Kjøbstæder (!) enten til Defension, Tilflugt, Nytte eller Prydelse for Riget i Almindelighed eller for dette Stift i Særdeleshed. Ja, naar Christianssund og Molde omsider ganske har udarmet og ødelagt Throndhjem, saa kan dog dette ganske Stifts Landmænd, publike Huse, Bergverker, Sagbruge, Fiskerier og saadanne flere Landets Drift og Haandteringer dog ikke nogen Tid i disse tvende nye Kjøbstæder tilhobe, end sige i enhver af dem faa et Throndhjem igjen eller i disse Flekker nogen Opreisning for al den Understøttelse, Underholdning og Tilvæxt, som dette Stift har havt i Throndhjem eller af dens Indvaanere, hvis Forfædre med deres Midler, Gaver og Forskud allerførst har hjulpet, oprettet og paa Fode sat saadanne Stiftets publike Huse, Handel, Bergverker, Sagbruge og det mere, men ikke Christianssunds og Moldes Forfædre, som alene ere oprundne af Throndhjems der holdte Tjenere og Kjøbmands Svende, saa vel for de næst omliggende tvende Fogderiers desmere Magelighed (!) som til denne Byes Handels des bedre Tiltagelse, som saa jammerligt for Throndhjem er udfaldet, at den nu daglig Smerte, Skade og Foragt maa se ved de Stæder, som har havt saadan Begyndelse, at triumphere over sig og tilsidst at blive dens Fordærvelse og Banemænd."

Karakteristisk er ogsaa den Modstand, som gjordes fra Throndhjem, da en Bernt Thrane søgte om Tilladelse til at sælge Medicin i Christianssund. Apotheker Otto Sommer i Throndhjem gjorde herimod gjeldende, „at hans Folk reiste med Medikamenter til Markederne i Helgeland og Romsdals Amt; til Markedet der kom ogsaa Folk fra Christianssund og Molde, og desuden

kunde man jo altid faa Medicin fra Throndhjem med Expres (!) og hver 14de Dag med Posten. Thrane havde desuden ikke lovbefalet Examen, Sommer havde betalt sit Apothek dyrt“ o. s. v. Stiftamtmanden anbefalede imidlertid Thrane, „der i 22 Aar havde staaet i Kongens Tjeneste som Regiments-Feltskjær og nu for Alderdom og Svaghed maa søge Afsked, hvorfor han ikke har noget til Subsistents“. Manden fik da under 17de Januar 1746 Lov til at holde nogle Medikamenter og Simplicia, som han kunde forskrive fra Vaisenhusets Apothek i Halle.[1]

VI.

Idet vi nu gaa over til at omtale den nye Kjøbstads Forhold, anføres først nogle Oplysninger om dens Grunde. „Fosna-Gaard“, der omfattede hele Kirklandet og Indlandet samt en Del af Nordlandet, tilhørte, som vi ovenfor have seet, indtil over Midten af det attende Aarhundrede fremdeles Familien Mühlenphort. Den i

---

[1] J. W. Flood, Norges Apotheker. Kra. 1889. S. 126 flg. Over det ældste Apothek har der været anbragt følgende Inskription, hvoraf en Kopi er tilsendt mig fra Christianssund:

Hans Kongelige Maistætis privilegerede
Apoteque.
Gud lægge Lycke til vor Næring Sved og Møye
og veed Velsiinelse det daglig Brød tilføie.
Vort Huus og Apothech kast naadig Øye paa
saa det fra Ildebrand kand ubeskadet staae.
Læg til vor Apothech tilbørlig Krafft og Nytte.
Lad disse Urters Dyd Hvers Helbred understytte.
mens tænk naar disse eii til Ønske verke kand
mod Døden ingen Urt er voxt i noget Land.

Christiansund d. 28 Maij 1756.

O: W: K:

Throndhjem boende Eier, Oberstlieutenant Frederik v. Mühlenphort, har i en Skrivelse til Christianssunds Byfoged (Throndhjem den 28de Januar 1751) protesteret mod de Fordringer, som en Mademoiselle Elisabeth Uberg (eller Juberg) havde reist paa $^1/_{18}$ af Eiendommen. Gaardens Eier nød selvfølgelig Grundleie af Ladestedets og siden af Kjøbstadens Beboere. I 1738 frafaldt Eieren saadan Afgift af et Hus, der tilhørte Sognepræsten til Kvernes, Hans Grøn, og af ham var bestemt til Skolehus, hvortil Præsten siden i 1748 ved Gavebrev skjænkede Huset.[1] Et i Kjøbenhavn boende Medlem af den Mühlenphortske Familie, Kommandør Diderik v. M., Søn af Tolder i Lille-Fosen Christopher M., ihukom sin til Kjøbstad nylig ophøiede Fødeby med en smuk Gave. Denne Mand, der ikke havde Børn med sin Hustru, men derimod en uægte Datter, Diderika Marie, lyste denne i Kuld og Kjøn 1745 og testamenterede hende 2000 Rdl., hvoraf hun skulde nyde Renten sin Livstid, men Kapitalen efter hendes Død tilfalde Fattigskolen i Christianssund, hvilken derhos strax skulde være berettiget til Legatet, om Datteren giftede sig. I 1763 søgte denne, som paa den Tid var 38 Aar gammel, Kongen om at maatte beholde Renten, ogsaa „om hun skulde træffe et anstændigt Parti". Autoriteterne anbefalede Ansøgningen, men forinden Sagen var afgjort, døde Supplikantinden, og Pengene kom altsaa i Skolens Besiddelse.[2]

I 1769 solgte Oberstlieutenant Mühlenphorts Enke Magdalena Christina Matheson, som ovenfor allerede berørt, Eiendommen til Capitain Christopher Lossius. Af Skjødet, der findes indført i Stadens Pantebog, erfares,

---

[1] Topogr. Journal, XVI. S. 36 flg.
[2] Stampes Erklæringer, IV. S. 404. Norske Stiftelser, III. S. 782.

at den „i Christianssunds By samt Nordmørs Fogderi beliggende Gaard Lille-Fosund“ skyldte med Bygsel og Landskyld et Spand. I Handelen fulgte „paastaaende Husebygninger og alle underliggende Herligheder saasom Skibsringene med det tilhørende Privilegium og alle Jordstrækninger og Grunde, som ei alene er det saakaldte Kierke- og Indlandet i fornævnte Christianssund, men og en Del af Nordlandet, strækkende sig fra den saakaldte Bjørnehoug i lige Linje ned til Søen ved Henrik Meinckes forhen eiende Nøst, nær paa den søndre Side en lige saadan Strækning fra Præsten Hr. Jens Lemvig Bulls Grunder ud og ned som nordefter til fornævnte Bjørnehoug med alle tilhørende Nøste-Rum, som nu er eller kan blive indrettede nordenfor bemeldte Houg, alt saaledes som samme ved det af Mad. sal. Friis derpaa den 24de August 1740 til min sal. Mand udstedte Skjøde er blevet solgt og overdraget. Videre efterskrevne mine i bemeldte Fogderi og Gimnes Thinglag beliggende Gaarde, saasom Bolgen med underliggende Kværnebrug, saa som samme nu forefindes, Reinsvigen, Sæter, Aanæsset, Omsundet, Vastensvigen, Bjørnevigen, Sandvigen og Valen, skyldende tilhobe med Landskyld og Bygsel tre Spand og aparte Fæstebygsel óver tre Spand. Og som velbem. Hr. Capitaine Lossius har betalt mig den accorderede Summa 15000 Rigsd., saa skal“ o. s. v.[1]

„Fosna-Gaard“ vedblev at tilhøre Lossius, indtil den i Begyndelsen af 1777 overgik til hans mindreaarige Søn Morten. Denne, der kaldte sig „Proprietair til

[1] Under 2den August 1769 pantsatte C. Lossius til Kammerraad Hilmar Meincke for 12000 Rd. „Lille-Fosund“ og de øvrige ved Skjødet kjøbte faste Eiendomme i Christianssund samt derhos det saakaldte „Schougens Gods“ i Hevne, kjøbt 1754 af Provsten Schjelderup.

Holden Gaard", bortbygslede stadig, som ogsaa de foregaaende Eiere havde gjort, Grunde til Byens Indbyggere. Efterhaanden synes han at være kommen i større og større Pengeforlegenheder og begyndte derfor lidt efter lidt at sælge Grunde istedenfor at bortbygsle dem, og i 1812 holdt han en Række Auktioner over bortbygslede Stykker i Byen. Kjøbmand Robert Gilroy, der døde samme Aar, kjøbte flere Tomter eller Grunde i Vaagen, hvor endnu „Fosna Gaards" Hovedbygning staar. Denne Gaard, hvis Navn i den senere Tid har været betegnet ved et Skildt udenfor Indgangen, tilhørte fremdeles Firmaet Gilroy & Co. indtil i 30-Aarene, da den gik over til hans „Successor" John Allan, i hvis Familie den fremdeles er. Men den er forlængst ophørt at være en Hovedgaard, idet alle fordums Bygslere forlængst have erhvervet sine Grunde til Selveiendom. Den største Kjøber ved hine Auktioner var imidlertid Byfoged Schare. Til ham solgte Lossius ved Skjøde af 21de Septbr. 1812 „alle ham tilhørende Grunde, som velb. Hr. Byfoged saavel paa Kirklandet, Nordlandet som Indlandet har eiende Huse paa, videre denne Byes Kirke- og Raadhus-Grund samt ellers de Strækninger her i Byen, som tilforn ei har været bygslet, og som kunne ansees bekvem til offentlig Brug eller til private Bygninger, og som af Politiet bestemmes at lade opføre offentlige Bygninger, Alt for den mellem os accorderede Kjøbesum 550 Rdl.". Ved offentlig Auktion den 20de Septbr. 1828 i Byfoged Schares Sekvestrationsbo bleve foruden 6 særskilt nævnte Grunde ogsaa alle de endnu ikke bortbygslede Grunde solgte til Toldinspektør Devold i Forening med Kjøbmand Ole Throness for en Kjøbesum af 101 Spd. 8 Skill. Throness' Halvpart solgtes af hans Opbudsbo 1838 til Thore Skjølseth for 140 Spd.; dennes Sønner skjænkede saa den 11te

Decbr. 1857 til Christian Møllerop og Patrik F. Møllerop de inden Christianssunds Byes Grændser beliggende saakaldte løse Grunde, som havde tilhørt Faderen, samt de løse Grunde, han i Devolds Bo havde tilkjøbt sig. tilligemed det paa Indlandet beliggende saakaldte Bagernæs. Devolds Part var imidlertid ikke betalt og solgtes saa atter ved Auktion 1859 til Sagfører Clasen for 60 Spd. og derefter ved ny Auktion til Kommunen for 100 Spd. Endelig solgtes 1873 den Mølleropske Del af Grunden ligeledes til Kommunen for 150 Spd.[1]

I kirkelig Henseende vedblev Stedet at være Annex til Kvernes, hvis residerende Kapellan boede i Byen. Af Byens Geistlige[2] kan fremhæves Provst Jens Lemvig Bull, der var residerende Kapellan her 1755—1774 og derefter Sognepræst til Kvernes til sin Død 1799. Denne Mand, der roses som en virksom og afholdt Præst, havde erhvervet meget Jordegods i Egnen.[3] Hans Søn, Hans Grøn Bull, var personel Kapellan hos Faderen i 18 Aar og derefter residerende Kapellan i Christianssund 1799—1818, da han blev Sognepræst til Thingvold og kort efter Provst († 1833 efter 2 Aar i Forveien at have taget Afsked). Ligesom Faderen samlede han meget Jordegods, men var forøvrigt en flittig Videnskabsmand og tør vel ansees for den lærdeste Mand, der har boet i Byen. Navnlig var han meget vel hjemme i Fædrelandets Historie,

[1] Disse Oplysninger saavelsom adskillige andre af de i det Følgende meddelte Data skylder jeg Hr. Byfoged Smith i Christianssund, der med udmærket Beredvillighed har imødekommet mit Ønske om Bidrag til mit Arbeide fra hans Embedsarchiv.

[2] Man vil finde Oplysninger om disse i A. Erlandsens Biogr. Efterretninger om Geistligheden i Throndhjems Stift.

[3] Ved hans Død averteredes tilsalgs bl. a. betydelige Grunde paa Nordlandet samt en „Vaanegaard“ paa Indlandet.

Topographi og Statistik. Han gjorde betydelige Samlinger til Stiftets Præstehistorie og udgav bl. a. topographiske Arbeider over Kvernes og Edøens Præstegjelde.

Den verdslige Jurisdiktion havde hidtil været delt, saaledes at Borgerne i Lille-Fosen i Skifte-Sager m. m. havde hørt under Throndhjem, men hvad Jord og Eiendom angik under Distriktets Sorenskriver. I 1742 blev Sorenskriveren i Nordmøre, Lars Lange, tillige første Byfoged og Byskriver i Christianssund. Ved hans Død 1757 ophørte dog Foreningen af disse to Embeder. Byfogden blev tillige Magistrat. Eligerede Mænd fik Byen for det første ikke, men havde dog inden 1814 idetmindste en Borgerrepræsentant. Forligelseskommission indførtes her som andensteds 1795. Den synes at have virket med usædvanligt Held; thi i 1805 oplyses, at i disse 10 Aar kun 2 Sager vare henviste til Rettergang. Fattiges og Uformuendes Sager vare behandlede gratis. I 1804 vare 58 Sager indklagede, hvoraf 56 forligtes, 1 udsattes og 1 henvistes. Kommissærer vare da Brodtkorb, der havde fungeret lige siden 1795, og N. H. Knudtzon.[1]

Til Byfoged udnævntes den 7de Novbr. 1757 Peter Frederik Koren, Søn af Sognepræst til Stordøen Johan Koren og Dattersøn af Biskop Nils Smed i Bergen. Han fik senere Titel af General-Auditør.[2] Om denne Mand bemærker Generalprokurør Stampe (1768): „Byfogedembedet i Christianssund er kun en saare liden og

---

[1] Throndhjems Adresseavis 1805, No. 3.

[2] En Broder af ham var Vilh. Frimann K., Assessor i Høiesteret og tilsidst Stiftamtmand i Throndhjem; en anden Broder var Krigsraad Claus Vilh. Koren, Eier af Askøens Gods ved Bergen (Fader bl. a. af Assessor Johan Koren, Digterinden Christiane K.'s Mand), og en tredie Broder (Kjøbmand i Bergen) havde Sønnen U. V. K., Amtmand i Stavanger Amt.

ringe Tjeneste, hvilken General-Auditør Koren, som var dengang en skikkelig studiosus juris,[1] blev opmuntret til at søge og strax erholdt, ved det, at der blandt de øvrige Competenter ikke var nogen, som Embedet kunde anfortroes". Dette gjordes gjeldende til hans Bedste, da der i 1768 ved Stiftamtmand Grambows Nærværelse paa Stedet var fremkommet nogle Klager over ham.[2] Strax efter fik imidlertid Koren nye Ubehageligheder. Han havde i Aarene 1765—66 været fraværende fra Byen og en Richard Nicolai Meklenborg været konstitueret paa hans Ansvar, men ikke vist sig Forretningerne voxen. Navnlig var der Misligheder med Indbetalingen af den i hine Aar paalagte noksom bekjendte Extraskat, der i Bergens Stift foranledigede det bekjendte Opløb („Strilekrigen"). Ogsaa i Christianssund havde der været Misfornøielse og Gjæring i Anledning af denne Skat, uden at derom mere vides, end at „Almuen i Byen under en Skomagers Anførsel havde vist sig hel uvillig til at betale Extraskatten". Stiftamtmand Grambow vilde nu have Koren suspenderet, men Vicestatholderen fandt dette for strengt, og da ogsaa Generalprokurøren var af denne Mening, gik Byfogden fri.[3] Imidlertid maa Koren være bleven kjed af Embedet, da han besluttede at trække sig tilbage derfra, saaledes at han, hvad dengang ikke sjelden skede, afstod det til sin Søstersøn Johan Koren Christie, der udnævntes den 17de Marts 1769. Koren levede siden paa sin Gaard Reknes ved Molde, hvor han døde som Privatmand 1793. Han var en meget formuende Mand, der bl. a. foruden den nævnte Gaard Reknes med tilhørende Gods ogsaa eiede Smølens Gods og havde anlagt

[1] Ubefordrede Candidater benævntes dengang hyppig Studiosi.
[2] Stampes Erklæringer, V. S. 569.
[3] Sammesteds V. S. 575 flg.

Rundø Fyr paa Søndmøre, hvorfor han i 40 Aar nød Fyrpengene. Han var ugift, men efterlod to naturlige Døtre, der bare hans Navn og indsattes til hans Arvinger.[1]

Korens nysnævnte Eftermand, Johan Koren Christie, blev i 1772 tillige Byens Postmester, men dømtes fra Byfogedembedet ved Høiesteretsdom af 20de Februar 1783, uden at jeg nærmere kjender, hvorfor han har været tiltalt. J. Chr. Berg har optegnet, at han „skal have gjort sine Eftermænd meget Bryderi". Postmester-Embedet fik Christie Lov at beholde, hvorhos han drev en betydelig Kjøbmandsforretning og blev en formuende Mand. Han døde 1823. En af hans Sønner var den bekjendte Stiftamtmand i Bergen og Storthings-Præsident Vilhelm Frimann Koren Christie, der fødtes i Christianssund den 7de Decbr. 1778, og over hvem nu et Monument er reist i hans Fødeby, i hvilken han dog kun har tilbragt sine første Barndomsaar, idet han tidlig sattes i Bergens Skole og siden tilbragte den længste Tid af sit Liv i denne Stad, der blev hans egentlige Hjem.

Efter Christie blev Ole Hesselberg Byfoged ved Bestalling af 2den Juli 1783. Han blev 5te Juli 1789 befordret til et Sorenskriveri, og samme Dag udnævntes i hans Sted Peter Schnitler Marstrand, der 1798 blev Sorenskriver i Ryfylke. Saa kom Johan Severin Hjort, tidligere Regimentskvartermester og Auditør ved Artilleriet i Christiania; han forflyttedes til Thotens Sorenskriveri

---

[1] Hans i 1789 forfattede Testamente, der er mig meddelt af Hr. Provst, Ridder Laurentius Stub Koren, er høist karakteristisk. Døtrene (Anna Lovise og Anna Maria), hvis eventuelle Mænd ingensomhelst Raadighed skulde have over sine Koners Formue, truedes med Arveløshed, ifald nogen af dem ægtede „en Person af Navn Peder Holst, Bygdeprocurator Anders Holsts Søn i Christiansund".

og døde kort efter at have tiltraadt dette Embede i Birid 1802. Fra 1802 til 1827, altsaa udover det Tidsrum, som her omhandles, var Ole Schare (hidtil Prokurator) Byfoged. Hans Skjæbne blev sørgelig, idet han ved Høiesteretsdom af 18de Mai 1827 „for skjødesløs og uefterrettelig Embedsførelse samt for Kassemangel blev dømt til at have sit Embede forbrudt og hensættes til Arbeide i Throndhjems Fæstning og der forblive, indtil Beløbet af hans Kassemangel var betalt eller han ved Døden afgik". Ved tvende kgl. Resolutioner formildedes Straffen til Arrest paa Munkholmen, men formedelst Sygdom udsattes Transporten derhen, og imidlertid døde Byfogden 21de Jan. 1829. (Dept.-Tid. 1829, S. 127). Han var Storthingsmand 1815—16.

Christianssunds Anlæg faldt ind i en Tid, da svære Uaar og epidemiske Sygdomme herjede vort Land. Men netop samtidig slog Fiskerierne ualmindelig godt til. En ubeskrivelig Mængde Hval og Vaarsild kom ind fra Havet og opfyldte alle Fjorde, ja Silden dreves endog ligefrem op paa Landet af Hvalerne. 1745 skal have været det rigeste Aar, men Silderigdommen var stor lige til 1756, da den begyndte at tage af.

Det manglede derfor ikke paa Tilstrømning af Handlende til den nye By, og navnlig saa man snart en ikke ringe Indvandring fra Storbritannien. I 1753 kan saaledes Erik Pontoppidan, der i hint Aar afsluttede sin „Norges naturlige Historie", udtale, at „i Christianssund have adskillige velhavende engelske og skotske Familier nylig nedsat sig og drive god Negoce".[1] Stiftets egen Biskop, Frederik Nannestad (1748—1758), omtaler i sine Visitatsberetninger ligeledes de mange Englændere og Skotter i Byen, men han roser dem ikke: „de give sig ud for at

[1] Erik Pontoppidan, Norges naturlige Historie, II. S. 383.

høre til den reformerte Kirke, men bevise ved sit slette Levnet, ikke at have nogen Religion“.[1]

Allerede tidlig har der existeret et „engelsk Kompagni“ i Byen. Saavidt jeg kan forstaa, maa dette have været den Forretning, der dreves af John Moses, John Ramsey og John Ord i Forening, og som vistnok er kommen istand faa Aar efter 1742. Moses skal være kommen fra Newcastle. Ramsey ansees almindelig for den, der først har ladet tilvirke Klipfisk i Norge, og har saaledes Krav paa et varigt Minde.[2] I 1757 var man imidlertid enig om at „nedlægge denne Handel“; Ramsey var da dragen til Skotland, og Ord opholdt sig i Romsdals Fogderi. Moses indgik derimod en ny Forbindelse med William Leslie og Johan Anton Luitkis, saa at han med disse forpagtede det ældre Kompagnis Eiendomme (Huse, Krambod, Nøst, Brygger o. s. v. paa Kirklandet). Moses var altsaa baade Medeier med sine ældre og Medforpagter med sine yngre Kompagnoner. Ved Kontrakt af 1758 bestemtes, at John Moses, der eiede hele den Formue, ved hvilken Forretningen dreves, skulde have tre Femtedele af Udbyttet. Man ser ogsaa, at han eiede Fiskevær i Namdalen. Ogsaa Grip forpagtede de nye Interessenter for 60 Rdl. om Aaret, saavelsom ogsaa Huse og Nøst i Bud i Romsdalen, tilligemed adskillige „Holmer og Bjerge“ m. m. Den nævnte William Leslie er maaske Søn af en nogle Aar tidligere i Byen værende George Leslie, hvis Enke nævnes 1751. Han deltog siden i Aarene 1765—1770 med en Aktie i Forpagtningen af Tolden i Throndhjems Len.

[1] L. Daae, Throndhjems Stifts geistlige Historie. Throndhjem 1863. S. 169.

[2] Topogr. Journal, XVI. S. 91 og Strøm, Søndmøres Beskrivelse, I. S. 461.

Om dette Kompagni er det rimeligvis, at Strøm taler, naar han siger: „Et vist Selskab af engelske Kjøbmænd, som boe paa Molde og i Christianssund, have nylig tilkjøbt sig nogle af de beleiligste Steder i Borgunds Præstegjæld, hvor de ved sine Fuldmægtige handle med Bønderne saaledes, at de 1) give dem Kjøbstad-Priis for alle deres Fiskevarer, ja endog ofte derover, 2) forsyne dem med gode Kornvarer for billige Priser, 3) betale dem med rede Penge, naar de forlange det, 4) give dem derimod ikke allermindste Credit. At Stedets egne Handelsmænd, som umulig kan holde Priis med de Fremmede, derved lide et anseeligt Tab i deres Næring, og kan Intet afsætte uden paa Borg, er en unegtelig Sandhed, men da Bonden ofte tager uforsigtig op paa Credit og paadrager sig ufornøden Gjeld, synes det, at Publicum ikke var saa ilde tjent med disse fremmede Kjøbmænds Behandling, naar man var forsikret om, at de blev bestandig boende her i Landet og ei trækkede Fordelen ud af Riget igjen.“[1]

Af andre britiske Navne fra hin Tid kjender jeg følgende. Allerede i Ladestedets Tid var en John Mathewmain bleven Eier af Grip 1737. Dette vigtige Vær var i 1728 solgt af Kongen til Raadmand Hans Hornemann i Throndhjem for 336 Rdl. Courant. Mathewmain, der havde givet 1000 Rdl., solgte det igjen 1737 til den ovennævnte John Ramsey, der igjen 1753 solgte det til sine Kompagnoner John Moses og John Ord. En „Master“ William Gordon eiede og beboede en Gaard i Vaagen 1747 og besad desuden Bremsnes Gaard paa Averøen, der 1757 pantsattes af Sønnen William G. den yngre. Denne, der 1771 havde solgt sin Trediepart af Skibet

[1] Strøm, Søndmøres Beskr. II (1766). S. 63.

„Hertuginden af Gordon", spillede Aaret efter Fallit og „absenterede sig". I 1751 har man Alexander Abercromby i Øvrevaagen. Archibald Bortvig, barnefød i Skotland, fik Handelsborgerskab 1752. I 1762 nævnes en William Coxon. I 1778 tog Walter Miln, „barnefød i Skotland", Borgerskab og handlede til sin Død 1799 sammen med Robert Gilroy, ligeledes en Skotlænder, der havde taget Borgerskab 1771 og senere vil blive omtalt. Skipperborgerskab toges 1781 af Edward Wookeleye fra Newcastle, 1782 af John Drummond fra England, 1782 af David Rodgers fra Skotland. I 1781 nævnes en Edmund Dunchin. 1800 døde en Mad. Jessie Muirhed, afd. Kjøbmand Robert Smits Enke.

At den fra Storbritannien foregaaede Indvandring skulde staa i Forbindelse med politiske Begivenheder (man kunde jo tænke paa den sidste Stuartske Reisning i 1745 og 1746), har været fortalt,[1] men hidtil kjendes ingensomhelst Hjemmel for en saadan Antagelse. Som vi have seet, forekomme ogsaa allerede før Nedsættelser baade i Molde og Christianssund af Personer fra England og Skotland, og at de nu bleve hyppigere, har formodentlig sin Forklaring i, at disse Pladse efter at have faaet Kjøbstadsret tilbøde de Fremmede større Fordele. At mange af disse britiske Handelsmænd efter nogen Tids Forløb igjen forlode Landet med sin opsparede Fortjeneste, blev ikke ubemærket af Regjeringen. Reflexionerne herover kom frem dengang, da der i 1793 forhandledes om nye Kjøbstadsanlæg til Handelens Fremme i Norges nordligste Egne. Det „Vestindisk-Guineiske Rente- og Generaltoldkammer-Collegium" udtaler sig i hint Aar saaledes:

---

[1] Saaledes i det høist velmente Skrift: Erindringer fra Kværnes Præstegjeld af P. C. T. Holtermann. Throndhjem 1879. S. 9.

„Naar Kjøbstæder strax skulle opstaa, maa det ske ved at formaa Fremmede til at bosætte sig i samme. Men disse bringe ikke Capitaler ind i Landet, uden for deraf at gjøre sig betydelige Fordele, som de om nogen Tid drage ud af Landet tilligemed Capitalen og Renterne. Christianssund tilbyder herpaa Exempel, og det er ikke troligt, at de nordlandske Steder skulde kunne mere fæste den Fremmede".[1] — — Selvfølgelig saa den indfødte Handelsstand ikke altid med de venligste Øine paa de Fremmede, med hvem Konkurrencen faldt dem vanskelig, og som vistnok i flere Henseender kunne minde om Hanseaternes Optræden i ældre Dage. Klager hørtes over de britiske Kjøbmænd, og det var i den Anledning, at Klipfisk-Tilvirkningens Fader John Ramsey lod tilspørge Romsdals Almue til Thinge, om den Fiskehandel, han havde brugt, var den til Skade eller Gavn, og han fik da det enstemmige Svar, at „den var dem til største Gavn af Aarsag, at han baade gav bedste Priis og rede Penge".

En af disse fremmede Familier i Christianssund har gjort sig fortjent af Omegnens Kultur ved Jorddyrkning. Det er Familien Leslie, af hvis Virksomhed i denne Retning endnu Spor findes paa Gaarden Bremsnes paa Averøen. Denne efter Egnens Forhold betydelige Gaard havde som anført tidligere været i den britiske Familie Gordons Besiddelse og kom 1772 til William Leslie. Denne indførte skotsk Driftsmaade, lod opføre en brandfri og brændebesparende Tørrestue efter skotsk Mønster og lod navnlig Beplantning foregaa i stor Skala. I 1789 lod han plante 14000 Træer, hvoraf 400 Frugttræer, men især Bøg, Eg, Ask, Alm, Kastanie, Gran, Lærke

[1] Samll. til d. n. F. Spr. og Hist. V. S. 683.

o. s. v., ligesom han bebyggede Stedet standmæssigt. I Kirken er der endnu Minder om Familien, nemlig en Tavle i Sakristiet. Paa denne er anbragt et Vaabenskjold og en Indskrift med Oplysninger om Slægten.[1] Af Gaardens fordums Herlighed er endnu ikke ganske faa Levninger tilbage. I den mellem Bremsnes Kirke og Kirkegaard og Hovedgaardens Bygninger beliggende ikke ubetydelige Park og Have findes endnu en hel Del af de fra Skotland overførte Træer, deriblandt flere svære Bøge, og i Udmarken ligeledes adskillige Lærketræer m. m., som nu „saa sig selv". De fleste af de gamle Bygninger paa Hovedgaarden staa endnu, deriblandt Hovedbygningen, der dog indvendig har undergaaet mange Forandringer.[2]

Ogsaa Dyrkningen af Potetes i Amtet kan siges at

---

[1] Den lyder saaledes:
„Lige udenfor i Nord ligger begraven Levningerne af George Leslie, født i Byen Bauff i Skotland, Kjøbmand i Christianssund, hvor han døde den 15de Juni 1751 i det 38te Aar, — af hans Hustru Margaret Lowson, født i Bauff og døde i Christianssund den 7de August 1761 og i hendes Alders 50de Aar, — af deres yngste Søn George Leslie, som døde 25de Sept. 1752, 7 Maaneder gammel, — af deres Søn Patrick Leslie, født i Bauff, Kjøbmand i Christianssund, hvor han døde 10de Januar 1768 i hans Alders 24de Aar. — Til pligtskyldigst, erkjendtligst og kjærligst Ihukommelse af hans Forældre og Brødre er deres Gravsted bleven indhegnet samt dette Epitaphium til deres Æreminde opsat af den ældste Søn William Leslie, Kjøbmand i Christianssund, Proprietær til Bremsnes."

Familiebegravelsen paa Kirkegaarden findes endnu, men er „i adskillig Forfald".

[2] Indskrifterne samt Oplysningerne om Gaardens nuværende Udseende skylder jeg Kvernes's nuværende Sognepræst, Hr. Sigv. Nielsen, der med megen Velvilje har imødekommet min Henvendelse til ham i denne Anledning. Cfr. Kraft, Beskr. over Norge, V. S. 259.

skylde de britiske Kjøbmænd paa Stedet sin Indførelse og Udbredelse.

Med Hensyn til Kolonisternes Religion i den første Tid erindre vi Biskop Nannestads Ytring. Fra 1783 have vi en Oplysning om, at to Kjøbmænd under Henvisning til de Reformertes Privilegier undsloge sig for „efter deres Tour mod Betaling at besørge Søofficianterne ved de aarlige Sessioner indlogerede". Kancelliet gav dem imidlertid ikke sit Medhold, „da intet bestemt Herberge for Reisende i Byen haves og der ikke er mange, som have Leilighed til at modtage dem, hvilket ei kan ansees for borgerlig Tynge, efterdi de betale deres Logi og Fortæring de faa Dage".[1]

Medens det britiske Element i Byen udentvivl idetmindste en Tidlang var det mægtigste, var naturligvis det overveiende større Antal Handlende af anden Oprindelse og, som vi have seet antydet, dels oprindelig hjemmehørende i Throndhjem, dels andensteds, ikke mindst i Slesvig. Af og til forekomme ogsaa egentlige Tydskere, enkeltvis ogsaa Svenske. Familien Luytkis er efter Navnet at dømme hollandsk. Nogen Borgerrulle haves desværre ikke. De fleste og vigtigste af Byens Borgerfamilier vil man nedenfor finde nævnte i Prams Indberetning.

Folkemængden udgjorde i 1769: 1151, i 1794 omtrent 1460, i 1801: 1624, i 1815: 1883. De fleste Familier beboede vistnok egne Huse. Leien af en bedre Familiebolig udgjorde endnu efter 1814 i Regelen 50 Rdl. I den gamle Kirke kjøbte de mere velhavende Familier gjerne Stole for Livstid mod en Betaling af 25—50 Rdl. Det

[1] Reskr. 2. August 1783. Kjøbmændene betegnes i Wessel-Bergs Udgave kun ved Forbogstaverne G. og M. Hermed menes utvivlsomt Rob. Gilroy og hans Kompagnon W. Miln.

første, en Kjøbmand anskaffede, naar han skulde etablere sig, var gjerne et „Jægtetræk".

VII.

Jeg har det Held mellem de Kilder, der staa mig til Raadighed, ogsaa at tælle flere, tildels meget værdifulde Reiseoptegnelser om Byen af betydelige Mænd, nedskrevne i den senere Del af det attende og i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede. For Læseren vil det være nyttigst og behageligst at modtage disse med Forfatternes egne Ord og i Sammenhæng, og det saameget mere, som de fleste og vigtigste af dem endnu ikke ere trykte.

Først i Rækken kommer den berømte Historiker Gerhard Schøning. Denne Mand reiste i Norge med offentlig Understøttelse i Aarene 1773—1775.[1] Om Høsten 1773 besøgte han Christianssund i Forening med sin lærde Ven Biskop J. E. Gunnerus. Som bekjendt døde Biskoppen under sit Ophold her d. 25de Septbr. (i Præsten J. L. Bulls Hus). Schønings Øiemed var at samle historiske og antikvariske Oplysninger, men han undlod dog heller ikke at gjøre Optegnelser om Samtiden. Om Christianssund finder man i hans efterladte Manuskript følgende:

„Christianssund har 12 à 13 anselige Kjøbmænd, men i det Hele et Snees deraf, 42 Borgere, men af Fiskere, Dagleiere, Arbeidere, boer der en Mængde, 300 eller derover. Staden eier nu kun et Skib. Man finder bedre sin Regning ved at fragte Skibe for med dem at udskibe sine Varer til Danmark, Østersøen, Hamburg, Holland,

[1] L. Daae, Gerhard Schøning, en Biographi. Chra. 1880. S. 51 flg. Kun den mindre Del af Schønings Reise er trykt, det øvrige (hvoriblandt det her meddelte Brudstykke) findes paa det st. kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn.

Frankrig, Spanien, især Barcellona med Klipfisk, men Klipfisk-Virkningen har nu paa nogle Aar aftaget, da dens Priis er faldet. Dog kan her endnu til bemeldte Steder drives Handel for en Tønde Gulds Værdi om Aaret. For nogle Aar siden dreves her en stor Handel med den saakaldte store eller Graabens-Sild, hvilken her blev fanget i stor Mængde tæt ved Havnen, deels inde paa den, deels paa Vaagen selv, saa deraf bleve aarlig udskibede 70,000 til 100,000 Tønder. Dette vedvarede i 18—20 Aar. Siden blev den Sild borte paa engang, men man har nu paany Haab om dens Tilbagekomst, da den lader sig see udenfor Landet ei langt derfra, dog paa den Dybhed, at den ei kan fanges, thi Nod kan ei bruges uden tæt hos Landet og ei paa større Dyb end 20 Favne i det høieste. Det skeer ofte, at Silden vel kommer ind i Fjorden, men kan der dog ei fanges, hverken med Nod eller med Garn."

„Staden har sin egen Byfoged, som tillige er Byskriver og Postmester. Den har en smuk Thingstue, prydet med et lidet Taarn, som staar for sig selv, ei langt fra Kirken. Den har og sit Apothek. Staden har adskillige smukke og anselige Bygninger, men de fleste Gaarde enten ud over Søen paa Pæle og Steenkar eller ei langt derfra paa Klipperne, hvilket gjør Communicationen mellem Huse og Naboer vanskelig. Havnen er Stadens store Torv, og de tre Sunde ere de eneste reelle Gader, som denne Stad har, saa man her maa gemenligen til Baads, naar man skal fra det ene Sted til det andet.[1] Dette uagtet have Indbyggerne nu begyndt ei alene at anlægge smaa

[1] Hvad der kunde ske, naar man vilde fra et „Land" til et andet, sees af en i 1764 indtruffen Hændelse. Nytaarsdags Aften d. A. skulde en Pige med Baad hente sin Madame, men Vinden drev hendes Baad bort til et hende ubekjendt Sted. Her gik hun

Haver ved deres Huse, hvor nogenledes Leilighed dertil gives, hvori voxe saavel Haveurter som og Frugttræer, Kirsebær, Æbler etc. (hvide Stikkelsbær spiste jeg her modne), men ogsaa at indhegne anselige Engestykker, som med megen Møie maa gjøres frugtbare ogsaa ved at bringe Jord og Torv andenstedsfra for dermed at bedække Klipperne, men bære siden meget anseligt af Korn og Hø.[1] Blandt andre havde Kjøbmand Nideros her indhegnet en anselig stor Myr med et Steengjerde af nogle hundrede Alnes Længde. Heraf saavelsom af Stadens Huse maa svares Afgift deels og fornemmelig til Eieren af Fosund Gaard, som ligger paa Kirklandet, deels til Eierne af Gaarden Dale paa Nordlandet. De omkringboende Bønder bringe ellers ind til Byen slagtet Kvæg og sælge det for temmelig let Priis. Især fare Sundalingerne her omkring, kjøbe op Creature, slagte og sælge til Christianssund. Her boe omtrent 436 Familier, tilsammen 12—1300 Sjæle."

„Paa Grip, en Holme og et Fiskevær, som ligger ude i det aabne Hav, bo nu 20 à 30 Familier, men tilforn har her boet 50. For disse er Fisken det samme, som Palmetræet for endeel Indianere. Den baade føder og klæder dem. Med den af dem fangede Fisk reise de

i Land og fandt en øde Hytte, bestemt til Fisketørring. Imidlertid drev Baaden bort, og Stakkelen blev liggende hjælpeløs i 9 Dage, da hun omsider gjenfandtes næsten død af Hunger. (Kbhvns Addr. Cont. Eft. 1764. No. 16. Poetisk skildret i alexandrinske Vers i Prahls „Skjalde-Tidende" for Febr. s. A.).

[1] „Af Mangel paa Hø har man derfor brugt meget af den saakaldte Tarre at give Køerne som et godt Foder, hvoraf meget melkes. En Ko melker heraf mere end 2 ellers. Man slaar lidt kogt Søvand paa Tarren og sætter det tilsammen for Koen. En Tønde Tarre er solgt for 12 à 14 Skill."

(Note af Schøning selv).

enten til Christianssund for der at indkjøbe sig de fornødne Ting eller til Sundals Marked, her fornemmelig for at indkjøbe Kornvarer. Naar de fra bemeldte Marked ere hjemkomne, reise de atter ind til det faste Land og til Fjordene for der at kjøbe Slagterfæ, thi paa Grip og de omliggende Holmer kan man ei holde Creature uden om Sommeren et og andet Faar paa de ubeboede Holmer. — Den paa Grip værende Kirke er en gammel Stav-Bygning med en gammel Alter-Tavle af den Slags, som kunne tillukkes, fra de catholske Tider af, lig den, som er paa Kvernes.“ —

Generalmajor Otto Seneca Falkenskjold, der i 1772 formedelst sit Forhold til Struensee kom paa Munkholmen,[1] løslodes herfra om Høsten 1776 og seilede i Oktober fra Throndhjem for at begive sig til Amsterdam. Efter en stormfuld Reise, under hvilken to Skibe forliste, kom han til Christianssund. Her tilbragte denne ret mærkelige Mand flere Maaneder (lige til Februar), men han har dog ei nærmere omtalt dette sit Ophold.[2]

Omtrent paa samme Tid som Falkenskjold kom Professor ved Kiels Universitet Johan Christian Fabricius, en bekjendt Naturforsker, til Byen. Hans Omtale af denne[3] har ikke stort Værd, da han kun opholdt sig der nogle Timer, og Thue har egentlig gjort ham for stor Ære ved i sin Beskrivelse udførlig at imødegaa hans tildels feilagtige Beretninger.

Derpaa komme vi til nogle hidtil utrykte Optegnelser fra en Norgesreise i 1790 af den talentfulde Historiker,

---

[1] Om hans Ophold her har jeg meddelt, hvad der vides, i Historisk Archiv. Kbhvn. 1881. II. S. 111—114.

[2] Gamle Erindringer af O. S. Falkenskjold, oversatte fra Fransk af J. H. Hansen. Kbhvn. 1847. S. 173—174.

[3] Reise nach Norwegen. Hamburg 1779. S. 298—302.

Professor Frederik Sneedorff, skjønt desværre netop Stykket om Christianssund er det svageste i hans Dagbog.[1] Ledsaget af en Sekretær Bluhme kom Sneedorff fra Throndhjem til Christianssund om Morgenen d. 25de Juni 1790. Han tog ind til en Herbergerer ved Navn Berger, hvor han ikke befandt sig vel, hvilket ei er underligt, da man ved, hvor smaat det dengang endog i langt større Byer var bevendt med Bekvemmeligheder for Reisende, der ei kunde tage ind i private Huse. Han skulde have en Haarskjærer, men kunde hertil alene opdrive et Fruentimmer, der ikke forstod Kunsten. Om Byen fortæller han, at Indbyggernes Flid har frugtbargjort flere Steder paa de klippefulde Øer, navnlig roser han Knudtzons Have, hvor to Alen dyb Jord er paaført Fjeldet, og hvor der gror Kirsebær, Æbletræer og alle Slags Havefrugter. „Fra en høi Klippe paa Kirklandet, hvor Lieutenant Vibe havde opført en Opmaalingsvarde,[2] kunde man tage Byen og Omegnen i Øiesyn. Langt borte sees Smølens Forbjerg, hvor man længe har talt om et Fyrtaarn.“ Selve Byen fandt Sneedorff „usædvanlig og interessant ny“. Byens rigeste Mand angaves at være Hofagent Kaasbøl, der sagdes at eie halvanden Tønde Guld. Efter at have besøgt Bremsnes Hule forlod Sneedorff Byen om Aftenen d. 26de Juni for over Land at drage

[1] Meddelelsen heraf skyldes O. A. Øverland, der i denne Tid lader Sneedorffs Reise trykke i det Throndhjemske Videnskabsselskabs Skrifter.

[2] Lieutenant N. A. Vibe († 1814 i Christiania som Generalkrigskommissær og Kammerherre hos Kong Christian Frederik, samt Major Vibes og Rektor Vibes Fader) opmaalte i den Tid Norge sammen med den senere Generalmajor B. d'Aubert. Sneedorff havde været sammen med dem begge kort i Forveien i Drammen (Suhms saml. Skr. XV. S. 463). Den omtalte Varde er uden tvivl den samme, som fremdeles findes paa Kirklandet.

til Molde. „Denne By er i enhver Henseende af ringere Betydning end Christianssund. Medens dette har 280 Huse, har Molde kun 170 og disse ikke paa langt nær saa anselige som der. Af Skibe har Molde 5, Christianssund 10 og Throndhjem 35 foruden Jægter. Moldes rigeste Mand er „gamle Møller“, en Jyde, som har været bosat der i 30 Aar. Dennes tre Sønner handlede ogsaa, men nød ei samme Agtelse som Faderen; medens den Gamle solgte Korntønden for 5 Rdl., toge Sønnerne 6“ o. s. v.

I 1801 udkom i Braunschweig en Bog af en Emigrant, de Latocnaye, under Titelen: Promenade d'un Français en Suède et Norvège; hans Reise var foretaget et Par Aar tidligere. Han kom til Christianssund fra Surendalen, hvor han havde gjæstet Provst Finkenhagen. Ogsaa han omtaler Kjøbmændenes Lyst til at opdyrke sine Øer og derhos, at man hos dem finder fortræffelige Vine, og overhoved alle gode Ting fra Frankrige og hele Europa. Kjøbmændene forstaa at leve udmærket godt.[1] Vor Reisende var imidlertid ikke ret fornøiet med Byens Selskabelighed, da Damerne „som overalt i Norge undtagen i Throndhjem og Christiania“ vare udelukkede fra denne; „de gaa næsten aldrig ud og aabne næsten aldrig sin Mund.“ Der røges Tobak i Damernes Nærværelse, saa at man næsten ikke kan se hverandre. Mændene lære Noget ved Reiser, men Kvinderne faa ingen Uddannelse o. s. v. Byens Udførsel af Fisk gaar mest til Spanien eller til St. Martin paa den franske Ø Rée, hvor Mons. Fournier er Kjøbmændenes fornemste

[1] Pour cette maudite morue salée (!) on trouve à Christiansund les bons vins et toutes les bonnes choses de la France et de le toute l'Europe. Les négocians y vivent fort bien, et l'on y boit passablement.

Handelsven. Flere Skotlændere ere bosatte her. Forfatteren traf i Byen en Bekjendt fra dette Land, Oberstlieutenant Gardiner fra Montrose. Gjennem ham kom han strax i Berøring med Skotlænderne i Byen. Thomas og Isaac Moses vare ham behjælpelige ved Afreisen til Øre, hvorfra Forf. siden kom til Bergen og andre Steder i Landet.[1]

VIII.

Vigtigere og interessantere for vort Emne end alle de hidtil meddelte Reisebeskrivelser tilsammen er dog, hvad Christen Pram har meddelt om Stedet i sin desværre endnu utrykte Beretning om den Reise, han i Aarene 1804—1806 foretog i Norge paa offentlig Bekostning i det Øiemed at anstille Undersøgelser om Norges Næringsveie og økonomiske Tilstand.[2] Af denne rige Kilde meddeles her Følgende med nogle enkelte Bemærkninger:

„Byen, hvis Huse paa ganske faa nær ere net og vakkert bygte, og for en stor Del nye, synes at vidne om dens Tiltagelse og Fremvæxt. Endmere synes derom de temmelig kostbare Anlæg at vidne, som paa begge de større Øer gjøres for at omskabe de ufrugtbare Øer til Haver, Agre eller idetmindste Enge. Jorder er her egentligen slet ikke. Der er i Klippehulerne blot svampig Torv, sommesteds høit meget Grus. Torven tapper man, hvor man kan, Vandet fra, eller man øser den op af Hulhederne og lægger den 1 til $1^1/_2$ Alen høit langs op ad Klippernes Afhæng. Naar den der er tørret, saar

[1] Promenade etc. p. 146—149.
[2] Manuskript i Kjøbenhavns Universitetsbibliothek.

man Havre deri og lader den saa ligge til Græsmark. Kjøbmand Jens Kaasbøll er i Begreb med saaledes at skaffe sig en Mark af hele 14—15 Tønder Land og er færdig med mere end det halve. Kjøbmand Gilroy har en saadan, maaske lidt mindre Mark, Kjøbmand Walter har en saadan, hvortil Begyndelsen allerede er gammel, men han er i Begreb med at udvide den, og der er paa denne hans Gaard anlagt en Reberbane, jeg tror 4—500 Alen lang. Overveier Brodtkorb har — foruden nede i Byen i det nederste Hjørne ved Bassinet en meget deilig liden Have, der allerede er gammel og fuld af skjønne Frugttræer og Løvhytter — anlagt en Løkke ovenpaa Bjerget, hvor han har gjort den kunstige Jord saa dyb, at han der med kongelig Tilladelse har anlagt en Begravelsesplads for sin Familie, omgivet med en godt tilvoxende Lærke-, Fyr- og Aspebosket og sammesteds et net lidet Landhus. Paa Nordlandet har Postmester Christie en vakker liden Løkke. Kjøbmand Knudtzon og Flere ere i Færd med et lignende Anlæg. Disse maa være meget kostbare, men dog ei blot til Luxus. Ved at holde Kjør der og avle noget Grønt bliver man mere uafhængig af Naboøerne, og Stedet vinder i Bekvemmelighed og Skjønhed."

„Havnens nordøstlige Huk har al ønskelig Leilighed for et Skibsverft. Der er bygget adskillige Skibe, og 1788 fik her et russisk Linieskib, der var beskadiget ved Smølen, en fuldstændig Reparation. Dog bygges her lidet."

„Byens vigtigste Indbyggere ere: Kjøbmand Leslie, en Skotte, som her har samlet en Formue, der vurderes til 100,000 Rdl., med hvilken han nu drager tilbage til Skotland, hvor han har kjøbt sig Eiendomme. Jens Winter, solid Kjøbmand, 50,000 Rdl. Jens Kaasbøll, en vittig, bereist, kyndig og meget entreprenant ung Mand.

Man anser ham for at veie 20—30,000 Rdl., men han er i blomstrende Fremvæxt. Nic. Knudtzon, en meget forstandig, kyndig, retskaffen og driftig Kjøbmand, Flensborger af Fødsel, Broder til den retskafne og bemidlede Justitsraad og Borgermester Knudtzon i Throndhjem, ansees at eie 20,000 Rdl. Danholm, ogsaa driftig Handelsmand af omtrent lignende Formue. Gilroy, et af de anseteste Handelshuse i Staden. Manden er Skotte, troes dog ei at eie mere end en 20,000 Rdl. Postmester Christie, ogsaa en af Stedets betydeligste Kjøbmænd, en gammel, sikker Handel, vurderes til 20 à 30,000 Rdl. Dall, en brav Handelsmand paa 15,000 Rdl. Isaak Moses[1] roses som en meget driftig og solid Kjøbmand, som havde samlet en anselig Formue, men den er ved sammenstødte Vanheld saa svækket, at han kun vurderes til 10,000 Rdl. Walther,[2] en ung entreprenant Mand, der har indtaget et stort Stykke Land, anlagt der en stor Reberbane og er i megen Drift, ansees at eie Formue for 12—14,000 Rdl. Overveier Brodtkorb,[3] ei egentlig Kjøbmand, deltager dog stundom i enkelte Entrepriser. Eier Skibskranen og en sikker Formue af 50,000 Rdl. Flor, forhen Apotheker, ogsaa uden at have

---

[1] Isaak og Thomas M., der havde fælles Firma, vare komne fra Newcastle langt senere end sine ældre Slægtninge i Christianssund.

[2] Walther var som den senere nævnte Clausen fra Slesvig og, som det antages, fra Flensborg.

[3] Lieutenant Eiler Christian B. (gift med Anna Thue Ross) døde 86½ Aar gl. d. 17de Jan. 1806 (Thj. Addr. No. 8). Han havde 1747 faaet kgl. Konfirm. som „Veier, Maaler og Obervrager“ efter Jens Hersleb; 1781 finde vi hans her af Pram omtalte Søn, der havde Kancelliraads Titel, i disse Bestillinger. I 1808 averterer denne i Thj. Addr. (No. 102), at han allern. er entlediget fra sine Embeder „og vil ogsaa entledige sig fra Byen“.

Handelshus, deltager i enkelte Spekulationer. Eier en 15,000 Rdl. John Moses, Marstrand, Christie jun. ere unge driftige Begyndere, hvilke man vil vide hver at være 10,000 Rdl. værd. Peder Clausen og Helsing ere Krambodhandlere i god Næringsdrift; den første ansees at eie 12—15,000, den anden 10 à 12,000 Rdl.“

„Indenlands- og Bordhandlere ere følgende fem, om hvilke man intet videre har opgivet mig end deres Navne, og hvad de troes at eie: Colmann 5 à 6,000 Rdl. Chr. Hansen 6 á 8,000, Ingvar Ronnig (Rennie?) 4 á 6,000, Normann 5,000. Skipper Neunkirchen farer stundom selv med sit Skib, men sidder dog i ikke uvigtig Handel og eier 5—6,000 Rdl. Kjøbmand Milns Enke har ei ganske unddraget sig Handelen og eier 10 à 12,000 Rdl. Agent Kaasbølls Enke har skiftet med Børnene, men selv beholdt en Formue af 50,000 Rdl. Toldkasserer Lund anslaaes til 14 à 16,000 Rdl. Byens øvrige Indbyggere ere dels maadelige Haandverkere,[1] som dog slaa sig igjennem, eller andre uformuende Folk, der leve som Skippere, Baadførere, Arbeidsmænd, Daglønnere eller af anden deres Industri.“

„Den her hjemmehørende Formue beløber sig til en Sum af noget over fem Tønder Guld, hvoraf den langt større Del eies af driftige Kjøbmænd.“

„Saavidt jeg ved gjestfri Modtagelse i mange af Byens bedste Huse og temmelig nøiagtigt Kjendskab med nogle af de bedste Folk i Christianssund blev i Stand til herom at dømme, saa er Pluraliteten her i Byen forstandige,

---

[1] Af Haandverkerne anslaar Pram Bageren Anders Knudsen til 3—4,000 og Bagerenken Mad. Vold til 6—7,000 Rdl., hvorhos han af Høkere nævner Peder Nideros og Nils paa Hougen med henholdsvis 3—4,000 og 5—6,000 Rdl.

hæderlige Folk, af hvilke man, da ei blot Formue, men Kultur og intellektuelt Værd synes at være i samme Pris, er berettiget til at vente klog og forstandig Adfærd i Et og Alt, derfor og i Velfærdsveien, saa de, som det og lader, sætter Tæringen efter Næringen og arbeider sig frem."

„Her hersker i Husene throndhjemsk Elegance. Den lokale Beskaffenhed, at man paa de fleste Steder ei kan komme fra Hus til andet uden til Baads, gjør, at Mandfolket her oftere end i Throndhjem kommer sammen uden at forædle deres Lag ved det andet Kjøns Deltagelse, hvorved den selskabelige Tone i Throndhjem er efterhaanden bleven saa særdeles sædelig, sleben, urban og skjøn, og Selskabeligheden der saa betrygget for at blive Svir. Alligevel ere neppe Svirelag her hyppige, ei heller ødelæggende høie Spil. Man har megen Sands for de ædlere Fornøielser. Her er et godt Læseselskab, som anskaffer sig en Mængde literære Nyheder, der nydes begjærligen. Som i Throndhjem er den kostbareste Husprydelse gode Kobbere. Musiken, for hvis Skyld man har skaffet sig en meget duelig Musiklærer, er her i de fleste Huse i Flor, og denne Musiklærer, som endnu mere den ved Borgerskolen ansatte Lærer Purup, der er dannet paa Blaagaards Seminarium, synes at være nødvendige Personer i alle deres Samkvem."

„Jeg feiler meget, om ei alt dette giver Grund til et meget fordelagtigt Begreb om denne lille Havstad."

„Fortrinlige Haandverkere, endsige blomstrende Fabriker, var der, synes mig, ei rimeligt her åt vente sig. Her er ei og kan ei være andre end de, der for den fortræffelige Havns og Handelens Skyld have fæstet Bolig."

„Foruden en taalelig Almueskole, med hvilken man endnu ei var bleven færdig med at forbinde en Arbeids-

skole, har man ved særskilte Sammenskud faaet en anden Skole, Bernstorffs Minde,[1] hvor Hovedlæreren Purup, foruden at lære de ham betroede Børn at skrive, regne, Begyndelsesgrunde til Historie, Geographi og Modersmaalets Grammatik, ogsaa underviser dem i det franske og tydske Sprog. Ungdommen synes i alle de bedre Huse at bære Præg af omhyggelig og forstandig Dannelse.“

„Paa Grip bor 27 Familier, uagtet Søen i 1802 bortskyllede den største Del af deres usle Boliger med alt, hvad de eiede, da de havde reddet deres Personer op i Kirken. En Collect skaffede dem nye Huse, som de staa Fare for, hver Gang der bliver fuld Maane, igjen at miste. Det, de i de senere Aar have fisket, har neppe været nok til at redde dem for Hunger. Iaar fik de et Par Dage en Mængde, men Smølen sendte sin Tangrøg, og deres Fiskeri var forbi Kan man da fortænke

[1] Denne Skole, der i over en Menneskealder vedblev at være en privat Stiftelse, førend den overgik til kommunal Borgerskole og omsider gik op i den i 1864 oprettede „Lærde- og Real-Skole“, skal være tilbleven efter Forslag af H. Brodtkorb. De oprindelige Bidragydere vare: Jens Kaasbøll, Isaac Moses, Rob. Gilroy, H. Brodtkorb, Anna Brun sal. Kaasbøll, Nic. Henr. Knudtzon, I. Lund, Hans P. Kaasbøll, Walter Miln, D. B. Neumann, F. O. Flohr, Ivar Ruberg, Møinichen, J. A. Luytkis, Fred. Ludv. Walther, S. Hoffmann, Christ. Frid. Wasmuth, M. Helsing, Hendrich M. Kaasbøll, William Dall, S. A. Thue, Knud Danholm, C. Ross. Fundatsen er trykt saavel i Norske Stiftelser (II. S. 149 flg.) som i Nyerups „Bernstorffs Eftermæle“, Kbhvn 1800 (II. S. 21 flg.). Læreren Purup, der vil forekomme senere, var tillige Byens Boghandler og Leilighedspoet. Han hørte til det første uddannede Kuld af danske Seminarister, hvilke paa den Tid vare paa Moden. Se om Samtidens Overvurdering af disse Pædagoger en fortræffelig Bemærkning af L. Engelstoft (Norsk hist. Tidsskr. 2. R. IV. S. 321) samt Enevold Falsens Lystspil „Frieren og Kjæresten“.

dem eller deres Brødre paa de andre Øer, at de reise hen og nedrive Tanggruberne?"

„— — Som en ny og her næsten ukjendt Handelsartikel blev fra Christianssund 1799 udført til England 560 Tønder Hasselnødder og til indenlandske Steder 174 Tdr., hvorfor til Bonden blev betalt $2^1/_2$ Rdl. pr. Tønde. Med god Fordel bleve de solgte i England."

„I Forhold til Stedets Størrelse og betydelige udenrigske Handel har Christianssund ei saamange Skibe som Kjøbstæderne søndenfjelds af lige Størrelse, dels fordi her ingen raa Materialier findes til Skibsbygning, dels fordi de irske og skotske Skibe selv afhente den Trælast og andre Producter, som herfra udskibes. De her hjemmehørende Skibe udføre kun en Del af de Fiskevarer, som sendes til Spanien og Kjøbenhavn, og for Resten fragtes danske og norske Skibe dertil. Stedets egne Skibe ligge sjelden længere hjemme end 1 eller 2 Maaneder om Aaret og overvintre aldrig her paa Havnen. Ved Udgangen af 1801 var her 17 hjemmehørende Skibe."

„Trælast- eller Bord-Handelen her paa Stedet er ei saa ubetydelig, da der aarlig udskibes 250—300,000 Bord, lad være, at der ikke udskibes Bjelker o. desl. af Mangel paa Skove (undtagen nogle Tylvter Vandringsspirer, Haandspiger og Aarer). Endskjønt de Handlende staa i anseeligt Forskud til Sagene og andre, som forøges ved at lade Bordene afhente med Jægter, saa haves dog den Fordel, at Bordhandelen er paa en mere sikker Fod end søndenfjelds, thi Trælasthandlerne ere faa. De tilhandle sig Bordene, dels af Sageierne, som for det meste ere Bønder, dels af Byens andre Borgere, som af Bønderne have faaet dem i Betaling for leveret Korn og andre Varer. Borgerne holde paa Stedet hjemmehørende Jægter i Tiden mellem Fiskerierne i jevnlig Gang med

Bordtransporter til Stedet, hvormed de med samme farende Folk gives deres Ophold. De udskibe næsten aldrig Bord for deres egen Regning, men efter Ordre fra Irland, hvorfra de hentes med irske eller skotske Skibe, medens man søndenfjelds mest afskiber for egen Regning, der foraarsager stort Tab ved Bordenes Henstaaen paa fremmede Steder under Forventning af bedre Marked, der ofte udfalder til aldeles Intet. Ved Fartens Aabning om Foraaret findes her sjelden Beholdning af 2—3 Ladninger Bord, hvorfor og lige til Mai de fleste irske Skibe maa seile til Throndhjem efter Ladning. Af Granbord falder her aldeles ingen, undtagen nogle faa, som hidføres fra Ørkedalen, ja paa hele Nordmør findes kun et eneste fuldvoxent Grantræ, som er plantet ved Kvernes Præstegaard. Paa Kirklandet er plantet en Del unge Grantræer, dels norske og dels skotske. Tjæreudskibningen er her paa Stedet ikke ubetydelig, f. Ex. i 1799 1981 Tdr., i 1802 kun 331 Tdr."

„Af Tangaske udføres i et Middelsaar 998,000 Pund, hvis Værdi beløber 8,358 Rdl., som er Landets rene Fordel."

„I 1793 havde:

Kirklandet (med Øvre- og Nedre-Vaagen, Gomatnæsset og Dunkersund) 114 Gaarde og Vaaningshuse, 41 Pakhuse, 20 Baadnøster.

Nordlandet (med Smedsvigen) 81 Gaarde og Vaaningshuse, 20 Pakhuse og 19 Baadnøster.

Indlandet (med Sjursvig og Leervig) 58 Gaarde, 17 Pakhuse og 36 Baadnøster."

„I 1801 Febr. havde:

Kirklandet 91 Gaarde og Vaaningshuse, dertil i Vaagen og paa Gomatnæsset 41, tils. 141 (sic).

Nordlandet 80 Gaarde og Vaaningshuse.
Indlandet 60 Gaarde.

Altsaa i 8 Aar Gaardenes Antal forøget med 28. Byens bestandige Indvaanere vare efter en temmelig nøiagtig Optælling 1791 ialt 1460 Mennesker, men i 1801

paa Kirklandet	122	Familier,	611	Mennesker.	
i Vaagen og paa Gomatnæsset	60	—	313	—	
- Nordlandet	113	—	388	—	
- Indlandet	77	—	312	—	
Tils.	372	—	1624	—	

„I Aaret 1795 var Byen i Frygt, da to engelske Coffardiskibe indbragte to franske Prisskibe, som de 8 Mile herfra havde taget fra de Franske. Ikke mindre Frygt var der, da et Transportskib for faa Aar siden ankrede paa Havnen og havde ombord Besætningen fra en strandet fransk Fregat. Hvo skulde modsætte sig en Hob tøilesløse Matroser, der var vant til at anse Alt som Rov for sig? Endog i Ufreds-Tider var Stedet blottet for alt Forsvar. Dette gav Anledning til, at Indvaanerne i April 1801 for at sikre deres Eiendom fra at falde i de Engelskes Hænder flyttede sit meste Gods rundt om i Fjordene op til Throndhjem, ligesom ogsaa de fleste Fruentimmer forlode Byen. Saavel et Forsvarsverk for Havnen som en Garnison vilde derfor være høist fornøden. I August 1800, da man frygtede et Fredsbrud med England, anmodede Stiftamtmand Moltke Christianssunds mest formuende Indvaanere om at anlægge to Land- og to flydende Batterier paa egen Bekostning, da han vilde ansøge om, at Stedet af Thrond-
-s Arsenal kunde erholde det fornødne Antal Kanoner, og Kugler samt endel Artillerister og 250 Mands

Garnison paa Statens Bekostning. Ved en Samling paa Raadstuen d. 5te Septbr. 1800 blev dette enstemmig antaget undtagen de to flydende Batterier, som ansaaes unyttige, og der blev tillige forlangt en Ingenieur til Landbatteriernes Anlæg. Da England i Jan. 1801 lagde Embargo paa alle danske (og norske) Skibe i engelske Havne, syntes Faren at være nær. I Febr. s. A. blev fra Throndhjem nedsendt Major Rosbach af Ingenieur-Corpset for at udse Stedet til Batterierne og Lieut. Myhre af Artilleriet med Lodsoldermand Haabjørn i Throndhjem for at udse Pladse til Communications-Signaler herfra langs Leden til Throndhjem, og d. 19de s. M. indrykkede Capt. v. Rechelsen med 3 Officerer og 118 Mand Skarpskyttere til Garnison, medhavende 2 Amusetter. Garnisonen blev forøget, saa at den ved Udgangen af April bestod af 2 Capitainer, 4 Lieutenanter og 270 Mand Nationale foruden Oberstl. Blicher af det Throndhjemske Dragonregiment som Commandant. Paa Kirklandet blev opreist en ny Varde af Spærrer for, om fiendtlige Skibe lode sig se, at antændes og et Vagthus med Skorsten opført for det vagthavende Militair samt en kongelig Lods."

„Hidtil havde Christianssund kun været anseet som et ubetydeligt Sted, men nu blev det betragtet som Nøglen til Throndhjems Stift, da Fienden ved at besidde denne Havn kunde forbyde al Tilførsel til Throndhjem og Nordlandene. Der blev derfor befalet strax at sætte Stedet i bedste Forsvarsstand saavel med Landbatterier som et flydende Batteri, og Udførelsen heraf blev overdraget Enroulleringschefen, Commandeur Claus Tønder, der ligesaa hastig lagde Haand paa Verket. Til Opsyn hermed vare Lieut. Møller og Maanedslieutenanterne Lie og Reinert. Det første Batteri blev ved Commandeur Tønder opført paa Indlandet, fik Navn af Prinds Carls og blev

besat med 8 Stykker 8-pundige Kanoner, men er for Fremtiden bestemt til 5 St. 36-pundige og 3 St. 34-pundige. Dette Batteri kan modtage en Fiende ved Indseilingen af Sørsundet. Derpaa blev af Oberstl. Blicher anlagt et andet Batteri i Svartholmsbugten paa Kirklandet udenfor Indseilingen, der nu fører Navn af Fuglen, besat med 2 St. 8-pundige og 2 St. 4-pundige Kanoner, men nu bestemt for 4 St. 8-pundige. Det tredie og betydedeligste Batteri blev af Major Rosbach anlagt paa Rinholmen i Indløbet af Sørsundet og kaldet Kronprindsens, er bestemt for 7 St. 24-pundige og 8 St. 27-pundige Kanoner. Til dette Batteris Istandsættelse blev af Byens Indvaanere frivillig subskriberet 510 Rdl. For at gjøre samme landfast med Kirklandet blev for det første liciteret 1500 Favne Graasteen à 6 Rdl., beløb alene 9000 Rdl. Endelig blev det fjerde Batteri ved Major Rosbach anlagt paa en Holme i Nordsundet og blev kaldet General v. Kroghs, besat med 3 St. 8- og 12 St. 12-pundige Kanoner. Alle disse Batterier ere forsynede med 6 Fod høit Brystværn. Foruden disse skal endnu et Batteri anlægges paa Indlandet udenfor Prinds Carls, som er bestemt for 3 St. 36-pundige Kanoner, men nu er Stedet kun besat med 3 St. 12-pundige. Paa Haugen mellem Kirklandet og Vaagen var uden Batteri henlagt en 8-pundig Kanon, men da dette Sted ei behøver Brystværn formedelst sin Høide og dog kan beskyde hele Havnen, er dertil bestemt 8 St. 8-pundige Kanoner og kaldes Commandeur Tønders Batteri. Høitidelig blev alle disse Batterier tillagt deres Navne d. 20de Septbr. 1801."

„Ifald Fiendtlighederne med England havde vedvaret, var endnu bestemt at anbringes i Marcussundet 4 St. 8-pundige Kanoner. Flaadebatteriet, Neptunus kaldet, 52 Fod langt og 32 Fod bredt, blev under Opsyn af

Commandeur Tønder istandbragt, løb af Stabelen d. 13de Januar 1801 og besat med 10 St. 12-pundige Kanoner. Til samme blev af Regjeringen kjøbt en Ladning østersøiske svære Bjelker, som af et fransk Prisskib her var indbragt og ei i den urolige Tid kunde udføres. Kanonerne til samtlige Batterier bleve hidsendte fra Throndhjem undtagen 4, som bleve laante af det franske Prisskib, og 14 St. 12-pundige med 700 Kugler fra Bergen, for hvilke i Fragt alene blev betalt 400 Rdl. Saaledes var nu Begyndelsen temmelig langt kommen med Christianssunds Befæstning, men aldrig saasnart var Efterretningen indløbet om Fiendtlighedernes Ophør, førend Garnisonen strax blev ophævet og de fra Throndhjem laante Kanoner og Ammunition did tilbagesendt, saa at de opførte bekostelige og for Byen nyttige Batterier nu maa forsvare sig selv uden militair Hjelp. Dog blev Prem. Lieut. Mollerup af andet throndhjemske Regiment befalet at være her indtil videre for at have Opsyn med Batterierne."

Saavidt Pram.

IX.

Prams Besøg fandt Sted i en Tid, da Byen, som overhoved Danmarks og Norges Kjøbstæder, befandt sig i en blomstrende Forfatning formedelst de heldige Handelskonjunkturer, først under den nordamerikanske Krig, dernæst under den franske Revolution og de paafølgende Aar indtil 1807. I denne Velstandsperiode gjorde ogsaa Kulturen, idetmindste den ydre, Fremskridt i vore Byer. Selskabeligheden fik et stærkt Opsving, og Drikkeviserne og Privattheatrene havde sin Guldalder. Ogsaa fra Christianssunds Selskabsliv ere nogle Træk bevarede i den Throndhjemske Adresseavis.

Midtpunktet for dette Selskabsliv har været det af Pram med Ros omtalte Jens Kaasbølls[1] Hus. Herom heder det i en Korrespondance til det nysnævnte Blad (1805, No. 13): „H. M. Kongens Fødselsdag blev her i Byen hædret paa en for dette Sted saare ualmindelig Maade. I Hr. J. Kaasbølls Huus blev opført Stykkerne: „De snurrige Fættere“ og „Den unge Indianerinde“. Da Dækket faldt, fremsagde Hr. Strømberg[2] og Jomfru Kaasbøll i en sindrig Dialog Aarsagen til Dagens Høitideligheder. Ved de Ord: „Den 21de Januar, altsaa Kongens Fødselsdag,“ forkyndte 9 Kanonskud Høitiden endog for dem, der ei vare tilstede. Derefter saa man en ballotisk Dands af 8 med Roser beprydede Piger; denne Fornøielse blev endnu meget forhøiet ved en pas de deux mellem Hr. Strømberg og Jomfru Kaasbøll, der gjorde den førstes Flid og den sidstes Geni lige megen Ære. Klokken 10 vare disse 4 Timers Fryd endt, og nu forføiede Tilskuerne sig hen til Hr. Kaasbøll, hvor et offentligt Bal endte Festen. Glade Undersaatter følte der sit Held ved velmeent at erindre Landsfaderen og midt i sin Glæde at mindes, at der gaves Bedrøvede og Arme blandt dem. Naar man betænker, hvad Bekostning og Møie et Theater og dets fornødne Requisita udkræver, naar man seer alt dette tilveiebragt ved en eneste Mand, seer ham og hans Kone kappes om ved Gjestfrihed at forskaffe sine Medborgere en saadan Fornøielse, saa føler enhver Retskaffen, at man, uden at miskjende den væsentlige Andeel, Hr.

[1] Denne Mands Fader var Hofagent Peder K., saavidt vides den eneste af Byens Handelsstand, der har havt den honette Ambition at skaffe sig en Rang.

[2] Den bekjendte svenske „Dandse-Informator“, der siden oprettede et Theater i Christiania. I samme Aar, som vi her finde ham i Christianssund, kom han til Hovedstaden. Se H. J. Huitfeldt, Christiania Theaterhistorie, S. 378.

Strømberg havde i Indretningen, vil tilstaa Hr. Kaasbøll og hans ædle Kone en grundig Ret til Deeltagerens ublandede Erkjendtlighed.“ Men da denne Beretning kom i Avisen, opstod der i Byen et ikke lidet Røre, og nogle, „der ikke dependerede af det jovialske Parti“, fik indrykket kritiske Bemærkninger i Throndhjems-Avisen. Dette Modparti, der repræsenteredes af Familierne Brodtkorb og Christie, oplyste, at Rosen i Avisen over Kaasbøll hidhørte fra Borgerskole-Læreren Purup, der kaldes „en Sufflør og et løst Appendix til Byen“, og der insinueredes, at Kaasbøll, der havde taget 32 Skilling for Billetterne til Skuespillet, havde lucreret ved dette. Hertil svarede Purup og oplyste, at Kaasbøll havde „indrettet sit Theater kun for at skaffe sine Medborgere en anstændig Fornøielse, havde uden Forskjel indbudt saamange, som Rummet kunde tillade, baade den 6te og den 29de Januar. Han havde selv baaret alle Udgifter, og de 32 Skill, der betaltes for Billetterne, anvendtes som Bidrag til et Arbeidshjem i Byen.“[1] I det følgende Aar 1806 indbød Kaasbøll atter til sig „den største Deel af sine Medborgere“, og „paa hans Huustheater opførtes det skjønne Stykke: Menneskehad og Anger“, hvorpaa fulgte „kunstig Dands af 3 Piger og Solo af Jfr. Kaasbøll, derpaa Sang af Jomfruerne Kaasbøll og Gilroy, og endelig Aftensmaaltid for over 80 Personer af begge Kjøn“. Om Purup var Sufflør ved Forestillingen, oplyses ikke, men vel at han, udentvivl med stolt Triumf over sine Modstandere, havde forfattet Arier for Anledningen. Ved Bordet indsamledes 40 Rdl. til de Fattige.

Jens Kaasbøll, en Søn af ovennævnte Hofagent Peder Kaasbøll, efter hvem Firmaet fremdeles benævn-

---

[1] Addr. Cont. Efterr. No. 24, 44, 52.

tes „Peder Kaasbøll & Søn“, eiede og beboede det Hus, som nu tilhører Konsul N. H. Knudtzon. Om dette Hus fortælles, at da Jens Kaasbøll engang gjorde en Reise til Kjøbenhavn, lod hans Hustru under hans Fraværelse det oprindelig kun af en Etage bestaaende Hus paabygge med to nye Etager. Sin mest glimrende Festlighed skal Huset have oplevet i 1810, da Datteren, Anna Brun Kaasbøll (Byens ovenfor omtalte, af Strømberg uddannede Primadonna) havde Bryllup med en adelig Brudgom, Regiments-Kvartermester og Auditør Carl Valentin Falsen, der døde som Stiftamtmand i Christianssand 1852. Gaden fra Brudehuset til Kirken var da dækket med Bræder og disse med Klæde.[1] Allerede Aaret efter døde Jens Kaasbøll den 6te Septbr. 1811, kun lidt over 49 Aar gammel. Han blev begravet paa et Landsted,[2] som han efter sin Kone (f. Thiel) havde kaldt „Margretes Fryd“. I den Throndhjemske Avis for s. A. fremkom længere Poesier i Anledning af hans Død (No. 81 og 90). Den første af disse, undertegnet O. C. Bull og forsynet med en prosaisk Erklæring af Byfoged Schare, synes at have havt den Hensigt at minde hans Efterladte om, at den Afdøde havde tegnet sig for en Gave af 2,500 Rdl. kontant og desuden et aarligt Bidrag af 150 Rdl. til en

[1] Fru Falsen, der skal have været en meget begavet Dame, døde 1822.

[2] Paa samme Maade havde allerede i 1800 Overveier og Maaler Hans Brodtkorb faaet kgl. Bevilling til at anlægge et Gravsted paa sit Landsted „Rolighed“; samme Aar gaves en lignende Tilladelse til Postmester Christie (Landstedet „Anes Fornøielse“, forhen „Ødegaarden“; Ansøgningen er skrevet af hans siden saa bekjendte Søn, da cand. jur. i Kjøbenhavn). I 1812 fik Ingeborg Anna Knudsen samme Bevilling (Jordstykket „Lykkens Minde“). Det forbeholdtes stedse, at „Bremsnes Kirke og dens Betjentere Intet derved afgaar i deres Rettighed“.

Arbeidsanstalt. Disse Penge ere imidlertid neppe blevne indbetalte, da herom ingen Oplysning findes i „Norske Stiftelser". — Kaasbølls Svoger var Admiral Tordenskjolds ældste Brodersøn Krigskommissær Johan Christopher Wessel († 1793), der i 1778 optoges i Adelsstanden under Farbroderens Navn og boede i Christianssund, hvor hans tredie Kone var en Datter af Hofagent Kaasbøll.[1]

X.

Aaret 1807 var for Danmark og Norge det sørgelige Vendepunkt, da Velstand og Lykke afløstes af Krig og Prøvelser. Christianssund kom snart til at opleve krigerske Optrin, der imidlertid kun gjorde Byen Ære uden at volde den stor Skade.

Den 14de Juni om Morgenen Kl. 5 saa man fra Varden 4 Mil ud i Havet en Orlogsfregat styre tillands.

---

[1] Om denne Mand henvises til B. Moes Tidsskrift for d. n. Personalhistorie, I. S. 120—125. Her fortælles bl. a., at medens han var forlovet med sin senere anden Kone (f. Schnitler), tillod en Engelskmand, der var Gjest i Christianssund, sig ved et Bal paatrængende Galanterier mod denne og udfordrede derpaa Tordenskjold paa Pistoler. Duellen foregik i et Værelse paa Toldboden, og T. havde første Skud, men erklærede sin Modpart for en Kjeltring og vilde ikke skyde. Engelskmanden skjød da og blesserede T.'s ene Øre. Derpaa gav T. den anden et Ørefigen, tegnede et Hoved med Kul paa Væggen og rammede med sit Skud midt i dette. Engelskmanden skyndte sig saa paa Dør og forlod strax Byen. En Søn af T.'s første Ægteskab skjænkede den „Tordenskjoldske Skole" i Holmestrand sin Formue. En Søn af det tredie Ægteskab († 1828) levede i mange Aar i Christianssund som en „Tulling", hvis Beskjæftigelse bestod i gratis at ro Folk over fra det ene af Byens „Lande" til det andet. Han skal i sin Galskab have friet til en Datter af Frederik VI og have opbrændt Familiens Adelsdiplom.

Efter at være kommen nærmere tonede Skibet hollandsk Flag. Man drog dog ikke i Tvivl, at det var en Engelskmand, og beredte sig kraftig til at modtage ham. Da Skibet Kl. 11½ var paa Skuds Afstand, hilsedes han saa eftertrykkelig med 53 Skud fra Kronprindsens og Prinds Carls Batterier, at han efter en halv Times Forløb seilede bort. Besætningen paa Batterierne bestod dels af det borgerlige Artillerikorps, dels af en Landeværnsdivision. Øverstkommanderende var Major Bruun. Fregattens Ild gjorde ingen Skade i Byen, hvor dog adskillige Kugler opsamledes.

Denne Begivenhed fremkaldte et hastemt Udbrud i den throndhjemske Avis (No. 57) af en dansk Sproglærer Gottfried Fibiger,[1] som paa den Tid opholdt sig i Christianssund. Nogle Strofer af hans Poem maa her finde Plads, især paa Grund af de Ytringer, Versene indeholde om den engelske Kolonisation i Byen:

— — — — — —
— — — — — —

„Tre Klipper, som, o Nordhav, Du omslynger,
Hvor Hvalen trives i dit Skjød,
Hvor britisk Flygtning samled gyldne Dynger,
Som — til Brittania flød,
Hvor Briten nød Gjestmildheds rige Fylde
Med haanligt Smiil til Klippens Søn,
Som aldrig lader af sin Troskabseed at hylde
Og finde Dyden skjøn,
Der var' de Trælle frem, hvis Blod Obaddon pryder
Trophæer for sin Skjændsel med,
Men som med Lynets Kraft dog aldrig gjennembryder
Norsk Værn mod Voldsomhed!
Trefoldig Klippe, Du som Britens Kugler slynge
Afmægtig i det haarde Skjød,

[1] Han nævnes i Nyerups Literatur-Lexicon S. 166.

Men fra din Vall drog ud de Kugler, som kan synge
Den Usling til sin Død."

— — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

Længe varede det dog ei, inden et nyt og noget alvorligere Angreb paafulgte. Det omtalte engelske Krigsskib, der siden viste sig at være Fregatten „Signate", (32 Kanoner), Kapt. Dixon, havde seilet over til Shetlandsøerne og derefter ved Laurvig truffet en anden engelsk Fregat „Tartar" (48 Kanoner), Capt. Baker. Dixon skal have fortalt sin Kollega, at Christianssund strax maatte kapitulere, naar to Fregatter angrebe den, og man besluttede da i Forening at gjøre et nyt Besøg der. Den 7de Juli 1808 om Morgenen Kl. 6 saa man da fra Varden de to Orlogsmænd, hvilke dog paa Grund af Vindstille først den følgende Dags Morgen Kl. 9¹/₄ naaede frem til Byen lige ud for Marcussundet. Fra Flydebatteriet beskjød man dem med 10 Kanoner, saalænge Ammunition havdes. Da ny Forsyning heraf var tilveiebragt, begyndte ogsaa Tønders og Kaasbølls Batterier at give Ild med 9 Kanoner. Kl. 11 heisede „Tartar" hvidt Flag paa Stortoppen, hvorefter en Parlamentær kom og forlangte alle Byens Fartøier udleverede. Hertil svaredes, „at saalænge Christianssund havde Nordmænd, tænkte man aldeles ikke paa nogen Overgivelse." Sektionsanfører ved Krigsvæsenet, Kjøbmand Nicolai Henrich Knudtzon junior (den nu levende Konsul N. H. Knudtzons Fader) gik ombord i Tartar under Stilstanden og saa, hvorledes flere af de norske Kugler havde rammet, men fik ikke Adgang til at se de Døde og Saarede og iagttog kun, at Lægen var meget beskjæftiget. Han lod Engelskmanden høre sin Mening om den engelske Regjerings Opførsel mod Danmark og Norge, hvortil svaredes,

at engelske Officerer ikke kunde indlade sig i Samtale herom, men Knudtzon fik dog det Indtryk, at de ligesaa ugjerne kjæmpede mod Danmark og Norge, som de af Hjertens Grund ønskede at angribe Frankrige og Spanien. Angrebet fornyedes ikke, og Kl. 4 seilede Fregatterne bort efterat have tilbageleveret nogle Gjenstande „af privat og domestique Beskaffenhed“, som tilhørte John Moses (der paa den Tid fungerede som Lieutenant) og vare tagne fra en Jagt. Kun en Mand var falden paa norsk Side (paa Tønders Batteri), og kun nogle faa Huse i Byen vare blevne en Smule beskadigede. Major Bruun roste i sin Rapport særlig Maanedslieutenant Brechan,[1] der kommanderede paa Flydebatteriet, og sendte Knudtzon til Throndhjem for nærmere at berette General v. Krogh det Passerede.[2]

Vistnok blev der ikke Brug for de i Christianssund stationerede Kanonbaade fra Throndhjem, idet Byen blev fri for nye fiendtlige Angreb, men de merkantile Forhold bleve mere og mere mislige. Hvad Byen kan have

[1] Denne Mand har under sit Ophold i Byen optaget et interessant Kart over denne, der klart viser den da existerende Bebyggelse. Dette Kart har Byfoged Smith med sin varme Interesse for Christianssunds Fortid netop nu ladet photographere i nogle Exemplarer.

[2] Fremstillingen af disse Krigsbegivenheder er foruden fra Saml. t. d. n. F. Spr. og Hist. II. S. 253 flg. hentet fra de udførligere Rapporter i Throndhjems Addr. Cont. Efterr. 1808, No. 51, 57, 60, 62, 65. — Digteren Fibiger undlod ikke at besynge ogsaa denne Begivenhed (Thj. Addr. No. 72), hvor det bl. A. heder:

„Vi her et Eden bygged,
Hvor Maager samle sig,
Vor Tapperhed betrygged
Vort Haab saa vældelig.“

vundet i Licence-Farten, er mig ubekjendt. Korn maatte med stor Risiko hentes fra Archangel, og Fiskeexporten var tildels forbudt, for at ikke Landet skulde blottes for Fødemidler.

Universitetssagen fandt i Christianssund, skjønt Stedet ikke havde lærd Skole og vist ikke mange af Borgerne tænkte paa at lade sine Sønner studere (der kom ogsaa virkelig i mere end en Menneskealder saare faa Studenter derfra), en ikke ringe Deltagelse, og i Sammenligning med Bergens og Christianssands Smaalighed og lunkne Tilslutning ved Subskriptionen vare de i Christianssund ydede Bidrag betydelige. De største Gaver kom fra Jens Kaasbølls Enke (2000 Rdl.) og John Moses og William Dall (hver 1000). Den 11te December 1811 fandt, som bekjendt, rundt om i Landet den store Høitidelighed Sted i Anledning af Universitetets Oprettelse. I Christianssund holdt Pastor Bull Talen i Kirken, og Sange af Læreren Purup bleve afsungne. Derefter „samledes alle Byens distingverede Mandspersoner i den borgerlige Klub til Middagsmaaltid, ved hvilket vor allernaadigste Konges, Kongehusets, Universitetets og Fleres Skaaler bleve drukne under Sange, ogsaa forfattede af Hrr. Purup, samt Kanonade. Flag vaiede fra alle Skibe og mange andre Steder. Om Aftenen var stort Bal, hvorved man glædede sig til henimod Morgenen, og 226 Rdl. bleve samlede og skjænkede til de Fattige.“ [1]

Ved Rigsforsamlingen paa Eidsvold repræsenteredes Christianssund og Molde af Kjøbmand og Borgerrepræsentant John Moses, den samme, som vi ovenfor

---

[1] L. S. Platou, Indberetninger om National-Festen 11te December 1811, S. 79.

have seet omtalt hos Pram og gjenfundet som deltagende i Byens Forsvar 1808. Han var Søn af George Moses (der i 1764 kjøbte af sin Fader og John Ord (da i Molde) et Hus med Brygge o. s. v. i Vaagen, sydvest „for Fosna Gaard", tilligemed to Trediedele af Grip) og Sønnesøn af den John Moses, der var den første Mand af denne Slægt i Norge. Til det overordentlige Storthing 1814 valgtes Sognepræsten til Kvernes, Lorentz Angell, som da midlertidig boede i Byen, (tilsidst res. Kap. til Throndhjems Domkirke og Svigersøn af den ældste Nicolai H. Knudtzon).

Tiden nærmest før og efter 1814 maatte formedelst de ulykkelige Krigsaar medføre Nedgang og Falliter, og overhoved fandt ved den Tid store Omvexlinger Sted i denne som i andre Byer.

Byens første Historieskriver, Toldinspektør Thue, var død, 66½ Aar gammel, „efter mange udstandne Lidelser" den 6te Juni 1808, efterladende sit Bo i mislig Forfatning. Det rige Kaasbøllske Hus gik stærkt tilbage efter Jens K.s Død 1811. Enken fortsatte Forretningen under en Wasmuths Bestyrelse, men med stigende Uheld. I 1820 skyldte Firmaet Etatsraad Suhr & Søn i Kjøbenhavn 10,000 Rdlr. og gjorde kort efter Opbud. Boets Gaard solgtes til N. H. Knudtzon, „Margretes Fryd" til en Slægtning Henr. Mechlenburg Kaasbøll. Jens Kaasbølls Enke levede endnu temmelig længe og døde i smaa Kaar. Nu er der af denne engang meget rige Familie ikke andre i Egnen tilbage, end nogle Bønder paa Hitteren, der nedstamme fra Laurits Kaasbøll, som i Aarhundredets Begyndelse var Sorenskriver i Fosen. Ogsaa Robert Gilroy var død, den 3die April 1812, 68 Aar gl. og,

efter hvad det ser ud til, som en meget anseet Mand.[1] Enken fortsatte Firmaet, der siden gik over til den eneste Datters Mand William Dall, Gilroys fra Skotland indvandrede Søstersøn og Svigersøn, og derefter til Datterens anden Mand af Familien Allan (en yngre Broder Robert var ogsaa kommen over.) Disse to Slægter Dall og Allan ere nu de eneste i Byen tilbageblevne Levninger af den britiske Indvandring.

Eidsvoldsmanden John Moses forlod Norge i 1814 eller kort efter som Fallent og kom aldrig mere tilbage. Til Opholdssted valgte han London, hvor han døde 1849, og hvorhen han medbragte et Par Sønner, medens de øvrige Børn bleve hos Moderen, en Datter af den ovenfor nævnte J. C. Tordenskjold († i Christianssund 1793). Familien er siden gaaet over i den geistlige Stand og findes ikke mere i Christianssund, uagtet to unge Mænd Thomas M. jun. og Isaak M. jun. toge Borgerskab der 1814. Navnet er dog bevaret ved det af Familien opdyrkede og bebyggede Landsted „Moses-Myren“ (nu en Bondegaard) paa Kirklandet.

Den rige William Leslie stod, som Pram bemærker, allerede omtrent 1805 i Begreb med at forlade Norge og gjorde det snart efter og bosatte sig da i Nærheden af sin Hjemstavn Bauff, hvor han havde kjøbt en stor Eiendom eller et Gods Deu Lugas. Her døde han 1814.[2] Han havde imidlertid bevaret Eiendomme i Norge, hvoriblandt Bremsnes og „Leslie-Gaarden“ paa Indlandet og ved Testamente af 1809 overdraget saavel disse som det

[1] Hans Begravelse fandt Sted med stor Høitidelighed og under „Sang af unge Jomfruer“. I Thjems Addr. No. 39 læses et „Venskabs-Minde“ over ham af O. C. Bull, hvori det heder: „Som oplyst Mand Du Priis paa Kundskabs Rigdom satte“.

[2] Topogr.-Statist. Saml. II, 2. Chra. 1817. S. 78.

skotske Gods til sin Brodersøn Hans Georg Leslie, der valgte at blive paa det skotske Gods, men overdrog en Kusine, Wilhelmine Leslie Grøn,[1] (1819) alle de norske Eiendomme for 8,600 Spd. Hun var gift med en Lieutenant W. H. C. Pohlmann, der nu bosatte sig paa Bremsnes og herefter skrev sig Pohlmann-Leslie.

Det eneste Handelshus fra forrige Aarhundrede, som endnu bestaar, er det, der i den sidste Menneskealder har været ikke alene det betydeligste paa Stedet, men endog et af Norges og Nordens mægtigste, Huset Knudtzon. Ogsaa denne Familie hidrører fra Slesvig, dette Moderland for norske Kjøbmænd. Den hørte hjemme i Bredsted, en Flekke i Amtet af samme Navn. Herfra kom i 1767 Hans Knudtzon til Throndhjem, hvor han fik Plads paa Agent Broder Lysholms Kontor og senere blev dette Hus's Chef, ligesom han tillige i nogle Aar var Borgermester i Byen; han døde som Etatsraad og Ridder af Danebrogen og Nordstjernen 1823. En Broder af ham var Nicolai Heinrich Knudtzon, der for omtrent 100 Aar siden bosatte sig i Christianssund. Her blev han, som man af Prams Meddelelser vil have seet, en af Byens første Handlende, og han skal tillige efter William Leslies Tilbageflytning til Skotland have overtaget hans Hus's Forretninger.[2] Firmaets Stifter, den første

---

[1] D. af Hans Grøn, „Literatus og Beboer af Bremsnes", (f. 12te Oktbr. 1733 † 28de Mai 1802, Thjems Addr. Cont. Efterr. s. A. No. 47), der var gift med Sara Leslie, Søster af Bremsnes's Eier, W. L. (Erlandsen, Efterr. om Thjems St. Geistl. S. 463).

[2] Dette berettes i P. C. T. Holtermanns tidligere citerede „Erindringer" fra Kvernes Præstegjeld, S. 9, hvor det dog aabenbart er en Feil, at „Oprettelsen af Handelshuset Knudtzon skulde være foranlediget" ved Leslies Flytning, da det bevislig er ældre end denne. I samme Skrift (ligeledes S. 9), heder det

N. H. Knudtzon, trak sig i 1814 tilbage fra sin Virksomhed og boede senere i Throndhjem, hvor han døde i en Alder af 85 Aar den 26de Marts 1842. [1] Hans tre i Christianssund tilbageblivende Sønner, Søren, William og Nicolai Heinrich, have alle repræsenteret Byen paa Storthinget. Den sidstnævnte, der 1814 tog selvstændigt Borgerskab, blev Fader til den nuværende Indehaver af Firmaet, Konsul og Kommandør af St. O. O. Nicolay H. Knudtzon. Dennes overordentlig betydelige Virksomhed er bekjendt, og det ligger udenfor denne Afhandlings Plan nærmere at omtale den. [2] Det skal her kun anføres, at Konsul Knudtzon selv i en af ham i Aaret 1890 udgiven Brochure: „Nogle Bemærkninger angaaende Fiskeværs- og Klipfiskforholde“ har givet et vigtigt Bidrag til Oplysning om den Næringsvei, paa hvis heldige Udvikling hans Hjembys Velstand beror.

Tillæg. En mig senere fra Christianssund ihændekommen „Rolle“ over et i 1807 oprettet „borgerligt Artillerie Corps“ viser, at dette ved Stiftelsen bestod af omtrent 100 „veløvede Personer“, hvilket Tal efter Borger-Lieutenant Frederich Dyblies Oplysning i Marts 1810 var formindsket til 40, „deels ved Afgang til den senere oprettede Søe Limite og deels til Flaade-Batteriet og Kanon-Baadene“.

---

videre, at Will. Leslie, der „boede paa Indlandet i Sjursvigen, hvis Have han berigede med Træer, der længe efter hans Tid bare meget fiin Frugt“, skal „efter Forlydende have indført Brugen af de senere benyttede Torskegarn“.

[1] A. Erlandsen, Efterretninger om Throndhjems Stifts Geistlighed, S. 58. En Datter af ham var gift med Christianssunds ovennævnte tidligere Sognepræst og Repræsentant ved Storthinget i 1814, senere res. Kapellan til Throndhjems Domkirke L. Angell.

[2] En Biographi af Konsulen (ved Olaf Furu) læses i „Skilling-Magazin“ B. 81 (1888), S. 34 flg.

NYE EFTERRETNINGER OM DET GAMLE GRØNLAND.[1]

AF

DR. GUSTAV STORM.

For nogen Tid siden omtaltes det i udenlandske Aviser, at det var lykkedes en katholsk Præst fra Dalmatien, Dr. Jelić, gjennem nogle af ham opdagede Dokumenter i det pavelige Arkiv at paavise en vedvarende Kolonisation af Lande i Nordamerika (Vinland) ved Nordboerne; derom havde han holdt Foredrag paa en *Congrès Scientifique international des Catholiques* i April f. A. Denne Efterretning var jo spændende nok for en, der har beskjæftiget sig særlig med de nordamerikanske Forhold før Columbus; rigtignok saa den ikke saa ganske troværdig ud, da alle nordiske Traditioner talte mod en fast Kolonisation og man desuden paa Forhaand maatte hælde til at tro, at der neppe var stort mere at finde om Norden eller de fra Norden opdagede amerikanske Lande i de pavelige Arkiver efter den grundige Gjennemforskning, som P. A. Munch under saa særligt gunstige Omstændigheder havde havt Anledning til at foretage i Aarene 1859—63.

Det viste sig ikke at være let at komme i Besiddelse af Afhandlingen, thi den katholske videnskabelige Kongres havde ikke — og har maaske endnu ikke — ud-

---

[1] Foredrag i Christiania Videnskabsselskab 8 April 1892.

givet sine Forhandlinger; imidlertid fik jeg at vide, at det kgl. Bibliothek i Stockholm var kommet i Besiddelse af et Separataftryk af Dr. Jelic's Afhandling, og dette Exemplar har jeg velvilligt faaet laant og benyttet.

Afhandlingen bærer Titelen „L'évangélisation de l'Amérique avant Christophe Colomb" og er ikke mere end 10 Sider stor med Tillæg af 4 Sider „hidtil utrykte" Dokumenter. Der skulde ikke lang Undersøgelse til for at indsé, at hele Resultatet af det foreliggende Arbeide var en Skuffelse. De „hidtil utrykte" Dokumenter var (med én eneste Undtagelse) alle gamle Kjendinger, de fleste benyttede og tildels trykte i forrige Aarhundrede, Resten var offentliggjort enten i „Grønlands historiske Mindesmærker" (1845) eller i P. A. Munchs „Pavelige Nuntiers Regnskabs- og Dagbøger, førte under Tiende-Opkrævningen i Norden" (1864) og i det norske Diplomatarium efter Munchs Afskrifter; uagtet Forfatteren sees at kjende P. A. Munchs „Oplysninger om det pavelige Arkiv" (i den tyske Udgave) og saaledes maatte forstaa, at Munch særskilt havde gjennemgaaet disse Kilder, har han ikke undersøgt, om P. A. Munch havde publiceret sine Resultater. Ikke stort bedre stod det sig med de Slutninger, som Dr. Jelic' havde uddraget af de af ham „opdagede" (men os forlængst bekjendte) Dokumenter. Da han aabenbart ikke forstaar nordiske Sprog, har han ikke forsøgt at lære at kjende nyere nordiske Forskninger. For Nordens Historie synes han at benytte Mallet's „Introduction a l'histoire de Danemarc" (fra 1755!) og for de grønlandsk-vinlandske Forhold følger han i et og alt en fransk Forfatter G. Gravier, som i 1874 skrev en populær, men ikke feilfri Skildring af „Découverte de l'Amérique par les Normands au xe siècle". Dr. Jelic' er saaledes ganske afhængig af disse sine Forgjængere og gaar aldrig til de

virkelige historiske Kilder (med Undtagelse af de nævnte „Opdagelser“ i det pavelige Arkiv). Ligesom Forfatteren uden Kritik følger sine Forgjængere, er han ogsaa meget lettroende over for de traditionelle Kilder; han tror saaledes paa Sagnene om den irske St. Brandans og hans Disciples Opdagelse af den vestlige Kontinent i 6te Aarhundrede, paa Ægtheden af Zeniernes Reiser og Opdagelser i Nordamerika i 14de Aarhundrede o. s. v.

Det nye i Dr. Jelic's Arbeide er nu, at han vil bevise, at det grønlandske Bispedømme med Bispesædet Gardar tillige har omfattet Vinland og de andre af Nordboerne opdagede og koloniserede Lande i Nordamerika, at Kristendommen fra Grønland af har udbredt sig sydover, og at Spor deraf kan paavises helt ned i Mexiko. Beviserne er ikke meget slaaende eller rettere de reducere sig til Misforstaaelser og Feilsyn. Vi skal tage dem et for et.

1. I 1050 drog den saxiske Biskop Johannes til Vinland for at omvende de indfødte, men led der Martyrdøden. Dette er udskrevet af Mallet, som igjen har laant det fra Torfæus (1705); men det er for lang Tid siden (1837) oplyst, at Torfæus her har forvexlet Vinland med Vindland, idet den saxiske Biskop led Martyrdøden hos Venderne i Mecklenburg 1066.

2. Den grønlandske Biskop Erik begav sig 1121 til Vinland for at vie sig helt til Missioneringen af dette Land. Det er vistnok rigtigt, at Biskop Erik drog ud for at søge Vinland, men ingen historisk Kilde ved at fortælle, at han kom did; og da hans Bispestol kort efter blev besat med en anden, er Erik vel omkommet paa Reisen.[1] Imidlertid hævder Dr. Jelic', at Virkningerne af Biskop Eriks Prædiken kan bevises. Han henviser derom for det første til „gamle mexikanske Manuskripter“;

[1] Se herom min Bog om Vinlandsreiserne S. 27.

det vil vel ikke overbevise mange, thi endnu har ingen forstaaet at læse de mexikanske Billedskrifter. Dernæst peger Dr. Jelić paa, at den „frislandske“ Fisker, som optræder i Zeniernes Beretning fra c. 1390, og som havde levet i mange Aar i „Estotiland“ i Nordamerika, havde der „i Kongens Bibliothek fundet latinske Bøger, som Indbyggerne ikke længere forstod“. Men selv om der endnu er dem, som ialfald delvis hævder Zeniernes Beretning som historisk, tvivler vel neppe nogen sagkyndig om, at den frislandske Fiskers Beretning er en Roman fra 16de Aarhundrede (efter Amerikas fornyede Opdagelse) og saaledes intet beviser. Endelig henviser Dr. Jelić til de kristelige Ceremonier hos „Korsbærerne“ (les porte-croix) i Gaspesien (Ny Brunsvig), hvorom de katholske Missionærer i 17de Aarhundrede fortalte. Men disse Traditioner, som først dukker op over 100 Aar efter at Franskmændene første Gang (1535) var optraadt i disse Egne, er altfor sene til at bevise noget om Middelalderen, — selv om det var sikkert, at Korset som Symbol, der var saa udbredt i Amerika, her skyldes kristelig Indflydelse.

3. I de pavelige Tiendelister fra Grønland opregnes ikke blot grønlandske Artikler, men ogsaa Artikler fra sydligere Lande, d. v. sige: Vinland. Forfatteren oplyser nemlig, at ifølge en pavelig Bulle af 1282 betaltes dengang den grønlandske Tiende i Oxehuder, Sælhundeskind og Hvalrostand; „nu ved man, at Grønlænderne ikke holdt Kjør, altsaa maa Oxehuderne være givne i Tiende fra andre Dele af Bispedømmet, det vil sige Vinland“. Hvis Forf. havde kjendt lidt af Litteraturen om Grønland, vilde han have vidst, at Kongespeilet fortæller med rene Ord om Kvægavl i Grønland, og at man ved nyere danske Udgravninger har fundet Koben i Ruinerne. Men selv uden saadan Kundskab burde Forfat-

teren være kommet til et modsat Resultat, thi i det af ham virkelig fundne Brev fra 1492 siges jo lige ud, at Grønlænderne mangle Brød, Vin og Olje, men leve af Tørfisk og Melk. Men Melk forudsætter dog virkelig Kvægavl. Forfatterens Slutning her er altsaa ganske feilagtig.

4. Blandt Betalingsgjenstande, afgivne fra Norden 1327 til den pavelige Kurie, nævnes en „Nød fra hinsides Havet" (nux ultramarina), som ved Hjælp af en Sølvfod var omgjort til en Skaal. Det maa, mener Forf., være en Kokosnød fra Amerika (Florida, det eneste Land i Nordamerika, hvor Kokospalmen nu voxer). Det er sandsynligt, at Forfatteren forsaavidt har Ret, som „nux ultramarina" her virkelig betyder en Kokosnød; men Kokosnødder hører dog snarere til de indiske Varer end til de amerikanske. Kokosnødden kjendes allerede af Kosmas Indiopleustes (6te Aarhundrede) som en indisk Vare, og flere af de berømte Reisende fra 1ste Halvdel af det 14de Aarhundrede omtaler dens persiske Navn Nergil med Tillæg: „vi (ɔ: Europæerne) kalder den den indiske Nød", og kjender dens Anvendelse til Drikkeskaaler. Af Dr. Jelić's Omtale faar man det Indtryk, at denne „oversøiske Nød" fandtes blandt Tienden fra Grønland. Men det er ikke Tilfælde; ifølge Regnskaberne havde den pavelige Nuntius faaet den i Sverige, og der som Gave til det hellige Lands Befrielse; rimeligvis er altsaa denne Kokosnød ogsaa erhvervet paa en Reise i Østerlandene.

5. Af Pavetienden forsøger Forf. at beregne Garde Bispedømmes Folkemængde og kommer til det Resultat, at den ved 1327 var 10,000 Mennesker, hvilket atter skal vise, at Bispedømmet ogsaa omfatter Vinland. Beregningen er overmaade usikker eller rettere sagt utvivlsomt urigtig. Sexaarstienden (af Geistlighedens Indtægter) be-

taltes i 1327 med 127 Lispund Hvalrostand; nu solgtes disse Tænder i Flandern for 12 Pund 14 Sous Tournois, hvilket Forf. beregner til 338 norske Mark (istedetfor 254), altsaa for hvert Aar 56¹/₃ (istedenfor 42¹/₃). Peterspengen for et Aar betaltes med 3 Lispund Hvalrostand, hvilke solgtes for 6 Sous eller norske Mark. Nu regner Forfatteren Marken til 162 Penninger — hvilket vistnok er urigtigt, den var 80, — og faar derved fastslaaet, at der i det grønlandske Bispedømme var 972 Husholdninger (hvis Marken regnes til 80 Penninge, blir der kun 480) eller med et rundt Tal 1000 Husholdninger, altsaa omtr. 10,000 Mennesker. Forfatteren mener, at dette Tal er lavt beregnet; jeg skal ikke opholde mig ved, at man efter den nødvendige Reduktion kommer under Halvparten; heller ikke ved, at vi har gamle Efterretninger om, at Gaardenes Antal paa Grønland omtrent ved den Tid var 280. Jeg skal blot pege paa, at Forf.s Forudsætning er meget usikker, naar han tror, at den grønlandske Hvalrostand sank i Værdi i Europa, og at man altsaa trygt kan beregne Indbyggerantallet høiere. Det modsatte er vel Tilfældet. Hvalrostanden var i Grønland selv en almindelig Vare og havde der sin faste Pris; men naar denne førtes først over Atlanterhavet til Norge og derfra over Nordsøen til Flandern og derefter kastedes ud paa et Marked, hvor den var meget skattet og meget sjælden, maatte den vel stige i Pris, og det kanske meget stærkt. Man kan derfor ikke sætte 6 Mark fra Grønland (som var bragt ud ved at føre den grønlandske Vare til Flandern) ved Siden af de norske Peterspenge f. Ex. Hamars Dioceses 10 Mark, Nidaros's 27, Bergens 30 o. l. Indbyggerantallet i Grønland bliver saaledes utvilsomt meget mindre end 10,000 (eller efter Reduktionen 5000) og kan intet bevise for Vinlands Kolonisation.

6. Endelig fortæller Dr. Jelić, — hvad der vistnok maa overraske os, — at Forholdene paa Grønland gik fremad i 14de Aarhundrede, saa at Indbyggerne i 1418 betalte i Tiende og Peterspenge hele 2,600 Pund Hvalrostand, „altsaa mere end det dobbelte af hvad der betaltes i 1327". Beregningen er vel heller ikke her rigtig, thi 2,600 Pund er, naar Lispundet regnes til 20 Pund, = 130 Lispund, netop det samme, som Sexaarstienden + Peterspengen (for et Aar) beløb sig til i 1327. Sagen er nemlig, at Tallene fra 1327 er reproduceret ogsaa for 1418, og det er Forfatteren kommet til derved, at han her ikke henter Tallet ud af de paalidelige pavelige Regnskaber, men har udskrevet det fra Gravier, som igjen citerer Kohl, *The discovery of Maine* (hvor Tallet ikke forekommer) og Malte-Brun, *Géographie universelle* (I 391). Feilen er her dobbelt, den stammer dels fra Gravier, dels fra Malte-Brun. Malte-Brun kjendte Tiendebeløbene fra 1327, men troede, at disse Udbetalinger var aarlige, medens Sexaarstienden var extraordinær (og Beløbet gjaldt for 6 Aar!); han beretter altsaa, at de norske Kolonister indtil 1418 (ɔ: saa længe Kolonien bestod) aarlig betalte 2,600 Pund, idet han eller en Forgjænger har omgjort Lispundene til Pund (efter Beregningen 1 Lispund = 20 Pund, hvilket neppe heller er rigtigt, ialfald regnedes i 14de Aarhundrede i Norge kun 12 Pund paa Lispundet). Men Gravier, som udskriver Malte-Brun, har ikke forstaaet Udtrykket „indtil 1418"; han retter det til „i 1418" („en 1418 le Groenland payait encore annuellement au Saint-Siège, à titre de dîme et de denier de saint Pierre, 2600 livres de dents de morse"); og Dr. Jelić, som udskriver Gravier uden at undersøge hans Kilde, foretager paa dette Grundlag sin Beregning af Folkemængden!

Af hvad her er gjennemgaaet vil det sees, at det ikke er lykkedes Dr. Jelić at vinde nyt historisk Stof for Vinlands Historie eller at bevise, at Nordamerika i Middelalderen er kristnet fra Grønland og Norge, eller at en kristen Befolkning har holdt sig her gjennem Aarhundreder. Derimod erkjender jeg med Taknemlighed, at Forf. har faaet Anledning til at fremdrage nyt Stof til Grønlands Historie. Jeg sigter her ikke til det Pavebrev af 1448 til de to islandske Biskopper om Grønlands Tilstand, som Forfatteren tror at have offentliggjort for første Gang; Brevet findes nemlig baade i Grønlands historiske Mindesmærker 3die Bind (1845) og i det norske Diplomatarium 6te Bind, og det har været kjendt for nordiske Historikere siden 1765! Forfatteren begaar ogsaa den for ham undskyldelige Feil at antage Pavebrevet adresseret til de virkelig fungerende Biskopper i Skálholt og Holar, Gotsvin og Gottskalk; medens Sammenhængen med Brevet er den, at det er rettet til de to Bedragere, Tyskeren Marcellus og hans Forbundsfælle Mathæus, som begge ved falske Foregivender havde lokket Pave Nicolaus V til at vie dem til islandske Biskoper. Men naar Sagen forholder sig saaledes, tør man vist heller ikke stole paa Indholdet af den Klage, som disse to Personer har medbragt om Grønland. Klagen gjengives i Pavebrevet, og dettes Indhold har gjældt og gjælder fremdeles for historisk, men er i sig selv neppe helt sandfærdigt: ved Aar 1418 kan ikke den grønlandske Koloni have udgjort 9 Præstegjeld, thi større var ikke Diocesen ved Midten af 14de Aarhundrede. Mistanken mod dette Brev bliver endnu større ved det nye Pavebrev, som Dr. Jelić har fremdraget, og som hidtil virkelig var ukjendt. Det er fra Pave Alexander d. 6tes 1ste Aar (altsaa mellem August 1492 og 1493) og beretter om,

hvorledes en Benediktinermunk Mathias har søgt Pavens Forgjænger Innocens VIII (1484—92) om at blive valgt til Biskop i Garde, at den afdøde Pave virkelig har udnævnt ham, men at Bullen herom ikke var udstedt, før hans Død indtraf (25 Juli). Pavebrevet gjentager som sædvanligt meget af Ansøgningens Ord, og vi faar derved noget at vide om denne Biskop og om Grønland. Paven fortæller, at Grønland er en Ø beliggende ved Verdens Ende, at Indbyggerne der ikke har Brød, Vin eller Olje, men lever af Tørfisk og Melk. Paa Grund af den omgivende Is er Seiladsen til denne Ø meget sjælden, og Landing kan kun ske i August Maaned; derfor tror man, at i de sidste 80 Aar intet Skib er kommet derhen og heller ikke nogen Biskop eller Præst har resideret der. Deraf har Følgen været, at de fleste Indbyggere er faldne fra den kristne Tro og har intet andet Minde derom, end at engang om Aaret fremvises den Alterdug (corporale), som for omtrent 100 Aar siden benyttedes af den sidste Biskop, naar han indviede Natverden. Nu har efter den daværende Kardinal Borgias Opfordring Benediktinermunken Mathias tilbudt sig at gaa som Missionær til dette Land for at omvende de frafaldne, og har villet vove Liv og Helbred i dette Foretagende ved selv personlig at reise did med Skib.

Indholdet er mærkeligt, fordi det i Modsætning til Brevet af 1448 ganske stemmer med hvad vi kan slutte os til af historiske Kilder. Det sidste Skib, som vides at have været paa Grønland, kom tilbage til Norge i 1410, altsaa 82 Aar før Brevet, som angiver „omtrent 80“; den sidste fungerende Biskop paa Garde døde 1377, og Efterretningen derom kom til Norge 1383, altsaa 109 Aar før Brevet; men Brevet siger „omtrent 100“. Tidligere vidste vi, at Afreisen fra Norge til Grønland foregik sent

paa Sommeren, f. Ex. Aar 1341 drog den kongelige Knor mellem 7de og 24de August fra Bergen direkte til Grønland; nu oplyser Brevet, at da havde man Erfaring for, at Kysten var isfri. Pavebrevet oplyser, at den nye Kandidat til Bispestolen har lovet at ville reise til Grønland, altsaa maa Manden virkelig være kommet fra Norge eller Danmark til Rom for at faa Pavens Autorisation; dette tør man vel ogsaa slutte deraf, at Paven kun udvælger ham til Biskop, ikke indvier ham; han skal altsaa vies hjemme. Brevet antyder videre, at der nylig fra Grønland er bragt Underretning om Landet til Europa; og vi har dunkle Efterretninger netop fra Tiden om 1490 om en Reise til Grønland: snart nævnes Søfareren Johannes Scolvus, snart Sørøverne Pining og Pockhorst. Alt synes saaledes at tyde paa, at der virkelig ved 1492 har været gjort et hidtil ukjendt Forsøg paa at knytte Forbindelsen med den grønlandske Koloni. Det er mærkeligt, at dette Brev er undgaaet P. A. Munchs Søgen; dog tør det forklares af, at det er bevaret ikke i Regesterne, men i en særskilt Samling „Varia“ fra Alexander d. 6te, som P. A. Munch ikke synes at have kjendt (der er meget faa Breve fra Alexander d. 6te trykte i Dipl. Norv.). Der er her saaledes et Exempel paa, at der fremdeles vil kunne findes Oplysninger til nordisk Historie fra det pavelige Arkiv.

* * *

Der er endnu et Bidrag til vor Historie, jeg er den dalmatiske Præst taknemlig for; det er dog ikke et Bidrag, han selv har leveret, men som han har gjort mig opmærksom paa. Forfatteren tror paa Ægtheden af Zeniernes Beretninger om Opdagelser i Nordeuropa og Nordamerika i 14de Aarhundrede, navnlig i Grønland, og til-

føier, at navnlig Zeniernes Beskrivelse af et Dominikanerkloster paa Grønland stadfæstes ganske af en Beskrivelse over Norge og Island, som findes i Haandskrift i to romerske Bibliotheker, og „stemmer dermed lige til de mindste Detaljer“. Nu er det sikkert nok, at der i det gamle Grønland ikke fandtes noget Dominikanerkloster. Den Bergenske Præst Ivar Baardssøn, som var „Forstander“ paa Bispegaarden i adskillige Aar under Ledigheden efter Biskop Arnes Død 1349, og som efter sin Hjemkomst til Norge c. 1360 samlede sine Erfaringer fra Grønland i en meget paalidelig, desværre kun i nyere Oversættelse bevaret Beskrivelse, oplyser, at der var kun 2 Klostre i Grønland: et Augustinerkloster for regulære Kanniker i Ketilsfjord (Vatsdal) og et Benediktinerindekloster i Ravnsfjord; men han nævner intet Dominikanerkloster, naturligvis fordi der intet fandtes. Endvidere er det sikkert nok, at paa det Sted, hvor Brødrene Zeni skal have fundet sit berømte Dominikanerkloster, kan et saadant ikke have existeret, thi dette Sted befinder sig ude i Havet mellem Østgrønland og Spitzbergen, og midt i Polarstrømmene her er der liden Plads for et Kloster og sammenhængende Land. Jeg skal gjengive i Uddrag Zeniernes Beskrivelse. Klostret ligger nær et ildsprudende Bjerg „ligesom Vesuv og Ætna“, og der er en Kilde med varmt Vand, ved hvilken man varmer Klostrets Kirke og Munkenes Kamre; Vandet er saa varmt, at man i Kjøkkenet benytter det til Kogevand og til at bage Brød ved. Smaa, om Vinteren dækkede Haver vandes ved dette Vand og beskyttes mod Kulden; derved fremkommer Blomster, Frugter og Urter „ganske som i de tempererede Lande“. Munkene kan holde sine Boliger tempererede, naar der er Is og Sne, kan i et Øieblik opvarme eller afkjøle et Værelse ved at lade Vandet stige til visse Høider eller ved at aabne Vindu-

erne og faa Kulde ind. Til at bygge Klostret betjene de sig af gloende Stene, som fare ud af Krateret; dem gyder de Vand over, saa de brister og danner en hvid og bindende Kalk, som aldrig fordærves. Gløderne selv tjene, naar de er afkjølede (ɔ: Lavaen), til Bygningssten; de Hvælvinger, som bygges deraf, er saa lette, at de ikke behøve nogen Støtte og stedse beholde sin Skjønhed og smukke Udseende o. s. v.

Af de to Haandskrifter, som Dr. Jelić citerer, findes det ene i Bibliotheca Chigi og er efter hans Beretning fra 15de Aarhundrede, det andet i Bibliotheca Corsini og er saa ungt som 1586; den i begge optagne Beskrivelse af Norge og Island er efter Dr. Jelić fra 14de Aarhundrede. Selv om den eventyrlige Skildring af Dominikanerklostret paa Grønland fandtes i et Værk fra 14de Aarhundrede, var dermed ikke dets Tilværelse bevist ligeoverfor de nordiske Kilders Taushed; men dette Skrift kunde give os ialfald Oplysninger om Kilderne til Beretningen hos Zenierne, — foruden hvad det forøvrigt kunde indeholde. Jeg har derfor forsøgt at faa Oplysninger fra Rom om dette Skrift, og ved Hjælp af den svenske Arkæolog Dr. B. Salin, som fortiden opholder sig i Italien, har dette lykkedes mig; jeg er nu i Besiddelse af Dr. Salins egen Afskrift af vedkommende Stykker fra det Corsiniske Haandskrift samt et Fotografi af vedkommende Stykker af det Chigi'ske Haandskrift. Dette Haandskrift er vistnok skrevet i det 15de eller det 16de Aarhundrede; men min Forventning om her at finde et nyt og ukjendt geografisk Værk om Norge og Island m. m. blev atter en Skuffelse. Haandskriftet indeholder et forlængst kjendt Værk fra Middelalderen (her henført til den bekjendte Theolog Johannes a Capistrano † 1456), et kortfattet geografisk Lexikon fra 2den Halvdel af 14de Aarhund-

rede, der vistnok ikke er andet end en Omarbeidelse af Ranulf Hygdens geografiske Indledning til hans „Polychronicon". De to romerske Haandskrifter har imidlertid nogen Interesse ved de Tillæg, aabenbart ved italiensk Haand, som der findes f. Ex. vedkommende Norge. Jeg skal først oversætte hvad der findes om dette Land i de sædvanlige Texter[1]: „Norvegia er det største Land i Europa, omgives næsten paa alle Kanter af Havet, strækker sig mod Nord og grænser til Gothia (Gøtaland), thi mod Syd og Øst skilles det fra Gothia ved en Flod, som bærer Navnet Albia (Gøtaelven). Norvegia er et koldt og haardt Land, fuldt af Fjelde, Skove og Lunde; dets Indbyggere leve mere af Fiskeri og Jagt end af Brød, thi Korn modnes sjelden der paa Grund af Kulden. Der er mange vilde Dyr, f. Ex. hvide Bjørne; der er ogsaa Bævre. Der er meget underfuldt og forfærdeligt. Der er Kilder, som, naar Skind eller Træ lægges i dem, forvandler disse til Sten. I Landets nordlige Del gaar Solen ved Sommersolhverv ikke ned i flere Døgn, og ved Vintersolhverv sees ikke Solen i lige saa mange Døgn, hvorfor Indbyggerne paa den Tid maa arbeide med Lamper. Landet er uden Korn, Vin og Olje undtagen hvad der indføres. Folket er storvoxet, vakkert, tappert og kraftigt. De er dygtige og hidsige Sørøvere. Mod Øst ligger Galatia (!), mod Nord Island, hvor Havet stadigt fryser, mod Vest det irske og britanniske Hav, mod Syd Dacia og Gothia". Dette Kapitel gjenfindes Ord til andet i de romerske Haandskrifter, men derefter tilføier de: „Og efterat Folkene i dette Land længe var forblevet i Uvidenhedens Mørke, førte i nyere Tid Herren Jesus Christus ved sine tro Prædikanter Norvegierne til Troen,

[1] Jeg benytter hertil Aftrykket af et Haandskrift fra Bern i Haupts Zeitschrift für deutsches Alterthum IV 488.

og der blev Kirker byggede, Præster indsatte og flere Biskoper, Guds Venner, kom i Spidsen for dem, og en stor Mængde frelste blev derefter af Christus optagne i Himlen. Men i den nyeste Tid har de herlige Ordner, Prædikere (Dominikanere) og Minoriter, udsendte ligesom nye Apostler, oplyst Norvegias Folk ved sine hellige Gjerninger og sin skjønne Lærdom i den hellige Skrift. De Brødre, som bo der, har i sine Boliger Ovne, hvor de ofte tænder Ild paa og fører det varme Vand ad skjulte Gange til et koldt Rum og udbreder det (der) blandt Bænke og Sæder, hvor Brødrene holder Maaltid; ellers kunde de ikke holde ud.

Erkebiskopen af Nidaros har følgende Lydbiskoper: i Bergen, Stavanger, Fane (ↄ: Færøerne), Hema (ↄ: Hamar), Hasloc (ↄ: Oslo), Ronchade (ↄ: Orknøerne). Sodorøerne, Nuchod (!), Graden, Gergelalan, Gade (alle 3 = Garde), Scalon og Scale (= Skalholt), Ole eller Olor (= Hole)."

Den sidste Liste over Biskoperne i den norske Kirkeprovins viser stærkt Slægtskab med de Lister, som var optegnede ved Pavestolen, og som er meddelte af Dr. Jelić (ogsaa de er kjendte før). Listen tør derfor, navnlig paa Grund af sine Feil, være udskrevet af italiensk Kilde. Deraf tør man videre slutte, at det lille Bidrag til Norges Kirkehistorie er italiensk; om det er ældre end Haandskrifterne, kan være usikkert. Den Rolle, som Prædikebrødre og Minoriter skal have spillet i Norges Omvendelseshistorie, maa imidlertid uden videre forkastes; da disse Ordner optraadte i Norge — i 13de Aarhundrede — var Landet forlængst kristnet. Derimod skal det ikke nægtes, at Dominikanerne ialfald i 13de Aarhundrede i Norge har udmærket sig ved Dygtighed i Prædiken og maaske ogsaa i kirkelig Lærdom; det

kan man slutte dels af det Fiendskab, som Sæculargeistligheden viser dem, dels af de ikke faa Navne paa udenlands studerende Prædikebrødre. Deraf maa det vel forklares, at de kan faa Omtale i dette italienske Tillæg til Norges Beskrivelse. Hvad her fortælles om Ovne og Ledninger af varmt Vand inden Klostrene, behøver ikke helt at forkastes. Det kan jo forstaaes om Badstuer og Røgovne; men disse har ikke været særegne for Prædikebrødre eller Minoriter. Derimod kan man ikke lade være at lægge Mærke til — som ogsaa Dr. Jelic' antyder — den slaaende Lighed med hvad Zeno fortæller eller lader sin Stamfader Nicolo fortælle om Dominikanerklostret paa Grønland; kun har han ikke nøiet sig med en simpel Vandrende eller Badstue. Han har desuden opfundet den sindrige Forklaring at anbringe en Vulkan „lig Ætna eller Vesuv“ oppe paa Grønland for at skaffe varmt Vand gratis til Munkene og frembringe et tempereret Klima oppe i Isregionerne. Den enkle Beretning i den italienske Geografi fra 15de Aarhundrede kan ikke, som Dr. Jelic' mener, tjene til at bekræfte Zenos Fortælling; tvertimod antyder den, hvorfra Zenos Skildring stammer, og hvor fantastisk han har benyttet sin Kilde.

Da Tillægget hidtil har været ukjendt, aftrykkes det her efter det Chigi'ske Haandskrift (med Opløsning af Forkortningerne): Et cum gentes ipsius provincie diu in tenebris ignorantie permansissent, nouissime dominus Iesus Christus per fideles suos predicatores perduxit Noruegios ad fidem. Et facte fuerunt ibi ecclesie et sacerdotes instituti et quam plures episcopi amici dei prefuerunt et multitudo plurima saluatorum inde a Christo in celum assumpta est. Circa uero nouissima tempora preclari ordines Predicatorum et Minorum tanquam noui apostoli missi a domino, populos Noruegie illuminauerunt sanctis operibus et preciosa doctrina sacre scrip-

ture. Fratres autem commorantes ibidem habent in locis suis stufas vbi calefaciunt sepius et feruentes aquas per occultos meatus dirigunt in refrige[ra]torium et intra scamna et sedilia mittunt, vbi fratres sedent ad comedendum. Aliter evadere non possent.

ARchiepiscopus nidrosiensis istos habet episcopos suffraganeos Bergensem, Stuangerensem, Phanensem, Hemaensem, Haslocensem, Roncadensem, Sodronensem, Insulanum, Nuchodensem, Gradensem, Gergalalanum, Gadensem, Scalonensem et Scalensem, Olensem vel Olorensem."

Ligeledes tror jeg at burde gjengive det af Dr. Jelic fremdragne Pavebrev fra 1492; han har hentet det fra „Arch. Vat. Diversorum Alex. VI, Arm. 29 T. 50 fol. 23.":

Cum ut accepimus ecclesia Gadensis in fine mundi sita in terra Gronlandie, in qua homines commorantes ob defectum panis vini et olei siccis piscibus et lacte uti consueuerunt; et ob id ac propter rarissimas navigationes, ad dictam terram causantibus intentissimis aquarum congelationibus fieri solitas, navis aliqua ab ottuaginta annis non creditur applicuisse; et si navigationes huiusmodi fieri contingeret, profecto has non nisi mense Augusti congelationibus ipsis resolutis fieri posse nón existimentur; et propterea eidem ecclesie similiter ab ottuaginta annis vel circa nullus penitus episcoporum vel presbyterorum apud illam personaliter residendo prefuisse dicitur. Unde ac propter presbyterorum catholicorum absentiam evenit quamplurimos diocesanos olim catholicos sacrum per eos baptisma susceptum (proh dolor) regeasse [ɔ: renegasse], et quod incole eiusdem terre in memoriam christiane religionis non habent nisi quoddam corporale, quod semel in anno presentetur, super quo ante centum annos ab ultimo sacerdote tunc ibidem existente corpus Christi fuit consecratum. His igitur et aliis consideratis considerandis, felicis recordationis Innocentius papa VIII. predecessor noster, volens dicte ecclesie tunc pastoris solatio destitute de utili, de [corr. af Jelić: et] ydoneo pastore providere, de fratrum suorum consilio, de quorum numero tunc eramus, venerabilem fratrem nostrum Mathiam electum Gadensem ordinis s. Benedicti de observantia professum ad nostram instantiam, dum adhuc in minoribus constituti eramus, proclamatum ad dictam ecclesiam summopere ac magno devotionis fervore accensum pro deviatorum et renegatorum mentibus ad viam salutis

eterne reducendis et erroribus huiusmodi eradicandis vitam suam periculo permaximo sponte et libere submictendo navigio etiam personaliter proficisci intendentem eidem episcopum prefecit et pastorem. Nos igitur eiusdem electi pium et laudabilem (!) propositum in Domino quamplurimum commendantes sibique in premissis aliquo subventionis auxilio propterea eius paupertati, qua ut similiter accepimus gravatus existit, succurrere cupientes, motu proprio et etiam ex certa nostra scientia de fratrum nostrorum consilio et assensu, dilectis filiis rescribendario, abbreviatoribus necnon sollicitatoribus ac plumbatoribus illarumque registratoribus ceterisque tam Cancellarie quam Camere nostre apostolice officialibus quibuscunque sub excommunicationis late sententie pena ipso facto incurrenda commictimus et mandamus, ut omnes et singulas litteras apostolicas de et super promotione dicte ecclesie Gadensis pro dicto Electo expediendas in omnibus et singulis eorum officiis gratis ubique pro dicto absque cuiuscunque taxe solutione seu exactione expediant et expediri faciant omni contradictione cessante. Necnon Camere apostolice clericis et notariis ut litteras seu bullas huiusmodi dicto Electo absque solutione seu exactione alicuius annate seu minutorum servitiorum et aliorum iurium quorumcunque in similibus solvi solitorum libere tradant et consignent motu et scientia similibus ac sub penis predictis commictimus et mandamus in contrarium facientes non obstantibus quibuscunque fiat gratis ubique quia pauperum etc. Datum . . . . (Anno primo).

CHRISTIANIA BYS VAABEN.

AF

H. J. HUITFELDT-KAAS.

Efter at de gjennem en Række af Aar førte Forhandlinger og Undersøgelser angaaende Christiania Byvaaben foreløbig ere afsluttede med, at Formandskabet har fastslaaet en Norm for samme, der paa ingen Maade kan tilfredsstille Heraldikere eller Historikere, tør det maaske for Tidsskriftets Læsere, der enten ikke have læst eller dog glemt Avisernes Udredninger, have sin Interesse at se fremstillet, hvorledes Sagen tager sig ud fra de præsumptivt sagkyndiges Standpunkt, idet disses Mening vistnok i Aarenes Løb gjentagne Gange blev æsket, men ved den sidste Afgjørelse dog hverken forlangt eller fulgt.

Da Kong Christian IV udstedte Privilegier for sin nyanlagte, efter ham selv opkaldte By Christiania under 29 Juli 1632, bestemte han, at dennes Vaaben skulde være det tidligere Byvaaben for Oslo, hvis Udseende imidlertid for de to sidste Aarhundreder af Byens Bestaaen ikke kjendes, idet der hidtil ikke vides bevaret flere Oslosegl fra Middelalderen end de to, der findes i den Arnamagnæanske Diplomsamling paa Universitetsbiblioteket i Kjøbenhavn. Heller ikke kjender man for Tiden, trods megen Eftersøgning i det Norske Rigsarchiv, noget tidligere Aftryk af det nye Christianiasegl end fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, altsaa ikke langt

fra 100 Aar efter Byens Anlæg, og man tør ingenlunde fra det paa disse anbragte Aarstal 1624 sikkert slutte, at de ere graverede i dette Aar, der vistnok kun skal betegne Byens Anlægsaar, idet der neppe er graveret noget nyt Segl før efter Privilegiernes Udstedelse i Juli 1632, medens man vel indtil den Tid har vedblevet at benytte det tidligere Oslosegl, hvis dette er bleven reddet ved Branden i 1624, hvorpaa Privilegierne af 1632 saa have fastslaaet en allerede bestaaende Brug. Saameget er i alle Fald vist, at allerede de tidligste nu kjendte eller bevarede Christianiasegl frembyde saa mange Forvanskninger og Misforstaaelser, at man nærmest maa tænke paa en længere Række af Forandringer, for at et saadant Resultat kan være fremkommet. Det er f. Ex. ikke usandsynligt, at Oslos gamle Segl kan være gaaet tabt ved Byens Brand under Syvaarskrigen (1567), og at flere eller færre af Forvanskningerne have fundet Sted ved Graveringen af et nyt Segl paa dette Tidspunkt. Dette bliver med det nu kjendte Materiale imidlertid kun en Formodning, men der er i alle Fald en overordentlig stor Forskjel paa de to Typer, der vise sig i det middelalderlige Oslosegl og forrige Aarhundredes Christianiasegl. Medens Byvaabenet i det 14de og 15de Aarhundrede viser den hellige Halvard, siddende paa to Løver i en stjernebesat Himmel, i høire Haand en Møllesten, i venstre 3 Pile (Marterredskaberne) og ved hans Fødder den af ham beskyttede Kvinde i halvt liggende Stilling, er Indholdet af de ældste, nu kjendte Christianiasegl en kvindelig Figur, der sidder paa to Løver, og ved hvis Fødder ligger udstrakt en mandlig, harniskklædt Skikkelse (tilsyneladende død); Møllestenen er bleven til en Ring eller en Slange, der bider sig i Halen. Byens Notarialsegl fra 1725 viser endog Kvinden siddende paa en

enkelt Løve og uden nogen Figur ved hendes Fødder; i venstre Haand holder hun en aaben Bog og i høire en Pen, hvorefter altsaa enhver Erindring om Indholdets oprindelige Betydning synes forsvunden.

De to bevarede middelalderlige Oslosegl findes under Breve fra Aarene 1344 og 1427; det sidstnævnte er det bedst vedligeholdte, men begge vise sig aftrykte med det samme Signet, der efter sin Stil synes at skrive sig fra Tiden omkring Aar 1300. Dette stemmer ogsaa meget vel med, hvad man forøvrigt kjender af Segl fra Oslo paa det samme Tidspunkt, og hænger uden Tvivl sammen med de Byggeforetagender og Anlæg, som Haakon V baade som Hertug i Slutningen af det 13de Aarhundrede og som Konge i Begyndelsen af det 14de foretog i og ved Oslo (Akershus, Mariakirken, Minoriterklosteret m. m.). Oslo Byvaaben har saa kjendelig Charakteren af oprindelig at have været et Capitelsegl, at dette vistnok trygt tør statueres, uagtet man intet saadant kjender fra det 13de Aarhundrede; hertil har man en Parallel i Nidaros Bysegl, der ligeledes maa være laant fra Capitelet, der endog ligefrem findes repræsenteret deri ved de 3 Hoveder af geistlige, der staa nederst i Seglet. Ogsaa Oslovaabenets Omskrift synes at hentyde til en derom fattet kongelig Bestemmelse, idet den lyder:

Civibus hoc signum manet Osloieque sigillum.

For begge Byer have Erkesædet og Bispestolen været af saa overveiende Betydning, at denne naturligen fik et Udtryk i deres Segl, medens Befæstningerne og Søfarten have udgjort Hovedsagen for Landets øvrige to større Byer (Bergen og Tønsberg) og derfor bleve Indholdet af disses Bysegl. Samtidigt med, at det gamle Capitelsegl for Oslo blev Bysegl, hvad den lille Flække neppe, før den blev Residentsstad, har eiet, have de to

store Hovedkirker, Halvardskirken som Domkirke og Mariakirken, som kongeligt Capel og omtrent helt nybygget og netop udstyret med Capitel, nu vistnok faaet de egne, nye Capitelsegl, hvis Stamper endnu findes bevarede i det oldnordiske Museums Samling i Kjøbenhavn, og hvis hele Udseende synes at henvise til samme Tid som Oslo Byvaaben. Af disse gjengiver Domkirkens Capitelsegl vistnok et Parti af denne Bygning, medens Mariakirkens Capitelsegl som Hovedfigur har den hellige Jomfru med Christusbarnet paa sin Arm; ved hendes Fod knæler til den venstre Side Capitlet og til høire Kongen og rækker paa sin fremstrakte Haand en Model af Kirken op mod Himmeldronningen; hvor liden Kirkebygningen end her er fremstillet, kan den dog sees at have de to Taarne ved Indgangen, hvorom man før intet vidste, men som fandtes ved Udgravningerne i 1868, og som netop erkjendtes at tilhøre den af Kong Haakon nybyggede Del af Kirken.

Disse tre nævnte Segl, der alle formentlig skrive sig fra samme Tid, Kong Haakon V.s tidligere Regjeringsaar, vise sig særdeles vel graverede, hvorhos Byseglet — det eneste, hvor der kunde blive Tale om egentlig heraldisk Indsigt — godtgjør, at Graveuren har kjendt denne Kunsts Regler og Fordringer, idet Rummet er benyttet og fyldt paa bedste Maade, medens Figurerne ere correct stiliserede, hvilket man forøvrigt var berettiget til at vente netop paa dette Tidspunkt, der var Heraldikens Blomstringstid i Norden. Hvad der maaske kan synes noget paafaldende, er de tvende Løver, hvorpaa Helgenen sidder, og som for en flygtigere Betragtning maaske kunde tænkes at være en Misforstaaelse af de Høisæder, Stole eller Bænke, hvorpaa Konger, Bisper, Helgener etc. oftere findes placerede, og hvis Arme eller Lener ikke sjelden ende i et Løve-, Hunde- eller Dragehoved. For-

holdet synes imidlertid snarere at være omvendt, idet en Undersøgelse af fremmede Segl, der ere ældre end de i Norden bevarede, vil vise flere Konge- og Helgenskikkelser placerede omtrent som St. Halvard i Osloseglet med en halv Løve paa hver Side, hvilket selvfølgelig gjerne kan betragtes som en Stol af antik Charakter, hvor ikke blot Sidestykkerne ende i Løvehoveder, men helt ud dannes af en halv Løve med Hoved, Manke og Forben med Klør etc. Maa nu denne Form altsaa betragtes som den ældste, hvoraf den anden, der kun har beholdt Hovederne, er afledet, og som ogsaa er vel kjendt her i Norden i det 14de Aarhundrede, ligger det nær at antage, at det nye Oslo Bysegl har henholdt sig til den Form, som det supponerede gamle Capitelsegl har fremvist, nemlig en halv Løve paa hver Side af Domkirkens Skytshelgen efter det 13de Aarhundredes og endnu ældre Tiders Forbilleder. Selvfølgelig er der ogsaa Plads for den Tanke, at en allegorisk Antydning af Mildhedens, Kjærlighedens, Humanitetens Seier over Vildheden, fremstillet gjennem de vilde Dyr, her kan spille en Rolle, en Forestilling, der kan være laant fra den antike Mythologi (jfr. Bakchos, Eros, Orpheus etc.). Blandt de nordiske Helgener afbildes St. Halvards Frænde, St. Olaf, med en Drage ved sine Fødder, der i Almindelighed ansees som et Sindbillede paa det betvungne Hedenskab (jfr. St. Michael og St. Georg).[1] Denne antike Forestilling synes at være fastholdt og muligens skjærpet i senere Segl, der atter danne Grundlaget for Christiania Byvaaben, hvori Løverne altsaa til Slutning bleve det eneste uforvanskede Element fra det oprindelige Oslosegl. Det er derfor at beklage, at det nye, netop

---

[1] Jfr. ogsaa J. J. A. Worsaae, Nordiske Oldsager i D. Kgl. Museum i Kjøbenhavn, S. 130.

fastslaaede Christianiavaaben, der har søgt at fjerne de gjennem Tidernes Løb indkomne Misforstaaelser og Forvanskninger, just er kommen til at borttage det, der gav det sin største Ærværdighed og Ælde, og isteden at indføre en Form, der ikke har været brugt i de 600 Aar, hvori Seglet har existeret, og hvori alt andet var blevet forandret og forvrængt. Hertil kommer endnu den Omstændighed, at Vaabenet for sagkyndige (Historikere og Heraldikere) præsenterer sig i en Stil, som er fuldstændig fremmed for Norden, nemlig den for Øieblikket i Tydskland som middelalderlig og mythologisk Germanisk gjældende, og som for det store Publicum er bedst kjendt fra Richard Wagners mythiske Operaer. Forskjellen mellem den oprindelige simple, men correcte Form og den modern-artistiske vil for et øvet Øie bedst vise sig ved den Sammenstilling af det ældste og det nyeste Bysegl, der nu foreligger Almenheden i det communale Jubilæums-Festskrift, som nylig er udkommet, om end Gjengivelsen af det gamle Segl kunde været bedre. En meget uheldig Forandring, foruden Løvernes Overgang til en Tydsk Thronstol, er her endvidere foretaget af den med Helgen-Legenden formentlig ukjendte Tydske Tegner, idet den fattige, nødtørftig beklædte Almueskvinde ved Helgenens Fødder er ombyttet med en Kvindeskikkelse, der snarest leder Tanken hen paa en Høvdings Hustru (eller maaske en „Walküre") i fuldt Skrud. Om Tegningen end maaske kan tilfredsstille fra Nutidens æsthetiske og artistiske Standpunkt, maa Dommen fra historisk og heraldisk Side lyde helt anderledes. Det er selvfølgelig ikke at vente, at den samme Generation, der nu har fastslaaet et Byvaaben i helt ud Tydsk (saakaldet) Middelalderstil, skulde besidde Resignation nok til at omgjøre sit eget Verk, og Christiania, der gjennem flere

Aarhundreder har brugt et saa stærkt forvansket Segl, faar derfor med Taalmodighed fremdeles vente paa bedre Tider og en kyndigere Afgjørelse af et ganske vist ikke meget magtpaaliggende Spørgsmaal. Det vil imidlertid neppe kunne findes upaakrævet, at den, der som formentlig Auctoritet har været raadspurgt under de lange forudgaaende Ventilationer, fralægger sig enhver Andel i det efter hans Mening uheldige Resultat, naar der lidet eller intet Hensyn er taget til hans Bemærkninger. Selvfølgelig kunne blot rent communale Institutioner være bundne ved Formandskabets fattede Beslutning om Byvaabenets fremtidige Udseende; de mere eller mindre private og halvoffentlige Indretninger, der i den senere Tid have anskaffet Decorationer, Faner etc. med Christiania Vaaben, og som efter nærværende Forfatters Raad i større eller mindre Grad have holdt sig til det gamle Oslosegl som Forbillede, kunne imidlertid naturligvis vedblive at bruge disse med Bevidstheden om at eie en ældre og mere correct Form for det Mærke, der skulde være en Arv til Christiania fra den gamle Moderstad Oslo.

SMAASTYKKER.

7.

De kongelige Begravelser i Mariakirken i Oslo.

I en tidligere Afhandling i dette Tidsskrift har jeg gjort opmærksom paa, at Mariakirkens Grundlægger, Kong Haakon V, blev begravet i denne Kirke, og at allerede før hans Hustrus Morfader, Fyrst Witzlav af Rügen († 1302) og utvivlsomt tillige hans Dronning Eufemia († 1312) var begravet i Kirken[1]. For Dronningens Vedkommende burde jeg have nævnt, at hun i sit Testament gav ikke mindre end 100 Mark Sølv til Mariakirken, og at disse blev udbetalte af Kong Haakon i 1313; for denne Sum har Kannikerne aabenbart kjøbt en Eng Dælen[2], thi Jordebogen fra 1542 siger om den, at den var givet til Kannikernes Kommune „for 300 Aar siden af Dronning Eufemia til evindelig Eiendom". Kongens Hensigt har altsaa tydeligvis været, at det kongelige Kapel i Oslo skulde blive Familiegravsted for det norske Kongehus. Jeg tror, at denne Plan er bleven til Virkelighed, og skal her søge at bevise det; jeg vil da indtil videre springe over det følgende Kongepar (Magnus og Blanca) for at dvæle ved deres Søn, Haakon Magnussøn d. yngre eller, som han hyppigt af Historikerne kaldes, Haakon d. 6te († 1380).

Om Haakon d. 6tes Begravelsessted er ingen direkte historisk Efterretning bevaret. Munch siger derom (Unionsperioden II 117): „At han, især siden han døde i Oslo, blev begraven ved Mariakirken der i Byen, kan vel ansees for vist, uagtet intet udtrykkeligt haves derom og hans Te-

---

[1] Se dette Tidsskrift 1ste Række IV S. 468.
[2] Lakkegaarden, se Daae Det gamle Christiania S. 35[2].

stament, som han dog sikkert maa have efterladt, forlængst er tabt.“ Denne Munchs Udtalelse fulgtes oprindeligt af Hr. Antikvar Nicolaysen i „Norske Fornlevninger“ (S. 30); men i de nogle Aar senere Tillæg til samme Skrift (trykte 1866) kalder han den „kun en, neppe grundet Formodning“ og hævder, at ifølge Jon Martinssøns Testament maa Kong Haakon være begravet i Korskirken i Oslo; den samme Mening gjentager Nicolaysen, dog mindre bestemt, i dette Tidsskrift 1ste Række I S. 9: „da der formodentlig maa menes ham, naar hr. Jon Marteinssøn i sit testament af 1401 [ɔ: 1400] bestemmer, at hans hjelm og skjold skulde ophænges i Korskirkens kor „der, som den unge kong Haakon hviles“.

Mod denne Fortolkning kan der imidlertid gjøres vægtige Indvendinger, og jeg skal i det følgende søge at vise, at P. A. Munch dog har havt Ret. Munch gjorde til Støtte for sin Formodning, at Kongen blev begravet i Mariakirken i Oslo, opmærksom paa, at Haakon ialfald ikke kunde være begravet i Kathedralkirken i Oslo, som man ellers kunde være fristet til at gjætte paa, thi „i Fortegnelsen over dennes Jordegods [i den røde Bog fra Aar 1396] nævnes ikke et Ord om, at Kong Haakon har givet noget dertil for Leiested“. Men den samme Grund gjælder ogsaa for Korskirken, hvis Ejendomme i samme Aar 1396 den røde Bog ligeledes opregner; hvis Kong Haakon var begravet i denne Kirke, maatte han have testamenteret Gods dertil, saaledes som endog mindre fremragende Personer vitterlig har gjort mellem 1380 og 1396 [1]. Munch vilde vistnok med ligesaa stor Sikkerhed have hævdet, at heller ikke i denne Kirke, som desuden var en af de mindste Kirker i Oslo, kunde Kongen tænkes at være begravet.

Jon Martinssøns Testament, som Hr. Nicolaysen har benyttet som Bevis for sin Mening, er desværre kun bevaret i en meget slet Afskrift eller Oversættelse ved den jydske Bonde Peder Dyrskjøtt († 1707) og er efter denne trykt hos Pontoppidan (Ann. Eccles. II 492—95). Det originale Testament var udstedt paa Sudreim (Sørum paa Romerike) 14 Juli 1400, men Dyrskjøtt har benyttet en bekræftet Afskrift fra 8 Juli 1401, hvis norske eller halv-svenske Sprog han har havt meget vanskeligt for at forstaa; han har da

---

[1] Se Den røde Bog S. 294—96.

ogsaa begaaet de besynderligste Feiltagelser, f. Ex. „Nonneklostret" i Oslo er bleven til „Stumme-klostret". Jon Martinssøn stod, da han gjorde sit Testament, i Begreb med at foretage en Pilgrimsreise „til Rom eller længere, om Gud vil", og forordner derfor, hvad der skal ske, om han dør enten paa Reisen eller i sit Hjem. Mærkes kan bl. a., at han bestemmer, at Tredjedelen af alt hans i Romerike, Hedemarken, Follo og Solør erhvervede Gods skal deles mellem geistlige Stiftelser, nemlig 3 i Oslo — Halvardskirken, Mariakirken og Nonneklostret — og desuden hans Sognekirke i Sudreim (hans med Hustruen arvede Gaard). Disse 4 Kirker sees at have havt hans Hovedinteresse, thi de forekommer sammen ogsaa i Sluten af hans Testamente, hvor der nemlig bestemmes om Gaver efter hans Død. Denne Del lyder efter Peder Dyrskjøtts Afskrift (jeg har benyttet en Collationering af Hr. Huitfeldt-Kaas) saaledes:

„*Item om Gud vil jeg skal døe bort inden dette, da vill jeg med min Hustrues Raad lade mig legge i Oslo,*

først i St. Halvars Kircke med 2 lødige Marck, og lade indride med mit stakkede Harnisk og en Hengst, skulle mine Arvinger løse den Hest og Harnisk med 40 Marck om de ville, skal halfparten høre kircken til, til sin Bygning, og halfparten til Klerckene. Der til giver jeg til fattige folck en half lødig Marck.

Item i For: Closteret med to lødige Marck og en half, som er given til fattige folck der, og ride derind med en hest, og min „thrafenas kierf" og den beredskab der tilhører, vil mine Arvinger det løse da skulle de løse det med 30 Marck.

Item til Kaarskircken en lødig Marck og en half som er given til fattige folck der.

Item i St. Olufs Kloster 2 lødige Marck, fordi jeg er deris Broder, og en half lødig Marck som er given i Guds nafn til fattige folck der.

Item til Graa Brødre 2 lødige Marck og en half, som er given til fattige folck hvis Broder jeg er.

Item i Clementz Kircke med en lødig Marck og en half, som til Guds Ære er given til fattige folck.

Item til vor Frue Kircke, hvor jeg haver tenckt at begraves, om Gud vil at jeg kommer igien, 2 lødige Marck og en half, given til fattige folck, og at ride med min Hengst

og mit aarlog Harnisk og al Beredskab som dertil hører. Kircken skal eye halfparten til sin Bygning, Klerckene[1] *[halfparten]. Ville mine Arvinger løse dend hest og harnisk, skulle de det løse for 40 Marck. Vill jeg at min Skiold og Helm skal ophenges i hellig Kaarses kircke chor, der som den unge Kong Haagen hviles.*

Item til Sudrim min Sognekircke en lødig Marck. Disse pænge skal de lade mig (!) hos Sognekircken som før er om meldt."

Jeg har i Gjengivelsen for Tydeligheds Skyld ladet en ny Linje begynde med hvert „item" og spærret Kirkernes Navne. Man vil strax blive opmærksom paa, at „ride der ind med" og det kortere „ride med", som forekommer hver Gang der er Tale om Hest, Harnisk og Redskab, som kan udløses med kontante Penge, ikke kan være andet end en Misforstaaelse af *reida ut*, udrede; Dyrskjøtt har aabenbart troet — og er deri mærkelig nok fulgt af Munthe[2] og Lange[3] —, at Liget skal føres rundt i Kirkerne og „indrides med Harnisk, Hest (!) og Redskab". De Kirker i Oslo, som betænkes med Gaver, er Kathedralkirken (St. Halvard), Frueklostret (ɔ: Nonnesæter, som var et Mariakloster), Korskirken, St. Olafskloster (ɔ: Dominikanerklostret), Graabrødre (ɔ: Minoriterklostret), Klemenskirken og vor Frue Kirke (ɔ: Mariakirken). De største Gaver gaar til St. Halvardskirken og Mariakirken (hver $42^1/_2$ Mark) samt til Nonnesæter ($32^1/_2$ Mark); de to Tiggerklostre faar hver kun $2^1/_2$ Mark og de to Sognekirker (Korskirken og Klemenskirken) endog kun $1^1/_2$ Mark hver. Dette stemmer med hvad der ovenfor er nævnt, at Hr. Jon har blandt Oslokirkerne fornemmelig doteret de tre, Kathedralkirken, Mariakirken og Nonneklostret, og i den Forbindelse ikke engang nævnt de mindre Sognekirker. Mariakirken har endog faaet et Fortrin for Klostret og er kommet paa samme Plads som Stiftets Kathedralkirke, naturligvis fordi Hr. Jon vilde begraves i den. Men at han isaafald skulde have ladet sit Skjold og Hjelm

---

[1] Dette Ord er udeladt hos Pontoppidan; det er skeet, fordi Dyrskjøtt havde udeladt det følgende „halfparten", som dog med Sikkerhed kan suppleres.
[2] Saml. til N. F. Spr. og H. III 614.
[3] Klosterhistorien, 2den Udgave S. 101.

hænge i en anden og ringere Kirke, synes mig temmelig lidet rimeligt. Skjoldet bar jo dog en Ridders Vaaben mærke, og det var Kjendetegnet — om man vil Navnepladen — over Graven, og jeg har aldrig seet, at dette blev ophængt i én Kirke, medens Graven befandt sig i en anden. Det underlige Udtryk „hellig Kaarses kircke chor" maa altsaa aabenbart betegne den Del af Mariakirken, hvor Graven befandt sig [1].

Nu finder jeg blandt Altrene i Mariakirken et Alter, som hed „Helga kross altare undir korit". Det var indviet før 1380 og havde allerede dengang sin særskilte Præst og Præbende; thi af Dipl. Norv. II No. 734 fremgaar, at i Kong Haakons Dage har Kanniken Hr. Thjodolf i længere Tid indehavt Korsalteret, og at efter hans Død Kong Haakon har „presenteret" til hans Eftermand ved Korsalteret Kanniken Aste Gunnarssøn, men samtidig bestemt, at de Huse, som Thjodolf havde opbygget af sit Gods til eget Brug, skulde tilfalde en anden Kannik, Thoralde Ranessøn. Dette „Hellige Kors Alter under Koret" nævnes ligeledes i de følgende Aarh., ja beholdt ogsaa sin særegne Præbendar, indtil Præbenderne i Mariakirken efter Reformationen lagdes under Domkirken (1545) [2]. Dette Præbende antager jeg har været omtalt i Hr. Jon Martinssøns Testament, og „hellig Kaarses kircke chor" er altsaa kun en Feillæsning af „helga kors stuku undir kor" eller maaske endog „hellig Korses kor". Her har altsaa Jon Martinssøn villet lade sin Hjelm og sit Skjold ophænge i Nærheden af sit eget og den „unge" Kong Haakons Gravsted. Ved den „unge" Kong Haakon kan ingen anden være ment end Kong Haakon Magnussøn den yngre [3]; Jon Martinssøn havde jo i Livet hørt til denne Konges trofaste Tilhængere i Kampene om Sverige og var bleven belønnet derfor med at faa tilægte

---

[1] Saaledes har allerede Munthe rigtigt opfattet Udtrykket (Saml. til N. F. Spr. og H. III 614); den samme Opfatning finder jeg udtalt af Lange i hans haandskrevne Samlinger til Unionshistorien (i Rigsarkivet).

[2] Dipl. Norv. II No. 724 (fra Aar 1402), V No. 889 (fra 1475) og XII No. 275 (fra 1510). Paa sidstnævnte Sted kaldes Alteret „Korsalteret in lecturio", ligesom det nærliggende „Marie alter under kor" i Jordebogen fra 1542 kaldes „altare virginis Marie sub lectorio".

[3] Jfr. mine Bemærkninger herom i Arkiv f. nord. Filologi III S. 87.

den rige Arving, Agnes Sigurdsdatter af Sudreim, Kongens nære Slægtning.

Haakon d. 6te har saaledes virkelig efter sin Stamfaders og Navnes Exempel ladet sig begrave i Mariakirken i Oslo, og vi kan endog temmelig bestemt pege paa, hvor i Kirken han blev begravet, nemlig paa det mest fremtrædende Sted i den vestligste Del af Koret, „sub lectorio“ [1]. Man kommer derfor uvilkaarligt til at opkaste det Spørgsmaal, om ikke ogsaa den i Mellemtiden mellem begge Haakon'er regjerende Konge, Magnus Erikssøn, og hans Dronning Blanca blev begravede i Mariakirken. Ingen Beretning eller Sagn er bevaret om deres Begravelsesmaade; men dog peger forskjellige Omstændigheder paa, at de er jordede i Oslo. Blanca døde i Tønsberg og Magnus druknede i Bømlfjorden, men hans Lig blev fundet og altsaa begravet; begge havde vistnok i sin Tid bestemt i sit Testament (1347), at de skulde begraves i Vadstena, men Testamentet var affattet under ganske andre Omstændigheder, og Bestemmelsen om deres Begravelse kunde ved deres Død ikke udføres paa Grund af Oprøret i Sverige. Fuldt saa rimeligt er det derfor, at begges Lig stedtes til Hvile i det kongelige Kapel i Oslo. Herfor taler ogsaa flere Grunde. I 1370 giver Kong Haakon til et bestemt Alter i Mariakirken („Maria Alter i nordre Fløi“) en Gaard „for sin kjæreste Moders og sin Broder Eriks Sjæle“ [2]; da Erik († 1359) aabenbart var begravet i Sverige, synes her direkte at være antydet, at Dronning Blanca laa begravet nær dette Alter i Kirken, og at der her holdtes Sjælemesser for hende. Og naar efter Blancas Død Høsten 1363 baade Kong Haakon og Kong Magnus den følgende Sommer trods de forviklede Forhold i Sverige kommer til Oslo og Tønsberg for begge kort efter at vende tilbage til Sverige [3], synes den naturlige Forklaring

[1] Her synes dog ikke efter Nicolaysens Beskrivelse i Aarsberetningen for 1869 at være fundet noget Gravsted.

[2] Dipl. Norv. II No. 412.

[3] Vinteren 1363—64 og den efterfølgende Sommer er baade Haakon og Magnus i Sverige; men 18de og 27de August finde vi Haakon i Oslo og 22de Septbr. s. A. begge Konger i Tønsberg; allerede 25de Nov. er Magnus i Lødøse og begge før 27de Febr. 1365 i Arboga. Jfr. Grandinson, Studier i svensk-hanseatisk Historie (II 115), som med Rette hævder, at Dipl. Norv. II no. 384 er udstedt 18 Aug. 1364, ikke 17 Aug. 1365.

til denne Skyndereise at være, at de vilde være tilstede ved Dronningens Begravelse. Noget lignende synes vi ogsaa at spore efter Kong Magnus's Død (1 Dec. 1374). Hele Vinteren efter tilbringer Kong Haakon i Tønsberg (endnu 28 April); men 25de Mai finde vi ham paa Gimsø ved Skien og 10de Juni paa Kongsgaarden Nedenes [1], og derefter drager han hurtigt til Oslo, hvor han holder Raadsmøde den 30te Juni. Ser det ikke ud, som om han er seilet Ligtoget med Faderens Legeme imøde, da dette ventedes fra Vestlandet, og derpaa følger det til Jorden i Oslo? Og faa Maaneder efter udsteder Provsten en Kvittering for Penge, han har faaet anvist af Kongens Kasse til Mariakirken, hvilket kunde være en Sjælegave for Kong Magnus [2].

Imidlertid, selv om dette kun er rimelige Formodninger, tør man dog styrke dem ved at pege hen paa, at Mariakirken ogsaa i de følgende Generationer vedblev at benyttes som Gravsted, om ikke for kongelige Personer — dette var jo umuligt, efterat Kongeslægten var uddøet og Riget forenet med Danmark — saa ialfald for en Række Ætlinger af den norske Kongeæt. Dette gjælder ikke blot Haakon den 5tes Dattersøn Jon Havthoressøn og dennes Hustru Birgitta Knutsdatter, som ved sin Død (før 1395) oprettede et Alter og Præbende i Kirken [3]; men ogsaa hans Broder Sigurd Havthoressøns Svigersøn Jon Martinssøn (se ovenfor S. 417) og, da dette sker „efter hans Hustrus Raad", vistnok ogsaa hun. Ogsaa flere af deres Efterkommere søgte sig Gravsted i Mariakirken, gav store Sjælegaver til Kirken og oprettede endog Præbender for at faa stadige Sjælemesser holdte her for sin Slægt. Dette gjælder ikke blot Jons Datterdatterssønnesøn Knut Alfssøn, som i 1500 giver „alt sit Gods i Hallingdal" til Kannikernes Kommune i Sjælegave for sin Fader Alf Knutssøn, sin Broder og sin afdøde Hustru og for „alle sine Forfædre" (dermed menes vistnok de, som laa begravede i Kirken) [4], men ogsaa flere af Slægten. Thi naar efter Refor-

---

1 Dipl. Isl. III no. 238 (urigtigt henført til 13 Marts istedenfor 25 Mai, — „Grimsey", skrevet G'msey, er naturligvis Skrivfeil for „Gimsey" —) og no. 243.
2 Dipl. Norv. II no. 440 og 441.
3 Dipl. Norv. IV no. 649, 657.
4 Dipl. Norv. II no. 1014. Af Brevet kan sees, at Hr. Alf Knutssøn er død 9 Juli (altsaa 1497).

mationen Rosenkrantserne krævede og fik tilbage af Mariakirkens Gods „Dorothea Præbende“ og Truid Ulfstand (for sin Hustru, Knut Alfssøns Datterdatter) fik tilbage „Hellig Løsens Præbende“ — naturligvis fordi de ved Oprettelsen betingede Sjælemesser ikke længer opretholdtes, — maa ligeledes disse Præbender være stiftede i Slutningen af 15de Aarhundrede for dem af deres Forfædre, der havde fundet sit Hvilested i Kirken: Dorothea-Præbende er rimeligvis stiftet af Sigrid Erlendsdatter (af Losne-Ætten) og hendes Ægtemand, Bo Fleming, Høvedsmand paa Akershus [1], og Hellig Løsens Præbende er rimeligvis grundlagt af Alf Knutssøn eller hans Hustru og Sønner.

Traditionerne om Mariakirken som Gravsted for de norske Kongers Slægt sees saaledes at have holdt sig gjennem hele det 15de Aarhundrede. Man vil derfor efter dette ikke længer erklære det for „grebet ud af Luften“, naar Visen om den hellige Kong Haakon lader denne Konge paa Dødssengen byde:

Lad mig begraves i Marie-Kirke,
som Konger pleier at ligge,

eller som det gjentages i den thelemarkske Vise om Hr. Nilaus[2]:

De leggje mit lik i Mariekyrkja,
der konganne plaga liggje.

Disse Vers — eller rettere dette Vers, thi aabenbart er det laant fra den ene Vise til den anden — tør man efter det ovenfor udviklede se paa med andre Øine. Disse Verslinjer maa være digtede i en Tid, da den Tradition endnu var levende, at de norske Konger pleiede at føres til deres sidste Hvilested i Oslo og da endnu Kongeslægtens Efterkommere paa Spindesiden vitterligt begravedes der, altsaa i 15de Aarhundrede. Om Verslinjen er ældst i Visen om Hr. Nilaus eller i Visen om Kong Haakon, tør jeg ikke for Øieblikket afgjøre, thi de begge har jo historisk Grundlag: Hr. Nilaus peger paa, at fornemme Mænd (Kongeslæg-

---

[1] De er, saavidt jeg kan se, de eneste af Losneslægten, som er fast knyttede til Østlandet; Sigrid var vistnok Datterdatterdatter af Jon Martinssøn og var Holger Rosenkrants's Mormoder. Dog kunde der ogsaa tænkes paa hendes Moder Gudrun og dennes Ægtemand Erlend Eindridessøn.

[2] Landstads Folkeviser S. 234.

tens Cognater) begraves ved det kongelige Gravsted, og den hellige Konge vil følge den i selve Kongefamilien sædvanlige Skik. I den sidste Vise har Traditionen da forudsat den samme Skik at være ældgammel og uden videre overført den paa den „hellige Haakon", som (hvis Visen antages oprindelig at være digtet om Haakon d. 5te) netop er den Konge, som havde grundlagt de kongelige Begravelser i Mariakirken.

18 Okt. 1891.

Gustav Storm.

8.

Topografisk-historiske Smaanotitser.

I. Aldinhagi nævnes i Sverres Saga (Fornm. s. VIII 439) som et Sted i Vik i Sogn. Jon Staal, der paa en Reise til Bergen (1201) overfaldes i Vik af et nordenfra kommende Streifparti af Bagler og maa redde sig ved at ty op i Fjeldet, finder Dagen efter, da endel af Baglerne drage op til Hove for at gaa i Bad, Leilighed til at overraske dem og forfølger dem ned til „Aldinhagi". Dette Sted har altsaa ligget mellem Hove og Vikøren. Navnet kjendes ikke nu; men det kan paavises, at der længe efter har været en Gaard af dette Navn, og hvor denne er bleven af. I en Jordebog fra 1611 anføres nemlig „Allehoug eller Klockergaard" i Vik. I Matriklerne af 1667 og 1723 nævnes Gaarden, da blot kaldet „Klokkergaard", som en under Præstegaarden brugt Ødegaard, og det sees, at den har havt No. 40 i den gamle Matrikel. Ved at efterse den trykte Matrikel af 1838 opdages da let, at Gaarden er gaaet ind under den strax ovenfor Vikøren liggende Gaard, der i Matrikelen skrives Sjøtun, men i Bygden nok almindelig kaldes „Ovestegaren" (formodentlig fordi her engang har boet en Oberst). — Ogsaa en anden Gaard i Landet, i Høiland søndenfor Stavanger, har hedet Aldinhagi (se DN. IX 219. 267. 303. 309. 345). Endnu i 1563 har jeg fundet den kaldet „Ol-

denhage", men senere findes Navnet afkortet til Hage; i den nye Matrikel er det efter Udtalen skrevet Haga (Gaards-No. 5 i Høiland). Ordet Aldinhagi synes ikke at kunne paavises som Appellativ i Oldnorsk, men der er vel al Rimelighed for at opfatte det som ligebetydende med aldingarðr, Frugthave. Hvis dette er rigtigt, vil Navnet, som ialfald i Vik ikke kan være yngre end 12te Aarh., være af Interesse som Vidnesbyrd om tidlig dreven Frugtavl i Norge.

II. Ragnvald Urka nævnes som en af Anførerne paa Haakon Haakonsøns Skotlandstog og senere som Lendermand i Magnus Lagabøters Tid (jfr. Gustav Storm i dette Tidsskr. 2den Række IV, 165—179). Mandens paafaldende Tilnavn kan tænkes at skrive sig fra hans Hjemstavn eller Hovedgaard. Det er nemlig ikke ualmindeligt i Norge i 12te og 13de Aarh. at finde Mænd benævnte med Gaardnavne som Tilnavn, uden Tilføielse af den ellers brugte Præposition, — ganske saaledes som Gaardbrugere nu kaldes efter Gaarden. Bekjendte Exempler ere Ivar Utvik, Vegard Veradal og Torstein Heimnes i Haakon Haakonsøns Tid; men der findes adskillig flere[1].

Nu er der paa Søndmør, hvor flere anseede Slægter hørte hjemme i Middelalderen, en betydelig Gaard af Navn Urke (i Hjørundfjord, i den ydre Del af Norangsfjorden). Gaarden findes nu først nævnt 1520 (Norske Regnskaber og Jordebøger II S. 107) og skrives da, ligesom altid senere, Urke (i Udtalen lyder 1ste Stavelses Vokal nærmere lukt o). Navnets gamle Form maa have været Urka, ligelydende med Ragnvalds Tilnavn. Navnet findes ikke andensteds i Norge.

Det forekommer mig efter dette sandsynligt, at Ragnvald har været fra eller boet paa Urke i Hjørundfjord og havt sit Tilnavn deraf.

---

[1] Jeg har noteret følgende: Eiríkr Ignarbakki (efter Enebak paa Romerike, Fornm. s. IX 392); Ögmundr Eikiland (smst. IX 14); Einarr Lygra (smst. VIII 310); Eiríkr og Arni Efja (smst. VIII 356); Eindriði Ljoxa (vistnok efter Leksen i Ørlandet, smst. VIII 356). — I denne Forbindelse kan ogsaa nævnes Baard Standhale (Munch N. F. H. II 887) — forudsat at Strøm har Ret, naar han (Søndm. Beskr. II 317) udleder Standhale-Ættens Navn af Gaarden Standal i Hjørundfjord, noget, hvorfor adskilligt synes mig at tale.

III. Det Sted, hvor Tunsbergmændene med en af dem selv i Hast samlet Flaade i 1190 i en Søkamp ødelagde Vaarbelgernes Oprørsflok, kaldes i Sverres Saga Brísteinn[1]. Dette Navn, eller noget med B begyndende Navn, som ligner det, findes ikke nu i denne Egn, og man har derfor været i Uvished om, hvor Kampen har staaet. Kraft (Norges Beskr. 1ste Udg., II 560 f.) fremsatte den Gisning, at Bristein var en Forvanskning af Tristein (eller Tristeinene), som nogle Smaaøer SSØ. for Akerøen, vestlig i Hvalergruppen, hede. Dette er fulgt i det geografiske Register i Fornm. s. XII og af Munthe i Anm. til Aalls Snorre III 88, medens Munch (N. F. H. III 220 n. 1) siger, at „Stedet maa være en af Klippeholmerne eller Øerne yderst ude i Kristianiafjorden, f. Ex. den saakaldte Tristeen, eller ogsaa selve Færder."

Der kan vist ikke være Tvivl, om at Krafts Gisning er rigtig, eller at der i Sagaen skulde staa Þrísteinn istedetfor Brísteinn. Þ og B kunde jo meget let forveksles i Middelalderens Skrift. Desuagtet kan det alligevel være noget usikkert, hvilket Sted der menes, da der ved Kristianiafjordens Munding — hvad man hidtil ikke har været opmærksom paa — findes to Steder af Navnet Tristein. Ogsaa den lille, af tre Holmer bestaaende Øgruppe, som officielt kaldes Lille-Færder, bekjendt af det der staaende Kystfyr, kaldes nemlig af Omegnens Befolkning Tristeinen[2]. Hvis Sagaens Beretning om, hvad der gik forud for Kampen i 1190, er rigtig — hvorom der ingen Grund er til at tvivle —, maa det dog være Tristeinen ved Hvaler, som menes. Det siges nemlig udtrykkelig, at Vaarbelgerne allerede havde vendt

[1] I nogle Haandskrifter findes de afvigende Former Brimsteinn og Briðsteinn; Brísteinn har hidtil været antaget for den rigtige Form, og vel med Ret, som det følgende vil vise. Slaget nævnes ogsaa — med forvansket Form af Stedsnavnet — i den alene i Peder Claussøns Oversættelse bevarede udførligere Inge Baardsøns Saga (Fornm. s. IX 210).

[2] Ogsaa paa Kartet kaldes dog den søndenfor Holmerne liggende Grund Tristengrunden. — Navnet Tristein, og andre lignende Navne, forekomme vist paa flere Steder paa Kysten. Jeg har bemærket Tristeinen nordøst for Tarven i Fosen, og Tvisteinen ved Ytre Torungen udenfor Arendal; jfr. ogsaa Gaardnavnet Femsteinevik i Varaldsø Sogn i Søndhordland (Gaards-No. 1 i Strandebarm Herred).

om, fordi de havde faaet Nys om Tunsbergmændenes Rustninger, og igjen vare dragne „øster over Folden", hvor Tunsbergernes Flaade en Stund forfølger dem og endelig naar dem ved „Bristein". Slaget maa altsaa nødvendig have staaet østenfor Fjorden, ikke ved det paa Vestsiden af den liggende Lille-Færder.

Ogsaa ved en anden Leilighed, i 1205, omtales i denne Egn et „Brimsteinn", hvor Navnet sikkert nok ogsaa maa rettes til Þrísteinn. Det er i et af Haandskrifterne af den kortere Inge Baardsøns Saga (Fornm. S. IX 13 n. 7). Det fortælles her, at en Afdeling af Baglerne, som paa den Tid holdt til i Danmark, under Anførsel af Filippus Jarl forsøgte at overfalde Kong Inge og Haakon Jarl i Tunsberg. Medens Baglerne paa Veien did laa i Hafstensund nordlig i Bohuslen, seilede imidlertid en Kogg forbi dem nordover. Da de saaledes maatte frygte, at Birkebeinerne i Tunsberg i Tide vilde faa Nys om deres Forehavende, skyndte de sig afsted for at indhente Koggen, men maatte opgive Jagten efter den som haabløs, da Koggen var „udenfor Brimstein". Ogsaa her er der vel større Grund til at tænke paa Tristein ved Hvaler, end paa Lille-Færder. Naar Forfølgelsen af Koggen var begyndt allerede i Nærheden af Hafstensund, maatte det vel være blevet klart, om der var Udsigt til at naa den, før den var kommen over Indløbet til Kristianiafjorden.

IV. Limgarðssíða findes paa flere Steder i Sagaerne[1] brugt som Navn paa en Kyststrækning i det sydvestlige Norge. Som liggende paa denne Kyst nævnes Portyrja (Porter vestenfor Kragerø) og Askeyjarsund, der utvivlsomt maa søges ved Askerøen i Dybvaag Sogn.

Det har i senere Tid almindelig været forudsat[2], skjønt maaske ikke nogensteds udtrykkelig udtalt, at det første Led i Navnet, Limgarðr, er det nuværende Lyngør, en bekjendt liden Øgruppe i Dybvaag. Kyststrækningen er altsaa benævnt efter denne Gruppe og Limgarðr dens

[1] Heimskr. (Unger) S. 728; Fornm. s. VII 213. 341, VIII 425; Morkinskinna S. 212; Cod. Frisianus S. 190; Fagrskinna S. 170; Njáls Saga Kap. 5.

[2] Tidligst, saavidt jeg har bemærket, i Registret til Udgaven af Fagrskinna.

Navns oprindelige Form; Navnet er følgelig ikke (som forudsat ved den sædvanlige Skrivemaade „Lyngøer“) sammensat med ey (Ø). Navnet udtales nu Lynger, med aaben Lyd af y og kort, tonløs Vokal i 2den Stavelse. Sproglig kan vistnok intet indvendes mod Muligheden af en Overgang fra mg til ng og af den sidste Stavelses stærke Forkortelse. Det maa dog mærkes, at Sagahaandskrifterne give Navnet i stærkt varierende Form; ved Siden af Limgarðs- findes ogsaa Lymgarðs-, Lungarðs-, Lungbarðs-. Haandskrifttraditionen synes at tale stærkest for Limgarðs- som den rette Form, og denne kan, tror jeg, støttes derved, at der af Navnet i denne Form kan gives en rimelig Forklaring.

Det første Sammensætningsled i Ordet Limgarðr kan vel ikke godt være andet end lim n., der som Samlingsord betegner de finere, bladbærende Kviste paa Træer og Buske. Betydningen af Limgarðr maa altsaa forudsættes at være: Risgjerde, levende Hæk, eller noget lignende. Nu har en paa Stedet vel kjendt Mand sagt mig, at Lyngørgruppen endnu udmærker sig ved en ualmindelig frodig Buskvegetation, altsaa ved en Eiendommelighed, som kunde lede til at give den et saadant Navn.

O. Rygh.

REGISTER.

REGISTER.

Aabygge Skibrede. 127.
Aager, Gaard i Raade. 263.
Aagesen, Christopher. 327. — Odin. 310.
Aakeberg, Gaard i Raade. 262.
Aall, Hans, Kammerherre. 282. — Nicolai Benjamin, Godseier. 281—283.
Åmål i Dalsland. 158. 244.
Aamunde Burst. 292.
Aanes, Gaard i Gimnes Thinglag. 349.
Aarhus, Christen Jensen, Byfoged paa Frederikshald. 230.
Aase, Jens Bødtkers, Jordemoder. 150.
Aasmund Grankelssøn. 60.
Abercromby, Alexander. 358.
Absalon, Erkebiskop i Lund. 91.
Adam af Bremen. 98.
„Adrianus“. 145.
Agdenes. 313.
Agnes Sigurdsdatter af Sudreim. 421.
v. Ahlefeldt, Claus. 221. — Friderich, Oberst. 173.
v. Ahnen, Iver, Stiftamtmand. 322. 327. 328. 331.
Akeleye, Slægt. 232. — Else Sigvardsdatter, Fru. 231. — Elsebe, Fru. 157. — Gabriel. 256. — Sigvard Gabrielsen, til Kambo. 156. 157. 165. 168.
Aker. 119.
Akershus. 104. 108. 117—119. 125. 149. 160. 175. 182. 200. 225. 242. 280. 317. 318. 411. 423.
Akershus Archiv. 82. 83. 125. — Len. 172. 175.
Akerøen ved Hvaler. 426.
d'Albedyhll, Familie. 270.
„Albia“ (ɔ: Gøtaelv). 404.
Aldinhagi, Gaard i Høiland. 424. — Gaard i Vik, Sogn. 424.
Alexander VI, Pave. 399. 401.
Alf Haraldssøn (Bolt?) paa Thom. 124. 129. — Knutssøn, se „af tre Roser“.
Alhed Jacobsdatter. 306.
Allan, Familie. 311. 389. — John, Kjøbmand. 350. — Robert, Kjøbmand. 389.
„Allehoug“ se Aldinhagi.
Amerika. 395. 396.

Amsterdam. 307. 365.
Amund Gudbrandssøn. 264. — Jonssøn, paa Evje. 129. — Røstad. 263. — Sigurdssøn, se Bolt.
Anders Dagssøn. 148. — Hoen. 262. — Jensen Burum. 262. — Madsen, Borgermester i Tønsberg. 205. 221. 222. — Røstad. 263. — Sagmester. 219. — Thomesøn. 263. 264. — Vandbrekke. 261. — Vold i Aas. 154.
„Anes Fornøielse", Landsted ved Christianssund. 382.
Angell, Familie. 321. — Lorentz, Sogneprest til Kvernes. 388. 391. — Lorentz, Stiftsprovst. 278. — Thomas, Kjøbmand i Throndhjem. 52.
Anker, Familien. 270.
Anna (Anne) „Francisci in Trøckstadt". 148. — Hansdatter, Fæpige. 256. — Hansdatter, Raadspige. 248. — Sørens. 155. — Sørensdatter. 211.
„Antonius, filius præfecti Hafniensis". 143.
Antvorskov Kloster paa Sjælland. 87.
Arboga. 421.
Archangel. 387.
Aremark i Smaalenene. 110.
Armenini, Giov. Batt., da Faenza. 286.
Arnbjørn Jonssøn. 71.
Arne, Biskop i Garde. 402. — Efja. 425. — Huseby. 262. — „Rolffuerj". 147. — Spetalen. 263.
Arnthor Foke. 71. 73.
Arup, Jens Lauritz, Biskop. 278.
Arvid Henningssøn, Sogneprest til Skiptvet. 145.
Asak i Smaalenene. 182. 183. 187. 189.
Ascanius, Mentz, Sogneprest til Aure. 326.
Asgerd Aslaksdatter paa Kirkeberg. 127.
Askerød, Gaard i Raade Sogn. 262.
Askerøen i Dybvaag Sogn. 427.
Askeyjarsund. 427.
Askim, Gaard i Aas. 153.
Askøens Gods ved Bergen. 352.
Aslak unge Jonssøn, Lendermand. 100.
Aspe, Gaard i Frei Sogn. 300.
Aste Gunnarssøn, Kannik. 420.
„Astrida pastoris (Nicolai Olaj) uxor". 150.
Aubert, Benoni, Generalmajor. 280. 366. — Johan Andreas, Konrektor. 274. — Otto Gilbert David, cand. philos. 271—277. 279—285.
Audun, Biskop af Stavanger. 113. 116. 122.
Augeberg (Oveberg), Gaard i Raade. 261.
Augustin, Jakob, Væbner, Foged i Viken. 105.
Augustinerordenen. 93.
Auma (Nordlandet), Ø paa Nordmøre. 296.
Aure Prestegaard, Nordmøre. 324.
Averøen. 329.

Baahus Len (Bohuslän). 104. 105. 114. 159. 162. 172. 175. 180. 181. 204. 213—215. 231. 239.

242. 243. — Slot. 158. 159. 162. 163. 173. 242. 243.
Baard Standhale. 425. — Stolpe. 73. — Thoressøn paa Gausthorp. 108.
v. Badenhaupt, Anna Catharina. 320. 321. — Ermegaard. 320.
Bager, Jacob. 333.
Bagernes paa Indlandet (Christianssund). 351.
Bagge, Inger Jensdatter. 154. — Iver. 158. — Peder, til Borregaard etc. 222. 226.
Baglerne. 27. 28. 40. 71—73. 93. 291. 424. 427.
Baker, Fregatkaptein. 385.
Bakke, Gaard (Kloster) ved Throndhjem. 24. 64. 78.
Baldelli, Francesco, Maler. 288.
Bamle. 119.
Banff i Skotland. 389.
Banner, Erik, Generalkrigskommissær. 220—222. 226. 227. 232. 234. 237. 317.
Barcellona. 363.
Barhow, Amund, Sogneprest til Kvernes. 325—328.
Barnholdt, Kaptein. 246.
Barocci, Federigo, Maler. 286—288.
Bartholomæus Pederssen. 233.
Belgien. 117.
Bendixen, B. E., Skolebestyrer. 294.
Bent Svendssen Selvik. 267.
v. Benzon, Familien. 270. — Jacob, Statholder i Norge. 340. 341.
Berby i Enningdalen. 215.
Berg, Gaard i Eidsberg Sogn. 264. — Gaard i Hurum. 218. — Sogn i Smaalenene. 193. 194. 219. — Kirke. 177. — Prestegaard. 236.
Berg, Claus Frantssøn, Kantor i Oslo. 152. 154. — Jens Chr., Justitiarius. 252. 354. — Magdalena. 150.
Berg v. Linde, Familien. 270.
Bergen. 39. 57. 112. 113. 117. 118. 133—135. 169. 211. 298. 303. 307—309. 331. 336. 343. 353. 354. 368. 379. 387. 401. 405. 407. 411. 424. — Det hanseatiske Kontor i. 298. — Korskirken i. 336.
Bergens Bispedømme, Stift. 308. 397.
Bergenhus. 169. 330.
Berger, Herbergerer. 366.
Bergsvein Pipa. 70. 75.
Bese, Sten. 140.
Bethlehem, Havn ved Bergen. 331.
Beyer, Absalon, Lagmand i Frederiksstad. 205.
Biblioteca Chigi. 403. — Corsini. 403.
Bildt, Daniel Knudsen, til Morland. 225. — Daniel Ottesen, til Hafslund. 171. 176. — Jens, til Hestrup. 222. — Mette, Jfr., til Lundestad. 176. 222. — Vincents, til Nes, Befalingsmand over Tønsberg Len. 168. 179.
Bing, Lasse, Foged i Tune. 105.
Birger Magnusson, Konge af Sverige. 140.
Birgitta „filia Erasmi in Findegaardt“. 152. — Evindsdatter. 147. — Knutsdatter. 422.

Birid. 355.
Birkebeinerne. 27. 37. 72—74. 82. 83. 86. 91. 94. 292. 427.
Birkedal, Gaard i Vaaler (Svindal). 263.
Bjaalfe Skinnstakk. 73.
Bjarne Amundssøn, Raadmand i Oslo. 124. 125. — Burdarsvein. 99. — Ivarssøn i Sopen. 68.
Bjelke, Familien. 252. — Dorothea, Fru. 225. — Elisabeth, Fru. 265. — Henrik, Oberst (senere Rigsadmiral). 158. 159. 170. 253. — Jens Aagessøn, Kansler. 163. 253. 265. 268. 305. 309. — Jens Thillufsen. 252. — Jørgen, Generallieutenant. 163. 176. 177. 180. 181. 187. 188. 196. 198. 199. 201. 204. 227. 253. 260. 309. 310. — Maren, Fru. 253. — Margrete, Jfr. 164. — Ove, til Austraat, Kansler. 225. 318.
Bjørn Anderssøn. 149.
Bjørn, Matthias, Tolder. 174. 179. 185. 196. 201. 202. 227. 248. 249.
Bjørnehaug paa Nordlandet (Christianssund). 349.
Bjørnestad, Gaard i Id. 182.
Bjørnstad, Gaard i Hurum. 218.
Bjørnvik, Gaard i Bremsnes Sogn. 349.
Bjøruld Aager. 264.
Blaagaard Seminarium. 372.
Blakstad i Battenfjorden. 301. 306.
Blanca, Dronning. 416. 421.
Blicher, Oberstlieutenant. 377. 378.
Blom, B. A., Kaptein. 19.
Bluhme, Sekretær. 366.
Boberg, Gaard i Berg Sogn, Smaalenene. 236.
Bodø. 336.
Boe Kjelderød. 262.
„de Börk“, hollandsk Skib. 170.
Bolgen, Gaard paa Fredø. 318. 349.
Bollervandet, se Bullaren.
Bolsø Sogn, Romsdalen. 310.
Bolt, Ætten. 101. 122—124. 130. 140. — Amund Amundssøn. 132. — Amund (Ogmund) Berdorssøn, Befalingsmand paa Akershus. 104. 117. 123—127. 129. 130. 132. — Amund (Anund) Pederssøn. 131. 132. — Amund Sigurdssøn. 101—103. 108. 110. 111. 114. 120—123. 126—140. — Aslak, Erkebiskop. 105. 112. 113. 116. 123—125. 291. — Berdor (Bergthor) Kolbeinssøn. 125. 130. — Borghild Amundsdatter. 117. 125. 126. 130. — Gudrun Haakonsdatter. 125. 130. — Haakon Amundssøn. 125. 130. — Kolbein Berdorssøn. 125. 126. 130. — Liva Kolbeinsdatter. 126. 130. — Rønnog Berdorsdatter. 125. 130. — Sigurd Berdorssøn. 125. 126. 130. — Sten Haakonssøn. 125. 130. — Se Alf Haraldssøn. — Se Cecilia Haakonsdatter. — Se Gudrun. — Se Haakon Ogmundssøn.
Bonifacius VIII, Pave. 84. 85.
Bontzen (Buntzou), Morten, Vicelagmand. 254.
Borge i Smaalenene. 110. — Kirke. 187—189.

Borgesyssel. 104. 110. 112. 114. 116. 122. 124—128. 130.
Borghild Amundsdatter, se Bolt.
Borgia, Kardinal. 400.
Borgund Prestegjeld. 357.
Bortvig, Archibald, Handelsmand. 358.
Boschini, Marco. 286.
Boström, Christopher Jakob, Professor. 273. 276. 277. 284.
Both, Henrich Volrath, Lieutenant. 161.
Braadelands Skanse ved Halden. 182. 190. 193.
Braatu (Brattou), Gaard i Svindal Sogn. 284.
Bragasæters Kirke. 290.
Bragernes. 259. — Fogderi. 165. 217.
„Branæs-Marked". 291.
Brahe, Tyge. 142.
St. Brandan. 394.
Brandtbjerget ved Halden. 190. 191.
Bratbjerget ved Halden. 193.
Bratvær paa Nordmøre. 299.
Brechan, Maanedslieutenant. 386.
Bredal, Erik, Biskop i Throndhjem. 310.
Bredsted, Flekke i Slesvig. 390.
Bredsund paa Søndmøre. 332.
Bremerholm. 170. 249. 318.
Bremsnes, Gaard paa Averøen. 357. 359. 360. 389. 390. — Hule. 366. — Kirke. 328. 329. 360. 382. — Sogn paa Nordmøre. 297.
Bremsnesfjord. 326.
Briðsteinn (ɔ: Brísteinn, þrísteinn). 426.
Brimsteinn (ɔ: Brísteinn, þrísteinn). 426. 427.
Brísteinn, Søslag ved. 426. 427.
Brix, Johan. 334. 337.
Brochmand, Jesper, kgl. Sekretær. 145.
Brockdorff, Ditlev, Oberst. 158. 159. 174. 203.
Brockenhus, Claus, til Broholm. 259.
Brodtkorb, Familien. 381. — Eiler Christian, Lieutenant, Overveier. 370. — Hans Rasmus Peter, Kancelliraad, Overvrager. 352. 369. 370. 373. 382.
Brorsen, Hans. 334.
Brun, Anna, sal. Kaasbøll. 373. 387. 388.
Brunbas, Mathias. 334.
Brunla, Gaard ved Frederiksværn. 119. 128.
Bruun, Niels Tønder, Major. 384. 386.
Brygmand, Humfred. 319.
Brødløs (ɔ: Nøisomhed), Gaard i Raade. 261.
Brøer Jarich. 319.
Brømsebro, Fred til. 158. 159.
Bubakke, Gaard i Raade Sogn. 262.
Bud i Romsdalen. 356.
Budde, Anne Cathrine, Fru. 216. — Christoph Henrich, Kaptein-Lieutenant. 246. — Frederik Otto, Oberst. 176. 181. 183. 201. 240.
Bugislav IX, Hertug af Pommern. 137.
Buk, Markvard. 105. 119. — Olaf, Befalingsmand paa Akershus. 118—121. 128.

Bulcke, Peiter, Kammerraad. 227.
Bull, Hans Grøn, Sogneprest til Thingvold. 351. — Jens Lemvig, Sogneprest til Kvernes. 349. 351. 362. 387. — Ole Christian, Foged. 382. 389.
Bullaren Sjö (Bollervandet) i Bohuslän. 214.
Bullarens Herred i Bohuslän. 214.
Bundtz, Matthias Jensen, Byskriver. 229.
Buntzou, se Bontzen.
Burhamer, Berthold, Kjøbmand i Danzig. 117. 118.
Burum, Gaard i Raade Sogn. 262.
Busch, Thomas. 147.
Bygbal, Søfren, Raadmand i Throndhjem. 5.
Bære, Didrik, Væbner. 105.
Bærum. 119.
Bœjarbót, Klokke. 31. 34.
Bømlfjorden. 421.
Bøye, Frants. 309.

Carellus, Jo. Bapt., Placentinus. 141.
Carl, se Karl.
Carlson, Fredr. Ferd., Historiker. 276. 277.
Carstensen, Jacob. 334.
Castberg, Familien. 336. — Tyge. 334. 336—338.
Catharina „Ivarj Ioannis“. 146. — sal. Marcus Nissens. 327. 331. — „Vincencij (?) filia“. 155.
Cecilia Haakonsdatter (Bolt?). 123.
Cervinus, se Hjort.
Christen Eng. 263. — Gregersen, Sogneprest paa Hurum. 219. — Jensen. 319. — Jenssen, Byfoged paa Frederikshald. 233. 234. — Jenssen, Lagmand i Fredriksstad. — 319. — Michelsen paa Bragernes. 216. — „Hr. op Our“. 301. — Snedker. 264. — Strand. 264.
Christian IV, Konge af Danmark og Norge. 218. 249. 302. 304. 308. 409. — V, Konge af Danmark og Norge. 14. 20. 205. 266. 287. 324. — VI, Konge af Danmark og Norge. 341.
Christiania. 160. 200. 204. 205. 277. 280. 314. 316. 317. 343. 367. 380. 409. 413—415. — Lakkegaarden i. 416.
Christiania Marked. 289. 292.
Christianiafjorden. 119. 161. 291. 426. 427.
Christianssand. 242. 278. 279. 314. 387.
Christianssten Fæstning. 41.
Christianssund. 293—296. 311. 320. 321. 329. 343—349. 351—356. 358. 359. 362. 364—367. 370. 371. 374. 376. 377. 379. 380. 383. 385—387. 389—391. — „Bernstorffs Minde“, Skole i. 373. — Fattigskolen i. 348. — „Fuglen“, Batteri ved. 378. — General v. Kroghs Batteri ved. 378. — Kaasbølls Batteri ved. 385. — Kirke i. 326. 329. — Kommandør Tønders Batteri ved. 378. 385. 386. — Kronprinsens Batteri ved. 378. 384. — Lærde og Real Skole i. 373. — „Neptunus“, Flaadebatteri

ved. 378. — Prins Carls Batteri ved. 377. 384.
Christianssunds Prestegjeld. 304. 329.
Christie, Familie. 381. — Kjøbmand. 371. — Johan Koren, Byfoged, Postmester. 353. 354. 369. 370. 382. — Vilhelm Frimann Koren, Stiftamtmand. 354. 382.
Christiern II, Unionskonge. 297.
„Christiernus Arnerj". 147. — „Laurentij". 154.
Christopher Jenssøn, Sogneprest til Thoten. 151. — Nilssøn, Sogneprest til Sande. 147. — Rolfsen. 319.
Clasen, J. C. R., Sagfører. 351.
Claus Pedersen, Fogedfuldmægtig. 165.
Clausen, Cornelius. 327. — Peder, Handelsmand. 370. 371. — Peder, se Friis.
Clemen Kallerud (Kjellerød). 264.
„Clemens, canonicus Asloënsis" (ɔ: Clemet Pederssøn, Kantor i Oslo?). 146. 148.
Colbjørnsén, Familien. 202. — Hans. 249. — Peder. 203.
Collin, Hans, Lagmand i Throndhjem. 335. — N. 344.
Colman (Koleman), Frederik, Tolder. 319. — Handelsmand. 371.
Coster (Köster), Joh., Livlæge. 201.
Cotton, Robert. 311.
Coucheron, Willem, Generalkvartermester. 241.
Couture, Thomas, fransk Maler. 286.
Coxon, William. 358.
Creetz, Bendix, Oberst. 176.
Creetzensteen Skanse ved Halden. 176. 185. 191. 192.
Creutz, Lorentz, Friherre. 311. 312.

„Dacia" (ɔ: Danmark). 404.
Daffin Berg. 264.
Dale, Gaard paa Auma (Nordlandet) paa Nordmøre. 296. 298. 364.
Dall, Familien. 389. — William, Handelsmand. 370. 373. 387. 389.
Dalsland. 242. 243.
Danholm, Knud, Handelsmand. 370. 373.
Danmark. 87. 88. 90—94. 97. 106. 109. 115—117. 135. 145. 151. —154. 158. 163. 164. 169. 178. 201. 216. 220. 222. 224. 230. 242. 249. 250. 281. 298. 320. 339. 362. 379. 383. 385. 386. 401. 404. 422. 427.
Danzig. 115. 117.
Darre, H. J., Biskop. 278. — Johan Mentsen, Sogneprest til Stangvik. 324.
Deu Lugas, Gods ved Banff i Skotland. 389.
Devold, Peter, Toldinspektør. 350. 351.
Diderichsen, Hans. 327.
Dines Mauritssøn. 264.
Dixon, Fregatkaptein. 385.
Djekn, Per Niklisson. 140.
Djupvik-Fisket. 83.
Dominikanerne (Prædikebrødrene). 405. 406.
Dorothe Johanses. 265.
Dorph, Slægt. 235. — Nils,

Sogneprest til Id og Halden. 215.
Drammen. 291. . 366.
Drangedal i Bamle. 119.
Drejer, Abr., Berghauptmand. 335.
Drummond, John, Skipper. 358.
Drøbaksund. 200.
Due, Fr., Statssekretær. 282. — Jacob, Oberstlieutenant. 181. 196. 201.
Dünkirken. 297.
Duestád paa Hurum. 168.
Duestad-Sagen. 225.
Dunchin, Edmund. 358.
Dunkersundet ved Christianssund. 297. 375.
Duns, Peder Christophersen. 203.
Dverby, se Verby.
Dyblie, Frederich, Borger-Lieutenant. 391.
Dyre („Dyro") „Benedictj". 147. — Ulsrød. 263.
Dyre, Iver. 158. — Thomas, til Sundsby. 156. 162. 255. 257. 259.
Dyrskjøtt, Peder. 417—419.

Ebelholt Kloster paa Sjælland. 89. 90. 92. 94.
Edø Prestegjeld. 352.
Egeberg, P. C., Ritmester. 282.
Eger, P., Foged. 284.
Eidsberg i Smaalenene. 110. 264.
Eidsivathingslov, Den ældre. 102.
Eidsvold. 387.
Eilif (Ellef) paa Evje. 130. — Gudbrandsen, Korporal. 317. — Gunderø (Gunnerød). 263. — Jonssøn, Biskop i Stavanger. 129.
Einar Lygra. 425. — Olafssøn Fluga, Ridder. 126. 130. — Thambeskjælve. 47. 49. 63.
Eindride (Endrid) paa Dale. 298. — Einarssøn. 63. — Erlandssøn, Ridder. 106. 109. 112. 122. — Ljoxa. 425.
Eker. 110. 127. 128. 131.
Eketrä, Johan Gabriel, Lieutenant. 277.
Eldrid Bjarnesdatter. 99. 100. — Hallkel Huks Søster. 99.
Elgesæter Kloster. 41. 64. 78.
Elias (i „Bethlehem"). 331.
Elin Eriksdatter, Hustru. 131. — paa Texelnes. 127.
Elingaard i Onsø. 161. 268.
Ellen Mortens. 264.
„Elza, D." 147.
Enebak paa Romerike. 154. 425.
Eng, Gaard i Svindal. 263.
Engel sal. Dirk Classens. 327.
Engelbrekt (Engelbret) Engelbrektsson, Rigshøvedsmand. 104. 107. 109. 132. 138. — Eriksen, By- og Raadstueskriver. 229. 233. 234. 236. — Reffue (Revaug). 262.
Engelhart, Nicolai, Sogneprest til Nesset. 326.
Engelskmændene. 226. 300. 335.
Englændere i Christianssund. 355.
England. 91. 95. 97. 98. 227. 229. 278. 334. 358. 373. 376—378.
Enningdalens Annex. 214. 215.
Enningdals-Elv. 214.
Erik (Eiríkr) af Pommern, Unionskonge. 104. 106. 109. 111. 112. 118—120. 126. 127. 132. 135. 137—139. 291. — Biskop af Grønland. 394. — Efja. 425. —

Erkebiskop af Nidaros. 90—94. — paa Fosen. 300. — Ignarbakki. 425. — Kongssøn. 26. 27. 37. — Magnus Erikssøns Søn. 421. — Olafssøn, se Gyldenhorn.
Erlend Eindridessøn af Losna, Rigsraad. 110. 423.
Erling Ormssøn, Skakke, Jarl. 88. 90. 100. — Vidkunnssøn, Rigsforstander. 291.
Ervalla i Vestmanland. 132.
Eskevik, Gaard i Id Sogn. 179. 181. 184. 240.
Eskil, Erkebiskop af Nidaros. 94. — Rød. 216.
Eskilsø Kloster paa Sjælland. 89.
Essendrop, C. P. P., Biskop. 278.
„Estotilandia". 395.
Eufemia, norsk Dronning. 416.
Europa. 397. 401.
Eyjolf Haflessøn. 67.
Eystein Aslakssøn, Biskop i Oslo. 127. — Erkebiskop af Nidaros. 41. 89—91. 100. — Magnussøn, Konge af Norge. 10. 11. 47. 51.
Fabricius, Joh. Christ., Professor. 294. 365.
Falkenskjold, Seneca Otto, Generalmajor. 365.
Falsen, Anna Brun, Fru. 382. — Carl Valentin, Stiftamtmand. 382.
Fasting, Thomas, Statsraad. 282.
Femer, Christopher. 309. — Hans. 309. — Jørgen. 309.
Femsteinevik, Gaard i Varaldsø Sogn. 426.
Fibiger, Gottfried, Sproglærer. 384. 386.
„Fielgaard, Birgerus". 148.
„Findegaardt". 152.
Finkenhagen, Lars Lund, Provst. 367.
Finmarken. 211. 299.
Finn („Finno") Arnessøn. 97. — „Olaj". 147. — „in Synsene". 149.
Fircks, Johan, Generalmajor. 162. 223. 225.
Fiskum, Gaard i Eker. 257. 259.
Fjordene. 313.
Fladstrand. 242.
Flandern. 397.
Flekkerø. 297. 307.
Fleming, Bo, Rigsraad. 423.
Flensborg. 370.
Flinthoug, Abraham, Sogneprest til Hurum. 168.
Flohr, Fredr. Otto, Apotheker. 370. 373.
Florents, Galleria degli Uffizi i. 287.
Florevaag, Slag ved. 92. 100.
Florida. 396.
Fløter, Gaard i Svindal. 263.
Folden (Christianiafjorden). 427.
„Folgerede". 134. 135.
Folkestad, Gaard i Hurum. 218.
Follestad, Gaard i Røken. 216. 217. 219.
Folloug. 237. 418.
Folskn (Kirklandet), Ø paa Nordmøre. 296. 297.
Forbus, Johan, Major. 176. 183. 184. 201.
Fosen, Ø ved Karmøen. 296. — (Lille-Fosen, Kirklandet), Ø paa Nordmøre. 296—298. 300. 329. — (Fosna, Lille-Fosen) Gaard. 296. 298. 301. 305. 306.

320—323. 347. 349. 350. 364. 388. — (Lille-Fosen), Ladested. 301—315. 319—321. 324—331. 333—343. — (Lille-Fosen), Kirke i. 325. 328. 329. — Ø paa Søndmøre. 296. — Ø ved Ørlandet. 296. 343. — Fogderi. 308. 388.
Fosna, se Fosen.
Fournier, Kjøbmand. 367.
Frankrige. 278. 281. 363. 367. 386.
Franskmænd i Amerika. 395.
Fredericia. 343.
Frederik II, Konge af Danmark og Norge. 289. — III, Konge af Danmark og Norge. 161. 162. 169. 170. 201. 217. 233. 258. 259. 319. — IV, Konge af Danmark og Norge. 331. — VI, Konge af Danmark. 383.
Frederiksborg Slot paa Sjælland. 145.
Frederiksen, Jørgen. 327. 333.
Frederikshald (cfr. Halden). 179. 197. 202. 228—231. 233. 234. 236. 237. 239. 241. 242. 246. 248. 258. 266. 269. — Borgerskansen paa. 240. — Redouten Budde ved. 240. — Huitfeldtsholmen Skanse ved. 240. — Nold Skanse ved. 240. — Petersborg Skanse ved. 240. — Ildebrand paa. 229. 230. 241.
Frederiksstad. 174. 176. 183. 200. 201. 204. 205. 223. 227. 229. 253. 270.
Frederikssten. 176. 223. 226—228. 232. 234—237. 242. 247—251. 253. 258.
Frederiksund. 343.
„Frenderus Jonæ“. 148.
Frey (Gud). 207.
Friis, Christian, Generalfelttøimester. 163. — Christian, Tolder. 336. — Frederik. 333. 334. 336. 337. — Iver. 333. 338. — Mad. sal. 349. — Nicolai Christian, Sogneprest (Biskop). 336. — Peder Claussøn, Sogneprest til Undal. 33. 36. 38.
Fris, Else, Fru. 179.
Frøland, Gaard i Svindal Sogn. 264. 265.
Frölinge, Gaard i Halland. 268.
Fulford, Slag ved. 97.
Fyen. 170.
Fyrisdal i Thelemarken. 119.
Færder. 426.
Færøerne. 114. 127. 128. 131. 137. 138. 405. 407.

v. Gabel, Familien. 320. — Christopher, Rentemester. 320. 321. — Frederik, Vicestatholder. 322. 323.
Gabriel Graver. 216.
„Galatia“. 404.
Galde (Galle), Familien. 260. — Anne, Fru. 260. — Kirsten Eline, Fru. 260. — Sigrid Niklisdatter, Hustru. 119. — Sven, Rigsraad. 129.
Garðar paa Grønland. 394. 400. 405. 407. 408.
Gardiner, skotsk Oberstlieutenant. 368.
Gaspesien (Ny Brunsvig). 395.
Gausthorp i Rakkestad. 108.
Gaute, Erkebiskop af Nidaros. 300.
Gedde, Brostrup, Overberghauptmand. 172. 232. — Knud, til

Vadskjærgaard. 232. — Merete, Fru. 232. — Ove. 169.
Geertsen, J. 344.
Georg, dansk Prins. 319.
Gere, se Giede.
v. Gersdorph, Christopher Friderich, Oberst. 265. — Frederik, Oberst. 267.
Gerst, Kolbjørn, Væbner. 106.
Gert. 155. — Fløter. 263.
Gertrud Eilifsdatter, Hustru. 128—130.
v. Gheren, Carsten, Chronist. 133. 134.
Giede (Gere, Most), Arild Axelsen, Regimentskvartermester. 157.
Gilroy, Jfr. 381. — Robert, Kjøbmand. 350. 358. 361. 369. 370. 373. 388. 389.
Gimnes Thinglag. 297. 349.
Gimse i Melhus. 38.
Gimsø ved Skien. 422.
Gjededalen (Gjerdalen), Gaard i Svindal Sogn. 264.
Gjermundsnes i Romsdalen. 321.
Gjerpen. 110.
Gjerud, Gaard i Rygge Sogn. 264.
Gjesdahl, P. V., Sogneprest til Valle. 287.
Gjønger. 173.
Glad, Oluf, Borgermester i Oslo. 155. — Rasmus, Professor. 144.
„Glad", Klokke. 61.
Glanshamar Sogn i Närike. 132.
Glesvær i Sund, Nordhordland. 332.
Goethenay, Kaptein. 246.
Gomatlandet paa Kirklandet, Nordmøre. 297. 375. 376.
Gordon, Familie. 359. — William. 357. — William, d. y. 357.
v. Gorgas, J., Generalmajor. 233. 234.
„Gothia" (ɔ: Götaland). 404.
Gokstadskibet. 208.
Gotland. 114. 115. 117. 120.
Gotsvin, Biskop af Skaalholt. 399.
Gottskalk, Biskop af Hole. 399.
Graa, R. 344.
Gram, J. G. B., Generalmajor. 282.
v. Grambow, Diederich Otto, Stiftamtmand i Throndhjem. 15. 42. 353.
Gran, Jens. 338.
Grave, Christian, Sogneprest til Eker. 83.
Graver, Gaard i Hurum. 216.
Gravier, G. 393. 398.
Gregers Bubakke. 262.
Gregor IX, Pave. 84. 85.
Greve, Anna Kristine, Jfr. 211.
Grim af Grettesvik. 292.
Grimstad, Gaard i Raade Sogn. 262.
Grip, Ø paa Nordmøre. 299. 302—304. 315. 329. 335. 356. 357. 364. 365. 373. 388. — Kirke. 365.
Grouer, N. P. 327.
Grubbe, Sidsel Knudsdatter, Fru. 250.
Grytten i Romsdalen. 312.
Græsvik i Onsø. 292.
Grøn, Hans, Literatus. 390. — Hans, Sogneprest til Kvernes. 348. — Wilhelmine Leslie. 390.
Grønland. 394—403. 406. 407.
Grøttvet, Gaard i Svindal. 263.
Gudbrand Jonssøn („Gulbrandus Jonæ"). 147. — Rolfssøn, se Rosensværd.
Gudbrandsdalen. 155. 221. — Fogderi. 205.

Gudmund Gjededalen (Gjerdalen). 264. — Helgessøn. 108.
Gudrun (Bolt?) 464. — Guthormsdatter. 99. — (Guren) fra Lille-Fosen. 297.
Gullberg, Træfning ved. 159.
Gumløse Kloster i Skaane. 91.
Gunnar (Gunder) Frederiksen paa Grip. 299. — Galen. 27. — Thorgardssøn, Biskop paa Hamar. 129.
Gunnerus, J. E., Biskop. 362.
Gunnerød (Gunderø), Gaard i Svindal. 263.
Gunnhild Bergsvensdatter. 125. 130. — Eilifsdatter, Hustru. 128—130.
Gurre Slot paa Sjælland. 106.
Gustav, Prins. 277. 278. 281. 283.
Guttorm (Guthorm) Aager. 263. — Aasolfssøn af Rein. 99. — Baardssøn. 73. — Løken. 262.
Gyldenhorn, Erik Olafssøn. 126. 130.
Gyldenløve, Slægt (norsk). 250. — Anna Nilsdatter. 250. — Henrik Jenssøn (Jonssøn). 124. 131. — Ingeborg Nilsdatter. 250. — Lucia Nilsdatter. 252. — Nils Henrikssøn, til Austraat, Rigshovmester. 250. 252.
Gyldenløve, Ulrik Frederik, Statholder. 222. 223. 225—230. 233. 234. 237. 238. 240. 243. 246. 247. 255. 259. 266. 269. 316 —318.
Gyldenløvefeiden. 241.
Gyllenspetz, Jonas, Oberst. 244. 245.
Gyrid, Aslak unges Datter. 100.
Götaelven. 404.
Götaland. 404.
Göteborg. 158. 194. 200. 245. 247. 281.

Haabjørn, Lodsoldermand. 377.
Haakon Haakonssøn, Konge af Norge. 48. 49. 52. 83. 87. 425. — Hoskuldssøn, Lagmand i Oslo. 124. — Galin, Jarl. 427. — (V) Magnussøn, Konge af Norge. 250. 411. 412. 416. 421. 422 424. — (VI) Magnussøn den yngre, Konge af Norge. 102. 125. 136. 140. 416. 417. 419 —422. — Ogmundssøn (Bolt?). 123. — Sigurdssøn Jarl. 206. — Thoresfostre. 60.
Haarek af Thjotta. 60.
Haavard Jonssøn paa Foss. 131.
Haffner, Wolfgang Wenzel, Statsraad. 274.
Hafslund, Gaard i Skjeberg. 176.
Hafstensund i Bohuslän. 427.
Hafthoressønnerne. 136. 250.
Hage (Haga), Gaard i Høiland. 425.
Hagerup, Eiler, Biskop i Throndhjem. 326. 336. — Richard. 327. 331. 333. 338.
Halden (cfr. Frederikshald). 158. 159. 173—180. 182. 185. 187—189. 191. 192. 194. 197—200. 203. 204. 214. 215. 219—223. 227—229. 238. — Brandvagten paa. 191. — Kirke. 204. 230. 241.
Halland. 95—98. 267.
Hallandsaas, Kamp ved. 247.
Halle, Waisenhusets Apothek i. 347.
Hallingdal. 291. 422.

Hallkel fra Angr. 292. — Jonssøn, Lendermand. 100.
Hallvard Alfssøn paa Sundbu. 123. — Graatop. 119—122. 128. — Hlidarfaxe. 71. — paa Stavin (Stave) i Aal. 291. — Thoressøn. 108. 119.
St. Hallvard. 410. 413.
Halse Annexkirke til Stangvik. 329.
Halsted Kloster paa Lolland. 171.
Halvor Røstad. 262.
Hamar. 103. 113. 129. 149. 405. 407. — Bispedømme 397. — Marked. 289.
Hamburg. 362.
Hamilton, Familie. 270. — Henning, Greve. 277.
Hammer, F. 344.
Hammond, Thomas, Kjøbmand i Throndhjem. 5.
Handingmand, Christopher Mogensen. 144.
Hane, Johan, Havnefoged. 229.
Hannibalsfeiden. 157. 176.
Hans (cfr. „Johannes“?) Albretsen, Biskop over Sjælland. 145. — Bartskjer. 155. — Hanssøn, Kannik i Oslo. 105. — Hanssøn, Lagmand i Bergen. 221. — Isebakke. 264. — Jacobsen, Sogneprest til Frederikshald og Id. 233. — Jørgenssen. 165. — — Kasu. 265. — Kjeldssen, Foged. 165. — Michelssøn Skraatorp. 262. — Rasmussen. 310. — Teigen. 262.
Hansen, Chr., Handelsmand. 371.
Hansestæderne. 107. 109.
Harald Eldridssøn. 99. — Sigurdssøn Haardraade, Konge af Norge. 10. 47. 49. 62—64. 97. 98.
Harbou, Familien. 270.
Hatt, Amund. 136. 139. 140. — Harald Amundsson. 140. — Heming Amundsson. 140. — Karin Amundsdatter. 140. — Kristina Amundsdatter. 140. — Sigrid Amundsdatter. 140.
v. Hatten, Bendix, Oberst. 322. — Margrete Marie. 322.
Hauge (Haga), Gaard i Hurum. 218. 219. — Gaard i Raade Sogn. 263.
Haugen, Gaard i Vaaler. 126. 127.
Hedemarken. 105. 155. 418.
Hedevig Eleonora, svensk Dronning. 194.
Hegermann, Johan, Huslærer. 324.
Heggelund, Hans, Skipper. 332.
v. Heinen, Albrecht Christopher, Generalmajor. 332.
Heklungerne. 26. 27. 37.
„Helga, D. Erasmi uxor“. 150.
Helge Bentssøn, Borger i Oslo. 155.
Helgeland. 346.
Helle, Gaard i Bohuslän. 182.
Heller, Ditmar, Sorenskriver. 235. 236.
Hellige Land, det. 396.
Helsing, M., Handelsmand. 371. 373.
Helsingborg. 106. 164. 168. 179.
Helsingør. 164.
Henning Arvidssøn. 145. — Skytte paa Jerndal. 261.
Hennøen (Indlandet, cfr. d. O.), paa Nordmøre. 296.

Henrich, August, Præceptor. 256.
Henrik Hinzesøn, Kannik i Oslo. 105. — Jansen. 310. — Jenssøn. 124. — Jenssøn (Jonssøn), se Gyldenløve. — Nilsen, Sorenskriver. 316. — Olafssøn, Foged i Baahuslen. 105. — Sørensen, Foged over Mosse og Verneklosters Fogderi. 224.
Herjedalen. 158.
Herlog Pederssøn paa Mærden. 105. 111. 117.
Herman Onsaak. 263. — Strandsidder paa Lille-Fosen. 301.
Hersleb, Landsby nær Kolding. 330.
Hersleb, Familien. 330. — Christen Jensen, Maaler og Veier. 327. 330. — Jacob, Guvernør. 330. — Jacob, Sogneprest til Brønø. 330. — Jacob Jensen, Foged. 315. 317. 330. — Jens C., Veier og Maaler. 330. 333. 334. 370. — P. 327. 330. — Peder, Biskop. 330. — Svend Borchmann, Professor. 330.
„Hertuginden af Gordon“, Skib. 358.
Hesselberg, G., Kontreadmiral. 282. — Jens Olssen, Foged. 238. — Ole, Byfoged, senere Sorenskriver. 354.
Hindelopen i Holland. 307.
Hirdskraa, Magnus Lagabøters. 82. 83. 85. 86.
Hisingby, Nedre, Gaard i Raade Sogn. 261. — Øvre, Gaard i Raade Sogn. 262.
Hisingen, Ø i Götaelv. 159.
Hitteren. 335. 388.
Hjardarholt paa Island. 206.
Hjort, Johan Severin, Byfoged, senere Sorenskriver. 354. — Laurits. 148. — Rasmus, Provst og Sogneprest til Sande. 146. 150. 152.
Hlade. 8.
Hladehammeren. 20. 37.
Hladejarlerne. 8.
Hlademostranden. 23.
Hoen, Gaard i Raade Sogn. 262.
Hoer (ɔ: Haaver?) Burum. 262.
Hoffmann, S. 373.
Holberg, Christian Nilsen, Oberstlieutenant. 181. 182. 231. 232. — Ludvig. 202.
Holck, Slægt. 268.
Hole Bispedømme. 405. 407.
Holland. 227. 288. 289. 307. 339. 362.
Hollænderne. 162. 224—226. 300. 307. 310. 312. 335.
Holmen ved Nidaros. 26. 37.
Holmestrand, „Den Tordenskjoldske Skole“ i. 383.
Holmgren, Cecilie, Fru, f. Bååth. 271.
Holst, Anders, Prokurator. 354. — Lorentz H., Raadmand. 335. — Peder. 354. — Poul Chr., Statsraad. 282.
Holstein, Johan Ludvig, Greve. 342.
Holsten. 170. 339.
Holte, Gaard i Eidsberg Sogn. 264.
Holte Gunnarssøn, Væbner. 125. 130.
Holtebrek, Gaard i Hurum. 218.
Holtvet, Gaard i Hurum. 219.
Homme, Gaard i Sætersdalen. 288.

Honorius III, Pave. 83—85. — IV, Pave. 83—85.
Hoppe, Familien. 270.
Horn, Gustaf, Generalfelttøimester. 182. 188. 194.
Hornemann, Hans, Raadmand. 344. 357. — Hinrich, Kjøbmand i Throndhjem. 5.
Hov, Gaard i Hurum. 218. 268.
Hove i Vik Prgjd., Sogn. 424.
Hovedøens Kloster. 83.
v. Howen, Jost, Oberstlieutenant. 180. 185. 201. — Reinhold, Oberst. 216. 241.
Huitfeldt, Familien. 269. 270. — Anders, til Throndstad. 216. 259. — Christian Charlot. 255. — Dorethe, Jfr. 165. 252. 255. — Eiler. 255. — Elsebe Helvig. 256. — Hans Christopher Kaas, Oberstlieutenant. 270. — Hartvig, til Skjelbred, Berghauptmand. 156. 157. 218. 219. 257. — Hartvig, General. 253. 255. — Henrik, til Lillø og Berritsgaard. 249. — Henrik Jørgen, Generallieutenant. 253. 255. — Herman, Konsul. 269. — Iver, Kommandør. 251. 255. — Jacob, til Throndstad. 156. 157. 162. 168. — Margrete, Fru. 162. 255. 257—260. — Margrete, Fru. 162. 252. 256. 261. 268. — Margrete, Jfr. 168. 169. — Sophia, til Killingstad, Jfr. 162. 165. 166. 168. 219. 251. 253—255. 257. — Søster. 269. — Thomas. 255. — Tønne, til Throndstad. 156—158. 160—165. 168—176. 178—182. 185. 186. 195. 197—199. 201—205. 213—250. 252—261. 265. 268—270.
Hunneberget nær Venersborg. 245.
Hurum. 165. 172. 216—218. 223. 224. 248. 255. 257. 258. — Kirke. 249. 252.
Husdraapa. 206.
Huseby, Gaard i Lier. 105. — Gaard i Raade. 262.
Huss, Wittekind, Lagmand i Christiania. 221. 317.
Hviteseid i Thelemarken. 119.
Høeg, Just, Vicestatholder. 256.

Id Kirke. 189. 194. — Prestegaard. 173. 182. 191. 194. — Sogn i Smaalenene. 194. 214. 215. 239. — og Marker Len. 171—173. 175. 203. 205. 214. 227. 254. 266. — og Marker Skibrede. 127. 217.
Iddefjord. 180. 195. 214.
Iddesletten. 182.
Ihlen, Nils, Admiral. 279.
Ila ved Throndhjem. 3. 71.
Ilevolden ved Nidaros. 12.
Ilsviken ved Throndhjem. 27.
Inderøen. 51.
Indlandet, Ø paa Nordmøre. 296. 297. 303. 315. 320. 323. 331. 341. 347. 350. 351. 375—378. 391.
Inge Baardssøn, Konge af Norge. 71—73. 427. — Baglerkonge. 90. 92. — Haraldssøn, Konge af Norge. 100.
Ingeborg Bjarnesdatter. 99. — „uxor Nicolaj Canutj canonicj Asloënsis“. 146. — Hustru, paa Veien. 299.

Ingedal Skibrede. 127. — Sogn. 242.
Ingelstad, Gaard i Hurum. 218.
Ingemar Ragvaldsson. 139.
Inger Rasmusdatter, Pige. 256.
Ingerid Guthormsdatter. 99. — Thorbjørnsdatter, Fru. 127. 128. 130.
Ingvord Hanssen, Sorenskriver. 265.
Innocents I, Pave. 84. — III, Pave. 84. 85. 87. — IV, Pave. 84. 85. — VIII, Pave. 400. 407.
Irland. 210. 375.
Isebakke, Gaard i Tune Sogn. 264.
Island. 117. 118. 206. 208. 402—404.
Italien. 284. 287. 288.
Ivar (Iver) Andersen (Bondspill), Foged. 321. — Baardssøn, Prest. 402. — „Ioannis“. 146. — Ostenssøn Røstad. 263. — Utvik. 425.

Jakob Bartskjær. 147. — i Fosen, Husmand. 300. — Larsen. 333. — Petersen, Lagmand i Throndhjem. 306. — Skarpretter. 247. — Stigssøn. 155.
Jalles, Familienavn. 311.
Jaren, Lille, Gaard i Hurum. 216.
Jarlsø se Jersø.
Jelic', Dr. 392—396. 398. 399. 403. 405—407.
Jemteland. 158. 305.
Jens (cfr. „Johannes“), Biskop af Oslo, Rigskansler. 105. 106. 115—117. — Bødtker. 150. - Christensen, Gaardsfoged. 239. 256. — Hoen. 262. — Holte. 264. — Jude. 148. — Madsen, Borger i Frederiksstad. 224. — Madsen, Foged. 221. — Nilssøn, Biskop i Oslo. 141—143. 146. 289. 290. — Nilssøn, Foged i Idde og Marker Lene. 222. 235. — Olsen, Foged. 223. — Pedersen, Stykmajor. 181. — Sagmester. 219.
Jerndal, Gaard i Raade Sogn. 261.
Jersø (Jarlsø) ved Tønsberg. 110. 111. 113. 127.
Jerusalem. 87.
Jesper Lundum. 263.
„Jodochus Andreæ“. 155.
Johan Nilsen. 319.
„Johannes Beronis“. 146. 147. — sachsisk Biskop. 394. — a Capistrano. 403. — „Haquinj, hypodidascalus scholæ Asloënsis“. 151. — „Johannis“. 152. — „Laurentij, hypodidascalus scholae Asloënsis“. 148. 150. „Olaj, canonicus Asloënsis“. 151. — „Petri, Dom.“ 150.
Johanniter-Ordenen. 87.
Johnston, John, Kirkeværge paa Molde. 311.
Jon Bjørnssøn. 264. — Eilifssøn, Væbner paa Evje. 129. 130. — Hafthoressøn. 131. 422. — Iversen paa Veien. 300. — Kil. 262. — Kuvlung. 90. 91. — Kula. 292. — Martinssøn, Hr. 417—420. 422. 423. — Saltnes. 263. — Skomager. 264. — Smjørbalte. 99. — Solberg. 263. — Staal. 424. — Thorgilssøn paa Thom. 123.

Juberg, se Uberg.
Juel, Jens, Baron. 246. — Jens, Mag., Sogneprest til Thingvold. 326. 328. — Povel, Amtmand. 326.
Jusse Niklisson, Foged paa Hedemarken. 105.
Juul, Hans, Amtmand. 221. — Ove, til Villestrup, Vicestatholder. 232. 233. 235. 237. 251.
Jylland. 170. 258.
Jørgen Askerød. 262. — Brødløs. 261. — Engelskmand. 151. — Matthiesen. 226. — Myre. 261. — Oveberg (Augeberg). 261. -- Philipsen, Lagmand. 221. 253. 254. — Utne. 264.
Jøsse Thomassøn. 105. 111.

Kaas, Hans, Stiftamtmand i Throndhjem. 302.
Kaasbøll, Anna Brun. 380—382. — Hans P. 373. — Hans Pedersen. 327. 331. 333. — Henrik Mechlenburg. 373. 388. — Jens. 329. 337. — Jens, Kjøbmand. 369. 373. 380—383. 388. — Laurits, Sorenskriver. 388. — Peder, Hofagent. 366. 371. 380. 381. 383. — Susanne. 336.
Kagge, Lars, Greve, Feltmarskalk. 159. 182. 184. 186. 192. 194. 199. 200. 203.
Kalberg, Gaard i Raade. 261.
Kallerud (Kjellerød), Gaard i Rygge. 264.
Kalmar. 103. 107. 111. 112. 115. — Møde i. 109—112. 138.
Kane, Gaute, Rigsraad. 129. — Thoralde Gunnarssøn. 127.
Kanestrøm i Halse Sogn, Nordmøre. 265.
KarenChristophers. 265. —Johansdatter. 264. — Olsdatter. 319.
Karl Knutsson (Bonde), Konge af Sverige. 104. — X Gustav, Konge af Sverige. 170. 173. 179. 200. 201. 270. 311. — XI, Konge af Sverige. 194. 242. — XIV Johan, Konge af Norge og Sverige. 277. — XV, Konge af Norge og Sverige. 271. 272. 274—279. 281—285
Karlshus i Raade. 264.
Karlstad. 158.
Karre, Balthasar, Foged. 305. 306. — Balthasar, Tolder. 306. — Jens Baltzersen. 306.
Kastelle Kloster ved Konghelle. 89. 91—94.
Kasu, Gaard i Moss Landsogn. 265.
Katarina Magnusdatter. 130. 140.
Katterud, Gaard i Raade Sogn. 263.
Ketilsfjord paa Grønland. 402.
Kil, Østre, Gaard i Raade Sogn. 262.
Killingstad, Gaard paa Hurum. 165. 218.
Kinad Eldridssøn. 99.
Kirklandet (cfr. Fosen), Ø paa Nordmøre. 296. 323. 329. 347. 350. 356. 364. 366. 375—378.
Kjelderød, Gaard i Raade Sogn. 262.
Kjellingsvik, Gaard i Rygge Sogn (nu i Moss Landsogn). 264.
Kjemler, Morten, Kjøbmand i Throndhjem. 5.
Kjempe, Jens, Tolder. 301.
Kjos, Gaard i Røken. 218.

Kjoserud, Gaard i Hurum. 218. 219.
Kjøbenhavn. 106. 142—145. 151. 160. 163. 164. 169. 170. 173. 174. 211. 216. 226. 241. 250. 252. 259. 266. 267. 305. 313. 348. 374. 382. 388. — Fred i. 201.
Kleven ved Frederikshald. 182. 188. 189. 193. 194.
Klingeberg, Laurits. 148.
„Klokkergaard" i Vik, Sogn. 424.
Klumpesten (Klommesten), Gaard i Rygge Sogn. 264.
Knardal, Gaard i Id Sogn. 192.
Knatvold, Gaard i Hurum. 218. 219.
Knoff, Daniel, Toldforvalter. 224.
Knoppert, Albert, Professor. 144.
Knudsen, Anders, Bager. 371. — Ingeborg Anna. 382.
Knudtzon, Handelshus. 390. — Hans, Etatsraad, Borgermester. 370. 390. — Nic. Heinrich, Kjøbmand. 352. 366. 369. 370. 373. 388. 390. 391. — Nic. Heinr. jun., Kjøbmand. 385. 386. 388. 391. — Nic. H., Konsul. 382. 385. 391. — Søren. 391. — William. 391.
Knut (Knud) Alfssøn, se: „af tre Roser". — Eriksson, Konge af Sverige. 92. — Frantsen, Skriver. 205. — Hisingby. 262. — Taskenes (Toskenes). 264. — Vold. 262.
v. Körbitz, Johan Christopher, Rigsmarskalk. 172. 266.
Kohl, J. G. 398.
Kokland, Thord. 140.
Kolbein Bere. 71. — paa Fletsberg og Løken. 124. 125. — Straanev. 71.
Koleman, se Colman.
Koll Isakssøn. 26. 27. 37.
Konghelle (Kongelf). 89—91. 93. 95. 98. 160.
Kongespeilet. 395.
„Kongsgaarden" i Hurum Sogn. 218.
Koren, Anna Lovise. 354. — Anna Maria. 354. — Christiane, Fru. 352. — Claus Vilh., Krigsraad. 352. — Johan, Assessor. 352. — Johan, Sogneprest til Stordøen. 352. — Laurentius Stub, Provst. 354. — Peter Frederik, Byfoged, Generalauditør. 352—354. — Ulrik Vilhelm, Amtmand. 352. — Vilhelm Frimann, Stiftamtmd. 352.
Korsgaarden, Gaard i Hurum. 218. 219.
Kosmas Indiopleustes. 396.
Koudam i Holland. 307.
Kraakstad Sogn. 264.
Krabbe, Iver, Befalingsmand over Baahus Len, Statholder. 162—164. 220. 221. 227. — Peder Lauritsen, Sogneprest til Aure. 306. 324. — Susanne Pedersdatter. 324.
Krag, Erik, til Selsø. 267.
Kriesch, Povel. 226.
Kristenret, Den ældre Frostathings. 102. — Erkebiskop Jons. 102.
Kristina Ingemarsdatter. 139. — Magnus Erlingssøns Datter. 99. 100.
Kröpelin, Hans. 104.
Krog, Chr., Præsident. 344. — Peder, Biskop i Throndhjem. 302. 327—329.

v. Krogh, Georg Frederik, General. 386.
Krogstrand i Stenbudalen, Baahuslen. 215.
Krummedike, Hartvig. 128. — Henrik. 129.
Krænckel, M. 327.
Kula, Gaard i Arnedals Sogn. 292.
Kulublik, Gaardsnavn. 292.
Kulumork, Gaardsnavn. 292.
Kulurud, Gaardsnavn. 292.
Kurland. 250.
Kvernes Prestegaard paa Averøen. 302. 375. — Prestegjeld. 297. 302. 304. 325. 328. 329. 351. 352. 365.
Köpmannabro ved Venern. 158.
Köster, se Coster.

Laaby i Berg Sogn, Smaalenene. 193.
Laagen, Ytre, Vand. 291.
Lachmann, Familien. 270.
Lade, se Hlade.
Lagercrantz, Carl Otto, Oberstlieutenant. 266.
Lambertus, Provincial-Procureur. 238.
Lange, Ide, til Falkensten, Jfr. 205. 222. — Karen, Fru. 232. — Lars, Sorenskriver. 352. — Nils, Generalkrigskommissær. 160. 222. 232.
Langebraate, Gaard i Svindal. 263.
Langenfelt, Hans. 334.
Las Kil. 262.
de Latocnaye. 294. 367.
Lauge Nilsen. 310.
Laurentius, Prior i Konghelle. 89.
Laurits („Laurentius“) Anderssøn, Lagmand. 287. — Bjørnssøn. 264. — Christensen, Lagmand. 253. 254. — Frantssøn, Sogneprest til Nannestad. 146. — „Hagæus“. 147. — Haraldssøn, Rektor ved Oslo Skole. 147. — „hypodidascalus scholæ Asloënsis“. 148. — Jenssøn. 150. — Smed i Lille-Fosen. 319. — Søfrensen, Sogneprest til Berg 219. 236. — „Tugonius, Dom.“ 152.
Laurvik. 205. 385.
Leervig ved Christianssund. 375.
Leijoncrantz, Gerhard, til Tolerø, Præsident. 215.
Leijonhufvud, Carl, Greve. 201.
Leite i Megs Thinglag. 306.
Leksen, Gaard paa Ørlandet. 425.
Lemvig, Christian, Oberstlieutenant. 177. 181.
Leon, Thomas, Kaptein. 159.
Lerche, Morten Lauritsen, kst. Lagmand. 316.
Leslie, Familie. 359. — George, Kjøbmand. 356. 360. — George, d. y. 360. — Hans Georg. 390. — Patrick, Kjøbmand. 360. — Sara. 390. — William, Kjøbmand. 356. 359. 360. 369. 389—391.
„Leslie-Gaarden“ paa Indlandet. 389.
Leth, Christen, Sorenskriver. 236.
Lie, Maanedslieutenant. 377.
Lier. 114. — Ødegaard i Tune Sogn. 264.
Lille-Fosen, se Fosen, Nordmøre.
Lille-Færder. 426. 427.
Lillie, A. 21.
Lilliecrona, Gustaf, Resident i Kjøbenhavn. 228.

Lillienskiold, Maria. 322.
Limgarðssiða. 427. 428.
Limvaagen i Edø Prestegjeld. 304.
v. Linden, Oluf Jacobsen, Oberst. • 228.
Lindgaard, R., Borgermester. 335.
von der Lippe, Jacob. 334. 336.
Litle, Anne Hansdatter, Fru. 205. — Peder Hanssøn, til Foss. 250. 259.
Loden Stallare. 71. 72.
Lomazzo, Giov. Paolo. 286.
London. 389.
Losne-Ætten. 423.
Lossius, Christopher, Kaptein. 324. 348. 349. — Morten. 349. 350.
Lowson, Margaret. 360.
Lucas Iversen, Kaptein. 170.
Luchessen, Johan, Kjøbmand i Throndhjem. 5.
Lübeck. 109. 133.
Lund, Christian Madsen, Justitiarius. 254. — Jacob. 310. — Jacob, Toldkasserer. 371. 373. — Peder Nilsen, paa Stumberg. 204.
Lundeby i Raade. 265.
Lunden, Gaard i Sætersdalen. 288.
Lundestad, Gaard i Berg, Smaalenene. 176. 178.
Lundum, Gaard i Svindal. 263.
Lungarðssiða, Lungbarðssiða (ɔ: Limgarðssiða). 428.
Luytkis, Familie. 361. — Johan Anton, Kjøbmand. 356. 373.
Lygum Kloster i Jylland. 91.
Lykke, Jørgen, Lieutenant. 161. — Jørgen, Rigsraad. 149.
„Lykkens Minde" ved Christianssund. 382.
Lymgarðssiða (ɔ: Limgarðssiða). 428.
Lyngør i Dybvaag. 427. 428.
Lysekloster. 250.
Lætus, se Glad.
Lödöse. 158. 421.
Løken, Gaard i Raade Sogn. 262. — Gaard i Vaaler. 124. 125.
Løvaasen, Plads under Gaarden Mørk i Hurum. 218. 219.
Løvenhjelm, Hans, Generalmajor. 242. 245. 270.
Løvenskiold, Familien. 270. — Severin, Statsminister. 282.
Løvøen i Vansjø. 263.

Magnorbro. 158.
Magnus Birgersson. 140. — Erikssøn, Konge af Norge og Sverige. 136. 139. 140. 416. 421. 422. — Erlingssøn, Konge af Norge. 25—28. 37. 88. 90. 91. 99. 100. — Haakonssøn Lagabøter, Konge af Norge. 82. 83. 86. 136. 425. — Haraldssøn, Konge af Norge. 97. 98. — Olafssøn den gode, Konge af Norge. 9—11. 60—64.
Magnusmesse. 102. 103.
de Mallet, P. H. 393. 394.
Malte-Brun, Geograf. 398.
Mandt, Hans, Raadmand i Oslo. 155.
Marcellus, Biskop af Skaalholt. 399.
Marcussundet ved Christianssund. 297. 331. 378. 385.
Maren („Marina") Christophersdatter i Sande. 144. — Di-

richsdatter. 148. — Jensdatter. 152. — „filiola Johannis Beronis". 146. — „Jonæ filia". 144. — Rolffs. 150.
Margrete Hallvardsdatter. 124. — Jonsdatter. 311. — Knud Orms. 150. — Thorgardsdatter. 130. — Valdemarsdatter, Dronning. 94. 136. 291.
„Margretes Fryd", Landsted ved Christianssund. 382. 388.
Maria Peders, Fadeburspige. 256.
Mariesuden, Skib. 12. 47. 51.
Marschalck, Johan Frederik, Kansler. 163. 213—215. 265.
Marselis, Familie. 259.
Marstrand. 13. 118. 158. 160. 163. 247.
Marstrand, Kjøbmand. 371. — Peter Schnitler, Byfoged, senere Sorenskriver. 354.
Marta Augustinsdatter. 287.
Martin, Biskop i Tours. 55.
Maschins, Jacob Mortensen, Sogneprest i Jølster. 19.
Matheson, Jacob, Oberst. 323. — Kristine. 323. — Magdalena Christina. 348.
Mathewmain, John. 357.
Mats Pederssen, Foged. 238.
Matthias, Benediktiner. 400. 407. — Pedersen, Sorenskriver. 255.
Matthæus, Biskop af Hole. 399.
Mattis Jakobssøn fra Sigerstad, Rigsraad. 110.
Maurits („Mauricius") Aakeberg. 262. — „Givardj, hypodidascalus scholæ Asloënsis". 150. 152.
Mechlenborg, Willum. 232.
Meckelborg, Familie. 321. — Christen. 334. — Dorothea. 321. — Iver. 327. — Jacob. 308. — Oluf, Tolder og Foged paa Nordmøre. 301. 305.
Meincke, Henrik. 329. 338. 349. — Hilmar, Kammerraad. 349.
Meklenborg, Richard Nicolai, kst. Byfoged. 353.
Meng, Ellen Nilsdatter. 335. — Maria Olsdatter. 266. — Nils Hansen, Præsident paa Frederikshald. 179. 180. 214. 215. 222. 226. 228. 233. 248. 269.
Messel, J. 338.
Mestmacher, Baltzer. 334.
Mexico. 394.
Meyer, Familie. 321. — H., Krigssekretær. 241. — Michel. 334.
Michel Grimstad. 262. — „Hr., op Hevn". 301. — Huseby. 262. — Nielsen. 338.
Miln, Walter, Handelsmand. 358. 361. 371. 373.
Minoriterne. 405. 406.
Mo Prestegjeld i Thelemarken. 119.
Modum. 83.
Mogens, Strandsidder paa Lille-Fosen. 301.
Molde. 293. 295. 310—312. 314. 325. 326. 333—335. 338. 340—346. 357. 358. 367. 387. 388. — Kirke i. 310. 311.
Mollerup, Premierlieutenant. 379.
Molteke, Herman, Foged i Skaun. 104. 108. 117. 126. 130. — Johan. 124. — Olaf. 126.
Moltke, Familien. 270. — Gebhard, Greve af, Stiftamtmand. 376.
Monkeby, (Gaard i Baahus Len?). 218.
Monrad, J. F., Kammerherre. 282.

Morast (Mora) Skanse i Vermland. 158. 159. 187.
Morgenstjerne, v. Munthe af, Familien. 270.
Morsdølerne. 83.
Morten Birkedal. 263. — Rød. 264.
Moses, George. 388. — Isaac. 368. 370. 373. — Isaak, jun. 389. — John, Kjøbmand. 356. 357. 388. — John, Kjøbmand. 371. 386. 387. 389. — Thomas. 368. 370. — Thomas, jun. 389.
„Moses-Myren", Gaard paa Kirklandet. 389.
Moss. 223. 265. 269. — Galdegaarden paa. 264. — Huitfeldts Sag paa. 265. — Munkesag paa. 265.
Mosse Len. 237. 254. 255.
Mosseros, Gaard i Vaaler. 132.
Most, se Giede.
Mühlenphort, Familie. 321. 347.
v. Mühlenphort, Casper Frederik, Generallieutenant. 321. 322. — Christopher, Tolder. 321. 334. 348. — Diderik. 321. 327. — Diderik, Kommandør. 348. — Diderik, Toldforvalter. 320. — Diderika Marie. 348. — Frederik, Oberstlieutenant. 323. 348. — Iver. 323. — Iver, Sogneprest til Førde. 321. — Johan, Tolder. 321. 327. 333.
Muirhed, Jessie. 358.
Mule, Christiern, Borgermester i Oslo. 150.
Munch, P. A., Professor. 392. 393. 401.
Munk, Christiern. 149. — Ludvig, Lensherre i Throndhjem. 300.
Munkholmen. 81. 355. 365.
Mus, Lasse. 129. — Nils, Foged paa Thoten. 128. 130.
Myhre, Lieutenant. 377.
Myre, Gaard i Raade Sogn. 261.
Møinichen. 373.
Møller, „Gamle", i Molde. 367. — Lieutenant. 377.
Møllerop, Christian. 351. — Patrik F. 351.
Møllerød, Gaard i Tune Sogn. 264.
Mølmann, Johan, Kjøbmand i Throndhjem. 5.
Mølndal, Træfning ved. 159.
Mørch, Andreas, Sogneprest i Hurum. 83.
Mørk, Gaard i Hurum. 218. 219. 223. 225.

Namdalens Fogderi. 308. 356.
Nannestad, Frederik, Biskop. 355. 361.
Napoleon III, Keiser. 279.
Natt och Dag, Bengt Stensson, paa Göksholm. 132. — Cecilia Månsdatter. 132. — Måns Bengtsson. 132.
Naverstad, Gaard i Vaaler. 126. — Sogn i Baahus Len. 214. — Kirke. 214. 215.
Neapel. 274.
Nedenes Kongsgaard. 422.
Nederlandene. 229.
Nergil (ɔ: Kokosnød). 396.
Neset, Gaard i Svindal. 263. 265.
Nettelhorst, Evert. 226. — Gerlof. 177. — Margrete, Fru. 226.
Neumann, D. B. 373.
Neunkirchen, Skipper. 371.
Newcastle. 356. 370.

Nicolaus III, Pave. 84. 85. — V, Pave. 399. — „Canutj, canonicus Asloënsis“. 146. — „Christophorj“. 143. — „filius sororis (Joannis Nicolai)“. 147. — „Johannis (Kongelgiensis)“. 155. — „Michaelius, Dom.“ 146. 148. — „Olaj, Dom.“ 149. 150.
Nidarnes. 8. 9. 25.
Nidaros (cfr. Throndhjem). 1. 4. 6. 7. 10. 11. 29. 31. 39. 40. 47—49. 57. 60. 70. 73. 74. 77. 90. 93. 94. 405. 411. — Allehelgenskirken i. 58. 65. 66. 68 —70. 75. 76. — Andreaskirken i. 73. — Apostelkirken i. 70. 80. — Apostelkirkegaarden i. 80. — Benediktskirken i. 58. 65. 66. 68. 70. 75. 76. 80. — Bergsvein Pipas Gaard i. 70. 75. — Bratørerne ved. 26. 27. 34. 35. 37. — Dominikanerklostret i. 12. 47. 52. 53. 65. 70. — Dominikanerklostrets Kirke i. 53. — Efra stræti i. 12. 46. 56. 71. 73. 74. — Geilar i. 10—12. 35. 54—56. 75. — Gildevangen ved. 25. 31. 32. 75. — Graabrødreklostret i, se Minoriterkl. — Gregoriuskirken i. 10. 63. 64. 70. 71. 75. 76. — Grjot, Gaard i. 67. — Hospital i. 45. — Hospitalskirken i. 12. 70. — Johanneskirken i. 70. — Kannikalmenningen i. 11. — Kannikbroen i. 51. — Kannikstrædet i. 11. 42. 43. 78. — Kaupmannastræti i. 6. 9. 11. 14. 36. 38. 39. 49. 63. 72. 74—76. — Olaf den Helliges Klemenskirke i. 2. 17. 57. 60. 61. 70. 75. — Olaf Tryggvessøns Klemenskirke i 9. 61. — Klemenskirkealmenning (?) i. 57. — Klemenskirkegaarden i. 35. 61. 70. 76. — Kommunet i. 44. — Kongsbryggen i. 34. 35. 60. — Harald Haardraades Kongsgaard i. 10. 38—41. 47—52. 64. 65. 70. 73. 75. 76. — Magnus den Godes Kongsgaard i. 9. 49. 62. 64. — Olaf den Helliges Kongsgaard i. 60. — Olaf Tryggvessøns Kongsgaard i. 9. 57. 60. — Korsgildeskaalen i. 31. 38. Korsgildet i. 31—33. — Korskirken i. 10. 32. 65—68. 70. 71. 75. 76. — Korskirkealmenningen i. 11. 12. 39. 58. — Kristkirken i, se Throndhjems Domkirke. — Olaf Kyrres Kristkirke i. 10. — Kristkirkegaarden i. 12. 38. 41—46. 76. 78. — Kroken i. 35. 40. 75. 76. — Langstræti i. 9. 11. 34—36. 41. 46. 49. 51. 53. 63. 65. 75. 76. — Margretekirken i. 31—34. 70. 73. 79. — Maria-Kapel i. 48. 49. — Harald Haardraades Mariekirke i. 10. 41. 47. 49. 64. — Den yngre Mariekirke i. 12. 56. 58. 64. 70. 73. 75. 76. — Mariekirkegaarden i. 41. — Martinskirken i. 55. 56. 70. 75. 76. 80. — Martinskirkegaarden i. 56. — Michaelskirken i. 70. — Minoriterklostret i. 12. 63. — Myklegildet i. 31. — Nicolauskirken i. 47. 48. 50. 70. — Nyrðra stræti i. 10. 17. 53. 56. 71. 73. 74. — St. Olafs Brønd i. 41. 50. 51. — Olafs-

kapel i. 70. — Olafskirken (Graabrødrekirken) i. 9. 39. 62. 63. 67. 70. 73. 75. 76. — Olafskirkegaard i. 67. — Olafskirkealmenningen i. 7. 11. 39. 56. 57. 63. — Peterskirken i. 45. 70. — Prædikebrødrenes Kirke i. 53. — Saurhlíð ved. 40. — Sigurd Svardages Gaard i. 68. 71. 74—76. — Skagen ved. 34—36. 75. 80. — Skellingarhella ved. 52. — Skulegaarden i. 60. — Sopen, Gaard i. 65. 67. 68. 75. 76. — Torvet i. 66. — Vestra stræti i. 12. 17. 58. 71. 73. 74. — Øren ved. 9. 10. 13. 22. 25—30. 34—38. 41. 49. 51. 56. 71—73. 75. 76. 78. 80.

Nidaros Bylov (Magnus Lagabøters). 66. 74. — Erkestift. 89. 94. 297. 299. 397. — Kapitel. 93. 94.

Nidelven. 8. 47.

Nideros, Kjøbmand. 364. — Peder, Høker. 371.

Nielsen, se Nilsen.

Niklis Ivarssøn. 108.

Nikolas Arnessøn, Biskop i Oslo. 27. 28. 37.

Nils Brødløs. 261. — Christensen, Tolder. 306. 307. — Hisingby. 261. — paa Hougen, Høker. 371. — Jenssøn (I). 147. — Jenssøn (II). 154. 155. — Møllerød. 264. — Oveberg (Augeberg). 261. — Skogen. 263. — Soen (Sogn). 262. — Sønsterød. 263.

Nilsen, Sigv., Sognepr. til Bremsnes. 360.

Nisaa, Slag ved. 97. 98.

Nisse Sveinssøn fra Aremark. 110.

Nissedal i Thelemarken. 119.

Nissen, Christian Ulrik, Stiftamtmand. 342. — Jacob, Kjøbmand. 329. 334. 338. — M., Grosserer i Throndhjem. 33. — Marcus, Handelsmand. 297. 319. 329. 331. — Mats. 33.

Nold, Helle Margrete, Fru. 235. 249. 250. 252. — Thomas. 251. — Thomas, til Magløø. 249.

Norangsfjorden i Søndmøre. 425.

Nordahl, Peter Tønder, Præsident i Throndhjem. 211. 212.

Nordamerika. 392. 394. 395. 399. 401.

Nordland. 299. 377.

Nordlandet, Ø paa Nordmøre. 296. 297. 303. 315. 320. 324. 347. 349—351. 369. 375. 376.

Nordmand, Peder Olsen, Major. 174. 176. 179. 181—183. 185. 187. 192. 194. 196. 201. 202. 227. 231. 232. 235. 236. 240. 248.

Nordmændene. 116. 159. 160. 177. 179. 183. 187. 192. 195. 197. 200. 244. 245. 313. 404. 406.

Nordmøre. 298. 299. 301. 306—308. 310. 311. 313. 314. 316. 324. 326. 327. 330. 334. 335. 338. 341. 342. 349. 375.

Nordsundet ved Christianssund. 296. 378.

Noreims Kirke. 290.

Norge. 85. 87. 90. 93—95. 98. 99. 101. 104. 107. 109. 111—114. 117. 119. 120. 134—136. 138. 146. 148. 159—161. 164. 165. 169—171. 174. 181. 194. 195. 200. 201. 204. 206. 208—211. 213. 214. 220. 222. 226.

228. 230—232. 240—242. 247. 248. 255. 265. 270. 288. 291. 293. 300. 304. 307. 309. 313. 314. 320. 324. 330. 336. 341. 356. 358. 362. 367. 368. 379. 383. 385. 386. 388—390. 397 —406. 425. 427.
Normann, Handelsmand. 371.
Norum, Gaard i Raade Sogn. 262.
„Nuchod“. 405. 407.
Numedal. 105.
Nykjøbing. 117. — Len. 171.
Närike. 132.
Næser, F. P. L., Generallieutenant. 285.
Næstved. 155.
Nøisomhed, se Brødløs.

v. Obelitz, Baltazar Gebhard. 258.
Odden, Fiskevær paa Nordmøre. 299.
Odense. 170.
Ogmund, se Øgmund.
Olaf Engelbrektssøn, Erkebiskop i Nidaros. 300. — paa Fosen. 298. — Haakonssøn, Konge af Norge og Danmark. 136. — Haraldssøn den Hellige, Konge af Norge. 9. 51. 60—62. 413. — den Helliges Skjorte. 92. — den Helliges Skrin. 61. 63. — Haraldssøn Kyrre, Konge af Norge. 10. 31. 95—99. — Høskuldssøn Paa. 206. 208—210. — Nilssøn til Talgø, Befalingsmand i Bergen. 117. 118. 134. 135. 138. 139. — Nilssøn, Biskop i Bergen. 106. — Throndssøn, Erkebiskop i Nidaros. 300. — Tryggvessøn, Konge af Norge. 8—10. 60. 61.
Olaf, Den falske. 136.
„Olaus, Dom.“ 154.
„Oldenhage“ (Aldenhagi) i Høiland. 424.
Ole Aager. 263. — Amundsen. 220. — Grøttvet. 263. — Gundersen Skog. 269. — Nilsen, Raadmand paa Frederikshald. 229. — Norum. 262. — Povelsen. 319. — Steensen Baadsmand. 315—318.
„Ole“ Olsdatter, Fæpige. 256.
Oluf Pedersen. 310. — Sandaa, Hjulmager. 263. — Søfrenssøn, Foged. 236.
Omsund, Gaard i Bremsnes Sogn. 349.
Onerud (Onnerud), Plads under Gd. Mørk i Hurum. 218. 219.
Onsaker, Gaard i Svindal. 263.
Onsø Sogn. 110. 263. — Kirke. 268.
Ord, John, Kjøbmand. 356. 357. 388.
Orknøerne. 405. 407.
„Orädd“, Korvet. 279.
Os, Gaard ved Frederikshald. 183. 188. 191. 231.
Oscar I, Konge af Norge og Sverige. 271. 275. 278. 281. 284. — II, Konge af Norge og Sverige. 274. 278. 281—283.
Oslo. 103—105. 107. 110—114. 116—122. 127. 141. 142. 144—146. 148—152. 154. 155. 289—292. 409—413. 415. 416. 418. 419. 421—423. — Bispegaarden i. 107—109. 115. — Dælen i. 416. — Hallvardskirken i. 151. 155. 290. 292. 412. 417—420. — Klemenskirken i. 418. 419.

— Korskirken i. 417—419. — Mariakirken i. 106. 411. 412. 416—424. — „Dorothea Præbende“ til Mariakirken i. 423. „Hellig Løsens Præbende“ til Mariakirken i. 423. — Minoriternes (Graabrødrenes) Kloster i. 411. 418. 419. — Nonnesæter Kloster i. 83. 418. 419. — St. Olafs Kloster i. 418. 419.
Oslo Bispearchiv. 84. — Bispedømme. 89. 106. 108—110. 112—115. 119. 120. 291. 405. 407. — Concilium i. 113. — Herred. 114. — Marked. 289 —292. — Møder i. 110—115. 120. 289—292. — Syssel. 104.
Otter Grimstad. 262.
Oveberg, se Augeberg.
Overbjerget, Fort ved Frederikssten. 188.
„Ovestegaren“ (Sjøtun) i Vik, Sogn. 424.
Oxe, Peder, Rigsraad. 154.
Oxenstierna, Gustaf, Generalmajor. 201.

Parelius, Rasmus Rosing, Handelsmand. 336.
Paris. 91. 92. 286. — Genovefaklostret i. 92. — Louvre-Galleriet i. 286. 287.
Parsberg, Gude, til Kokkedal. 261. — Oluf, Lensherre i Throndhjem. 306. — Werner, til Nørlund. 260. 261.
Parslich, Frederik, til Busgaard. 253.
Paul (Povel, „Paulus“), „Dom.“ 148. 154. — „Dom., ex Tunsberg“. 146. — „Lille Povel“. 146. — Bjørnsen, Viceadmiral. 249. — „filius Heliæ Bentsens“. 155. — Olsen. 327. 334. 338. — Olufsen. 333. — Pedersen. 259. — Ramstad. 264. — „scriba“. 153.
Paus, Anne Margrethe. 211. — Birgitte Helene. 211. — Hans, Sorenskriver. 211. — Henric Christian. 211. — Kirsten. 211. — Ludovica Elisabeth. 211. — Ludvig Christian. 211.
Peder („Petrus“). 148. — „filius præfecti Hafniensis“. 143. — Brunkesen paa Vindingegaard. 222. — Claussøn, Sogneprest til Undal, se Friis. — Garnbinder paa Lille-Fosen. 301. — Hanssøn, Lensherre paa Akershus. 289. — Nilssøn, Raadsmand. 105. — „Olaj, Dom.“ 146. — Pedersen. 253. 254. — Skouf (Skog). 263. — Skrædder. 265. — Soen (Sogn). 262. — Sørensen. 319. 327. — Ulfsson til Ervalla, Rigsraad. 132.
Pest i Norge. 146.
Peter, Bartskjer i Lille-Fosen. 319. — Skulessøn. 53.
Peyron, Familien. 270.
Philippus Simonssøn, Baglerkonge. 83. 427.
Pil Laurenssøn, Raadsmand paa Teige. 105.
Pining, Didrik. 401.
Pockhorst (Pothorst). 401.
Pohlmann(-Leslie), W. H. C., Lieutenant. 390.
Polen. 170.
Pontoppidan, Erik, Prokansler. 355.

Porsnes Brug i Id. 188. 190. 193.
Porter (Portyrja) nær Kragerø. 427.
Post, Oberst. 247.
Povel, se Paul.
Pram, Christen. 368. 370. 371. 379. 380. 388—390.
Pristroph, Peder Danielsen, Kapellan til Kvernes. 329.
Prædikebrødrene, se Dominikanerne.
Pufendorf, Samuel. 6. 19. 200.
v. Pultz, Sophia, Fru. 268.
Purup, Jens Christian, Lærer. 372. 373. 381. 387.

Raade i Smaalenene. 110. 239. 248.
Ragnhild, Erling Skakkes Datter. 100.
Ragnvald Urka, Lendermand. 425.
Rakkestad i Smaalenene. 110. 237.
Ramel, Familien. 270.
Ramsey, John, Kjøbmand. 356. 357. 359.
Ramshart, Matth., Stiftamtskriver, 344.
Ramstad, Gaard i Tune Sogn. 264.
Ramvik, Gaard paa Hurum. 157. 163. 168. 169. 216. 219.
Ramvik-Sagen. 225.
Randers. 155.
Rangrid Guthormsdatter. 99.
Ranulf Hygden. 404.
Rasmus („Erasmus“) „Clementis (canonici Asl.)“. 146. — „Georgij“. 155. — Mortensen. 310. — Vastvet. 263.
„t'Rathus“, hollandsk Skib. 170.
Ravnsfjord paa Grønland. 402.
v. Rechelsen, Kaptein. 377.
Reer Jaren. 216.
Rehbinder, Oberst. 282.
Reichwein, Georg, Generalmajor. 159. 188. 199. 213—215. 221.
Reidar, Erkebiskop i Nidaros. 92. — Sendemand. 99.
Reinert, Maanedslieutenant. 377.
Reinskloster. 64.
Reinsvik, Gaard i Bremsnes Sogn. 349.
Reknes, Gaard i Bolsø Sogn. 310. 353.
Rennie, Familie. 321. — (?), Ingvar, Handelsmand. 371. — Robert. 338.
Revang (Reffue), Gaard i Raade Sogn. 263.
Ribe, Mathias. 309.
Riddervold, Hans, Biskop. 278.
Ringsrud i Raade. 264.
Rinholmen ved Christianssund. 378.
Rishagen, Gaard i Id Sogn. 182.
Rist, Jonas, Sogneprest til Ullensaker. 202.
Risumbjerget ved Frederikshald. 189.
Risummyren ved Frederikshald. 191.
de Rocklenge, Martin Jørgen, Oberst. 253. 256.
Rodgers, David, Skipper. 358.
Rogne paa Vossevangen. 209.
Rolands Skanse ved Halden. 190. 191. 194.
„Rolighed“, Landsted ved Christianssund. 382.
Rom. 84. 85. 401. 403. 418.
Romerike. 108. 114. 231. 418.

Romsdals Amt. 337. 341. 343. 346. — Fogderi. 308. 310—314. 334. 342. 356.
Romsdalshorn. 341.
Ronnig (ɔ: Rennie?), Ingvar, Handelsmand. 371.
Ros, Ulf Jonsson. 132.
Rosbach, Major. 377. 378.
Rosencreutz, Hans Hanssen, Landkommissær. 267.
Rosenkrantz (til Ørup), Familien. 270. — Axel, til Ørup. 267. — Børge Holgersen, til Frölinge, Major. 252. 265. 266. — Holger. 423. — Nils, til Stougaard, Oberstlieutenant. 173. — Sophia Amalia, til Ørup, Fru. 237. 239. 252. 254. 256. 260. 265—268. — Vibeke, Fru. 267.
Rosensværd, Gudbrand Rolfssøn, Kannik i Oslo. 119. — Mogens Baardssøn, Lagmand. 144. — Nils Sigurdssøn. 119. — Sigurd Sjofarssøn. 119. — Sjofar Sigurdssøn. 119.
Rosenvinge, Henrik Willumsen, til Lystager. 213.
af Tre Roser, Alf Knutssøn, Rigsraad. 129. 422. 423. — Knut Alfssøn. 422.
Rosina, sal. Jens Jenssens. 253.
Roskilde, Domkirken i. 44. — Fred i. 19. 170. 172.
Ross, Anna Thue. 370. — C. 373.
Rosse-Elv i Smaalenene. 265.
Rubens, Peter Paul. 286.
Ruberg, Ivar. 373.
Rügenwalde. 119.
Rüssenstein, Henrik, Generallieutenant. 242.
Rundø Fyr paa Søndmøre. 354.
Rust, Tydeke, Foged paa Akershus. 104.
Ryfylke. 354.
Rygge Sogn. 110. 264.
Ryter, Hans. 309.
Rød, Gaard i Berg, Smaalenene. 193. — Gaard i Hurum. 216. 218. — Gaard i Raade. 261. 263. — Gaard i Rygge. 264.
Rødder, Herman, Skipper fra Lübeck. 204.
Rødsbjerget ved Frederikshald. 176. 183—185. 188. 189. 192—194.
Rødsskansen ved Halden. 194.
Røken Sogn. 217. 238. 258.
Rømer, Slægt. 250. — Ingerd Ottesdatter, Fru. 250. 252. — Sigrid Ottesdatter. 124.
Røsnes („Rosnes“), Gaard i Berg Sogn. 219.
Røstad, Gaard i Raade. 262. — Gaard i Svindal. 263. — Vestre, Gaard i Raade. 263.

St. Martin de Ré. 367.
St. Victor Abbedi i Frankrige. 92.
Saltnes, Gaard i Onsø Sogn. 263.
„St. Johannes“, Skib fra Halden. 227.
„St. Peder“, Skib fra Halden. 227.
Sand Toldsted paa Hurum. 162.
Sandaa, Gaard i Svindal. 263.
Sande, Gaard i Tune. 253. 265. 267. 268. — Prestegjeld, Nordre Jarlsberg. 144. 147.
Sander(s), Henrik. 327. 331. 334. 338.
Sanderup (Sannarp), Gaard i Halland. 265. 266.

Sandshverv. 260.
Sandviken, Gaard i Bremsnes Sogn. 349.
Sannarp, se Sanderup.
Sarpsborg. 110.
Saurhlíð ved Nidaros. 40.
Sauøen ved Frederikshald. 177. 185.
Saxe paa Onnerud. 219.
Scavenius, se Skabo.
Schade, Otto, til Kjølberg, Oberst. 174. 204. 251.
Schare, Ole, Byfoged. 350. 355. 382.
Schau, Kaptein. 246.
Scheel, Christen. 169.
Schinkel, Knud, til Thom, Generalkrigskommissær. 171. 180. 204. 251. 260. 261.
Schive, Michael. 309.
Schjelderup (cfr. Skjelderup), Provst. 349.
Schnitler, Anna Margretha. 383.
„Schougens Gods“ i Hevne. 349.
Schrøder, Johan, Rektor paa Frederikshald. 202.
v. Schultz, Georg Christian, General, Kommandant i Throndhjem. 54. 246. — Jacob. 338.
Schøller, Fru, i Throndhjem. 55. — Carsten Christophersen. 320.
Schøning, Gerhard, Historiker. 49. 362.
Schørt, Hans Jacobsen, Oberst. 204. 205. 224. 317.
Scolvus, Johannes. 401.
Seckman, Baltazar, Skriver. 170.
Sehested, Hannibal, Statholder. 157. 159—162. 257—259.
Sem, Gaard i Hurum. 218.
Setermarken (Slettermarken), Plads under Gd. Mørk i Hurum. 218.
Severin, Oluf. 211.
Shetlandsøerne. 385.
Sibbern, Familien. 269. 270. — Georg Christian, til Værnekloster, Major. 269.
Sibert, Henrik. 338.
„Signate“, engelsk Fregat. 385.
Sigrflugan, Kong Sverres Mærke. 27.
Sigrid Erlendsdatter. 423. — Ottesdatter, se Rømer.
Sigurd Hafthoressøn. 138. 422. — Jonssøn paa Sørum, Væbner. 106. 108. 110. — Kolbeinssøn paa Løken. 124. 130. — Magnus Erlingssøns Søn. 90. 92. 100. — Magnussøn Jorsalfare, Konge af Norge. 11. — Sjofarssøn (Rosensværd). 119. — Svardage. 68. 71. 74—76.
Silfversparre, Familien. 270.
Sillerød Prestegaard i Baahuslen. 158.
Simon Bjørnssøn, Lagmand i Oslo. 108. 110. 113. — Burum. 262. — Oxe. 71. 73. — paa Thom, Lagmand. 292.
Singlefjord. 176.
Sissenère, Chr., Godseier. 269.
Sjursvik ved Christianssund. 375. 391.
Sjælland. 145. 173.
Sjøtun, Gaard i Vik, Sogn. 424.
Skálholt Bispedømme. 405. 407.
Skaane. 117. 135. 164. 169. 250. 255. 267.
Skabo, Claus Lauritssøn, Professor. 144. — Laurits Claussøn, Biskop i Stavanger. 144.
Skafsaa i Thelemarken. 119.
Skak, Jon Nilssøn. 131.

Skakt, Henrik, Væbner. 106.
Skaun i Rakkestad. 104. 108.
Ske Prestegaard i Baahuslen. 195.
Skien. 205.
Skiens Syssel. 104. 105. 114. 117. 122.
Skipakrókr ved Nidaros. 8. 10. 24. 26. 34—37. 39. 60.
Skiptvet Sogn. 264.
Skjeberg Skibrede. 127.
Skjebergkilen. 176.
Skjelbred, Gaard paa Eker. 257. 258. 260.
Skjelderup, Jens, d. y., Biskop. 330.
Skjølseth, Thore. 350.
Skog, Gaard i Hobøl. 269. — (Skouf), Gaard i Raade Sogn. 263.
Skogen, Gaard i Svindal. 263.
Skordal, Træfning ved. 159.
Skorpen, Ø ved Christianssund. 297.
Skotland. 334. 339. 356. 358. 360. 369. 389. 390.
Skotterne. 300. — i Christianssund. 355. 368.
Skraatorp, Gaard i Raade Sogn. 262.
Skram, Maren, Fru. 157. 257—260.
Skriver, Karen Olsdatter. 306. — Ole, Borgermester i Throndhjem. 306.
Skule Baardssøn, Hertug. 31. 32. 48. 49. 52.
Slesvig. 361. 370. 390.
Sletterholmene. 261.
Slettermarken, se Setermarken.
Smaalenene. 175. 205. 213. 231.
Smed, Nils, Biskop i Bergen. 352.
Smedsviken ved Christianssund. 375.
Smit, Robert, Kjøbmand. 358.
Smitt, Severin Christensen, Generalfiskal. 316.
Smølen. 366. 369. 373.
Smølens Gods. 353.
Sneedorff, Frederik, Prof. 366.
Snorre Sturlessøn. 95. 206.
Soen (ɔ: Sogn), Gaard i Raade Sogn. 262.
Solberg, Gaard i Onsø Sogn. 263.
Solør. 418.
Sommer, Knud Nilssøn. 144. — Nils, Mag. 144. — Otto, Apotheker. 346. 347.
Soner i Follo. 110. 132.
Sons Marked. 289.
Sorø. 255.
Spaanheim, Gaard i Hardanger. 169.
Spanien. 297. 363. 367. 374. 386.
Speckhan, Frantz Eberhard, Oberst, Kommandant paa Akershus. 254.
Spetalen, Gaard i Raade Sogn. 263.
Spydeberg i Smaalenene. 110.
Stabel, Lars Bastianssen, Borgermester i Throndhjem. 324. — Nils Bastianssen, Sorenskriver. 165.
Stadel, Peder Pedersen, Prest til Grip. 304.
Stake, Harald, Generallieutenant. 173. 176. 179. 180. 182. 189. 215. — Olaf, Landshøvding. 158.
Standal, Gaard i Hjørundfjord. 425.
Standhale-Ætten. 425.
Stanford, Slag ved. 97.
Stang, Fabian, Bygmester. 240.

Starengen, Gaard i Raade Sogn. 262.
Stavanger. 113. 307. 405. 407. — Len. 204.
Stecksfjeld i Dalsland. 244.
Steffens, Carl Anthon. 327.
Steginberg, Karl. 118.
Stein Herdisarsøn. 95—98.
Stener Brødløs. 261.
Stensviken, Gaard i Bremsnes Sogn. 306.
Sterlinge Kloster i Närike. 132.
v. Stiernman, Anders Anton, Archivsekretær. 199. 200. 203.
Stockhoff, J., Kommandant. 20. 332.
Stockholm. 106. 107. 274. 281. 283.
Stod Prestegjeld, Indherred. 330.
Stolchen, Jacob, Kjøbmand i Throndhjem. 5.
Storbritannien. 355. 358.
Stor-Fosen. 296. 343.
van Straalen, Gert. 146.
Strand, Gaard i Skiptvet Sogn. 264.
Strand, Knud. 23. 24. 43.
„Strilekrigen“ i Bergen. 353.
Strindsjøen, Slag paa. 80. 291.
Struensee, Joh. Fr., Greve. 365.
Strøm, Hans, Sogneprest til Volden. 357. — Peder, Sogneprest til Borgund. 326.
Strømberg, Johan Peter, Danselærer. 380—382.
Stub, Tolder. 332.
Stumberg, Gaard i Id. 195. 204.
Stumpe, Olaf Haakonssøn, Rigsraad. 106. 110.
Stumperud, Gaard i Lier. 126.
Styresøen, Gaard i Baahuslen. 231. 232.
Størkel Ingelstad, Lensmand. 165.
Sudervaag, Gaard paa Vaagø (Færøerne). 131.
Suderøerne. 405. 407.
Sudreim (Sørum), Gaard paa Romerike. 106. 417—419. — Kirke paa. 418. 419.
Suhr & Søn, Handelsfirma. 388.
Sundalens Prestegjeld, Nordmøre. 338.
Sundals Marked. 365.
Sundby Thingstue. 238.
Sundt, Familie. 270.
Surendalen. 367.
Svart, Peder, Kannik i Oslo. 105.
Svarte Skåning, Jöns Nilsson (Svarte-Jöns). 104. 106. 108. 109. 113. 117—120.
Svartholmsbugten ved Christianssund. 378.
Svemildsrud (Svemmelsrud), Plads under Gd. Mørk i Hurum. 218.
Sven (Svend). 264. — Christopherssøn Skraatorp. 262. — Estridssøn, Konge af Danmark. 95—98. — Grøttvet. 263.
Svenskerne. 111—113. 149. 159. 174. 176—178. 182. 183. 187. 189. 191. 192. 195—197. 199. 202. 204. 213. 239. 240—245. 312. 313.
Svensker i Christianssund. 361.
Sverdrup, Georg, Hofstaldmester, Oberstlieutenant. 272.
Sverige. 104. 106. 107. 109. 113. 114. 119. 157. 158. 172. 175. 181. 194. 201. 203. 228. 234. 242. 243. 247. 248. 297. 311. 331. 396. 420. 421.
Sverre Sigurdssøn, Konge af

Norge. 25—27. 37. 47. 83. 85—88. 90—93. 99. 100. 291. 292.
Svindals Sogn. 263. 265.
Svinesund. 174.
Syvaarskrig, Den nordiske. 410.
„Syvstjernen". 326.
Sæter, Gaard i Gimnes Thinglag. 349.
Sætersdalen. 287. 288. kgl. Fuldm.
Sætre, Gaard paa Hurum. 219. 223. 225.
Söderköping, Møde i. 112. 113.
Søegaard, P. M. 286.
„Sølen, De fire". 308. 309. 314. 340.
Sønderholm, Gaard i Id Sogn. 189.
Sønder-Vigen i Baahuslen. 247.
Søndmøre. 313. 425.
Sønsterød, Gaard i Raade Sogn. 263.
Søren (Søfren, „Severinus"). 152. — Guldsmed. 147. — „Ivarj, hypodidascalus scholæ Asloënsis". 146. 148. — paa Korsgaarden. 219. — Matssøn. 264. — Matssøn Aager. 263. — Olufsen. 241. — Pederssen, Foged. 165.
Sørhalden. 230. 240. 241.
Sørsundet ved Christianssund. 296. 378.
Sørum, se Sudreim.

Talvik i Finmarken. 211.
Tanum i Viken. 110.
„Tartar", engelsk Fregat. 385.
Taskenes, se Torskenes.
Taube, Oberst. 187.
Teige, Gaard ved Tønsberg. 105.
Teigen (Tein), Gaard i Raade Sogn. 262.
Teilgaard, Rasmus. 309.
Tesk, Bartholomæus. 155.
Texelnes, Gaard i Vaaler. 127. 128. 130.
Thaulow, ? 280.
Thelemarken, Nedre. 119. — Øvre. 119.
Thesen, G., Amtmand. 294.
Thiel, Margrete. 382.
Thingvold Sogn paa Nordmøre. 306.
Thjodolf, Kannik. 420.
Thjodrek Munk. 95.
Tholle Kjellingsvik. 264. — Næsset. 263.
Thom, Gaard i Raade. 125. 126. 239. 248. 256. 257. 260. 261. 265. 268. 269.
Thor (Gud). 207.
Thor Andersen, Toldbetjent. 332. — Svenssen, Gaardsfoged. 239. 248. — Svenssen paa Knatvold. 225.
Thoralde Ranessøn, Kannik. 420.
Thorbjørn Røstad. 262.
Thord Ulfgestssøn. 292.
Thore Skindfeld. 99. 100.
Thorfinn Blinde. 292.
Thorger Frøland. 264.
Thorgrim Klauve. 99. — af Ljaanes, Lendermand. 71—74.
Thorlak Dravle. 292.
Thorleif Olafssøn, Provst, senere Biskop af Viborg. 114—116.
Thormod Gunnarssøn. 108.
Thorolf Mostrarskegg. 97.
Thorshof (Those) i Smaalenene. 179.
Thorstein Brattou (Braatu). 264. — Eriksen paa Kvalvaag. 300. — Heimnes. 425. — Kugad. 27.
Thoten Sorenskriveri. 354.

Thrane, Bernt. 346. 347.
þrísteinn (Brísteinn, Brimsteinn). 426. 427.
Throndi Huseby. 262.
Throndhjem (cfr. Nidaros). 1—81. 211. 212. 241. 278. 294. 307—309. 311—315. 317. 319. 322—324. 331. 333—347. 352. 361. 365—367. 370. 372. 375—378. 386. 391. — Thomas Angells Hus i. 52. — Apothekerveiten i. 7. 41. 57. 64. — Arildsløkken i. 21. — Norges Bank i. 66. — Bersvendveiten i. 7. 56. 58. 70. — Bispegaden i. 17. 41. 44. — Borgerklubben i. 66. 69. — Bratøren ved. 25. — Bratørgaden i. 18. 79. — Bratørveiten i. 79. — Broveiten. 7. 43. 56. — Collingaarden i. 44. — Danielsveiten i. 59. 78. — Domkirkegaarden i. 7. 17. 20. 49. 52. 53. 78. 81. — Dronningens Gade i. 17. 18. 39. 54. 55. 57. 61. 62. 79. — Duealmenningen i. 16. — Enkeltskillingsveiten i. 17. — Erkebiskopsgaarden („Kongsgaarden") i. 3. 18. 20. 41—43. 45. 46. 49—51. 70. — Erling Skakkes Gade i. 17. 65. — Fattigskole i. 42. — General Huths Bastion ved. 18. — Generalsgaarden i. 21. 54. 55. — Generalsveiten i. 54. — Gjedveiten i. 7. 58. — Gjeilan i. 10—12. 17. 35. 53—56. 59. 75. 78. — Gjelvangveiten i. 32. 33. 79. — Gjemsveiten i. 38. — Gramgaarden i. 61. — Hagerupalmenningen i. 16. — „Harmonien" i. 59. — „Helvede", Værtshus i. 55. — Helvedesveiten i. 55. — Hoëgaarden i. 61. — Hornemansveiten i. 60. — Hospitalsgaden i. 18. — Jomfrualmenningen i. 16. — Jomfrugaden i. 17. 54. 55. — Kalvskindet i. 16. 18. 20. 21. 43—45. 78. — Kannikeveiten i. 42. 78. — Karl Johans Gade i. 17. 18. 79. — Kirkeristen i. 58. — Kjøbmandsgaden i. 5. 14. 20. 33. 34. 38. 39. 57. 58. 61. 62. 69. — Kongens Gade i. 3. 14. 15. 22. 41. 58. 59. 66. 67. — „Kongens Løkke" i. 44. — Krambodgaden i. 5. 6. 15. 20. 38. 39. 61. 62. 79. — Krambodveiten i. 7. 57. — Kredoveiten i. 31. 32. — Latinskolen i. 42. — Lilletorvet i. 18. 70. — Meinckes Gravsted. 45. — Munkegaden i. 5. 12. 14. 15. 17. 44. 54. 55. 59. — Munkhaugveiten i. 7. 56. 58. 80. — Mustalmenningen i. 16. 18. 78. — Mats Nissens Gaard i. 33. — Nordre Gade i. 9. 17. 36. 54. 57. 70. — Prinsens Gade i. 10. 78. — Præsidentveiten i. 7. 58. — Raadhuset i. 66. — Raadstuealmenning i. 16. — Ravelsveiten (Rafaelsveiten) i. 59. — Sanden i. 59. — St. Jørgensveiten. 7. 46. 68. 80. — St. Olafs Gade i. 18. — Schreiners Bryggeri i. 62. — Schreinergaarden i. 60. 62. — Schultz's Gade i. 18. — Skanseværkerne ved. 18. 21. — Skjoldagerveiten i. 39. 57. — Skjæ-

linghylla i. 52. — Skomagerveiten i. 7. 57. — Sommerveiten i. 7. 55. 57. — Stiftsgaarden i. 55. 80. — Storkveiten i. 79. — Strandgaden i. 22. 35. 36. 61. — Sværdfegerveiten i. 56—58. — Søgaden i. 17. — Søndre Gade i. 3. 17. 33. 34. 36. 57. 70. 79. — Thomas Angells Gade i. 17. 18. 70. — Throndhjems Bryggeri i. 79. — Tordenskjoldsgade i. 18. — Tordenskjolds Park i. 41. 58. — Tugthuset i. 307. — Vaisenhuset i. 4. 42. 43. 78. — Vaterlandsveiten i. 56. 57. — Vestermansveiten i. 7. 57. — Vestre Gade i. 17. 65. — Vor Frue Gade i. 15. 58. 80. — Vor Frue Kirke i. 2. 7. 13. 58. 64. 67. — Vor Frue Stræde i. 7. 39. 58. — Ørjaveiten i. 38. — Østre Gade i. 17.
Throndhjems Domkirke. 2. 3. 11—13. 17. 29. 41. 42. 45. 50. 51. 53. 65. 67. 68. 70. 323. 388. — Sakristiet i. 2.
Throndhjems Len. 309. 311. 312. 356. — Stift. 19. 377.
Throndhjemsfjorden. 313.
Throndstad, Gaard i Hurum. 125. 132. 161. 162. 165. 168. 215. 216. 219. 221. 223—225. 238. 239. 249—251. 253—257. 267. 268.
Throness, Ole, Kjøbmand. 350.
Thrøndelagen. 32. 47.
Thue, Ernst David, Toldinspektør. 294. — Frederik Wilhelm, Toldinspektør. 294. 341. 388. — S. A. 373.
Thurid Guthormsdatter. 127.
Thveitebø, Gaard i Sætersdalen. 288.
Thyre Danebot, dansk Dronning. 207.
Tistedalen. 192. 193. 196.
Toke Nilssøn, Erkeprest i Oslo. 105.
Toller, Nils. 221.
de Tonsberg, Familien. 270. — Matth., Stiftamtmand. 254.
Tordenskjold, Johan Christopher, Krigskommissær. 383. 389. — Peder, Admiral. 336.
Torfest (Tørfest), Gaard i Vestby Sogn. 264.
Torfæus, Thormod. 394.
Torp, Gaard i Id. 235.
Torpedalen i sydl. Smaalenene. 193.
Toskenes (Taskenes), Gaard i Tune Sogn. 246.
Tristein (Tristeinene) ved Hvaler. 426. 427.
Tristeinen (Lille-Færder). 426. — i Fosen. 426.
Tristengrunden ved Lille-Færder. 426.
Tritzschler, Hans Ernst, til Hertmansgrin, Generallieutenant. 252. 261. 269.
Trolle, Nils, Statholder. 172. 174. 175. 199. 203—205. 227. 239.
Trollhättakanalen. 281.
Tronerud (Mork), Gaard i Hurum. 218.
Truls Madsen Tofte. 225.
Tuchsen, Johan Frederik, Generalmajor. 269.
Tullin, J. 344.
Tune Skibrede. 105. — Sogn. 264.

Tunsberg, se Tønsberg.
Tvisteinen ved Ytre Torungen. 426.
Tydsk, Michel, Kaptein. 192.
Tydskerne. 291. — i Bergen. 139. — i Christianssund. 361.
Tydskland. 281. 320. 414.
Tysslanda (Tysland) Skanse ved Götaelf. 158.
Tønder, Anna. 330. — Christopher Nilsen, Foged. 306. 319. 330. — Claus, Kommandør. 377. 379.
Tønsberg. 103. 112. 127. 131. 146. 152. 205. 411. 421. 422. 426. 427. — Len. 168. — Syssel. 105.
Tønsberghus. 112.
Tønset Prestegaard i Østerdalen. 304.
Tørris, Strandsidder paa Lille-Fosen. 301.

Uberg (Juberg), Elisabeth. 348.
Uddevalla. 247.
Ugerup, se Urup.
Ulf Jonsson, se Ros. — Uggessøn. 206. 207.
Ulfeldt, Jacob Mogenssøn, Generalkommissær. 160. — Corfits, til Koxbølle og Selsø. 145.
Ulfstand, Truid, Rigsraad. 423.
Ullensaker. 108.
Ulrichsdahl, Wilhelm, Generallieutenant. 269.
Ulset, Gaard i Thingvold. 321.
Ulsrød, Gaard i Svindal. 263.
Ulveland (Ulleland), Gaard i Eker. 257. 259.
v. Unger, Claus, til Nandrupgaard. 231.
Upsala. 277.
Urbino i Italien. 287.
Urke, Gaard i Hjørundfjord. 425.
Urne, Frederik, Lensherre i Throndhjem. 307. — Otto, Oberstlieutenant. 177.
Urup, Axel, til Belteberg, Generalfeltmarskalk. 170. 216. 250. — Axel, til Hviderø, General. 251. 252. — Erik, til Aulen. 250. — Helvig Axelsdatter, Fru. 250.
Ustad, Gaard i Hurum. 218.

Vaagen paa Kirklandet, Nordmøre. 298. 350. 357. 375. 376. 378. 388.
Vaaler i Borgesyssel. 108. 124. 125. 127—129.
Vaarbelgerne. 426.
Vadstena. 421. — Møde i. 109.
Valdemar den Store, Konge af Danmark. 87.
Valderhaug paa Valderøen. 332.
Valders. 126.
Valen, Gaard i Bremsnes Sogn. 349.
Valle Kirke i Sætersdalen. 286—288.
Vandbrekke, Gaard i Raade Sogn. 261.
Vandet, Lambert Hansen, Tolder. 315.
Varna (Værne) ved Moss. 82. 84. 94.
Vasteinsvik, Gaard i Bremsnes Sogn. 349.
Vastvet, Gaard i Svindal. 263.
Vatsdal paa Grønland. 402.
Veden, Gaard i Asak. 181. 193. 199.

Vegard Veradal. 425.
Veien, Fiskevær paa Nordmøre. 299.
Vendelboer. 173.
Venderne. 394.
Venern. 243. 281.
Venersborg. 158. 243. 245. 246.
Venezia. 142.
Venstermand, Johan, til Ølstrup, Kansler. 149. 152.
Verby (Dverby), Gaard i Hurum. 163. 165. 168. 216. 219.
Vermeland. 242. 244. 245.
Vestby Prestegaard. 289. — Sogn. 264.
Vesterås. 107.
Vestergötland. 159. 242.
Vestfold. 114.
Vestnes i Romsdalen. 216. 313.
Vettern. 281.
Veø i Romsdalen. 312.
Vibe, Andr., Major. 366. — F. L., Rektor. 366. — Johan, Generallieutenant. 5. 15. 17. 20. 21. 54. — N. A., Lieutenant, senere Generalkrigskommissær. 366. — Peder, til Gjerdrup, Rentemester. 160. 216.
Viborg. 116.
Vigsiden i Baahuslen. 158. 240. 242. 248.
Vik i Sogn. 424. 425.
Viken. 93. 104. 105. 107. 111. 112. 114. 291.
Vikøren i Sogn. 424.
Vilhelm, Abbed af Ebelholt. 89—94.
Vinalde Henrikssøn, Erkebiskop af Nidaros. 94.
Vindland (Mecklenburg). 394.
Vinger Prestegaard. 237. — Skanse. 200.
Vinland. 392. 394—397. 399.
„Vinther, Nicolaus, D." 149.
Visborg, Eilerik Jenssøn, se Wisborg.
Vitaliebrødrene. 134.
Vitus Jensen. 239.
Vold, Gaard i Raade Sogn. 262.
Vold, Madame. 371.
Vordingborg. 135. 170. — Møde i. 125.
Voss. 103.
Vraadal i Thelemarken. 119.
Værne Kloster. 82—85. 87. 94. 157. 165. 168. 269.

Wachtmeister, Familien. 270.
Wackerbart, Joachim Ivo, Oberstlieutenant. 162.
Wagner, Richard, Komponist. 414.
Walkendorf, Christopher, til Glorup. 149.
Walther, Fred. Ludv., Kjøbmand. 369. 370. 373.
Wasmuth. 388. — Christ. Fred. 373.
Wedel-Jarlsberg, Familien. 270. — Ferd. Carl, Generallieutenant. 273.
Wedelsparre, Familien. 270.
Wergeland, Henrik. 271. 280. 283. 284.
Wesling, F. 327. 333.
Westing, Frederik. 319.
Wessel, Abraham, Kjøbmand. 332. — Henrik Jansen. 310. — Jan, Raadmand. 336. — Johan (Jan), Lodskaptein. 334. 336. — Joh. Chr., se Tordenskjold. — Johan Herman. 336. — Jonas, Sogneprest til Vestby. 336.

Wessel-Berg, F. A., Sorenskriver. 279.
v. Westen, Thomas, Sogneprest til Veø. 326. 331.
Wibe, se Vibe.
Williamson, Robert. 327. 330. 333.
Wind, Holger, Skatmester. 259.
Winter, Jens, Kjøbmand. 369.
Wisborg, Eiler (Eilerik) Jenssen, Major. 169. 313.
Wismar. 109.
Witzlaw, Fyrste af Rügen. 416.
v. Wleugel, Peter Johan, Oberst, Kommandant i Throndhjem. 21.
Wookeleye, Edward, Skipper. 358.
Wrangel, Johan Mauritz, Oberst. 158.

Yrjar (Ørlandet). 38.
Ystehedkilen. 182. 195.
Ytrelandet (Kirklandet), Ø paa Nordmøre. 296.

„Zacharias Laurentij". 146.
Zeni, Brødrene. 394. 395. 401. 402. 406.

„Ødegaarden" ved Christianssund. 382.
Ødemark i Smaalenene. 108. 110.
Øistein, se Eystein.
Øgmund Eikiland. 425. — Guthormssøn paa Thom. 123.
Ønund Ufred. 27. 28. 37.
Ørbek, Hans. 309.
Øre i Romsdalen. 368.
Ørebakke ved Enningdalselv. 215.
Örebro Län. 138.
Øresund. 307.
Ørething. 36. 48.
Ørkedalen. 375.
Ørlandets Prestegjeld. 38.
Örnevinge, Johan Gustafson, til Högsholm, Hofretsassessor. 214.
Østeren, Gaard paa Hurum. 225.
Østersøen. 339. 362.

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING.

Foreningens Vedtægter

(efter Beslutning i Generalforsamling den 22de December 1869).

§ 1. Den norske historiske Forenings Formaal er gjennem Udgivelse og Understøttelse af Skrifter at fremme historisk Studium og Kundskab nærmest med Hensyn til Fædrelandet og dets Literatur.

§ 2. Foreningen udgiver et Tidsskrift for historisk Videnskabelighed, hvori optages ikke blot egentlige historiske Fremstillinger, men ogsaa Arbeider henhørende til den nordiske Sprog- og Oldtidsvidenskab samt ethnographiske, topographiske eller statistiske Skildringer af Landet og Folket. Ved Siden heraf kan særskilt udgives større historiske Arbeider. Forsaavidt Foreningens Midler tillade det, virker den ogsaa ved Udgivelse af ældre Skrifter, der have literær og historisk Interesse.

§ 3. Ordentligt Medlem af Foreningen er Enhver, som anmelder sig for Bestyrelsen og erlægger til Foreningens Kasse et Bidrag af 1 Spdlr. aarlig eller 15 Spdlr. een Gang for alle. Bestyrelsen kan indbyde overordentlige eller Æresmedlemmer, som ikke erlægge Kontingent. Medlemmerne erholde alle af Foreningen udgivne Skrifter.

§ 4. Foreningens Anliggender varetages af en Bestyrelse af 5 Medlemmer, som i Tilfælde af Vakance supplere sig selv indtil næste Generalforsamling. Aarlig udtræde vexelvis de to eller tre ældste Bestyrelsesmedlemmer; forsaavidt flere Medlemmer have fungeret i lige

lang Tid, afgjør Lodtrækning, hvem der skal udtræde. Bestyrelsen samles paa Formandens Indbydelse saa ofte, som et af dens Medlemmer forlanger det.

§ 5. En af Bestyrelsen antaget Kasserer aflægger aarligt Regnskab, som, efter at være revideret af dertil valgte Revisorer, fremlægges for den næste ordentlige Generalforsamling.

§ 6. I Begyndelsen af Aaret holdes i Christiania efter offentlig Indbydelse fra Bestyrelsen en Generalforsamling. I denne vælges Medlemmer af Bestyrelsen og to Revisorer, afgives Beretning om Foreningens Virksomhed og Fremgang, fremlægges det foregaaende Aars Regnskab og forhandles forøvrigt alle de Gjenstande, Foreningen vedkommende, som af Bestyrelsen eller noget andet af Foreningens Medlemmer maatte bringes under Diskussion. Bestyrelsen kan ogsaa sammenkalde overordentlige Generalforsamlinger, naar den finder Saadant hensigtsmæssigt.

§ 7. Forandringer i disse Vedtægter kunne alene ske i Foreningens ordentlige Generalforsamling. Forslag til saadanne Forandringer maa fremsættes saa betimelig, at de af Bestyrelsen kunne kundgjøres 1 Maaned forinden Mødet. For at give Beslutninger, som forandre Vedtægterne, Gyldighed maa mindst 20 Medlemmer være tilstede.

§ 8. Foreningen træder i Virksomhed fra 1ste Januar 1870.

Den norske historiske Forening 1888—1890.

Generalforsamling for 1888—1889

holdtes 12te Februar 1891, hvorved af Bestyrelsens Formand foredroges følgende Aarsberetning:

Da Regnskaberne for 1888 og 1889 ere indkomne forholdsvis kort Tid efter hinanden, har Bestyrelsen anseet det hensigtsmæssigt at afholde Generalforsamling for begge disse Aar underet.

Foreningen har i 1888 udgivet som hørende til Aarsleveringen for 1887:

Historisk Tidsskrift, anden Række, 6te Binds 3die Hefte. 146 + XXIX S.

Claus Pavels's Dagbøger for Aarene 1812—1813. Udgivne af Dr. Ludvig Daae. 1ste Hefte. 160 S.

Med Tillæg af det i 1887 udgivne Hefte udgjør Aarsleveringen 27½ Ark.

For 1888 er udgivet:

Historisk Tidsskrift, tredie Række, 1ste Binds 1ste og 2det Hefte. 384 S.

Aarsleveringen udgjør 24 Ark.

For 1889 er udgivet:

Historisk Tidsskrift, tredie Række, 1ste Binds 3die Hefte. 146 + XVIII S.

Claus Pavels's Dagbøger for Aarene 1812—1813. Udgivne af Dr. Ludvig Daae. 2det Hefte. 123 S.

Absalon Taranger. Den angelsaksiske Kirkes Indflydelse paa den norske. 1ste Hefte. 160 S.

Aarsleveringen udgjør 26¾ Ark.

Antallet af Foreningens Medlemmer udgjorde ved Udgangen af 1889 768 mod 866 ved Udgangen af 1887 og er saaledes fremdeles i Tilbagegang.

52 svenske og 114 danske Medlemmer betalte ifølge de med den svenske og den danske historiske Forening bestaaende gjensidige Overenskomster kun halv Kontingent. Af den ved disse Overenskomster aabnede Adgang til paa lignende Vilkaar at indtræde i de 2 andre Foreninger havde 62 af Foreningens norske Medlemmer benyttet sig for den svenske Forenings Vedkommende og 110 for den danske Forenings.

Indtægterne for 1888 vare:

Indbetalte Medlemskontingenter for 1887 og 1888	Kr.	2,322.00
Indbetalte Restancer fra tidligere Aar .	„	598.00
Salg af ældre Skrifter	„	83.83
Optaget Laan	„	800.00
	Kr.	3,803.83

Udgifterne vare:

Honorarer	Kr.	1,642.00
Papir, Trykning og Indheftning	„	1,647.11
Porto og Fragt	„	90.48
Kommissionsgebyr til Boghandlere . .	„	118.80
Budtjeneste, Inkassation m. m. . . .	„	146.51
Renter og Afdrag af Laan	„	188.81
Expedition, Kasse- og Regnskabshold .	„	387.50
	Kr.	4,221.21

Udgifterne oversteg saaledes Indtægterne med Kr. 417.38, hvorved Kassebeholdningen gik ned fra Kr. 487.77 til Kr. 70.39.

Indtægterne for 1889 vare:

Indbetalte Medlemskontingenter for 1888 og 1889	Kr.	2,020.00
Indbetalte Restancer fra tidligere Aar .	„	612.00
Salg af ældre Skrifter	„	42.47
	Kr.	2,674.47

Udgifterne vare:

Honorarer	Kr.	736.60
Trykning og Indheftning	„	386.20
Porto og Fragt	„	25.35
Kommissionsgebyr til Boghandlere . .	„	118.80
Budtjeneste, Inkassation m. m.	„	66.34
Renter og Afdrag af Laan	„	260.17
Expedition, Kasse- og Regnskabshold .	„	320.25
	Kr.	1,913.71

Overskud af Indtægt altsaa Kr. 760.76, hvorved Kassebeholdningen steg til Kr. 831.15.

Restancerne fra tidligere Aar, der ved Udgangen af 1887 var Kr. 3,289.57, udgjorde ved Udgangen af 1889 Kr. 3,273.57 og ere altsaa formindskede med Kr. 16.00.

Af de 2 Foreningen tilhørende Legater, det Vogtske og det Holstske, af Kapitalbeløb Kr. 2,140.87 og Kr. 1,359.13, havde ifølge de af Kassereren aflagte Regnskaber ved Udgangen af 1889 det førstnævnte en opsparet Rentebeholdning af Kr. 363.20 og det sidstnævnte Kr. 139.34. Af Legaternes Renter er i 1888 og 1889 anvendt i Foreningens Interesse et Beløb af Kr. 750, dels til Illustrationer, der have medfulgt Foreningens Skrifter, dels til Honorar for Registret til Tidsskriftets 2den Række. Det Vogtske Legat er i 1889 forøget med et af Legatstifteren, Brigadelæge J. Vogt, indsendt Beløb af Kr. 100, der af Bestyrelsen er tillagt Legatet.

Regnskaberne er gjennemgaaede af de valgte Revisorer, der have indstillet dem til Godkjendelse uden Bemærkning.

Bestyrelsen indkjøbte i Begyndelsen af 1888 fra afdøde C. P. Riis's Arvinger den af ham gjorte Afskrift af Claus Pavels's Dagbøger, det eneste nu existerende Exemplar af dette Skrift, i den Hensigt at sikre dets Bevarelse og efterhaanden at foranstalte de Dele af det udgivne, som ikke allerede kunne ansees at være offentliggjorte saa fuldstændigt og tilfredsstillende, som ønskeligt. I denne Anledning optoges for Foreningens Regning et Laan i Christiania Sparebank, stort 800 Kr., der nu allerede for største Del er tilbagebetalt.

Med Hensyn til Tidsskriftet har Bestyrelsen ved Begyndelsen af dets 3die Række gjort den Forandring, at Register gives i hvert Binds Slutning, istedetfor, som tidligere, ved Slutningen af Rækken.

Af Bestyrelsen udtræde denne Gang undertegnede Daae og Rygh. De to Revisorer, Bureauchef A. Collett og Underbibliothekar A. Kjær, have frabedet sig Gjenvalg.

Christiania 3die Febr. 1891.

O. Rygh. L. Daae. Gustav Storm.
H. J. Huitfeldt-Kaas. Yngvar Nielsen.

Generalforsamlingen gjenvalgte de fratrædende Medlemmer af Bestyrelsen og gav Kassereren Decharge for Regnskaberne. Til Revisorer valgtes Bibliotheksassistent Fr. Olsen og Arkivassistent A. Taranger.

Generalforsamling for 1890

holdtes 8de Januar 1892, hvorved følgende Aarsberetning foredroges:

Foreningen har for 1890 udgivet:

Historisk Tidsskrift, tredie Række, 2det Binds 1ste og 2det Hefte. 212 S.

Absalon Taranger. Den angelsaksiske Kirkes Indflydelse paa den norske. 2det Hefte. 160 S.

Aarsleveringen udgjør 23¼ Ark.

Antallet af Foreningens Medlemmer udgjorde 728 mod 768 ved Udgangen af 1889. Af disse betalte 52 svenske og 113 danske Medlemmer kun halv Kontingent ifølge de med den svenske og den danske historiske Forening bestaaende gjensidige Overenskomster. Af den ved disse Overenskomster aabnede Adgang til paa lignende Vilkaar at indtræde i de to andre Foreninger havde 60 af Foreningens Medlemmer benyttet sig før den svenske Forenings Vedkommende og 111 for den danske Forenings.

Medlemsantallet er, som Tilfældet har været allerede i adskillige Aar, ogsaa i 1890 formindsket. Den heraf følgende Tilbagegang i Foreningens Indtægter har allerede i længere Tid gjort det vanskeligt for den at fortsætte sin Virksomhed efter den oprindelige Plan og vil, om Nedgangen vedbliver, gjøre det umuligt. Bestyrelsen maa derfor henlede de nuværende Medlemmers Opmærksomhed paa Ønskeligheden af, at de hver i sin Kreds virke for at vinde nye Medlemmer.

Indtægterne i 1890 vare:

Indbetalte Medlemskontingenter for 1890	Kr.	1,772.00
Indbetalt af 2 nye livsvarige Medlemmer	„	120.00
Indbetalte Restancer fra tidligere Aar .	„	224.00
Salg af ældre Skrifter	„	75.05
	Kr.	2,191.05

Udgifterne vare:

Honorarer	Kr.	1,396.50
Papir, Trykning og Indheftning . . .	„	614.08
Porto og Fragt	„	114.08
	Kr.	2,124.66

Overført	Kr.	2,124.66
Kommissionsgebyr til Boghandlere . .	„	117.00
Budtjeneste, Inkassation m. m.	„	114.82
Renter og Afdrag af Laan	„	249.27
Expedition, Kasse- og Regnskabshold .	„	361.62
	Kr.	2,967.37

Udgifterne have altsaa oversteget Indtægterne med Kr. 776.32, hvorved Kassebeholdningen er gaaet ned til Kr. 54.83.

Restancerne for tidligere Aar, der ved Udgangen af 1889 vare Kr. 3,273.57, ere stegne til Kr. 3,957.57. Herved er dog at bemærke, at paa Grund af Tiden, da Opkrævningen af Kontingenten for 1890 kunde begynde, antagelig et usædvanlig stort Beløb af denne stod ude og maa paaregnes at ville komme til Indtægt i næste Regnskab.

Af de Foreningen tilhørende Legater havde ifølge de af Kassereren aflagte Regnskaber ved Udgangen af 1890 det Vogtske en Rentebeholdning af Kr. 140.48 og det Holstske af Kr. 48.01. Af Legaternes Renter er i 1890 anvendt Kr. 385.50, dels til Illustrationer til Foreningens Skrifter, dels til Honorar for Registret til Tidsskriftets 3die Rækkes 1ste Bind.

Regnskaberne ere gjennemgaaede af Revisorerne, som have indstillet dem til Godkjendelse uden Bemærkning.

Af Bestyrelsen udtræde denne Gang undertegnede Storm, Huitfeldt-Kaas og Nielsen.

Christiania i Decbr. 1891.

O. Rygh. L. Daae. Gustav Storm.
H. J. Huitfeldt-Kaas. Yngvar Nielsen.

Generalforsamlingen gjenvalgte de fratrædende Bestyrelsesmedlemmer og Revisorer og gav Kassereren Decharge for Regnskaberne.

Derefter holdt Professor Dr. Gustav Storm for de i Generalforsamlingen deltagende Medlemmer et Foredrag om Dronning Margretes Valg i Norge.

Medlemmer 1892.*

Hs. Maj. Kong Oscar II.

Æresmedlem: Professor Dr. Konrad Maurer.

*Åkerhielm, L., Friherre, fhv. Statsraad. Stockholm.

Aalholm, J., Skibsfører. Arendal.

Aall, J. C., Amtmand. Kristiania.

Aall, N., Godseier. Ulefos.

Aall, Th., Stiftsoverrets-Assessor. Kristiania.

Aarflot, J., Boghandler. Aalesund.

*Aarhus Kathedralskoles Bibliothek.

Aars, J., Skolebestyrer. Kristiania.

*Aas, A. K., Skoleinspektør. Fredriksstad.

Aas, Johs., Apotheker. Bodø.

Aasen, I., Stipendiat. Kristiania.

*Adeler, C. S. T., Baron, Allingegaard ved Silkeborg.

*Akademiska Föreningen. Lund.

*Alin, Oscar, Professor. Upsala.

Amble, O., Foged. Sannessjøen.

Amtsskolen i Jarlsberg og Larvik Amt.

*Andersen, A., Sogneprest. Tømmerup ved Kallundborg.

Andersen, J. R., Højesterets-Assessor. Kristiania.

Andersen, L., Kjøbmand. Moss.

Andersen, M., Kommunelæge. V. Thoten.

Andersen, N. A., Grosserer. Drammen.

*Andersen, S. Chr., Generalkonsul. Kristiania.

Andvord, R., Stadshauptmand. Kristiania.

Angell, Kn., Statsadvokat. Bergen.

Anker, Chr., Grosserer. Fredrikshald.

Anker, H., Postmester. Hamar.

*Annerstedt, C., Universitetsbibliothekar. Upsala.

Arbeiderakademiets Bibliothek. Kristiania.

Arbo, C., Major, Brigadelæge. Kristianssand.

Arctander, S., Borgermester. Bergen.

Arendal Skoles Bibliothek.

Arenfeldt, C. D. A., Stamhus-

* De med * betegnede ere tillige Medlemmer af enten den Danske eller den Svenske historiske Forening eller af begge og erlægge som saadanne kun halv Kontingent.

besidder. Gimle ved Kristianssand.

*Arnesen, Kr. A., Sogneprest. V. Thoten.

*Arnet, R. R., fhv. Provst. Veø.

Arntzen, A., Bankdirektør. Kristiania.

Aschehoug, N. D., Sorenskriver. Horten.

Aschehoug, T. H., Dr., Professor. Kristiania.

Aschehoug, W. H., Toldkasserer. Kristiania.

*Athenæum, Læseselskab i Kjøbenhavn.

*Athenæum, Læseselskab i Kristiania.

*Aubert, L. M. B., Dr., Professor. Kristiania.

*Aumont, A., Cand. mag. Kjøbenhavn.

*Bachke, A. S., Geschworner. Ringve ved Throndhjem.

*Backer, Z., Overretssagfører. Larvik.

Bade, L., Cand. juris. Larvik.

Balchen, F., fhv. Bestyrer af Kristiania Døvstumme-Institut.

*Bang, A. Chr., Dr. theol., Professor. Kristiania.

*Bang, D., Pastor. Kjøbenhavn.

Bang, H. R., Raadmand. Bergen.

Barstad, H. J., Kaptejn. Kristiania.

*Barth, A., Fuldmægtig. Kjøbenhavn.

Bassøe, Kr., Adjunkt. Aalesund.

Bech, A., Lagmand. Kristianssand.

Beer, J. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

*Beer, M., Sorenskriver. Søndre Fron.

Belsheim, J., fhv. Sogneprest. Kristiania.

*Bendixen, B. E., Skolebestyrer. Bergen.

Berg, H. B., Statsadvokat. Elverum.

Berg, M. Ø., Toldkasserer. Fredriksstad.

Berg, P., Kaptejn. Kristiania.

Berg, S., Bureauchef. Kristiania.

*Bergens Kommunebibliothek.

*Bergens Musæums Bibliothek.

*Bergh, Johan, Højesterets-Advokat. Throndhjem.

Bergh, Johs., Højesterets-Advokat. Kristiania.

*Bergh, Karl, Overretssagfører. Bergen.

*Berghman, G., Dr. med. Stockholm.

*Bergholm, Lektor. St. Michel.

*Bergström, Axel, Landshøvding. Örebro.

Berner, M. H., Kvæstor. Kristiania.

Beyer, F., Boghandler. Bergen.

*Bibliothek, det Classenske. Nykøbing paa Falster.

*Bibliothek, det Deichmanske. Kristiania.

Bibliothek, det store kgl. Kjøbenhavn.

Bibliothek, det kgl. Stockholm.

*Bing, J., Cand. mag. Kristiania.

*Birkeland, M., Rigsarkivar. Kristiania.
Bjørn, A. B., Statsadvokat. Kristiania.
Bjørnson, P., Bureauchef. Kristiania.
Bjørnstad, A. Th., Sogneprest. Lindaas.
Bjørnvall, A., Kaptejn. Kristiania.
*Blackstad, J., Lagmand. Kristiania.
*Blangstrup, J. C., Premierløjtnant. Kjøbenhavn.
Blehr, O., Statsminister. Stockholm.
Blichfeldt, R., Apotheker. Mandal.
Blix, A., Sorenskriver. Kongsvinger.
Blix, E., Dr., Professor. Kristiania.
*Bloch, V., Rektor. Fredericia.
*Blom, Andr., Adjunkt. Kristiania.
Blom, Chr., Cand. mag. Skien.
Blom, J., Sorenskriver. Sande, Jarlsberg.
Boeck, C. P., Overlæge. Kristiania.
Boeck, H., Politilæge. Kristiania.
*Boeck, Th., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Bolstad, J. N., Sogneprest. Stryn.
Bonnevie, N., Amtmand. Arendal.
Borgen, F., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Borgen, H. P., Grosserer. Kristiania.
*Bornemann, J. A., Professor. Kjøbenhavn.
Bredal, P. E., Sorenskriver. Ringsaker.
*Bricka, C. F., Arkivar. Kjøbenhavn.
Brinch, Chr., Verftsejer. Kristiania.
Brinchmann, Kr., Cand. mag. Kristiania.
Broch, B., Bankchef. Drammen.
Broch, S., Generalauditør. Kristiania.
Brock, Alb., Skolebestyrer. Throndhjem.
Brodtkorb, K., Læge. Kristianssund.
Bruhjell, E. O., resid. Kapellan. Stafang, Kinn.
Brun, J. M., Stiftsprovst. Kristianssand.
Brun, Joh., Apotheker. Throndhjem.
*Bruun, Chr., Dr., Justitsraad, Bibliothekar. Kjøbenhavn.
Bruun, Julius, Stiftsprovst. Kristiania.
Bugge, F. W., Professor. Kristiania.
Bugge, K. L., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Bugge, N. M., Byfoged. Fredriksstad.
Bugge, S., Dr., Professor. Kristiania.
Bugge, U., Læge. Ringsaker.
Bull, A., Generalkrigskommissær. Kristiania.

Bull, Chr., Distriktslæge. Evje.
Bull, Chr., fhv. Expeditionssekretær. Kristiania.
Bødtker, Fr., Adjunkt. Kristianssund.

*Cammermeyer, A., fhv. Boghandler. Ramme pr. Filtvet.
Cappelen, H., Ingeniør. Gimsø Kloster ved Skien.
Cappelen, J. W., Boghandler. Kristiania.
*Caspari, J., Cand. mag. Kristiania.
Centralarkivet for Throndhjems og Tromsø Stifter. Throndhjem.
Christensen, Thv., Toldinspektør. Arendal.
*Christensen, W., Stud. mag. Kjøbenhavn.
*Christiansen, A. V. J. L., Amtsforvalter. Stege, Danmark.
Christie, E., Borgermester. Kristiania.
*Clausen, J., Stud. mag. Kjøbenhavn.
*Collett, Alf, Bureauchef. Kristiania.
*Collett, J., Amtmand. Kristiania.
*Collin, Fr., Bankadministrator. Tromsø.
*Conradi, Agnes, Skolebestyrerinde. Kristiania.
Coucheron, P., Skoledirektør. Kristiania.

Daae, H. W., Udskiftningsformand. Ørskog.
Daae, Jess, Overretssagfører. Stavanger.
*Daae, L., Dr., Professor. Kristiania.
*Daae, L., Toldkasserer. Kristianssand.
*Dahl, Kammerherreinde. Moesgaard ved Aarhus.
Dahl, J., Distriktslæge. Sandvold, Søndhordland.
Dahl, W. S., Lagmand. Bergen.
*Dahlenborg, C., Rektor. Aarhus.
*Dahlerup, C. G., Pastor emeritus. Kjøbenhavn.
*Dahll, L. Chr., Oberst. Kristiania.
Dahll, T., Bergmester. Kragerø.
Dahm, E., Kaptejn, Overlæge. Kristianssand.
Damberg, Ivan, Overlærer. Helsingfors.
Danchertsen, J., Distriktslæge. Fredrikshald.
Danielssen, D. C., Dr. med., Overlæge. Bergen.
Dannevig, Th., Kaptejn i Marinen. Kristiania.
*„De Unges Samfund". Drammen.
*Delgobe, Ch., Ingeniør. Kristiania.
*„Den gode Hensigt", Selskab i Bergen.
Dessen, H., Boghandler. Tønsberg.
Didrikson, J. F., Driftsassistent. Kristiania.

Dietrichson, L., Dr., Professor. Kristiania.

Diriks, C. F., Fyrdirektør. Kristiania.

Dons, Karl, Skolebestyrer. Throndhjem.

Dop, Th. A., fhv. Sogneprest. Kristiania.

*Drammens offentlige Skole.

Dreyer, C., Kjøbmand. Tromsø.

*Drolsum, Axel C., Universitets-Bibliothekar. Kristiania.

Due, F., Env. extr. & Min. plénip. Paris.

Egeberg, Westye, Grosserer. Kristiania.

Eger, Thv., Grosserer. Kristiania.

*Ehrensvärd, A., Greve. Stockholm.

*Ekstrand, A., Oppebørsels-Kommissær. Stockholm.

Ellermann, C., Apotheker. Bergen.

Ellingsen, Grosserer. Kristiania.

*Erichsen, A. E., Rektor. Stavanger.

Erichsen, H. N., Sogneprest. Trysil.

Erichsen, J. W., Sogneprest. Skien.

*Erslev, Kr., Dr., Professor. Kjøbenhavn.

Esmarch, L., Bureauchef. Kristiania.

Fabritius, H., Sorenskriver. Hjærtdal.

Falch, J. W., Kjøbmand. Larvik.

Falkenberg, B., Bankdirektør. Kristiania.

*Falsen, C., Generalkonsul. Arkangel.

Faye, J. B., Bankchef. Bergen.

Faye-Hansen, D., Byfoged. Drøbak.

*Fischer, A., fhv. Sorenskriver. Kristiania.

Fleischer, J. N., Grosserer. Kristiania.

*Fliflet, N., Overretssagfører. Hamar.

Fog, H. Poppe, Overretssagfører. Stor-Elvedalen.

Fosse, H., Kirkesanger. Etne.

*Frederiksborgs lærde Skoles Bibliothek.

*Fredrikshalds offentlige Bibliothek.

Fredriksstads Skoles Bibliothek.

*Fridericia, J. A., Dr., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.

Friele, D. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

* Friis, C. C. J., Cand. phil. Kjøbenhavn.

Frisak, J., Sorenskriver. Sætersdalen.

*Fritzner, J., Dr., fhv. Provst. Kristiania.

Fürst, J. D., fhv. Foged. Kristiania.

*Fürst, V., Grosserer. Kristiania.

Fuglesang, G. R., Fabrikejer. Kristiania.

Furu, O., fhv. Statsraad. Kristiania.

*Fyens Stiftsbibliothek. Odense.

Gabrielsen, G., Læge. Ø. Thoten.

Gabrielsen, H., Bureauchef. Kristiania.

*Gamborg, E., Politimester. Drammen.

Gedde, W. J. K., Sogneprest. Romedal.

Geelmuyden, B., Ingeniør. Kristiania.

*de Geer, L., Friherre, Universitetskansler. Stockholm.

GeneralstabensBibliothek. Kristiania.

Getz, B., Rigsadvokat. Kristiania.

*Gjellerup, S., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.

Gjertsen, F., fhv. Skolebestyrer. Kristiania.

Gjessing, G.A.,Rektor.Arendal.

Gjessing, K. A., Toldkasserer. Holmestrand.

Glückstad, A. M., Kontorchef. Kristiania.

Gløersen, J., Byfoged. Tromsø.

*Gottschalck, Enkefrue. Kjøbenhavn.

Graff, F., Skifteforvalter. Kristiania.

Graff, U., Overretssagfører. Ø. Thoten.

Gram, Jens, Konsul. Drammen.

Gran, Chr., Konsul. Bergen.

*Grandison, K. G., Fil. Dr. Stockholm.

*Gregersen, H. P., Skolebestyrer. Kjøbenhavn.

Greve, Joh., Cand. mag. Kragerø.

Grimsgaard, C., Toldkasserer. Drammen.

*Groothoff, A. V. H., kgl. Fuldmægtig. Kjøbenhavn.

Groth, Chr., Toldinspektør. Bergen.

*Grünfeld, Dr. med., Overlæge. Kjøbenhavn.

Grønvold, A., Expeditionssekretær. Kristiania.

Grønvold, N. C., Bureauchef. Kristiania.

Gulbranson, Carl, Cand. juris, Grosserer. Kristiania.

Guldberg, C. M., Dr., Professor. Kristiania.

*Göteborgs Museums Bibliothek.

Haffner, J. F. W., Oberst. Kristiania.

*Hagemann, A., Forstassistent. Alten.

Hagemann, T., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Hagen, A. F., Kaptejn. Throndhjem.

Hagen, G., Boghandler. Hammerfest.

Hagen, Oluf S., Kjøbmand. Throndhjem.

Hall, I., Apotheker. Kabelvaag.

*Halvorsen, J. B., Bibliotheks-Amanuensis. Kristiania.

Hamar offentlige Skoles Bibliothek.

Hamar Stiftsseminarium.

*Hammar, A. N., Sogneprest. Allerum, Sverige.

Hammer, Stud. philol. Kristiania.

Hammer, P. N., Sorenskriver. Arendal.

Hansen, A. M., resid. Kapellan. Kristiania.

Hansen, Aug., Kjøbmand. Kristiania.

Hansen, Brødrene, Handelsfirma. Kristiania.

Hansen, C. M., Højesterets-Advokat. Kristiania.

*Hansen, C. N., Cand. phil. Oddense, Danmark.

*Hansen, Carl, Genremaler. Kjøbenhavn.

Hansen, H. Fr., Politimester. Kristianssand.

Hansen, H. S., Overretssagfører. Kristianssund.

Hansen, H. V., Bankkasserer.

*Hansen, Jørgen, fhv. Sogneprest. Kristiania.

*Hansen, N. S., Overretssagfører. Ibbestad.

Hansen, Th., Kjøbmand. Throndhjem.

Hansson, M. S., Direktør. Kristiania.

*Harboe, Emil, Overretssagfører. Hamar.

*Hauan, J., Lensmand. Hammerfest.

Hauff, T. B., Kjøbmand. Kristianssund.

Hauge, J., Telegrafbestyrer. Throndhjem.

Haugesunds Middelskoles Bibliothek.

*Heffermehl, A. V., Sogneprest. Hisø.

Heftye, Joh. Th., Godsejer. Østeraat paa Ørlandet.

Heiberg, C., Foged. Bergen.

*Heide, A., Cand. juris. Kjøbenhavn.

Heidenreich, C., Sorenskriver. Kristianssand.

*Heise, A., Dr., Overlærer. Roskilde.

*Helland, Georg, Cand. philos. Bergen.

Helliesen, H. L., Toldskriver. Kristiania.

Henie, C., Sygehuslæge. Hamar.

*Henrichsen, C., Rektor. Bergen.

Henrichsen, O. E., Bankchef. Bergen.

*Henriksen, J. H., Kjøbmand. Tromsø.

*Herbst, C. F., Justitsraad. Kjøbenhavn.

Herlofsen, H. A., Kjøbmand. Kristianssund.

*Herlufsholm Skoles Bibliothek.

Hesselberg, A., Grosserer. Kristiania.

Heyerdahl, A., Grosserer. Kristianssund.

Heyerdahl, N. T., Foged. Tønset.

*Heymann, Fr., Brygger. Kjøbenhavn.

*Hildebrand, E., Dr., Stockholm.

*Hildebrand, H., Rigsantikvar. Stockholm.

Hille, A. M., Biskop. Hamar.

*Hiort, H. J., Grosserer. Kjøbenhavn.

*Hiortdahl, Th., Professor. Kristiania.

*Historiska Föreningen i Lund.

*Historiska Föreningen i Upsala.

Hoel, Th., Overretssagfører. Ø. Thoten.

*Hoff-Rosenkrone, G., Stamhusbesidder. Rosendal pr. Bergen.

Hofforvaltning, H. M. Kongens. Kristiania.

Hofgaard, H. J., Proprietær. Sjaastad, Lier.

Hofgaard, S. W., Skolebestyrer. Kristiania.

Holck, K., Cand. mag. Kristiania.

*Holck, O. E., Skoledirektør. Hamar.

Holm, Alfred A. London.

*Holm, E., Dr., Professor. Kjøbenhavn.

Holm, H. H., fhv. Bureauchef. Kristiania.

Holmboe, Joh.s, Distriktslæge. Tromsø.

Holst, E., Dr., Overlærer. Kristiania.

Holst, Th., Fattigforstander. Drammen.

Holt, M. A., Adjunkt. Kristianssund.

Holtan, E., Retsskriver. Kristiania.

Holter, H., Grosserer. Kristiania.

*Hornemann, G., Arkivassistent. Kjøbenhavn.

*Horsens lærde Skoles Bibliothek.

*Huitfeldt-Kaas, H. J., Arkivfuldmægtig. Kristiania.

Hval, A., Fængselsprest. Throndhjem.

Hveding, J., Provst. Lindaas.

Hygen, B., Bureauchef. Kristiania.

*Höjer, N., Dr., Lektor. Visby.

*Hølaas, A., Foged. Sætersdalen.

Ihlen, Chr., Kommandørkaptejn. Kristiania.

Ihlen, J., Høiesterets-Advokat. Kristiania.

Ingstad, C., Bureauchef, Kammerherre. Kristiania.

*Institut, Genealogisk. Kjøbenhavn.

Irgens, O., Skoleinspektør. Bergen.

*Isberg, S. W., Grosserer. Kjøbenhavn.

*Jacobi lägre läroverk. Stockholm.

Jacobsen, Fr., Grosserer. Fredriksstad.

Jacobsen, J. N., Grosserer. Fredriksstad.

*Jantzen, A. T., Sogneprest. Gjentofte.

Jarmann, J. P. A., Postfuldmægtig. Kristiania.

Jensen, W. F., Bureauchef. Kristiania.

Jensen, L., Lærer. Drammen.

Jenssen, Anton, Konsul. Throndhjem.
*Jernell, Adjunkt. Lund.
Jessen, G., Postmester. Skien.
Johannesen, P. A., Dampskibs-Expeditør. Larvik.
Johnsen, Chr., Konsul. Kristianssund.
Johnsen, P. L.. Kjøbmand. Kristianssund.
Johnson, C., Kopist. Kristiania.
Johnson, Gisle, Dr., Professor. Kristiania.
Jullum, O., Kjøbmand. Kristianssund.
*Jørgensen, A. D., Rigsarkivar. Kjøbenhavn.
*Jørgensen, C., Adjunkt. Kjøbenhavn.
*Jørgensen, S., Lærer. Kistrup ved Faaborg.
*Jørstad, Sofie, Frøken. Kristiania.

*Kålund, Kr., Dr., Bibliothekar. Kjøbenhavn.
Kallevig, Harald, Grosserer. Arendal.
*Karlsson, K. H., Cand. Upsala.
Keyser, C., Skolebestyrer. Kristiania.
Kielland, J., Provst. Haugesund.
*Kiellerup, J., Godsejer. Visborggaard ved Aalborg.
Kierulf, C., Foged. Kristiania.
Kierulf, O. R., Generalmajor. Kristiania.
Kildal, B., fhv. Statsraad. Kristiania.
Kiær, A., Grosserer. Fredrikstad.
Kiær, A. N., Direktør for det statistiske Centralbureau. Kristiania.
Kjeldsberg, R., Kjøbmand. Throndhjem.
Kjelsen, Th., Overretssagfører. Kristiania.
Kjelstrup, V., Sogneprest. Bud.
*Kjær, A., Underbibliothekar. Kristiania.
*Klubien, A., Højesterets-Advokat. Kjøbenhavn.
Klæboe, P., Cand. philos. Kristiania.
Klæbu Seminariums Bibliothek.
Knagenhjelm, L., Stiftsoverrets-Assessor. Throndhjem.
Knap, C. R., Rektor. Lillehammer.
Knap, R., Indrulleringschef. Kristiania.
Knudtzon, C. A., Ritmester. Throndhjem.
*Knudtzon, N. H., Grosserer. Kjøbenhavn.
*Koch, L., Provst. Brønshøj, Danmark.
Kolbenstvedt, N. L., Lensmand. Sand, Ryfylke.
Kongsbergs Middelskoles Bibliothek.
Konow, H., Cand. juris. Kristiania.
*Koren, Kr., Stiftsarkivar. Throndhjem.
Krag, H., Vejdirektør. Kristiania.

*Krarup, F., fhv. Registrator ved Geheime-Arkivet. Kjøbenhavn.

*Krieger, A. F., Dr., Højesterets-Assessor. Kjøbenhavn.

Krigsskolens Bibliothek. Kristiania.

* Kringelbach, G., Arkivar. Kjøbenhavn.

Kristiania Borger- og Realskoles Bibliothek.

Kristiania Handelsgymnasiums Bibliothek.

*Kristiania Kathedralskoles Bibliothek.

Kristiansen, Oskar, Cand. mag. Kristiania.

Kristianssands Kathedralskoles Bibliothek.

*Kristianssands Stiftsseminariums Bibliothek.

*Kristianssunds offentlige Skoles Bibliothek.

Krogh, J. C., Bureauchef. Kristiania.

Krohn, W., Konsul. Bergen.

Lambrechts, M., Højesterets-Justitiarius. Kristiania.

* Langaard, Chr., Grosserer. Kristiania.

Lange, B., Agent. Marseille.

*Lassen, W., fhv. Bureauchef. Kristiania.

*Lautrup, C. L. A., Auditør. Kjøbenhavn.

Lehmann, H., Statssekretær. Kristiania.

Lemkuhl, J., Kjøbmand. Bergen.

Lekve, O. T., Udskiftningsformand. Throndhjem.

Lerche, V., Skibsreder. Tønsberg.

Lieblein, J., Professor. Kristiania.

*Lind, H. D., Sogneprest. Rynkeby (Kjærteminde), Danmark.

Lind, J. S., Adjunkt. Kristianssund.

*Lind, Th., Boghandler. Kjøbenhavn.

* Linder, N., Dr., Lektor. Stockholm.

Lindholm, A., Cand. phil. Helsingfors.

Lang, A. A., Apotheker. Moss.

Lorck, F., Konsul. Throndhjem.

Lossiùs, R., Konsul. Kristianssund.

*Lous, K., Højesterets-Advokat. Kristiania.

Lützow, A., Cand. med. Hamar.

* Lund, A. D., Forstmester. Skage. pr. Namsos.

*Lund, C., Cand. mag. Kjøbenhavn.

*Lund, Chr., Cand. juris. Kristiania.

Lund, O., Overretssagfører. Hammerfest.

* Lund, Tr., Dr., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.

Lundgreen, Fr., Grosserer. Throndhjem.

* Lundh, Otto Gr., Arkivfuldmægtig. Kristiania.

Lyng, O., Premierløitnant i Marinen. Kristiania.

Lysholm, O.K., Konsul. Throndhjem.

*Læseforening, den kvindelige. Kjøbenhavn.

Løennechen, Julius, Kjøbmand. Kristianssund.

Løvenskiold, C., fhv. Statsminister. Vækerø ved Kristiania.

*Løvenskiold, Hs. Excell., Overhofmarskalk. Kjøbenhavn.

Løvland, J., Redaktør. Kristianssand.

*Løvvig, Chr., Lensmand. Førde, Søndhordland.

*Månsson, L., fhv. Rigsdagsmand. Tranemåla, Sverige.

Mack, Wilh., Konsul. Tromsø.

*Mackeprang, M., Stud. mag. Kjøbenhavn.

Malling, M. V., Kriminaldommer. Bergen.

*Malmström, C. G., fhv. Rigsarkivar. Stockholm.

*Mansa, C., Godsejer. Danmark.

Mariboe, W. A., fhv. Stiftsoverrets-Assessor. Kristiania.

*Marinebiblioteket. Horten.

Marinekommandoens Bibliothek. Kristiania.

Matheson, Chr., Kjøbmand. Throndhjem.

Mathiesen, Henr., Literat. Kristiania.

Mathiesen, Louise, Frøken. Kristiania.

Mejdell, Th., fhv. Forstmester. Kristiania.

Mellbye, Joh. E., Gaardbruger. Grefsheim pr. Hamar.

*Melsted, Cand. mag. Kjøbenh.

*Metropolitanskolens Bibliothek. Kjøbenhavn.

Meyer, J. H. H., Overretssagfører. Tønsberg.

*Meyer, Thv., Godsejer. Kristiania.

Meyer, Wollert D., Cand. mag. Kristiania.

Michelet, C., Amtmand. Tønsberg.

Michelet, G., Oberst. Nes ved Tønsberg.

*Michelsen, J. A., Konsul. Bergen.

Moe, Aug., Kaldskapellan. Gran.

Moe, I. Moltke, Professor. Kristiania.

Moe, Th., Kjøbmand. Throndhjem.

Mohr, A., Dr., Sekretær, Kammerherre. Kristiania.

Molde offentlige Skoles Bibliothek.

*Mollerup, W., Dr. phil. Kjøbenhavn.

Monrad, M. J., Dr., Professor. Kristiania.

*Monrad Krohn, H., Apotheker. Bergen.

*Montan, E. V., Dr., Professor. Stockholm.

Moss, E., Politimester. Tromsø.

*Moss Middelskoles Bibliothek.

Motzfeldt, C., Stiftamtmand. Throndhjem.

Moursund, Andr. R., Sagfører. Tromsø.
*Müffelmann, H., Proprietær. Lyngby ved Kjøbenhavn.
*Müller, Carl, Rektor. Kristiania.
Müller, W., Distriktslæge. Hønefoss.
*Munk, S., Cand. mag. Kristianssund.
Munk, S., Læge. Porsgrund.
Munthe, H., Ingeniørkaptejn. Kristiania.
Møller, H., Konsul. Porsgrund.
Møller, N., Dispachør. Porsgrund.
Møller, T. L. C., Cand. theol. Gjøvik.

Nannestad, Chr., fhv. Sogneprest. Namsos.
*Neergaard, G. V., Stud. juris. Kjøbenhavn.
Nicolaysen, J., Dr. med., Professor. Kristiania.
Nicolaysen, N., Antikvar. Kristiania.
*Nicoll, Joh., Cand. juris. Kristiania.
*Nielsen, John, Lærer. Kjøbenhavn.
*Nielsen, O., Dr., Arkivar. Kjøbenhavn.
*Nielsen, Yngvar, Dr., Professor. Kristiania.
Nielssøn, Thorleif O., Gaardbruger. Dverberg.
Nilsen, E. A., Toldinspektør. Hammerfest.
Nilsen, Ingar, Højesterets-Advokat. Kristiania.
*Nilsen, Karl K., Overlærer. Lillehammer.
*Nilsson, A., Løjtnant. Malmö.
*Nisson, Redaktør. Kristiania.
*Noreen, Professor. Upsala.
*Nutzhorn, H., Cand. theol. Askov.
*Nykøbing Kathedralskoles Bibliothek. Falster.
Nyquist, Otto, Generalmajor. Throndhjem.
*Nyström, J. F., Docent. Upsala.
„Nøgterhedskaffeen“ i Fredriksstad.

Ohlsen, C., Ingeniør. Kristiania.
St. Olafs Klub i Drammen.
Olafsen, E., Fuldmægtig. Kristiania.
Olafsen, O., Sogneprest. Ullensvang.
*Olbers, M., Kamrer. Göteborg.
*Olrik, A., Stud. mag. Kjøbenhavn.
*Olrik, Cand. theol. Kjøbenhavn.
*Olsen, Fr., Bibliotheks-Amanuensis. Kristiania.
Olsen, H. A. H., Sorenskriver. Voss.
Olsen, Karl, Expeditionschef. Kristiania.
Olsen, O. T., Sogneprest. Hatfjelddalen.
*Olsen, Olaus, Kæmner. Fredrikshald.
Omsted, A., Godsejer. Grue.
Onsum, O., Verksejer. Kristiania.
Ottesen, Otto, Sorenskriver. Askim.

Ottesen, P. V., Højesterets-Assessor. Kristiania.
*Otto, Alf, Kontorfuldmægtig. Kristiania.
*Oxholm, Hofjægermester, Godsejer. Rosenfelt ved Vordingborg.

*Pallin, J. R., Rektor. Stockholm.
*Pappenheim, M., Dr. juris. Breslau.
Parelius, Gram, Konsul. Kristianssund.
Parelius, R. B., Grosserer. Kristianssund.
Parmann, G. Kr. J., Boghandler. Kristiania.
Pedersen, Tord, Cand. mag. Drammen.
*Petersen, Lærer. Allinge paa Bornholm.
Petersen, A. G., Boghandler. Kristiania.
*Petersen, C. T., Krigskommissær. Tromsø.
*Petersen, H. G., Overpostmester. Kjøbenhavn.
*Petersen, Henry, Dr., Museums-Inspektør. Kjøbenhavn.
Petersen, P., Generalkonsul. Kristiania.
Petersen, Siegw., Stud. philol. Kristiania.
Pfefferkorn, F. C., Apotheker. Kristianssund.
Piro, A., Sorenskriver. Hamar.
*Plade-Stoltenberg, Ragna, Frøken. Kjøbenhavn.
Platou, C. S., Overretssagfører. Bergen.
*Ploug, Carl, Dr. phil. Kjøbenhavn.
*Posse, A. Fr.son, Greve. Stockholm.
Poulsen, Vilh., Sogneprest. Siljord.
*Prebensen, N., Amtmand. Vadsø.

Qvam, A., Statsraad. Kristiania.
Qvigstad, J., Seminarbestyrer. Tromsø.
Qvisling, J. L., Provst. Fyresdal.

Raabe, H., Overlærer. Kristiania.
Rasch, J. G., Kaptejn, Overlæge. Fredrikshald.
Rasch, J. L., fhv. Amtmand. Fredrikshald.
*Regenburg, T. A. J., Dr., Etatsraad, Stiftamtmand. Skanderborg.
*Reykjaviks lærde Skoles Bibliothek. Island.
*Ribe Kathedralskoles Bibliothek.
*Rigsarkivets Bibliothek. Kjøbenhavn.
*Rigsarkivets Bibliothek. Kristiania.
*Rigsarkivets Bibliothek. Stockholm.
Riis, B., Kjøbmand. Drammen.
Ring, L., Korpslæge. Kristiania.
*Rist, P. F., Kaptejn. Kjøbenhavn.
Rivertz, J. A., Statsadvokat. Tromsø.

Rode, H., Overretssagfører. Røros.

Rogneby, Adolf, Gaardbruger. Ø. Thoten.

Roll, A., Distriktslæge. Namsos.

Roll, Ferd., fhv. Statsraad. Kristiania.

Roll, Oluf, Havnedirektør. Kristiania.

* Rosendal, H., Folkehøjskoleforstander. Vinding ved Vejle.

*Rosenørn, M. H., Geheimekonferentsraad, Kammerherre. Kjøbenhavn.

Roti, P. J., Seminarlærer. Stord.

Rumohr, Claus. Frønningen.

Rye, N. M., Stiftamtmand. Kristiania.

Rygh, E., fhv. Statsraad. Kristiania.

Rygh, K., Overlærer. Throndhjem.

*Rygh, O., Professor. Kristiania.

Rynning, H. P., Sogneprest. Hole.

Ræder, G., Generalløjtnant. Kristiania.

Ræder, J., Generalmajor. Fredrikshald.

*Rørdam, H. F., Dr., Sogneprest. Lyngby ved Kjøbenhavn.

Røstad, K., Samlagsbestyrer. Hammerfest.

*Sagen, L. C., Adjunkt. Kristianssand.

Salomonsen, C., Overretssagfører. Kristiania.

„Samfundet" i Lillehammer.

Sandberg, H. B., Overretssagfører. Hamar.

Sandberg, J., Sogneprest. Evenvik.

*Sars, J. E., Dr., Professor. Kristiania.

*Scavenius, L., Kammerherreinde. Gjørslev, Danmark.

Schaanning, F. F., Sorenskriver. Throndhjem.

*Schartau, E. W. B., Sogneprest. Skarhult, Kristineberg, Sverige.

*Scheel, A. V., Højesterets-Assessor. Kristiania.

Scheel, J. C. R., Sorenskriver. Ø. Thoten.

Schirmer, H. M., Arkitekt. Kristiania.

Schiøtt, Th., Grosserer. Skien.

Schjelderup, G., Byfoged. Bergen.

*Schjelderup, W. M., Overretssagfører. Bergen.

*Schjøth, H., Overlærer. Kristiania.

*Schmidt, L., Bogtrykker. Larvik.

Schmidt, O. M., Politifuldmægtig. Bergen.

*Schmidt, V., Dr., Professor. Kjøbenhavn.

Schneider, J. A., Adjunkt. Skien.

Schou, Chr., Fabrikejer. Kristiania.

*Schousboe, V. C., Sogneprest. Kjøbenhavn.

Schroeter, J. Fr., Cand. real. Kristiania.

Schrøder, Fr., Stationsmester. Larvik.

*Schrøder, H., Theaterchef. Kristiania.
Schwartz, J. J., Grosserer. Drammen.
*Schweigaard, C. H., fhv. Statsminister. Kristiania.
*Schøller, Kammerherreinde. Margaard ved Odense.
Schønberg, E., Dr. med., Professor. Kristiania.
*Schøning, S. J., Telegrafbestyrer. Namsos.
*Secher, V. A., Dr. juris, Arkiv-Assistent. Kjøbenhavn.
Segelcke, L., Oberst, Generaldirektør. Kristiania.
Seglem, J. P. O., Kasserer. Stavanger.
Selmer, F. H., Overretssagfører. Kristianssund.
Sibbern, G. C., fhv. Minister. Vernekloster.
*Silfverstolpe, C., Kammerherre. Stockholm.
*Simonsen, O. K., Stiftskapellan. Tromsø.
*Simonsen, P., Kjøbmand. Kristiania.
Skaaden, J., Klasselærer. Skien.
*Skaar, J. N., Biskop. Tromsø.
*Skiens offentlige Skoles Bibliothek.
*Skjoldborg, J. G., Amtmand. Lillehammer.
*Smålands Nations Bibliothek. Lund.
*Smålands Nations Bibliothek. Upsala.
*Smerling, C. T., Kancelliraad. Stockholm.
Smith, H., Byfoged. Kristianssund.
Sollied, H. O., Forvalter. Rotvold Asyl.
Sollied, Olaf, Distriktslæge. Lyngen pr. Tromsø.
*Sommer, Chr., fhv. Distriktslæge. Kjøbenhavn.
Sommerfeldt, H. S., Foged. Gjøvik.
*Sorø Akademis Bibliothek.
Spørck, A., Kaptejn. Throndhjem.
Stabel, P. L., Auditør. Kristianssand.
Stabell, G. B. N., Skolebestyrer. Throndhjem.
*Stabell, H., Redaktør. Fredriksstad.
*Stage, C., Boghandler. Kjøbenhavn.
*Stang, E., Stiftsoverrets-Justitiarius. Kristiania.
Stang, N. A., Grosserer. Fredrikshald.
*Stavanger Kommunebibliothek.
Stavanger offentlige Skoles Bibliothek.
Steen, C. J., Lensmand. Lurø.
Steen, D., Fabrikejer. Kristiania.
*Steen, F., Sorenskriver. Førde.
Steen, J., Sorenskriver. Tvedestrand.
*Steenstrup, Joh.s, Dr., Professor. Kjøbenhavn.
*Steinnordh, Dr. theol. & phil., fhv. Lektor. Linköping.
*Stemann, Hofjægermesterinde. Helsingør.

Stenersen, L. B., Dr., Professor. Kristiania.

Stenersen, Vilhelm, Proprietær. Ø. Aker.

*Stockholms högre Lärarinne-Seminariums Bibliothek.

*Stockholms Norra Latinläroverks Bibliothek.

*Storm, Gustav, Dr., Professor. Kristiania.

Storm, O., Lodsoldermand. Horten.

*Storthingets Bibliothek. Kristiania.

*Strøm, B., Stiftamtmand. Tromsø.

*Strøm, C. A., Lensmand. Throndenes.

Strøm, H. M., Sorenskriver. Stavanger.

*Strøm, Th., Overlærer. Jægerspris ved Kjøbenhavn.

Strømme, P., Provst. Elverum.

Stub, H. J. B., Provst. Strandebarm.

*Studenterforeningens Bibliothek. Kjøbenhavn.

*Studentersamfundets Bibliothek. Kristiania.

*Studentkårens Bibliothek. Upsala.

*Styffe, C. G., fhv. Overbibliothekar. Stockholm.

*Svegaard, P., Folkehøjskoleforstander. Sorø.

Svendsen, P., Apotheker. Tromsø.

Sverdrup, J., Sagfører. Frolands Verk.

Sæhlie, A., Brugseier. Vang, Hedemarken.

*Söderwall, K. F., Adjunkt. Lund.

Sølsnæs, A., Kirkesanger. Vistdal, Nesset.

*Søraas, M. S., Skolebestyrer. Kristiania.

*Sørensen, A., Cand. mag. Hobro.

*Sørensen, C. Th., Kaptejn. Kjøbenhavn.

Sørenssen, A., fhv. Statsraad. Rygge.

*Tang, N., Højskolelærer. Mellerup, Danmark.

*Taranger, A., Arkivassistent. Kristiania.

*Taube, B., Baron, Amanuensis. Stockholm.

Tharum, J., Kjøbmand. Throndhjem.

*Thaulow, Fr., Læge. Skjærdalen, Ringerike.

*Theisen, K., Skoledirektør. Kolding.

*Thiele, J., Cand. juris. Kjøbenhavn.

*Thiset, A., Arkivsekretær. Kjøbenhavn.

*Thomle, E. A., Arkivfuldmægtig. Kristiania.

Thoresen, J. H., Højesterets-Assessor. Kristiania.

Thorkildsen, Cand., Porsgrund.

Thorne, H. P., kgl. Fuldmægtig, Kammerherre. Kristiania.

*Thrap, D., Sogneprest. Kristiania.

*Thrige, S. B., Professor. Kjøbenhavn.

Throndhjems Kathedralskoles Bibliothek.

*Thuesen, J., Sorenskriver. Bergen.

Thurmann, B., fhv. Provst. Kristiania.

Tillisch, C. F., Sorenskriver. Larvik.

Tobiassen, Axel, Kontorist. Kristianssand.

Torgersen, Halvor, Kjøbmand. Kristiania.

Tostrup & Mathiesen, Handelsfirma. Kristiania.

Treschow, F., Jernverksejer, Kammerherre. Larvik.

Treschow, M., Konferentsraad. Kjøbenhavn.

*Trier, Ludvig, Cand. phil. Kjøbenhavn.

*Tromsø kommunale Bibliothek.

*Trolle-Bonde, Carl, Greve. Trolleholm, Sverige.

*Tromsø Stiftsseminariums Bibliothek.

*Trägårdh, L. J., Sogneprest. Kjerstorp, Sverige.

Tvethe, M. B., Overretssagfører. Kristiania.

Twietmeyer, A., Boghandler. Leipzig.

Tønsberg, Chr., Generalkonsul. Kristiania.

Ugland, Bankkasserer. Arendal.

Ullmann, A., Skolebestyrer. Kragerø.

Undset, Ingvald, Dr., Stipendiat. Kristiania.

Unger, C., Højesterets-Advokat. Kristiania.

*Unger, C. R., Dr., Professor. Kristiania.

Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn.

*Universitetsbibliotheket i Kristiania.

Universitetsbibliotheket i Lund.

Universitetsbibliotheket i Upsala.

*Urbye, C. A., Sorenskriver. Eker.

*Wad, G., Cand. polit. Kjøbenhavn.

*Warmuth, Carl, kgl. Hof-Musikhandler. Kristiania.

*Wedberg, J. P., Justitieråd. Stockholm.

Wedel-Jarlsberg, H., Baron. Jernverksejer. Bærum.

Wedel-Jarlsberg, H., Godsejer. Bogstad.

*Wegener, C. F., Dr., Geheime-Konferentsraad, fhv. Geheime-Arkivar. Kjøbenhavn.

*Weibull, M., Dr., Professor. Lund.

*Vemmetofte Klosters Bibliothek. Danmark.

Werring, Emil, Konsul. Kristianssund.

Wessel-Berg, A., fhv. Sorenskriver. Kongsvinger.

*Westling, G. O. F., Rektor. Sundswall.

*Westrum, A., Lærer. Levanger.

*Vexiö högre Elementarläroverk.

Vibe, J., Overretssagfører. Kristiania.

*Viborg Kathedralskoles Bibliothek.

*Videnskabernes Selskab, det kgl. norske. Throndhjem.

Wiese, Gerhard. Ø. Lunner, Hadeland.

Wiese, S., Konsul. Fredriksstad.

Wiese, Th., Konsul. Kristiania.

*Wieselgren, H., Bibliothekar. Stockholm.

Wigersund, Th., Grosserer. Modum.

*Willer, M., Varemægler. Kjøbenhavn.

Wimpelmann, Kæmner. Kristianssund.

*Vinding Læseforening, pr. Veile.

*Winge, A., Konsul, Børskommissær. Kristiania.

*Vinther, I. N., Lærer. Birkerød, Danmark.

*Winther, Th., Overlærer. Drammen.

*Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien. Stockholm.

Vogt, A., Overretssagfører. Kristianssand.

Vogt, Fr., Læge. Tvedestrand.

*Vogt, L. J., Toldinspektør. Fredrikshald.

Vogt, N., fhv. Amtmand. Kristiania.

Voss, V., Rektor. Aalesund.

Woxen, Fr., Expeditionschef. Kristiania.

Woxen, K., Konsul. New-York.

*Væringsaasen, Helge, Gaardbruger. Elverum.

Zahl, A., Lærer. Vadsø.

Zeier, J., Overretssagfører. Hamar.

*Østgaard, H. R., Cand. juris, Lensmand. Lom.

Øverland, O. A., Cand. philos. Kristiania.

Øverland, O. H., Lensmand. Stavanger.

*Thrige, S. B., Prof
benhavn.
Throndhje
skoles
*Thuesen.
gen.
Thurm
Kr
Tilli
I
To

T

